

MAGYAR MAGÁNJOG

TANKÖNYVE

IRTA

Dr. KOLOSVÁRY BÁLINT
EGYETEMI TANÁR

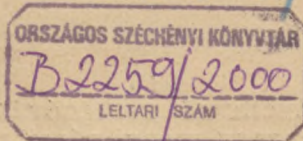
I. KÖTET

HARMADIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

1911.
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
BUDAPEST IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 3.

2 kötet 20. K

634.415/1

LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPEST.

Ugyanezen szerzőtől megjelent :

Reformok és reformtörekvések a külföldi házassági vagyongok terén. Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből. Budapest, 1897. Franklin-társulat nyomdája. Ára 1 korona.

A közszerzemény biztosítása. Magy. jogászegyleti értekezések XVIII. kötet 2-ik füzete. Budapest, 1899. Ára 80 fillér.

Házassági vagyong. Grill-féle Jogi könyvtár V. f. Budapest. Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1899. Ára 80 fillér.

A szerzeményi közösség a házassági vagyongok rendszerében. Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből; különös tekintettel hazai jogunkra. Budapest, 1900. Stein János kir. egyet. könyvkereskedése Kolozsvárt. Ára 8 korona.

Az anya és a törvénytelen gyermek jogállása a polg. törvénykönyv tervezetében. A „Kritikai tanulmányok“ stb. IV. füzete. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése. 1901. Ára 80 fillér.

A magyar öröklési jog fejlődésének története. A Fodor-féle „Magyar magánjog“ V-ik (Öröklési jog) kötetében. Budapest, 1902. Singer és Wolfner kiadása.

A magyar magánjog tankönyve. Két kötetben. Budapest, 1904—1905. (I. kiadás). Politzer-féle könyvkiadó-vállalat. Ára 18 korona. II. kiadás u. ott 1907. Ára 18 korona.

Magánjogi végszükség. Budapest. 1907. Ára 1 korona.

Jegyzetek az ausztriai magánjogból tartott előadásokhoz. Kézirat gyanánt. I—II. füzet. Kolozsvár, 1906. és 1907. Ajtai K. Albert könyvnyomdája. Ára 2 korona.

Automobiljog, különös tekintettel az új osztrák automobil-törvényre. Kolozsvárt, 1908. Ára 50 fillér.

Esetgyűjtemény. Kézikönyvül magánjogi praktikumok számára. Grill Károly könyvkiadó-vállalata. Budapest, 1909. Ára 4 korona.

Az Oplk. „fájdalomdíja“ és a gyakorlat. Kolozsvár, 1910. Ára 50 fillér.

Előszó a harmadik kiadáshoz.

Könyvem ezennel közrebocsátott harmadik kiadásának előszavaképpen alig mondhatok egyebet, mint amennyit a czimlap is jelez. Nevezetesen: átdolgoztam, s így ez a kiadás számos fejezetével és §-ával jórészt megváltozott tartalomban s az időközi tapasztalatoknak megfelelő rövidítésben, illetőleg bővítésben kerül az olvasó elébe. A bővítéshez a II. kiadás óta világot látott irodalom és főleg a gyakorlat eredményeinek lelkiismeretes figyelembevételre vezettek. S hangsúlyozottan kívánom kiemelni, hogy az utóbbi vonatkozásban az I. kiadás intenzióitól részben eltértem. A legújabb gyakorlat eredményeit t. i. fölmerült óhajtáshoz képest nemcsak a szövegben dolgoztam fel, de igyekeztem azokat a jegyzetekben közölt casuistika gyarapítására is lehetőleg minél teljesebb mértékben értékesíteni. Ezzel — anélkül, hogy munkám „tankönyv“ jellegét érintettem volna, sikerült talán azt a gyakorlati jogász számára is használhatóbbá tenni.

Kolozsvár, 1910. év augusztus havában.

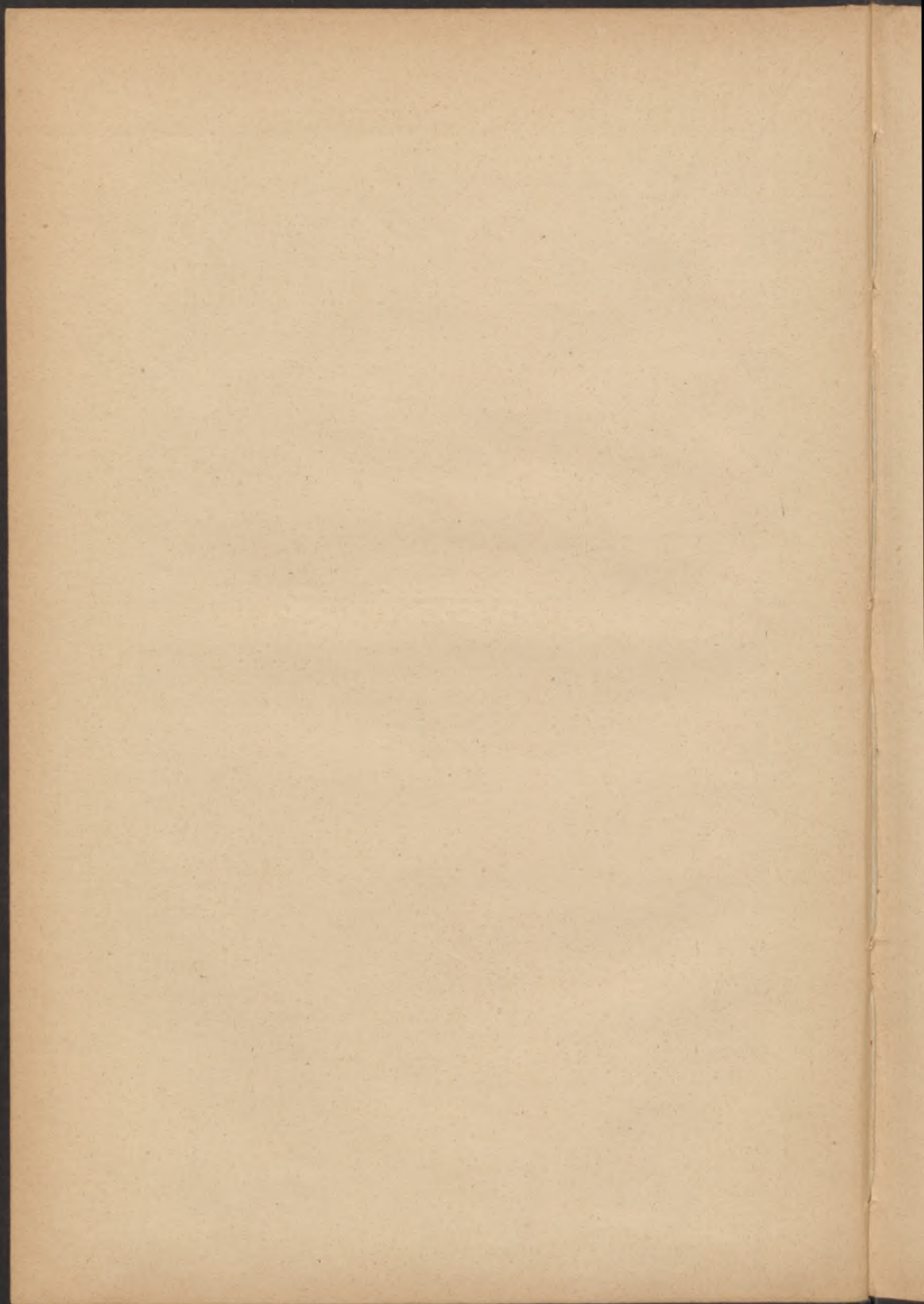
ELŐSZÓ.

Könyvem közrebocsátásánál kizárólag az a cél vezetett, hogy hallgatóim számára magánjogi előadásaimnak lényegét lehetőleg rövidre összefogva, s mégis amennyire a kettő összeegyeztethető, kimerítően és rendszeresen *tankönyv* alakjában összeállítsam. E cél szolgáljon indokolásául annak, hogy a közkézen forgó és kiváló értékű magyar magánjogi munkák tárgyalási módjától s rendszerétől — anélkül, hogy az ujitók igényeivel felépni jogczimem volna — sokban eltérő utat követtem. A tárgyalandó anyag sorrendjének becsztásában, valamint a különszakított „általános rész“ mellőzésében pusztán gyakorlatias és didaktikus szempontok voltak az irányadók, mert csak így véltem megvalósíthatónak azt a positiv jogok tanulásánál elengedhetetlenül fontosnak tekintett feladatot, hogy az anticipatiók és visszautalások s ezzel együtt a nehézkesség lehetőleges elkerülésével az előadandó joganyagot fokozatosan előrehaladó rendszerbe önthessem, melyben minden egyes fejezet a megelőzők összességén nyugszik, mint alapon.

Hogy kitüzött czéломat mennyire tudtam megközelíteni? azt eldönteni könyvem olvasójának feladata. Szerzői „előszó“-képpen még csak annak jelzésére szoritkozom, hogy az egyes §-ok elé irt „Irodalmi utalások“ egyrészt az ellenőrzés, másrészt meg azért vétettek fel, hogy annak, ki e könyvet tanulás céljából használja: a netaláni behatóbb és önálló tanulmányozásra távolról sem teljes és kimerítő, de legalább *egynéhány* megbízható bibliographikus utmutatást adjanak.

Kassa, 1904. év januárius havában.

BEVEZETŐ RÉSZ

ELSŐ SZAKASZ.

ALAPFOGALMAK.

I. FEJEZET.

Jogeszme ; Jog ; Jogviszony ; Jogintézmény ; Magánjog ; Magyar magánjog.

Amennyire a történelem a múltba visszatekinthet: az ember mindig társas lény volt, s többé-kevésbé szervezett társadalmi életet folytatott. A társadalmi életnek (bármennyire primitív formájú is legyen) első föltételül szolgál, hogy bizonyos normatívumok, az egyes egyént korlátozó s a társas életben helyeseknek elismert erkölcsök, szokások álljanak fenn, melyek e társas élet mikéntjét vannak hivatva megjelölni. Az ember őstermészete az önzés, mely az önfentartási ösztönben jut kifejezésre. Ahol pedig már több ember él együtt: mindenkinek önzése külön érdekkört jelölván ki számára, kell valami oly közösségnek uralkodnia közöttük, mely a külön és egymással szemben álló érdekeket összeegyezteti, kiegyenlíti. Ez a közösség a *jogeszme*, mely első feltűnésében már úgy jelentkezik, mint az egyesek önzésének és külön érdekeinek a korlátozása. Hogy a jogeszme uralkodása kezdetben nem más, mint egy közös érzelem, vagy egy még csak homályos sejtés: ez lényegén nem változtat. A közösen elejtett zsákmányon az elejtők közösen osztozkodnak, mert érzik, hogy azt, aki a zsákmányszerzésben résztvett, nem lehet abból kizárni, még ha könnyű volna is, még ha szeretnék is. E jelenség tökéletesen ugyanaz, mint amit, a mai modern állami viszonyok között, az osztályra jogosultak egyenlő osztozkodásában látunk.¹

¹ Zsögöd-Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. I. füzet. Budapest, 1902. 1. 1.

A jogeszméből a rendezett államokká és nemzetekké tömörült emberiség határozott és bizonyos tartalmu állami jogparancsokat s az ezekhez alkalmazkodó egyéni jog- és cselekvőképességet, egyszóval „jog“-ot fejlesztett, mely azonban most is épp anyyira az „állam életrendje“, mint volt a kezdetleges társadalmakban az inkább csak közös érzelmként, határozott kifejezést nem nyert sejtelemként nyilvánuló jogeszme uralma.

A kezdetleges társadalmak életviszonyait megszabott meder felé terelte a *jogeszme*, a modern társadalmak életviszonyait megállapítja a „jog“, a jogrend, s a kikényszeríthetés sanctiójával írja elő, hogy az egyénnek, a társadalom tagjának, mit kell és mit szabad tennie.

S mert ugy a jogeszme föltünedezésének, mint a már meghatározott és bizonyos „jog“-nak létalapja nem vihető vissza másra, mint arra a cél- és kényszerüségí érzetre és élettapasztalatra, hogy az helyes, szükséges és hasznos, ezért a jogot, mely tehát korántsem valamelyes isteni eredetü kijelentés, vagy a gondolkozás elvont világából a gyakorlati életre applicált valami, hanem egy valóságos társadalmi szükségletnek kielégítési módja, eszköze: önmagában és önmagáért levőnek kell tekintenünk. A jog akkor is jog, ha nincs hatalom vagy tekintély, mely ha megsértetnék, érvényt szerezzen neki. A jogot kezelő és biztosító főhatalom csak a már előrehaladott és rendezett államéletnek tünete, s egyáltalában föltételezi a már kezelhető és biztosítható jogot, hisz ha jog az azt sanctionáló főhatalom nélkül nem létezhetik: mit sanctionáljon ez a főhatalom, mit igyekezzék végrehajtani?

A „jog“ már most a mondottak szerint két vonatkozásban állhat előttünk. Vagy ugy, mint összessége, foglalhatja azoknak a normativumoknak, melyek az állam életrendjét megszabják s ez esetben a „jog“ fogalom meghatározása *tárgyi* (objectiv), mert elvek, tételek, szabályok, parancsok és tilalmak összességét jelenti, melyek az egyénre nézve a „szabad“ és „kell“ körét írják körül.

Vagy tekinthetjük a jogot ugy, mint azt a belső lelki szabadságunkat, hogy cselekedhessünk a szerint, amint az objectiv jog szabályai előírják. E vonatkozásában a „jog“ *alanyilag*, subjective van felfogva, mert mindig egy oly egyéni hatalmat, hatalmi lehetőséget jelent, mely valakit mással szemben, vagy vala-

mely dologra nézve megillet, s mely hatalomnak szükségképi kiegészítése a mások részéről való kötelezettség. Például, ha azt mondjuk: tulajdonával mindenki szabadon rendelkezhetik, ez egy jogszabály, egy objectiv jogi normativum, vagyis jog tárgyi értelemben véve. Ellenben, ha e tételt nem a jogrendezés, de az egyén szempontjából nézzük, s azt mondjuk, hogy tulajdonunkkal a fenti tétel értelmében csakugyan rendelkezhetünk, s rendelkezéseinknek tiszteletben tartását mindenkitől elvárhatjuk, e rendelkezési szabadság ránk nézve alanyilag, subjective szintén „jog“.

Ez az értelme az *alanyi* és *tárgyi jog*-féle megkülönböztetésnek.

Mondva volt, hogy a tárgyi értelemben vett jog az életviszonyokat (az állam életrendjét) meghatározó szabályok, tételek összessége. Ebből következik, hogy mit kell *jogviszony* alatt értenünk. Amely emberi életviszonyt a tárgyi jog szabályozása körébe von: az e szabályozás folytán *jogviszonnyá válik*. A jogviszony tehát annyi, mint a jog által szabályozott életviszony. Ha ugyanegy jogviszony rendezésére több jogszabály áll fenn, ezek együttvéve az illető jogviszonynak intézményét, röviden *jogintézményt* képeznek. Például a házasság jogintézményének mondjuk azon szabályok összességét, melyek a házasság jogviszonyát annak legkülönbözőbb vonatkozásaiban rendezik.

Az összes jogilag szabályozott életviszonyok már most együtt a szabályozást megvalósító tételekkel és elvekkkel, valamint az összes és az egyes szabályok tömörüléséből keletkezett jogintézmények az *egyetemes jogrendszert* alkotják. Ez egyetemes jogrendszerben úgy tájékozódunk, hogy megkülönböztetjük annak egyes ágazatait.

Minél fejlettebb a jogrendszer, akár általában, akár az egyes államok szerint: annál nagyobb az ágazatokban való specializálódása. A törzsökös megkülönböztetés, mely e specializálódás kiindulási pontját képezi, az, melyet az egyetemes jogrendszer u. n. *közjogi* és *magánjogi* része között teszünk.¹ Vagyis a jogszabályok, melyekben az állam életrendje megvalósul, vagy

¹ Az e részben való bővebb fejtegetéseket lásd ugyanezen rész III. szakasza IX. fejezetében.

közjogiak vagy magánjogiak. Pontos határvonalat húzni köz- és magánjog között nem lehet, mert a „közélet“ és „magánélet“ és „közéleti viszonyok“ és „magánéleti viszonyok“ sokszorosán összeshővődnek egymással. Ulpianus meghatározása: „Publicum jus est, quod ad statum rei romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet“ nem kimerítő, mert amint maga a római jogász mondja: „sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim“,¹ s ezzel a hozzáadással a határozatlanság ismét előttünk áll. A modern dogmatika a különbséget az életviszonyok jogi szabályozásának céljában keresi. S helyesen is, mert ott, ahol valamely életviszony jogi rendezésének célját, valamely s az összesség érdekeit szolgáló és képviselő önálló organizmus, tehát állam, község vagy egyház stb. van hivatva megvalósítani, s ahol e szerint az illető organizmus a maga hatósági hatalmának gyakorlásaképen lép közre, közjogi életviszonyról, illetőleg közjogi rendezésről van szó. Ami e körön kívül esik, az mind a magánjoghoz tartozik, tehát különösen minden olyan életviszony, melynek realizálása az egyes magánegyéneknek van átengedve. Például az, hogy a hadszolgálat mindnyájunknak joga és kötelessége, oly jogviszonyt hoz létre köztünk és az összesség, az állam között, melynek rendezési célját egyedül csak az állam, ez az egyes polgároktól önálló organizmus valósíthatja meg; ellenben, ha bizonyos dolog felett az adásvétel közvetítésével tulajdont akarunk szerezni: oly jogviszony létesül köztünk és az eladó között (aki lehet esetleg maga az állam is), melynek rendezési célját, t. i. a tulajdonnak a vevőre való átszállását csak a viszonyban álló személyek akarata valósíthatja meg.

Magánjog alatt tehát azoknak a jogszabályoknak összességét kell értenünk, mely jogszabályok a fent mondott természetű életviszonyokat teszik rendezés tárgyává.

A *magyar magánjog* tételes fogalma már most azokat a magánjogi szabályokat öleli fel magába, melyek hazánk területén manapság érvényesek.²

¹ Lex I. §. 4. D. I. 1.

² Lásd ugyanezen rész II. szakaszának VI. fejezetét. A magyar magánjogot rendszeresen tárgyalják hazai irodalmunkban a következő művek, melyek egyúttal az e fejezetben közölt alapfogalmakkal is mind foglalkoznak. Régebbiek: Huszty István: Jurisprudentia practica seu commentarius

novus in jus Hungaricum. Budaë, 1745. utoljára Egerben 1794-ben jelent meg.
 Kövy Sándor: Elementa jurisprudentiæ hungaricæ. 6-ik kiadása Sáros-
 Patakon 1836-ban. Georch Illés: Honnyi törvény. Pest, 1804. Kelemen
 Imre: Institutiones juris privati hungarici. Pest, 1814 és 1818. Szlemenics
 Pál: Elementa juris civilis hungarici. Pozsony, 1817 és 1829. Frank
 Ignác: Közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845 stb. Ujabbak:
 Ökröss Bálint: Magyar polg. magánjog. Pest, 1862 és 1865. Suhayda
 János: A magy. polg. anyagi magánjog rendszere, utoljára (IV. kiadás) Pest,
 1874. Dr. Wenzel Gusztáv: A magyar és erdélyi magánjog rendszere.
 III. kiadás. Pest, 1879. Wenzel Tivadar: Magyar magánjog. Buda, 1868.
 Knorr Alajos: Magyar magánjog, különös tekintettel a gyakorlati élet igé-
 nyeire is. Pest, 1873. Dr. Herczegh Mihály: A magyar magánjog mai
 érvényében. Budapest, 1880. (Ált. rész. Család- és öröklési jog.) 1892. (Dologi
 és kötelmi jog.) Zlinszky Imre: A magyar magánjog mai érvényében.
 Több kiadásban, utoljára Reiner J. átdolgozásával. Emödy Dániel: A magyar
 magánjog tankönyve. Sárospatak, 1892. Cholnoky Imre: A magyar anyagi
 magánjog kézikönyve. Budapest, 1886. Dr. Jellinek Arthur: A magyar
 magánjog mai érvényében. Budapest, 1886. I. rész. Dr. Fodor Ármin szer-
 kesztésében: Magyar magánjog. Megjelent a I—V. köt. Budapest. Dr. Márkus
 Dezső: A magyar magánjog mai érvényében. Budapest, I. II. és III. kötet.
 1909. Raffay Ferencz: A magyar magánjog kézikönyve. III. kiad. Buda-
 pest, 1909. Dr. Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. II-ik ki-
 adás. Budapest, 1909. Dr. Katona Mór: A mai érvényű magyar magánjog
 vezérfonala. Budapest, 1899. Dr. Lallossevits János és Dr. Lányi
 Márton: A magyar magánjog kézikönyve. Budapest, 1910.

MÁSODIK SZAKASZ.

KÚTFÖK TANA.

II. FEJEZET.

A magánjogi szabályok kútfőiről általában.

Irodalmi utalások. Zsögöd: Magánjogi előadások 51. és köv. l.; Frank: Közigazság törv. I. k. 21. és köv. l.; Jogilexicon: III. k. „Kútfők“ című szó. Haller Károly: Adalék a jogforrások elméletéhez. Budapest, 1876.; Wenzel Gusztáv: A magyar magánjog rendszere. II. kiad., I. k. 33. és köv. l. (Pest, 1872.)

Semmiféle jogszabály sem keletkezik önmagától, hanem avégre, hogy előálljon egy vagy több tényezőnek érvényesülésére, összhatására van szükség. Ezek a tényezők úgy jelentkeznek, mint valamely életviszony megítélésére, felfogására vonatkozó meggyőződés; s mihelyt a meggyőződés határozott és kifejezett alakot öltött, azonnal előttünk áll egy jogszabály, melyben a kútfői elem, t. i. az életviszonyok bizonyos irányu rendezettsége még az esetben is bennfoglaltatik, ha maga az alak, a kifejezési mód esetleg felette kezdetleges. Amint tehát a „jog“ nem jelent valamely velünk született, s az emberi és társadalmi életen kívül önmagában és önmagáért létező örök eszményt: úgy a jogszabály sem támad „deus ex machina“-ként, hanem a társadalmi élet s közelebbről megnevezve az u. n. „jogélet“ valamely jelenségének az eredménye.

Ebben az értelemben beszélünk a magánjogi szabályok *kútfőiről, értve alattuk a jogéletnek mindazon jelenségeit, melyekben a jogszabály léte, t. i. valamely életviszony rendezettsége, mintegy megtestesül.* A fennálló pozitív jog a maga tételeit és elveit a jogélet ezen megnyilatkozásaiából meríti, s így a „kútfő“ jogászas

fogalma egyáltalában nem áll messze a „forrás“, „kútfő“ kitétel közönséges etymologiai értelmétől.

A „kútfő“ tehát a jogélet megnyilatkozása, azaz valamely életviszony felfogására, megítélésére egy szóban kifejezve: „rendezésére“ vonatkozó meggyőződésnek külső jelentkezése. A megnyilatkozás módjai különbözők s ehhez képest állítja fel a jogdogmatika a kútfők osztályozásának rendszerét. Tételes jogban kútfő csak az, melyet a jogrend kútfő gyanánt elismer. Hogy a magyar magánjog kútfői melyek: ezt annak vizsgálatával lehet megállapítanunk, hogy érvényben levő magánjogi szabályaink a jogélet mely megnyilvánulásain sarkallanak. Ezekre a kútfőkre nézve általában egy lényeges megkülönböztetést kell tennünk. T. i. vagy olyanok azok, melyek hiven a kútfő dogmatikus értelméhez származtatják, létesítik a jogot a jogélet bizonyos megnyilvánulásaiban, mikor is *anyagi* kútfőről beszélünk; vagy olyanok, melyek a már keletkezett, fennálló jogszabályokat akár egyenként, akár rendszeres egészben a jogszabályok bizonyos körét foglalják magukban. Ez esetben a kútfőnek *alaki* jellege van. Az anyagi kútfőből *fakad* ered a jogszabály; az alaki kútfő a már *kész jogszabályok foglalatja*. Az anyagi kútfőből *merítjük* a jogot; az alakiból ellenben *megismerjük*.

Mai magánjogunknak tisztán *anyagi* jellegű kútfői a *szokás* és a *döntvény*; alaki kútfői a *törvény*, *statutum* és *privilegium*. Az alaki kútfők közé sorozzuk továbbá az országbirói értekezleten alkotott u. n. „*Ideiglenes törvénykezési szabályok*“-at, mert keletkezésük módja sok tekintetben a tételezés jellegét viseli magán. Nemkülönböztetve idevesszük, bár jóval kevesebb joggal a *rendeletet* is.¹⁾

A kormányhatalom rendelete t. i. alkotmányunk szerint jogot nem alkothat. A gyakorlat azonban a rendelet tartalmát helyesnek és jónak találva, a folytonos alkalmazás révén, azt kútfői erőre is emelheti, erről azonban alább. Vitás, hogy *Werböczy* Hármaskönyve mint kútfő az alakiak avagy az anyagiak

¹ Az Optk. hazai alkalmazási területein a szövegben mondottakkal ellentétben, csak egyetlen forrás van, t. i. a törvény, és az ezzel fogalmilag egybefolyó rendelet. A szokás figyelembevételét apodictice kizárja a trkv. 10. §-a; a tartományi autonómiára vonatkozó 11. §. helyébe pedig azok a magy. törvényi rendelkezések léptek, melyek a helyhatósági statumokról rendelkeznek.

közé tartozik-e? A helyes rendszer szempontjából — amint ez a későbbiekben ki van fejtve — jogunk ez egészen különálló és sajátos természetű kutfőjét a szokással kapcsolatban, tehát az anyagi kutfők között kell tárgyalnunk.

Van-e kutfői jellege az u. n. *jogász jognak*? A „jogász jog” kétféle tevékenységnek az eredménye. A jogtudós, a szakférfi azzal, hogy a legkülönbözőbb jogrendszereket összehasonlítja, az egyes intézmények mélyében rejlő jogi gondolatokat kifejti és alapelvekké tömöríti stb. kétségtelenül mint első és legfontosabb tényező hat közre a jogfejlődés talajának megtermékenyítésére. A „jogász jog” tevékenysége egyfelől ebben a tisztán tudományos működésben jelentkezik. De jelentkezik másfelől a gyakorlati jogászok, az ügyvédek és bírák működésében, kik a jog alkalmazásával s az élet és a normák közti gyakori ellentétek kiegyenlítésével élethivatásszerűen foglalkoznak. A jogalkotásnak a gyakorlati jogászok éppen úgy nem factorai, mint a szakférfiak, mégis eltagadhatatlan, hogy a jogfejlesztés nagy feladatait munkálják s annak a bizonyos „jogi meggyőződésnek”, mely, mint a „jogélet megnyilvánulása” közvetlenül a szokásban, közvetve pedig a törvényhozás csatornáin át a jogot teremti és alkotja a szaktudósok és gyakorlati jogászok a leghivatottabb, gyakran pedig kizárólagos organumai. Ebből kitetszőleg a jogász jog kutfő gyanánt ugyan formá szerint nem ismerhető el: de jogunk fejlődésére gyakorolt hatását, amennyiben az különben is a keletkezőfélben lévő szokások tanujelül szolgál, kétségbevonni nem lehet.

III. FEJEZET.

A magyar magánjogi szabályok kutfőiről egyenként.

1. §. *A szokás.*

Irodalmi utalások. Werbőczy: *Trip, Prologus.* 10—12 cz. Wenzel: *A magyar magánjog rendszere.* II. köt. I. kiad. (Pest, 1872.) 75—84. l.; Frank: *A közigazság törvénye Magyarhonban.* I. rész. (Buda, 1845.) 74—80. l.; Dernburg: *Pandekten V. Aufl. I. Bd.* (Berlin, 1896.) 57—64. l.; Zlinszky: *Magánjog.* VII. kiad. 45. és köv. l.; Haller: *Adalék stb. cz. id. m. 9. és köv. l.*; Puchta: *Das Gewohnheitsrecht* 1828. 143. és köv. l.; Unger: *System des*

österr. Privatrechts cz. m. I. k. 23. l. (Leipzig, 1868.) Schwarz Gusztáv: „Szokásjog és törvényjog“ cz. cikk (a „Jogállam“ VI. évf.) Kiss Géza: A jogalkalmazás módszeréről cz. m. (Budapest, 1909. 83. és köv. l.)

A szokás lényege. A jogszabályok keletkezése a társadalmi élet szükségszerű folyamánya. Az ember a létért való küzdelemben különböző viszonylatokba kerül embertársával, s e viszonylatok megállapítása és azoknak kibonyolítása úgy kell, hogy történjék, amint az a körülményekre tekintet helyesnek czélszerűnek és méltányosnak látszik. Hasonló viszonyoknál a helyesnek talált eljárás ismétlődik s így keletkezik egy az idők rendén mindinkább állandósuló zsinórmérték — *a megszokott gyakorlat*, mely általában *szokásnak*, s mert jogi vonatkozása, helyesen *jogi szokásnak* neveztetik.

E jogi szokásokban a nép meggyőződése közvetlenül nyilvánul, s mert a törvény vagy bármely más alaki kutfő már fejlett és rendezett állami életet feltételez: azért a jogszabályok keletkezésének legelső módja a jogtörténelem tanúsága szerint mindenütt a jogi szokások érvényesülése, s egy későbbi fokon ugyanazeknek „*szokásjoggá*“ való tömörülése.

A „*szokásjog*“ tehát, mint a magánjog kutfője azoknak a jogelveknek és tételeknek az összessége, melyek mint jogi vonatkozású szokások a nép meggyőződéséből fakadnak elő, külső cselekvényekben nyilvánulnak és lassanként „*szokásos joggá*“, illetőleg „*szokásjoggá*“ tömörülnek. Mondhatnók már most, hogy a „*szokásjog*“ is alaki kutfő, mert a szokásos jogot tartalmazza s annak ismeretére vezet. Ám, a szokásjog sohasem bevégzett lezárt alkotása valamely nép jogalkotó geniuszának, hanem egy folyton változó, újabb és újabb cselekvényekben nyilvánuló jogéleti folyamat, melynek mozgató ereje a nép meggyőződésének képződése és alakulása, sohasem szünetel. Ebből következik, hogy a szokásjog több-kevésbé határozatlan vagy legalább is ingadozó, amiből azonban a szokásjogi tételek az a kiváló tulajdonsága áll elő, hogy nem oly merevek, mint a törvény, sőt ellenkezőleg rugékonyak, a jogélet jelenségeihez jobban simulók s ezért bizonyos viszonykörökben, melyek a méltányos és igazságos rendezést különösen is megkívánják — a szokásjognak a törvényjoggal szemben határozottan előnyt kell adnunk.

A szokásjog kellékei. A szokásjog kisebbfoku határozottsága feltételezi a szokásjog *kellékeinek* megállapítását. E kellékek hiánya esetén kötelező erejű szokásjogról nem lehet szólanunk. Viszont azonban, ezeket a „kellékek“-et hiba volna valamelyes és a törvények által előírt szigorú föltételekként tekinteni. A meg rögzített kitétel daczára e „kellékek“ inkább csak „ismertetőjelek“, melyek arra szolgálnak, hogy a valóban keletkezett és érvényesült szokásjogi szabályok léte segélyükkel megállapítható legyen. Összefügg ez azzal, hogy a szokásjog a népmeggyőződéséből fakad, ez a „népmeggyőződés“ pedig tagadhatatlanul túlfinom szövésű fogalom. Ellenkező esetben s a „kellék“ kitétel szigorú értelmezésével odajutnánk, hogy csak az szokásjogi szabály, ami a törvény által eleve felállított keretekben jöven létre, tulajdonkép a törvény engedélye alapján keletkezik. (U. n. „Gestattungstheorie“), ami viszont a szokásjog lényegével össze nem egyeztethető.

Werböczy szerint különben (Tripartitum. Prologus. Tit. X. 3., 4., 7. §§.) a szokásjogi kellékek a következők: legyen a) a szokás észszerű (rationabilis); b) idősült (praescripta) és c) nyilvánuljon a tényleges gyakorlatban (frequentia actuum). Ezek a kellékek nagyjában a mai jog szempontjából is megállanak, s nevezetesen önmagától értetődik, hogy általában szokásról csak akkor beszélhetünk, ha cselekvényeknek és magatartásoknak egész sorozata áll már előttünk. A b) és c) alatti kelléket úgy foglалhatjuk egybe, hogy a szokásjognak első sorban *huzamos időn át tartó folytonos gyakorlat* az elengedhetetlen feltétele. Az a kérdés azonban, hogy ennek a „huzamosabb időnek“ meddig kell tartania, hogy mikor jegeczesedik ki a kezdetben pusztán csak szokásos cselekvényekből a szokásjogi szabály? Werböczy feleletével már nem oldható meg. Szerinte ugyanis (kiindulási pontja a canonjognak a törvényt rontó szokásra vonatkozó szabálya) a szokásjogi tétel keletkezésére annyi idő kell, mint az elévülésre; számítani kell pedig az elévülésnek megfelelő szükséges időt „a tempore primi actus celebrati a populo“. Mindkét állítás hibás, mert egyfelől az elévülés nem jogszabályok megállapítására, hanem magánjogok megszűnésére, illetőleg fentartására vonatkozik. Az elévülési szabály per analogiam legis alkalmazása tehát teljesen kizárt dolog. Másfelől a „tempus primi actus“-t, vagyis azt az időpontot meghatározni, melytől az elévülésre megkivánt

időt számítani kellene, vagyis megállapítani azt az első cselekvényt, sőt plane magatartást, mely a szokásossá vált gyakorlatot az életbe vezette: lehetetlen.

A szokás természetéből következik, hogy „idősült“ voltát, csakis a concret esetekben megejtett birói cognitio lehet hivatott megállapítani. Egyéb és az idősültségre vonatkozó általános szabály már csak azért sem volna alkalmazható, mert sokkal gyorsabban fejlődhetik ki szokásjogi szabály oly életviszonyoknál, melyek nap-nap után előfordulnak, míg ellenben a jogélet ritkábban jelentkező tüneteinek a szokás idősülésére több idő kívánatik. Viszont gyakran már egyetlen cselekvényből vagy magatartásból a szokásjogi szabály már mintegy leszűrődik, míg más életviszonyoknál a cselekvények egész hosszú sorozatára van szükség. A mondottakból kifolyólag azt, hogy csakugyan fennáll-e valamely szokásjogi szabály vagy nem, tehát, hogy az „idősültség“ kelléke fenforog-e? a concret eset összerü körülményeinek figyelembevételével a bíró állapítja meg.

A „*frequentia actuum*“ mint szokásjogi kellék helyét a mai dogmatika azzal helyettesíti, hogy a szokásban *jogi meggyőződésnek* kell nyilvánulnia. Ezzel az van mondva, hogy oly „szokások“, melyeknek tartalmában semmi jogi vonatkozás nincs, — pl. az, hogy az eljegyzéskor a szülők, rokonok ajándékokat szoktak adni, vagy lakomát rendeznek stb. — nem tartoznak a szokásjog eszme körébe s jogszabálynak létet nem adnak. Ezek csak „tényleges szokások“. Fölhozható továbbá az is, hogy a szokásban nyilvánuló jogi meggyőződés *valódi meggyőződés* legyen, azaz félelmen, megtévesztésen stb. az akaratot károsan befolyásoló körülményeken ne sarkalljon. Ennek a tételnek azonban ellene mond a jogtörténelem s különben nincs kizárva az, hogy a szokás a tévedés felismerése, a félelem megszűnte után továbbra is fennmaradjon.

A szokásjog harmadik kellékéül *Werböczy* az észszerűségét (*rationabilitas*) állítja fel, mely azonban a mai dogmatika szempontjából nem fogadható el helyesnek. A *rationabilitást* *Werböczy* látszólag úgy értelmezi, hogy a szokásjog a törvénnyel, a „*ius naturale*“ magasabb erkölcsjogi parancsaival ne ellenkezzen. Ezen értelmezés mellett azonban már nincs szó szokásjogi *kellékről*, hanem arról, hogy a szokásnak van-e *törvényrontó hatálya?*

Ez a kérdés más lapra tartozik. Ha pedig a „rationabilitas“ kel­létét úgy fogjuk fel, mint a belső észszerűség kivánalmát: akkor a szokásjogi tétel érvénye attól volna függővé téve, hogy az alkal­mazására hivatott bíró felfogása szerint az észszerűség csak­ugyan fennforog-e? Ekkora határozatlanság a szokásjognak kü­lönben nagy elasticitása mellett sem férne meg s voltaképpen meg­hiusítaná a *közvetlen*, a népmeggyőződésből fakadó szokásjognak célját s jelentőségét.

Az eddigieket összefoglalva, a szokás jogforrási jelentőségé­nek két feltétele van. *Egy: hogy legyen a szokás „idősült“, vagyis forogjon fenn a huzamos időn át tartó folytonos gyakorlat és keltő: hogy nyilvánuljon benne jogi tartalmu meggyőződés.*¹

Általános és részleges szokás. E meggyőződésnek „*általa­nosnak*“ kell lennie, ami azonban nem úgy értendő, hogy az or­szág egész területén helyesnek, jónak tartassék a gyakorlatban már hosszabb idő óta állandósult magatartás, illetőleg cselekvény (ez ugyan a rendes eset), mert a szokás akkor is általános meg­győződést juttat kifejezésre, ha csak bizonyos országrészek lakos­ságának az általános meggyőződése. A szokásjogi szabályok kö­zött azért a szerint, hogy az egész ország, vagy csak annak egy része ismeri el és követi azokat, különbséget kell tennünk s előb­bieket sajátképi értelemben is *általánosak*-nak, utóbbiakat pedig, melyeknek érvénye csak egy országrészre szorítkozik, *részlegesek*-nek nevezzük.

A szokás hármias hatálya. Alkalmazásának ható erejét, in­tenzivitását illetőleg, ismét különbséget teszünk az u. n. *törvény­magyarázó, törvénytöltő és törvényrontó szokás*, vagyis a szokás­nak törvénytörvénymagyarázó-, pótló- és rontó hatálya között.²

Hogy ezek a joghatályok („triplax virtus“) közelebbről mi-

¹ A szokás kutfői minősége ujabban ismét a jogi problémák közé ke­rült. Vitatják, hogy a „népmeggyőződés“ mint kutfő nem állhat meg ott, ahol ugyanez a „népmeggyőződés“ az írott jogban már megnyilatkozásra jutott. A szokásjog továbbá csak abban realizálódik, hogy a bíróságok az egyes tényle­ges szokásokat eljárásukban érvényesítik, avagy ők maguk fejtenek ki a „jo­gászjog“ révén jogteremtő működést. E kétféle szokásjog pedig módszerei szem­pontból nem egyéb, mint az írott jog értelmezése. Így nálunk K i s s G é z a elől idézett kiváló monographiája s ugyanezzel a themával foglalkozik S c h w a r z G. elől idézett cikke is.

² W e r b ő e z y: Tripartitum. Prologus Tit. 3—5. §§.

ben állanak: azt a szokásjognak a törvényhez való viszonyából kell eldöntenünk.

Annyi bizonyos, hogy a szokásnak kútfői ereje a magyar jogban — ellentétben az osztr. ptkv. álláspontjával, mely az erdélyi részekben érvényes¹ — el van ismerve.² Van-e már most a kútfői erőnek korlátja és ha igen: mennyiben?

Hogy a szokás minden homályos törvénynek legjobb magyarázója: régi tétel³ s máig is a maga egészében áll. Az 1790: XII. t.-cz. azon rendelkezése, hogy a törvények magyarázásának hatalma a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyült országos karokat és rendeket, tehát a törvényhozást illeti: ellene mond ugyan a fennmondott szabálynak, de csak látszólag. Mert az 1790: XII. t.-cz. értelme voltaképp csak az, hogy a kétes jogszabályt egy, az erre a célra későbbben alkotott jogszabálynak kell megmagyaráznia. A szokás pedig éppen úgy, mint a törvényhozás, törvényerejű jogszabályokat alkot. A szokásban, mint a törvényben, egyiránt a nép jogi meggyőződése nyilvánul. Sőt, mert ez a meggyőződés a szokásnál közvetlenül jut kifejezésre s nem pedig mint a törvényhozásnál közvetett uton: a meghamisítás veszélyének is kevésbé van kitéve. Elvi szempontból tehát a szokás törvénymagyarázó „virtusát“ eltagadni nem lehet, de nem lehet a gyakorlati élet mindennapi jelenségeivel szemben sem, mely e magyarázó erő feltétlen érvényesüléséről tanuskodik.

¹ Optk. 10. §. „A szokást csak azon esetekben lehet tekintetbe venni, midőn valamely törvény arra hivatkozik.“ Akad ugyan oly vélemény is, hogy az Optk. id. 10. §-át lerontotta a szokás, sőt hatályon kívül helyezte az 1869: IV. t.-cz. 19. §-ának az a rendelkezése is, miszerint a bíró — a törvény és törvényes rendeletek mellett egyuttal a „törvényerejű szokás“ szerint is tartozik eljárni s itélkezni. — E felfogás téves, mert az id. törvényhelynek oly értelmet tulajdonítani, miszerint a bíró ott is figyelembe vegye a szokást, ahol ilyen az anyagi törvénynek tilalma folytán nincsen: absurdum volna. Ellenkező szokás sem helyezhette hatályon kívül a szóbanforgó §-t, mert ha ilyes szokás keletkezne is, annak elismerésétől a bírót a 10. §. apodictice eltiltja.

² Lásd Tripart. Prolog. Tit. X. pr. és 1. §. — Továbbá 1869: IV. t.-cz. 19. §. „A bíró a törvények stb. s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és itélni.“ V. ö. azután 1875: XXXVII. t.-cz. (keresk. törv.) 1. §.

³ V. ö. Digesták. I. k. 3. czim. 37. Paulus. (Liber II. Quaestionum) és Dig. I. k. 3. cz. 38. Callistratus. (Liber I. Quaestionum.)

A szokás *törvénytől* hatálya épp úgy vitán felül áll, mint a törvényt magyarázó virtus.

Sőt mondhatnók, itt érvényesül a szokásnak legigazibb hivatása. Tökéletes törvény nincs s azokat a hézagokat, melyek a folyton fejlődő gyakorlati élet és az ennek jelenségeit szabályozó törvények között időnkint előállanak: a szokás hivatott betölteni, amint ezt az 1875:XXXVII. t.-cz. 1. §-a hangsúlyozottan is kiemeli.¹

A szokás *törvényrontó* erejének kérdése már vita tárgyává tehető. *Werböczy* a törvényrontó hatályról a következő tételt állítja fel: „a törvényt („lex“) ellenkező későbbi szokás („consuetudo“) erejét veszi az előző törvénynek.“²

Ezzel szemben első sorban az 1790:XII. t.-cikkre szokás hivatkozni, mely a szokás törvényrontó erejét (ha az a régebbi jogban egyáltalán megvolt) kiküszöbölte volna. A további érvek a következők: Törvényszerű szokás törvényellenes cselekvényekből nem származhatik; a mai állam jogrendjében a törvényhozás souverain hatalma felett semmi sem állhat, a szokás sem, melyet objectív alapon a törvényt szemben voltaképpen nem is lehet megállapítani. Az elavulásnál ugyan a szokás eltekint egy-egy törvény alkalmazásától, az elavult törvény azonban formailag még mindig fennáll s főleg mással helyettesítve nincs. Ebben van a nagy különbség az elavulás és a törvényrontó szokás között, mely utóbbi egyúttal új jogszabályt is állít a régi helyére. Sőt *Werböczy* sem állítja a szokás törvényrontó erejét, mert a „lex“ és „consuetudo“ kifejezésekben nem a hazai országos törvény és a hazai szokás vannak egymással szembeállítva, hanem a római és canon jog, melyeket a receptio korában élő *Werböczy* quasi egyetem világgognak tartott a hazai joggal szemben. A consuetudo, vagyis a hazai jog (szokás és törvényjog) volna tehát az, amelynek *Werböczy* a lex-el, vagyis a római és canon joggal szemben előnyt biztosított.³

A történelmi iskolának ellenkező az álláspontja s a törvény-

¹ V. ö. Tripartitum Prologus XI. czim 5. §.

² Tripartitum Prologus XII. czim. 2. §.

³ Ily értelemben pl. *Wenzel*: id. cz. m. I. k. 81. l. *Dósa*: Erdélyhoni jogtudomány I. k. 34. l. *Frank*: id. cz. m. I. k. 76. és köv. l.

rontó szokás *helyes értelmének* megállapítása mellett: mi is ehhez a nézethez csatlakozunk. Hogy az 1790: XII. t.-cikkre való hivatkozás nem döntő jelentőségű, azt már a törvényt magyarázó erő vizsgálatával láttuk. Azt sem lehet elfogadnunk, hogy a törvényrontó szokás már a principio törvényt sértés volna (amiből pedig jog nyilván nem származhatik), mert a törvényrontó szokás, mint a törvényt ellenkező szabály, hosszas és szinte észrevétlenül lassu fejlődésnek az eredménye és sohasem jelentkezik direct a törvényt ellenkező cselekményekben, vagy magatartásban. A törvényrontó szokásnak igazi értelme pedig itt keresendő. A jogélet szükségleteit ki nem elégítő s eredetileg már rossz törvényeknél, vagy ott, ahol a korhadt és erőtlen szervezetű törvényhozás a forgalmi és társadalmi élet fejlődésével lépést tartani nem tud: a hiányos törvény jóhiszemű alkalmazása és magyarázata távolítja el lépésről-lépésre a törvény eredeti értelmétől a gyakorlatot úgy, hogy idők rendjén a kettő között az ellenmondás kiegyenlíthetetlen. Ilyenkor keletkezik a törvény helyett a szokás törvényrontó virtusának érvényesülése következtében új jogszabály s ez a jelenség elvileg az elavulástól semmiben sem különbözik. Végül az az érv, hogy Werbőczy a „lex“ és „consuetudo“ kifejezésekben a római és magyar jogot állította volna szembe: csak feltevés, melyet bebizonyítani még egyáltalában nem sikerült.

A szokás bizonyítása. Mivel a szokásjog jogunk szerint érvényes kútfő, általában nem esik bizonyítás alá. A bírónak legalább is az országos szokást kell ismernie. A peres feleknek, illetőleg annak, aki valamely szokásjogi szabályra hivatkozik, csak akkor kell bizonyítania, ha részleges szokásról van szó, melynek ismeretét a bírótól már nem lehet megkövetelni.

Az u. n. „*usance*“-ok (üzleti szokások) nem foglalnak magukban szokásjogi szabályt s így emezektől meg is különböztetendők. Jelentőségük csak annyi, hogy kétség esetén úgy vesszük, mintha a felek egyezkedésük alkalmával ezeket az *usance*okat is figyelembe vették volna. (Pl. a vételügyletnél a vevőt illető bizonyos vételár-levonások (rabatt) engedésénél.)

2. §. Werbőczy Tripartituma.

Irodalmi utalások. Kolosváry Sándor és Óváry Kelemen: Előszó. Werbőczy Tripartitumának 1894-iki Tud. Akadémiai magyar kiadásá-

ban; Zlinszky: Id. cz. m. 50. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 64—72. l.; Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány. I. k. 8. és köv. l. (Kolozsvár, 1861.); Wenzel Gusztáv: A magyar magánjog rendszere. II. kiad. I. k. 85—89. l. (Pest, 1872.); Dell'Adami R. Magánjogi codificatiónk és régi jogunk. II. Budapest, 1885. Illés József: Bevezetés a magyar jog történetébe. Budapest, 1910. 87. és köv. l.

Keletkezése. A „Tripartitum“, magyarul „Hármaskönyv“, Werbőczy István kir. ítélőmesternek¹ magán munkálata, mely eredetét a XV. század végére és a XVI. század elejére eső codificatorius törekvéseknek köszöni. Keletkezésére és ennek előzményeire nézve annyit szükséges tudnunk, hogy mint mindenütt: úgy nálunk is a mindinkább növekedő jogbizonytalanság tette szükségessé a hazai jognak feljegyzését. — Hazánkban ez a szükséglet korán mutatkozott, mert a XIII. század óta szakadatlanul folyó pártharcok és politikai küzdelmek a nemzet jogérzetének egységét megingatták s míg egyrészt utat nyitottak a particularis jogok keletkezésének, másrészt az országos jog uralmának alapját megrendítvén, a jogrendet nagyfoku zavarba ejtették. — Ez állapotok megváltoztatására 1439-ben a törvényhozás tett először siker nélküli kísérletet. Mátyás király „Decretum majusa“ szintén codificatorius czélokot akart szolgálni. — A jog összeírása iránti kérelem az 1498: VI. t.-cikkben ismét kifejezésre jut s ehhez a t.-cikkhez kapcsolódik Kollár Ádám kir. ítélőmesternek a jog összeírására vonatkozó megbízatása. Mintegy közbeszólólag az 1500: X. t.-cz. a nyolczados törvényszékek biráit arra utasítja,

¹ Werbőczy István született valószínűleg Werbőczön, 1460 és 1470 között. Meghalt Budán 1541 vagy 1542-ben. Tehetségével és nagy tudásával a közéletben hamar kiváló nevet, tekintélyt vívott ki magának s politikai sikerei között mindenesetre legkiemelkedőbb az 1505. évi rákosi országgyűlésnek a nemzeti királyság visszaállítására vonatkozó végzése. 1517-ben kir. személynök lett s ezen minőségében több diplomatai kiküldetésben vett részt Velenczében, Rómában, Wormsban stb. 1525-ben a hatvani országgyűlés nádorrá választotta, de a főnemesség ellenszenve csakhamar kibuktatta méltóságából. A mohácsi vész után Szapolyai János királyhoz csatlakozott s ez kancellárjává őt nevezte ki. Bár kitüntetésben ezután is volt része elégszer, jelentős szerephez a politikai és közéletben többé nem jutott. Kétszer házasodott, családja az Imre fiától származott Gergelyvel fiágon kihalt. (V. ö. Kolosváry és Óváry előszavát az Akadémia 1894. évi Werbőczy kiadásában, u. o. az egész Werbőczy-irodalmat is. Továbbá: Frankó i Werbőczy életrajzát a „Tört. Életrajzok“ XV. évfolyamában (1899.)

hogy azokat a szokásokat és jogszabályokat, melyekre a törvénykezés közben hivatkozás történik, megmagyarázzák, írásba foglalják, vagyis, a mai műnyelven szólva, *döntvényeket* készítsenek. — Az 1504: XXXI. és 1507: XX. t.-cikkek ismételtén sürgetik a királyt az ország szétszórt végzeményeinek összeszedésére, mindennek azonban nem volt eredménye s a szokásos jog összefoglalásának feladatát végre is Werbőczy István oldotta meg a „Hármaskönyv“-nek megírásával és magánuton való közrebocsátásával. Werbőczy munkáját királyi megbízás alapján készítette, de hogy ez a megbízás mikor kelt: kétséges. Valószínű azonban, hogy az országgyűlés által megbízott Kollárral egyidejűleg, de esetleg csak a Kollár s a nyolczados törvényszékeknek adott megbízások meghiusulása után.

Werbőczy munkájának teljes czime: „*Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve*“, („Opus Tripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae“). Szerzője az 1514. évi országgyűlésnek bemutatta, mely a munkálat átvizsgálására 10 tagu bizottságot küldött ki. A bizottság a Hármaskönyvet, mint olyat, melyben az ország törvényei és szokásai jó renddel és kellő móddal vannak összeírva, helyesnek, jónak találván, a királynak megerősítésre ajánlotta. A megerősítés meg is történt, de a királyi pecsét elmaradván róla, a munkálat a czélzott „örökös törvény“ jellegét nem nyerte meg s forma szerint később sem vált sohasem törvénynyé. A munkálat végleges szentesítésének és törvénykép való kihirdetésének elmaradása valószínűen a főurak fondorlatainak tudható fel, akik a H. K. közjogi irányzatával s mindenkifelett a fő- és köznemesség egyenlőségének s szabadságuk ugyanazonosságának elvével nem tudtak megbarátkozni.

Werbőczy erre munkáját, hogy az kárba ne vesszen, saját költségén kinyomatta.

A H. K. jellege, rendszere és tartalma. A H. K. jellegére, rendszerére és tartalmára nézve megjegyzendő, hogy bár első sorban általánosan kötelező törvénykönyvnek volt tervezve, Werbőczynek a kidolgozásnál az oktatási cél is szeme előtt lebegett, miért is a H. K. tankönyv jellege különösen némely részeknél nyomatékosan lép előtérbe. — A kidolgozás súlypontja a nemesi jogon fekszik. — Leghővebben a magánjog és törvénykezés van-

nak benne felölelve, míg a büntetőjogból néhány, a közjogból pedig csak a legfontosabb kérdésekről és tételekről van szó. Egy-egy czim Szlavónia, Erdély és a székelyek particularis jogát tárgyalja. — Rendszere a régi és szokásos *personae*, — *res*, — *actiones* felosztást követi (a római Institutiók és a Gratianus-féle Decretum nyomán), de sehol sem viszi azt következetesen keresztül. A három főrészt egy encyclopaedicus Prologus előzi meg, s ugy ez, mint a részek czimekre, a czimek pedig későbbi kiadók (Szegedi János) után §-okra oszlanak.

A H. K.-et az ország összes bíróságai mindjárt megjelenése után már, ítélkezéseiknél zsinórmértékül kezdték alkalmazni, a miben egyébként jelentékeny része lehetett Werbőczy személyes befolyásának és nagy tekintélyének is. Erre mutat az 1518. évi bácsi országgyűlésnek 3 évi időtartamra szóló cikkelyei közül a 41-ik, mely elrendeli, hogy a bíróságok az eléjük kerülő ügyekben a H. K. alapján ítélkezzenek.

Az alkalmazás révén csakhamar a H. K.-nek némely hiányosságát is megállapították (különösen a bizonyítás és hitletétel tárgyában) s megindult az u. n. „reformatio decreti“ mozgalom, melynek eredménye az a „Quadripartitum“ (Négyeskönyv) nevű munkálat, melyet az 1548. évi országgyűlés készítettet. — Ez a négyeskönyv azonban nemcsak hogy törvényerőre nem emelkedett, de a gyakorlatban sem tudott Werbőczy könyvével szemben érvényesülni, s jogfejlődésünkben semmi nyomot maga után nem hagyva, csakhamar teljesen feledésbe merült.

A H. K. külfői minősége és jelentősége. A H. K. kútfői minőségét a rendes sablon szerint megállapítani nem lehet. Szokásjogi szabályokat tartalmaz, s bár a szokásjog „nem írott jog“ jellegét az írásba foglalással nem veszti el, mégis a H. K. mint egész, mint oly munkálat, melynek az volt keletkezési célja, hogy általánosan kötelező törvényül szolgáljon a kútfők sorában, a szokástól külön álló helyet foglal el. Törvénynyé sem vált soha formailag, s tekintélye az idők rendén mégis a törvényeket is felülmulta. Kútfői minőségénél tehát azt kell mondanunk, hogy a H. K. egy *magánmunkálatkép* keletkezett, s annak mindvégig meg is maradt *jogkönyv*, melyet *a szokás a maga egészében törvény helyett elfogadott*. A bíróságok állandóan alkalmazták, a nemzet mindvégig ragaszkodott hozzá, s legfontosabb jogai letéteményesének

tekintette. Ebben a századokra nyuló alkalmazásban és gyakorlatban, mely a H. K.-et anyagilag véve a törvény erejével veteledő szokásjog tekintélyével ruházta fel, rejlik a H. K.-nek hazai jogfejlődésünkre gyakorolt s alig felmérhető jelentősége. Werbőczynek jutott osztályrészeül az a dicsőség, hogy munkájában a magyar jognak intézményeit kodifikálva megalkotta azt a szellemi központot, mely a későbbi századok jogi és politikai viszonyosságai között a nemzetben a gondolkodás egységének és ugyanazonosságának egyik leghathatósabb védbástyájául szolgált.

A történelmi Erdély-fejedelemségben a H. K. a nemzeti fejedelmek alatt már formailag is törvény erejével bírt, s a Lipót-féle diploma 3-ik pontja is, mint Erdély egyik törvénykönyvét, megerősítette.¹ A mai jog szempontjából a H. K.-nek csak némely részei mondhatók érvényeseknek, így azok a tételek, melyek a közszerzeményre, özvegyi öröklésre, hitbérre, a gyermekek törvényességére, a vélelmezett házasságra stb. vonatkoznak. Némely részei pedig, pl. az ösiségre vonatkozó czimek, a ma fennálló intézményekkel való szellemi és jogtörténelmi összefüggésüknél fogva, utóbbiak magyarázatánál feltétlenül figyelembe veendőek; míg más részeknek csakis a jogtörténelem szempontjából van jelentőségük, mert oly intézmények szabályozásával foglalkoznak, melyek jogunkból már végkép kimaradtak (pl. az adományozás).

3. §. A törvény.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 23. és köv. l.; Wenzel: Id. cz. m. I. k. 35. és köv. l.; Zsögöd-Grosschmidt B.: Id. cz. m. 64—125. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 23. és köv. l.; Dósa E.: Id. cz. m. I. k. 4. és köv. l.; Haller: Adalékok stb. Id. cz. m. 14. és köv. l.; Vécsey Tamás: Adalékok a magyar Corpus Juris történetéhez. (Budapesti egyetemi akták 1902. évről) cz. ünnepi előadás. Unger: System des Österr. Allg. Privatrechts. III. Aufl. I. Bd. 25. és köv. l. (Leipzig, 1868). A magyar régi Corpus Jurisra nézve lásd különösen: Kolosváry Sándor: A Corpus Juris Hungarici jellemzése. Franklin-féle millennáris Corpus Juris kiadás 1000—1526. évekről szóló I. kötetben.

¹ A H. K. első kiadása Bécsben 1517-ben kelt. Ettől kezdve napjainkig még 42 kiadás látott napvilágot, melyek közül az utolsók az Akadémia 1894. évi dr. Kolosváry Sándor és dr. Óváry Kelemen fordításában megjelent kiadása, s a Franklin-Társulat „Corpus Juris“ kiadásának 1897. évi Werbőczy kötete.

I. A törvény fogalma és alkotásának módja.

A törvényben, mint jogforrásban szintén az általános népmeggyőződés jut kifejezésre, csak hogy nem közvetlenül, mint a szokásnál, hanem a törvényhozó hatalom csatornáin keresztül. — A törvényt a népmeggyőződés ezen közvetett nyilvánulása a leglényegesebb kellék s a nyilvánulás módját s így a „törvényi jogforrás“ jelleget is a mindenkori alkotmány hivatott megállapítani. Ehhez képest állítandó fel a törvénynek fogalma. Mai magyar magánjogunk szerint törvénynek az alkotmány értelmében *törvényhozó hatalommal felruházott tényezők azt az akaratkijelentését kell tekintenünk, mely azzal a célzattal tétetett, hogy az életviszonyok jogi megítélésénél s ezek következményeinek megvalósításánál egyedül legyen irányadó, amint ez alkotmányszerűen köztudomásra is hozandó.*

A törvény fogalmának megállapításánál tehát a főszólyt mindig *a legfőbb állami hatalom* kinyilvánított *akarata*ra és annak *céljára* kell fektetnünk; egyéb abstract criteriumok után való keresés a fogalmat magát homályosítja el.¹

Az adott fogalom alkatelemeinek bővebb kifejtése a következő: *a)* törvényt csak a törvényhozó hatalommal felruházott faktorok alkothatnak; *b)* a törvényalkotás folyamata legyen szigorúan alkotmányszerű; *c)* az alkotmányosan és a jogosult faktorok által alkotott törvény alkotmányszerűen kihirdetendő.

Mai (s régebbi) alkotmányunk szerint a törvényhozó hatalomnak két egyenjogú faktora van, u. m. az *országgyűlés* és a *király*. (1790: XII. t.-cz.) Az országgyűlés a nemzet képviselője (a nemzet a maga parlamenti szervezetében) s jelenleg az u. n. népképviselői alapon, 48 előtt pedig rendi alapon nyert szervezést. A különbség mai s 48 előtti alkotmányunk szerint e részben nagyon lényeges. Werbőczy szerint ugyanis a politikai nemzetet, kizárólag „*rendek*“ alkották, még pedig: *a főpapok* (praelati), *főurak* (barones et magnati), *köznemesek* és végül *a szab. kir. városok és kiváltságolt kerületek*. A két első rend egyenként és személyesen, a két utóbbi szabadon választott követei ál-

¹ Így pl. Montesquieunek csodálat meg határozása, melyet szerzője úgy igyekezett felállítani, hogy az emberi társadalom és természet őszk rendjéből folyó u. n. természeti törvényekre is egyaránt alkalmazható legyen.

tal jelent meg az országgyűlésen. Az egyes rendek a törvényhozói hatalmat is különbözően gyakorolták. A főpapok és főurak rendjéből t. i. a *főrendi tábla*, a két utóbbi rend választott követeiből az *alsó* vagy *rendi tábla* szerveződött.

A történelmi Erdély-fejedelemségben az országgyűlésnek, mint a törvényhozó hatalom egyik faktorának szervezete más és egészen speciális jogalapon nyert szervezést. Erdélyben a politikai nemzetet a magyar, székely és szász nemzet uniója alkotta. Az erdélyi országgyűlés a három nemzet képviselője volt, de egyéb elemeket is ölelt magába, t. i. az u. n. „királyi hivatalosok“-at (regalisták) és a kir. főkormányzók elnökét és tanácsosait. Míg a kétkamarás magyar országgyűlés szervezetében a visszatartó és fékező elemnek szerepét a főrendi tábla töltötte be, addig az egykamarás erdélyi országgyűlésben erre a célra a regalisták intézménye volt hivatva. — A törvényhozás második faktora Erdélyben a fejedelem volt.

Ugy Erdélyben, mint Magyarországon 48 előtt a törvények alkotásának menete a mai alkotmány kivánalmaival elvileg megegyezett. Az előkészítés munkáját kiküldött bizottságok s Magyarországon különösen az alsóház tagjaiból szervezett négy u. n. „kerületi tábla“ (Dunán innen — Tiszán Túl — Tiszán innen — Dunán túl) végezte. A voltaképeni törvényhozási processus azonban a rendek tábláján indult meg, honnan az elfogadott javaslatok a főrendi táblához tétettek át. A főrendi tábla tárgyalásainak eredményét ikenet útján tudatta a rendek táblájával, ez ismét ikenet útján felelt s az ikenetváltás tartott mindaddig, míg a javaslat tekintetében a megegyezés a két kamara közt létrejött. Ezután kerültek a javaslatok a másik faktor, t. i. az uralkodó elébe szentesítés végett s a szentesített törvények előbb az országgyűlésen, majd az egyes törvényhatóságokhoz leküldetvén, ezek közgyűlésein élőszóval kihirdették.

1848-ban ugy a magyarországi, mint az erdélyi országgyűlés szervezete fontos változáson ment keresztül, amennyiben az eltörölt rendi alkotmány helyébe parlamentáris rendszer lépett s az Erdélylyel való unió kimondatván, a törvényhozás az egész ország területén egységes lón. A kétkamarás rendszer megmaradt. Az alsóház vagy képviselőház az adó alapján választási joggal bíró állampolgárok szótöbbséggel választott követeiből (országos

képviselők) áll; a felsőház pedig többszörös szervezés után az 1885: VII. t.-cz. szerint részben örökös jogu, részben kinevezett, részben választott és részben pedig hivatalos méltóságuknál fogva ülési s szavazati joggal bíró tagokból szerveztetett. A két kamara érintkezési módján elvileg nem történt semmi változás; a javaslatokat a kormány vagy az országgyűlés tagjai terjesztik elő s azok első megvitatása az egyes országgyűlési bizottságokban történik. Ezek jelentéstétele után kerül a sor a képviselőház plenuma, majd a főrendiház elébe; a szentesítés pedig Ő Felségének, mint a törvényhozó hatalom másik faktorának ma is leglényegesebb felségjoga.

Fogalmi alkateleme minden törvénynek a mondottakon kívül végre az is, hogy a törvény alkotmányszerűen kihirdetessék. A törvénynek általánosan kötelező hatálya t. i. a kihirdetés tényéhez kapcsolódik s ha az egyszer kihirdetett, a törvény nem tudásával senki sem mentheti magát. (Juris ignoratia non excusat.) E tétel alól azonban kivétel is van. Így a birtokost nem teszi rosszhiszeművé az, hogy a törvény nem tudása okán birtokszerzésének jogszerűtlenségét nem ismerte és nem is ismerhette fel.¹⁾ Nemkülönböztetjük az országgyűlési tudásából tett tartozatlan fizetést vissza lehet követelni. A kihirdetés formáit ma az 1881: LXVI. t.-cz. szabályozza olyképen, hogy a kihirdetésnek az „Országos Törvénytár“-ban való közzététel útján kell végbemennie.

II. Az országos törvénytár.

Az „Országos törvénytár“ (*Corpus Juris Hungarici*) általában a magyar állam törvényhozása által alkotott összes törvényeknek foglalata. Eképpen, amennyiben magánjogunk egyes intézményei törvényileg lettek szabályozva: e szabályozás megismerésének az „Országos Törvénytár“ a kizárólagos kútfője.

Megkülönböztetjük az újabb és a régebbi Országos Törvénytárt. Az újabb, az 1867-en innen alkotott összes törvényeinket foglalja magában s évről-évre a m. kir. belügyminiszterium kiadásában jelenik meg. A régi törvénytár, a voliaképi Corpus Juris

¹ V. ö. m.-v á s á r h e l y i Tábla 1910 febr. 15-én 1909 G. 302/2. sz. alatt. (Erd. Jogi Közl. III. évf. XLV. sz.)

Hungarici, ellenben egy zárt egészet (corpus clausum) képez s az 1848-ig alkotott magyar törvényeket öleli fel. A régi törvénytárból számos régi törvényünk kimaradt, a köztudatba azonban a gyűjtemény úgy ment át, amint van s ezért sem hozzáadást, elvételt vagy átdolgozást eszközölni rajta utólagosan nem lehet.

Arra a kérdésre, hogy a régi törvénytár — mely mint a 48-ig hozott törvények gyűjteménye nemcsak hiányos, de sok oda nem tartozó dolgot foglal magában — miként keletkezett: ugyanaz a felelet, mint a Werbőczy féle Tripartitumnál t. i. a mindinkább nagyobb mérvet öltő jogbizonytalanság következtében. Az ország élőjoga feljegyzésének hiánya az igazságszolgáltatás egységét és egyenlőségét komolyan veszélyeztette s ezokon indult meg az országos szokásjog összeírása és az országgyűlési végzemények, decretumok összeszedésére irányuló mozgalom. A szokásjog összeírása többszörös kísérlet után Werbőczy H. K.-ének elkészítésével sikerre vezetett 1514-ben; a decretumok összegyűjtése ellenben a gyakori sürgetések (pl. 1507: XX; 1514: LXIII; 1525: XXXII. t.-cikkek) daczára sem volt keresztülvihető.

Ily körülmények között a közhasználatnak még hosszú időn keresztül meg kellett elégednie azokkal a többé-kevésbé hiányos és nem feltétlenül megbízható magánkézirati törvénygyűjteményekkel, melyek elég nagy számban forogtak közkézen s maradtak fenn az utókorra is.

A régi törvények számottevő nagyobb tömegét legelőször *Zsámboki János* (Johannes Sambucus) udvari orvos és történetíró tette közzé 1581-ben, függelékké csatolva azt egy Bonfini-féle történeti munka második kiadásához. Az itt közölt törvényeket csak az 1481-ik évig hozza le. A fő és a Zsámboki által mellőzött évszáz (1481—1584) törvényeit is felölelő gyűjtemény, mely régi törvénytárunknak ugyyszólván alapja, az u. n. *Mosóczy* (nyitrai püspök) és *Telegdy*-féle (pécsi püspök) gyűjtemény. Ennek a munkálatnak magvát az *Ilosvay* István egri püspök magángyűjteményéből vették át s a következő czímmel adták ki Nagy-Szombaton, 1584-ben: *Decreta constitutiones et ar'iculi regum incl'ytí regni Hungariae ab anno Domini millesimo trige-*

simo quinto ad annum post sesquimillesimum octogesimum tertium publicis comitiis edita cum rerum indice copioso.

A Mosóczy—Telegdy-féle gyűjteményt már csak azért is úgy tekinthetjük, mint a Corpus Juris első kiadását, mert valamennyi későbbi gyűjteményes kiadás ezt vette alapul, sőt Zsámboki maga is Mosóczytól kapta azt a törvényanyagot, melyet három évvel előbb ő hozott nyilvánosságra. A Mosóczy—Telegdy-féle gyűjteménynek két lényeges hibája van. Az egyik az, hogy gyűjtőmunkásságuk közben pótlásaik, egyeztetéseik, kihagyásaik nemcsak gyakran tévesek, de önkényesek is s a másik, hogy különben hasznos, de törvénytárba nem illő toldalékaikkal (esküminták, vármegyék, püspökségek stb. jegyzéke) példát adtak későbbi kiadónak a törvénytárnak idegen elemekkel való megtöltésére.

A két püspök nagyszombati és mint mondani szoktuk, *első* kiadását, követte a *bécsi*, mint második 1628-ban. Ebben már I. rész. gyanánt Werbóczy H. K.-e is fel van véve (s ettől kezdve állandóan benn is marad a H. K.) s a törvények pótlólagosan közölve vannak benne 1604-ig. A további kiadások (1653-ban a *sárospataki*, 1668-ban a *pottendorfi*) a gyűjteményt az időközben alkotott törvények hozzáadásával mind teljesebbé tették s az V-ik és *Szentiványi Márton* gondozása mellett Nagy-Szombatban 1696-ban megjelent gyűjtemény először viseli a „Corpus Juris“ címet, mely azóta szintén állandóan megmaradt. A Szentiványi-féle kiadás 1734 és 1743-ban újra napvilágot látott az újabb törvények pótlása mellett és a H. K. nélkül. Követte ezt a két kiadást az 1742—1751-ig terjedő idő alatt *Szegedi Jánosnak* ugyancsak Nagyszombatban kelt kiadása, melynek fontos újítása az egyes decretumok cikkelyeinek §-okra való fölosztása. Szegedié után az 1779-ik évi budai, majd az 1822. és 1844. évi szintén Budán kelt kiadások következtek. 1866-ban *Geguss Dániel* magyarul s meglehetősen fogyatékos kiadásban adta ki a Corpus Jurist, melynek napjainkig utolsó kiadása a Franklin-társulaté (1899) az eredeti és a támaszható igényeket teljesen kielégítő, magyar fordításu s jegyzetekkel is bőven elátott szövegben.¹

¹ Czime: „Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000—1895. Milleniumi emlékkiadás.“ Szerkesztője dr. Márkus Dezső, fordításokkal pedig dr. Kolosváry Sándor, dr. Óváry Kelemen, dr. Csiky Kálmán, Nagy Gyula és Tóth Lőrincz látták el.

A Corpus Jurisban, mint említve volt, a kiadók, a törvényeken kívül egyéb közléseket is csuszttattak be. Ilyen idegen elemek pl. első sorban a Werbőczy-féle H. K.¹; továbbá egy Nagy Lajos korabeli esküminta, egy Zsigmond korabeli adománylevél minta, Szlavonia két municipális törvénye, királyok életrajzi adatai stb. A közölt törvények nyelve az 1832—1836-iki országgyűlésig latin; az 1832—1836-iki országgyűlésről hasábonsan latin és magyar; 1840-től kezdve csak magyar. — A szöveg, amint az később felkutatott eredeti törvény példányok után hitelesen megállapítást nyert, sok helyen hibás. A törvények Szent István, Szent László és Kálmán királyokéit kivéve, melyek fejezetekre (capita) vannak felosztva: cikkelyekre tagolódnak (articuli). A cikkelyek czimfeliratai (rubricae) csak 1596-tól kezdve hitelesek. A cikkelyeket §-okra hivatalosan 1803 óta szokták felosztani. A megelőző időkből való törvények ilyenmő beosztása a Szegedi János munkája.

A törvénytárból számos, s köztük nem egy igen nevezetes törvény hiányzik. A hiányzó törvények — amennyiben az újabb kutatásoknak sikerült ezeket összeszednie — több magángyűjteményben láttak napvilágot.²

III. Erdélyi törvények.

Erdélynek, mint külön országnak saját törvényhozása az 1540. aug. 29-én tartott segesvári országgyűlésen veszi kezdetét, mely időponttól kezdve az országnak politikailag egyesült három (magyar, székely és szász) nemzetéből alakult karai és rendei évenként többször is összegyűltek országgyűléseken az országot ér-

¹ Arra nézve, hogy a Trip. nem „toldalék“, sőt kezdet, melyhez később csatolták a törvények gyűjteményét, lásd Vécsey fent id. értekezését. — Megjegyzendő végül, hogy a törvénytárba nem való idegen elemek és csuszttatások közül, Kovachich József Miklós föllépése következtében és József nádornak 1845 aug. 19-én kelt rendelete értelmében a Corpus Juris utolsó, 1844/1846-iki kiadásából sok kihagyatott.

² Lásd Kovachich Márton György: „Vestigia comitorum“ Buda, 1790. „Supplementum ad vestigia comitorum“ Buda, 1799—1801. Továbbá: Kovachich József Miklós: „Monumenta veteris legislationis Hungariae“ Kolozsvár—Zágráb, 1815 és „Sylloge decretorum.“ Pest, 1818. czimű munkákat.

dekló ügyek elintézésére. Az országos végzések rendkívüli halomra szaporodván, szükségessé vált a fennálló jognak egységesítése és rendezése. — Erre a célra már *Bethlen* Gábor fejedelem tett kísérletet 1619-ik évi perrendjével, a régebbi törvények összegyűjtése és kivonatolása útján készült 22 cikkelyből álló „*Specimen juridici processus*“-szal.

Szélesebb körü munkásságot fejtett ki ugyanezen irányban *I. Rákóczi* György fejedelem, kinek közbejött halála okán a tervbevett *codificatio* diadalra juttatása fiára és utódjára, *II. Rákóczi* Györgyre maradt. — Alatta készült el a bizottságilag kidolgozott s az országgyűlés által elfogadott első erdélyi törvénykönyv 1653-ban az *Approbatae constitutiones regni Transsilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum*“. Ez a „törvényeskönyv“ — mert sem *codex*nek, sem törvénytárnak, sem jogkönyvnek nem mondható, öt részre oszlik s latinnal tarkázott magyar nyelven van írva. Hogy az *Approbaták* az igazi szükségletet nem elégítették ki egészen, de hogy az időtájt az erdélyi törvényhozás sem tudott egészséges működést kifejteni: mutatja, hogy *I. Apaffy Mihály* fejedelem alatt 1669-ben, a gyulafehérvári országgyűlés egy újabb s az *Approbaták* rendszerét követő *codificatorius* munkálatot fogadott el, mely az *Approbaták*nak mintegy folytatásául tekintendő. Ez a második erdélyi törvénykönyv, s czime: „*Compilatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum*“.

1669-től kezdve 1848-ig, mikor az unió Magyarországgal kimondatott, ismét nagy számmal keletkeztek törvények, melyeknek azonban az erdélyi jogfejlődésre egyáltalában nem volt meg az az intenzív hatása, mely az *Approbatákat* és *Compilatákat* jellemzi, 1744-ig voltaképp igazi törvényekről Erdélyben nem is beszélhetünk, mert az országgyűlés határozatai szentesítés helyett pusztán főkormányzói, vagy államtanácsi megerősítést nyertek, az országgyűlésekről jegyzőkönyvet nem vettek fel stb. 1744-től fogva azonban a rendi végzéseknél a törvény összes kellékei ismét szorosan betartattak s az innen kezdve 1848-ig hozott törvényeket nevezik gyűjtőnévvel „*Articuli novellares*“-nek. Az *articuli novellares* az *Approbatae* és *Compilatae*vel együtt, 1779-től kezdve közös néven úgy szerepelnek, mint „*Erdélyországnak három könyvre osztatott törvényes könyve*“.

Az 1791. évről való novelláris articulusok közé sorozhatók az u. n. „*Articuli provisionales*“ (ideigl. törvénycikkek), melyek alatt értjük az 1791. évben alkotott és nem szentesített¹ törvénycikkek közül azt a nyolczat, melyek szükségesek lévén, ideiglenesen megerősítették, s idővel, állandóan alkalmazásban maradván, véglegesekké váltak.

4. §. *A statutum, vagyis helyhatósági szabályrendelet.*²⁾

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 85. és köv. l. Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 116—130. l.; Dósa E.: Id. cz. m. I. k. 18. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 55. és köv. l.; Georgius Reiszner de Reiszenfels: *Commentatio succincta ad jus statutarium seu municipale Saxonum in Transylvania*. Lipsiae 1744.; Székely Mihály: *A nemes székely nemzet constitutiói, privilégiumai és a jószág leszállását tárgyzó némely törvényes ítéletei*. Pest, 1818.; Nagy László: *Jus Transylvano-Saxonicum*. Kolozsvár, 1845.; Libloyi Schuler Frigyes: *Statuta jurium municipalium Saxonum in Transylvania*. N.-Szeben, 1853.; Steeger János: *Darstellung der Rechte und rechtlichen Gewohnheiten der königl. freien Städte in Ungarn*. 2. köt. Bécs, 1843.; Wenzel Gusztáv: *Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben*. Budapest, 1877.

A helyhatósági szabályrendeleteknek nem annyira a mai magánjogra, mint inkább a 48 előttire van jogforrási jelentősége, mert az egyetemes jogrendszer ezen ágának fejlesztése különösen a XV. és XVI., sőt XVII. századok folyamán is jobbadán a törvényhatóságok particuláris jogalkotása körébe volt átutalva.

Werböczy tanítása szerint — s ez elvileg most is áll — statutumot csak olyan „nép vagy közönség“ alkothat, melynek arra joghatósága van (jurisdictio). „Az ilyen határozatokat a nép többségével és józanabb részével kell hozni és megállapítani.“³⁾ Bizonyos esetekben szükséges a király jóváhagyása,⁴⁾ egyéb-

¹ Az 1791. évi erdélyi országgyűlés 162 cikkelye közül t. i. csak 64 nyert szentesítést, mert a többiek tartalmuknál fogva szoros összefüggésben álltak az 1791: LXIV. t.-cz. által a codificatio céljából kiküldött u. n. regnicolaris bizottságok előszabott ügy- és tárgykörével.

² A régi helyhatóságok szabályrendeleteit lásd a Kolosváry—Óváry-féle „*Corpus Statutorum Hungariae municipalium*“ stb. cz. gyűjteményben. (A Magy. Tud. Akad. kiadása).

³ HK. III. R. 2. cz. 1. §., 8. §.

⁴ Későbbi törvények szerint (Pl. 1635: XVIII.; 1715: CXX. t.-cz. stb.).

ként pedig az, hogy a statutum sem „az üdvösséggel ellenkezőt“ magában ne foglaljon, sem másoknak sérelmét ne okozza.

Mai jogunk szerint a statutum-alkotási jog megilleti a megyéket és törvényhatósági joggal felruházott városokat, mint valódi „helyhatóságok“-at, de megilleti a törvényszabta előfeltételek mellett a községeket is. Az 1886: XXI. t.-cz. 11. §-a értelmében a városi és megyei törvényhatóságok szabályrendelet alkotási joga csak az önkormányzati hatáskör korlátai között mozoghat s az alkotott szabályrendeletnek sem a törvénnyel, sem a hatályban lévő kormányrendeletekkel ellenkeznie nem szabad, sem a községeknek a törvényben biztosított autonóm jogait nem sértheti. — E szabályrendeletek, miután az illetékes miniszter részéről u. n. bemutatási záradékkal elláttattak,¹⁾ és szabályszerűen kihirdetettek, 30 nap múlva lépnek hatályba (u. ott). Saját belügyeire vonatkozólag és az előbbi feltételek betartásával az 1886: XXII. t.-cz. 21. §-ának kiterjesztése folytán a község is alkothat statutumot, mely azonban a törvényhatóság szabályrendeletével sem ellenkezhetik s azonkívül utóbbi részéről nyíltan vagy hallgatagon jóváhagyandó. (27. §.)

A statutum kutfői ereje tehát a mondottakhoz képest a helyhatósági autonómiában gyökerezik. Külső kutfői tekintélyét pedig nyeri azoktól a törvényes intézkedésektől, melyek a bírónak a statutumok alkalmazását kötelezően elrendelik. Így az 1869: IV. t.-cz. 19. §-a általában kimondja, hogy „a bíró a törvények, a *törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek* s a törvényerejü szokás szerint tartozik eljárni és itélni“. A törvény a statutumot itt a „rendeletek“ kifejezése alá foglalta, ami félreértésre adhat alkalmat, tekintve, hogy a bírónak a „rendeletek“ törvényességét az id. §. 2-ik bekezdése szerint minden esetben meg kell vizsgálnia, ami a statutumokra nem vonatkoztatható. Az 1881: LIX. t.-cz. továbbá 93. §-ában előírja, hogy a városi lakbérleti szabályokat, lakbérleti ügyek eldöntésénél, a bíróságok alkalmazni kötelesek.

A statutumok érvénye azonban nem szól az egész országra s annak minden lakosára, hanem csak azon helyhatóság terüle-

¹⁾ A miniszteri jóváhagyásra nézve a közelebbi szabályokat lásd Kmety: „A magy. közigazg. jog kézikönyve“ cz. m. (Budapest, 1897.) 29—32. §.

tén képez kötelező szabályt, amely helyhatóság a statutumot megalkotta. Ezért a statutum nem általános, mint törvény, hanem csak részszerű, particularis jellegű kutfő.

A statutum-alkotási jognak körét az „önkormányzati hatáskör“ szabja meg. Ez az önkormányzati hatáskör a magánjog szempontjából felette szűk korlátok között mozog. Azok a magánjogi viszonyok, melyek a szabályrendeletalkotás körébe beleesnek, jóformán csak lakbérleti, építkezési, legeltetési s a szomszédságból folyó ügyekre terjednek ki, ezeknek az ügyeknek nagy része is inkább a közigazgatáshoz tartozik. — Mivel pedig a statutum részszerű kutfő, a rája hivatkozó félnek csak akkor kell fenforghását bizonyítania, ha a bíróságnak arról tudomása nem volna. E bizonyításnak mellőzésével a bíróság az ily jogszabályok megismerésére hivatalból is tehet lépéseket. (1893: XVIII. t.-cz. 63. §.)

Néhány nevezetesebb statutaris jogforrás. Az u. n. „kiváltságos kerületek“ és Erdélyben az egységes politikai nemzetet alkotó egyes nemzetiségek statutaris jogalkotása köréből, különösen figyelmet érdemelnek:

I. *A jász-kun kerületi statutumok.* A jász-kun kerület igazi autonómikus élete, számos régi kiváltsága daczára is, csak 1745-ben veszi kezdetét, amikor az időközben a német lovagrend kezéből a pesti rokkantak háza alapjainak zálogjoga alá került jász-kunok¹⁾ a zálogjog alól megváltották magukat s privilégiumaikat Mária Terézia királynő ismételten megerősítette. Ez időtől fogva a jász-kunok rohamosan fejlesztették helyhatósági jogukat. 1751-ben kelt a 24 czikkből álló „Articuli Jazygum et Cumanorum“ című gyűjtemény, az u. n. „királyi regulatio“. Egy másik gyűjtemény 30 különböző szabályrendeletet tartalmaz s az 1746—1775. közti időből való. Külön joguk legnevezetesebb képviselője azonban a sok részében ma is érvényes 1799. jász-kun statutum.²⁾

¹ T. i. I. Lipót király a jász-kun kerületet 1702-ben 500,000 frtéért a német lovagrendnek eladta. A rend, midőn a vételár a rokkant-alapból megtérítettett tulajdonjogáról lemondott, ekkor került a kerület a rokkant-alap zálogjoga alá.

² Az összes jász-kun statutumokat lásd a Kolosváry—Óváry-féle Corpus Statutorum stb. II. kötetének II-ik fele 35—68. lapjain. Lásd továbbá Kele József: A jászkunság megváltása cz. m.

II. *A szepesi XVI. város helyhatósági joga*, igen régi keletű, amennyiben már 1370-ben alkottatott, 93 cikkelyből áll s alapját képezte a további statutaris jogfejlődésnek.¹

III. *A hat szabad hajdu város² kerülete, helyhatósági jogának* alapját a Bocskay István fejedelem kiváltságlevelei képezik. Legnevezetesebb és összefoglaló terméke a hajdu városok municipalis jogának az 1820. évi H.-böszörményi statutum.³

IV. *A turmezei kerület helyhatósági joga*. A kerület statutaris jogfejlődésének alapja az az 1560-ban, a zágrábi káptalan előtt kötött örökbevallási szerződés, melyben a kerület 24 községe régi kiváltságlevelek folytán öt megillető autonómiáját ujjaszervezte. Ezt a szervezkedést Rudolf király is 1582-ben megerősítette.

V. *Székely nemzeti constitutiók*. A székely nemzeti constitutiók alatt azokat a végzeményeket értjük, melyeket a székely székek közös gyűlésein valamennyi, vagy ha nem is mind, de legalább 2—3 szék területére és lakóira nézve alkottak kötelező erővel. Az egyes székek statutumai és a nemzeti constitutiók tehát nem egymást fedő fogalmak, mert utóbbiaknak az egész székelységre nézve egyetemlegesnek mondható hatályuk volt. Több ily constitutiót ismerünk. Nevezetesebbek ezek közül a székely örökséget és elévülést tárgyazó 1451. évi marosvásárhelyi; az 1466. évi Zabolán kelt u. n. „háromszéki constitutio“; majd az 1505. évi udvarhelyi és 1506. évi agyagfalvi végzemények, különösen pedig az 1555. évben kelt udvarhelyi constitutio, melyet Dobó István és Kendi Ferencz erdélyi vajdájának erősítettek meg.⁴

VI. *Szász statutum*. E municipalis jogkönyv a magyar jog és eszmevilágtól egészen elütő szász nemzeti jognak foglalátja, mely végleges alakjában 1583-ban kapta meg *Báthory* István erdélyi fejedelemtől a megerősítést. Czime: „Statuta jurium municipalium Saxonum in Transilvania“ s *Fronius Mátyás* brassói tanácsos műve. Négy könyvre oszlik s a perrendet (I.), magán-

¹ Lásd a Kolosváry—Óváry-féle id. cz. gyűjt. II-ik kötete II-ik felében.

² E városok: H.-Böszörmény, H.-Szoboszló, H.-Dorogh, H.-Nánás, H.-Hadház és Vámos-Péres.

³ Lásd Kolosváry—Óváry-féle id. cz. gyűjt. III. kötet 489—548. l.

⁴ Ugy ezeket, mint az egyes székek statutumát lásd a Kolosváry—Óváry-féle id. cz. gyűjt. I. köt. 1—166. lapjain.

jogot (II., III.) s a büntetőjogot szabályozza. A Diploma Leopold, 5. pontja ismételten megerősítette. A szász székek és városi municipiumok statutaris jogfejlődésének, mely meglehetősen gazdag, ez a jogkönyv képezte az alapját.¹

5. §. *A rendelet.*

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 96—99. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 52. és köv. l.; Zsögöd: Id. cz. m. 125. és köv. l. (rendkívüli részletességgel); Dell'Adami Rezső: Magánjogi codificatiónk és régi jogunk. II. Magy. jogász egyl. ért. 27. f. Budapest 1875. és köv. l.

A rendelet magánjogunknak nem valóságos, hanem csak türt kútfője. Alkotmányunk szerint a jogalkotás egészen és kizárólag a törvényhozás kezébe van letéve s így sem a király, mint a végrehajtó hatalom feje, sem a kormány, mint annak legfőbb közege, rendeleteivel jogot nem alkothat. Ha a rendelet mégis jogforrásaink között foglal helyet, annak oka az, hogy a szokásjog fejlődésének folyamatában ott sziv fel magába újabb és újabb elemeket, ahol azokat, mint céljaira alkalmasakat, éppen megtalálja. Így látjuk, hogy a királyok számos s különben csak ideiglenes jellegű rendeletei — mert a törvényhozás nem intézkedett — átmentek teljesen a gyakorlatba, mire például Mária Terézia urbéri ügyekben tett intézkedései szolgálhatnak. Avagy mikor a 48 előtti magyar udvari cancellaria, mintegy felügyeletet gyakorolván az igazságszolgáltatás menete felett, elvi jelentőségű rendeletet bocsátott ki: hasonló tünettel találkozunk, t. i. a gyakorlat a tartalmuk szerint helyes és szükséges rendeleteket elfogadja, követi és lassankint állandósítja. Ekként a rendelet, bár jogot nem alkot közvetlenül, beszivárgás és a szokás természetes hatása mellett sok elemet vihet be valamely jogrendszerbe.

E beszivárgás manapság a törvényhozás fokozott tevékenysége mellett nem olyan intenzív, mint régebbi jogunkban, mégis felytonosan hatályosul. Hitbizományi jogunknak is pl. egy 1869. évi április 7-én kibocsátott miniszteri rendelet a főforrása, melynek anyagi szabályai pedig egyáltalában nem nyugszanak azon

¹ A szász statutumokat lásd a Kolosváry—Óváry-féle id. cz gyűjt. I. k. 503—639. lapjain.

a törvényhozási meghatalmazáson, mint alapon, mely a kormányt pusztán csak a hitbizományi *eljárás* rendeleti szabályozására jogosította fel. (1868: LVI. t.-cz. 594. §.)

Mikor egyébiránt valamely rendelet ilyen törvényhozási megbízás folytán bocsáttatik ki: kötelező ereje, kútfői minősége kétségbe nem vonható, mert a törvényhozás akarata áll mögötte.

A bíró valahányszor rendeletet alkalmaz, ítélkezésénél az 1869: IV. t.-cz. 19. §-a értelmében annak törvényességét megvizsgálni tartozik. Ha azonban a rendelet a törvényhozás felhatalmazása alapján adatott ki, vagy tartalmát a jogszokás az idők rendén már egészen magáévá tette: e birói felülvizsgálat ki van zárva.¹

Az országbirói értekezlet megállapodásai révén egy pár abszolút-korszakbeli, tehát ab ovo érvénytelen rendelet még máig is érvényes s így jogforrásnak tekintendő. Így az 1852 november 29-iki ösiségi patens, kivételével azon intézkedéseinek, melyek az öröklésre vonatkoznak;² továbbá az 1855 december 15-iki telekkönyvi rendelet (bizonyos kiegészítésekkel) együtt az erre vonatkozóan későbben kiadott pótló határozatokkal s az osztrák polgári törvénykönyv azon intézkedéseivel, melyek a telekkönyvi rendelettel összefüggnek s a telekkönyvi jogok megszerzésére és elvesztésére vonatkoznak.³

6. §. *Ideiglenes törvénykezési szabályok.*

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 112. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 60. és köv. l.; Ráth György: Az országbirói értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest, 1861.

„Ideiglenes törvénykezési szabályok“ alatt azon megállapodásokat értjük, melyek, mint az „országbirói értekezlet“ határozatai váltak magánjogunknak forrásává. Keletkezésük története a következő:

Mikor a király 1860 okt. 20-án kelt diplomájával ismét az alkotmányosság terére lépett, megbizta az ujonnan kinevezett or-

¹ Az 1867 óta kiadott kormányrendeletek évről-évre a „Rendeletek tárában“ tétetnek közzé.

² Ideigl. törv. szabályok. I. 2., 20. §§.

³ Ideigl. törv. szabályok. I. 21., 145., 156. §§.

szágbirót, hogy az ország legjelesebb szakfőfiaiit hívja össze azon módozatok megállapítása és tisztázása végett, amelyek mellett a 48 előtti magyar magánjognak visszaállítása, tekintettel az átmeneti állapot követelményeire és a sokban változott helyzetre, keresztülvihető volna. Ez a szaktanácskozmány — országbirói értekezletnek nevezve — 1861 január 23-án össze is ült s ugyanazon év márczius 4-én végezve ülészéseite, egy munkálatot készített, melynek bevezetésében e munkálat jogi természetének megítélésére igen fontos következő kijelentést tette, körvonalozván saját célját és feladatait is: „hogy a hazai törvények a közhitel megrendítése, a magánjogviszonyok sérelme s a törvénykezés fennakadása nélkül ismét életbe léptethessenek, s egyuttal a kor igényeinek és az átalakult viszonyok szükségéinek is megfeleljenek, addig is, mig az alkotmányos törvényhozás a codificatio rendszeres művét befejezhetné, az országbirói tanácskozmány által megállapított és a hazai bíróságok részére zsinórmértékül szolgáló következő intézkedések hozatnak javaslatba.“¹

Az országbirói értekezlet megállapodásait az országgyűlés mindkét háza elfogadta, a király a maga részéről szintén jóváhagyta; a királyi Curia pedig 1861 jul. 23-án tartott teljes ülésében kimondta, hogy azokat — amig csak a törvényhozás máskép nem intézkedik — állandó zsinórmértékül fogja alkalmazni minden törvényes eljárásában.² Az „ideiglenes törvénykezési szabályok“ törvény gyanánt nem tekinthetők, mert nem úgy alkottattak s az országgyűlés elfogadó nyilatkozata — mert az, az egész országot nem képviselte³ éppen úgy nem tette e megállapodásokat törvénynyé, mint ahogy az akkor még meg nem koronázott király jóváhagyása sem. Mint rendelet sem jöhetnek számba, mert a rendelet körét messze meghaladják, s különben is a rendelet sajátképi értelemben véve nem kútfő.⁴ Kútfői erőt az országbirói értekezlet nagy tekintélye sem adhatott e megállapodásoknak, mert egy ad hoc összeállított s még oly kiváló jogászokból álló értekez-

¹ V. ö. Ráth György: Az országbirói értekezlet a törvénykezés tárgyában, cz. m. (Pest, 1861.)

² Ugyanezt rendeli el egy 1861. nov. 5-én kelt s a Curiához intézett kir. leirat úgy a Curiára, mint a törvényhatóságok bíróságaira nézve.

³ T. i. az erdélyi részek nem voltak benne képviselve.

⁴ V. ö. az előbbi 5. §.

letnek sem lehet általánosan kötelező szabályokat felállítania. Az „ideiglenes törvényk. szabályok“-nak ennek ellenére mégis jogforrási jelentősége van, mert a folytonos gyakorlat és alkalmaztatás e munkálatot, mint egészét, a szokásjog igen fontos alkatrészévé tette éppen olyanformán, amint ez Werbőczy Hármaskönyvével történt. — Az országbirói értekezlet kútfői minősége tehát ebben a mozzanatban keresendő.

A megállapodások I—VIII. részre oszlanak, — anyagi magánjoggal az I. rész, a) alatt foglalkozik, s annak kijelentése után, hogy a magyar magánjog a közhitel, a jogfolytonosság és a helyzet szükségéi által igényelt pótlások mellett visszaállítatik (I. 1. §.) különösen a törvényes öröklésre nézve tartalmaz fontos intézkedéseket.

7. §. Királyi kiváltságlevelek.

Irodalmi utalások. Dell' Adami R.: Id. cz. m. 13. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 38. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 54. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 99. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 87. és köv. l. HK. II. R. 7—17. czimek.

Amennyiben némely fennálló jogintézményünk gyökérszáalai a királyi kiváltságlevelek alkotta singularis jogba nyulnak vissza: a privilégiumot szintén a magánjog forrásai közé sorozhatjuk. — Werbőczy szerint egyébiránt a kiváltságlevél a magánjognak a szokással országos végzeményekkel egyenrangú kutfeje. (Trip. II. R. 6. cz. 1—3. §§.) A mai jog szempontjából s egyáltalában a mai államszervezet keretében, ez a tétel meg nem állhat. A régi jog privilégiumai is csak subjektív jogosultságokat teremtettek, mert mentességet, kivételezést biztosítottak egyesek vagy testületi közösségek javára, mely utóbbi esetben is azonban azok az objektív jellegű jogszabályok, melyek az egységes jogrendszerbe, mint kivételes városi-kerületi jogok bekapcsolódtak: voltaképp nem a privilégium jogalkotó hatásának, hanem az önkormányzat működésének képezik, mint „helyhatósági jog“ az eredményét. Ha ennek ellenére a privilégiumok jogforrási minősége a régi magyar magánjogban mégis szembevetendő: annak oka ott keresendő, hogy a privilégiumok végtelen sorából a szokásjog rendkívül sok elemet szívott fel magába, amint ezt

pl. az adományozási rendszernek oszlopos jelentőségű intézménye fényesen igazolja.

A privilégiumokra nézve az irányadó szabályok a H. K. II. része 7—17. czimeiben foglalvák, amihez még néhány későbbi törvény kiegészítő s módosító rendelkezése járul. A szabályozás alapvonalai a következők:

1. Privilégiumot csak a törvényesen megkoronázott király, Erdélyben a fejedelem adhatott ki;¹ 2. a privilegium fennálló törvénnyel;² 3. sem mások jogaival nem ellenkezhetett, illetőleg azoknak sérelmét nem okozhatta;³ szükséges volt végül, hogy törvényes formában adatott legyen ki. Ehhez a törvényes formához az kivántatott meg, hogy a) a privilégium a m. kir. udv. vagy erdélyi udv. kancellária útján adassék ki; b) a szokásos stíl és záradékok megtartása mellett;⁴ c) a király, illetve erdélyi fejedelem s a kancellár aláírásával; d) valamely nagyobb királyi pecsét alatt⁵ és végül e) egy esztendő alatt kihirdetessék és foganatosíttassék.⁶

Számos és ezen alaki s tartalmi érvényességi kellékeknek megfelelő privilégium ennek daczára nem tekintetett érvényesnek. Ezen kiváltságok egyenkénti ismerete azonban már egészen a jogtörténet körébe tartozik.⁷ Városoknak, káptalanoknak stb. testületi közösségeknek adott privilégiumok örökösök voltak,⁸ az egyes egyéneknek adott privilégiumok ellenben több okból megszűnhettek.⁹ Így amennyiben időhöz vagy felbontó feltételhez voltak kötve az idő, illetve feltétel beálltával; ha továbbá későbbi törvény vagy bírói ítélet hatályukat megszüntette, avagy a király indokoltan visszavonta s végül ha az idők rendén elavultak.

¹ 1741: IV. t.-cz. 5. §.; 1791: III. és XXXII. t.-cz.; Erdélyi 1744: III. t.-cz.

² 1723: XV. t.-cz. 1. § Comp. Const. IV. R. 12. tit. 2. cz. HK. II. r. 11. cz.

³ HK. II. r. 9. cz.

⁴ 1563: XXXV.; 1608: IX. a Cor.; 1647: CXXII. stb. t.-czikkek. Esetleges szokatlan záradékok semmiseknek tekintendők.

⁵ 1471: VIII. t.-cz.; 1546: XV. t.-cz. Gyűrű vagy bírói pecsét alkalmazása kizárva.

⁶ 1630: XXX. t.-cz.

⁷ Lásd ezek felsorolását Wenzel A magy. magánjog rendszere cz. m. I. k. 103—107. l. és Frank: A közigazság törvénye Magyarhonban cz. m. I. k. 91—94. lapjain.

⁸ HK. II. r. 7. cz. 3. §.

⁹ A privilegiumok megszűnésének főszabályait lásd HK. II. rész 12. cz.

8. §. A döntvény.

Irodalmi utalások. Dell'Adami R.: Id. cz. m. 13. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. 36. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 57. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 72. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 107. és köv. l.; Schwarz Gusztáv: Magánjogunk és a döntvényjog cz. ért. (Megj. az „Ujabb magánjogi fejtegetések“ cz. gyűjt.-ben. Budapest, 1901.) Dr. Tóth György: A döntvényjog cz. ért. megj. az „Erdélyrészi jogi közlöny“ 1908—909. évf. — Hevesi Illés: A jogalkotó judicatura és a felek. (Magy. Jogászegyl. Ért. XXXIV. k. 3. f.)

Minden magánjog sok elemet szokott felszívni magába a felsőbiróságok elvi jelentőséggel bíró ítéleteiből, s ez okon az u. n. döntvények, illetőleg decisiók a magánjog forrásai közül ki nem különböztethetők. Döntvény és decisió a szóértelmezést tekintve egy és ugyanazt a fogalmat jelölik; a magyar magánjogban azonban a két kitétel között terminologicus különbség van.

Decisiók alatt értjük t. i. a régi, az 1723-ban szervezett hét-személyes és királyi ítélőtáblának azokat az ítéleteit, melyekben az egyszerű *sententiákkal* ellentétben a *törvények által nyitva hagyott elvi kérdések eldöntése foglaltatott*. Ezeket a decisiókat 1769-ben Mária Terézia királynő rendeletére hivatalosan összegyűjtötték s egy „Planum Tabulare sive Decisiones Curiales stb.“ című munkálatban rendszerbe foglalták, mely munkálat királyi jóváhagyást is nyervén, csak növelte a régi kuriai decisióknak amugy is nagy tekintélyét.¹⁾

A mai s az 1868: LIV. és 1881: LIX. t.-cikkekben újra szervezett Kuriának *döntvényei* már nem bírnak oly nagy, mondhatnók abszolút tekintéllyel, mint a régi decisiók. Ennek oka részben abban a körülményben keresendő, hogy a jogviszonyok fellette nagy változatossága mellett az elvi összhang megteremtése felsőbirói praxisunkban ma már sokkal nehezebb, minek folytán e gyakorlat több-kevesebb ingadozást mutat, de meg a kritika is sokkal intenzívebb ma, mint 48 előtt; másrészt pedig nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a döntvény manapság, az 1869: IV. t.-cz. 19. §-ának fontos kijelentése után csak

¹⁾ A régi Curia 1769-en innen kelt decisiói részben a Péterfalvi Molnár István-féle 1823. évi meagánygyűjteményben, részint — 1822-től kezdve — évenként Trattner és Károlyi kiadásában láttak napvilágot; utoljára 1861 és 1862-ben.

arra lehet hivatva, hogy a fölmerült esetekben a Kuria nagysulyu tekintélyével állapítsa meg mi a fennálló jog ott, hol ez kétségesse válik. Nem a törvények által hagyott *hézagok betöltéséről*, hanem csak a *szokásjog értelmezéséről* és *konstatálásáról* van tehát szó, mind ott, hol a Kuria döntvényalkotására szükség merülne fel.

A döntvények és decisiók kutfői jellegét természetesen a legfelső bíróságok nagy tekintélye még nem adja meg, mert a jogalkotás hatalma a jogot alkalmazó birói testületeket alkotmányunk szerint sohasem illette meg.

Az 1881: LIX. t.-cz. 4. §-a a vitás elvi kérdések eldöntésének jogát a Kuria teljes tanácsának „*az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett*“ adja meg,¹ ami nyilván arra mutat, hogy e döntvények jelentősége pusztán alaki s az egyöntetűség megóvásának határán túl nem mehet. A §. további részében kijelenti ugyan, hogy „a teljesülés elvi megállapodásai az ügyek eldöntésénél *irányadók*“. Ez azonban csak a Kuriára vonatkozik s ami irányadó, az még nem kötelező. A Kuria döntvényét bármikor meg is változtathatja, sőt az újabb teljesülési határozattal való megváltoztatást az alsóbb bíróságok is annak rendje-módja szerint provokálhatják.

A döntvényalkotás joga az 1890: XXV. t.-cz. 13. §-a értelmében a királyi táblákat is megilleti oly ügyekre nézve, melyekben mint utolsó foku bíróság ítélkeznek. Ha a táblai határozatok döntvényei ellentétesek egymással, ami a többi táblákkal való köteles közlés és a Kuriához és az igazságügyminiszterhez való köteles felterjesztés révén derül ki: a Kuria teljes ülésében dönt az ellentétes táblai döntvények felett, s e döntést a táblák, mindaddig, míg az meg nem változtattatik: követni tartoznak.

A mondottak után világos, hogy a döntvény alakilag véve egyáltalában nem jogforrás, s kutfői ereje csak abban a hatásban rejlik, melyet a birói ítélkezés a jogfejlődésre gyakorol. Amint ezt Frank² a régi Kuria decisióra nézve felfejtette, ugy mai döntvényeinkkel is ugy áll a dolog, hogy azokból idővel szokás

¹ A teljes tanács alakítása, a tárgy előadásának módja, a tanácskozás és szavazás rendje, a határozatok hitelesítése, az u. n. „Döntvénykönyv“ vezetése stb. az id. törv. §. értelmében kiadott 1881. évi 2214. sz. igazságügyi min. rendeletben van szabályozva.

² Frank: Id. cz. m. I. k. 73. l. apon.

válhatik, mert helyes és szükséges tartalmuk a jogmagyarozás és alkalmazás révén lasankint átmegy a szokásjogba: Ekép ugyanazon momentum érvényesül a döntvényeknél, mely Werbóczy Hármaskönyvét jogunk elsőrangú kuffőjévé emelte, mely a privilegiumokból és királyi és kormányrendeletekből apránként vonta ki azon értékes elemeket, melyek a jogrendszer épületébe haszonnal voltak beleilleszthetők: t. i. a szokás, mely *anyagilag* véve forrássá teszi a felfejtettek szerint a döntvényeket is.

IV. FEJEZET.

A magánjogi szabályok különböző nemei.

Irodalmi utalások. Unger: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts cz. m. I. Bd. (Leipzig 1868. III. Aufl.) 47. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 55. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 8—9.; Dernburg: Pandekten. V. Aufl. I. k. 68. és köv. l. (Berlin, 1896.)

Tekintettel arra a *területre*, melyen a magánjogi szabályok érvényben vannak az *országos (jus commune)* és a *részszerű jog (jus particulare)*, illetőleg jogszabályok közt kell különbséget tennünk. Az országos jog szabályai a magyar magánjog egész területén érvényesülnek, (pl. az 1894: XXXI. t.-cz. a házassági jogról) ellenben a részszerű jog hatálya kisebb-nagyobb területekre van szorítva. (P. az erdélyi részekben az osztrák polg. törv. könyv). A részszerű jog a maga uralmi területén az országosnál erősebb, esetleges hézagait és hiányosságait azonban az országos jog szabályaival kell kitöltenünk.

A szabályozott életviszonyokra való tekintettel, de már nem területi, hanem a jogszabály hatályának belső terjedelmére vonatkozó különbség áll fenn az *egyetemes (universale jus)* és *egyéni (individuale jus)* jog, illetőleg jogszabályok között. Egyetemes a jogszabály, ha az életviszonyok bizonyos körére nézve abstract és általános érvényű normákat állít fel, míg egyéni, ha csak egy bizonyos személyre vagy dologra vonatkozó viszonyt tesz szabályozás tárgyává. Egyetemes pl. a szabályozás a kereskedelmi törvényben a kereskedelmi társaságokra vonatkozólag, míg individualis a jellege annak az 1871: XXXIV. t.-cikknek, mely a magyar földhitelintézetéről alkottatott.

Megkülönböztetjük továbbá az *általános (jus generale)* és *különös jogot (jus speciale)* illetőleg jogszabályokat; értve előbbieken alatt a minden jogviszonyt egyszerre felölelő, minden személyre és dologra egyaránt kötelező, utóbbiak alatt pedig a pusztán csak egy bizonyos életviszonykör jogi rendezésével foglalkozó törvényeket. Az ellentétet e két fajta szabályozás között úgy is állíthatjuk szembe, mint általános és szakjogot. Általános jog pl. a javak jogi forgalmát meghatározó kötelmi jog, különös jog pedig a váltó, kereskedelmi jog, s ilyen különös azaz szakjog — jellege van a bányajognak, vizijognak stb.-nek is. A szakjog a maga körében az általános jognak derogál, de hézagait, s kétes rendelkezéseit az általános jog tölti be, illetőleg ebből kell a magyarázatot merítenünk.¹

Belső természetükre tekintettel különbség áll fenn a *rendes*, illetőleg *közönséges (jus regulare)* és a *kivételes (jus singulare)* jog között. Rendesnek mondjuk a jogszabályt, ha követi a jogrendszer általános elveit és annak alapfogalmaival összhangban van, s kivételesnek, ha eltérést mutatva esetleg egészen ellenkező szempontokat foglal magában. A kivételes jog (*contra rationem juris*) alapja az *utilitas, necessitas* vagy *aequitas*; ilyenek az összes „*beneficia legis*“, mint pl. a jogi személyek elleni hosszabb elbirtoklási idő, özvegyi megtartási jog, hitelezői kiváltságok stb. s egyuttal minden privilegium. A kivételes jog jellegzetessége tehát abban áll, hogy az általános jogelvek erejét és érvényét mintegy áttöri.

Jellegük szerint nagy a különbség a *pótló (jus dispositivum)* és *kényszerítő (jus praeceptivum; leges cogentes)* jogszabályok közt. A magánjog tudniillik mindenütt tág tért nyit az egyéni akaratnak. A magánjogi viszonyok rendezése, meghatározása, mondhatnók általában a felek tetszésére van hagyva. Ahol azonban a felek maguk nem intézkedtek: ott e hiányosságot a törvény suppleálja s ezeket a csak *esetleg* érvényesülő jogszabályokat nevezzük *pótló, dispositiv* jogszabályoknak. A magánaka-

¹ Viszont ha ált. jogi szabály nincs de valamely különleges törvényben ált. magánjogi elveket kifejező rendelkezések vannak: ezek per. analogiam az ált. jog hézagainak betöltésére is alkalmazhatók. Így bpesti Tábla 1908 okt. 1-én G. 307. sz. a. Egyet. Döntvénytár II. évf. 355. sz.

rat érvényesülésének határai azonban nem végnélküliek, s bizonyos jogviszonyoknál, — melyek különben szintén magánjogiak — sőt minden jogviszony bizonyos vonatkozásaiban is, kizárólag csak az e részben felállított törvényes jogszabályok érvényesülhetnek. Az ilyen jogszabályokat, melyekkel szemben az ellenkező magánakaratnak helye nincs, nevezzük *kényszerítő* (absolut, praeceptiv) jogszabályoknak. Pl. a házastársak egymásközi vagyoni jogviszonyaikat tetszésük szerint rendezhetik s így a házassági vagyoni jog szabályai csak az esetben kerülnek alkalmazásra, ha a házasság nem intézkedett. Ellenben a házasságnak személyes jellegű joghatályai tárgyában, mint amilyenek a nőtartás, debitum conjugale stb. — megállapodásoknak helye nincs, mert a jog itt kényszerítő szabályokat állított fel, előbbi esetben pedig csak pótló jellegűt.

A kényszerítő jogszabály, tartalmát s a benne kifejezett kényszer formáját illetőleg lehet *tiltó* vagy *parancsoló*; e különbségtételnél fontosabbak azonban azok, melyek a kényszerítő jogszabálynak ellenszegülő magánakarat következményeire vannak fektetve. Ha az ily jogszabály megsértésével létrejött s azzal ellentétes magatartás, illetőleg cselekvény semmissé válik: a jogszabály *lex perfecta* volt. Ha a semmisségen kívül, még büntetés is hárul az ellenszegülő magánakaratra, illetőleg cselekvényre *lex plus quam perfectaról* beszélünk. Ha a kényszerítő jogszabálylyal ellentétes cselekvény érvényes marad ugyan, de büntethető lesz: a megsértett jogszabály *lex minus quam perfecta*, míg, ha e büntetési sanctio is elmarad, s a különben tiltott cselekvény is jogerősen megáll: a *lex imperfecta* esete forog fenn.

Azok a jogszabályok, melyek sem nem tiltanak, sem nem parancsolnak, hanem ép ellenkezőleg följogosítanak valaminek cselekvésére vagy abbanhagyására *engedélyező* (permissiv) szabályok. Példa ezekre a birtokvédelem tanában fontos szerepet játszó az a szabály, melyet a jogi paroemia így fejez ki: vim, vi repellere cuique licet.

Ha valamely jogszabály a jogalkotó tényezőknek egyenesen szabályalkotásra irányuló akaratából keletkezik, azaz, amint mondani szokás „*tételezve*“ jön létre: *írott jog lesz*, szemben az oly jogszabálylyal (*nem írott jog*), mely ilyen intentió nélkül keletkezik s a jogéletnek a szükségszerűségéből önként fakadó je-

lensége. Előbbire példa a törvény, utóbbira a szokásjogi szabály. — (*Jus scriptum — jus non scriptum.*)

Szokásos kategóriái a magánjogi szabályoknak azok, melyeket *büntető*, *magyarázó* (interpretativ), *vélelmező* (praesumptiv) és *méltányossági*, meg *szigoru jogi* (jus aequum, jus strictum) névvel jelölünk, s melyek közül kivált az utóbb említett megkülönböztetésnek a magyar magánjogban fokozottabb jelentősége van, amennyiben némely intézményünknek (pl. az özvegyi jognak) szervezetében a méltányossági elem meglehetősen kidomborul. Mind e megkülönböztetések azonban nem annyira a jogszabályok jellegzetességeinek minősítéséhez, hanem inkább csak a jogalkalmazás kérdéseire tartoznak.

V. FEJEZET.

A magánjogi szabályok értelmezése.

9. §. Jogmagyarázat.

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 138. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 57—61. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 33. és köv. l.; Unger: System stb. cz. Id. m. I. k. 73—101. l.; Krainz: System des österr. allg. Privatrechts (Wien, 1899. III. Aufl.) I. k. 36—39. l.; Dernburg: Pandekten, I. k. 75. és köv. l. Az újabb iskolára: Kiss Géza: A jogalkalmazás módszeréről, Bpest, 1909. Hevesi Illés: A jogalkotó judicatura és a felek; továbbá: Zitelmann Ernő: Törvényhez kötöttség és bírói szabadság. (Magy. Jogászegyl. Ért. XXXIV. k. 3. és 7. f.) — Gény: Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif (1899); — Stammer R.: Die Lehre von dem richtigen Rechte (1902.) Ehrlich: Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft (1903); Balog Arnold: Bíró és törvény (M. Jog. Egyl. Ért. XXXIII. k. 5. f.); Bochkor M.: A jogtudomány új korszak küszöbén (1907).

A magánjogi szabályok helyes értelmezése előfeltétele annak, hogy a bíró azokat konkrét esetekben sikerrel alkalmazhassa. Erre a célra két eszköze van: a *kritika* és a *magyarázat*. A kritika feladata egyrészt a pontos törvényszöveg megállapítására irányul, mert azt esetleg leírási vagy nyomdahibák, vagy becsusztatott szavak könnyen eltorzíthatják; másrészt annak megvizsgálására, vajjon az alkalmazandó szabály csakugyan hiteles szabály, törvénye-e magánjogunknak? Ahol a törvényeket alkot-

mányszerű módon és formában alkotják: a kritika utóbb említett feladata rendszeresen elesik. Szokásjogi szabályok hitelességének kutatása pedig azok magyarázatával van egybekapcsolva. A magyarázatra akkor kerül a sor, ha a kritika a magyarázat substratumát előkészítette.

A magyarázat az a szellemi tevékenység, mely minden oly körülmények figyelembevételével, mely a törvényhozó szándékára világot vethet: keresi a jogszabályoknak valódi értelmét. Miután pedig a magyarázat szüksége a helyes jogalkalmazás feltételeként merül fel, önként érthetőleg a „törvényhozói szándék“ nem „kényszerzubbony“, hanem csak *iránytű*, mely a bírót a jogszabályok szertelen szabadossággal való kezelésétől megóvjá. Egyebekben pedig a magyarázat eszközei eléggé sokfélék arra, hogy konkrét esetben a szabály által érintett életviszony jogi rendezésének célját¹ a jogot alkalmazó bíró az esetleg változott társadalmi viszonyok és körülmények között is, és ezek teljes méltánylása mellett az eredeti törvényhozói szándékkal összhangba hozhassa. Ha egyes alapintézményekből új intézményeket vezetünk le, a jognak tudományos felfejtésével: szintén „magyarázunk“, de ez nem a valódi, hanem csak tágabb értelemben vett jogmagyarázat. (Pl. ha az ősiség intézményével fejlődési kapcsolatba hozzuk a mai ágisági intézményünket.

A jogmagyarázat a szerint, hogy mily tényezőktől indul ki, vagy *hiteles* (authentica interpretatio), vagy *tudományos* (doctrinalis, magánértelmezés).

I. *Tudományos jogmagyarázat.* A tudományos, vagy magánértelmezés szabad szellemi tevékenység, mely a jogszabályok értelmének felderítésére van irányozva s a szaktudomány és a bírói gyakorlat működési körébe tartozik. Első lépcsője a szavak értelmének mondattani összefüggésének s a kifejezési módok használatának tisztába hozatala (*grammatikai magyarázat*), a mihez a nyelvnek és a technikus terminusoknak ismerete feltétlenül szükséges. Kiegészíti a nyelvtani interpretatiót (s helyesen ezzel mindig egyidejűleg is alkalmazandó) az u. n. *logikai ma-*

¹ Az u. n. teleologicus felfogás szerint a magyarázat iránytűje csak az lehet hogy a szabály minden egyébtől eltekintve, úgy és oly értelemben alkalmaztassék, amint ezt az általa érintett életviszony jogi rendezésének célja mindenkor megkívánja.

gyarázat,¹ mely a törvényszöveget nem egyes kifejezések szerint, hanem a maga egészében, mint összefüggő egységet vizsgálja s ezenkívül következtetéseket von mindazon külső körülményekből, melyek közül a megvilágítandó jogszabály keletkezett. Így kutatja először is a törvényhozó indokait (*occasio legis*), egybevetéseket teszen az alkotott jogszabály és egyéb egykoru törvényes intézkedések között, vizsgálja a történelmi előzményeket s igyekszik felderíteni azt az összefüggést, melyben a magyarázandó jogszabály az egész jogrendszerhez áll. Az indokokon kívül a *törvényhozási célzatnak* megállapítása nem kevésbé járulhat hozzá a jogszabályok értelmének s a bennük kifejezett rendelkezésnek megvilágítására. Ez a magyarázati momentum az, amit a régi doctrina „*ratio legis*“-nek nevezett s melynek alkalmazását e két jogi paroemiában, hogy „*ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio*“ és „*cessante ratione cessat ipsa lex*“ teljesen kimerítette. Végül pedig fontos utmutatóul szolgál a magyarázat számára a *ratio aequitatis* is, ami alatt azt kell értenünk, hogy a mindenkori élet közönséges felfogásával a jogszabály valamely értelemben való alkalmazása se méltánytalanságot, se a fennálló viszonyokkal kirívó ellentétű visszásságot ne jelentsen.

Ha a logikai magyarázat eredménye a grammaticus magyarázatának ellentmond: inkább az előbbi veendő irányadónak, mert „*sententia est magis sequenda quam scriptura*.“

A magyarázati eredmény egyébként különböző minőségű lehet. *Megszorító*nak (interpret. restrictiva) mondjuk, ha a jogszabály rendelkezésének hatálya alól kizár oly vonatkozásokat, melyek pedig a szövegben látszólag befoglaltatnak; míg, ha ellenkezőleg, abban nem érintett vonatkozásokat is alája utal: ez esetben *kiterjesztő* lesz (interpret. extensiva). *Változtató* a magyarázat (interpret. abrogans), ha más értelmet ad a szabálynak és *válogató* (interpret. conjecturalis), ha több elfogadható értelem közül egyhez csatlakozik.

A jogszabály magyarázatánál azok szövegén és értelmén kívül szükséges annak az eset- vagy viszony-körnek megállapí-

¹ Optk. 6. §.: „A törvénynek alkalmazásakor más értelem nem tulajdonítható, mint amely a szavaknak összefüggésbeni sajátosságos jelentéséből s a törvényhozónak világos szándékából kitűnik.

tása is, melyre a szabály intenzivitása kiterjed. Ha már maga a rendelkezés tartalma is homályos, rendesen kétség támadhat: vajjon általános érvényű, vagy kivételes jellegű szabályról van-e szó, ami pedig az alkalmazást tekintve, nagy különbséget jelent. Bár a tudományos jogmagyarázat szabad és mihez sem kötött szellemi tevékenység, a doctrinának itt is vannak bizonyos követni szokott directívái. Így:

a) aki jogot nyer, azt e jog érvényesítésére szükséges eszközök is megilletik; *b)* ha valamely jogi cél tiltva van: tiltva vannak az arra vezető eszközök is; *c)* akit a jogszabály többre jogosít vagy kötelez: jogosítva, illetőleg kötelezve van a kevesebbre is (argumentum a majori ad minus); *d)* ha a kevesebb tiltva van, tiltva van a többi is (argumentum a minori ad majus); *e)* ha a jogszabály önmagát bizonyos véghatározhoz korlátolja: ami azon túl esik, arra az ellenkező áll (argumentum a contrario). Ez utóbbi magyarázati szabálylyal igen óvatosan kell bánni, mert a korlátozás gyakran csak látszólagos, mikor is nem egyébről, mint bizonyos esetek kiemeléséről, általános jellegű tételezésről van szó s ez a többi esetek kizárását épen nem jelenti. (Unius positio non est exclusio alterius.)

II. *Hiteles jogmagyarázat.* Hiteles a magyarázat akkor, ha a jogalkotás valamely tényezőjétől indul ki. Mivel pedig a jogalkotó tényezők minden kijelentése jogot létesít: azért mondhatjuk, hogy a hiteles értelmezés jogszabálylyal való értelmezés. A szerint már most, hogy a homályos értelmű szabály megmagyarázására a törvényhozás alkot-e új szabályt, vagy ilyenek felállításáról a szokásjog gondoskodik, megkülönböztetjük a *törvényes* (legalis) és *szokásjogi* (usualis) hiteles jogmagyarázatot. A legalis magyarázat általánosan kötelező erővel bíró törvények útján magyaráz (1790: XII. t.-cz.),¹ míg az usualis interpretatio, főleg a doctrina és gyakorlat magyarázati eredményeit veszi át s emeli azokat az idők rendén a törvényével egyenlő szokásjogi erőre. (H. K. Pr. XI. t. 3. §.) Mindkét esetben tehát nem annyira magyarázatról, mint új jogszabályok alkotásáról van szó.

¹ Optk. 8. §.: „Csak a törvényhozónak van hatalma, a törvényt általánosan kötelező módon értelmezni.“

10. §. *Analogia* (Hasonszerűség).

Az *analogia* a kiterjesztő magyarázatnak sajátos fajtája, mely a bírónak olyankor jó segítségére, mikor az ítélete alá bocsátott peres viszonyra direct vonatkozásu jogszabály nincs. Minden jogban s különösen a túlnyomóan szokásjogon nyugvó magyar magánjogban sok a hézag, mindenre szabályt találni nem lehet. A pozitív jog ugyan élő organismus, mely önmagából nyeri kiegészítését, de e kiegészítődést a jog rendszeréből helyesen leolvasni már a bíró feladata. E célra szolgál az *analogia*, vagyis az az eljárás, mely szerint valamely általánosabb elvi alapon nyugvó jogszabályt alkalmazunk oly el nem döntött esetek megilésére, melyeknek tényálladéka az alkalmazott jogszabály tényálladékaiban benne van.¹

A hasonszerűség az esetek tényálladékaik congruentiájában fekszik; az egyszerű kiterjesztő magyarázattól való eltérés pedig abban nyilvánul, hogy míg amannál a magyarázó, a törvényhozónak valódi akaratát rekonstruálja csak, midőn látszólag nem érintett vonatkozásokat is alája utal: addig itt a tényálladékok hasonlósága révén valósággal új jog alkottatik oly esetekre nézve, melyekre a törvényhozó nem is gondolt.

Ha az el nem döntött esetre per analogiam valamely fennálló jogszabályt alkalmazunk, az *analogia törvényi*-nek, — *analogia legis* — neveztetik. Ha hasonló tényálladékokat rendező jogszabály nincs: az illető jogterületet uraló szabályoknak összességéből, vagy a pozitív jog szelleméből, s legvégső fokon általános jogi igazságokból kell az irányadóul szolgáló elveket az alkalmazás végett levezetnünk. Ilyenkor beszélünk *analogia juris*ről. *Analogia juris* és *legis* között tehát nincs ellentét, csak fokozati különbség.

¹ Tripartitum. Előbeszéd XII. cz. 3. §. Optk. 7. §. Az *analogia* törvényes alapja különben az 1869: IV. t.-cz. 22. §-ában van. „A bíró az igazságszolgáltatását senkitől meg nem tagadhatja, ki illetősége körében hozzáfolyamodik s a hivatalával járó teendőket vissza nem utasíthatja.“ Ha tehát jogszabály valamire nincsen ez a fél elutasítására nem ok még; hanem tessék a bírónak per analogiam eljárnia.

Epesti Tábla 1908 okt. 1-én G. 307. sz. a.: Ált polg. törvény hiányában az egyes különleges törvényekben foglalt rendelkezéseket — a jogviszony a z o n o s s á g a mellett oly esetekben is kell alkalmazni, melyekre a különleges törvény nem rendelkezik. — (Egyet. Dtár II. 355 sz.).

VI. FEJEZET.

A magánjogi szabályok területi és időbeli hatálya.*11. §. Területi hatály.*

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 3. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 53. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 12. és köv. l.; Kelemen Imre: Institutiones stb. cz. id. m. Liber I. 86. l. 78. §. (1818. évi budai kiadás); Wittmann Ernő: Nemzetközi és időközi magánjog. Budapest, 1902.

Kettős vonatkozásban tárgyaljuk a kérdést: I. melyik az a földrajzi terület, melyen a magyar magánjog uralkodik és II. a személyeknek mely köre van magánjogi szabályainknak alávetve?

I. *Terület.* A magyar magánjog uralmi területe részben *szűkebb* határok közé szorul, részint *túlterjeszkedik* a magyar állam politikai területén. Szűkebb határok közé szorul első sorban azért, mert az 1868: XXX. t.-cz 48. §-a megszüntette a Horvát-Szlavonországokkal a XII. századtól kezdve fennállott törvényhozási egységet és a társországoknak a magánjogi jogfejlődés terén teljes autonómiát biztosított. A jogközösség és törvényhozási egység a magánjoggal rokon intézménysphárák közül csak a kereskedelmi-, váltó-, bánya- és iparjog terén tartatott fenn. (1868: XXX. t.-cz. 8—10. §§.) A társországok magánjoga a szabadságharcz leverése után itt is életbeléptetett és máig hatályban levő Optk.-ben kodifikálva van.

A magánjog uralma azonban a szorosabb értelemben vett Magyarország területén sem egységes. A történelmi erdélyi fejedelemséghez tartozó országrészekben, továbbá a polgárosított volt határőrvidékek területén illetékes pancsovai, karánsebesi és fehértemplomi törvényszékek kerületében, valamint Fiume város és kerületében az Optk. van hatályban. Erdélyben az Optk.-et az 1853 május 29-iki nyílt parancs léptette életbe, s mert különböző politikai indokokból, de meg tekintettel arra is, hogy a magyar jog visszaállításakor már komolyan gondoltak a magyar magánjog kodifikálására, az Erdélylyel való uniót véglegesen szabályozó 1868: XLIII. t.-cz. az osztrák ptkv. uralmát nem érintette, hanem 12. §-ában kimondta, hogy *addig is*, míg a törvényhozás a jog

egységesítése tárgyában intézkedik, az 1867. márczius 8-án és 11-én kelt azon országgyűlési határozatot, mely szerint az igazságszolgáltatás terén szükséges intézkedések megtételére a miniszterium felhatalmaztatik: a maga épségében fentartja. Így maradt érvényben az erdélyi területeken az Optk. együtt azon régebbi erdélyi törvényekkel, melyeket már az Optk.-et életbeléptető nyílt parancs is fentartott,¹ továbbá azokkal, melyeket az idézett t.-cz. 14. §-a kifejezetten érvényben levőknek nyilvánított.² Az Optk.-nek azonban számos része ma már Erdélyben sem hatályos, mert az 1867-től kezdve ismét egységes törvényhozás a magánjog nem egy intézményét, illetőleg intézménykörét szabályozás alá vette.³

Az u. n. polgárosított határőrvidékeken, melyek 1873-ig katonai igazgatás alatt állottak, az Optk. többrendbeli intézkedéssel, nevezetesen az 1811. jun. 1-én kelt császári pátens, — az 1814 ápr. 20-án kelt udv. baditanácsi körrendelet és az 1818 szept. 10-én kelt pátens által lett életbeléptetve. Ő felségének a polgárosítást előkészítő 1872 június hó 9-én kiadott rendelete „az igazságügyre nézve általában fennálló törvények“—et hatályukban fentartotta s ezen a polgárosítást kimondó 1873: XXVII. t.-cz. sem változtatott. Ekép a pancsovai, fehértemplomi és karánsebesi királyi törvényszékek, vagyis a volt katonai határőrvidékek területén máig is az Optk. van érvényben, mindazon módosítások mellett, melyeket 1867 illetőleg 1872 óta hozott magánjogi törvényeink rajta az idők rendén eszközöltek.

Ugyanez áll Fiume város és kerületére, hol az Optk. az

¹ Ezek alatt az 1853 május 29-iki nyíltparancs XII. czikk. 5. pont szerint némely házassági vagyoni és öröklési törv. intézkedéseket kell értenünk.

² A 14. §-ban érintett régi erdélyi törvények a bevett vallásfelekezetek egymásközi jogegyenlőségre és viszonyosságára vonatkoznak. Némelyiküknek magánjogi vonatkozásai is vannak pl. az Appr. Const. I. rész. II. és III. czimei, melyek a jezsuita szerzetrend kitiltásának módját és okait határozták meg s e szerzetrendet a jogi személyiségtől megfosztják.

³ Pl. Hatályon kívül helyezte az Optk. vonatkozó részeit az 1877: XX. t.-cz. a gyám- és gondnokságról; az 1879: L. t.-cz. állampolgárságról; 1883: XXV. t.-cz. az uzsoráról és káros hitelügyletekről; 1884: XVI. t.-cz. a szerzői jogról; 1885: XXIII. t.-cz. a vízjogról; 1888: XIX. t.-cz. a halászatról; 1894: XXXI. t.-cz. a házassági jogról; 1898: II. t.-cz. a munkaadók és mezőgazdasági munkások közti jogviszonyokról, stb. stb.

1815 január 21-én kelt pátens alapján ugyanazon év október 1-től kezdve van hatályban, azzal az eltéréssel azonban, hogy az 1867 óta hozott magyar törvények életbeléptetése Fiuméra nézve mindig külön §-ban kifejezetten szokott megtörténni.

Az előrebocsátottak szerint azonban a magyar magánjog uralmi területe nemcsak szűkebb határok közé van szorítva, szemben a magyar állam politikai területével, hanem megfordítva bizonyos vonatkozásban túl is terjeszkedik az ország határain.

Túlterjeszkedik oly értelemben, hogy a *magyar kikötőkben* tartózkodó bármily nemzetiségű hajók az állami terület quasi meghosszabbításának tekintendők s a magyar kereskedelmi és hadihajókra nézve a magyar magánjog uralma *feltétlenül* kiterjed, az idegen kereskedelmi hajókra nézve pedig a nemzetközi magánjog némely fentartásaival. A magyar terület meghosszabbításaként tekintendők továbbá a *sík tengeren* bárhol tartózkodó magyar kereskedelmi s hadihajók, az esetleg konkurráló magyar területi jogok alkalmazására nézve a községi illetőség lévén irányadó. A hajók *magyar* jellegét az 1879: XVI. t.-cz. értelmében az adja meg, hogy a magyar tengerészeti hatóság, illetőleg kisebb járatu hajókra nézve valamely magyar rév hivatal által vezetett hajólajstromokba be vannak-e vezetve, avagy amennyiben külföldi kikötőkben vásárolt külföldi hajóról van szó, az illetékes konzuli hatóságtól van-e a magyar honos tulajdonosnak „ideiglenes utlevele“. (25. §.)

Hasonlóképp a magyar állami terület képzeleti meghosszabbítását kell fictióképpen felvennünk azon esetekre, midőn az 1891: XXXI. t.-cz. értelmében a keleti konzuli bíróságok magyar állampolgárok ügyeiben ítélkezvén, a magyar jogot kötelesek alkalmazni.¹

II. *Személyek.* A magyar magánjogi szabályok uralmának első sorban alá van vetve

magá az uralkodó. „Továbbá — mondja Werbőczy — ha azt kérdezzük, hogy a rendeletek és végzemények kit köteleznek?

¹ A konzuli biráskodásról szóló törvény csak 1898 január 1-én lépett hatályba (1897 július 30-án, 12.970. M. E. sz. összminiszteri rendelet.) A consuli törvény hatályát az 1907: LVII. t.-cz. 1909 decz. 31-ikéig meghosszabbította. Ez az időpont ugyan már lejárt, újabb intézkedés azonban még nem történt.

Tudnunk kell, hogy első sorban magát a fejedelmet kötelezik, aki azokat a nép kívánságára közreadta, miként a közmondás tartja: „vesd magad alá a törvénynek, melyet magad hoztál.“ (Trip. II. rész 5. czim pr.) Ugyanezt az elvet erősíti látszólag törvényeinknek szokásos záradéka is, habár abban inkább csak az jut kifejezésre, hogy a király királyi hatalmát törvényszerűen köteles gyakorolni. A Tripartitum II. rész 39. cikkelye már egyenesen kimondja, hogy „*a királyi felség tartozik — minden panaszosnak és perlekedőnek az ország nádor ura előtt törvényt állani*“, amihez hozzávéve az 1439: XXIV. t.-cz. 1. §-ának, továbbá az 1464: XVIII. t.-cz., 1723: XXIII. t.-cz. és 1492: XI. t.-cz. rendelkezéseinek háttérében álló világos általános elvi kijelentést:¹ a tétel úgy állítható fel, hogy a király, mint magánjogi jogalany éppen úgy a köztörvények alatt áll, mint bármely alattvalója. Az uralkodócsalád u. n. „házi törvényei“, melyek alkotmányunk szerint ugyan nem érvényesek, bizonyos exemptiókat családi és rokonvontkozású ügyekben tesznek az uralkodó személyére, valamint az uralkodóház tagjaira nézve is (hozományozás, köteles rész, gyámság, házasság stb.) s mondhatnók, hogy szokás útján jogunk e házi törvények tartalmát elfogadta (?). Nyomós érvül szolgálhat e felfogás mellett az 1900: XXIV. t.-cz., mely Ferencz Ferdinánd kir. herczeg házassága alkalmával tett nyilatkozatát becikkelyezi. A király és uralkodócsalád tagjai részére vannak egyéb törvényes exemptiók is, de ezek nem szigoruan magánjogi jellegűek (pl. hogy hidakon, kompokon stb. vámot nem fizetnek — 1900: I. t.-cz. 25. §. a) pont — stb.)

A mondottak szerint az uralkodóház tagjai szintén a köztörvény alatt állanak, azonban személyes és az 1909: XVI. t.-cz. által megjelölt magánjogi ügyekben az u. ezen t.-czikk által szervezett és felállított magyar főudvarnagyi bíróság kivételes illetékességéhez tartoznak.

2. *Az összes magyar állampolgárokra.* — „Azután köteleznek (tudniillik a törvények) — mondja Werbőczy — mindenkit, aki a fejedelem joghatóságának alá van vetve“. (Trip. II. rész 5. cz. 2. §.)²

¹ V. ö. kiterjesztő magyarázatot alkalmazva a koronajóságokra vonatkozó 1723: LI. t.-czikkel is.

² Az I. (Terület) alatt mondottak korlátai között.

3. *Az államra*, annak minden magánjogi viszonyában.

4. A magyar állam teületén tartózkodó *idegen állampolgárookra* a nemzetközi magánjogban megállapított korlátok között. (Erre nézve lásd alább a VII. fejezetet) Werbőczy az idegenekre nézve is kiterjeszté a magyar magánjog uralmát,¹ három hónapi időt engedvén nekik a hazai jog megismerésére. Ez a tantás azonban ma már teljesen idejét multa álláspontot (területi jogok rendszere) jelent.

Az Optk. uralmi területére nézve nagyjában egészen találnak a magyar magánjogról elmondottak. Hogy az uralkodó a közönséges polgári jog alatt áll, ez az Optk. 20. és 289. §§-ból világosan következik. A magánjognak az állampolgárok feletti uralmát kimondja az Optk. 4. §-a, azt pedig, hogy az állam, mint magánjogok alanya, az e részben fennálló kevés számú kiváltságos jogaitól eltekintve szintén csak úgy tekintendő, mint bármely más jogalany a törvénykönyv 290. §-a jelenti ki.

12. §. *Időbeli hatály.*

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 56. l.; Zlinszky Id. cz. m. 52. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. 12. l.; Unger: Id. cz. m. I. k. 113—149. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 43. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 96—101. l.; Wittmann Ernő: Nemzetközi és időközi magánjog. Budapest, 1902.; Affolter Fr.: Geschichte des intertemporalen Privatrechts. Lipsce, 2. kötet. 1902—1903. Bergmann: Das Verbot der rückwirkender Kraft neuer Gesetze im Privatrecht (Hannover 1818); Sawigny: System, VIII. 368—540. l.; Lassalle: Das System der erworbenen Rechte (Leipzig 1861); Burchard: System d. öster. Privatrechts II. Theil (Wien 1884) 178. és köv. l.

I. *A jogszabályok élete.* Azok a magánélet-viszonyok, melyeket a magánjogi szabályok rendeznek és meghatároznak, folytonos és állandó változásnak vannak alávetve. De nemcsak e viszonyok tényleges alakulása változik, hanem szükségképpen az a felfogás is, mely e viszonyok mikénti rendezésében megnyilvánul. Ebből következik, hogy „leges in perpetuum valiturae“ nincsenek, s minden jogszabálynak élete van, mely kezdődik s hamarabb-később, de véget ér.²

¹ Trip. II. r. 5. cz. 2. §.

² Ilyen clausala perpetuae sanctionis-szal van ellátva pl. Mátyás király 1486. évi (VI.) végzése. Erre mondja Frank (Id. cz. m. I. k. 57. lap): „a törvényadó hatalom az országban mindenkor egyenlő és független; és az előkor — a jövődőt szabadságától meg nem foszthatja.“

A jogszabályok időbeli hatályának kérdése azzal foglalkozik, hogy a jogszabályban kifejezett jogi rendezés az általa érintett jogviszonyok megítélése tekintetében mely időtartamra nézve szolgál zsinórmértékül. Láttuk, hogy a jogszabály élete törvény-nél a kihirdetéssel, vagy valamely s magában a törvényben megállapított „hatálybalépési nap“-pal kezdődik, s ettől kezdve kötelezi mindazokat, akik uralmának területi vagy személyi sphaerájához tartoznak. Szokásjogi jogszabálynál a joghatály kezdete fix időpont szerint nem határozható meg, hanem minden esetben a bírónak kell megállapítania azt, hogy a felek által hivatkozott szabály csakugyan „szokásjog“-e, vagy nem.

A jogszabályok hatálya addig tart, amíg valamely jogszabályt *megszüntető ok* nem érvényesül. A megszüntető ok lehet *feltétlen* vagy *feltételes* jellegű, amennyiben tényálladékanak megvalósulása eleve még nem tudható.

Tehát: 1. ha a törvény valamely jogszabályt *expressis verbis hatályon kívül helyez*, vagy ha a jogszabály rendezte életviszonyt minden hatályon kívül helyezési kijelentés nélkül *újra szabályozás alá* veszen: a régebbi jogszabály megszűnik, még pedig előbbi esetben *kifejezett*, utóbbi esetben *hallgatag félretétel* útján. Ugy a hallgatag, mint a kifejezett hatályon kívül helyezésnek terjedelme több fokozatot tüntethet fel. Ehhez képest Ulpianus nyomán megkülönböztetjük az *abrogatio*, *derogatio*, *obrogatio* és *subrogatio* eseteit. Az *abrogatio* az előbbi jogszabály *teljes* eltörlését, a *derogatio* *módosítását*, az *obrogatio* és *subrogatio* *részbeni eltörlését*, illetőleg *pótlását* jelenti. — Feltétlen a megszüntető ok akkor is, ha ezt maga a törvény saját magára nézve megállapítja, s hatályának fennállását hozzáköti, ami időmeghatározás alakjában különösen az u. n. átmeneti törvényeknél szokott megtörténni.

Feltételes megszüntető okról akkor beszélünk, ha a törvény hatálya már meghozatalakor bontó feltételhez köttetett. Amennyiben a feltétel bekövetkezik: a törvény megszűnése bizonyos és határozott; az azonban, hogy a bontó feltétel be fog-e csakugyan állani: kétséges, s ebben rejlik éppen a megszüntető ok tényálladékanak esetlegessége, feltételes jellege.

Végül megszűnhetik valamely jogszabály hatálya, ha a jogélet észrevétel és alkalmazás nélkül haladt át felette, ha a jóhiszemű magyarázat lépcsőről-lépésre eltávolodott eredeti értelmétől,

vagy ha elavult, (desuetudo) mert az állami és társadalmi rendből kiesett az az elvi alap, melynek megvalósításával és keresztülvitelével az illető törvény vonatkozásban állott. Hogy ezek a tények a szokásjogi jogszabályt (s különösen az ellenkező szokás keletkezése) feltétlenül megszüntetik: ez bizonyos. A törvényre nézve a kérdés nehezebb s kapcsolódik a szokás u. n. törvényrontó erejének kérdéséhez. Mint láttuk annak helyén törvénynyel directe ellenkező szokás egyszerre, mint a törvény parancsának megtagadása: nem létesülhet. Hosszas fejlődés során azonban lehetséges, hogy a jogalkalmazás mintegy észrevétlenül eltávolodik a törvénytől annyira, hogy a kettő közt áthidalhatatlan ür támad. Elvi szempontból tehát nem lehet kizártnak tekinteni azt sem, hogy a törvény hatályát az idő múltán egészen ellenkezővé vált szokásos jogalkalmazás megszüntesse.¹

Az elavulásra, mint jogszabályt szüntető okra nézve találó *Frank* jellemzése: „megszűnt a törvény tárgya“. Pl. az ország felszabadításával egyszerre elavultak a török hódoltsági jobbágyokra vonatkozó törvények, vagy a zsidókat korlátozó törvények magánjogunknak a jogegyenlőség alapjára való helyezésével.²

Az Optk. területén, az elavulás kivételével, egészen a felfejtett tételek és szabályok érvényesülnek. Alapul szolgál az Optk. 9. §-a, mely szerint: „A törvények erejüket mindaddig megtartják, míg a törvényhozó által meg nem változtatnak, vagy világosan meg nem szüntetnek“.

II. *A visszaható erő kérdése.* Valahányszor egy újabb törvény, a régebbi törvényt hallgatagon vagy kifejezetten megvál-

¹ *Frank*: (Id. cz. m. I. k. 75—78. l.) Werbőczynek azon tétele ellen (s utána *Wenzel*), hogy a szokásnak törvényrontó ereje volna főleg azzal érvel, hogy törvénysértésből jogszabály nem keletkezhetik. Ám erről a szövegben közölt álláspont mellett sincsen szó. Az elavulást *Frank* is elismeri s bár p. o. *Dósa* hangoztatja, hogy az elavulást és törvényrontó szokást meg kell egymástól különböztetni: mégis ott állunk hogy a kettő közt elvi eltérést kimutatni nem lehet ha csak legfeljebb annak a körülménynek nem tulajdonítunk nagyobb jelentőséget hogy a törvényrontó szokás egyuttal új jogszabályt statuál a régi helyébe, míg az elavulásnál erről nincs szó. Lásd különben a III. fej. 1. §-át.

² Az elavulással kapcsolatban megemlítendő a jogi paroemia: „cessante ratione cessat ipsa lex“, mely körülbelül megfelel az elavulás alapeszméjének.

toztatja, hatályon kívül helyezi: mindig fölmerül a kérdés, hogy azok az életviszonyok, melyek a régi törvény uralma alatt keletkezvén, jogi szabályozásukat attól nyerték, — amennyiben még mindig fennállanak — az új-, vagy a létrejövetelük alkalmával érvényes törvény szerint ítélendők-e meg?

A szokásos alakban felállítva a kérdés a következően hangzik: *mennyiben van az új törvénynek a régi törvény uralma alatt keletkezett és szabályozott életviszonyokra visszaható ereje?*

Az életviszonyok keletkezésük pillanatában, mintegy „beleszületnek“ valamely törvény szabályozásába, s a törvénynek hivatása nem is más, minthogy az életviszonyokat uralma alá hajtva, azokat „*jogviszonyokká*“ minősítse.¹ Ebből következik, hogy a törvény csak azokra az életviszonyokra terjesztheti ki hatalmát, melyek vele egyidejűleg keletkeztek, vagy a törvény hozatala után a jövőben fognak keletkezni.

Ezt a római és kánonjogban is elfogadott tételt fejezi ki az az általános szabály, hogy a *törvényeknek visszaható ereje nincs*. Következményeit tekintve pedig ugyanezt a gondolatot úgy is formulázhatjuk, hogy az érvényesen és jogerősen keletkezett jogviszonyoka! későbbi törvény emez erejüktől meg nem foszthatja, vagyis a régi törvény alatt létesült jogviszonyok elbírálásánál *nem az új*, hanem az új törvény által hatályon kívül helyezett *régi törvény az irányadó*.

Tételes jogunkban a szabály így általános érvénnyel kimondva sehol sincs,² de számos törvényünk intézkedéseiben implicite benne van,³ gyakorlatunk pedig állandóan alkalmazza és követi.

A vissza nem hatás elvét leggyakrabban azonban úgy variálják, hogy *az új törvények a jól megszerzett jogokat* (jura quae-sita) *nem bántathatják*. Jól megszerzett jog alatt pedig csak már valóban és konkrété létező jogokat szabad értenünk, mert egy pusztá várományi jog, pl. az, hogy valaki a fennálló törvények

¹ V. ö. Frank: Id. cz. m. I. k. 55. l.; Unger: Id. cz. m. I. k.: 113—129. l.; Crome: System des deutschen bürgerl. Rechts. Tübingen und Leipzig, 1900. I. k. 113. l.

² Ellenkezöleg pl. az olasz (Codice civile art. 2), francia (Code civil art. 2), spanyol (ptkv. art. 3), osztrák (Optk. 5. §.) stb. jogokban.

³ Pl. kiolvashatjuk az 1876: XVI. t.cz. 35. §-ából, továbbá az exceptio firmat regulam in casibus non exceptis tétel alapján az 1877: VIII. t.cz. 4. és 8. §-aiból stb.

szerint valaki után arra az esetre, ha ez meghal, törvényes örök-részre tarthat számot, vagy a jog megszerzésére fennálló általános lehetőség: „jól megszerzett jogot“ még nem jelentenek. Ellenben, aki a régi törvény uralma alatt feltételtől függő, vagy kezdődési időponthoz kötött jogositványt szerzett, még akkor is hivatkozhatik „jól megszerzett jog“-ra, ha a feltétel és időpont csak az új törvény hatálya alatt következik be. Nincs jól megszerzett jog akkor, ha a kérdéses jogositvány tartalma felől az általános erkölcsi felfogás megváltozott, s ennek az új törvény kifejezést ad. Pl. ha a régi törvények elismerik a házasság felbonthatóságát, az ezen törvények uralma alatt házasságra lépett házastársak nem hivatkozhatnak arra, hogy házasságuk felbontására szerzett joguk van, mert az új törvény a megváltozott etikai gondolkozásmódhoz képest a házasságot felbonthatatlannak nyilvánította. Nemkülönben nem lehet szó szerzett jogokról oly esetekben, midőn a törvényhozás politikai és közérdekű szempontokból a jogrendszerből egyszer s mindenkorra egész intézményeket kitöröl, az ezen intézményekkel kapcsolatos jogok és jogviszonyok tekintetében. Így történt ez pl. az urbériség jogintézményével, stb.

A mondott főszabályok arra utalnak, hogy a törvények visszaható erejének kizárása meglehetősen kétes értékű s felette nagy általánosságban uszó szabály, melyet a kivételek sokszorosán áttörnek s melynek voltaképp belső igazsága sincs. A törvényhozás az életviszonyok mikénti szabályozásában mindenható s ha azt mondjuk, hogy az új törvénynek visszaható ereje nincs, ez, sem a régi törvény valamelyes különleges hatályából, sem az érintett jogviszonyok specifikus természetéből nem következik, hanem pusztán abból, hogy az új törvény *saját maga* korlátozza hatályának terjedelmét és a régi törvények alatt keletkezett jogviszonyokra uralmát kiterjeszteni *nem akarja*.

Ekép a visszahatás és vissza nem hatás az új törvény szándékában gyökereznek, annak tekintélyén sarkallanak s a vissza nem hatás csak azt jelenti, hogy bizonyos jogviszonyokra nézve az új törvény a régi törvényeket továbbra is hatályban tartja.

A visszaható erő kizárásáról s érvényesülésének intenzivítéséről tiszta képet csak úgy lehet alkotni, ha a tárgyalt sza-

bályok érvényesülését, a magánjog egész rendszerét áttekintve, az egyes intézményköröknél egyenként vesszük vizsgálat alá.¹

A visszaható erő alkalmazása, illetőleg kizárása. Csak a jelentékenyebb eseteket véve figyelembe:

A jog- és cselekvőképesség megítélésénél általános szabály szerint mindig az új törvényt kell alkalmaznunk. Ha tehát az új törvény a cselekvő- és jogképesség határait megszükiti vagy kitérít: ez azokra nézve is kihat, akik cselekvőképességüket a régi jog szabályai szerint már gyakorolták. Kivétel egyedül a már elért nagykorúság tekintetében áll fenn, mely érintetlen marad akkor is, ha az új törvény megkivánta magasabb korhatár az új törvény hatálybalépte után sem következett még be.²

Arra nézve, hogy az *elévülési és elbirtoklási* határidők miként számítassanak, ha az új törvény időmeghatározásai a régiétől különböznek: a következő általános szabályok adnak utmutatást: *a)* Ha a régi törvény nem ismer elévülést vagy elbirtoklást, az új ellenben igen: az új törvényt csak életbelépésétől kezdve lehet alkalmazni. *b)* Ha az új törvény határidői rövidebbek, de a régi törvény szerinti hosszabb határidőből kevesebb van hátra, mint amennyit az új törvény megállapított: visszaható erő nincs, azaz a régi törvény alkalmazandó. Ha azonban a régi törvény határidőiből még több van hátra, mint amennyit az új törvény egyáltalában megállapított: akkor az új törvény határidői, min: az életeléptetési időponttal kezdődő új elévülési, illetőleg elbirtoklási idő lesznek irányadók. (Itt tehát „visszahat“ az új törvény.)³ *c)* Ha az új törvény egyáltalában eltörli az elévülést, illetőleg elbirtoklás intézményét: a régi törvény uralma alatt elkezdődött, de még be nem fejezett elévülés, illetőleg elbirtoklás többé nem érvényesíthető. (Itt is „visszahat“ a törvény.) *d)* Ha végül az új törvény hosszabb határidőket állít föl, mint régi: a még be nem végződött elévülés és elbirtoklás az új törvény szerinti időbe beszámítandó.

Dologi jogoknál különbséget kell tennünk azok megszerzése

¹ Arra nézve, hogy van-e és ha igen, minő elvi alapja a kivételesen érvényesülő visszaható erőnek? számos elmélet keres feleletet. Ezek közül különösen kiemelkedik a Sawigny-é és a Lassalle-féle.

² 1852. évi patens XII. cz. 2. p.; 1877: XX. t.-cz. 7. §.

³ Pl. 1883: XXV. t.-cz. 19. §.

és megszűnése között. Ha dologi jogok szerzéséről van szó és a szerzés a régi törvények uralma alatt történt: kizárólag a régi törvény lesz a kérdéses dologi jog megítélésénél irányadó. Ellenben a dologi jogok megszűnése — bármikor is szereztetett a jog — mindig az új törvények szerint ítélendő meg. (Előbbi esetben nincs, utóbbiban van „visszahatás“.)

Az u. n. „*telki terhek*“-nél, mint amilyenek pl. az 1868: XXIX. t.-cz. által megszüntetett szőlődézszmák voltak, mindig az új törvény alkalmazandó.

A *kötelmi* jogoknál az új törvények visszaható ereje általában ki van zárva. A kötelmi jogok s a kötelmi viszonyokhoz kapcsolót minden jogkövetkezmények (szavatosság, szerződés külalakja, stb.), tehát a kötelelem keletkezésekor érvényben volt törvények szerint ítélendők meg. Ugyanez áll a részben különleges szabályok alá vont *ex delicto kötelmekre*.

Mivel a *családi jogviszonyok* jellegzetessége sokban közjogi színezetű, amennyiben az állami érdek e viszonyok jogi szabályozásánál különösen is előtérbe vonul; a visszahatás elve a családi jog tekintetében jórészt mindenütt érvényesül. Így az eljegyzés, a házasság felbontása, a házasfelek egymáshoz való személyes viszonya, a szülők és gyermekek közti viszony, a gyámság és gondnokság: mind az új törvények és nem azon régebbi jogszabályok szerint ítélendők meg, melyeknek uralma alatt a kérdéses jogviszonyok létesültek. A házassági jogban azonban lényeges kivételek is állanak fenn. Így a házasságkötés érvénye mindig a kötés idején fennálló törvény szerint ítélendő meg s csak az van kizárva, hogy a régi jog uralma alatt kötött házasságot oly ok alapján lehessen megtámadni, melyet az új törvény nem ismer (itt tehát van „visszahatás“), kivéve, ha a régi jog szóban forgó érvénytelenítő oka olyan volt, mely alól felmentésnek hely nem volt adható.¹ A házassági vagyonjogba tartozó összes jogviszonyok szintén a kivételek közé tartoznak, amennyiben ezekre nézve az esetleg másképp rendelkező új törvénynek visszaható ereje nincs.

Az *öröklési jogban* is általában érvényesül a visszaható erő, mert az örökösödési jogokra nézve az a törvény irányadó min-

¹ V. ö. 1894: XXXI. t.-cz. X. fejezetét. Alább a házassági jogban a kérdésről bővebben lesz szó.

dig, mely az öröklés megnyílásakor van érvényben. Az ellenkező álláspont azért nem volna egyébként lehetséges, mert öröklési jogok az öröklés megnyílásáig voltaképp nem is léteznek, legfeljebb jogilag nem érvényesíthető váromány alakjában. Éppen ebből következik már most kivételes szabályként, hogy az öröklési szerződések alapján támasztott öröklési jogok nem az öröklés megnyílásakor, hanem a szerződés keltekor fennálló törvények szerint ítélendők meg, mert az örökösödési szerződés a jogot visszavonhatatlanul létrehozza, megszerzetté teszi a szerződés megkötése folytán. Korlátolt körben s bizonyos feltételek mellett a végrendeletek alaki kellékeit illetőleg az 1876: XVI. t.-cz. 37. §-a szintén kizárta az új törvénynek visszaható erejét, ami egyébiránt — ügyleti kellékekről lévén szó — az általános szabályoknak meg is felel.

VII. FEJEZET.

Idegen jogszabályok alkalmazása a magyar magánjog uralmi területen.

Irodalmi utalások: Márkus: Id. cz. m. 94. és köv. l.; Jellinek Arthur: A magyar magánjog mai érvényében: I. k. Budapest, 1886. 6—56. l.; Wittmann Ernő: Id. cz. m. első része; Affolter Fr.: Id. cz. m.; Krainz: Id. cz. m. 51. és köv. l.; Zitelmann Ernst: Internationales Privatrecht. Leipzig, 1897.; Szántó Mihály: Nemzetközi magánjog, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Budapest, 1893.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 149. és köv. l.; Töry Gusztáv: A hágai 3-ik és 4-ik nemzetközi magánjogi conferentia határozatairól. Budapest, 1901 és 1905.; Helle Károly: Tanulmányok a nemzetközi magánjog köréből. I. rész. Budapest, 1902.; A IX. jogászgűlés tárgyalásai, Biermann előadmánya. (Évkönyv, 1885. I. és II. k.) Vesque v. Pütlingen: Handbuch des in Österr.-Ungarn geltenden internat. Privatrechts (Wien, II. Aufl. 1878); Laurent: Le droit civil international ((1880—1882); Meili: Geschichte u. System des internat. Rechtes (Leipzig, 1892); Kiss Mór: Nemzetk. m.-jog a Fodor f. Magánjog I. k. 139. és köv. l.

A magyar magánjog szabályai, mint láttuk, azon a területen és azokra a személyekre nézve érvényesek, melyek, illetőleg akik uralmuknak alá vannak vetve. (Lásd VI. fejezet 11. §.) Ez az általános szabály, a külföldi államok alattvalóira tekintettel lényeges megszorításokat szenved. A kérdés a következő: a ma-

gyar magánjog, vagy valamely külföldi magánjog szabályai alkalmazandók-e oly magánjogi viszonyok megbirálásánál, melyekben felek gyanánt külföldiek, vagy bel- és külföldiek állanak szemközt, vagy a jogviszony külföldön keletkezett, de belföldön lesz realizálandó?

A felelet megadása a nemzetközi magánjoghoz tartozik; de nálunk jelentősége annyival nagyobb, hogy magában a politikai Magyarországon is különböző jogterületek vannak, s így a kérdés, melyet a különböző jogok concurrentiájának, illetőleg össz-szeütközésnek is szokás nevezni (*collisio legum*) — tisztán magyar honosok közötti jogviszonyoknál szintén felszínre kerülhet.

A középkori jogfejlődés korán állást foglalt a „*collisio legum*“ kérdésében s eleinte az ugynevezett „*személyes jogok*“, majd a „*területi jogok*“ rendszerében igyekezett a jogélet igényeit kielégíteni. Előbbinek alapelve, hogy az idegenek jogviszonyait saját hazájuk, közelebbről *lakhelyük* joga szerint kell megítélni, mert az az állampolgárt, bárhová megy is — saját illetőségének joga nyomon követi. Az utóbbi rendszer a feudalizmus világában keletkezett s az állami terület souverainitását emeli abszolút érvényre minden jogviszonyt illetőleg, mely az állam területén létesült vagy vonatott elbirálás alá.

E két rendszer szélsőségei arra a nevezetes harmadik rendszerre vezettek át, mely a jogszabályok között különböztetve az u. n. „*statuta personalia*“ (statutum in personam, quod disponit de personarum statu, conditione et qualitate) alá eső jogviszonyokat az illető idegen alattvaló *saját hazája* szerinti joga, s a „*statuta realia*“ -hoz (statutum quod disponit de rebus) tartozókat a terület joga értelmében rendelte elbirálandóknak. Azokat a jogszabályokat pedig, melyek a személyiségre vonatkoznak ugyan, de kapcsolódtak dolgok, javak átszállásának, forgalmának meghatározásával is e rendszer, mint „*statuta mixta*“ (casus mixtus de personis et de rebus) külön csoportosítva megint a területiség elve szerint vette a jogalkalmazásnál figyelembe.

Ez a rendszer maradt — mind a mai napig az uralkodó, habár számos hibája mellett semmi határozott vezéreszme sincsen benne, s a tekintetben, hogy melyik szabály personalis, melyik realis, miért kell a „*vegyes*“ jellegűeket elkülöníteni s mégis a realstatutumok módjára kezelni, — biztos választ nem csak

hogy nem ad, sőt ellenkezőleg, azt a vitaanyagot szaporítja, mely ez egyáltalában nehéz doctrinális kérdés körül az idők rendén felhalmozódott.¹

A magyar jogban a kérdésnek multja nincs, mert 1848-ig ugyszólván teljesen hiányoztak jogéletünkben a hozzávaló előfeltételek. Azt tehát, hogy adandó esetben a bírónak mily jogszabályokat kell alkalmaznia: csak lépésről-lépésre, az egyes intézménykörök egyenkénti vizsgálatával lehet megállapítanunk. 1867 óta ugyanis némely törvényes rendelkezések, nemzetközi szerződések és a gyakorlat: a kérdés egyik-másik részét többé-kevésbé tisztába hozták.

Csak a főbb eseteket véve figyelembe, mindenekelőtt ami a *cselekvőképességet* és *jogképességet* illeti: ezeknek megítélése mindenkire nézve a *honossága* szerinti törvények alapján eszközlendő.² Jogunk itt lényegesen eltér az osztrák magánjog álláspontjából, mely nem a honosságot, hanem a *lakhely* jogát veszi figyelembe. (Optk. 34. §.) — Az u. n. forgalmi ügyleteknél a magyar jog szabálya is lényeges korlátozást szenved. Ha a cselekvő — vagy jogképesség tekintetében a belföldi jogok alkalmazása körül merülne fel összeütközés (pl. egy oly jogügyletnél, hol az egyik fél horvát-, a másik magyarországi községi illetőségű): az egységes állampolgárság révén a *honosság* szerinti jogra hivatkozni nem lehetvén: a *lakhely* joga határoz. — A családjogban főleg a *házasság* körül keletkezhetnek összeütközések. A jogalkalmazás kérdését házassági ügyekben az 1894: XXXI. t.-cz. tisztázta. Utalva a házassági jogi részben később elmondandókra, példakép említhetjük fel a külföldön kötött házasságok érvényességét, melyet a kor és cselekvőképesség kellékeinek szempontjából mindkét félre nézve kizárólag saját hazájának; — egyéb tekintetben pedig mindkét fél hazájának törvényei szerint kell meg-

¹ A nemzetközi magánjog tárgyában 1893, 1894, 1900 és 1905-ben tartott h a g a i congresszusok a különböző jogok collisiójából származó kérdések egyöntetű szabályozásának eszméjével foglalkoztak. A collisió legum eseteinek egyöntetű elvi alapon való megoldását kutató elméletek közül említendők a Sawigny-é, Zitelmanné s hazai íróink közül a Kiss Móré (id. cz. m. 33—35. és 144 és köv. l.)

² 1876: XXVII. t.-cz. 95. §. Curia, 1903 decz. 10-én I. G. 39/8903. sz. (Jogállam, III. évf. 627. l.)

ítélni. (1894: XXXI. t.-cz. 108. §.) — *A házassági vagyoni jogi* kérdésekben megint a honosság szerinti jog veendő figyelembe, belföldi jogterületek jogának collisiója esetén pedig a házastársak első *lakhelyének* joga. — *Az atyai hatalom* kérdéseiben a cselekvőképességnél mondott szabály az irányadó, mert az atyai hatalom voltaképp nem más, mint a kiskoru hiányzó vagy korlátozott cselekvőképességének kiegészítője.

Gyám- és gondnoksági ügyekben a kérdés érzékeny oldala az, hogy a gyám, illetve gondnok tisztét mily törvények szerint tartozik viselni? Felelet: a gyám, illetve gondnok-kirendelés helyének törvényei szerint. (1877: XX. t.-cz. 65. §.) Ehhez kapcsolódólag: kiskoru és külföldön gyámság vagy gondnokság alatt álló magyar honos részére itteni vagyonára a hazai gyámhatóságnak külön gyámot kell rendelnie. (1877: XX. t.-cz. 61. §.) A magyar honos feletti magyar hatóság által rendelt gyámság annak külföldi vagyonára is kihat (ugyanott 62. §.), külföldön gyámság vagy gondnokság alatt álló külföldinek magyarországi vagyonára a magyar gyámhatóság gondnokot rendel (ugyanott 63. §.); feltételezve az utóbbi két esetben, hogy nemzetközi szerződések egyebet nem rendelnek.

Az *öröklési* jogban a törvények collisiójának kérdése nemzetközi szerződésekkel nagyobbára tisztázva van. E szerződésekben általános elvül van elfogadva az ingatlan hagyatékban való öröklésre nézve a „lex rei sitae“ elve. Az ingó hagyatékban ellenben az örökösödés az elhunyt honossága szerinti jog alapján történik s abban — kiadatván az ingó hagyaték az illető állam consulának — külföldi bíróságok is ítéleznek. (*Mobilia sequuntur personam; mobilia ossibus inhaerent.*)¹ A nemzetközi reciprocitás itten is feltétel. A *végrendeletek* alakai kellékei tekintetében az 1876: XVI. t.-cz. 34. §-a kissé homályos szövegezéssel, de kiolvashatóan a „*locus regit actum*“ mellett foglal állást,² azzal azonban, hogy ha valamely külföldön kelt végrendelet a külföldi törvény-

¹ Curia 1909 máj. 4-én 866. sz. „Külföldinek Magyarország területén lévő ingó hagyatékára nézve felmerülő vitás öröklési igények az anyagi jog szempontjából azon államnak jogszabályai szerint bírálendók meg, amely államnak polgára volt az örökös.“ (Egyet. Dtár III. 237. sz.)

² Curia, 1904 nov. 3-án 5815/1903. sz. (Grill f. Dtár 1905. évf. 109.)

nek nem, de a magyar törvény kívánalmainak megfelelően alkotott: érvényesnek tekintendő.

Az ingatlanokra vonatkozó *dologi jogok* megítélése azon törvények szerint történik, melyeknek uralmi területén az ingatlanok fekszenek (*lex rei sitae*). Az Optk.-nek ezt kimondó 300. §-a a telekkönyvi intézmény révén (Orszb. ért. 21. §.) nálunk is érvényes. Az ingókra vonatkozó dologi jogok megítélése ellenben a magyar magánjogban a jogosult alany honossága, az osztrák jogban pedig a lakhelyének joga szerint igazodik. *Kötelmi* jogoknál ezek belső természetének megfelelően az a törvény irányadó, melyet a felek maguk kikötöttek. Így kikötés hiányában a kötelelem keletkezése helyén fennálló — s ha ez nem volna megállapítható — (pl. vasuton két ország határán kötött ügyleteknél) a kötelelem teljesítésének helyén fennálló törvények alkalmazandók (*lex fori; lex fori solutionis*). *Vétségből* származó kötelek az elkövetés helyén érvényes jogszabályok;¹ *házasságon kívüli nemzésből* eredő kötelek a felek honossági joga szerint bírálандók el.² *A jogügyletek alaki kellékei* végül általános szabály szerint a keletkezési hely törvényei alatt állanak. (1876: XXVII. t.-cz. 96. §.) Ha a külföldi törvények rendeletei, belföldiek külföldön kötött ügyleteinél nem is tartattak be, de az ügylet hazai törvényeinknek megfelelően jött létre: érvényesnek tekintendő. (Ugyanott.) A „*locus regit actum*“ nyer alkalmazást valamely jog érvényesítése vagy fentartása végett külföldön teljesített cselekmény alaki kellékei (ugyanott), valamint az okiratok alaki érvényének megítélésében is (1868: LIV. t.-cz. 180. §.) De az oly külföldön létrejött jogügylet, mely hazai tiltó törvénybe ütközik, belföldön, az imént mondottak daczára sem érvényesíthető. (1881: LX. t.-cz. 3. §.)

¹ Curia, 1903 jan. 30. I. G. 484. (Judicatura I. 287.)

² Sok esetben az ily ítélet nem lesz végrehajtható, pl. ha magyar állampolgárnő francia állampolgár ellen indítana magyar bíróság előtt apasági keresetet.

HARMADIK SZAKASZ.

JOGOK TANA.

VIII. FEJEZET.

Az alanyi jogok.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 8. és köv. l.; Žlinszky: Id. cz. m. 9. és köv. l.; Thon: Rechtsnorm und subjectives Recht, Weimar, 1878; Krainz: Id. cz. m. I. k. 69. és köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 489—504. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 84. és köv. l.

Mondva volt, hogy a „jog“-fogalom kettős vonatkozásban áll előttünk, mint „*tárgyi*“ (objectiv) és mint „*alanyi*“ (subjectiv). Objective tekintve az állam életrendjét szabályozó normatívumok (elvek, tételek, szabályok) összességét értjük alatta, melyek az egyénre nézve előszabják a „szabad“-nak és „kell“-nek körét, míg subjective azt az egyéni belső szabadságot, hatalmat jelöljük a „jog“ kifejezéssel, mely szerint az objectiv jog meghatározta körben függetlenül és szabadon cselekedhetünk, rendelkezhetünk. Pl. objective veszem a jogot, ha azt mondom: a halál után a vagyont az öröklő, akit az örökhagyó végrendeletében örökösül ki-nevezett és subjective, ha az örökhagyónak azt a hatalmát tekintem, hogy ő vagyonáról végrendeletileg, ha akar, intézkedhetik.

Az előbbieknél során a tárgyi értelemben vett joggal foglalkoztunk, amennyiben a jogszabályok forrásait, kezelésük mikéntjét, alkalmazásuk módját és határait, értelmezésüket stb. vettük vizsgálat alá. A következőkben az „alanyi jogok“ fogalmával kell kissé bővebben megismerkednünk.

Az alanyi jogok lényege egyéni hatalom, illetőleg uralom, mely az objectiv jogrend oltalma alatt, a körülöttünk fekvő kül-

világ egyes részeire, dolgokra vonatkozik, vagy más személyeknek akaratát érinti oly értelemben, hogy azok bizonyos terjedelem szerint akaratukat kénytelenek alávetni a subjectiv jogban kifejezésre jutó uralmunknak. „Az alanyi jog“ tehát hatalom, uralom: eszmei foglalatja annak, amire a jogrend által elismert tárgyi vagy személyi vonatkozások megvalósításában képességgel bírunk.¹ Ebből következik, hogy ez uralom érvényesülésének módjai és határai teljesen szabadok mindaddig, míg bele nem ütköznek az objektiv jognak korlátaiba, mely existenciájuknak és elismerésüknek egyetlen alapját képezi.

A hypotheticus bellum omnium contra omnes ősállapotából kifejlődött kezdetleges társadalmi szervezetnek első jelensége az, hogy a jogeszme homályos sejtelemkép erkölcsi és vallásos nézetek alakjában az emberi társaságban az egyesek akaratának az összesség érdekeire való tekintettel korlátokat szab. Ezek a korlátok kezdetben csak arra vonatkoznak, hogy azt, amit valaki physicaileg is uralma alatt tart tőle más, bár módja volna rája, el ne vegye, annak békés birtoklásában meg ne zavarja. Itt pusztán csak a physikai egyéni uralom védelme áll előttünk az esetleges nagyobb hatalommal, erővel szemben. Mikor a jogeszme fokenkénti tisztulásával az emberi társaság szükségesnek látja tagjait oly viszonylataikban is megvédelmezni, melyeknél még a physikai uralomban tartás sem forog fenn, — mondjuk pl. a mezőn künefejtett ásóra, ekére nézve — már az alanyi jogok elismeréséhez jutott az előretörő fejlődés, mert védelmébe veszen oly kapcsolatokat egyén és dolog között, melyek csak eszmeileg vehetők fel. E fokon az uralom alatt tartás physikai hatalma átalakul merőben jogi hatalommá, melyet szintén jognak nevezünk, az egyes ember jogának, vagyis subjectiv jognak.²

A subjectiv jogok fogalmához kiegészítőleg járul hozzá a szembenálló *kötelezettség*, annyira, hogy ezt a subjectiv jogok egyik constructiv alkatelemének tekinthetjük. Áll pedig a kötelezettség abból, hogy ha a subjectiv jog dologra irányul, a tartal-

¹ Crome meghatározása. (System des deutschen bürgerlichen Rechts. czimű m. I. k. Tübingen, 1900. 162. l.)

² Azt a fejlődési menetet, hogy a kezdetleges jogi normák miként hozzák létre az alanyi jogokat, lásd részletesen kifejtve a Krausz-féle „System des österr. allg. Privatrechts“ cz. m. I. k. III. kiadás, 69. és köv. l.

mát kitevő hatalom kigyakorlását *senki* se zavarja; ha pedig a subjectiv jog más személyek akaratának bizonyos irányu uralom alatt tartásában jelentkezik: *ez a személy azt* türni és lekötöttségének megfelelő magatartást tanusítani tartozzék.

A jog és kötelezettség azonban nincs mindenik subjectiv jognál egyformán kiképződve. Némelyiknél a jogosultság (pl. dologi jogoknál), másoknál (pl. kötelmeknél) meg a kötelezettségi elem lép inkább előtérbe.

Minden alanyi jognak elengedhetetlen feltétele: az *alany*-nak léte. Alany nélküli jogok nincsenek. Az alanytalan jognak fogalma „non sens“, tartalom- és értelemnélküli. Az alanytalan jogok fogalmának felállítására helytelenül magyarázott jogéleti jelenségek vezettek, melyeknél az alany létét csak látszólagosnak fogadták el.

Igy az u. n. jogi személyeknél, melyeket képzeleti alanyoknak tekintettek, s mivel a képzelet alkotásainak a valóságban semmi sem felel meg, a jogi személyeket illető jogokra fogták rá, hogy azok voltaképp alanytalanok. Mint a későbbiek során látni fogjuk, a jogi személyeknél fictio nincs, mert azok — mint pl. az állam — tényleg létező, valóságos jogalanyok.¹

A subjectiv jogok jórésze átruházható természetű (a legszemélyesebb jellegük kivételével) s így az alanyok változása nincs kizárva; nemkülönben egy és ugyanazon subjectiv jognak egyszerre több alanya is lehet, holott is az egyes alanyok vagy osztatlan közösségben (mindenik az egészre) állanak, vagy hányadok szerint részesek a subjectiv jogban. (Partes pro indiviso.)

IX. FEJEZET.

Az alanyi jogok osztályozása a magánjogban.

Irodalmi utalások. Krainz: Id. cz. m. I. k. 92. l.; Unger: System stb. cz. id. m. I. k. 504—607. l.; Crome: System stb. Id. cz. m. I. k. 160—178. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 156. és köv. l.

Arra nézve, hogy a magánjogok leghelyesebben mily alapon volnának classificálandók, a nézetek igen eltérnek. A kérdés kü-

¹ Lásd XVI. Fejezet 36—39. §§.

lönösen a körül forog, hogy a jog tárgya, vagy pedig a jog tartalmát kitevő hatalom különböző kvalitása szolgáljon-e irányadóul az egyes jogok rendszerbe való beosztásánál. Az utóbbi álláspont egyrészt természetesebb, mert a jogok lényegére, t. i. a bennük rejlő *hatalomra* fekteti a fősúlyt, másrészt meg alkalmasabb is általános kategóriák felállítására, mint amaz.

Akármelyik álláspontra is helyezkedve azonban, különbséget kell tennünk az alanyi magánjogok három főcsoportja között. Ezek: *dologi jogok, kötelmi jogok és személyjogok.*

A *dologi jogok*¹ valamely testi dologra vonatkoznak. Az akinek valamely dolog felett „dologi joga” van, jogának tárgyát közvetlenül tartja minden más személyek teljes kizárásával uralma alatt. Ez az uralom a dolgot a maga teljességében átölelheti s ez esetben a legfontosabb dologi jog, a tulajdon áll előttünk. Mig ha az uralom az alája vetett dologra csak bizonyos vonatkozásban érvényesül (de itt is aztán teljes kizárólagossággal), egyéb dologi jogok — az u. n. idegen dologbeli jogok — (*jura in re aliena*) képletei állanak elő. (Zálog. szolgalm, stb.)

A *kötelmi jogoknál* a jogi hatalom más személyek cselekvényeire illetőleg magatartására irányul, s azok akarátát uralja. A jogi kapcsolat itt mindig viszonylagos (relatív), mert a jogosult alany csakis attól követelhet tevést, türeést, vagy abbanhagyást, akivel szemben a kötelem éppen fennáll.

Sok rokonvonás van a kötelmekből a *személyjogoknál*, melyek tartalmuk szerint szintén személy feletti uralmat jelentenek, de már abszolút hatálylyal. Ha a személyjogok más személyekkel szemben állanak fenn, az illető személyiségének egészét nem, s csak bizonyos részben tartják azt lekötve — így pl. a családi jogok; — mig a saját személyünkön fönnálló személyi jogaink — (amennyiben a jogrend ilyeneket elismer) — teljesen abszolút jellegűek ebben az irányban is. Ilyenkor nem is annyira egyszerűen személyjogokról, hanem egyéni jogokról (*jura individualia*) beszélünk. (Pl. jog az életre, becsületre, testi épségre, vagy pl. arra, hogy valaki fogait, haját elárusithassa.)

A dologi, kötelmi és személyjogok megkülönböztetésénél a

¹ A dologi jogokról részletesebben lásd a következő §-t, hol azok a kötelmi jogokkal szembeállítva tárgyaltnak.

jog tárgya és tartalma egyaránt alapul vehetők, míg pusztán az alanyi jogok tartalmát kitevő hatalom minősülésein alapulnak a következő különbségtételek:

Absolut és relativ jogok. Az absolut jogok mindenkivel szemben kötelezettséget állapítanak meg, a relativ jogok ellenben csak egy, vagy több meghatározott személylyel szemben. Absolut jogok e szerint a dologi jogok, családjogok és eszmei javakon való jogok stb., relatívek a kötelmi jogok.

Átruházható és legszemélyesebb jogok. Előbbiek tárgyát képezik az általános magánjogi forgalomnak, utóbbiak szorosan a jogosult alanyhoz lévén kötve, nem. (Pl. dologi jogok és házassági jogok.)

Kötött és nem kötött jogok. Kötött jogoknál a jog, illetőleg kötelezettség és az alany közötti kapcsolat egymagában még nem elegendő, hanem egy bizonyos és állandó állapotban való létel kívántatik meg arra, hogy a jog, illetőleg kötelezettség külsőleg érvényesülhessen. (Pl. ingatlanok tulajdonánál a telekkönyvben való bejegyzettség állapota teszi az ingatlan tulajdont külsőleg is teljessé) — kötetlen jogoknál ily attributumra szükség nincs.

Önálló és mellékjogok. Az önálló jogok önmagukban is létezhetnek, a mellékjogok ellenben feltételeznek egy főjogot, melynek kiterjesztő, vagy biztosító jelentőséggel járulékat képezik, (önálló pl. a követelési jog és mellékjog a kezesség, vagy kamat iránti jog).

További és az alanyi magánjogok legkülönbözőbb szempontból eszközölhető osztályozására mutat a *vagyoni jogok* kategóriája, melybe a jogosultra nézve pénzürtékkel bíró jogokat sorozzuk.

Beszélünk továbbá *osztható és oszthatatlan* jogokról, aszerint, hogy az illető jog természete megtűr-e több alanyt is, vagy nem, s végül élesen elválasztjuk a valóságos jogokat az u. n. *várományi jogoktól*, melyekből keletkezhetnek ugyan érvényesíthető subjectív jogok, de nem feltétlenül.

13. §. A dologi és kötelmi jogok közti különbségről különösen.

Irodalmi utalások. Zsögöd B.: Fejezetek kötelmi jogunk köréből cz. m. II. k. 1271. és köv. l. (Budapest, 1900.); Zlinszky: Id. cz. m. 156. és köv. l.;

Sághy Gyula: A kötelmi jog ált. elmélete az ausztriai jog szempontjából. (Budapest, 1877.) 45. és köv. l.; Szladits Károly: Dologi és kötelmi jog. (Jogtud. Közl. 1895. évi 42. sz.); Unger: System stb. cz. id. m. I. k. 504. és köv. l.; Planiol: Traité élémentaire de droit civil. Tome I. (Páris, 1900.) 300. és köv. l.

A dologi és kötelmi jogok, mint előbb említve volt, az u. n. vagyongok csoportját alkotják, mert a jogosultra nézve rendszerint pénzértékkel bírnak. S mert az egész magánjog visszavive legalsóbb elemeire, dolgokhoz és személyekhez való életviszonyainknak rendezésére szolgál a kötelmi és dologi jogok közti különbségtételnek valósággal gyökeres s messze kiemelkedő jelentősége van.

A megkülönböztetés alapja az alanyi magánjogban kifejezésre jutó egyéni hatalom tárgyában fekszik. A dologi jogoknál a jog tárgya egy meghatározott önálló dolog. A kötelmi jogoknál: egy meghatározott egyén cselekvése, vagy magatartása. Amott a jogi kapcsolat *egy személy és a dolog* között, közvetlenül létesül, emitt a jogviszony céljának a szolgáltatásnak megvalósulása csak a *jogosult és kötelezett alany* közötti kapcsolat közvetítésével történik. A személy és dolog közötti kapcsolatot *közvetlensége* pedig úgy értendő, hogy a jogban nyilvánuló hatalom magára a dologra tapad, az uralom alatt tartás közvetlen és kizárólagos. Ebben a közvetlenség és kizárólagosságban van a *dologiság* (Dinglichkeit) lényege, mert az uralomnak a dologra vonatkozó bármilyen közvetítése közvetítőt és közvetítettet állítana egymással szemben, s első sorban a közvetítőhöz való viszonyban merítené ki a jogosultság tartalmát; — ezzel elesne egyuttal a kizárólagosság is, helyet engedve, a „dologijog“-kép már nem tekinthető jogosultságban másnak. — A jogosulton kívül a dologi jogviszonyban más személy pozitív beavatkozásának helye nincs. A dologi jog gyakorlását mindenkinek tiszteletben kell ugyan tartania, s ez a kötelezettség általánosan mindenkint a világon terhel. Oly dologi jog azonban, mely egy *meghatározott* személy cselekvésére, vagy magatartására vonatkoznék: fogalmilag absurdum. Mivel pedig a dologi jog, a tárgyául szolgáló dologtól mindenkit távoltart, s a jogosultat a jogával való élésben senki sem zavarhatja; *minden dologi jognak abszolút jellege van.*

Innen indulhatunk ki a kötelmi jogok lényegének közelebbi megvilágítására. A kötelmi jogok jellege relativ, mert csak azokra nézve érvényesíthetők, akik egymással viszonyban állanak. Ezek az adós és hitelező; a kettőjük közti jogi kapcsolat közvetíti a kötelmi viszony céljának megvalósulását. Ez a cél a hitelező (jogosult fél) uralmában áll, melynek a kötelezett fél akarata van alávetve. A jog tárgya végeredményében itt is lehet dolog, mert a szolgáltatás dolgokból is állhat, de a kötelmi kapcsolatban ez a dolog soha sincsen benne közvetlenül, hanem igenis a lekötelezett félnek a dolog szolgáltatása iránti akarata. Tehát pl. A tartozik B-nek egy tinóval. C a tinót A-tól ellopja. A kötelmi jogok védelme relativ lévén, B nem fordulhat C, hanem csak A ellen. A mondottakból folyik, hogy a kötelmi jogoknál több alany is szereplhet akármelyik oldalon, míg *egy alanyos* kötelmi jogokról éppen úgy nem lehet beszélni, mint *több alanyos dologi* jogokról.¹

Megjegyzendő, hogy dologi jogok tárgya nemcsak dolog, hanem egy további dologi jog is lehet. A régi doctrina a jogokon való jogok fogalmát teljesen elvetette, a modern felfogás azonban ettől az állásponttól eltért s pl. a szolgálmi jog fogalmát úgy konstruálja, hogy az a tulajdonjog bizonyos alkatrészein való használati dologi jogosultság.

A dologi jogok típusai egyébiránt a tulajdon, a szolgálat és zálogjog. Némely jogoknak dologi vagy kötelmi jellege vitás; így pl. az u. n. „telki terheknek“. — A dologi jogok közzé sorozza a megszokott rendszer a birtokot is, habár bizonyos, hogy a birtok nem jog, hanem csak egy s főleg gazdasági és jogpolitikai érdekből hathatósan védett ténylegesség.

A kötelmi jognak annyiféle képlete van, ahányfélék a kötelmi jogok tárgyául szolgáló cselekmények, magatartások lehetnek. Ezeknek egyenkénti felsorolása éppen ezért lehetetlen.

X. FEJEZET.

A jogok gyakorlása és összeütközése.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 173. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 141. l.; Unger: System, stb. id. cz. m. I. k. 612—635. l.;

¹ A közös tulajdon fogalma ezzel nem ellentétes. (Lásd 70. §.)

Merkel: Die Collision rechtmässiger Interessen und die Schadenersatzpflicht. Strassburg, 1895.

Valamely jognak gyakorlása abban áll, hogy a tartalmát kivető hatalmat, illetőleg uralmat érvényesítjük. Ehez az érvényesítéshez öntudatos cselekvény szükséges s így nem lehet pl. valamely átjárási jog gyakorlásáról szólni oly esetben, hol valaki a rendes utat eltévesztve, véletlenül veszi utját a szomszédos ingatlanon keresztül. Hogy a cselekvény milyen legyen: azt a gyakorlandó jog természete határozza meg. Így egy igenleges szolgalmnál a szolgalmi használatnak — p. o. vízmerítésnek — elkezdése; nemlegesnél a szolgalmilag kötelezett jogellenes cselekvésének eltiltása, megakadályozása; zálogjognál a zálogtárgyból való önkielégítés stb.

Az egyes jogokat általában helyettes által is lehet gyakorolni, sőt az sincsen kizárva, hogy az gyakorolja, aki arra egyáltalában nem jogosult (elbirtoklás). A helyettes vagy kötelességszerűen fenforgó jogi viszonyból folyólag — látja el a helyettesítést (idegen vagyon kezelője), vagy saját jogosultsága alapján működik. (Pl. ha a haszonbérlet az ingatlanhoz tartozó valamely jogot helyetteskép ugyan, de a haszonbérleti viszonyból következőleg gyakorol.)

Nem minden jog természete türi meg azonban a más által való gyakoroltatást, illetőleg gyakorolhatást. Pl. ilyenek az u. n. „legszemélyesebb“ jellegű s a családi jogok jórésze.

A jogosult általános szabály szerint arra, hogy jogát gyakorolja, nem kényszeríthető. A jogok gyakorlásához öntudatosság, akarat kell, ez pedig szabad. Ám kivétel itt is van s pl. a házastársi kötelességek (melyek egyben jogok is) teljesítése kötelező.

A jogok gyakorlásának terjedelmére nézve ez az elv érvényesül jogunkban, melyet az Optk. 364. §-a a tulajdonjogra nézve is kimond. „A tulajdonjog gyakorlatának általában csak annyiban van helye, amennyiben ez sem egy harmadiknak jogaiba nem vág, sem a közjó fentartása és előmozdítása végett a törvényekben rendelt korlátokon túl nem megy.“ A közjóra való hivatkozás ugyan a tulajdonjog közjogi jellegű korlátozásaira, nevezetesen a kisajátításra céloz, az elv azonban általános jelentőségű, nemkülönben a harmadik személyek ellenkező jogainak oltalma is. Ezt azonban csak úgy kell értenünk, hogy érvényesen

fennálló jogokat, melyek saját jogunk korlátozásaikép szerepelnek, megsérteni nem szabad, de ha ily jogok nem léteznek, pusztán csak azért, mert jogunknak gyakorlása másra nézve kellemtelen, sőt hátrányos is: nem következik, hogy jogunkat gyakorolni nem volna megengedve. Sőt: „ki jogával a jogszerű korlátok között él, az abból másra háramolható kárért nem felelős.”¹

Jogok *összeütközéséről* (collisio) akkor beszélünk, ha két azonos tartalmu jogositvány egy és ugyanazon jogtárgyra nézve összetalálkozik, mikor is az egyiknek gyakorlása, a másiknak gyakorolhatóságát részben vagy egészben kizárja.

Ha e jogok egy és ugyanazon jogalanyt illetnek, vagy egymással közösségben lévő több alanyt: akkor nincs összeütközés. Akkor sincs, ha a találkozó jogok — amint ez különben a fentiekből következik — bár egyazon tárgyra vonatkoznak, de nem azonos tartalmuak. Pl. az ingatlanon a szolgalmi és zálogjog megférnek egymással. Nincs összeütközés, ha egy és ugyanazon jogra nézve egymást gátló igények állanak fenn csak, mert az igény még nem jog; s nincs akkor sem, ha az egyik jog a másikat pusztán korlátozza. Pl. a tulajdonjogot a szolgalmi jog; mert ily esetben a collisio a korlátozó jog keletkezésekor már kiegyenlített.

Valódi jogok összeütközése esetén azok kiegyenlítése válik szükségessé. Általános szabály, mely e részben minden collisio-nál alkalmazható volna: nincs. A kiegyenlítési eljárás tehát jogok szerint változik. Nevezetesen:

a) Zálogjognál, ha a zálogtárgy elegendő kielégítési alapot nem nyújt, a korábban keletkezetteknek elsőbbsége van a későbbivel szemben. (Qui prior tempore, potior jure.)² Ugyanez az álláspont érvényesül az összeütköző szolgalmaknál is.³

b) Az erősebb jog összeütközés esetén megelőzi a gyengébbet. Erősebb jogok alatt itt azok értendők, melyeket valamely jogszabály ruház fel kiváltságos jelleggel.⁴

¹ Optk. 1305. §.

² Lásd pl. az 1881: LX. t.-cikknek a kielégítési sorrendre vonatkozó intézkedéseit.

³ Optk. 486. §.

⁴ Pl. a bérbeadó törvényes zálogjoga megelőzi az egyéb zálogilag biztosított követelések kielégítését. 1881: LX. t.-cz. 72. §. Ugyanezen törvénycikk 189. §-ában felsorolt követelések (közadók, urbéri és más hasontermészetű váltáságösszegek stb.) szintén ilyen kiváltságos jelleggel bírnak.

c) Helyt foghat az összeütköző jogok aránylagos kiegyenlítése is; így nevezetesen csőd esetében, egyenlő rangsorozatu csőd-követelések között, ha a tömeg teljes kielégítést nem adhat.¹ Ugyanez az aránylagos kielégítés eszközöltetik akkor, midőn két egyformán jogosított egyidejűleg kér ingatlanra vonatkozó bekebelezést.²

d) Közös tulajdon megosztásánál, ha a volt tulajdonostársak a részek tekintetében megegyezni nem tudnak, a sors s végül az egyszerű megelőzés³ is tekintetbe jöhet, mint kiegyenlítési mód.

XI. FEJEZET.

A jogok és kötelezettségek életfázisai.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 168—173., 177—178. l.; Krainz: Id. cz. m. I. 149—162. l.; Crome: Id. cz. m. I. k. 311. és köv. l.; Schwarz Gusztáv: Az u. n. titulus és modus tanához. (Magánjogi fejtegetések cz. m. 87. és köv. l.); Imling-féle előterjesztés és az ahhoz fűződő vita a ptkv. terv. előkészítő bizottság Jegyzőkönyveinek V-ik füzetében 68. és köv. l. Lásd egyébként még a 82. §-nál az irodalmi utalásokat.

14. §. A jogok és kötelezettségek életfázisairól általában.

Minden subjectiv jognak és minden kötelezettségnek élete van: keletkezik, változik és megszűnik. Ezeket a mozzanatokat nevezzük a jogok (kötelezettségek) életfázisainak.

I. *Jogok és kötelezettségek keletkezése.* Jogok és kötelezettségek akkor keletkeznek, ha oly tények jutnak megvalósulásra, mely tényekhez az objectiv jogrend alanyi jogok és kötelezettségek keletkezését fűzi. E tények vagy állapotí változások — mint pl. az idő telése — vagy emberi cselekvények. Az állapotí változásokat megjelenítő pusztá ténylegességek és az emberi cselekvények, ha a jogrend jogkeletkeztető (jogmegszüntető, jogváltoztató hatályt fűz hozzájuk, „*jogi tények*“-nek neveztetnek.

A jogi tények vagy *uj* alanyi jogokat (kötelezettségeket) hoznak létre, vagy *már fennállókat* kapcsolnak át más alanyok-

¹ 1881: XVII. t.-cz. 61—63. §.

² Ily esetben közös tulajdoni bekebelezés fog helyet.

³ Gyorsabb birtokvétele, vagy pl. a bekebelezési kérvény korábbi beadása. (Optk. 430. §.)

hoz. Más szóval: jogok és kötelezettségek valamely személy jogától vagy kötelezettségétől függetlenül is keletkezhetnek vagy pedig csak annak feltételezése mellett állanak elő, hogy az a személy, akitől a jog vagy kötelezettség származott szintén jogosított, illetőleg kötelezett lett legyen. Ez az alapja az *eredeti és származékos jogszerzés* közötti (acquisitió originaria — derivativa) megkülönböztetésnek. Tehát, míg az eredeti jogszerzésnél a szerzést közvetítő jogi tény egyuttal eleddig nem létezett jogot, illetőleg kötelezettséget *teremt*, addig a származékos jogszerzés *már fennálló* jogokat illetőleg kötelezettségeket viszen át részben vagy egészben más alanyra az alapul szolgáló viszonyból folyólag, miért is ily esetben a szerzőt *jogutódnak* (successor), azt pedig, kitől a jogot, illetőleg kötelezettséget átvette *jogelődnek* (auctor), az átszállás egész folyamatát pedig *jogutódlásnak* (successio) nevezzük. — Eredeti szerzésmódnál jogutódlásról a mondottak szerint tehát nem beszélhetünk.

A jogutódlás a szerint, hogy az utód, elődjének összes jogaiba és kötelezettségeibe — tehát mondjuk „*vagyonába*“, mint egészbe belelép vagy pedig csak egyes jogokat vagy kötelezettségeket vesz át: *egyetemleges* (universalis), vagy *különleges* (singularis). Utóbbinál a szerzést minden jog, illetőleg kötelezettségre nézve külön-külön jogi tények, előbbinél pedig egyetlen jogi tény közvetítik. Egyetemleges jogutódlás mai jogunk szerint csak örökösödésnél és a hitbizománynál fordul elő. Tehát egyéb, bár az „*összes vagyont*“ átruházó szerzéseknél külön átruházás szükséges minden abban foglalt dolgok, jogok és kötelezettségek megszerzésére.

Származékos jogszerzésnél egyébként vagy ugyanaz a jogositvány megy át a szerzőre változatlanul — ez a szűkebb értelemben vett jogátruházás (translativ) — vagy ugyanaz a jogositvány, de *más* és önállósított formába öntve — ez a *constitutív* jogátruházás. Így ha a tulajdonos tulajdonjogából csak egy jogositványt visz át utódjára, pl. szolgálat alakjában. (Jus novum constituitur.)

A constitutív és translatív szerzésmódok különben az *eredeti* szerzésmóddal is kereszteződhetnek. Ha ugyanis a jogszerzés minden más személy jogától függetlenül történt és egyuttal

még addig soha nem létezett jog keletkezésére is vezetett: *eredeti és constitutiv* volt a szerzés (acqu. origiarina constitutiva), pl. uratlan dolgok tulajdonának megszerzése occupatióval. Míg ha a megszerzett jog fennállt ugyan valaha s formailag még mindig fenn is áll, de megszerzése az elődnek minden közbenjárása nélkül, önálló jogi tény alapján történik: akkor a szerzés eredeti és translatív is lesz egyuttal. Így pl. az elbirtoklásnál (acqu. originaria translativa).

Általános szabálya minden származékos szerzésnek, hogy a jogszerző többet, mint ami a jogelődöt megillette, nem szerezhethet. *Nemo plus juris ad alterum transfere potest, quam ipse haberet.* Az átruházott jog maga ugyan változhatik, de az auctor jogának külsőleges határait át nem lépheti. Pl. időleges tulajdonon engedett zálogjog szintén csak időleges lehet. A *nemo plus juris etc.* szabály mellett azonban számos kivétel is áll fenn, mert specialis esetekben a nem jogosult által eszközölt átruházás is vezethet jogszerzésre.

A jogok és kötelezettségek keletkezését tehát a mondottak szerint a jogi tények közvetítik, vagyis másképpen kifejezve, a jogok szerzésének alapja mindig valamely jogi tény. Sok esetben, különösen a dologi jogok szerzésénél, a szerzést közvetítő, ez a jogi tény két mozzanatra esik szét, t. i. *czimre* és *szerzés-módra*. Megállapodom pl. valakivel, hogy valamely dolog tulajdonát rám ruházza. A megállapodás (szerződés) *czimet ad nekem* arra, hogy a dolog tulajdonába való *átengedését követeljem* (titulus acquirendi), ez az első mozzanat; a második: az átadásnak a *foganatosítása* az átruházó átadási és az én átvétel iránti akaratom mellett (modus acquirendi), vagyis a tulajdon megszerzésének a *realizálása*. Ingatlanoknál a titulus és modus viszonya a legtisztábban tűnik elő. *Szerződés* az ingatlan megvételére: a titulus; az ingatlannak a vevő nevére való tkvi *bekebelezése*: a modus.

A régi doctrina és az ezen alapuló Optk.¹ minden jog szerzéséhez a czimet és modust, mint a szerzés szükségképpen összefüggő tényálladékát feltétlenül megkívánja. De mert a czimek több esetben, pl. uratlan jószág elsajátításánál megkonstruálni

¹ Optk. 380. §. „Czim és jogos szerzés nélkül tulajdonra szert tenni nem lehet.“

nem lehet: ezekre nézve a titulus, az ily dolgoknak birtokbavétel iránt „velünk született szabadság“-unkban¹ áll. Ezen elsekélyesedett és mindenre találó formájában persze a titulusnak értelme nincs s az újabb felfogás a cím kellékét el is veti, a jogszerzését ahhoz az in abstracto konstruált „dologi ügylet“-hez kötven, mely ingók feletti tulajdon megszerzésénél a tényleges átadásban, ingatlanoknál a bekebelezésben jut kifejezésre. E nézet szerint a tulajdonszerzésnek, mely az átadással vagy bekebelezéssel végbement, semmi köze ahhoz: volt-e a felek között a tulajdon átbocsátása iránt előzetes szerződés, vagy nem? Mert az átruházás iránti szándéknak előző kötelmi ügyletben concretizáltatnia, objectivvé lennie nem szükséges.

Mindkét nézet, úgy a régi, mint az abstract dologi szerződés theoriája szélsőséget jelent, habár a gondolat helyesebbsége az „abstract dologi szerződésről“ czimezett újabbik nézetnél² szembetünő. Jogunk nem csatlakozik kifejezetten egyikhez sem, habár e körülményt talán inkább a jog ingadozásának lehetne feltudni. Minden jogátruházásnak van valami subjectiv oka (causa), mely a jogszerzésnek alapjául (cziméül) szolgál, mert a pusztán csak az átruházásra irányuló akaratot az indítóok szempontjából specializálja. Az azonban nem feltétlenül szükséges, hogy ez az indítóok (a subjectiv causa) valami kötelmi ügyletben megelőzőleg objective is testet öltjön. A tartozatlan fizetés esetében pl. tévesen feltételezett obligatio szolgál az átadás cziméül; anyagilag érvényes czim (objectiv causa) tehát nincs és az átruházás mégis megáll, mert a subjectiv indítóok arra, — ha tévesen is, — de megvolt s a tévedőt nem illeti meg a rei vindicatio, csak a condictio indebiti.

II. *Jogok és kötelezettségek változása.* Minden jog tartalmilag több-kevesebb változáson mehet keresztül, anélkül azonban, hogy megszűnne ugyanaz a jog maradni, mint volt. Az ily tartalmi változások kihatnak a jognak megfelelő kötelezettségre is. A változás *quantitativ* lehet, vagy *qualitativ*. Quantitative változik pl. a tulajdonjog, ha accessio útján *többet*, vagy gyümölcsele-

¹ Optk. 381. §.

² A kérdés gyakorlati alkalmazásánál e munka is az abstract dologi szerződés alapján áll, azzal a halvány módosítással, melyet itt a jelen §. szövege is jelez.

választás folytán *hevesebbet* tart uralma alatt, mint előbb. A követelési jog a kamatköveteléssel kiterjeszkedik és összébb szorul, ha a szolgáltatás részben lehetlenné vált. Ha pedig a jog tárgya egészen mássá alakult át, ami pl. tulajdonnál a vegyítés következtében, követelésnél a szolgáltatás *vétkes* lehetlenné válása esetén történhetik: a jog maga minőségileg megváltozik, bár sem elvesztve nincs, sem megszűntnek nem mondható. Mindezen változások önmagukban valósulnak meg s különös jogi tények érvényesülésére szükség nincs. Míg a *jogok terhelésénél* a jogváltozás már olyan, mely valamely concrete fölmerült jogi tény hatásának a következménye. Kötelezettség terhelése: kizárt dolog. A jogok terhelése pedig valamely *jus in re* (zálog, szolgálat) létesítésével történik. Az ilyen *jus in re* a terhelt jogot a gyakorlás szempontjából korlátozza és éppen ebben fekszik a terhelés lényege is. Dologi és kötelmi jogok egyaránt terhelhetők (pl. követelés elzálogosítása), a családjogok természete azonban a terhelést kizárja.

III. *Jogok megszűnése.* Jogok és kötelezettségek megszűnését szintén jogi tények idézik elő. Némelyike e jogi tényeknek a jog megszűnését ipso jure, közvetlenül vonja maga után, mint pl. a *fizetés*, mely a követelést a dolog physical *megsemmisülése*, mely a rája vonatkozó jogot stb. *absolute* véve megszünteti; más jogi tények ellenben csak közvetve hatnak ki a jog, illetleg kötelezettség megszűnésére olyformán, hogy kereset, kifogás alakjában követelési jog származik belőlük valamely jognak megszüntetésére. Az ily kereseti jogról való lemondás, vagy annak elévülése a másodsorban említett jogmegszüntető tényeket magukat is megszünteti, míg az absolute ható megszüntető jogi tények, ha egyszer bekövetkeztek, meg nem történtekké nem tehetők. Ez alól is van ugyan kivétel oly absolut megszüntető hatályú jogi tényekre nézve, melyeket a bíró hivatalból nem tartozik figyelembe venni. (P. a fizetéssel felérő *compensatio* esetén.)

Amennyiben a jogok megszűnése az egyéni akarattól függ, megszüntető ténykép hatnak a lemondás, a fizetés elfogadása, *compensatio* stb., de csak a viszonyban álló ellenféllel és nem egyuttal minden harmadik személyekkel szemben is.

15. §. *A jogi tényekről általában.*

Az alanyi magánjogok keletkezése, változása és megszűnése, amint az előző fejezet során láttuk, a jogi tényeken alapszik. Ezek a jogi tények vagy pusztán ténylegességek (*factum*), állapotok vagy emberi cselekmények, magatartások, melyeket „*jogiakká*” éppen az a körülmény qualificál, hogy a jogrend jogok keletkezését, változását és megszűnését kapcsolja hozzájuk.

A jogi tények találkozásán és összeműködésén alapszik *minden* jogi hatás; összességük az, amit a jogi beszédmodorban a subjectív jogok *tényálladékának* nevezünk.

A jogi tények tartalmuk szerint vagy negativek, vagy positivek; föllépésüket tekintve emberi cselekvényekre, keletkező vagy elmuló állapotokra és véletlen eseményekre osztályozhatjuk. Összefoglalóan pedig a szokásos rendszert követve két csoportban tárgyalhatók a legczélszerűbben, t. i. ugymint I. *jogi cselekmények*, és II. mint *pusztán tényállapotok*. Hatásuk rendszerint csak a jövőre szól, de a törvényhozó visszaható erővel is elláthatja őket, azaz tekintheti olyanokul, mintha hatásukat már korábban is éreztették volna. Ezeknek a hatásoknak tüzetes tárgyalása az egyes különös intézmények megismeréséhez tartozik. Itt tehát csak a jogi tények minden intézményénél közös és általános vonatkozásaival foglalkozhatunk.

I. RÉSZLET.

Jogi cselekvények.

16. §. *A jogi cselekvényekről általában.*

A személyek öntudatos cselekvénye, vagy cselekvéstől való tartózkodása (abbanhagyás), mely a jogrend szerint jogi következményeket von maga után: *jogi cselekvény*. A jogi cselekvényeket különböző megítélés alá vonjuk aszerint, hogy *a)* valamely eleve meghatározott és kifejezett jogi hatás létrehozására irányulnak-e? vagy *b)* valamely jogparancscsal jutván ellenkezésbe, kötelezettséget sértenek s az így keletkező összeütközés révén idéznek elő jogi hatásokat. Az előbbi esetben a jogi cselekvényt *jogügyletnek* nevezzük, utóbbi esetben pedig *jogellenes cselekvény-*

ről beszélünk. A jogellenes cselekvények culposus (mulasztási) vagy dolosus (vétségi) jellegűek és rendszeren idegen vagyont sértvén, önálló vagy járulékos természetű kártérítési kötelezettségeket állapítanak meg.

Ujabban megkülönböztetik azokat a jogi cselekvényeket is, melyek nem tiltottak és nem jogellenesek és mégis kártérítési kötelezettségeket vonhatnak maguk után (u. n. közömbös cselekmények): ezekről azonban csak a kötelmek keletkezési okainak vizsgálatánál fogunk szólni.

17. §. A jogügyletek.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 178—184. l.; Dr. Farkas Lajos: Tanulmányok a magánjog dogmatikájából. A jogügylet. Budapest, 1884.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 263—265. l.; Dernburg: Pandekten, I. k. 214. és köv. l.; Crome: System stb. Id. cz. m. I. k. 311—336. l.

Ha valamely jogi cselekvény előre meghatározott jogi hatásnak (jogok megszűnésének, változásának, keletkezésének) előidézésére irányul: mint mondva volt, *jogügyletnek* neveztetik. A jogügylet, mint „jogi cselekvény“ akaratnyilvánítás s lényege abból áll, hogy ezzel az akaratnyilvánítással valamely személy ön-maga rendezi, szabályozza magánéleti viszonyait. A kívánt jogi hatás előidézésére az okvetlenül kifejezésre juttatandó célzatoság sok esetben azonban még nem elég, hanem szükséges, hogy a tett akaratkijelentéssel más személyeknek azonos célzatu és tartalmu akaratkijelentése is (jogi cselekvénye) congruáljon. Ilyenkor használjuk a jogügylet megjelölésére a *szerződés* kifejezést. A jogügyleti fogalom kiegészítéséül szolgálnak az ügyleti kellékek, melyek az akaratnyilvánítás és ennek külső formaságain kívül az ügyleti tartalomra és a jogcselekvényt végzők személyes képességére vonatkoznak. Csak valamennyi kellék összehatalálkozásából ered érvényes s a jogrend által sanctionált jogügylet. Mielőtt azonban az érintett jogügyleti kellékeket áttekinthetőleg és azután egyenként részletezve vennők vizsgálat alá: foglalkoznunk kell a jogügyletek fajszerinti csoportosításával.

A) A jogügyletek fajai.

A jogügyletek fajok szerinti beosztásánál vagy a keletkezésükhöz szükséges *tényálladék*, vagy az *ügyleti cél és tartalom* szempontjából kell kiindulnunk. A tényálladékot tekintve

ugyanis megkülönböztetjük az *egyoldalú és kétoldalú* jogügyleteket. (Negotia uni-vel bilateralia.) Az egyoldalú jogügyletek tényálladékához elegendő egy személynek akaratkijelentése s a célzott jogi hatály már ezzel is megvalósítható. Így pl. a végrendekezésnél. A kétoldalú ügyletek tényálladéka ellenben legalább is két egymással félként szembenálló személy akaratnyilvánítását kívánja meg, pl. egy adásvételi, kölcsön stb. ügyletnél.¹ Az ügyleti tartalom és cél szempontjából megkülönböztetjük az *élők közötti és halálesetére szóló jogügyleteket* (negotia inter vivos et mortis causa). Az élők közötti jogügylet célzott jogi hatás élő személyek egymásközi viszonyait rendezi, szabályozza, illetőleg ilyen viszonyokat alapít, (pl. csere); a halál esetére szóló ellenben a jogalany halála utáni időre nézve szabályozza vagyonának — az u. n. hagyatéknak — sorsát (pl. halálesetére szóló ajándékozás). Ezek is lehetnek úgy egy (végrendelet), mint kétoldalúak (öröklési szerződés).

A jogügyletek által előidézett jogváltozások, jogmegszünések stb. jellegéhez képest megkülönböztetjük a *dologi, kötetmi, családjogi és öröklési* jogi ügyleteket, a megkülönböztetésnek alapja ép a jogügylet által érintett magánjogok különbözősége lévén. Ha a megváltoztatott, vagy megszüntetett jog pénzürtékkel bír, úgy az e hatásokat előidéző jogügyleteket *vagyonjogi ügyleteknek* is nevezzük, szemben az e jelleggel pl. nem bíró *családjogiakkal*.

Ha a jogváltozást előidéző jogügyletből mindkét ügyleti félnek, viszónos szolgáltatási kötelezettsége keletkezik, ez esetben a jogügylet *visszterhes, viszontszolgáltatással járó* (negotium onerosum). ellenesetben pedig, ha t. i. csak az egyik szolgáltat, a másik pedig egyszerűen elfogad: az ügylet *ingyenes lesz* (neg. lucrativum).

Némely ügyleteknél továbbá az ügylet a megvalósítandó anyagi ügyleti céltól teljesen független s a jogi hatás pusztán csak az ügylet fenforgása folytán létesül anélkül, hogy materialis alapja volna. Ilyenkor beszélünk *abstrakt* ügyletekről. Szabály szerint ilyenek mind a dologi ügyletek. Ingó dolog átruházási szándékkal való átadása tulajdont létesít, még ha ez az

¹ Ez a szerződés. Dig. Lex. 1. §. 1. De pactis 2. 14: — est pactio duorum pluriumve in idem placitum consensus.

átruházási szándék tévedésen vagy nem tudáson is alapszik, mert az átadás, mint dologi ügylet az alapul szolgáló esetleges szerződéses megállapodástól ennek érvénytelensége esetén is független.¹ Mig az abstract ügyletekkel szemben álló *causalis ügyletek* az ügylet jogalapját képező materialis cél megvalósítására hivatottak, s így jogi hatásuk csak úgy áll be, ha az ügyleti cél tényleg realizáltatik.

Formális (alaki) az ügylet, ha a jogrend megkötését a megfelelő alakszerűségek mellett kijelentett akarattól feltételezi. Több alakszerűség esetén a formális ügyleteket *ünnepélyesek*-nek, kevesebb alakszerűség mellett pedig *nem ünnepélyesek*-nek nevezük. Ott, hol a célzott jogi hatás minden ügyleti alakszerűség nélkül elismertetik: *alaktalan* (formátlan) ügyletek támadnak.

B) A jogügyletek általános kellékei.

Bár a jogügyleteknek — tekintettel az ügyletek sokszoros különbözőségére — esetek szerint mások és mások a kellékei; bizonyos általános előfeltételeknek mégis minden jogügyletnél fenn kell forogniok, különben a jogrend sanctioja elmarad, s az ügylet érvényessége megdől. Ezek az általános előfeltételek az u. n. „*jogügyleti kellék*“-ek, s vonatkoznak első sorban az ügyletben szereplő felek cselekvőképességére, az ügyletben kifejezett akaratra s annak nyilvánítási módjára, végül az ügylet tartalmára. Szükséges tehát, először,

hogy a jogügyleti felek teljes cselekvőképességgel birjanak, s amennyiben ez fenn nem forogna, cselekvőképességük hiányosságai képviselő közbejöttével pótoltságanak. Másodszor,

hogy az ügylet céljának megvalósítására irányzott akarat tényleg meglegyen, s amennyiben megvan az ügyleti félnek öntudatos, szabad akaratát képezze. Harmadszor,

hogy a jelen levő, öntudatos és szabad akarat, megfelelő módon nyilvánítottassék és negyedszer,

hogy a jogügylet célja és tartalma jogilag lehetséges és megengedett (azaz nem tiltott vagy erkölcsellenes) legyen.

¹ Természetesen az adott dolog visszakövetelhető; e visszakövetelésnek azonban feltétele, hogy az átvevő a dologon tulajdont szerzett legyen. Solve et repete.

A jogügylet leglényegesebb kellékei mindenestre az akarat és akaratnyilvánítás. Voltaképp ezekből áll maga az egész jogügylet. A cselekvőképesség és a megengedett vagy lehetséges ügyleti tartalom természetes előfeltételek, melyeket, ha valamely jogügylet alapján jogot vitatunk mindaddig, míg csak e két kellék kétségbevonva nincs: bizonyítani sem kell.

18. §. A cselekvőképesség.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 568. és köv. l.; Wenzel Gusztáv: Id. cz. m. I. k. 166. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 184. és köv. l.; Jellinek: Id. cz. m. 183. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 41. és köv. l.; Katona Mór: Kötelmi jog. ált. része, a Fodor-féle Magánjog III. kötetében, 112. és köv. l.; Schwarz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések cz. művében „Kiskorúak cselekvőképessége“ stb. Lásd még a XIII. fejezet és 32. §. irod. utasításait is.

A cselekvőképesség jogi értelemben véve joghatályos cselekvények foganatosíthatására való személyes képesség lévén minden jogügyletnél, a bennük szereplő felekre tekintettel, előfeltételül megkívánatik. Részben való hiányát képviselő közbenjöttével lehet pótolni, sőt teljes hiányát is; a saját személyünkben való ügyletkötésnél azonban cselekvőképesség nélkül jogérvényes akaratot nyilvánítani kizárt dolog. A cselekvőképességnek az ügyletkötésekor kell fenforognia; hiányát az tartozik bizonyítani, aki állítja. (Optk. 356. §.) A cselekvőképesség részben vagy egészben való hiánya nemcsak a jogügyleteknél, hanem másutt is, nevezetesen a tiltott cselekvények beszámításánál nagyjelentőségű, erről azonban csak annak helyén.

A cselekvőképesség szoros kapcsolatban áll az öntudatos és szabad akaratelhatározással, s mert ez egyénenként különböző fokozatu a tapasztalat átlagos eredményeihez képest a cselekvőképességnek is különböző fokozatai vannak megállapítva. E fokozatokban a jog vagy részben vagy teljesen megtagadja egyesektől a cselekvőképességet s ez az értelme annak, hogy *teljesen cselekvőképes, korlátozott cselekvőképességű és teljesen cselekvőképtelen* személyeket különböztetünk meg.

Teljesen cselekvőképesek azok, kik életük 24-ik életévét beöltötték vagy egyébként nagykorúsítottak.

Teljesen cselekvőképtelenek a 12 éven aluli gyermekek,

(1894: XXXI. t.-cz. 127. §. — Trip I. 111. cz. 3. §.), az elmebeteg-gek (1877: XX. t.-cz. 28. §. a) — 1894: XXXI. t.-cz. 127. §. b), a magukat jelekkel megértetni sem tudó siketnémák és az eszköz használatától ideiglenesen megfosztottak (hagymázás, részeg állapotban levők) addig, míg rájuk nézve ez az állapot tart.¹ A teljes cselekvőképtelenség pedig abból áll, hogy az ily személyek cselekvényeinek egyáltalában semmi jogkövetkezménye nincs, sőt arra sem képesek, hogy ajándékokat elfogadhassanak, habár az rájuk nézve merőben kedvező is volna.²

Az Optk. szerint (az ország azon részeiben, hol a ptkv. érvényes) kor szempontjából teljesen cselekvőképtelenek a 7 éven aluli gyermekek. (Optk. 21. §.) (u. n. gyermekkor.)

Az elmebetegekre vonatkozóan a cselekvőképtelenség szabályozása némileg eltérő, amennyiben azok netaláni világos pillanataikban (lucida intervalla) joghatályos cselekvényeket fogantathatnak, hacsak az elmebetegség okából nem helyezték gondnokság alá. Utóbbi esetben az 1877: XX. t.-cz. 28. és 33. §§-ai szerint magukat le nem kötelezhetik, jogokról le nem mondhatnak világos pillanataikban sem. Ellenben visszteherrel nem járó ügyletekkel jogokat szerzhetnek és kötelezettségeiktől mentesülhetnek, sőt — mind feltéve a lucidum intervallum bizonyítását — végrendelkezhetnek is.³

Korlátolt cselekvőképességűek, az életük 12-ik évét betöltött kiskorúak (az u. n. törvényes korúak) és a gondnokság alá helyezett gyengeelműek, siketnémák, tékozlók, vakok és azok,

¹ Ugyanígy az Optk. 865. §. is azzal az eltéréssel, hogy kor tekintetében osztr. jog szerint a teljes cselekvőképtelenség a 7-ik életévig tart.

² Annak kiemelése, hogy a cselekvőképtelen személyek mások cselekvényeihez tudomásvétel vagy közreműködés által sem járulhatnak helybenhagyólag hozzá: felesleges, mert ilyen esetben is csak jogcselekvényekről van szó.

³ A végrendelkezés t. i. sem joglemondás, sem lekötöztetés, sem vissztehernélküli jogszerzés, sem kötelezéstől való mentesülés s így a gyámi törvény 33. §-ában nem érintetik. (Zsögöd: Fejezetek kötetmi jogunk köréből. I. k. 29. és köv. l.) Egyébként a különbség a lucidum intervallum bizonyítása körül a gondnokság alá helyezett és az az alatt nem álló elmebetegek végrendeleteinél igen nagy. Ha az elmebeteg gondnokság alatt nem áll: azt, hogy végrendelete nem keletkezett lucidum intervallum alatt, a végrendelet megtámadói tartoznak bizonyítani. Gondnokság alatt álló elmebetegnél pedig ép megfordítva, a lucidum intervallum fenforgását kell bizonyítani annak, aki a végrendeletet érvényben kívánja tartani. ((V. ö. Kern: A magy. öröklési jog mai érvényében cz. m. 164. és köv. l.) Ugyanígy az osztr. jogban. (Optk. 566. és 567. §.)

kiknek kiskorúsága meghosszabbított.¹ A cselekvőképesség korlátozása abban nyilvánul, hogy épp, mint a gondnokság alá nem helyezett elmebetegek, a lucidum intervallum alatt: az e kategóriába tartozó személyek jogérvényesen nem kötelezhetik le magukat és jogaikról törvényes képviselőjük beleegyezése nélkül le nem mondhatnak. Ellenben visszteherrel nem járó ügyletekben jogokat szerezhetnek s akkor is önállóan járhatnak el, ha kötelezettségektől mentesítik magukat. (1877: XX. t.-cz. 33. §.) A korlátolt cselekvőképességű kiskoru végrendeletet is tehet (közvégrendelet formájában 1876: XVI. t.-cz. 21. §.);² áll ez a siketnémákra, — és áll a gondnokság alá helyezés okán korlátolt cselekvőképessé-
güekre is — azon keretekben, mint fentebb a gondnokság alatt álló elmebetegekre nézve láttuk, annál is inkább, mert a végrendelezési képesség hiányát képviselő közbejöttje nem pótolhatja, s így azok jogképességük egy részétől foszthatnának meg, ami pedig a cselekvőképesség korlátozásából még nem következik. Tékozlás miatt gondnokság alatt állók végrendelezési képessége egyáltalában nincs megszorítva. (Arg.: gyámi törvény 33. §. utolsó bekezdése, mely mint láttuk, a végrendelezési jogot nem érinti.) A gondnokság alatt álló gyengeelméjű, vagy siketnéma, valamint a 20 évet meghaladott kiskoru, bár tiltott, de érvényes házasságot is köthet. (1894: XXXI. t.-cz. 15. és 16. §§.)

A 12-ik életévvel beáll az u. n. „delictorum capacitas“ is, azaz a kiskoru jogellenes cselekvények elkövetésére képessé lesz, s az azokkal okozott károkért saját vagyonával felelős.

Az Optk. uralmi területén a teljes cselekvőképtelenség kora a 7-ik életévvel véget ér, ettől kezdve az u. n. serdületlen kiskoru ingyenes ügyletben jogokat szerezhet, önállóan birtokot alapíthat magának (865. és 310. §§. Optk.), sőt önvétkével elkövetett károsító cselekvényekért ált. elvek szerint felelősséggel is tartozik. (Optk. 1308—1310. §§.) A 14-ik életévvel a cselekvőképesség némely korlátozásai osztr. jog szerint elesnek (serdült kor) és a kiskoru közvégrendelet alakjában végrendelezésre képes lesz, míg 18-ik életévétől kezdve, épp úgy, mint a magyar jogban, végrende-

¹ Trip. I. r. 111. cz. 3. §. 1877: XX. t.-cz. 28. §. b) c) 1894: XXXI. t.-cz. 128. §.

² Annak, ki 18 éves elmúlt, végrendelezési képessége nincs megszorítva többé egyáltalán.

kezési joga minden korláltól felszabadul. (Optk. 569. §.) Tékozlás czimén gondnokság alatt álló csak fele vagyonáról tehet végrendeletet. (Optk. 568. §.)

Mindazon ügyletekre nézve, melyeknél valamelyik fél cselekvőképessége korlátozva van: az ügyletet a mindenkori törvényes képviselőnek jóváhagyása teszi a korlátozott félre nézve érvényessé. A másik félre nézve azonban az ügylet érvényesnek tekintendő, legalább is azt meg nem támadhatja, hacsak ügyleti ellenfelének cselekvőképessége iránt meg nem tévesztetett.¹ A nézetek e részben („negotium claudicans“ kérdése) azonban eltérnek. Az Optk. 865. §-a szintén érvényesen fentartja a cselekvőképes fél ügyleti kötelezettségét mindaddig, míg a törv. képviselő jóváhagyása vagy megtagadása be nem következik; „a másik fél vissza nem léphet — mondja a szakasz — de a *nyilatkozásra illő határidőt kívánhat.*“

Bizonyos különös törvényes rendelkezések alapján a korlátozott cselekvőképességű kiskorúak az eléadott ált. szabályokkal szemben meghatározott körben és terjedelemben teljes cselekvőképességgel járhatnak el. Így: *a)* az 1877: XX. t.-cz. 3. §-a alapján az élete 14-ik évét betöltött és fentartásáról önmaga gondoskodó kiskorú, arról, amit saját munkájával megkeres, teljes cselekvő képességgel intézkedhetik (de hitelügyleteket már nem köthet!); *b)* törvényes képviselőjének engedélye alapján a kiskorú szabadon léphet szolgálatba (1877: XX. törvény-czikk 94., 95. §§.) — amihez megemlítendő kiegészítésül, az az 1898: II. törvény-czikk végrehajtása céljából kiadott 2000/898. számú földm. miniszteri rendelet, mely a munkásigazolványok kiskorúak részére való kiadhatóságát elrendeli az atya

¹ Optk. 866. §. Ki szerződések kötésére magát képesnek lenni ravaszul szinli s az által valakit, ki annak egykönnyen végére nem járhatott, megcsal, elégtétellel tartozik. Kolozsvári T. 1908 G. 91/2. sz. Kiskorúak gyámhat. jóváhagyás nélkül kötött visszterhes ügyletét a szerződésbeli ellenfél meg nem támadhatja s a kiskorúságot kifogáskép nem érvényesítheti. Ezt csak a kiskorú szerződéskötő fél tehetné (Erd. Jogi Közl. I. évf. 35. sz.) Ugyanezt mondja ki ugyanaz a Tábla 1909. G. 63/2. sz. — (Erd. J. Közl. II. évf. 34. sz.) Továbbá M.-Vásárhelyi T. 1908. G. 105. sz. (Erd. J. Közl. I. évf. 45. sz.) azzal, hogy az ily ügylet már azért sem feltétlenül érvénytelen, mert a kiskorú, mikor nagykorúvá válik, jóvá is hagyhatja. — Továbbá Kolozsvári T. 1909. G. 205/3. sz. — (Erd. J. Közl. III. évf. 1. sz. eset.)

vagy gyám meghallgatása nélkül is, habár az 1876: XIII. t.-cz. (cselédtörv.) 7. §-a és a fent idézett 1877: XX. t.-cz. 94. és 95. §-ai az atya vagy gyám beleegyezését föltétlenül megkivánják; c) ha valamely és legalább 18 éves kiskoru az atya vagy gyám (gyámhatóságilag jóváhagyott) beleegyezése mellett önálló iparüzésre jogot nyer, vagy a 20-ik életévét betöltő kiskoru az atyától, szintén a gyámhatóság beleegyezésével — vagyonát szabad rendelkezésre és önálló háztartás alapítására kikapja (1877: XX. t.-cz. 5. és 6. §§. — u. n. hallgatólagos nagykorusítási esetek), a teljes cselekvőképesség élvezetébe lép, kivéve az előbbi esetben a házasságkötésre vonatkozóan e részben fennálló cselekvőképességi korlátozásokat. (1894: XXXI. t.-cz. 130. §.)¹ Általánosan érvényesülő szokásjogi szabály végül, hogy életszükségletek megszerzése végett a kiskorúak is érvényesen szerződhetnek s ilyen célból vállalt kötelezettségeikért nagykoruvá váltuk után is felelősek.²

19. §. Az akarat.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 191—205. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 548—567. l. Krainz: System stb. id. cz. m. I. k. 266. és köv. l.; Farkas L.: Tanulmányok a magánjog dogmatikájából cz. id. m.; Dernburg: Pandekten. I. k. 204—207, 232—249. l.; Crome: System stb. id. cz. m. I. k. 395—433. l.; Meczner Sándor: A tévedésből alkotott jogügyletek. I. r. Sárospatak, 1901.; Zitelmann: Irrthum und Rechtsgeschäft Leipzig, 1879.; Fodor-féle Magánjog III. kötete. A kötelmi jog ált. része (Katona Mértől) 152. és köv. l.; Indokolás a plkv. tervezetéhez III. kötet 128. és köv. l.; Pfersche: Die Irrthumslehre des österr. Rechts. 1891. Ágoston Péter: A jogügyleti akaratról (Jogállam 1905. évf.)

A jogügylet oly jogi cselekmény, mely meghatározott jogi hatás előidézésére irányul. Lényege az egyéni akarat, mely, mint mondók, a magánélet viszonyait a jogrend sanctiója mellett autonómice rendezi és szabályozza. Mi sem természetesebb tehát, hogy ez az ügyleti akarat minden jogügyletnek nemcsak egyik legfőbb és legáltalánosabb kelléke, hanem egyuttal kizárólagos con-

¹ Egyéb és a kor szempontjából a cselekvőképsségre vonatkozóan fennálló meghatározásokat lásd alább a 32. §-ban.

² Curia 1897 máj. 20-án, G. 15. sz. (Grill f. Dár. Magánjog I. 12. sz. eset.)

stituens eleme is. Akik nincsenek oly állapotban, hogy akaratképesek lehessenek (gyermekek, részegek stb.) azoknak már cselekvőképességük is hiányzik.¹ Akarat nélkül nincs jogügylet, sőt ha akarat a megtörtént kinyilatkoztatás szerint van is: az ügylet érvényessége részben, vagy egészben attól van függővé téve, hogy ez az akarat, a nyilatkozó félnek valódi, hamisítatlan akarat-e s nem nyugszik-e az akarat szabadságát lényegesen korlátozó, azt esetleg teljesen kizáró körülményeken.

E ponthoz nevezetes elméleti viták kapcsolódnak. Kiindulási pontjuk az, hogy ha az ügyleti akarat és annak külső kinyilvánítása között eltérés van: melyik a kettő közül az irányadó? Az u. n. *akaratelmélet* szerint az akarat a jogügyletek legfőbb eleme, ha tehát a nyilatkozat az igazi belső akaratnak meg nem felel, vagy attól eltér: az ügylet semmis. A *kijelentési* elmélet ellenkezően, az akarat-kijelentésre fekteti a főszólyt, mert csak a kijelentés által lehet 3-ik személyeknek az akaratról egyáltalában tudomást venni s azt megismerni. Közvetítő jellege van a harmadik, u. n. *bizalmi elmélet*-nek, mely a magánjogi forgalomban nélkülözhetetlen bizalomban kívánja azt a mértéket megtalálni, mely megszabja, hogy mennyiben lehet a correcte jelentkező akaratkijelentésnél a tőle eltérő belső akaratot, illetőleg ennek esetleges hiányát tekintetbe venni, mennyiben nem? Végül említendő a *forgalmi elmélet*, mely az u. n. forgalmi ügyleteknél az akaratkijelentést, a nem forgalmiaknál pedig az akaratot veszi irányadóul. A forgalmi ügyletek fogalma és elhatárolása nem tiszta, de általában azokat szokás alatta érteni, melyeknél első sorban gazdasági érdekek, a forgalom biztonsága és gyorsasága lépnek előtérbe (kölcson, vétel, stb.), nem forgalmiak ezekkel szemben az ingyenes és családjogi ügyletek, pl. a házasság.²

A magyar magánjog az akarati elmélet mellett foglal állást³

¹ Curia 1909 decz. 23-án 3578. P. sz. megállapítja ezt a megrögzött iszákosra, akiről tanuk igazolták, hogy reggeltől estig állandóan részeg volt hónapok óta s így a szerződéskötéskor nem lehetett józan. (Egyet. Dtár IV. 37.)

² V. ö. Zlinszky—Reiner: Magyar magánjog. VII. kiadás. 191. és köv. l.

³ V. ö. Zlinszky—Reiner: Ugyanott. Frank: A közigazság törvénye Magyarhonban cz. m. I. k. 586. l. — A magy. ptkv. tervezete az eddigi joggal szakítva, a nyilatkozási elmélet álláspontjára helyezkedik. (981. §.)

s azokat a visszasságokat, melyek elvégre is bármelyik elmélet alkalmazása mellett felmerülhetnek: az ügylet-megtámadási jog körében a gyakorlati jogélet szükségleteihez képest igyekszik elsimítani.

Az akarat kelléke a mondottakhoz képest annak vizsgálatát teszi szükségessé, hogy a történt kijelentés 1-ször fed-e egyáltalában valamelyes akaratot? és 2-szor ha igen, a létező akaratnak megfelelő, hű kifejezése-e, vagy nem?

I. *Az akarat hiánya.* A) *Tréfa, Simulatio, mentalis reservatio.* Az első vonatkozásban a tréfa, színlelés az u. n. mentalis reservatio és a tévedés esetei veendőek figyelembe.

Valamennyiében ez eseteknek akaratkijelentés tényleg történt. Ám, ha a kijelentés pusztán *tréfa*, minden komoly tartalom nélkül: az ügyleti akaratnak oly teljes hiányával állunk szemközt, hogy ügyletről szó sem lehet s a meg nem gondolt tréfás kijelentések alapján legfeljebb csak kártérítés iránti kötelezettségek származhatnak.

Nincs ügyleti akarat, bár kijelentés történt, ha ezzel épp az igazi és a hamis külső alatt lappangó ügylet elpalástolása czéloztatik. Ilyenkor szólunk *szinlelt* ügyletekről, illetőleg *szinlelésről* (simulatio). Az igazi akarat és a kijelentett disharmoniaja czélzatos és a legtöbb esetben rosszhiszemű, mert a felek szinleg más ügyleteket kötnek, mint amilyent voltaképp akarnak, vagy másokat akarnak megkárosítani, tévedésbe ejteni, vagy tiltott ügyletet burkolnak el a megengedettnek alakjában. A szinlelt ügylet, mert csak üres, tartalom nélküli forma: érvénytelen.¹

Az elburkolt ügylet azonban, ha önmagában véve is megállhatna: érvényes.² Harmadik jóhiszeműekkel szemben pedig, akik a szinlelt ügyletben bizva, jogokat szereztek: a szimuláló felek a szinlelt ügylet szerint is kötelezve maradnak. Pl. ha egy

¹ Curia 7392—1906. P. sz. (Erd. Jogi Közl. I. évf. 2. sz.)

² Curia: 1903 márcz. 24-én 528. sz. — 1902 okt. 9-én 2759. sz. (Judicatura I. 237. és 223. sz.) K o l o z s v á r i T á b l a. 1909 G. 66/2. sz. A szinlelt ügylet elbírálásánál vissza kell menni a valódi akaratnak megfelelő, elpalástolt ügyletre s vizsgálni kell az elpalástolt ügyletnek ugy belső érvényességét, mint annak törvényesen előirt érvényességi feltételét képező külső alakszerűségeinek megtételét s csak ezek együttes fenforgása esetén mondható ki annak a jogi hatásnak a bekövetkezése, amely az elpalástolt ügyletthez törvényszerűen fűződik. (Erd. Jogi Közl. II. évf. 35. sz.)

szinleges köicsőnről kiállított adóslevelet valaki engedmény útján jóhiszeműen megszerez.

Nincs ügyleti akarat az öntudattal történt kijelentés dacára az u. n. *mentalis reservatio* esetében sem. *Mentalis reservationál* az ezzel élő fél nem valódi, hanem hamis akaratot jelent ki „benső fentartással“ azért, hogy szerződő társát megcsalja. Az eset közel áll a szimulációhoz, azzal a különbséggel, hogy itt csak az egyik fél szimulál, a másik pedig jóhiszemű. *Propositum in mente retentum nil operatur in jure*. A *mentalis reservatio*val kötött ügylet, tekintettel arra, hogy egyoldalú fentartásról van szó, melybe a másik fél beavatva nem lévén, annak bizonyíthatása is rendszerint kizárt dolog: érvényes marad. Ez az akaratelmélet szempontjából ugyan következtelen, de általánosan elismert tétel.

B) *Tévedés és dissensus*. A tévedés: helytelen alapokon megindult gondolatfolyamat, a valóságnak meg nem felelő megítélése, tehát egy oly lelkiállapot, mely jogi szempontból a nemtudással egyenlő. Ha a jogügyleteknél valamelyik fél tévedésben van: olyan akaratkijelentést tesz, mely annak, amit tévedés nélkül kijelentett volna, egyáltalában meg nem felelő, vagy a szerződésbeli másik fél tulajdonit a kijelentésnek oly értelmet, mely abban befoglalva nincs. „Aki mást mond, mint amit akar — mondja *Paulus* — sem azt nem mondja, amit szava kifejez, mert ezt nem akarta; sem azt, amit akart, mert ezt nem jelentette ki.“ (Dig. Lex. 3. de reb. dub. 34. 5.) Igazi, ügyletet constituáló akarat tehát a tévedés esetében nem forog fenn. Mervé *consequentiája* e tételnek az volna, hogy minden tévedésből alkotott ügylet semmis, mert nincs benne valódi ügyleti akarat.

Ám e következmény, a jogrendszer mindama távoli periferiáiban, hova az ügyleti tévedés befolyása elágazik, felette nagy zavarokat és méltánytalanságokat okozhatna, miért is jogunk — egyezően több középeurópai joggal — a tévedésnek abszolút semmiséget előidéző hatályát nem ismeri el (hisz ez esetben bárki, még a tévedő akarata ellenére is, érvényesíthetné a semmiséget), hanem módot nyújt arra, hogy a tévedés alapján a tévedő ügyletét megtámadhassa.¹ De ezt sem korlátlanul. A téve-

¹ Hasonló állásponton van az Optk. 876. §.

désnek t. i. a végre, hogy rája hivatkozni lehessen, először is *lényegesnek*, másodsor *menthetőnek* kell lennie.

Mikor lényeges a tévedés? A régi doctrina a lényegességet fix criteriumhoz kötötte s fenforgónak vette a tévedés lényegességét, ha a tévedés a szerződő ügyleti fél személyére, vagy lényeges személyes tulajdonságaira (error in persona és error in qualitate); az ügylet tárgyára, vagy annak lényeges tulajdonságaira (error in objecto); és ha végül az ügylet jogi természetére (error in negotio) vonatkozott. A mai felfogás e kategóriák elhatárolásán sokban túltette magát, mert tényleg a gyakorlati élet jelenségei azokba nem mindig lesznek beszoríthatók. Az error in persona pl. lényeges lehet egy munka-szerződésnél, de egyáltalában nem mondható annak pl. készpénzvétel esetében. Az error in objecto sem mindig lényeges, nem pl. a helyettesíthető, vagy fajlagosan kötelezett dolgoknál; ugyanigy az eset körülményeitől függ a személy, vagy dolog lényeges tulajdonságaiban való tévedésnek is lényeges vagy lényegtelen volta. A mondottakból folyólag lényeges lesz a tévedés az error in negotio esetén kívül akkor, ha a tévedő subjectiv felfogása és a közforgalmi, gazdasági élet felfogása szerint az csakugyan lényegesnek tekinthető.² Ezt a bírő állapítja meg. Persze, így a szabály lazább, de a jogélet követelményeinek mégis inkább megfelel.

Szükséges másodsor, hogy a tévedés *menthető* is legyen. A forgalom érdeke követeli meg t. i., hogy ha valaki mással szemben oly nyilatkozatot tett, melyet az, mint a nyilatkozó akaratával egyezőt, jóhiszeműen elfogadhatott: nyilatkozatához kötve is maradjon, bár tévedett is, mert más tévedéséből a hibátlan szerződési ellenfélnek kárt szenvednie nem igazságos. Ha azonban a tévedés merőben vétkes volt, vagy azt éppen a szerződésbeli ellenfél okozta, vagy azt felismerte, illetőleg felismerhette: a jogügyletet a tévedő fél megtámadhatja. (*Curia*, 1903 decz. 15. I. G. 405. sz. — *Judicat.* II. 458.)

A tévedésre vonatkozó szabályok alkalmazandók a *dissen-*

² A házasságra nézve az 1894: XXXI. t.-cz. 54. §-a részletezi, mikor lehet azt tévedés czimén megtámadni. A §. a—f. alatti rendelkezéseiben az error in persona, in negotio és az error in qualitate personae esetei vannak felsorolva.

sus, vagyis *félreértés* mellett létrejött ügyletek érvényességének megítélésére. Dissensus esetén is tévedés forog fenn, csakhogy kölcsönös. Mindkét fél más értelmet tulajdonít ügyletfele nyilatkozatának, mint amilyent az, ügyleti akaratához képest kijelenteni akart. Evidens, hogy itt abszolúte nincs megegyezés a felek között s így hiányzik teljesen az ügyletet constituáló akarat is.

II. Az akarat szabadsága.

A) *Félelem, kényszer* (metus, vis). A félelem, melyet jogellenes fenyegetés idéz elő és a kényszer, legfeljebb csak külsőleg különböznek egymástól, lényegileg véve azonban az ügyleti érvényesség szempontjából azonosak. Helyesebb is közös összefoglaló elnevezéssel csak *jogellenes fenyegetésről* beszélni, mert a félelem a fenyegetés eredménye s a kényszer is fogalmilag a fenyegetés útján érvényesül. Annál is inkább jogosult csak a jogellenes fenyegetés terminológiáját használnunk, mert a „kényszer“ fogalmával operálva, könnyen tévutra juthatunk. Az u. n. *vis absoluta* esetei t. i. nem értetnek ide. Ha pld. valakit erőszak alkalmazásával kényszerítenek egy okirat aláírására, nemcsak hogy ügyleti akarat nincs, de a kijelentés, tehát az aláírás is csak látszat, mert jogilag véve semminek, nem létezőnek tekintendő.

Ekép restringálva a félelem és kényszer eseteit a jogellenes fenyegetésre: oly jogügyleti hiányosságot kell ily alkalmakkor megállapítanunk, mely az ügyleti akaratot s annak létezését nem zárja ki egyáltalában, — hisz a fenyegetett félnek mindig szabad választására áll, hogy meghajoljon-e a *pressio* előtt vagy nem? — de jelentékenyen befolyásolja. Jogellenes fenyegetés előidézte ügyleti akarat: nem szabad, független akarat s ezért a fenyegetéssel kényszerített az ily ügyletet megtámadhatja.¹

Végrendeleteknél az ügylet semmissége abszolút jellegű, mivel a félelem, illetőleg kényszer hatása alatt végrendelkezőre nézve a megtámadási jog gyakorlása — halála után — kizárt dolog.

A fenyegetés származhatik vagy a másik ügyleti féltől, vagy esetleg egy harmadik és az ügyleten kívül álló személytől. Ily eset-

¹ 1894: XXXI. t.-cz. 53. §. Az Optk. 870. és 871. §§. szerint a fenyegetés hatása alatt kelt ügyletek a fenyegetéssel kényszerített félre nézve relative semmiek — ám nem ipso facto, mert a semmisség kimondása itt is a megtámadástól függ.

ben csak akkor lehet az ügyletet megtámadni, ha az idegen harmadik személy illetéktelen befolyásáról a szerződésbeli ellenfél tudott, esetleg annak oka volt, vagy a fenyegetésről a szerződéskötéskor a forgalmi felfogás objectiv mértéke szerint kellő gondossággal tudomást szerezhetett volna.¹

Egyébként a megtámadási jog feltételei a következők: Legyen a fenyegetés *jogellenes*, a félelem, melyet okozott *alapos*, a kilátásba helyezett rossz: *lehetséges* és a fenyegetés meg az ügyletkötésbe való bocsátkozás közötti *causalis nexus* világos.

Hogy a fenyegetés *jogellenes* legyen: ezzel azokat a fenyegetés mellett megkötött ügyleteket zárjuk ki a megtámadhatóságból, melyeknél a fenyegetéssel élők erre joga volt (*minae juris*). Ha a hitelező pl. perrel fenyegeti adósát és így kényszeríti a fizetésre vagy átadásra, avagy a sikkasztót a megtérítésre bünvádi feljelentéssel fenyegetve bírjuk rá.² A jogos fenyegetéssel is azonban vissza lehet élni, ha azt vele egyáltalában összefüggésben nem lévő ügyleteknél alkalmazzuk.³ A házasságnál jogos és jogtalan fenyegetés közt nincs különbség. A fenyegetéssel okozott félelem akkor *alapos*, ha a közélet felfogása szerint a kilátásba helyezett rossz oly mértékű volt, mely csakugyan félelmet képes ébreszteni. Ám e szabálynak nincs sok értéke. A félelem teljesen subjectiv dolog s egyének szerint különböző, hogy mily hamar és mire áll be valakinél a félelem. Épp ezért a félelem alaposágát konkrét esetekben a bírónak kell belátása szerint megállapítania. Lehetetlen és soha be nem következhető rossznak kilátásba helyezése nem fenyegetés jogi értelemben véve, mert annak *objective* lehetségesnek, vagy legalább is az adott körülmények közt valószínűnek kell lennie. Nem lehet hivatkozni félelemre ott sem, ahol az vallásos félelemből, bigotteriából, vagy az u. n. *metus reverentialis*-ből állott elő. Különösen ez utóbbi esetben nem, mert mindenkinek nyitva áll az ut közvetlen felebbvalóival szemben

¹ V. ö. Optk. 875. §.

² Curia 3651/906. sz. a. kimondja, hogy az ha valaki mást, mint pernyertes végrehajtással fenyeget: nem jogellenes fenyegetés. (Egyet. Dtár I. 530. sz.)

³ Curia 2418/909. „A birói jogsegély igénybevételével való fenyegetés egymagában még nem jogellenes; — jogellenessé válik, ha az azzal fenyegetőt meg nem illető vagyoni előny elérését czélozza és a fenyegetetben az akarati elhatározást befolyásoló félelmet szül.“ (Jogállam, 1910. évf. 123. l.)

felsőbb hatóságoknál keresni védelmet, ha az hivatalos hatalmát veti latba s ezzel akar alantasára pressiót gyakorolni.

Egyébként a félelem nemcsak akkor szolgálhat valamely ügylet megtámadására, ha a fenyegetés directe az ügyleti fél ellen irányult, hanem akkor is, ha hozzátartozójának életét, szabadságát, becsületét, vagyonát stb. veszélyeztette.

E) *Indokban való tévedés*; (error concomitans) *megtévesztés*. Az indokban való tévedés akárcsak a jogellenes fenyegetés, az ügyleti akaratnak szabadságát befolyásolja. Az ügyleti fél akaratelhatározásának indokaiban tévedett, minek következtében akaratát nem oly értelemben nyilvánítja, mint ahogyan az indító okok félreismerése nélkül nyilvánította volna. Mivel azonban az ügyletben nyilvánított akarat mégis valóságos akarat: az indokban való tévedés mellett kötött ügylet rendszerint érvényes marad. (*Curia*, 1903 decz. 15. I. G. 405. sz. — Jogáll. III. évf. 627. l.)¹

Bizonyos esetekben az indokban való tévedés alapján az ügylet mégis megtámadható. Ha t. i. az indokban való tévedés az ügyletet teljesen deformálja. Előfordul ez olyankor, mikor az ügyletkötés indoka valónak tartatván: az az egész ügyletnek egyetlen és kizárólagos oka, quasi feltétele volt. Hogy ez eset fenforog-e, vagy nem, természetesen nehezen állapítható meg. Erre hozza fel különben *Frank* példakép, hogy ha az atya, a fiának állítólagos kihágásai által okozott kár megtérítése fejében 10 frtot ígért, nem tartozik azt megfizetni, ha utóbb kiderül, hogy fia, az állítólagos kihágásokban ártatlan.² Végrendeleteknél az indokban való tévedés minden esetben jogot ad a végrendelet megtámadására;³ s ezt a tételt per analogiam alkalmazni lehet az élők között ajándékozásokra is.⁴

Helye van a jogügylet megtámadásának indokban való tévedés alapján, ha a szerződésbeli ellenfél az indokban való téve-

¹ M.-Vásárhelyi T. 1909. G. 48/3. sz. A szerződő feleknek a jogügylet létesítésére vezető indoka a jogügyletre nézve rendszerint befolyással nincs. (Erd. Jogi Közl. II. évf. 23. sz.)

² Id. cz. m. I. k. 588. l.

³ V. ö. Kern: Öröklési jog a Fodor-féle Magánjog V. kötetében 196. és köv. l.

⁴ V. ö. Zlinszky—Reiner: Magánjog cz. m. id. k. 199. l.

dést felismerte, vagy bár öntudatlanul is, de azt előidézte, vagy kellő gondosság mellett felismerhette, vagy ha az a forgalmi fel-fogás szerint szembetűnő volt.

Abban az esetben pedig, ha az indokban való tévedést a jogügyleti ellenfél szándékosan, hamis tények bemondásával idézte elő: az indokban való tévedésnél erősebb alap kínálkozik az ügylet megtámadására és ez a *megtévesztés* vagyis *magánjogi csalás* (dolus). A csalárd megtévesztésnél már maga a tévedés, melyet a fél okozott, elegendő alap ugyan az ügylet megtámadására, de hozzájárul a kártérítési kötelezettség is, melyet a csalárdul megtévesztő terhére gyakorlatunk az ügylet érvénytelenítése mellett mindig megszokott állapítani.¹ Ez a kártérítésre irányuló jog a csalárdul megtévesztettet akkor is megilleti, ha az ügyletet egyébként érvényben tartani s megtámadási jogát mellőzni kívánja.

Ha a megtévesztés az ügyleten kívül álló 3-ik személytől ered: a megtévesztett csak az esetben támadhatja meg ügyletét, ha a másik szerződő félnek a megtévesztéséről volt tudomása. hasonló szempont alá esik az az eset, mikor valaki a szerződő felének tévedését egyáltalában tudja s azt rosszhiszeműleg felhasználja. Ez is magánjogi csalás. A házasság megtévesztés címén csak akkor támadható meg, ha a megtévesztés a másik házastársnak lényeges tulajdonságaira vonatkozik és vagy ép e házastárstól ered, vagy 3-ik személytől ugyan, de az ő tudomása mellett. (1894: XXXI. t.-cz. 55. §.)

20. §. Az akaratnyilvánítás.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 225—230. l.; Bozóky Alajos: A hallgató lagos akaratnyilvánításról. Budapest, 1895.; Frank: Id. cz. m. I. k. 548—550. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 298—302. l.; Schwarz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések cz. id. m. 57—80. l.; Fodor-féle Magánjog. III. k. Kötelmi jog ált. része Katona Mórtól, 164. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 225—232. l.; Crome: System stb. id. cz. m. I. k. 380—390. l.

Az akaratnyilvánítás az ügyleti akaratnak külső manifestációja. Az ügyleti akarat; nyilvánítás nélkül nem ismerhető fel,

¹ A magánjogi csalás a büntetőjogi csalás fogalmát nem fedi, mert sem ravasz fondorlat, sem jogtalan vagyoni haszon szerzésére irányuló szándék nem kívántatik hozzá.

joghatályokat a külvilágban elő nem idézhet. A nyilvánításnak tehát oly formában, amint azt a forgalmi felfogás megkívánja vagy a törvény előírja, meg kell történnie. Jogunkban általánosan kötelező szabály az ügyleti akaratnyilvánítás külalakjára nézve nincs. Ez csak bizonyos ügyleteknél (formális ügyletek) van megállapítva. Más ügyleteknél csak az érthető, világos kifejezés kívántatik meg s e kifejezésnek úgy a belső akarattal, mint kétoldalu ügyleteknél, a másik fél akaratkijelentésével is összhangzania kell.

Az ügyleti akarat kijelentésének két módja van: *kifejezett* és *hallgatag*.¹ Előbbinél az akarat közvetlenül manifestálódik a kijelentésre használt eszközökben, utóbbinál a nyilatkozó egyebet jelent ki, de úgy, hogy abból következtetés útján a szóban forgó ügyletre vonatkozó akarat kijelentését lehet megállapítani. Egyugyanazon kijelentésben tehát tulajdonképp két kijelentés foglaltatik.

A kifejezett akaratnyilvánítás szóval, írásban vagy cselekvények, eljárások, sőt jelek által is történhetik (pl. fővel való igenlő intés), utóbbi esetben azonban fontos, hogy a használt jeleknek a közfelfogásban állandósult és határozott értelme legyen.

A hallgatag akaratnyilvánítás rendesen valamely oly cselekvények foganatosításával történik, melyekből az ügyleti akaratot következtetés útján olvassuk le. Az ilyen s az akaratkijelentést közvetítő tények az u. n. *concludens factum*-ok. Pl. aki megbízást kap és azt szó nélkül teljesíti: a teljesítés ténye által a megbízás elfogadására tett *facto concludente* nyilatkozatot. *Concludens* tény gyanánt szóbeli kijelentés is szerepelhet. A „hallgatag“ jelzöt tehát szó szerinti értelemben venni nem szabad.² Maga a puszta hallgatás csak oly esetekben bír közvetett akarat-

¹ Optk. 863. §. „Az akaratot nemcsak kifejezetten szavak és közönségesen bevett jelekkel; hanem hallgatólag is lehet nyilvánítani, oly cselekvények által, melyek minden körülmények megfontolása mellett, az abbani kétkedésre minden észszerű okot kizárnak.“

² Példák: Az, aki a kiházasításul kapott ingatlan felerészét évek mulva az elhalt szülő hagyatékának elismerte, hallgatag lemondó nyilatkozatot tett (Kolozsvári T. 1909 G. 99/3. sz. Erd. Jogi Közl. II. évf. 37. sz.) A folyószámla viszonyban lévő fél, azzal, hogy a neki beküldött részletes számlára nem válaszol: azt, hallgatag, helyesnek ismeri el. (M.-Vásárhelyi T. 1909 máj. 4-én 130. sz. — Erd. Jogi Közl. II. évf. 46. sz.)

kijelentés jelentőségével, melyekben ezt valamely jogszabály így rendeli. (Pl. a keresk. törv. 320. §.) A pandectajogból ismeretes „qui tacet consentire videtur“-féle paroemiának tehát csak külön jogszabály erejénél fogva lehet helye, általános érvénye azonban nincs. Az akaratkijelentésnek akár kifejezetten, akár hallgatagon történt: világosnak és érthetőnek kell lennie. Az e tekintetben mutatkozó hiányosságokat az ügyleti értelmezés tölti ki.

Az u. n. formális ügyleteknél azoknak a forgalmi életre gyakorolt specialisabb hatásánál fogva a jogrend az akarat nyilvánításának módját előre megszabja. Az ilyen ügyleteknél tehát a törvényes alakszerűségek betartása vagy elmulasztása az ügylet érvényességét érinti. Az alakszerű ügyletek a kötelező törvényes formában bizonyos publicitást nyernek, hitelességük a formához fűződik, mely sok esetben egész az ünnepélyességig fokozódik (ünnepélyes ügyletek, pl. végrendelet). Az alakszerűségek az ügyletek természetéhez képest változók. Az alakszerű ügyletek előszámhlálása nem ide, hanem a különös részbe tartozik, egyébként a megkivánt alakszerűségek a következők szoktak lenni: 1. az *írásbafoglalás* és az ügyleti felek *aláírása*. Ha az aláírás valódi és nem hamisított, mindaz mi megelőzi, szintén valódinak tekintendő. Az ellenkezőt tehát bizonyítani kell. 2. *Állandó jelentőségü*, határozott tartalommal felruházott *szók, kitételek* használata (Pl. végrendeletnél az a kitétel, hogy örökhagyó az okmány tartalmát végrendeletének kívánja tekinteni). 3. *Tanuk* szereplése és közremüködése. A tanuk vagy pusztán az okiratban foglalt ügyleti nyilatkozatnak hivatvák ünnepélyes staffagejául szolgálni, vagy egyenesen perficiálják az ügyleti nyilatkozatot. 4. Az ügyleti nyilatkozatnak *hatósági nyilvántartásba vétele, hitelesítése*, vagy *hatósági közremüködés* (pl. házasságkötésnél, előbbiekre pedig: telekkönyvi bejegyzés, közjegyző előtti szerződés-kötés stb.).

Valamely ügylet alakszerűségét a szerződő felek is kiköthetik. Ám ha e kikötés az ügylet érvényét nem teszi expressis verbis a formától függővé: kétség merülhet fel, nem-e irányult a felek szándéka csak arra, hogy a megállapított forma az ügylet létrejöttének bizonyítékául szolgáljon? Ez esetben t. i. a kikötés nem teljesítése nem tenné érvénytelenné az ügyletet, előbbi eset-

ben pedig igen. A kérdés vitás,¹ de végső fokon mégis csak az ügyletmagyarázat kérdése.² Tekintettel azonban az 1875: XXXVII. t.-cz. (keresk. törv.) 312. §-ára, mely a felek által kikötött alak elmaradásának csak akkor tulajdonít ügyletrontó hatást, ha az ügylet érvényessége *kifejezetten* az alaktól tétetett függővé, — azt kell mondanunk, hogy amennyiben a specziális jogból vett analogiának helye lehet: az alak kikötésének rendszerint csak bizonyíték előállítása a célja, s az ügylet érvénye az alakhoz expressis verbis nem köttetett.

1. §. A jogügyleti tartalom megengedettsége és lehetősége.

Irodalmi utalások. Zlinszky. Id. cz. m. 189. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 579. és köv. l.; Krainz: System, stb. id. cz. m. I. k. 303. és köv. l.; Crome: Id. cz. m. I. k. 373. és köv. l. Pfaff: Zur Lehre vom sogenannten in fraudem legis agere. — Wien, 1892. — Trócsányi József: Erkölcstelen ügyletek. Budapest, 1909.

Az objectiv jogrend nem tulajdoníthat joghatályt oly tényeknek, melyek vele ellentétben állanak. (Turpis causa.) A jogügyleti akarat nem eredményezhet oly következményeket, melyek tiltva vannak s még kevésbé olyanokat, melyek önmagukban véve már lehetetlenek.³

Ezen alapszik a jogügyletek negyedik általános kelléke: a jogügyleti tartalom megengedettsége és lehetősége. E kellék nem tartozik oly szorosan magához az ügyleti tényálladékhöz, mint az akarat, vagy akaratkijelentés, melyek az ügyletnek valódi constituens elemei, hanem olyanformán, mint a cselekvésiképesség principialis előfeltételt képez.

Ehhez képest első sorban arra kell figyelemmel lennünk, hogy a jogügyleti tartalomnak *határozottnak* kell lennie. Általában véve „*valami*“ felett ügyletet kötni nem lehet, mert annak

¹ Lásd a különböző nézeteket Zlinszky—Reiner: Id. cz. m. 228. lapján.

² A ptkv. tervezete 945. §. szerint, ha a felek a szerződés érvényét bizonyos alak létesítésétől tették függővé: a nem ebben az alakban kötött szerződés semmis lesz. Kétség esetében azonban az a törv. vélelem, hogy az alakot csak bizonyítás előállítása végett kötötték ki.

³ Optk. 878. / „Ami nem teljesíthető; ami épen lehetetlen vagy tilos; érvényes szerződés tárgya nem lehet.“ — Magy. ptkv. terv. 152. §.

a jogi kényszernek, ami a jogügyletből keletkezik, csak olyan lehet alávetve, ami határozott és biztos. Másodszor szükséges, hogy az ügyleti tartalom physicaileg lehetséges legyen. In rerum natura lehetetlenséget sem adni, sem venni, sem afölött bármiképen rendelkezni, kizárt dolog. (Eredeti lehetetlenség.) A physicaileg lehetetlen ügyleti tartalommal egy tekintet alá esik, ha az ügylet tartalma *jogilag* lehetetlen. Jogilag lehetetlen így oly dolog felett rendelkezni, mely a forgalomból teljesen el van vonva, jogilag lehetetlen az ügyletben minden oly joghatályra való törekvés, mely hatály a jogrend kényszerítő tilalmába ütközik. Közelebbről:

Semmis minden olyan ügylet, melynek tartalma a feleknek benne kifejezett célzatához képest a jó erkölcsöket sérti. Hogy mi a „jó erkölcs“, ezt a mindenkori társadalmi felfogás szabja meg, ez tehát nem jogi kérdés. Ellenben az már jogi kérdés, hogy az ügyleti célzatnak mily viszonyban kell állania a közerkölcsökhöz a végre, hogy azokba ütközönek tekintessék? Előáll az összeütközés *a*) ha az ügylet tartalmát képező cselekvény (magatartás) *directe erkölcstelen célra* irányul (pl. ha házasságok egymást ügyletileg felszabadítanak házasságtörésre, leánykereskedés, bordélyházi ügyletek stb.); *b*) ha a célzat *directe* nem erkölcstelen ugyan, de épp ott, ahol az önkéntes, szabad elhatározás az ügylet természete szerint föltétel volna, ezt az akaratszabadságot és önkéntességet kizárja s ezzel közvetve oly eredmény elérésére is törekszik, mely a törvények akaratának kijátszását, megkerülését tartja szem előtt (in fraudem legis agere) (pl. kötelezettségvállalás a nőtlenségre, eljegyzése házasságban élő személynek a házasság megszűnte esetére, kötelezettségvállalás nyilvános licitáczió az árvereléstől tartózkodásra, stb.); *c*) ha egy önmagában megengedett cselekvény (magatartás) függővé tétetik valamely előnytől vagy hátránytól s éppen ez a függővéttétel az erkölcstelen. (Pl. ígért a tanuskodásra, vagy tanuságtételtől való tartózkodásra előre kikötött jutalom fejében.)¹

¹ Turpis causat képez: megállapodás ágyassági viszony folytatására; összejárás megbízott és ügyleti fél között a megbízó rovására; képviselőválasztók etetése-itatása iránti szerződés; bordélyüzlet átruházása stb. — nem turpis causa ellenben az időleges lemondás valamely ipar gyakorlásáról. E tekintetben különben a gyakorlat ingadozó. Esetek az újabb judicaturából: A

Semmisek továbbá az oly ügyletek, melyeknek tartalmát *törvény tiltja*. Így áll ez az u. n. *uzsoraügyletekre nézve*. (1883: XXV. t.-cz.)² Az ide tartozó törvényes tilalmak nagyszámuak. Mint szokásjogunk egyik legjelentősebb tétele említést érdemel a kö-

nyilv. állami pályázat befolyásolását célzó megállapodás erkölcstelen (Budapesti T. 1898 decz. 12-én G. 577. sz. — Egyet. Dtár III. 42.); A gondnokság alá helyezési elj. eredményének meghiusítását célzó és jogtalan vagyoni haszon szerzésére irányuló ügylet, a jó erkölcsökbe ütközik és ezért semmis (Curia 1909 febr. 23-án 261. sz. — Egyet. Dtár III. 151.); Árverésnél utóajánlattól való tartózkodás iránti egyezség erkölcstelen, ha illetéktelen haszonnyerésére irányul. (Budapesti T. 1908 nov. 6-án G. 482. — Jogállam, VIII. évf., 477. l.); Összebeszélés versenyajánlattól való tartózkodás iránt díjazást érdemlő gazd. tevékenység kifejtése nélkül: érvénytelen (Budapesti T. 1907 decz. 19. I. G. 508. — Egyet. Dtár II. 83. sz.); Házasságközvetítési díj kikötése érvénytelen, de készkiadásait a közvetítő követelheti. (Több határozat, lsd. Jogállam, VII. k. 223. és 312. l.); Jutalmazás iránti szerződés, azért, hogy az alkalmazott gazdáját valamely ügyletnél tévedésbe ejtse: turpis (Kolozsvári T. 1908 G. 252/3. sz. — Erd. r. Jogi Közl. II. 7. szám); Tiltott ügyletnél való közreműködésért s a tilalom megszegése céljából kifejtett közvetítő tevékenységért kikötött díj; turpis (Erd. r. Jogi Közl. II. 33. sz. Kolozsvári Tábla); Kőjegyzőnek a községgel való ügyletnél közvetítésért kikötött díja a jó erkölcsökbe ütközik (Bpesti T. 1909 nov. 27. G. 559. — Egyet. Dtár IV. 22).

Nem képez turpis causat, ha a házasságon kívüli viszony megszűnése folytán a tartástól elesett nő részére kárpótlás ígértetik (Bpesti T. 1896 márcz. 26-án I. G. 23. sz. — Jogállam, VII. évf., 223. l.); ugyanígy, ha a nőnek a házasságon kívüli teherbeejtés káros következményeiért kárpótlást ígérnek (Curia 1902 szept. 12-én 5243/901. sz. — u.-ott); dtto, ha az ágyasság közös megegyezéssel való megszüntetésekor a nő további megélhetésének biztosítására kötelezettség vállaltatik (Curia 1909 szept. 14-én 1709. P. sz. — Egyet. Dtár III. 275.); Bűnvádi feljelentésnek anyagi ellenszolgáltatás ellenében való visszavonása csak akkor tekinthető a jó erkölcsökbe ütközőnek, ha a feljelentés alaptalan volt (Curia 1906 decz. 11. I. G. 437. sz. — Egyet. Dtár I. 86.); Valamely iparág folytatásáról, ill. abban való közreműködésről való lemondás, biz. időre és területre még megállhat, de ha a korlátozás nagyon nagy foku, pld. az egész monarchia területére szól, akkor már hatálytalan (Curia 1900/566 Erd. részi Jogi Közl. III. évf., 7. sz. 53. l.) Választók szavazatának valamely jótékony alapítvány ígéretével való megnyerése nem erkölcstelen (M.-Vásárhelyi T. 1909 G. 29/3. sz. — Erd. r. Jogi Közl. II. 18. sz.) Gazdasszonynak munkabér iránti követelése nem utasítható el a házasságon kívüli együttélés, mint turpis causa kifogása alapján (Curia 1910 jun. 18-án 4679/909. sz. — Egyet. Dtár IV. 112).

² Megjegyzendő, hogy az 1883: XXV. t.-cz. csak a hitelezési ügyletek körében kötött uszoraügyletekről szól s ezek érvénytelenségét is rendszerint csak a sértett fél megtamadásától teszi függővé.

zönség kizsákmányolására, jogtalan monopolizálására s a szabad verseny kizárására létesült u. n. kartell-szerződések turpis causájának megállapítása, amihez képest az ily titkos vagy nyilvános kartell-szerződéseknek jogérvényét rendes bíróságaink nem ismerik el.¹ (V. ö. különben az 1884: XVII. t.-cz. 162. §-át is.)

A turpis causan nyugvó ügyletek köréhez tartozik az in fraudem legis eljárások azon esete, mikor a jogügylet avégből köttetik (rendesen, mint ajándékozás), hogy általa a hitelezők elől a kielégítési alap elvonassék. Az ily ügyletek, a bennük rejlő rosszhiszeműségnél fogva a károsított hitelezők által megtámadhatók s velük szemben hatálytalanoknak tekintendők akkor is, ha a vagyonszátruházás megfelelő visszteher mellett történt. Feltétel, hogy a hitelező az átruházó adóstól kielégítést egyébként ne kap hasson. Ez az u. n. *csődönkívüli megtámadás* intézménye s egyúttal egyik legérdekesebb jelensége a judicatura jogalkotó működésének.²

Egyébiránt a jogügylet tartalmának megengedettsége és lehetsége — mint a cselekvőképesség is — oly ügyleti kellék, melynek az ügylet kötésekor kell fenforognia. Ha tehát ez időpontban nem volt meg: az ügylet semmis lesz.³ S ha az eredetileg meg nem engedett megengedetté, a lehetetlen utóbb lehetségessé válik is: az ügyelt semmiségét ez már meg nem változtatja. Utólagos lehetetlenség az ügylet kötése idejére vissza nem hat,

¹ Lásd dr. Ráth Zoltánnak „Emlékirat a kartellekről“ című nagybecsű monographiáját. (Budapest, 1900.) 237. és köv. l.; Pap Dávid: A kartellekről (Jogállam, 1904. évf.); Meszlény A. és Baumgarten N.: A kartellek és trustök ((1906.) Nádás L.: A kartellek és trustök (1906.) — V. ö. továbbá Curia, 1904. szept. 6-án 965. sz. (Judicat. II. 797.)

² A felek rosszhiszemű eljárását a hitelező tartozik bizonyítani; közeli rokonok és házastársak ily ügyleteinél a rosszhiszeműség vélelem tárgya. — V. ö. Menyhárh Gáspár: Jogcselekmények hatálytalanításáról csődön kívül, cz. m. (Kolozsvár, 1905.) a joggyakorlat összeállítására nézve Jogállam, VII. évf., 397. l. — Curia 1908 ápr. 9-én 2922. sz. — (Egyet. Dtár II. 218.) — Bpesti T. 1910 febr. 1. G. G. 773. sz. ((Egyet. Dtár IV. 111.)

³ Jogszabályba ütköző jogügylet, bár ültott és meg nem engedett, nem mindig lesz érvénytelen, csak megtámadható. Így pl. az ügyvédnek a per tárgyát magához váltani nem szabad, (1874: XXXIV. t.-cz. 57. §.) ha megteszi: az ily ügylet csak a meglámadástól feltételezeten lesz érvénytelenné. Több eset is van ilyen. (Erkölcseellenes ügyleteknél ellenben a semmiség abszolút hat,

ugyanígy, ha az ügylet tartalmát valamely törvény csak megkötése után teszi tiltottá. Mindkét esetben persze feltétel, hogy fizetés, teljesítés még nem történt. Ha az ügylet csak részben lehetetlen vagy meg nem engedett, szabályul szolgál, hogy: *utile per inutile non vitiatur*.¹ Az is előfordul, hogy valamely jogügylet tartalmának megvalósíthatása csak bizonyos személyekre nézve lehetetlen. Ez a *relativ* lehetetlenség esete, míg ha mindenkire nézve „an und für sich“ az, akkor az ügyleti tartalom lehetetlenségét *objektiv*-nek mondjuk.

22. §. A jogügyleti mellékhatározmányok.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 590. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 206—218. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 278—293. l.; Indokolás a ptkv. tervezethez III. k. 107—125. l.; Dernburg: Pandekten I. k. 249—276. l.; Crome: System stb. id. cz. m. I. k. 433—451. l.; Enneccerus: Rechts-geschäft, Bedingung, Anfangstermin (1888—1889.)

A jogügyleti mellékhatározmányok fogalma nem értendő úgy, mintha egy ügyletben quasi fő- és mellékügyletet lehetne megkülönböztetni, mert az ügyleti akarat, mellékhatározmány kikötése mellett is egységes. A megjelölés csak azt jelenti, hogy a mellékhatározmányok nem képeznek oly ügyleti alkatelemeket, melyeknek minden ügyletnél szükségképen elő kellene fordulniok,² miért is a jogügyletek alkatrészei között csak másodrangúak; ahol azonban előfordulnak, tartalmuk és jelentőségük a jogrend e részben fennálló általános elveiből és tételeiből magyarázandó. Ezek a „mellékhatározmányok“ a jogügylet hatályának beállítását vagy annak megszűnését szabályozzák. S ennyiben igaza van a régi — Savigny és Windscheid-féle — felfogásnak, mely bennök az ügyleti akarat önkorlátozását látja. T. i. e mellékhatározmányok vagy valamely előre nem látható esemény be- vagy be nem következéséhez kötik a jogügylet hatályának beállítását, illetőleg megszűnését vagy pedig valamely időponthoz. Tehát az ügyleti akarat szorítja magát bizonyos korlátok közé. Ehhez képest, mint mellékhatározmány, kettő jöhet figyelembe: a *feltétel* és az *időhatározás*.

¹ Optk. 882. §. Magy. ptkv. terv. 953. §.

² Bizonyos jogügyleteknél ilyen mellékhatározmányok kikötése egyenesen kizárt dolog. Pl. házasságot kötni időhatárra, vagy feltétel mellett nem lehet.

Foglalkoznunk kell azonban a *meghagyással* (modus) is, nem mintha jellege a határidő vagy feltétel kitűzésével azonos volna, de mert az ügyleteknél elképzelhető clausulák sokasága közül ép azért, hogy az ügyleti akarati korlátozás nagyon kifejezetten lép benne előtérbe s hogy hatálya a feltételek hatályával jórészt összevág: jelentékenyen kiemelkedik.

I. *Feltételek.* Feltétel (conditio) alatt az ügyletbe foglalt azt az intézkedést kell értenünk, mely szerint az ügyleti hatály egy jövőbeli és egyelőre még bizonytalan ténykörülmeny bekövetkezésétől tétetik függővé.¹ Önként érthetőleg ez a függőség abban áll, hogy az ügylet vagy csak a kitűzött esemény bekövetkezésétől kezdve lesz hatályos, vagy hogy hatálya ez időpontban *megszűnik*. Ennek felel meg a *felfüggesztő* (suspensiv) és *feloldó* (resolutiv) feltétel közötti különbségtétel. Felfüggesztő feltételnél tehát a jogügylet csak a feltétel bekövetkezése esetén lesz realizálható; feloldónál pedig az ügylet kötésekor beállott hatályok a feltétel teljesülésével megszűnnek.² Minden feltételkitűzés eképpen az ügylet kötésekor beálló viszonyoknak *átmeneti* jelleget kölcsönöz s abban a bizonytalanságban, hogy t. i. ez az átmenet meddig fog tartani? kell a feltételes ügyletek sajátosságát keresnünk.

Ha valamelyik félnek a feltételt képező ténykörülmenyt elősegíteni, teljesüléséről gondoskodni módjában áll: a feltétel *potestativnak* (önkéntesnek) neveztetik, ellenkező esetben *causalisnak* (véletlenül függőnek), mert a feltétel be- vagy be nem következése a szerződő felek hatalomkörén teljesen kívül fekszik.³ Potestativ feltételnél, ha az a fél, akinek a feltétel megvalósítása módjában áll, erre nézve kötelezettséget vállal: az ügylet nem lesz feltételes, hanem meghagyással (modus) kötött. Erről alább III. alatt. Valamely feltételes ügyletnél a potestativ és causalis jelleg együtt is fordulhat elő; ilyenkor *vegyesnek* mondjuk a conditiót; a feltételt képező esemény természetét figyelve pedig

¹ V. ö. Optk. 693. §. Magy. ptk. terv. 969. §.

² Felfüggesztő feltétel: „Vagyonom legyen X-é, ha megházasodik.“ Feloldó: „Vagyonom az X-é legyen, de csak úgy, ha meg nem házasodik. Előbbi esetben X. a vagyont csak házasságkötésekor kapja meg; utóbbi esetben az örökség megnyílásakor azonnal és elveszti azt akkor, mikor házasságot köt.

³ V. ö. Optk. 691. §.

igenleges és nemleges (positiv vagy affirmativ és negativ) feltételekről beszélünk.

A feltétel kitűzése — mint minden ügyleti akaratnyilvánítás — vagy hallgatag vagy kifejezett. Hallgatag kitűzött feltétel pl. a jegyesek közti házassági szerződésnél a házasság megkötése. Kétoldalu ügyletek az egyik félre nézve lehetnek feltételesek, a másikra nézve ellenben nem. Pl. a visszalépési jog kikötése valamely bizonytalan körülmény netaláni bekövetkezése esetére.

A feltétel az egységes, ügyleti akaratnak része lévén törvénybe ütköző nem lehet, az ily jogellenes feltételek az ügyletet magát teszik semmissé. (Meg nem engedett, tiltott feltételek.) Ugyanez áll az erkölcstelen tartalmu feltételekre. Egyébiránt utóbbiakra nézve megjegyzendő, hogy ugyanazon feltétel concrét esetben erkölcstelen, más concrét esetben pedig nem¹ Bizonyos ügyletek egyáltalában nem tűrik meg a feltételeket, mert a bennük rendezett jogviszonyokkal minden az állandóságot és határozottságot kizáró körülmény természet szerint összeférhetetlen. Így áll ez pl. a házasságkötésre, törvényesítésre s általában a családjogi természetü ügyletekre nézve. A tilos és meg nem engedett feltételekkel rokon szempont alá esnek a *lehetetlen* feltételek. Ha a feltétel bekövetkezése akár törvény rendelete, akár a feltett ténykörülmény természete okán eredetileg lehetetlen: felfüggesztő feltételnél az ügylet semmissé, felbontó feltételnél feltétlenné válik.² Ha a lehetetlenség csak később, a kitűzés után áll be: a feltétel *meghiusult*; ha eredetileg lehetetlen feltétel később lehetségessé válik: úgy tekintendő, mintha eredetileg is lehetséges lett volna. Érthetetlen (perplexus)) feltételek lehetetlenekül veendőek.³ A végrendeletekre nézve kivételes szabálykép áll, hogy az ott előforduló lehetetlen, tilos vagy perplex feltételek „pro non adjecta“, azaz ki nem kötöttek tekintvén, a végrendelet érvényére vissza nem hatnak.

A feltétel teljesülése. A feltétel, mint mondva volt, az ügyletkötésre következő állapotokat étmeneti jelleggel ruhazza föl. Az ezzel járó függőség addig tart, amíg a feltétel meg nem valósul, vagyis, míg a kitűzött esemény be nem következik, illetőleg nega-

¹ V. ö. a 21. §. során mondottakkal.

² V. ö. Optk. 698. §.

³ V. ö. Optk. 697. §.

tív feltételnél — be *nem* következése bizonyossá nem válik, rendszeresen az által, hogy éppen az ellenkező áll be, mint ami a feltételben megállapítva volt.¹ A feltétel teljesülésével egyhatályu, ha az a fél, kinek a feltétel betelése hátrányára volna, azt csalárd uton-módon meghiusítja. A függőség alatt a feltételhez kötött jogok bizonytalanok, ezért nem is érvényesíthetők. Mégis mert az esetleg beállandó végleges joghatályokat illetőleg a váromány fennáll, az, aki feltételes jogoknál kötelezettekép szerepel, minden oly cselekvénytől, mely a jognak ártalmára volna: kártérítés terhe mellett tartózkodni köteles. Felfüggesztő feltételnél az, aki a függőség alatt a bizonytalan jog felett rendelkezik: feltételes hatályal bárminő intézkedésre jogosult, csak hogy ez intézkedések az ügylettől feltételesen jogositott érdekeit — amennyiben a feltétel teljesül, egyáltalában nem érinthetik. Jóhiszemű szerzők azonban védelemben részesülnek. Erre való tekintettel annak is helye van, hogy a felfüggesztő feltétel mellett jogositott egyelőre még csak várományi jogát már a függőség ideje alatt biztosítsa.² Feloldó feltételeknél az ügyletileg engedett vagy elismert jog teljes hatályal érvényesül s csak eventualiter bekövetkező megszűnése az, ami a feltétel megvalósulásához kötve van. A várományosnak helyzete teljesen megfelel a felfüggesztő feltétel mellett jogositott várományos helyzetének. Általában a helyzet ugyanaz, csak hogy a sorrend megfordított, mert ami az egyik érdekeltre felfüggesztő feltétel jellegével bír, az a másikra nézve feloldó feltételkép hat.

A feltétel bekövetkezésével ipso jure áll be az ügylet teljes hatálya, s a függőség idejére jogositottnak minden joga megszűnik. Visszaható ereje az ez időpontban hatályosuló s immár bizonyossá, feltétlenné vált jognak az ügylet kötésének időpontjára nincs.³

Meg kell emlékeznünk még pár szóban az u. n. *nem valódi*

¹ Ha a felfügg. feltétel még csak részben következett be, a hozzá kötött jog, ill. kötelezettség részben való érvényesítéséről nem lehet beszélni (M.-Vásárhelyi T. 1908 G. 57. sz. — Erd. J. Közl. I. évf. 25. sz.)

² Biztosítás eszközölhető pl. megállapítási per indításával, (1893: XVIII. t.-cz. 1. §. 4. p. és 16. §.) tkvi előjegyzéssel stb. A csődtörv. (1881: XVII. t.-cz.) 68. és 190. §§-ai a feltételes jogok érvényesítésére, illetőleg biztosítására a csődtömeeggel szemben szintén helyt adnak. V. ö. Magy. ptkv. terv. 972—973. §.

³ Ha csak a felek ezt ki nem kötötték.

vagy *látszólagos* feltételekről. Ha az ügylet joghatálya t. i. oly tényköörülményektől tétetik függővé, melyek nem bizonytalanok, még ha csak kilátásban is vannak a jövőben: úgy az ügyletben feltétel nincs. Így ez az eset, ha a joghatály jelenben vagy multban levő körülményekhez van kötve (*conditiones in praesens vel praeteritum collatae*); vagy olyanokhoz, melyeknek bekövetkezése szükségképpen (*conditiones necessariae*). A lehetetlen feltételek is voltaképp ilyen színleges, nem valódi feltételek.

II. *Határidő és határnap*. A határidő, illetőleg határnap-kitűzés az ügyletbe foglalt az az intézkedés, melynél fogva az ügyletnek joghatálya egy jövőben megállapított időpont bekövetkezésétől tétetik függővé, vagy úgy, hogy az ügyleti hatály *akkor* kezdődjék, — *dies ex quo* — (*kezdődési határidő*) vagy úgy, hogy a kötéssel azonnal beálló hatályok — *dies ad quem* — *akkor* megszűnjenek (*végződési határidő*). A Sawigny—Windscheid-féle álláspontról azt mondanók ily esetekben, hogy az ügyleti akarat időtartam szerint korlátozta magát.

Az időhatározás tehát a feltételtől abban különbözik, hogy az időponttal bekövetkező változás *bizonyos*, míg a feltételnél mindig bizonytalan a feltétel teljesedése és így az is, hogy a hozzákötött jogváltozás egyáltalában be fog-e következni valaha vagy nem. Legfontosabb időhatározás az, mely az időpontot naptárilag jelöli meg. Itt ugyanis, nemcsak az bizonyos, hogy a határidő bekövetkezik, de az is, hogy *mikor* következik be. Ez az u. n. *dies certus an, certus quando* esete (pl. fizetek ennyit és ennyit 1910 január 1-én). Természetesen nem szükséges ép a naptári megjelenés, mert az időhatározás az ügylet hatályát egy bizonyos eseményhez is kötheti. Ez esemény bekövetkezése datum szerint is bizonyos lehet, míg ha csak bekövetkezése bizonyos, az ellenben, hogy ez mikor fog megtörténni, előre nem tudható, a *dies certus an, incertus quando* esete áll elő. (Pl. vagyonom haszonélvezete X. halála után Y-t illesse.¹)

Minden más időhatározás, melynél nemcsak a „*mikor?*“, hanem egyáltalában az időpont bekövetkezése is bizonytalan: valóságban feltétel, még ha időhatározásnak is van nevezve. Min-

¹ Ezek az esetek azonban könnyen átolvadhathatnak feltételekké, pl. ha a szöveg példája így szólna: Vagyonom haszonélvezete X. halála után Y-t illesse, ha ugyan X. özvegyet nem hagy hátra.

den *dies incertus*, tehát feltétel; nemcsak a *dies incertus an, incertus quando*, mely voltaképp másképp kifejezett feltétel (pl. „fizetek X. Y. menyegzője napján“, ugyanazt jelenti, mint: „fizetek, ha X. Y. megházasodik“), hanem a *dies incertus an, certus quando* is, pl. fizetek, mikor X. Y. nagykoru lesz, mert már bizonyos, hogy X. Y. 24-ik évével lesz nagykoru, kérdés, vajjon megéri-e ezt az időt. Lehetséges azonban, hogy ily esetben egy meghatározott időpontra gondol a rendelkező s csak a kifejezést választja rosszul, de ez már egészen az ügyleti értelmezés kérdése.

Az időhatározásos ügylet is átmeneti, ideiglenes állapotokat teremt. Kezdődési határidőnél, míg a kijelölt időpont be nem következik: az ügylet nem hatályosul, végződési határidőnél ellenben az ügylet azonnal hatályba lép, de ez állapot csak átmeneti, mert a határidő elkövetkeztével megszűnik. Az átmeneti állapotra ugyanazok a szabályok az irányadók, melyek a feltételes ügyletek függőben léte alatt szem előtt tartandók, kivételével mindannak, ami a feltételekkel összekötött bizonytalanságból folyik (bizonytalanság nevezetesen itt nincs) és ami a feltétellel megvalósuló teljes joghatálynak az ügyletkötéséig való esetleges visszahatására — kikötés értelmében — vonatkozik. Visszahatásról az időmeghatározás természetéből kifolyólag t. i. egyáltalában nem lehet szó.

Az ügyletek, melyek feltétellel nem köthetők, rendszerint időhatározás mellett sem jöhetnek létre.¹

Az átmeneti állapot folyamán az időhatározástól függő jogok — amennyiben bizonytalanságról ezeknél nincs szó — a feltételes jogoknál, melyek voltaképp csak eventualiter érvényesülő várományok — erősebbek.

Kezdődési időhatárnál az így adott jog az ügyletkötéstől fogva mint valóságos követelés létezik, csak a teljesítés időpontja lévén a jövőben kitűzve.² E részben a kérdés át is olvad egészen a követelések esedékességéről szóló tanokba. Kezdő határidőhöz kötött dologi jogoknál azonban a határidős jog csak mint váro-

¹ Pl. lehetetlen időhatározás ép úgy előfordulhat, mint lehetetlen feltétel. (Igy: fizetek február 31-én!) — 1876: XXVII. t.-cz. 3. §.

² Aki kölcsönt vesz fel, ill. ad úgy, hogy a visszafizetés csak egy év múlva történjék adós, ill. hitelező már a kölcsönvétel pillanatától kezdve; de a teljesítés végrehajtása csak az egy év teltével eszközölhető.

mány szerepelhet s a dologi jogviszony (pl. a tulajdon átszállása) a felek között a határidő bekövetkezése előtt nem létesül. Az átmeneti állapotban jogisított felelőssége az időhatár bekövetkezése után jogisítottal szemben ép oly mértékben fennáll, mint ezt a feltételeknél láttuk. A jog tárgyát sem rosszabbítania, sem magát az időhatárhoz kötött jogot meghiúsítania nem szabad. Csőd esetén az időhatáros jog esedékesnek számít, ha az időhatár még nem is következett be. (1881: XVII. t.-cz. 14. §.)

Végződési határidőnél, amint a kitűzött időpont beáll: az ügylet hatályai ipso jure megszűnven, minden az ügyletkötés előtti állapothoz tér vissza. Az, akinek a végződési határidő javára szolgál, ugyanolyan helyzetben van időközben, mint a kezdődési időhatározás mellett jogisított az időpont beállta előtt.

III. *Meghagyás.* (Modus.) Ha a potestativ feltétel megvalósítására, bekövetkezésének előidézésére a feltételesen jogisított kötelezettséget vállal: mint mondva volt, a feltétel átalakul modus-szá, azaz meghagyássá. A felbontó feltétel elemeit ugyan megtartja magában — s ezért foglalkozunk vele itt a mellékhatározmányok során — de abban, amiben a feltételtől eltávozik: önálló jelentőséget is nyer.

A meghagyás rendszerint csak ingyenes ügyleteknél fordulhat elő s fogalmilag az ügyletnek az az intézkedése, melynél fogva a kedvezményezett fél valamelyes oly kötelezettséggel terheltetik, amire az alapul fekvő ügylet természetéből folyólag egyébként kötelezve nem volna. Ez a kötelezettség oly nagyfokú is lehet, hogy az ügyletben ingyenesen juttatott vagyont teljesen felemészti. Pl. vagyonom azzal hagyom X. Y.-ra, hogy azt egészben jótékony célokra fordítsa (donatio sub modo). Minden meghagyás megett egy feloldó feltétel rejtőzködik,¹ de azért önállósága mégsem tagadható. A feltételekkel nem azonosíthatjuk, mert olyanszerű függőséget, bizonytalanságot, melytől az ügylet joghatálya függene, mint a feltétel nem eredményez; sőt ellenkezőleg. A meghagyásban nincs az ellenszolgáltatásnak semmi eleme, — mely esetben visszterhes ügylet volna — s a modus nem teljesítése a terhével kapott vagyon visszakövetelhetésére ad jogot, vagyis az egész ügylet érvénytelenítésére; természetesen arra is — és ez

¹ Az Optk. 709. §. a meghagyást egyenesen bontó feltételnek veszi.

a visszterhes ügyletekkel rokon — hogy a meghagyás teljesítése követeltesék. Ez önként érthető (arg. a majori ad minus).

Egyebekben a modus hatása olyan, mint végrendeletekben kitűzött bontó-feltétel hatálya. A modussal részesített ügyleti fél a juttatott vagyonnak élvezetébe lép azonnal, de elveszti azt, ha a meghagyást nem teljesíti. Ilyenkor az ügylet jogi hatálya megszüntethető.¹ Ha azonban a modus a kötelezett hibáján kívül nem teljesíthető vagy egyébként lehetetlen, erkölcstelen, vagy meg nem engedett tartalmu: az ügylet érvényes marad² s ebben a meghagyás önálló jellege jut kifejeződésre. Nemkülönben érvényes marad a jogügylet a modus nem teljesítése esetén akkor is, ha a meghagyásos ügylet alapítójának felismerhető akaratából az következik. Itt pedig az akarat souverainitása előtt hajlik meg a jog, mely akarat feltételből időhatározást, időhatározásból feltételt, modusból időhatározást stb. csinálhat.

Tekintettel arra, hogy a meghagyás sok mindenfélét róvhat kötelezettség gyanánt a kedvezményezettre: az ügyleti értelmezés gyakran nehéz feladatok előtt állhat annak eldöntésében, hogy mikor tekinthető valamely meghagyás teljesített vagy nem teljesítettnek? Pld. ha a meghagyás bizonyos pozitív cselekvényekre irányul, de az, hogy ezek mikor foganatosítottassanak, megmondva nincs.

Ha kétségessé válik, hogy valamely ügyletben feltétel vagy meghagyás van-e kikötve: az utóbbi vélelmezendő, mert kevesebb megterhelést, megszorítást jelent, mint amaz.

23. §. Képviselet a jogügyleteknél.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 218—225. l.; VIII-ik magy. jogászgyűlés tárgyalásai. Évkönyv 1882. I. k. 26—135. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 306—322. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 276—285. l.; Crome: System stb. Id. cz. m. I. k. 451—472. l.; Katona M. Kötelmi jog, a Fodor-féle magánjog III. kötetében 119. és köv. l.; Farkas L.: A kép-

¹ M. Vásárhelyi T. Modus nem teljesítése esetén az ajándékozott vagyon visszakövetelhető (3778—1907. sz. — Erd. J. K. I. évf. 7. szám); U. a z a T. Modus nem teljesítése esetén az ajándékozás előtti állapot visszaállításának van helye (1909 G. 223/3. sz. — u. ott. III. évf. VII. sz. eset.)

² Így az Optk. 710. §., mely egyébiránt csak azt kívánja, hogy a terhelt a meghagyást a lehetőség határain belül teljesítse. V. ö. továbbá a 712. §-al is.

viseleti elv a magánjogban. (Jogtud. Közl. 1873. évf.) Lásd továbbá szerződések tartalmáról és a 3-ik személyek javára kötött szerződésekről szóló §. irodalmi utasításait.

I. *A képviseletről általában.* Jogügyletek kötésénél rendszerint igénybe lehet venni harmadik személyek segítségét, közreműködését is. A harmadik személyek közreműködése pedig arra irányul, hogy az ügyleti fél helyett annak ügyleti akaratát kijelentsék, vagy a másik ügyleti fél akaratkijelentését elfogadják.

A harmadik személyek ezen közreműködése már most két-féle módon vehető igénybe. Vagy úgy, hogy

a) az ügyletben közreműködő harmadik személy egyszerűen *lead* egy akaratkijelentést, mely egészen annak az ügyleti félnek az akarata, aki helyett a 3-ik eljár. Ily esetben a 3-ik személy közreműködése merőben mechanikus jellegű. Ő az eszköz, — akár csak a levél, vagy telegramm, — melynek közvetítésével az ügyleti fél akarata nyilvánul. Ép ezért az ilyen és *küldöncz*-nek nevezett 3-ik, (küldöncz általi akaratkijelentés) annyira az ügylet háttérében áll, hogy sem cselekvőképes egyénnek nem kell lennie, sem a tolmácsolt akaratról és céljáról tudnia nem szükséges, hiszen ő csak gép, mely az akaratot viszi és leadja. A küldönczéhez hasonló helyzete van az *alkusznak*, aki valamely ügyletkötés létrehozatala körül fáradozik, sok esetben azonban szerepe a küldönczét meghaladja.

b) Igénybe vehető másodszer valamely harmadik személy közreműködése ugyanis, hogy az ügyleti fél az ügylet kötésében való határozást rája átruházza. Ily esetben a 3-ik személyé az ügyleti akarat, s az akaratkijelentést ő *saját* akaratelhatározása alapján teszi. Az, aki közreműködését igénybevette az általa tett akaratkijelentést a maga akarata kijelentésének kívánja tekinteni, azaz a saját maga helyére állítja be a 3-ik személyt épen azon intézkedési körbe, mely az ügyletkötésnél a legfontosabb. Ily esetben nevezzük a közreműködő 3-ik személyt *képviselőnek* (procurator) s az egész viszonyt *képviseleti viszony*nak.

Mivel pedig a képviselet az *akaratban* való helyettesítés, ezért nemcsak arra szolgál, hogy az ügyleti felek forgalmi tevékenységét fokozza, — amennyiben egyszerre és különböző helyeken saját személyükben és képviselők által több ügyletet is köt-

hetnek — hanem arra is, hogy az ügyleti feleknél esetleg hiányzó ügyletkötési képességét pótolja. Ez az eset az u. n. cselekvőkép-telen vagy cselekvőképességükben korlátozott személyek ügyleter-nél fordulhat elő. Itt van az alapja annak a megkülönböztetés-nek, hogy a képviselő vagy *önkéntes*, vagy *szükségszerű* (törvé-nyes). Van egy harmadik faja is a képviselőnek, az u. n. *negotiorum gestio*. (megbízás nélküli ügyvitel) hol sem felhatalmazás a képviselőre nincs, sem törvényes alap arra fenn nem forog. A képviselőnek ezt az alakját az utólagos jóváhagyás sanctionálja.

Bizonyos ügyleteknél, a képviselőt sőt a küldöncz általi aka-ratkijelentés is teljesen ki van zárva, mert a jogrend az ügylet-kötők személyes jelenlétét és saját akaratelhatározását feltételül megkívánja. Ez pl. az eset a házasságkötésnél.¹

Szabály minden képviselőnél, hogy a képviselő, midőn saját akaratát kijelenti, azt is kifejezésre juttassa, hogy nem a saját nevében és saját számára, hanem a *képviselt nevében* és annak *sámára* köt ügyletet. E kijelentés lehet kifejezett (ez is a rendes), de lehet hallgatag is. Ha pl. a segéd, gazdája üzletében az ott levő árukat eladja, a vételért átveszi: nyilván a főnök helyett s annak nevében jár el. A 3-ik személyek közreműködésének ezen neménél tehát a közreműködő (képviselő) önálló cselekvénye — elfogadása — folytán, az ő saját akaratához képest jön létre az ügylet, de ez az ügylet a maga összes jogkövetkezményeivel an-nak részére szól, aki helyett és akinek nevében a harmadik sze-mély közreműködik.

A képviselői viszony jogi constructiójáról egyébként a né-zetek eltérnek. A német közönséges jogban — s ez a felfogás az uralkodó a legtöbb közép-európai jogrendszerben s az irodalom-ban, s ezt képviseli a magy. ptkv. tervezete is — a képviselői vi-szonyt az u. n. *képviselői elmélet* szerint itélik meg. Az ügyletet a képviselő köti, de a jogrend azt úgy tekinti, mintha a képviselt kötötte volna, s ezért az ügylet következményeit is a képviselőre hárítja. Ez az álláspont természetes, mert megfelel a képviselői köznapi fogalmának, mely az egyik személy akaratával helyet-tesíti a másik személy akaratát. Ám a képviselői elmélet bökke-

¹ Általában a képviselőnek, az u. n. vagyonjogi intézmények körében van helye. A személyi, család- és öröklési jogban ellenben a képviselőt szük-körré szorul.

nője, hogy a képviselő legtöbbször a képviselt utasításai szerint cselekszik, tehát az ügyletben a képviselt akarata is érvényesül, sőt esetleg oly mértékben, hogy az eljárásaiban instructiókkal teljesen megkötött „képviseelő“ voltaképp csak az üzenetvivő küldöncz szerepét töltheti be. Ezért már Sawignytól kezdve elterjedt az a felfogás, hogy a képviselő közbenjöttével kötött ügyletekben *jogilag véve* nem a képviselő, hanem a képviselt cselekszik; az ügyleti akarat az övé, s a képviselő ez akaratnak csak pusztá eszköze.¹ Ez a nézet viszont a cselekvőképtelenek és korlátozott cselekvőképességű személyek törvényes képviseletét nem tudja felfogásával kielégítően összeegyeztetni, amint hogy a képviseleti elmélet álláspontja sokkal észszerűbb is. Az instructiók adása elvi jelentőséggel nem bírhat; nem akkor, ha a képviselőnek bizonyos körben még szabad mozgást engednek, mert ily esetben az eljáró 3-ik személy részben képviselő marad, részben pedig küldöncz lesz; de akkor sem, ha az instructiók teljesen megkötik a közbenjáró 3-ik személy kezét, mert ez esetben egyszerűen nem forog fenn képviselet.

Gyakorlati jelentősége a kérdésnek abban fekszik, hogy a képviselet mellett kötött ügyletek netaláni hiányosságai — különösen az ügyleti akaratot illetőleg — kinek személyében lesznek elbírálandók. A képviseleti elmélet szerint minden ily kérdést természetesen a képviselő személyére való tekintettel kell megoldani.

II. *A képviselet keletkezése, megszűnése és a képviseleti jogkör.* Amiképp a képviselet maga önkéntes vagy szükségszerű jellegű, úgy a képviseleti jogkör határai is vagy a képviselt szabad akaratától függenek, vagy törvényben vannak megállapítva. Mindkét esetben szabályul szolgál, hogy képviselő csak az nem lehet, aki teljesen cselekvőképtelen (12 éven aluli, elmebeteg stb.), mert az ily személy jogilag elismert akaratképességgel per absolum nem bír. Ellenben a korlátolt cselekvőképességű már vállalhat képviseletet.² Teljesen cselekvőképesnek kell azonban lennie — legalább is az önkéntes képviseletnél — annak, aki a képviselőt a maga helyettesítésével megbizza. Míg megfordítva, a szük-

¹ Ezt a nézetet a magyar irodalomban Nagy Ferencz képviseli. (Keresk. jog. I. 41. §.)

² 1893: XVIII. t.-cz. 7. §. Optk. 1018. §. Magy. ptkv. terv. 1009. §.

ségszerü képviseltnél a képviselt rendszerint cselekvőképtelen, s ép erre való tekintettel rendeli el a törvény a képviselői közreműködést.

Az önkéntes képviseleti viszony ugy keletkezik, hogy valaki (a „dominus negotii“) egy másik személynek (a procuratornak) felhatalmazást ad a helyette és nevében leendő ügyletkötésre és az, ezt a felhatalmazást elfogadja.¹ Ha a felhatalmazás a saját nevében való és kötelezettségkép tekintendő eljárásra vállaltatik el: ugy nem meghatalmazás, hanem megbízás (mandátum) támad.³ Ugy a meghatalmazásnak, mint a megbízásnak tartalma arra irányul, hogy a helyettes a meghatalmazó, illetőleg megbízó nevében és részére ügyleteket kössön. E képviseletre való feljogosítás, mint szerződés létesül a megbízó és megbízott között és alakszerűségekhez kötve általában nincs, de mert 3-ik személyekkel szemben a képviselői minőség igazolása szükséges: rendszeren írásba foglaltatik. Különb lehet szóbeli is, sőt a képviselettel való felhatalmazás hallgatagon is történhetik. A meghatalmazási nyilatkozat a kötendő ügyletek természetéhez képest esetleg ahoz a személyhez is intézhető, akivel a képviselőnek ügyletekbe kell bocsátkoznia. Ha a felhatalmazás hallgató, oly concludens tények közvetítésével kell kifejezésre jutnia, melyek a meghatalmazás iránt semmi kétséget nem hagynak fenn.

A szükségszerű képviselet vagy jogszabály rendelkezésén vagy valamely hatóság e tárgyú intézkedésén alapszik. Igy törvényen alapul az atya képviseleti joga az atyai hatalma alá tartozó törvényes, törvényesített és örökbefogadott gyermekei felett, amennyiben az örökbefogadási szerződés ellenkező megállapodást nem tartalmaz (1877: XX. t.-cz. 15. §.) Továbbá: megilleti a törvényes képviselet az államot; — közvetlenül valamely hatósága által vagy közvetve azzal, hogy a képviselőket kirendeli, kik ez uton bizonyos hivatalszerű állást nyernek. Az államnak a képviseletbe való beavatkozása vagy a bíróságok, vagy közigazgatási közegek által történik. Ily állami képviseletet teljesítenek a gyámhatóságok számos esetben a kiskorúak felett. Szükségszerű képviselet forog fenn a jogi személyekre nézve

¹ V. ö. Optk. 1002. §.

² Arról, hogy a meghatalmazás és megbízás miben különböznek egymástól, lásd alább az egyes kötelmeknél.

(1875: XXXVII. törvényczikk 90. §.), míg a hatósági intézkedésen alapuló kényszerképviseletre például szolgálhat a távollevők, s a hitbizományi várományosok érdekeinek oltalmára kirendelt gondnokság stb.

Az önkéntes képviselet, a képviselő és képviselt közti viszonyt tekintve, megszűnik, ha a felhatalmazás visszavonatik vagy felmondatik, s kétség esetében, ha egyéb kimondva nincs, bármelyik félnek halála vagy csődbeesése a képviseleti viszonyt szintén megszünteti. Harmadik személyekkel szemben, mivel a képviseletnek jogszerű alapját itt a 3-iknak tett az a nyilatkozat képezi, hogy a képviselő cselekvényeit a képviselt cselekvényei gyanánt tekintse: akkor szűnik meg a képviselet, ha a 3-ik személy a megtörtént visszavonásról megfelelően értesítettett. Ennek az értesítésnek elmulasztása esetén a jóhiszemű harmadik személynek minden és a már csak *volt* képviselővel kötött ügyletei érvényesek maradnak, s az értesítést elmulasztó, vagy képviselője által felültetett volt képviseltnek csak arra van joga, hogy kártérítésért a volt képviselő ellen forduljon. A szükség-szerű képviselet megszűnéséről azok a törvények intézkednek, melyek a képviselet ezen formáját kötelezően elrendelik. Pl. a jogi személyek törvényes képviselése a képviselő közegekre nézve mandátumok lejártával, a végrendeleti végrehajtó képviseleti joga feladatának betöltésével szűnik meg, stb. Itt is lényeges azonban, hogy a képviselet megszüntéről az érdekelt 3-ik személyek értesüljenek vagy legalább is kellő gondosság mellett értesülést szerezhessenek, különben rájuk nézve a megszűnés nem joghatályos.

A képviseleti jogkör terjedelme a meghatalmazás, illetőleg megbizástól függ.¹ A képviselő ezekhez képest általános vagy különös, korlátlan illetve teljhatalommal, vagy korlátolt körű meghatalmazással működik, de teljhatalom esetén sincs azért minden elképzelhető ügyleti cselekvényre feljogosítva, mint pl. az atyai hatalmat gyakorló atya, hanem az ügyletek azon körére van szorítva, melyre ép a meghatalmazást kapta. Ezen körön belől illeti őt a teljhatalom. Nem foglaltatik benne a teljha-

¹ A képviselői jogkört azonban bizonyos esetekben, bár a képviselet magánakaratlan (felhatalmazáson) nyugszik: a törvény állapítja meg. Így pl. a cégvezető kirendelésénél. (1875: XXXVII. t.-cz. 38. §.)

talmu képviseleti jogban az sem, hogy a képviselő esetleg más-sal helyettesítse magát. Erre nézve speciális felhatalmazás szükséges. Fontos kivétel áll fenn e szabály alól az ügyvédekre nézve. Hallgatóságos meghatalmazásnál interpretatio útján kell a képviseleti jogkör valószínű tartalmát megállapítani. A szükség-szerű képviselet terjedelmét az egyes törvények állapítják meg.

III *A képviselet joghatálya.* A képviselet nevében és képvis-eleti jogkörének határain belül eljáró képviselő cselekvényei a célzott ügyleti joghatályokat a *képviselt* személyében idézik elő, az ő javára valósítják meg. A dominus negotii képviselőjének ügyleteiből közvetlenül lesz jogositva vagy kötelezve.¹

Ami azonban magukat az ügyleti cselekvényeket illeti: ezek érvényessége már a képviselő személyéből kiindulva bírálendő el, s a képviseltre csak annyiban lehet erészben tekintettel lenni, amennyiben instrukcióival az ügyleti akarat képzésébe voltakép ő is befolyt. A képviselet tehát *általában* véve képviselőjének sem tévedéséért, sem rosszhiszemőségeért stb. nem felelős.

Ha a képviselő a képviseleti viszonyt megsérti azzal, hogy nem a képviselt, de a *saját maga* nevében köt ügyleteket: cse-lekvényei csak őt magát kötelezik, sőt a meghatalmazóval szem-ben kártérítés is terheli. Ha pedig a meghatalmazó nevében jár ugyan el, de képviseleti jogkörét áthágja, vagy épen minden meghatalmazás nélkül cselekszik (falsus procurator, illetőleg ne-gotium gestor): az ily ügylet sem rá, ki nem a maga nevé-ben szerződött — legalább egyelőre — sem arra, kinek nevében eljár s aki felhatalmazást nem adott, nem kötelező. Utólagos jóváhagyással azonban érvényessé válik az ily ügylet is, s ez a jóváhagyás egyaránt lehet kifejezett vagy hallgatag. Hallgatag pl. akkor, ha az ügyletből származó előnyök elfogadhatnak. A jóváhagyás bekövetkeztéig az ügylet függőben van, s a másik szer-ződő fél a kérdés eldőltéig kötelezve marad (negotium Candicans). Ha a jóváhagyás elmarad, a szerződő fél az álképviselőn keresheti kárát. A megadott jóváhagyásnak az ügyletkötése idejére vissza-ható ereje van.

¹ Az osztrák jogra nézve ezt kimondja az Optk. 1017. §. V. ö. magyar plkv. terv. 1006. §. M.-Vásárhelyi T. A meghatalmazottnak a meghatal-mazás korlátain belül való eljárásából jogok és kötelezettségek közvetlenül a meghatalmazó személyével szemben származnak (1908. G. 111/3. sz. — Erd. J. K. I. évf. 49. szám.)

24. §. *A jogügyleti hiányosságok következményei.*

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 230. és köv. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. II. k. 140—169. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 322—327. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 285—291. l.; Katona M.: Kötelmi jog (Fodor-féle Magánjog III. kötetében). 147. és köv. l.; Löw Lóránt: Viszonylagos semmiség. (Budapest, 1905.)

I. *Általában.* Ha a jogügylet az általános ügyleti kellékeknek megfelelően létesül, érvényes ügylet lesz, melyet a jogrend a kereseti jog megadásával sanctionál. Ha azonban az ügyletből valamelyike a tárgyalt ügyleti kellékeknek hiányzik: az ügylet hiányosságokban szenved s e hiányosságok eredménye a különböző intenzivitású ügyleti érvénytelenség. Az ügyleti érvénytelenség eseteit két kategóriába sorozhatjuk, u. m. *érvénytelenség és egyéb ügyleti szabálytalanság.* Az érvénytelenség intenzivitásának fokozatai szerint pedig a *semmiséget* és az u. n. *megtámadhatóságot* kell megkülönböztetnünk.

A) Az érvénytelenség azt jelenti, hogy az ügylet nem hatályosulhat, mert bár külső tényálladéka legalább látszólag fenforog, a jogrend azt nem ismeri el. Az érvénytelenség különböző fokozatu.

1. Legerősebb esete az, midőn a megkötött jogügylet minden további nélkül ipso jure hatálytalan, ügyleti célját egyáltalában meg nem valósíthatja, sőt, mert ami de facto történt *semminek, nem létezőnek* tekintendő: voltaképp ügylet sem keletkezett (negotium nullum). Ilyenkor beszélünk *abszolút érvénytelenségről*, illetőleg *semmiségéről* (nullitas). Mivel az ily esetekben az ügyletnek semmi joghatálya nincs, valamely és megdöntésére irányuló jogcselekvényre sincs szükség. (Tehát pl. külön semmiségi pert indítani felesleges.) Lehet *eredeti*, ha pl. a felek teljes cselekvőképzetlensége, vagy dissensusa kezdettől fogva megvolt, vagy *utólagos*, ha az ügylet semmiségét magukban rejtő ténykörülmények csak később valósulnak meg. Ez azonban kivételes jellegű, s visszaható ereje az ügyletkötés idejére nincs. A semmiségre hivatkozással a tett szolgáltatásokat *bármikor* vissza lehet követelni dologihatálylyal. A semmiséget némely esetben a bírónak hivatalból kell konstatálnia (pl. ha az ügylet tartalma erkölcstelen vagy egyébként törvénybe ütköző), de nem mindenütt. A semmiség te-

kintettel a viszony sajátos természetére a házasságnál — mint annak helyén szó lesz róla — eltérően nyert szabályozást.

Egyébként a semmisség nem hiúsítja meg okvetlen az egész jogügyletet. Az ügylet tényálladékból hiányozhatik valami, ami az általános ügyleti kellékek mellett a concret esetben hozzátartoznék. Ha a semmisség az ily nem lényeges részeket érinti az általános jelentőségű *utile per inutile non vitiatur*-féle elv alapján az ügylet részben fennmaradhat, ha ugyan ez a felek akaratával nem ellenkezik. Lényeges ügyleti kellékek részbeni hiánya azonban semmissé teszi az egész ügyletet.

2. Kisebb foka az ügyleti érvénytelenségnek az, melyet a *megtámadhatóság* kifejezéssel szokás jelezni (*resaisibilitas*). Itt az ügyleti érvénytelenség — önmagától fogva és önmagától — az ügyletet még nem rontja le. A czélzott jogi következmények tehát beállanak. Ám hatályosulni fog az érvénytelenség akkor, ha az ügyletből érdekelt és erre jogosított egyének az érvénytelenség tényálladékat kitevő hiányosságokra hivatkoznak. Ez a megtámadás, honnan az érvénytelenség e kisebb foka az elnevezését nyerte. Megtámadásra azonban csak az érdekelték jogosultak s nem valamely az ügyleten kívül álló 3-ik személy is.¹ Az érdekeltség is szorosan magyarázandó s az általában érdekelt személyeknek csak bizonyos körére vonatkozik. Az ezeket megillető megtámadási jog esetleg el is vesztet, s ez esetben de különben is, ha a jogosított vele nem él: az ügylet érvényesként tekintendő. Ha azonban a megtámadási jog igénybe vétetik, az ügylet megdől; a megtámadás feltárja kezdettől fogva fenforgó hiányosságait és ezért a megtámadásnak az ügyletkötése időpontjára visszaható ereje van. A mondottakhoz képest a semmisség és az érvényesített megtámadhatóság következményei összeválnak. Mindkettő dologi hatályu, azaz *ipso jure* idézi elő az ügylet érvénytelenségét.

A megtámadási jog keresettel, vagy perbeli kifogással érvényesíthető, s rendszeren rövidebb határidőhöz van kötve. E határidők ügyletek szerint különbözők lehetnek.

Specialiter van szabályozva a megtámadási jog a csőd esetében, ez azonban nem tartozik ide.

B) *Egyéb ügyleti szabálytalanságok.* Az ügyleti érvénytelen-

¹ Nem számítható ide az a hitelező, ki elől a kielégítési alap elvonatván „csődön kívüli megtámadással“ rontja le az ügylet hatályát.

ség előbb tárgyalt két esetén kívül valamely ügylet más fajtáju szabálytalanságban is szenvedhet s ide kell soroznunk első sorban is a sem a semmisség, sem a megtámadhatóság alá be nem tudható u. n. *relativ semmisségi* esetet (nullitas relativa).

Némely ügyletek ugyanis bizonyos személyekkel szemben érvényesek, másokkal szemben azonban mi hatályuk sincsen. Egy jogügylet pl., mely valamely elidegenítési tilalom ellenére kötött azzal szemben, akinek javára a tilalom fennáll, hatálytalan, de a szerződő felet kötelezi; vele szemben tehát joghatályos. Ugyanez az eset a közadós ügyletei tekintetében, melyek a csődnyitás után létesülvén, a csődhitelezőkkel szemben semmiesek.¹ De amennyiben a csődnyitás megszűnnék, ez a relativ semmisség is elenyészik, s az ügylet hatálya megáll.

Az ügyleti érvénytelenségen kívül áll továbbá az ügyletek hatálytalanságának az az esete, melynél az ügylet teljes joghatálya egy még bizonytalan, de a concret esetben kellék számba menő körülmény bekövetkezésétől függ. Addig, míg az el nem válik: az ügyleti hatályosság is függőben van; így ez az eset mindott, ahol harmadik személyek beleegyezését kívánja meg a jogrend. (Törvényes képviselő beleegyezésétől függő ügyletek, negotium claudicaus.)

II. *Az ügyleti érvénytelenség elhárítása. Konversio.* Az ügyleti érvénytelenség utólagos elhárítása az érvénytelenség egyik esetében nincs kizárva.

Semmis ügylet önmagától értetődőleg — ha már így keletkezett — érvényessé sohase válhatik. Akkor sem, ha a semmisséget magukban rejtő ténykörülmények utóbb egészen elesnek. Quod ab initio vitiosum est, tractu temporis convalescere non potest.² Lehetséges azonban, hogy az ügyleti felek a semmis ügyletet, ha a semmisség oka már megszűnt, *megerősítik*. Ez a megerősítés azonban a semmis ügyleteknek csak látszólagos fentartása, mert minden ily esetben egy egészen új ügyletről van szó, mely ex nunc hat, s a harmadik időközi jogszerzők jogait per absolutem nem érinti.

Máskép áll a dolog az érvénytelenség kisebb fokával, a megtámadhatósággal. A megtámadási jogról az arra jogositottak le-

¹ 1881: XVII. t.-cz. III. fej.

² Lex. 29., 210. Dig. de R. J. 50., 17.

mondhatnak. Ez a lemondás, — mely hallgatag (egyszerűen elmulasztatik a megtámadási határidő) vagy kifejezett lehet — az ügyletnek mindenkivel szemben megálló érvényességet ad. A megtámadási határidő az egyes ügyletekre nézve különbözően lehet megállapítva. A határidő jogi természetét tekintve nem elévülés, mert a megtámadási jog sem követelés, hanem záros (u. n. *praeclusiv*) terminus.

Oly ügyleteknél, melyeknek hatályossága harmadik személyek jóváhagyásától függ (I. B) alatt az „egyéb ügyleti hatálytalanságok“ esetei között), az e nélkül megkötött ügyletek hiányosságait a megadott jóváhagyás orvosolja. Sok esetben a jóváhagyás magától attól a féltől származhatik, aki az ügyletet (mert pld. kiskorúsága alatt kötötte azt) megtámadhatná. Ez az u. n. *ratihabitio*.

Az ügyleti érvénytelenség elhárításához kapcsolódik a különben egészen elütő természetű *conversio* kérdése. A *conversio* érvénytelen ügyleteknél fordul elő s lényege szerint abban áll, hogy valamely jogügylet úgy amint megkötött, főnforgó hiányosságainál fogva érvénytelen, de mert tényálladékában egy más ügyleti típus, mely kevesebb kelléket kíván, befoglaltatik: ebben az alakban érvényes maradhat.² Föltétel azonban, hogy az ügyleti felek az eredetileg szándékolt ügylet érvénytelenségének tudatában: e második ügyleti típust akarták légyen, amit főleg oly esetben lehet megállapítani, ahol mindkét ügylet célja és eredményei azonosak. A *conversio* megszokott példája a formahiány okán érvénytelen váltó, mely érvényes lehet, mint utalvány, vagy az érvénytelen váltói forgatmány, mely megállhat mint engedmény.

¹ A *ratihabitio* hallgatagon is történhetik. V. ö. Kolozsvári Tábla 1909 G. 205/8. sz. — (Erd. J. Közl. III. évf. 1. sz. eset).

² Curia 1907 decz. 12-én 266. sz. Az a körülmény, hogy ugyanaz a végrendelet mint „írásbeli“ már elbíráltatott és ennek mint ilyennek érvénytelenege megállapítottatott nem zárja ki hogy ugyanaz a végrendelet, mint szóbeli végrendelet megbíráltassék és annak érvényessége emez új jogalapon esetleg megállapíttassék. (Egyet. Dtár II. 113.)

25. §. *Tiltott és jogellenes cselekvények.*

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 235. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 369—390. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. II. k. 228—247. l.; Liszt Franz von: Die Delictsobligationen. Berlin, 1898. Crome: System stb. Id. cz. m. I. k. 472—489. l. Almási Antal: A tilos cselekmény a magánjogban. Bpest, 1907.

A jogi cselekvények második csoportjában a 16. §. során mondottakhoz képest az u. n. „*jogellenes cselekvények*“ állanak, melyekhez jogi hatás épen azon oknál fogva fűződik, hogy „*jogellenesek*“. A nyomukban beálló joghatások tehát nemhogy a cselekvő akaratából nem fakadnak, sőt azzal épen ellentétesek. Ebben a pontban válnak el a jogellenes cselekvények a jogügylet fogalmától, mely szintén jogi cselekvény, de olyan, mely először is *akart*, másodsor meg eleve kitűzött (tehát szintén „*akart*“) eredményre, célra irányul.

I. *A tiltott és jogellenes cselekvények jogi természete.* Általában véve tiltott, azaz helyesebb szóhasználattal jogellenes minden olyan cselekvény és magatartás, mely ellentétbe helyezkedik az objectív jogrend által a cselekvő személyére nézve felállított követelményekkel. E követelmények sokfélék lehetnek. Vonatkozhatnak csak valamely concret jogviszonyban állókra, de vonatkozhatnak valamely alapul szolgáló jogviszonytól eltekintve mindenkire s ez esetben úgy tűnnek fel, mint a társadalmi élet rendjének előfeltételei. Ez a két szempont kombinációban is állhat egymással, amiből önként következik, hogy a jogellenes cselekvény nemcsak sokfajtájú lehet, de vele a jogrendszer minden részében találkozhatunk. Ennek ellenére, ha *tilos cselekvényről* szó van, első sorban mégis csak a *vagyoni jogokra* gondolunk, miután a jogrendszer többi részeinek „*tilos cselekvényei*“ nagyrészt önálló, elintézményesedett, külön-külön szabályozási formákat mutatnak. (Pld. házastársi köteleességek megsértése, örökjogi érdemtelenség), s ekként tényállás-feltételeik és következményeik is nagyon elütők.¹

¹ A jogellenes cselekmény fogalmi egyesítésére figyelemreméltó kísérletet tett Almási, elől id. cz. művében. Szerinte a tilos cselekm. épen olyan ált. jogi tény, mint a jogügylet. Végigvonul a magánjog egész rendszerén, joghatásai kiegyenlítő és sujtók s koránsem egyedül kártérítéssiek. A fogalmát ehhez képest úgy állítja fel hogy tilos cselekm. minden olyan öntudatos tény-

Két főcsoportnak egymástól való elkülönülése azonban a jogellenes cselekmények e megszorított fogalmi körében is szembevetendő.

Az első csoportba sorozhatjuk azokat a cselekvényeket, melyek önmagukban véve megengedettek ugyan, de valamely fennálló jogviszonynál fogva bizonyos személyekkel szemben sértők, „jogellenesek“. Ha az adós nem fizeti hitelezőjét, ha a szolgálat terheltje ellenáll a szolgálat gyakorlásának stb. nem követ el olyasmit, ami a jogrendet általában véve megtámadná, de in concreto mégis jogokat sért, s magatartása azzal szemben, aki jogosítva volt, jogellenes (szerződéses kötelezettség megszegése). Ez az u. n. *relative* jogellenes eljárások, cselekvények esete, s következménye az, hogy az alapul szolgált és megsértett jogviszony átalakul kártérítési kötelezettséggé, vagy ha a sértés dacára is változatlanul fennállhat, tovább képződik, kiegészítődik, illetőleg módosul, azzal, hogy vagy a követelést teszi fokozottabbá, vagy bizonyos mellékhatályokat idéz elő. Az ilyen relativ jellegű jogellenes cselekvények az alapul fekvő jogviszonyokkal való szoros kapcsolatauknál fogva csak az egyes intézményeknél (a különös részben) és a „Jogok védelmé“-ről szóló fejezetben tárgyalhatók.

A második csoportba tartozó jogellenes cselekvények közvetlenül valamely jogparancs ellen irányulnak. A jogparancs mindenkit kötelez, tehát a jogellenes magatartás a törvény áthágásával a társadalmi élet rendjének előfeltételét képező általános követelményekkel helyezkedik ellentétbe. A jogellenesség itt abszolút és *magánjogi delictumnak nevezetik*. A magánjogi delictum nem vág össze a büntetőjogi delictum fogalmával, s teljesen önálló s minden alapul szolgáló jogviszonytól teljesen függetlenül létesülő következményei az okozott vagyoni kár megtérítésére, a sértő magatartás abbanhagyására és a sértő cselekvénynyel esetleg szerzett előnyök visszaadására irányulnak.

A magánjogi delictum önállóságát annál is inkább hangsúlyoznunk kell, mert ugyanazon cselekvény gyakran büntetőjogi és magánjogi elbírálásban is részesülhet s a magánjogi következmények érvényesítésénél nem jöhet figyelembe az, hogy a kérdés, mely köteleességszegést képez és valamely magánjogi érdekkörön sérelmet ejt. E felfogás alapján a delictum és a szerződésszegés, mint relativ jogellenesség közti különbségtétel elesik.

büntető bíró a büntetőjogi következményeket esetleg a criminalis beszámíthatatlanság czimén kizárta.¹

A végre, hogy ily magánjogi delictumról szó lehessen, a cselekvény tényálladékára kell figyelemmel lennünk.

Szükséges t. i. a) hogy másnak személyén vagy vagyonában a jogellenes cselekvény *kárt okozzon*. Ez a kár — károsodás — vagy a tényleges vagyon csökkentésében, csorbitásában áll, s ez a „*kár szorosabb értelemben*“ (positiv kár, *damnum emergens*), vagy valamely jövőbeli és a dolgok természetes rendje szerint okvetlen elvárható nyereség meghiusításában, s ez az u. n. *lucrum cessans*, *lucrum interceptum* vagyis „*elmaradt nyereség*“. Szükséges továbbá b) hogy a károsodást csakugyan „*jogellenes*“ cselekvény idézte légyen elő, ami alatt nemcsak azt kell értenünk, hogy maga a cselekvény „*jogellenes*“ legyen, de a kár és a cselekvény között okozati összefüggés is (*causalis nexus*) álljon fenn. Ennek a momentumnak azért van kiváló fontossága, mert károsodást véletlen eset (*casus*) is okozhat, az ily kárra nézve pedig az a szabály, hogy „*casus nocet domino*“. A *causalis nexus* kár és cselekvény között vagy közvetlen vagy közvetett, s az okozati kapcsolatot közvetítő tények láncolatában véletlen események is állhatnak. Pl. valaki házának fedelét igazittatja, de elmulasztja a közönséget a fedéljavításra figyelmeztető jelek felállítását. Ha már most egy cserép véletlenül leesik és kárt tesz valakiben, a mulasztó e kárért felelősséggel tartozik.

Valamely cselekvény lehet kártokozó, de azért mégsem „*jogellenes*“. Amiként a jogok gyakorlatánál láttuk „*qui jure suo utitur nemini facit injuriam*“. Amiért jogom gyakorlása másoknak kellemetlen: nem lehetek még kötelezve a jogom gyakorlásából folyó cselekvényektől tartózkodni. Természetesen, hogy e tétel ereje mily messzire hat: ált. szabálylyal megmondani nem

¹ Tanulságos eset erre a Curia 1907 ápr. 9-én 446. p. sz. a. ítélete, melyben a büntető bíróság által a vádbeli cselekmény alól fölmentettel szemben a kárigény érvényesítésének polg. uton helyt adott. (Egyet. Dtár I. 324.). Továbbá: Curia 1908 jan 23-án 7608/907. sz. a. A büntetőbíróság jogerős ítélete a polg. bíróságra nézve csakis a bűnösség kérdésében lehet irányadó ellenben nem korlátozza a polg. bíróságot annak megállapításában, vajjon a bűnperben vádlottnak jogellenes cselekvése a magánjog szabályai szerint kártételre kötelez-e vagy sem? (Egyet. Dtár II. 132.).

lehet.¹ Irányadó, hogy egy fennálló subjectiv jogot ne sértsünk, jogunkkal visszaélést el ne kövessünk; ám e határvonalnak concret felállítása csak az esetek természete szerint igazodhatik.

Szükséges továbbá c) hogy a kárt okozó és jogellenes cselekvény *önkényes is* (azaz szándékos) legyen. Ha öntudatoság nélkül teszünk vagy mulasztunk valamit: ez a magatartásunk „jogellenesség” és így önálló kártérítési kötelmet megalapítóvá csak akkor és csak oly mértékben leszen, ha az e részben felállított fokozatok valamelyike alá subsummálható. T. i. ha a cselekvény vagy mulasztás a kártokozás praeconcipiált szándékával történt *dolus* forog fenn, s legsúlyosabb elbirálás alá ez esik. Ha a cselekvény a köteleességszerű és a dolgok természete szerint önként következő gondosságnak, körültekintésnek (*diligentia*) figyelmen kívül hagyásával követtetett el: *gondatlanság, illetőleg vétkes mulasztás* (*culpa*) forog fenn.

Nincs meg tehát a „jogellenesség” tényálladéka akkor, ha a cselekvő vagy mulasztó „vetőképességgel” (*delictorum capacitas*) egyáltalában nem bír s ekként cselekménye neki nem számítható be; nincs — ha a legnagyobb gondosság és figyelem mellett sem láthatta be magatartásának kárt okozó következményeit, vagy éppen ellenállhatatlan kényszer hatása alatt cselekedett. A kényszer az akaratot, mint tudjuk, nagy mértékben befolyásolja, s felelőssé ilyenkor az válik, aki a kényszert alkalmazta,² de a pusztá, bár komoly fenyegetés hatása alatt véghezvitt jogellenes cselekvény ezen jellege a fenyegetés okán még nem szűnik meg.

A vétőképesség pedig összeesik a cselekvőképességgel annyiban, hogy akinél ez a qualitas teljesen hiányzik: az *delictumok* elkövetésére sem alkalmas. A 12 éves korát elért „törvényeskoru” — az Optk. uralmi területén pedig a 7-ik életévet betöltött „serdületlen koru” — azonban, valamint a többi és másokon korlátozott

¹ Az Optk. 1305. §.: „Ki jogával a jogszerű korlátok között él, az abból másra hármozható kárért nem felelős.” A m. ptkv. terv. az 1079. §-ban a gondolatot így formulázza: „Aki valamely jogát nyilván csak azért gyakorolja, hogy ez által mást károsítson — jogellenesen cselekszik.” Ez a magánjogi chicanirozás tilalma. A *chicane*-nak első pilanatra felismerhetőnek kell lennie.

² V. ö. 1886: XXI. t.-cz. 90. §.: „Ha a tisztviselő illetékes meghagyásból s a meghagyás szerint járt el, a kártalanítási keresetek mindig az ellen intézendők, akik a törvénytelen cselekvényt elrendelték.” V. ö. továbbá 1886: XXII. t.-cz. 87. §.

cselekvőképességű egyének is (pld. elme gyengék), ha utóbbiaknál a belátási képesség teljes hiánya nem igazolható: már vétőképeselek.

Különben arra nézve, hogy a gondatlanságból elkövetett jogellenes cselekvények, mulasztások, mily következményeket idézhetnek elő, bizonyos gondatlansági fokozatok vannak megállapítva. Legsúlyosabb a gondatlanság következménye akkor, ha az oly nagyfokú, hogy szinte szándékosságnak lehetne venni. Minden ily esetben valósággal vétkes könnyelműségről van szó. Ez az u. n. *culpa lata* esete. (*Culpa lata dolo proxima.*) Ezzel szemben *culpa levis* forog fenn, ha valaki kisebbfokú gondatlanságot követ el, aminek az a mértéke, vajjon megtett-e mindent, amire az átlag véve értelmesebb emberek, nevezetesen a „gondos családapa“ figyelni szoktak. (*Diligentia diligentis patris familias.*) Végül *levissima* a culpa akkor, ha a gondatlanság oly természetű, melyet csak kiválóan gondos, esetleg csak szakismeretekkel bíró, tehát nem mindennapi emberek kerülhetnek el. (*Diligentia diligentissimi patris familias.*) Ily nagy elővigyázatot természetesen nem lehet mindenkitől megkivánni.

Megkülönböztetik az u. n. „*culpa in concreto*“, vagyis *diligentia quam in suis rebus*“ fokozatot is, hol oly gondosság elmulasztásáról van szó, melyet a más ügyeinek elintézésével megbízott egyén a saját ügyeiben szokott tanúsítani s az alapviszonyból kifolyólag ennyi gondosság kifejtésére volna kötelezve itt is.

Ezeknek a gondatlansági fokozatoknak határozott criteriumai nincsenek, sem azt, hogy a „gondos családapa“ mennyire „gondos“, sem azt, hogy valaki saját ügyei ellátása közben mennyire jár el nagy körültekintéssel (esetleg nagyon könnyelmű is lehet), pontosan megállapítani nehéz. A gyakorlatban ép ezért nem ezekkel az abstract fogalmakkal operál a bíró, hanem a concret eset körülményeire s az élet felfogására van tekintettel.

II. *A tiltott és jogellenes cselekvények hatálya.* A tiltott és jogellenes cselekvények joghatálya abból áll, hogy vagy egy új u. n. kártérítési jogviszonyt (*obligatio ex delicto*) létesítenek, vagy az alapviszony fennmaradása mellett annak módosulását, kiegészítődését idézik elő. Ugy a módosulás, mint az újonnan keletkező viszony az előbbi állapot visszaállítására (*in integrum restitutio*) és az okozott kár megtérítésére irányul. A kár meg-

térítésére vonatkozó ez a kötelezettség általában véve mind a *damnum emergens*t, mind a *lucrum cessans*t magában foglalja. Az egyes *delictum*ból származó kötelmek tárgyalása során azonban látni fogjuk, hogy az elmaradt nyereség iránti kártérítés sok helyütt mellőztetik.

Kimarad a kártérítés iránti kötelezettség, ha az *objective* károsodottat magát terheli a beállott kár, mert a károsító cselekvényt ő akarta, vagy legalább előmozdította. *Volenti non fit injuria*.¹ Hasonló az eset, vagy legalább is aránylagos kárviselésről lesz szó oly esetekben, melyeknél a kárban maga a károsodott is hibás, feltéve, hogy a károsító részén *dolus* nem forog fenn.

A kártérítési kötelezettség alanya a kártevő, aki a jogellenes cselekvényt elkövette. Kivételesen harmadik személy ellen is lehet ugyan kártérítési követelést emelni (*dolus* esetén a felbujtó ellen), mikor is e harmadik személyt a valódi károsítóval szemben visszkereset joga illeti meg.

A kártérítési követelés esetek szerint nemcsak azokat illeti meg, akik a kárt közvetlenül szenvedték, hanem azokat is, akik érdekeikben közvetve sértettek általa. Sokszor a közvetlenül károsodott maga fellépni nem is tud. A mondottakhoz képest kártérítési követelést emelhetnek pl. a családtagok, ha a család fenntartója a jogellenes cselekvény következtében keresetképtelenné vált, elnyomorékodott stb.

Kiegészítésül megjegyzendő, hogy ha és amennyiben a tilos cselekmény fogalmát a magánjog minden részében elfogadható általános keretekben állítjuk fel: úgy azt, hogy annak következménye egyedül és főleg a kártérítésben merülne ki, nem mondhatjuk. A családjogi, öröklésjogi, avagy különösen a házasságjogi tilos cselekménynek (pld. annak, hogy a férj a *debitum conjugalit* teljesíteni nem akarja, feleségét megfertőzteti, stb.) önként érthetőleg meg vannak a maga külön — a kártérítést esetleg teljesen kizáró — következményei.

Végül: a kártérítési jog és kötelezettség mai jogunkban ál-

¹ Fontos kivétel ez alól, hogy a beleegyezést a jogellenes cselekvényt elkövető, a sértettnek tapasztalatlanságát vagy alárendeltségét felhasználva ne erőszakolja ki. Ily esetben a felelősség alól nem mentesül.

talában véve a *vétkesség* elvére van fektetve, s ezt az alapot tartja fenn a magyar ptkv. tervezete is. Ebből folyik, hogy a jogos önvédelem körében, s a magánjogi végszükség esetén elkövetett cselekvények *elvileg* kártérítési kötelezettséget nem vonnak maguk után, mert a vétkesség itt eleve ki van zárva.

II. RÉSZLET.

Az idő.

26. §. *Az idő jogi hatásáról általában és az idő számításnak módja.*

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 238. és köv. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 390. és köv. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. II. k. 247—249., 286—312. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 207—214. l.; Crome: System stb. Id. cz. m. I. k. 498—503. l.

Az idő hatása alól, mint semmi a világon, a jogok sincsenek kivonva. Az a tényállapot, hogy az idő mulik, hogy az egyes jogi tények időrendi egymásutánban tűnnek fel és érvényesülnek, föltűnésüknek időpontját tekintve, épen olyan fontos, mint maga az a körülmény, hogy egyáltalában föltűnnek. A jogrend t. i. bizonyos jogcselekmények foganatosítására záros határidőt vagy egy meghatározott időpontot tűzhet ki; sőt maguk a jogok is törvény alapján fennállásuk tekintetében bizonyos időszakra lehetnek szoritva (pl. az özvegyi jog csak az özvegység idejére szól), mikor is időleges jogokról beszélünk. Szoros magánjogi értelemben véve, a jogok gyakorlására megállapított határidők elmulasztása a jog elvesztését jelenti, különösen így áll ez az összes megtámadási jogokra, az immaterialis vagyongajokra, stb.-re nézve.¹ Viszont bizonyos időnek eltelése kifogást ad valamely s ezen idő alatt igénybe nem vett jognak érvényesítése ellen (lényegileg ez az elévülés). Mindebből következik, hogy bár az időtelésének ténye (tehát ez a folytonosan kezdődő és muló állapot) önmagában véve közvetlen jogi hatásokat nem is idézhet elő, mégis, amennyiben jogszabály, vagy a felek akarata más jogi tények joghatályait az

¹ Pl. a szerzői jog általában véve 50 évig részesül a munka megjelenése után védelemben; azután közkinccsé válik. (1884: XVI. t.-cz. 13. §.) Jogvesztő határidők.

időteléshez kapcsolja: a legkülönbözőbb jogváltozásoknak lehet előfeltétele.

Az idő szerepe a magánjogban két alakban, mint *határnap* (terminus) és mint *határidő* (egy bizonyos időszak) jelentkezik. Ha a határidőt vagy határnapot a szerződő felek viszik bele valamely jogviszonyba, ez esetben azokról az ügyleti mellékhatazománnyokról van szó, melyeket a 22. §. során tárgyaltunk, s melyeknél a megszabott időpont, vagy időhatárhoz kötött hatályokról maga az ügylet intézkedik. Az időhatár kitűzése azonban nemcsak a magánfelek akaratán, hanem törvényen is alapulhat. Az időhatárhoz kötött jogok ily esetben a határidő elmulasztásával elvesznek. Az időhatár lehet határozatlan, vagy határozott, sőt e két minőség együttesen is előfordulhat, pl. az u. n. tempus utile ratione initii esetében, hol a különben fix határidő bizonyos körülmények netaláni beálltától kezdve számítódik, mert a jog gyakorlása csak e körülmények bekövetkezése után fogna lehetővé válni.

Az időnek kiváló jelentőségével találkozunk ott is, ahol több egymással concurráló jog összeütközését a jog azzal kerüli el, hogy azokat keletkezésük időpontja szerint rangsorba osztja. A rangsor megállapítására természetesen más körülmények is befolyhatnak, így különösen a jogok esetleges privilegiális jellege, főleg azonban mégis a keletkezés időpontja. Ez is azonban inkább csak a dologi jogokra nézve áll, mert a követelési jogoknál az időbeli elsőbbségnek általában jelentősége nincs.

Az időnek meghatározása vagyis az időszámítás naptárilag és naptári időszakok megjelölésével — mint hónap, negyedév, stb. — történik. Az előbbi időmeghatározási mód tiszta, (pl. január 1-én, 15-én stb.) az utóbbi ellen azonban aggályok merülhetnek fel, mert az évek, hónapok nem egyenlők, sőt a „nap“ kifejezés használata is kételyeket okozhat. Általában véve egy napra 24 órát, egy óra 30 napot s egy évre 365 napot kell a jogban is számitanunk, (az u. n. „civilis computatio,“)¹ de ezzel a számi-

¹ A civilis computatióról rendelkezik a Optk. 902. §. „A szerződések azon időben teljesítendők, mint az iránt a felek megegyeztek. Törvény szerint 24 óra egy napnak, 30 nap egy hónapnak és 365 nap egy esztendőnek tartatik.“ Kolozsvári T. 1909 máj. 3-án 1909. G. 67/2. sz. — (Erd. J. Közl. II. évf. 32. sz.).

tási móddal a magánfelek szerződéseiben kikötött határidőket nem lehet feltétlenül megállapítani, mert az ügyleti interpretatio eredménye legtöbbször a naptárszerű számítás felé hajlik. Ha valaki egy lakást január 1-én 6 óra veszen bérbe, a bérlet tartama nem 6×30 nap, s így csak annak vége nem 180 nap mulva, hanem a januártól számított 6-ik hónap 1-én fog bekövetkezni (naturalis computatio.). Ami pedig a „nap“ kérdését illeti, vagyis azt, hogy a határidők kitűzésénél, mely nap tekintendő a határidő utolsó napjának: különböző megoldások képzelhetők. Ha úgy vesszük, hogy a határidő kezdőpontja az az *egész* nap, melybe a határidő megalapító jogi tény, pl. a kölcsönügylet megkötése beleesik, akkor az egy esztendő határidő a következő év ugyanazon számú napját megelőző nappal végződik. (Pl. ügyletkötés 1901 január 20-án az egyéves határidő utolsó napja 1902 január 19-ike.) Vethetjük ugyanis — és ez a helyesebb és jogunkban is általános szabályul szolgáló számítás — hogy a határidő utolsó napja az a nap, melybe a matematikailag kiszámított határidő végpontja esik. Ily esetben az első nap természetesen nem számítható.¹ Pl. az éves határidővel kötött ügylet 1901 január 20-án délelőtt 10 órakor kötött, a határidő matematikai végpontja 1902 január 20. délelőtt 10 órára esik. Tehát a határidő utolsó napja ez az *egész* nap lesz, (január 20.) s a határidő végső pontja ezen nap éjjeli 12 órája.

A mondott általános szabály alól több kivétel is áll fenn. Ha t. i. időhatár elmulásához kötött jogok szerzéséről van szó, a határidő utolsó napja már első percében úgy tekintendő, mintha egészen lefolyt volna.² Dies ultimus coeptus pro completo habetur. Ha tehát valaki esti órában is született, nagykorúsága azon napnak első pillanatában már beáll, melyen élete 24-ik évét betölti.

Egyébként az időszámítás módja tekintetében számos oly szabály áll fenn, mely csak egyes intézménykörökön belől érvényesül. E szabályok megismerése nem is tartozik e §-ba, s csak

¹ V. ö. 1893: XVIII. t.-cz. 116. §-t, az ítéletben megállapított teljesítési határidő számítására nézve. V. ö. továbbá a 131. §-t a felebbezési határidő számítására nézve. Továbbá: 1881: LIX t.-cz. 23. §-t.

² Kimondja ezt az Optk. 903. §. „Oly jog, melynek megszerzése bizonyos naphoz van kötve, azon nap kezdetével szereztetik meg. De valamely kötelezettség teljesítésére nézve a kötelezett az egész nap illeti.“

példakép említhető, hogy váltókötelezettségek a fizetési napnak déli 12 órájáig, keresk. kötelezettségek csak az üzleti órák alatt, váltó óvás felvétele csak délelőtt 9—12-ig és délután 2—5 között teljesíthető. (1876: XXVII. t.-cz. 102. §.) A kereskedelmi törv. a keresk. ügyletek teljesítésének idejére nézve részletes szabályokat tartalmaz a 327—334. §-okban (1875: XXXVII. t.-cz.), a lakbérleti szabályok a felmondási jog gyakorlására nézve általában végső időpontul az utolsó felmondási nap déli 12 óráját határozzák meg, ha továbbá valamely határidő utolsó napja ünnepre vagy vasárnapra esik — számításba ez nem jöven — a határidő a rákövetkező napon tekintendő beteltnek.¹ Az 1891: XIII. t.-cz. a vasárnapi munkaszünetről rendelkezvén, az ipari munkát általában, s így az ezzel kapcsolatos kötelezettségeket is kizárja a vasárnapon és Szent István napon való teljesítésből stb.

27. §. Az elévülés.

Irodalmi utalások. Dr. Kiss Albert: Az elévülés a magyar anyagi magánjogban. Budapest, 1902.; Zsögöd: Fejezetek stb. cz. m. a szövegben idézett részek; Zlinszky: Id. cz. m. 241. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 237. és köv. l.; Frank: Ösiség és elévülés. Buda, 1848.; Unger: System stb. Id. cz. m. II. k. 249—286. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 391—401. l.

Az időtelés és a jogviszonyok okozati összefüggésbe hozatalának legtipikusabb esete az *elévülés*, az az intézmény, amelyben a jogrend a szociális élet egyik legközvetlenebb és legáltalánosabb meggyőződését viszi át a jogi szabályozás terére. A tényleges állapotok érintetlenül hagyása és védelmezése különben is egyik feladata az „állam életrendjét“ kitevő „jognak“, s hogy egyebet ne említsünk, a birtok egészben véve nem más mint a társadalmi felfogás intézménybe öntött tisztelete azzal szemben ami de facto fennáll. Sem nem igazságos, sem nem czélszerű a fennálló viszonyokat rendszerint rég elfelejtett igények meglepetészerű feltámasztásával megzavarni, bizonytalanná tenni. Ami megrögződött és állandóvá vált: annak a kívánatos korlátok mellett, mi alatt bizonyos időtartam (az u. n. elévülés idő) értendő,

¹ 1876: XXXII. t.-cz. 103. §. 1875: XXXVII. t.-cz. 329. §. 1868: LIV. t.-cz. 255. §.

felforgattatnia hosszú időn át gyakorlaton kívül hevert igények által nem szabad. „Die Zeit ist eine Macht, — mondja Windscheid — der sich kein menschliches Gemüth entziehen kann; was lange bestanden hat, erscheint uns bloss deswegen, weil es bestanden hat, als ein Festes, Unumstössliches“.

Ez az elévülés intézményének legislatív politikai alapgon-dolata, maga az intézmény pedig fogalmilag véve az időtelés ama hatályát jelenti, melynél fogva bizonyos időnek leteltével valamely jog keresetileg nem érvényesíthető, illetőleg érvényesíthetését a letelt időre alapított kifogás megakadályozza.¹ Ám tévedés volna azt hinni, hogy a jog érvényesíthetlenségének közvetlenül *maga az időtelés* volna az oka. Mint az előbbi §. során mondva volt, az időnek jogi jelentősége csak akkor van, ha a jogrend *más jogi tények hatályát* hozzákapcsolja, vagyis mintegy általa juttatja kifejezésre. Ez az eset itt is. Az időtelés másodrangú csak s nem szolgál egyéb-re, mint valamely jog nem gyakorlása és a gyakorlásához szükséges cselekvények elmulasztása, mint jogi *tényálladéknak* kiegészítésére. Az a jogi tényálladék tehát, melyből a jogok elévülése kikerül, több jogi ténynek kapcsolata. Első jogi tény: a kereseti jog keletkezése; második: a kereseti jog igénybe-vevéle bizonyos időn keresztül (a jogositottnak tétlen magatartása); harmadik: hogy ne forduljon elő a megkívánt időtartam alatt oly körülmény, mely a kereseti jog igénybevételét kizárja (félbeszakítás és elévülés szünetelése); az idő e tények kapcsolatában csak kiegészítő szerepet játszik s jogilag hatályossá ép a kapcsolat révén lesz. Ez a beálló jogi hatály pedig a kötelezettet megillető *kifogás*, mely a lefolyt „elévülési időre“ való hivatkozásból áll. Az elévülési idő, mint kifogási alap háttérében a jogositott *hanyagossága* s az „elévülési időnek“ különböző forrásokból eredő *meg nem szakítása* rejlik.

Régebbi jogunk az elévülést az u. n. elbirtoklással együtt, mint egyazon intézmény két különböző hajtását tárgyalta. (Praescriptio.) Az elbirtoklásnál t. i. a jogéletnek az elévüléssel annyiban rokontermészetű jelenségével van dolgunk, amennyiben a jogi hatás — még pedig jogok *szerzése* — *szintén* az időteléssel

¹ Az Optk. definitiója ez: „Az elévülés valamely jognak, mely a törvény által meghatározott idő alatt nem gyakoroltatott, elvesztése.“ (1451. §.).

szoros kapcsolatba hozott jogi tények alapján megy végbe, sőt mindez a folyamatban levő elévüléssel, miután a magyar jogban mindkettő általában 32 év alatt folyik le — rendszerint párhuzamban történik. Ám a diametriális ellentétre elévülés és elbirtoklás között már maga az az egyetlen körülmény rámutat, hogy utóbbinál *jogszerzésről*, előbbinél pedig a kereseti jog kifogás utján való visszaveréséről, végeredményben tehát *jogvesztésről* van szó. Továbbá, míg az elbirtoklás ipso jure hat és az elbirtokolt jogot a régi jogosult hatalmi köréből *teljesen* kivonja, addig az elévülés, csak perbeli kifogással, tehát jogügyletileg érvényesíthető s az elévült jogból csak a kereseti jogot szünteti meg. Ezért nem áll az, amit különben az Optk. 1478. §-a is mond, hogy „— minden elbirtoklást elévülést is foglal magában —“. Az elbirtoklás tárgyalásának igazi helye a tulajdonszerzési módok között van, habár elbirtoklásnak egyéb jogok szerzésénél is lehet helye. Egy másik és már közelebb álló, rokontermészetű jogéleti jelenség az u. n. „*jogvesztő határidő, a praeclusiv terminus*.¹ Bizonyos jogcselekvényekre kitűzött határidő elmulasztása kizárja, hogy az illető jogcselekvények utólag foganatosíttassanak, mert az objectív jogrend így parancsolja. E praeclusiv terminusoknál azok meghoszszabítása szünetelő vagy félbeszakító okok érvényesülése folytán egészen ki van zárva s a jogvesztést voltaképp nem a jogositott mulasztása idézi elő, hanem közvetlenül maga a jognak már eleve időhöz kötött korlátoltsága. Lényeges a záros határidő jogi természetének megítélésénél az is, hogy mindig hivatalból veendő figyelembe, ami az elévülésre nézve egyáltalában nem áll.

A mondottak szerint az elévülés arra vezet, hogy keresetet bizonyos magánjogi igények érvényesítése iránt támasztani nem lehet. „*Elévül*“ a keresetjog; — mondjuk — de e tétel az egész magánjog területén azért korántsem érvényesül mindenütt. Szabály ugyan, hogy minden kereset elévül, de a kivételek is számosak; így a legszemélyesebb jogok, a családjogok, a házasság személyes vonatkozásait illető jogok, melyeknél a jogositványok egész sorozatából álló, állandó és folyton folyó jogállapotot jelentő viszonyokba azok természeténél fogva senki (akinek javára az elévülés folya) nem helyezkedhetik bele, de a vagyonjogok kö-

¹ A praeclusiv terminus fogalmára és az elévüléssel való rokonságára lásd Zsögöd: Fejezetek stb. cz. m. II. k. 959—960. l.

zött is akad olyan, mely az elévülhetéstől általában ment s így sohasem évül el, így pl. a vagyonszövetség megszüntetése iránti kereseti jog, határigazítási keresetek (Trip. I. r. 84. cz. alapján) stb.

Az idő szerepe az elévülésnél az elévülési tényálladék kiegészítése. Ez elévülési időtartam a magyar magánjog szerint általában véve 32 esztendő.¹ Tekintettel a számos kivételes elévülési időhatárokra, ez a 32 esztendő az *általános, rendes* elévülési időhatár. (Oszták jog szerint 30 év; Optk. 1479. §.) Kivételesek: egyházra nézve 40, az államkincstárra 100 év; szelvényeken alapuló keresetekre általában nézve 6 év (1881: XXXIII. t.-cz. 40. §.); állami, törvényhatósági és magán értékpapirokban kifejezett követelésekre 20 év (ugyanott 37. §.); házasság felbontására — bizonyos okok alapján, illetőleg bizonyos esetekben — 10 év, más okok alapján 6 hónap (1894: XXXI. t.-cz. 83. §.); házasság alatti ajánlékok visszakövetelésére házasság felbontása esetén 1 év (ugyanott 89. §.); ugyanennyi általában a házasság érvényességének megtámadására (ugyanott 57. §.), nemkülönben az eljegyezésen alapuló kártérítési követelésekre nézve (ugyanott 5. §.); kamatkövetelésre 3 év (1883: XXV. t.-cz. 19. §.); vaspályák okozta halál vagy testi sértés esetén való kártérítésre 3 év (1874: XVIII. t.-cz. 9. §.), sőt ismer még jogunk 5 évi, 2 évi, 3 havi stb. elévülési időt is. Az elévülési idő számítása a rendes időszámítás szabályai szerint történik. A jogelőd ellen lefolyt elévülési idő a jogutóddal szemben is betudandó,² s amennyiben az utódra nézve rövidebb vagy hosszabb elévülési időt állapít meg a törvény: elterjedt felfogás szerint³ a konkurráló elévülési idők arányosítandók.

Az elévülés abban az időpontban kezdődik, melyben a követelés keresetileg érvényesíthetővé vált. Kötelmi jogoknál ez az időpont az u. n. „*lejárat*“; dologi jogoknál pedig az, melyben a dologi jogokra nézve illetéktelen harmadik személyeknek cselekvénye, beavatkozása folytán (pl. a tulajdon tárgyának elragadása) beáll az az állapot, mely — ha az elévülés befejeződnék —

¹ Trip: I. r. 78. cz. 2. §.; 79. cz. 3. §. Frank: Id. cz. m. 238. l. I. k.

² Ez az u. n. *accessio temporis*, melyet a mi gyakorlatunkba főleg az Optk. 1493. §-a vitt bele.

³ Így Zsögöd: Fejezetek stb. cz. m. I. k. 412. l.; és Kiss A. Id. cz. m. 176. l.

jogivá lenne válandó. Dologi jogok elévülésénél a határidő számítása a kezdőpont tekintetében világos, annál ingatagabb azonban kötelmi jogokra nézve a „lejárát“, mint az „*actio nata*“ időpontja. A lejárat¹ kitüzési módjai t. i. sokfélék lehetnek, de általában véve vagy határozott a lejárat kitüzése, vagy határozatlan. Határozott lejáratnál nem merül fel semmi nehézség, annál több azonban ott, hol a lejárat nincs fixirozva. Ez az eset határozatlan időre, felmondásra, felmondás után bizonyos időn túl való teljesítésre szóló kötelmeknél fordul elő. Általános szabály nem állván rendelkezésre, a jogalkalmazásnak a jogmagyarázat segítségével kell megoldást keresnie. Így: Határozatlan időre szóló követeléseknél (pl. *praecarium* esetében, hol a használatul adott dolog *bármikor* visszakérhető) az ügylet kötésekor az ügyleti követelés érvényesítésére már van kereseti jog, hiszen a követelést a következő pillanatban már lehetne érvényesíteni. Így tehát az elévülési idő az ügylet kötésétől kezdve számítódik. Általában „felmondásra“ kikötéssel létrejött ügyleteknél lényegileg véve az elévülés számítása hasonlóképen történik. A hitelező bármikor, tehát azonnal is felmondhat, kereseti joga a szerződés megkötésével megszületett: az elévülés is tehát innen számítandó. A „felmondásra“ kikötés értelme csak annyi, hogy az adós előbb, semmint felmondás történt, nem teljesíthet.² Ha a teljesítés felmondástól számított bizonyos időre van kikötve (pl. felmondás után 4 hónapra) ez esetben a lejárat kitolása, meghosszabbítása áll előttünk. S mert megtörténhetik, hogy a hitelező egyáltalában nem mond fel s így az elévülési idő folyása sohasem kezdődhetik meg, a keresk. törv. 121. §-ának analog alkalmazásával, nehogy az elévülés általános szabálya kijátszhatónak tűnhessen fel, azt kell mondanunk, hogy az elévülés a felmondási idő leteltével veszi kezdetét; amennyiben pedig a felmondási idő határozatlan (a hitelező tetszésétől függ, mikor mondjon fel) a számítást már a szerződés-kötéstől el kell kezdenünk.

Az elévülési idő folyásában szünet is állhat be, ez esetben a

¹ A lejáratra nézve lásd Zsögöd: Fejezetek stb. cz. m. I. k. 776. és köv. l. Kolozsvári T. 1909. G. 141/3. sz. Az elévülés azon időpontban kezdődik, amikor a keresetbe vett jog érvényesíthetővé vált. (Erd. J. K. II. 39. sz.).

² Lásd e részben Kiss A. levelezését id. cz. m. 181. és köv. lap, melyekben egyébként Zsögöd fejtegetései vannak főleg figyelembe véve.

szünetelés ideje az elévülési időhatárba nem számít. Az elévülés „nyugszik“, vagy mert a jogosított jogának kereseti érvényesíthetése tekintetében cselekvőképtelenség okából gátolva van s törvényes képviselője de facto nincs,¹ vagy mert azok között, kik az elévülésnél érdekelve volnának, oly viszony forog fenn, mely ethicai tartalmánál fogva az elévüléssel meg nem fér (pl. az atya gyermeke, a házastárs házastársa, gyám gyámoltja ellen nem évíthet el, amíg e viszony köztük fennáll),² vagy mert erőhatalom, háboru,³ a jogszolgáltatás szünetelése vagy más és specifice jogi akadályok (az adósnak adott halasztás — pactum de non petendo intra certum tempus — törvényes moratórium, pl. 1868: XXXI. t.-cz. 5. §., továbbá a csőd a bejelentés alá eső igények elévülése tekintetében stb.)⁴ a kereseti jog érvényesítését tényleg kizárják.⁵ Míg ezek az okok fenforognak, addig az elévülés el nem kezdődhetik, s ha már megkezdődött, szünetel, nyugszik. Valamely cselekmény- vagy mulasztásból eredő vagyoni igény elévülése azonban ugyanazon cselekmény vagy mulasztás büntetethezőségének elévülésétől független.⁶

Különbözik az elévülés szünetelésétől az elévülés megszakítása, melynek hatálya az, hogy az elévülésből addig lefolyt idő elesik és a megszakítástól kezdve új elévülési időt kell számítani. Megszakítás a keresetindítás, az ezzel egyértelmű fizetési meghagyás kibocsátása (1893: XIX. 3. §.) és végrehajtás iránti kérelem előterjesztése; végrehajtás fogatosítása, beszámítási kifogás perbeli érvényesítése és az „elévítő“ adósnak minden faj-

¹ A tétel részben a régi jog szelleméből következik (1729: XXXVI. és XXXVII. t.-cz.), részben pedig az Optk. 1494. §-ának hatása.

² E pontban ismét az Optk. hatása, nevezetesen az 1495. §. átvétele nyilatkozik.

³ Ennek alapja Werböczy (HK. I. 79. cz. pr. és 1. §.) azon tételben van, hogy a fogságba esett egyén, vagy az atyját a számkivetésbe önként követő fiu ellen visszatértükig az elévülés szünetel. V. ö. Optk. 1496. §.

⁴ A kereset elévülés megkezdését a vele szemben álló perdöntő kifogás szintén nem gátolja, ellenben a perhalasztó kifogások igen. Lásd erre nézve Zsögöd Fejezetek stb. id. sz. m. II. k. 633. l.

⁵ E nyugvási okok valamennyije benne van régi magánjogunk szellemében, de benne van a mai gyakorlatban is, melynek irányt kétségkívül az Optk. jelölhetett.

⁶ Curia 1908 máj. 19-én 8093/907. sz. (Egyet. Dár II. 275.)

táju tartozás elismerése, vagy ami ezt az elismerést *facto concludente* kifejezésre juttatja (pl. részletek, kamatok fizetése). Viszszavent vagy érdemi okból elutasított keresetnek félbeszakító hatálya nincs, ugyanigy az illetéktelen bíróságnál beadott s ez okból a limine vagy tárgyalás közben visszavetett, vagy hiánypótlás miatt visszaadott kereseteknek, hacsak a hiány a kitűzött záros határidő alatt nem pótoltatik, illetőleg a kereset az illetékes bíróságnál a törvényszakba 30 nap alatt be nem adatik.¹

Általános szabályul szolgál, hogy az elévülést a bíró hivatalból nem veheti figyelembe. Az elévülés lényege szerint kifogás s így az elévítő fél részéről az ellene indított perben kifogáskép érvényesítendő.² Perenkivüli érvényesítésnek nincs hatálya.³ Befejezett és érvényesített elévülés csak a kereseti jogot szünteti meg; magát a jogosultságot, a követelést azonban materialiter nem. Ha dologi jog kereshetősége évült el, mihelyt az elévítő vagy jogutóda a birtokokból kiesik, az addig csak névlegesen fennállott dologi jog ismét érvényesíthetővé lesz (fenmarad az u. n. *dominium sine re*); ha kötelmi jog kereshetősége évült el, maga a kötelelem mint *naturalis obligatio* visszamarad s mint az ilyenek általában, esetleg keresetileg is érvényesíthetővé válik.⁴

XII. FEJEZET.

A jogok védelme.

28. §. *A jogok védelméről általában.*

Irodalmi utalások. Unger: Id. cz. m. II. k. 323. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 245. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. II. k. 371. §.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 413. és köv. l.

Nem tartozik ugyan eredetileg a „jog” lényegéhez, hogy másokkal szemben elismertetése kényszerrel is ki legyen eszkö-

¹ 1893: XVIII. t.-cz. 27. §. és 28. §. 3. p. alapján v. ö. Kiss: Id. cz. m. 202. és köv. l. V. ö. továbbá Optk. 1497. §.

² Kimondja az 1876: XXVII. t.-cz. 88. §-a (váltótörv. az elv. azonban az ált. magánjogban is áll.) Kolozsvári T. 1908 C. 201/3. sz. — „A elévülés hivatalból figyelembe nem vehető s annak alapján előterjeszhető kifogás csak személyesen gyakorolható jog.” (Erd. J. K. II. évf. 3. sz.)

³ Állandó gyakorlat. V. ö. Kiss: Id. cz. m. 215. és köv. l.

⁴ Például, ha az elévítő utólag elismeri. V. ö. egyébként Kiss: Id. cz.

zölhető, de a fejlődésnek azon fokán, melyen a mai jogrendszerek, (sőt már az őskoriak is) állanak a jogvédelem eszméje a jog fogalmába szorosan bekapcsolódott. Minden jog t. i. ember és ember mint jogosított és kötelezett közötti viszonyt jelent, s a szerint, hogy e viszony éle mindenki avagy csak specialiter egyesek ellen irányul-e? szokás az abszolút és relatív jogokat megkülönböztetni. Minden abszolút és relatív jogban benne van az *igény* arra, hogy elismertessék. A relatív jogoknál a jog és az igény fogalmkörei összeesnek, fedik egymást, mert a hitelezőt az adásával szemben megillető jog egyuttal a vele szemben fennálló igényt is jelenti. Abszolút jogoknál ellenben, mert az igény az elismerésre *mindenkivel szemben* fennáll: állandóan csak a jog maga áll előttünk, s az igény concrete máskor, mint az abszolút jog valamely oldalról történt megsértésekor nem jelentkezik. Ily esetben azonban, mert az igény meghatározott jogsértő ellen irányul, maga az abszolút jog is relatív színezetet kap.

Az „igény“ a mondottak szerint a „jog“-nak materialis tartalma, melyet a gyakorlás célzatával valakire ráirányítunk a végre, hogy őt a jogunknak megfelelő magatartásra bírjuk. Ha a hitelező adásától fizetést követel: „igényt“ támaszt a jogából folyó teljesítési kötelezettségre. Ha az ingatlan tulajdonosa a telkén való átjárást betiltja, „igényt“ támaszt tulajdonjoga kizárólagosságának az ingatlanon való tiszteletben tartására és pedig in concreto azzal szemben, aki éppen az átjárást gyakorlatba vette. Az „igény“ terminus technicussa tehát a jogi beszédmódban nyomon követi azokat az eseteket, ahol a magánjogok sérelmet szenvedtek. Ez a sérelem az alanyi joggal való szembehelyezkedésből és így az „igény“-nek élethelyéből áll; a joggal való szembehelyezkedés azonban nem azonos a u. n. szorosabb értelemben vett „jogellenes cselekvényekkel“, mert sem törvényrendeletébe, sem a jó erkölcsökbe nem ütközik, nem nyilvánul benne oly akarat, mely az objectív jogrend elleni lázadásnak volna nevezhető s ezért minden ilyen magatartás önmagában véve megengedett s csak, miként a tiltott és jogellenes cselek-

222. és köv. l. Optk. 1432. §. M.-Vásárhelyi T. 1907 G. 124/2. sz. — „Elévülés esetén pedig nem maga a jog, hanem csakis annak kereset útján való érvényesítése enyészik el, de az u. n. obligatio naturalis megmarad.“ (Erd. J. K. I. évf. 3. sz.)

ményekből szóló §-ban említve volt, arra vezet, hogy a megtagadott jogból felkeltve az igény érvényesítésének szükségét, az alapul szolgáló viszonyt módosítja, kiegészíti és bizonyos mellékhatályok előidézésére alkalmas.

A magánjogból származó és azok sértetlenségét célzó igényeknek minden s a jogrend által elismert módon való érvényesítését általában „*jogvédelemnek*“ nevezzük. Ez a jogvédelem tehát alanyi magánjogokkal szembehelyezkedő s azok gyakorlásának ellenszegülő, vagy a gyakorlást bármi módon korlátozó — egészben véve tehát sértő — magatartásnak és a tényleg bekövetkezett sérelemnek eltávoztatásában áll. Az a hatalom, mely e „védelemre“ szükséges, vagy magától a sértett jogalanytól indul ki s ezen esetben a jogvédelem érvényesülési alakja az u. n. *önhatalom*; vagy a hatóság nyújtja azt a sértett fél megkeresésére s ilyen esetben beszélünk a „*hatósági jogsegélyről*“. Ehhez képest különül el szükségképen az alanyi jogok védelmének tárgyalása is, a) *önhatalom* és b) *hatósági jogsegélyre* s mert az *önhatalom* ismét két különböző formában nyilatkozhatik, t. i. mint támadás és védelem, megkülönböztetjük körében az „*önsegély*“ és a „*jogos önvédelem*“ eseteit.

29. §. Az *önhatalom*.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 245. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. II. k. 371. §.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 414. és köv. l.; Indokolás a magyar ptky. tervezetéhez III. k. 262—270. l.; Biermann Mihály: A szomszédjogi oltalom Budapest, 1887; Unger: System stb. Id. cz. m. II. k. 337—346. l.; Merkel: Collision rechtmässiger Interessen. Strassburg, 1895. Titze: Die Nothstandsrechte. Leipzig, 1897.; Tuhr: Der Nothstand im Civilrecht. Heidelberg, 1888.; Kolosváry B.: Magánjogi végszükség. Budapest, 1907.; Almási A.: Önsegély.)Jogállam, 1905. évf.)

A jogvédelem rendes eszköze ugyan a hatóságok nyújtotta jogsegély; ám vannak oly esetek, melyekben a segély nem eléggé gyors ahhoz, hogy a fenyegető jogsértés ellen kellő biztosítékot adhasson, vagy ha a sérelem már megtörtént, annak azonnali elhárítása igénybevehető legyen. Ez okból jogunk az *önhatalmat* nem tiltja el, sőt mint a jogvédelem egyik módját szabályozza is

azt, annyiban t. i., amennyiben érvényesülésének korlátait meghatározza.¹

Jogok védelmére önhatalmu tevékenységet két irányban lehet kifejteni. Ugymint: először vagyonunk és személyünk elleni támadások, illetőleg jogainkba való jogtalan beavatkozások *viszszaverésére*; ez a szoros értelemben vett *önvédelem* és másodsor valódi, vagy vélt jogainknak mások ellen irányuló *önálló támadással való érvényesítésére*; ez pedig az *önsegély*. Amott önhatalmulag védjük jog- és érdekspharánkat, emitt önhatalommal nyulunk bele mások jog- és érdekkörébe. Az „önvédelem“ általában el van ismervé, az önsegély ellenben csak azon esetekben van megengedve, melyeket maga a pozitív jogrend eleve kijelöl. Ez az utóbbi tétel ugyan általános érvényűnek nem mondható, mert az önsegély *periculum in mora*-nál a törvény által előre nem fixirozott esetekben is helyt foghat, ha a hatósági segély kellő időben való megérkezése már nem remélhető.

I. *Önvédelem*. Az önvédelem fogalmát a büntetőjog is meghatározza, mely meghatározással² a magánjogi önvédelem lényegében megegyezik. Minden objective jogellenes és közvetlen támadás, mely akár a személy, akár a vagyon ellen irányul: feljogosít a támadás nagyságához, hevességéhez mért minden oly védelmi cselekvényre, mely a támadás elhárítására szükséges. Közelebbről a támadás „*objectiv jogellenesége*“ azt jelenti, hogy a támadónak *vétkesnek* lennie *nem kell*, azt is hiheti a támadó, hogy eljárása jogos; viszont azonban a megtámadottnak *nem szabad* a támadás előidézésében vétkesnek lennie, sőt amennyiben jóhiszemű tévedés folytán a jogos támadást jogellenesnek minősítve, önvédelemmel élt azzal szemben: cselekvénye nem lesz „önvédelem“, hanem jogellenes cselekvény.

A támadás elhárítására szükséges cselekvények magától a támadástól függnék. Amennyiben tehát a támadás nagyon erős, a védelmi cselekvény is elmehet esetleg egészen a támadó megöléséig. A szükség határán túl menő védelem azonban már nem

¹ Az önhatalomnak, mint jogvédelmi eszköznek tág körben való elismerése: régi tétele jogunknak, már Werbőczynél is megtalálható. (Trip. I. r. 68. cz.)

² 1878: V. t.-cz. 79. §. „Jogos védelem az: mely akár a megtámadottnak, akár másnak személye vagyona ellen intézett, vagy azt fenyegető, jogtalan és közvetlen megtámadásnak elhárítására szükséges.“

jogos önvédelem, hanem jogellenes cselekvénykép bírálható el. „Mindazonáltal — mondja Werbőczy (Trip. III. R. 22. cz. 5. §.) — Isten és a lelkiismeret ítélőszéke szerint minden védekezésnek a *vétlen önvédelem mérsékletével* kell történnie. Hogy pedig a védelem vétenül történt, ezt akkor mondjuk, amikor valaki magát vagyonának és személyének veszélyeztetése nélkül másképp nem védheti, hanem ha azt, aki őt megtámadja, vagy megöli, vagy megsebesíti“.

Az önvédelem szükséges korlátainak félelemből vagy megzavarodásból való áthágása büntetőjogi szempontból kizárja a beszámítást,¹ de a magánjogban ez az álláspont nem érvényesül, s a szükséges tulmenő védelem: jogellenes cselekvény marad. Kérdés, hogy az önvédelem határait tullepi-e az, aki a jogtalan támadással tőle elragadott javait a támadó üldözésével, erőszakkal ismét visszaveszi. Némelyek szerint mert az önvédelem csak a jogellenes cselekvény elhárítására szorítkozhatik, ellenben sikertelensége esetén az in integrum restitutio már az önsegély jogos vagy jogtalan volta szerint bírálható el: ily esetben a jogos önvédelem határainak tullepése forog fenn s a már multban lévő támadás megtorlása, megboszulása áll előttünk. Nem helyes; mert ha a dolog in continenti (in congressu) történt, a cselekvény tényálladási, sőt jogilag véve időbeli egysége is megvan, s így aki a tolvajt azonnal üldözőbe véve, visszaragadja tőle az ellopott tárgyat, a jogos önvédelem körében megmaradt, s cselekvényének jogellenességét megállapítani nem lehet. Természetes kelléke a jogos önvédelemnek, hogy a védelmi cselekvények *csak* a támadó ellen irányuljanak s ujabban a doctrina elismeri azt is, hogy az „önvédelem“ jogellenes támadásokkal szemben, a védekezőnek segélyére sietőkön kívüli harmadik személyek részéről is gyakorolható legyen, a megtámadott érdekében és ő helyette.

Tovább megy a jogrend az önvédelemnél ott, ahol annak mintegy magasabb fokozatát, a *magánjogi végszükséget* is elismeri. A magánjogi végszükség eseteiben vagyonunkat vagy személyünket oly közvetlen veszély fenyegeti, melynek elhárítására csak egyetlen mód áll rendelkezésre, az t. i. hogy másnak jogilag

¹ 1878: V. t.-cz. 79. §. 2-ik bekezdés: „A jogos védelem határainak félelemből, ijedségből vagy megzavarodásból származott túlhágása nem büntetetik.“

védett érdek- és jogkörébe rombolólag beavatkozunk. Ez a sajátos kényszerhelyzet — az u. n. *casus supremae necessitatis* előállhat valamely idegen tulajdont képező dolog vagy jogtárgy ránk nézve momentan fenyegetővé vált vagy eredetileg is veszélyeztető minőségéből (pld. feldühödtt állat támadása, kigyuladt épület), előállhat valamely természeti esemény (pld. vizáradás) vagy pusztá ténykörülmény érvényesülése következtében (pld. abból, hogy éhezünk); de előállhat egy idegen személy részéről is — pld. elmebeteg veszélyes magaviselete esetén, vagy ha valaki — szintén végszükségben — a mi rovásunkra akar menekülni, sőt előállhat saját vétkességünk eredményeként (pld. ha az állatot mi ingereltük fel) stb., — a lényeges az összes elképzelhető esetekben az, hogy, ama másképp el nem hárítható alternatíva előtt álljunk, miszerint vagy fölálldozzuk végveszélybe jutott jogos érdekünket vagy pusztítsuk el a veszélyeztető s különben szintén jogilag védett ellenérdeket.

Cselekményünk a tulnyomónak mondható felfogás szerint (s erre pozitív jogunk némely adalékai is támpontot nyújtanak) *jogos cselekmény*. — helyesen pedig a jog és jogtalanság között álló oly *megengedett, közömbös* cselekmény, mely a jogi cselekmények 3-ik kategoriáját betölti. A két felfogás közti különbség a következő: Ha a végszükségi cselekmény jogos: úgy önvédelemnek vele szemben helye nincs. Ha u. n. közömbös cselekmény: akkor önvédelemmel élhetünk ellene. Ez utóbbi felel meg annak az önként kínálkozó *Fichte*-féle megoldásnak is, hogy a végszükségi helyzetben a *bellum omnium contra omnes* elevenedik meg.

Elterjedt vélemény, hogy a végszükségi cselekmény csak akkor jogos, ha az érdek, melyet általa megvédünk, nagyobb értéket képvisel, mint az, melyet megsemmisítünk (*Prinzip des überwiegenden Interesse; Proportionalitas* elve a német ptkv-ben.) A mi jogunkban azonban e nézetet mi sem támogatja s az, eltekintve attól, hogy végszükségi helyzetben a szemben álló érdekek mérlegelése amugy is alig lehetséges — a körülbelül egyenlő értékű ellenérdekek összeütközése esetében megoldást nem nyújt.

Akár jogosnak, akár közömbösnek minősítjük a végszükségi cselekményt: az a kártérítési kötelezettséget rendszerint maga után vonja. Ki kell zárnunk azonban a kártérítést akkor, ha a végszükségi helyzet előállásában — azt — akinek rovására a vég-

szükségből menekülünk, kimutatható vétkesség terheli. Ilyenkor a vétkest az önvédelem sem illeti meg.

A végszükség kérdésében a magánjog érintkezésbe jut a büntetőjoggal¹ s hozzávaló viszonya a következő: Hogy mi a végszükségi cselekmény? ezt a magánjog határozza meg. Így ott, ahol a cselekmény a magánjog objectiv criteriumaival megszabott „végszükségé“-nek körén belől mozog, a bünt. jognak semmi bele szólása nincsen. Amit a magánjog kifejezetten megenged és elismer: az büntetőjogi szabályozásnak még tárgyát sem képezheti. Ahol ellenben a cselekmény a magánjogi végszükség criteriumai közé beleilleszkedni nem tud: ott kezdődik a büntetőjog feladata, amennyiben a magánjogilag már jogellenesnek veendő magatartást vagy cselekményt — miután a bünt. jognak a subjectiv momentumokra, a cselekvő belsejében működött egyéni, lelki rugókra (félelemre, képzelődésre, ijedtségre, gyengeségre, kishitűségre, gyávaságra stb.) nagy súlyt kell fektetnie, — a *büntethetőség szempontjából enyhébben* itéli meg s alkot magának olyan anyagból, ami civiliter már *feltétlenül jogellenes*, egy specialis „végszükségi“ fogalmat, melynek körében a beszámítást kizárhatja.²

II. *Az önsegély.* Az önsegély az önhatalomnak, mint jogvédelemnek az az alakja, melynél a „védekező“ támadólag lép föl. Mint említettük, nem is rendes, hanem csak kivételes jellegű jogvédelmi eszköz s másutt, mint ahol a jogrend kifejezetten megengedi, nem foghat helyet anélkül, hogy jogellenességet maga után ne vonjon. Fogalma szerint ugyanis az önsegély abból áll, hogy valaki birói segély kieszközlése, vagy bárki más megkérdezése nélkül önhatalmulag szerez érvényt valóságos vagy vélt jogának azzal, hogy mástól bizonyos dolgokat elveszen, vagy azok kiadását fenyegetéssel kieroszakolja, minden esetben tehát a legorombább módon belenyul másnak érdek- és jogkörébe. Ép ezért a jogrend az önsegélyt, mint a modern állam-fogalommal ellenkezőt csak kivételes esetekben ismerheti el. Ezek az esetek meglehe-

¹ 1878: V. t.-cz. 80. §. „Nem büntetjük a cselekmény, ha az a tettes vagy hozzátartozó életének vétkesen származott, más módon el nem háriható, közvetlen veszélyből való megmentése végett, végszükségben követtetett el.“

² Végszükségszerű tényálladékokat érintenek az 1885: XXIII. vizjogi t.-cz. 66. és 185. §§.; 1879: XXXI. erdőjogi t.-cz. 81. és 103. §§.; 1888: X. tengeri kábelekről szóló t.-czikk I. cikkelye is.

tős szűk körűek s közös jellemvonásuk, hogy feltételezik a hatósági jogsegély utólagos igénybevételét, de addig is, míg ez megtörténhetik, *biztosítást* hivatvák nyújtani a jogosult igényeinek érvényesítése esetére a követelés fedezete tekintetében. Azonfelül az önszegély igénybevételének egyéb feltételei is vannak. Imminensnek kell a veszélynek lennie; azaz a jog érvényesíthetése az önszegélyvel eszközrendő magabiztosítás nélkül kizártnak, vagy legalább is felette megnehezítettnek tünjék fel; más személy javára senki sem gyakorolhat „önszegélyt“, (ellenkezöleg, mint láttuk az önvédelemnél); nem szabad továbbá oly igények biztosítására igénybevenni önszegélyt, melyek bíróilag sem volnának érvényesíthetők; s végül: ami az „imminens veszély“ követelményéből folyik, szükséges, hogy a veszély közvetlensége okán a hatósági jogsegély kieszközlésére már elegendő idő ne legyen.

Az önszegély egyes megengedett esetei voltaképp csak a különös intézmények során tárgyalhatók, példaképp azonban álljanak itt a következők: *magánzálogolás*; a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894: XII. t.-cz. 89. §-a szerint¹ a földbirtokos, bérlő, ezek családtagjai és alkalmazottai felvannak jogosítva arra, hogy a mezei lopáson, vagy a mezei vagyron rongálásán ért egyénektől a lopott tárgyakat és a lopás, vagy rongálás elkövetésére használt eszközöket lefoglalják, vagy a tilosban talált állatokat behajtsák, kötelesek azonban lefoglalt tárgyakat vagy behajtott állatokat, ha azok három nap alatt (Optk. szerint 8 nap alatt) ki nem váltatnak, a községi előljáróságnak átadni.² Továbbá: idegen dolog *letartóztatása*, a vadászatról szóló 1883: XX. t.-cz. 17. §-a értelmében; a vadászatra jogosult ugyanis az idegen vadászebeket, melyek területére átmentek letartóztathatja, mindaddig, míg gazdáik az okozott károkért teljes elégtételt nem adtak. Sőt ugyanezen törvény 42. §-a a tüsténti letartóztatási és bekísérési jogot a vadászatra jogosítottnak a tilos vadászaton kapott egyének személyére is kiterjedőleg megadja. *Önhatalmu elmozdítás* a haszonbérléteből, az 1802: XXII. t.-cz. 4. §-a alapján; nevezetesen, ha a haszonbérlő szerződéses kötelezettségeit nem

¹ Circa megfelel az Optk. 1321. §-ának.

² Ugyanezen törvény 90. §-a pedig kimondja: „A tilosban talált baromfi, ha behajtása nehézségekbe ütközik, megölhető. A kóbor ebeket és macskákat saját birtokán mindenki elpusztíthatja.“

teljesíti, a haszonbérbeadó őt a birtokból „kizavarhatja“. *Visszatartási jogok*, pl. az 1876: XIII. t.-cz. 44. §-a esetében, mely szerint a gazda, ha a késelemben veszély mutatkoznék, jogosítva van a cseléd ládáját és holmiját zár alá is vetni, azzal azonban, hogy a vizsgálat foganatosisására a községi előljárót, vagy valamely hatósági vagy rendőri személyt azonnal felszólítani tartozik. Továbbá visszatartási jog illeti a munkaadót az 1898: II. t.-cz. 41. §-a értelmében a munkások által okozott kárának értéke erejéig a munkások munkabére, járandóságai, biztosítékai és ingóságai tekintetében; köteles azonban kárkövetelésének megállapítása végett az eljárást az illetékes hatóság előtt, a visszatartás után három napon belől megindítani; a károsult a kártévő személyének megállapításáig a kártévő dolog visszatartásával élhet. A kártévő személyének megállapítása után azonban a visszatartott dologra törvényes zálogjoga nincsen.¹

30. §. Hatósági jogsegély.

I. Általában.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 245—249. l.; Unger: Id. cz. m. II. k. 346. és köv. l.; Kelemen: Institutiones stb. Id. cz. m. Liber III. De actionibus; Frank: Id. cz. m. II. rész 371. §. és a perre vonatkozó többi §-ok. Magyary Géza: A magyar polg. peres eljárás alaptanai. Budapest, 1898.; Krausz: System stb. Id. cz. m. I. k. 416. és köv. l.; Bacsó Jenő: A jogvédelem előfeltételei a polgári perben (Máramarossziget, 1910.)

Az önhatalom a jogvédelemnek felette tökéletlen eszköze; sikeres volta mindig kétséges és adott körülményektől, főleg pedig a védekező individualis tulajdonságaitól függ. Azokban az esetekben is tehát, melyekben a jogrend az önhatalom kifejtését, jogviszonyaink épségének megoltalmazására elismeri az ezen önhatalom eszközeiben levő s azok által nyújtott biztosítékok szintén tökéletlenek s korántsem jelentik az önhatalommal védett igénynek végleges érvényesítését. Ha ugy a támadó, mint a támadott fél jóhiszemben vannak, az egyik oldalról alkalmazott önhatalmat nyomon követheti a másik fél önhatalma s a „jogvédelem“ így a folytonos harcz egy nemévé nőheti ki magát.

A jogok igazi védelmének a mondottakból folyólag valamely

¹ Kolozsvári T. 1909 aug. 9. G. 136. sz. — Egyet. Dtár III. 276.

oly hatalomtól kell erednie, mely felül áll minden egyéni önkényen és egyéni önhatalmon; mely ha belenyul valamely vitás jogviszony rendezésébe: feladatát úgy képes megvalósítani, hogy döntése egyszersmindenkorra szól s a kérdés megoldása a felujthítás kizárása mellett végérvényes. Ez a mindnyájunk felett álló hatalom az állam, mely a birói hatalmat s ennek körében a magánjogi igazságszolgáltatást is gyakorolja. Alanyi magánjogaink védelmezésének *rendes útja* tehát az állam igazságszolgáltatásának igénybevétele, vagyis amint röviden nevezzük, a „hatósági jogsegély“.

A hatósági jogsegély igénybevétele a *keresettel* történik. E kereset a kezdőpontja annak a jogvitának, mely a birói hatóság előtt a sértett és sértő fél között kifejlődik. A jogvitát a bíró ítélete rekeszti be, s az ítélet végrehajtása a felek kérelmére szintén a bíró feladata. Mindazokat a cselekvényeket, melyek a bíróság előtti jogvitát megindítják s egymást követő sorrendben váltokozva viszik azt előre mindaddig, míg a bíró ítéletét kimondhatja együttvéve pernek, tekintettel pedig arra, hogy alanyi *magánjogoknak* érvényesítéséről van szó, *magánjogi* vagy *polgári pernek* nevezzük. Ezek a cselekvények kettős, t. i. alaki és anyagi szempontból vizsgálhatók. Az alaki szempont alkalmazásával a perbeli cselekvények fogantatási módjáról, a „performák“-ról beszélünk, s e részben a perjog, a perrendtartás szabályaira tettünk vonatkozást. A magánjoghoz természetesen a hatósági védelem körébe eső cselekvények külső szabályai nem tartoznak; hanem igenis a második, t. i. az *anyagi* szempontnak alkalmazása a perbeli cselekvények *tárgya*, vagyis az, hogy a keresettel s a jogvita során egész az ítéletig fogantatott perbeli cselekvényeinkkel *mit* akarunk az ellenféllel szemben érvényesíteni, s minek szerez érvényt maga a birói ítélet is?

Vizsgálunk kell tehát első sorban is magát a pert, s azután a pernek hatását a peres jogra vonatkozóan, mindazon fázisok szerint, melyeken a keresetbe vett alanyi magánjog a birói jogsegély folyamán keresztülmegyen.

II. A per.

Irodalmi utalások. M e g y e s i y G.: Id. cz. m. 46—70. i.; Fl ó s z S á n d o r: A keresetjogról (Magyar Igazságügy, 1876. évf.); P l ó s z S á n d o r: Adalék a keresetjog elméletéhez magánjogi szempontból (ugyanott 1879. évf.);

Zlinszky: Id. cz. m. 248. és köv. l.; Kiss Albert: Az elévülés stb. cz. id. m. 130. és köv. l.; Zsögöd: Fejezetek stb. id. cz. m.; II. k. 851, 1241, s köv. l. 1271. s köv. l.; Unger: System stb. cz. m. II. k. 349—518. l., 551—601. l.; Krainz: System id. cz. m. I. k. 417—447., 466—471. l.; Almási A.: A jogok védelme (Fodor F. Magánjog I. k.) u. az. Az ellenjogok cz. m. (Budapest, 1900.)

A) *A kereset.* Az, hogy valamely alanyi magánjog érvényesítése céljából a bíróságokhoz fordulhatunk, a „hatósági jogsegély“ igénybevétele végett: *közjog*, mely tekintet nélkül arra, hogy az érvényesíteni kívánt jog csakugyan érvényesíthető-e in concreto,¹ mindenkit megillet. Ez a jog az u. n. „*keresetjog*“ *processualis értelemben*; a keresetjog tényleges gyakorlása pedig: a „*kereset*“, „*keresellel*“ benyújtásában, illetőleg előterjesztésében jelentkezik. Magánjogi szempontból a „keresetjog“ az alanyi magánjogokban rendszerint² meglevő az a potentialis energia (a jogálladéknak része), mely szerint azok bíró elébe vihetők és ott az ítélet kieszközlésével érvényesíthetők.

A kereseti jogot egyébként az elméletben uralkodó divergens felfogások szerint különbözőkép szokták meghatározni. Így Savigny és követőinek felfogásában a keresetjog nem önálló, hanem csak egyik fázisa a jogok életének, mely akkor valósul meg, midőn a jog megsértetik és ezért kereshetővé válik; azaz a kereseti jog = maga a jog, de a bíró előtti érvényesíthetés különös alakulatában „—die Klage ist identisch mit dem Recht selbst, die Actio ist das Recht selbst als gerichtlich verfolgbares, das Recht als Kampfrecht.“³ Mondják azt is, hogy a kereseti jog = a jogellenességből folyó igény a condemnatióra és az executióra vagy, hogy a kereseti jog: jog az állammal szemben arra, miszerint az valamely jog érvényesítésére segélyével közreműködjék stb.

Valójában véve a kérdés meddő; elv az, hogy jogát min-

¹ T. i. ha a bíróság annak, aki hozzáfordul, ítéletében nem ad igazat; kiderül, hogy a szerzett jog nem létezik, vagy ha igen is, de nem illeti meg azt, aki érvényesítése iránt fellépett stb.

² Rendszerint, mert van olyan magánjog is, melyet keresetileg érvényesíteni nem lehet.

³ Ezt ugyan Unger módja (id. cz. m. II. k. 354. l.), ki egyébként Savigny-val egy állásponton nincs. Mégis azt hisszük, hogy id. tételében a Savigny-féle nézet szinte plasticusan van kidomborodva.

denki a bíró elé viheti érvényesítés végett, s akárhogyan construáljuk is a kereseti jog fogalmát: az eredmény mindenik constructionál ugyanez. A mai felfogáshoz képest a kikényszeríthetőség a jognak fogalmi alkateleme. A „keresetjog“ pedig in ultima analysi nem jelent egyebet, mint épen azt, hogy a jognak ez a benlappangó alkateleme külső megvalósuláshoz jut. Vannak ugyan jogok, melyekből a jogrend a kikényszeríthetőség alkatelemét azzal, hogy azt el nem ismerte, kiküszöbölte s így ezek kereset útján nem érvényesíthetők. Ezek azonban kivételek (csonka jogok), melyeknek kedvéért indokolatlan volna a „kereseti jogot“ a jogoktól független és egészen önálló jogositványnak minősíteni, vagy úgy tekinteni, mint a követelésekre adott „ráadást“.

Minden alanyi magánjogban tehát nyugvása alatt is megvan az a lehetőség, hogy a bíró előtt érvényesíthető legyen.

Ennek a lehetőségnek concrétté kell válnia. Concrétté válik a keresetindítással. Ez a keresetindítás az alapul fekvő alanyi jogtól független annyiban, hogy akkor sincs kizárva, ha netalán az érvényesíteni kívánt jog nem is létezik.

Az u. n. igényelmélet e függetlenítést a mondottnál teljesebb mértékben viszi keresztül, mert szerinte a keresetjog csak azt jelenti, hogy az államtól jogunk érvényesítésénél a közreműködést követelhetjük. Ez tisztán közjog. Anyagi jelentősége csak az „igény“-nek van, s ennek értelme: hogy valakitől valamit az alapul fekvő jognál fogva követelhetünk. Ez az „igény“ adja meg az állammal szemben a jogsegély megadása iránt fennálló „kereseti jognak“ materiális tartalmát. Mivel pedig magánjogokra vonatkozóan olyankor is rendelkezésre áll a keresetjog, mikor az említett „igény“, vagyis, hogy valakitől valaminek szolgáltatását követeljük, fenn nem forog (pl. megállapítási pereknél) azért ez álláspontról felette fontos a magánjogoknak oly értelemben való classificatiója, hogy melyikben van „igény“, melyikben nincs.

A kereseti jog abból a jogviszonyból áll elő, melyből maga a keresetjogilag érvényesíthető alanyi magánjog is származik. A hány ilyen jog van, ugyanannyi a keresetjog is. Ezen az alapon a keresetjogok legkülönbözőbb osztályozásai képzelhetők. Az a fontos különbség, mely a magánjogokat a relativ és abszolút jogok kategóriáiban elkülöníti, vezet a keresetjogok hasonló classi-

ficatójára is. Ehhez képest megkülönböztetjük a *személyes* (relativ) és *dologi* (abszolút) kereseti jogokat (actiones in personam, actiones in rem).¹ Kötelmi és kötelemszerű viszonyokból *személyes kereset*, dologi és családi viszonyokból ellenben *személytelen*, azaz *dologi kereset* származik stb. A dologi és személyi keresetek ismét annyifajták, a hány dologi, kötelmi stb. jog van. További osztályozások állanak fenn a kereseti jog tárgyára való tekintettel. Ez a „tárgy“ legtágabb értelemben összeesik azzal a czéllal, melyre a kereseti jog érvényesítése irányul. A czél pedig vagy az állított jognak a bíróság ítéletével való elismerése és elismeretése, vagy pedig emellett még az is, hogy az, aki ellen a kereset megindított, valamit tegyen, szolgáltasson. Az utóbbi keresetek tehát az ellenfél marasztalására (condemnatióra) irányulnak, az előbbieket pedig valamely jog fenn- vagy fenn nem állásának vagy tartalmának a netaláni elhományosulás megelőzése végetti birói megállapítására (praejudiciales actiones).

Mivel a kereseti jog magánjogi értelemben — mint mondók — az alanyi magánjogokban benrejlő potentialis energia, azok különböző czélu érvényesítésére: aktuálissá válik azonnal, mi-helyt e magánjogok a kereseti érvényesítés stádiumába jutnak. Ezt az időpontot nevezzük a kereset *nativitásának* (actio nascitur.) Ezzel az időponttal lép ki az addig nyugvó állapotban volt jog az érvényesítés küzdő terére. Némely esetben a kereseti jog a joggal egyetemben egyszerre keletkezik, létezik (actio nata) más esetekben (s ez a rendes) a már keletkezett jogban az actio csak potentialiter van meg s hogy concretté, actualissá válják, bizonyos tényörülmények föllépésére van szükség. A „kereshetőség“ ezen esetekben persze kezdettől fogva megvan, de a kereshetőség *concret keresetté* csak később válik. Előbbi esetre példaképen szolgálhat minden olyan követelési jog, mely határozottan időre szól (pl. praecarium), holott is a követelés keletkezése pillanatától kezdve már keresetileg is érvényesíthető. Kötelmi jogoknál általában véve az u. n. „lejárat“ (dies venit), dologi jogoknál pedig az az időpont az actio nata időpontja, melyben tulajdonjognál: a tulajdon sértés történt, vagy a restitúcióra való kötelezettség

¹ További elnevezések: a személyes keresetekre nézve *conditiones*, *actiones personales*; a személytelen vagy dologi keresetekre nézve: *vindicationes*.

beállott; szolgalmi jogoknál mikor a szolgalom gyakorlása megakadályoztatott stb., szóval, mihelyest a dologi jogokra nézve bekövetkezik az az állapot, amely meghatározott idő alatt a dologi jogok elévülését idézheti elő.¹

A kereseti jog megszűnik a keresetileg érvényesíthető jognak megszűnésével. E részben a jogok megszűnéséről mondotakra utalunk vissza.² A kereseti jog azonban a kereshető jogtól függetlenül is elveszhet, még pedig vagy in concreto csak bizonyos személyekkel szemben, pl. a tulajdonos a maga dolgát a volt birtokoson már nem keresheti, mert az a birtoktól időközben elesett, de ha azt valamely harmadik személy megszerzi, az ellen keresetét megindíthatja; vagy elvész a keresetjog általában azért, mert elévülése bekövetkezett. Mivel az elévülésnél annak helyén tárgyalva volt a kérdés, hogy az elévülés voltaképp nem a jogra vonatkozik, mint ahogy ez a rendes beszédmódból következtethető volna, hanem csak a jog keresetileg való érvényesíthetésére, ezért e részben az ott elmondottakra utalunk.³

Hogy a keresetjog igénybevételével a jogsegély megadására felhívott bíróság ezt a jogsegélyt a keresett jognak ítéleti érvényesítése útján csakugyan megadhassa: a keresetet oly tényeken kell felépíteni (azaz megindítani), melyek a bíró előtt helyeseknek, az ellenfél elmarasztalására alkalmasoknak mutatkozhatnak. Ezek a tények perjogi értelemben a *keresetnek alapját* képezik. Közlelebbről: ki kell mutatni mindazon jogi tényeket (történeti alap), melyek a keresetileg érvényesítendő jognak keletkezését, fennállását előidézték, melyekből továbbá kitűnik, hogy a keresettel föllépőt a kereset megilleti, még pedig éppen az ellen, akit vele megtámadott; és felhozandók azok a jogi tények is, melyek az „actio nata“ fenforgását igazolják. Mindezek a tények a keresetet szilárd *ténybeli* alapra fektetik, mihez a *jogi megalapításnak* is hozzá kell járulnia. A kereset jogi alapja alatt érteni szokták egyfelől azon körülménynek kimutatását, hogy a támasztott kereset valamely objectív jogszabály kereteibe belevág, azaz az objectív jogrend szempontjából is megáll. Itt azon törvényes szabályok megjelölése szükséges, melyeknek rendelkezései a kereset ténybeli

¹ Lásd 27. §.

² Lásd 14. §. III. alatt.

³ Lásd 27. §.

alapjára rávonhatók. Szokták érteni továbbá — s ez a helyesebb felfogás — annak a jogviszonynak megjelölését, amelyet a kereset ténybeli megalapításánál előadott tények és események létrehoztak. Nem szükséges azonban a kereset ténybeli megalapításánál egyáltalában valamennyi oly jogi tényt felhozni, mely a keresett jognak keletkezését és létezését igazolhatja. Ilyen tények részben a per folyamán is még mindig érvényesíthetők. De mindenesetre biztos alapra kell fektetni a keresetet s végül világosan kell összefoglalni a kereseti zárkérelemben (petitum) az egész keresetnek a magvát, azt a végeredményt, aminek megvalósítása a keresetnek célját képezi.¹ A bíró csak annyit ítélhet meg, amennyi a zárkérelemben foglaltatik.

B) *Védelem a keresettel szemben.* A keresettel szemben az, aki azzal megtámadtatott (az u. n. „alperes“), különböző természetű ellenvetésekkel védekezhetik. Ezek az alperesi védelmet kitévő különböző természetű ellenvetések anyagi magánjogi szempontból a következően osztályozhatók:² I. A keresett jognak (jogigénynek *tagadása*, ami irányulhat vagy a kereset *történeli alapjának*, tehát azon tényeknek, melyekből a felperes jogának keletkezését származtatja direct, vagy ezen tényeket kizáró *más* jogi tények felsorolásával való indirect kétségbevonására, vagy a kereset *jogi alapjának* a megtagadására, ami alatt közelebről annak kimutatása értendő, hogy a kereset ténybeli megalapításánál felsorolt események és körülmények azt a jogviszonyt, melynek czimén a felperes jogot vél kereshetni: nem *hozták*, vagy nem *hozhatták* létre. II. Oly önálló *jogi tényeknek felhozatala*, melyek mellett, ha a kereset történeli alapja helyes is, a keresett jog már fenn nem állhat — nem létezik; és III. egy oly jogra való hivatkozás, mely a keresetbe foglalttal szemben állva, annak érvényesülését kizárja (u. n. „kifogás“; exceptio; ellenjogok).

Utóbbi esetben tehát az alperesi védelem quasi feltételezi, hogy a keresetben érvényesíteni kívánt jog csakugyan létezzék

¹ 1868: LIV. t.-cz. 64. §. „Felperes tartozik keresetében a jogalapot és tényeket, melyekből követelését származtatja, időszerint teljesen és világosan előadni, egyszersmind minden megkívánható bizonyítékát mellékelni; végül a kereset tárgyát a fő- és mellékkötelezettség vagy a követelt összeg és járulékai szabatos kitételével határozottan és röviden kifejezni, stb.“

² Lásd Unger: Id. cz. m. II, k. 472. és köv. l.

s így annak megtagadásáról, mint az I. és II. alatt, itt a kifogásoknál nincsen szó, csak hogy a különben fennálló jog kereseti érvényesítése akadályokba ütközik. Míg tehát a védelem I. és II. alatti eseteiben az alperes főleg a jogmegszüntető tények felhasználására szorítkozva voltakép a keresett jog semmiségének, érvénytelenségének kimutatására törekszik, addig a szoros értelemben vett kifogásokkal (III.) csak megtámadja az állított jogot, annak létét nem tagadja, de az érvényesítés elébe akadályokat igyekszik gördíteni.

A mondott kereteken belől tehát nagy szerepe lehet a keresettel szemben való védelemnél azon jogi tények fölhozásának, melyek e kereseti jogot paralizálják. Ilyenekül számitanak nevezetesen azok, melyek a jog keletkezésének bizonyos hiányosságát, avagy azt mutatják ki, hogy az általános szabály alól, mely szabályra pedig felperes jogát alapította, kivétel áll fönn. Nagy szerepe lehet továbbá a védekezés eszközei között azoknak a jogi tényeknek, melyek a felperesi jogot — ha az fenn is állott, de időközben megszüntették.

Különösebb figyelmet érdemelnek azonban az alperesi védelem módjai között a kifogások. A kifogás anyagi magánjogi értelemben az adósnak (perben az alperesnek) önálló (esetleg keresetileg is érvényesíthető)¹ joga, mely az önmagában helyes és való alapokra fektetett keresettel szemben áll, s a keresett jognak és így a keresetnek is érvényesülését vagy egészen, vagy legalább részben megakadályozza. Különbözik tehát a védelem fentemlített eszközeitől különösen abban, hogy a keresettel érvényesíteni kívánt jognak létezését feltételezi, míg amazoknál (hol tágabb értelemben véve a „kifogás“ kifejezést szintén lehetne használni) ennek ép az ellenkezője áll. Abból a hatásból, melyet a kifogások a keresetre gyakorolnak, folyik az a megkülönböztetés, mely szerint a kifogás vagy *halasztó* (dilatatoria, temporalis)² vagy *megszüntető* (peremptoria, perpetua exemptio) természetű.

¹ Nem minden jog olyan, hogy kereset és kifogás útján egyaránt lehetne érvényesíteni. Némelyeknél pl. pactum de non petendo intra certum tempus, más ut, mint a kifogás emelése nem áll rendelkezésre.

² K o l o z s v á r i T. 1909 G. 186/3. sz. — Az időelőttiség kifogásának, mint az anyagi jogból vett dilatorius kifogásnak lényege abban áll, hogy a tárgyi jognál fogva felperest megillető, valamely alanyi jog az ő javára tényleg érvényesen fennáll, de annak gyakorolhatására, érvényesíthetésére kikötött idő vagy feltétel még nem következett be. (Erd. J. Közl. III. évf. 17. sz.)

Halasztó kifogások a keresetbe foglalt jognak érvényesítését csak az idő szempontjából hiúsítják meg, — vagy azért, mert a jog maga a keresetindításkor még függőben van s csak mint jövőbeli (bár bizonyos) létezik, vagy mert az alperesnek specialis joga van arra, hogy a különben in concreto létező jogot rajta még ez időszerint ne követelhessék (pl. pactum de non petendo intra certum tempus esetében). A megszüntető kifogások egyszersmindenkorra kizárják a keresetbe foglalt jognak érvényesíthetését, vagy azért, mert ez a kifogásban felhozott ellenjoggal szemben egyáltalában meg nem állhat (pl. exceptio rei venditae et traditae a tulajdoni keresettel szemben), vagy mert, ha a keresett jogot a kifogás nem is dönti meg, de specialis alapon a jog keresetősége van egyáltalában kizárva (pl. egy minden időre kötött pactum de non petendo in personam esetében).

A kifogások rendszeresen személyhez tapadók; csak az élhet velük, akinek személyében a kifogás épen keletkezett. Ám vannak oly természetű kifogások is, melyek szorosan ahhoz a jogviszonyhoz kapcsolódnak, melynek alapján a kereset indítatott. Ily esetben a kifogás joga mindazokat megilleti, akik a kérdéses viszonyban az adós helyzetébe belekerülnek. Ezen alapszik az *exceptiones personae cohaerentes* és *exceptiones rei cohaerentes*-féle megkülönböztetés.

A per mint a bíró előtti jogvita természetéből következik, hogy az alperes védekezésére a felperes, ki jogának érvényesítésére a keresetbe nyúl: válaszolhat. E válaszra viszonzválasz s ezenfelül még egy végső támadó és védekező nyilatkozat következhetik. Sommás eljárásban a perbeszédeként való tagoltság hiányzik s a jogvitát a pervezető bíró zárja be akkor, ha már kimerítettnek találja.¹

C) *A bizonyítás.* A bizonyítás a bizonyítékok produkciója.²

¹ 1868: LIV. t.-cz. 128. §. „A rendes eljárásban mindenik félnek rendszerint két perirat engedtetik, t. i. felperesnek a kereset és válasz, alperesnek az ellenirat és viszonzválasz. Ha felperes felelni kíván a viszonzválaszra: még egy végiratot adhat be, melyre alperesnek joga van ellenvégiratban felelni.“

² A bizonyítás azonban nem egyedül a peres felek cselekménye, hanem a bíróságé is. Amazok föltárják a bizonyítékokat, a bíróság tevékenysége pedig arra irányul, hogy a kijelölt bizonyítékokat beszerezze, maga elé állítsa, hogy aztán azokból az ítéleti eldöntéshez szükséges meggyőződését kialakíthassa. Hivatalból elrendelt bizonyításnál azonban a felek nem tevékenykednek. (V. ö. Gaár Vilmos: A bizonyítás a polg. perben cz., m. Bpest, 1907. 8. és köv. l.)

Bizonyítékok alatt pedig értjük azokat az eszközöket, melyek föltárlják a bíró előtt azon alapokat (bizonyítási ok), melyekből valamely perbeli állításnak jogi igazságossága folyik.¹

Hogy a felperes keresetének sikerét megérhesse, jogát (feltételezve az alperes tagadását) bizonyítani kell. A keresett jognak bizonyítása a kereseti alapban foglalt jogszerző tényeknek a bizonyítási szükségességét jelenti. A jogszabály bizonyítása, melyre a kereset támasztva van, nem szükséges, ha csak nem valamely particularis statutumról van szó,² — mert a jogszabályokat a bírónak ismernie kell. Azon tényeket sem kell bizonyítani, melyeket ellenfele, az alperes beismert;³ egyébként ha a bizonyítás során felhozott bizonyítékok nem jók: a kereset sem vezethet sikerre. Ebből folyólag az alperes a felperes bizonyítását bevárhatja s a maga ellenbizonyítékainak felhozása csak akkor szükséges, ha felperes bizonyítása prima facie sikeresnek mutatkozik. Actore nihil probante reus absolvitur. Ha a felperes tud bizonyítani: alperesnek kell azon tények jogi igazságosságát kimutatnia, melyekre védelmét alapítja. E részben a tétel az, hogy „reus excipiendo actor fit.“ Ha bizonyítása nem sikerül: védekezésének sincs eredménye s a bíró marasztaló ítéletet hoz.

Általában véve a vázolt keretekben történik a bizonyítási tehernek megosztása. Mindkét fél a támadásra, illetőleg védelemre általa felhozott önálló tények bizonyítására van kötelezve.⁴ A bizonyítási teher megosztása azért felette fontos, mert a per sorsa attól függ, hogy van-e és ha van, jó-e a bizonyíték. Ha bizonyíték nincs: úgy a pert az veszti el, akire a bizonyítási teher háramlott, s mert: semper necessitas probandi incumbit illi

¹ Unger: „Der Inbegriff der Gründe für die juristische Wahrheit einer processualischen Behauptung heisst Beweiss.“ (Id. cz. m. II. k. 552. l.)

² 1893: XVIII. t.-cz. 63. §.

³ 1893: XVIII. t.-cz. 58. §.: „Oly tényállásokat, melyeket az ellenfél a szóbeli tárgyaláson vagy a megkeresett bíró előtt beismert, bizonyítani nem szükséges.“ Köztudomású tényeket sem szükséges bizonyítani. Hogy mi a „köztudomású?“ a bíróság határozza meg (id. t.-cz. 62. §.; 1868: LIV. t.-cz. 154. §.)

⁴ 1868: LIV. t.-cz. 152. §.: „Minden ténybeli állítás bebizonyítandó, melyre az egyik vagy másik fél jogát vagy kifogását alapítja; különben az, ha tagadná az ellenfél, a per eldöntésénél valónak nem tartathatik.“

qui agit, a felperes helyzete az alperessel szemben mindig nehezebb. (Beati posidentes.)¹

A bizonyítás különben egészen önkéntes. Egyik fél sem szorítható arra, hogy netaláni bizonyítékait mind, vagy hogy azokat egyáltalában felhasználja. Még ott is, ahol a bírónak hivatalból kell a bizonyítékok után kutatnia (előfordul ez pl. házassági ügyekben), a felek azoknak felderítésére, felhozatalára kényszerítve nincsenek.

Ám ha a fentiekben vázoltuk is a bizonyítási tehernek megsztottságát abból a szempontból, hogy a bizonyítás a támadás és védelem váltakozása szerint, hogy száll át egyik oldalról a másikra: a felállított szabályok jelentősége inkább formai s a bizonyítási teher elviselésének kérdése anyagilag véve azon dől el, hogy *minek* a bizonyításáról van szó. Akár a felperes, akár az alperes állít valamit a perben, a bizonyítással csak annyiban tartozik, amennyiben a felhozott tényállítás a jogvita és az eldöntés támaszkodó pontjául szolgáló jogszabály szerint *okvetetlen bizonyítandó* a végre, hogy a támadás, illetőleg védelem eredményre vezethessen. Tehát ha az a kérdés, hogy kinek kell valamelyik tényállítás valóságát bizonyítania? ott kell megoldást keresnünk: vajjon construálható-e felperes vitatott joga a szóbanforgó ténykörülmeny nélkül vagy nem? Ha nem: úgy a bizonyítás a felperest terheli; ha igen, úgy a keresetre nézve az illető ténykörülmeny nem, legfelebb csak az alperes védelmére lehet relevans, s így bizonyítania is ez utóbbinak kell. A bizonyítási teher így tulajdonképen arra száll, akinek *érdekében* áll, hogy állítása a bíró által az ítélet meghozatalánál valónak vétessék.

Tehát: ha pl. a perbevont alperes elismeri az állított jogügyletet, melynek alapján a kereset áll, de azt vitatja, hogy ő annál *mint képviselő* másnak javára működött közre, s így a kereset *jogi alapját* vonja kétségbe: a bizonyítás, hogy t. i. képviselő nem volt, a felperes terhére esik, mert különben jogát, mint az alperessel szemben létezőt, megconstruálni nem lehet. Ha felperes állításával szemben alperes az ügylet felfüggesztő feltételéhez vagy kezdődési időhatárhoz kötött voltára hivatkozik: ismét felperes az, kinek bizonyítania kell, mert jogának létezése ezen tények tisztába hozatala nélkül látszólagosan sem valószínűsít-

¹ Lásd előbbi jegyzet.

hető. Ellenben, ha alperes felbontó feltétel vagy végződési határidő be nem következésének ellenvetésével védekeznek: a bizonyításra már ő lesz köteles, mert mindkét esetben a felperesi jog keletkezése, sőt jelenlegi fennállása is *minimo calculo* valószínű, s hogy a felbontó feltétel bekövetkezett vagy a végződési határidő lejárt ennek, mint jogmegszüntető ténynek kimutatása csak az alperest terhelheti. Jogellenes cselekvényekből származó kártérítési jogoknál a megtörtént sérelmet, s az alperes cselekvényének jogellenességét a felperes tartozik bizonyítani; a szerződéses kötelezettség megszegése eseteiben azonban (relatív jogellenesség pl. ha az adós nem fizet) a hitelező jogának alapja a szerződésen magán s nem a szerződéses kötelezettség megszegésén alapulván: ő mint felperes csak a szerződés megkötését, tehát jogának keletkezését kell, hogy bizonyítsa s az alperesre hárul annak igazolása, hogy a szerződésszülte kötelemből bizonyos ténykörülmeny folytán mentesült s szerződéses kötelezettség megsértése az ő részén nem forog fenn stb.

Magára a bizonyítási eszközökre nézve a perjog rendelkezik. E bizonyítási eszközök tárgyalása az anyagi kérdések körében tehát helyet nem találhat.¹

D) *A jogvételek.* A jogrend a felek bizonyítását az u. n. „jogvételek”-kel jelentékenyen megkönnyebbítheti. A jogvételek jelentősége pedig az, hogy a bíróság bizonyos ténykörülmenyek fenforgását bizonyítás nélkül is valóságnak tekinti. Ez azonban még korántsem jelenti, hogy ahol jogvételelem van, ott *eo ipso* a bizonyítás szüksége teljesen ki van zárva. A jogvételelem t. i. nem más, mint bizonyos *adott* és *bebizonyított* tényekből *más tények* fenforgására vont *következtetés*. Minden jogvételelemnek tehát előzményen kell nyugodnia, s ezek az előzmények feltétlenül a bizonyítandó tények közé tartoznak. Ennyiben értendő a

¹ 1868: LIV. t.-cz. 155. §.: „A közvetlen bizonyítás módjai: a beismerés, okirat, tanuvallomás, birói szemle és eskü, de ilyenek hiányában, valamely állítás vagy tagadás valósága teljesen bebizonyított tényekből vont okszerű következtetés által közvetve is bebizonyítható.” Részben — különösen az esküre nézve — másképp a sommás eljárásban. Lásd 1893: XVIII. t.-cz. IV. fej.

tétel, hogy a jogvélelem csak *könnyít* a bizonyításon, de nem ment fel alóla.¹

A jogvédelmek hatályuk szerint különböznek. Némelyek az általuk igazolandó tényekre nézve végleges bizonyosságot nem derítenek, s csak addig „bizonyítanak“, ameddig az ellenfél az ellenbizonyítás útján az egész vélelmet meg nem dönti (praesumptio-nes juris). Mások ellenben még az ellenbizonyítást is kizárják, s így oly adott tényekből való következtetést jelentenek, melyet megdönteni a törvény elismerésénél fogva nem lehet (praesumptio-nes juris et de jure). Ily esetekben az ellenfél csak a vélelem praemissáit döntheti meg, ha tudja, de a megtámadni nem tudott előzményekből vont következtetés (a materialis vélelem) ellen mit sem tehet. A praesumptio juris et de jure csak kivételkép fordul elő; a vélelmek rendes eseteiben (pr. juris) az ellenbizonyítás nincs kizárva.

Ismét különböznek a jogvédelmek már most aszerint, hogy az adott praemissákból valamely egyszerű *tényre*, vagy valamely *jogosultság* fenforgására tételik következtetés. Az előbbieket nagyobb számmal fordulnak elő; ilyen vélelem teszi ki pl. a holt-tányilvánítás tartalmát. A bíróság, mert mindazon ténykörülmények, melyek között a törvény a halál bekövetkezését valószínűnek mondja bebizonyítottak: ezekből az eltűnt *halálának tényét* következtetés útján és mint vélelmet kimondja. Az utóbbiakkal ritkábban találkozunk, de ezeknek jelentősége is nagyobb. Pl. abból a bizonyos tényből, hogy valamely bemutatóra szóló értékpapír valakinek birtokában van: a birtokosnak tulajdoni jogára következtetvén, őt vélelem alapján tulajdonosnak tartjuk.

A jogvédelmekhez sok hasonló jelenséggel találkozunk a jogrendszerben. Ezekről a jogvédelmeket a fogalom tisztasága s gyakorlati vonatkozások szempontjából is élesen el kell választanunk. A régi doctrina a jogvélelemnek a bizonyítási teher elosztása kérdésében felette nagy jelentőséget tulajdonított, s abból a téves feltevésből kiindulva, hogy a jogvélelem minden bizonyítást feleslegessé tesz annak részén, akinek javára vélelem szól, azt kötelezte

¹ 1868: LIV. t.-cz. 153. §.: „A törvényben nem gyökerező vélelem fel nem ment bizonyítás kötelességétől; törvényes vélelem ellenben nem igényel bizonyítást, de nem zárja ki az ellenkezőnek bizonyíthatását.“

² Lásd alább 39. §. III. alatt.

bizonyításra, akinek állítása valamely vélelemben ütközött. Ahol a törvény vélelmet nem állított fel, ott az állítással szemben mintegy lappangva létező, ellenkező tartalmu hallgatag vélelmet konstruáltak, s eképpen a vélelmeknek légiója került bele a jogrendszerbe. Ezekkel a hamis vélelmekkel többé-kevésbé el van látva a mi jogunk is. Ilyen pl. a törvényeink alapján világosan kimutatható életbenlét vélelme,¹ mely szerint mindenki, akinek halála bebizonyítva nincs, vagy holtta nem nyilvánított: élőnek tekintendő. Más szóval: aki született: az él is. Ujabb gyakorlatunk ugyan e helytelen iránynyal szakítani látszik s kétségtelen — amint erről alább lesz szó — ép az életbenlét vélelmével szemben a törvényrontó szokás keletkezése van alakulóban.

Nincs jogvélelem ott sem, ahol a törvény a magánfelek akaratát, fogyatékos jogi nyilatkozatait *suppleálja* (dispositiv törvények); csak az eljárás „vélelemszerű“, amennyiben a törvény a valószínűségből indul ki. Ott sincs „jogvélelem“, ahol a törvény ügyletet *magyaráz* s látja azt el a valószínű, de a felek által határozatlanul kifejezett tartalommal és végül nem jogvélelem a *factio*. A *fictionak* t. i. semmi reális alapja nincs, az nem nyugszik semmi előzményeken, s egyetlen indoka csak a képzetinek a gyakorlati szükségszerűségből folyó valóságként való felállítására. Pl. ha közös veszedelemben férj és feleség egyszerre halnak el s a köztük lévő kölcsönös öröklési szerződés okán halálozásuk sorrendjének tudása felette fontos volna, de bizonyíték arra absolute nincs: a törvény tehát ily esetben a kénytelen-kelletlen megoldás kedvéért bizonyos *fictionkat* állíthat fel.²

III. A per hatása a peres jogra.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 249—261. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. II. 518—551. l.; 601—692. l.; Krausz: Id. cz. m. I. k. 448—465. l.; Magyary Géza: Id. cz. m. 43—46. §.; Kelemen: Institutiones stb. Id. cz. m. Liber III. Caput XXIII. 219. és köv. l.

A) *A per kezdete.* A per megkezdésének a peres jogra való hatása többágu. A per megkezdése pedig ahhoz az időponthoz fűződik, amikor a felperes keresetét megindítja s eképpen a ható-

¹ Lsd. alább 39. §. III. alatt.

² Jogunk álláspontját e kérdésre nézve lsd. 39. §.-nál.

sági jogvédelem igénybevételére a kezdeményező lépést megteszi. A per kezdődési időpontja tehát az alperes perbebocsátkozásától okvetlen megkülönböztetendő (*litis contestatio*), mert utóbbi momentum jelentősége tisztán perjogi, mely a felek között a peres viszonyt állapítja meg. Ez a peres viszony pedig a beperesített jogtól, mint materiális alaptól teljesen független, amennyiben mint láttuk, kereset indítható akkor is, ha a kereseti jog *in concreto* nem érvényesíthető s a felperes elutasítása kézen fekvő dolog.

A kereset megindítása, mint a „per kezdete“ két mozzanattól áll. A kereset benyújtásából vagy szóbeli előadásából és a megidézés, illetőleg az idéző végzés meghozatalából. Ezzel a beperesített jogokra nézve bizonyos függőségi állapot (*perfüggés*) következik, melynek jelentősége abban áll, hogy azok a netaláni káros következmények, melyek felperes kereseti jogát a perindítás és a per ítéleti befejezése közötti időtelés okán érhetnék, mintegy eleve kiküszöböltnek. Megjegyzendő azonban, hogy *perfüggés* beálltanak szabálya részben módosulhat is, amennyiben a per kezdetének némely következményei csak az alperesnek az idézésről való értesítésével számíthatók.

A perbebocsátkozás (*litis contestatio*) időpontjától kezdve a felek között az ugynevezett perbeli *obligatio* áll fenn, (a peres viszony), melynek tartama arra irányul, hogy a felek a peressé tett jogra nézve a döntést a bíró ítéletére bizzák. A perbeli *obligatio*-nak következményei főleg perjogi természetűek; — így hogy ugyanazon jogigényt illetőleg, amíg a megindított per folyamatban van, újabb pert indítani nem lehet, továbbá az u. n. *pergátló* kifogások is ez időponthoz fűződve jelentkezhetnek stb.¹ Vannak azonban a *perobligatio*-nak egyéb következményei is. S ezek között említendő első sorban az u. n. *rosszhiszemüségi fictio*. E *fictio* értelmében az alperes a *litis contestatio*-tól kedve *rosszhiszemü* birtokosnak tekintendő, miből folyólag a peresített jogra, illetőleg a per tárgyára nézve fokozódott felelősség terheli. Elmarasztalása esetén, mert a felperesnek mindazt meg kell kapnia, amit a perindításkor megkaphatott volna, ha már akkor kielégítettik, ki-

¹ V. ö. 1868: LIV. t.-cz. 13. §.; 1893: XVIII. t.-cz. 27. §.

adási kötelezettsége is e felelősség mértékéhez igazodik.¹ A rossz-hiszeműségi *fictio* ugyan gyakorlatilag (*post litem contestatam omnes incipiunt malae fidei possessores esse*; — *lex 25. 7. §. Dig. de H. P. 5. 3.*) nem éppen válik be, mert azért, hogy valaki megtudja, miszerint ellene bizonyos dolog kiadásáért pert indítottak, egyáltalában nem szükséges, hogy a kereseti jogot helyesnek s a maga megtámadott birtoklását rosszhiszeműnek tartsa. Hiszen esetleg a kereset vissza is utasítandó! Az alperesnek pusztán csak számolnia kell elmarasztaltatásának eshetőségével, s ezért van a beperesített dolog tekintetében felelősségre kényszerítve.

Ellenben a per kezdetének hatálya egyenesen a perressé tett jogot, annak tartalmát, terjedelmét, gyakorlását érinti a következő esetekben:

a) a kereseti jog elévülése félbeszakad;

b) félbeszakad az alperes javára folyamatban lévő elbirtoklás;

c) a kereseti alap meg nem változtatható; új alapon csak újabb pert lehet indítani. A kereset kijavítása és az alap megváltoztatása a *litis contestatio*ig azonban nincs kizárva (1868: LIV. t.-cz. 68. §.);

d) jogtalan gazdagodás czimén (*in quantum locupletior factus est*) indított és valaminek kiadására irányuló kereseteknél a jogtalan gazdagodás mértéke a per kezdetének időpontja szerint határozandó meg;

e) némely jogok, melyek legszemélyesebb jellegüknél fogva a magánjogi forgalomból ki vannak zárva, a per kezdetével forgalomképesek lesznek. Pl. a vétlen jegyest, az eljegyzéstől alapos ok nélkül visszalépő vagy arra alapos okot szolgáltató másik jegyes ellen az 1894: XXX. t.-cz. 4., 89. §-ai értelmében bizonyos kártérítés és visszakövetelés illeti meg; ez a kártérítési, illetőleg visszakövetelési jog csak a kereset megindítása után engedélyezhető, ruházható, illetőleg örökithető át másra;

f) alternatív kötelemeknél, ha a 2 meghatározott szolgáltatás közül a választás (az alternativitás megszüntetése) a hitelezőt

¹ E következmények részletes kifejtése az egyes intézmények ismertetésére tartozik.

illeti: a valamelyik szolgáltatásra megindított kereset a választási jog végbement és végérvényes gyakorlását jelenti. Ha a választás az adóst illeti, ez esetben a kereset alternative mind a két szolgáltatásra irányítandó;

g) beperesített pénzbeli követeléseknél a per kezdetétől fogva kamatok, illetőleg kamatos kamatok járnak, (még ha kamat egyáltalában nem is volt kikötve) s az alperes esetleges elmarasztalása a követelésen kívül ezekre is kiterjed.¹

B) *Az ítélet.* A per normális befejezése a peres ügyben hozott *ítélet*. Az ítélet a felek közötti jogvitát a per céljához képest eldönti, azaz kimondja az államot megillető legfőbb birói hatalom tekintélye alatt, hogy a felperesnek van-e igaza, vagy az alperesnek. Az ítélettel a peres viszony tehát tisztázódik, még pedig vagy úgy, hogy a bíróság a felperes kereseti kérelmét elfogadja s az alperest ehhez mértén marasztalja (marasztaló, condemnatorius ítélet), vagy úgy, hogy a keresetet alaptalannak találván, azt elutasítja s alperest felmenti (felmentő, absolutorius ítélet). Részből való marasztalás és részben való felmentés esetén az ítélet vegyes jellegű.

Az ítélet rendes szabály szerint (sőt mondhatnók alapelveileg) *declarativ*. Ez annyit tesz, hogy nem *teremt* új jogot vagy új kötelezettséget, hanem a felek által előadottakból és bizonyítékaikból kiolvassa a tényleg létezőt, megállapítja, hogy van-e és ha igen, mennyiben van joga annak, aki keres? Az ítéletek célja tehát egyfelől a vitás alanyi jogot megállapítani, s másfelől alapot szolgáltatni a megállapított alanyi jog végrehajtására.

Ámde vannak oly ítéletek is, melyek pusztán csak arra szorítkoznak, hogy valamely jogviszony fenn- vagy fenn nemforgását meghatározzák. Az ily ítéletek nem adnak végrehajtásra czímet s céljuk csak annyi, hogy tisztázva valamely jogi helyzetet, vagy megóva azt a netaláni elhomályosulástól: mintegy kedvező állást biztosítanak egy jövőben megindítandó perben annak, akinek javára ezek — az u. n. *praejudicialis ítéletek* — szólnak. Sőt lehet az ítélet bizonyos vitássá tett jogviszonyoknál egyenesen *constitutiv*, jogot létesítő is, mert jogváltozást idéz elő, jogmegszűnést vagy keletkezést, akár (az egyik nézet szerint) maga a birói ítélet, akár (a másik nézet szerint) a törvényben meg-

¹ A törv. kamatláb ez esetben is 5%. (1895: XXXVI. t.-cz. 1. §.)

határozott egyes s a birói ítélet által declarált tények lévén a jogváltozásnak ható okai.¹

Ha már most az ítélet principialiter csak a vitás alanyi jogot declarálja s elosztatja a felette származott kétséget, homályt: természetes, hogy ez a declaratio téves is lehet. Az esetleges tévedéseket vagy maguknak a feleknek magatartása, vagy a bíró, ki az emberi általános gyöngeségeknek ép ugy alá van vetve, mint más, vagy a törvényes eljárási rend netaláni tökéletlenségei okozhatják. Ennek daczára az állami életrend egyik legfőbb követelménye, hogy amely vitás jogviszony egyszer a mindenkori perrendtartás formái között ítéletileg eldöntetett: azt többé soha senki meg ne támadhassa. Ami az ítéletben kimondatott: az a vitás viszony *végleges rendezése*. Az ítélet valamely alanyi jogot elismert, megállapított: ez az alanyi jog többé kétségbe nem is vonható.² Az ítélet tartalma jogi szempontból pláne: igazság (formális igazság). Az ítéletnek ezt a hatályát, mely az eldöntött jogviszony feletti minden további vitát kizár, nevezzük az *ítélet jogerejének*. Az ítélet jogereje a mondottakhoz képest nemcsak formális, de egyuttal anyagi jogi jelentőségű is, mert az ítélet kimondásától kezdve a peres felek viszonya anyagilag is rendezést nyert, még pedig minden megelőző ténytől függetlenül, kizárólag az ítélet tartalma szerint. „Res judicata jus facit inter partes.“ A perben győztes félnek ítélet után már nem kell azokra a felhozott és bizonyított ténykörülményekre és arra a jogviszonyra hivatkoznia, melyek az ítéletnek is alapját képezték, viszont a vesztes fél sem teheti ezt a jogviszonyt újból per tárgyává. Ha mégis megtenné, a bíróság a felhívott hatósági jogvédelmet a limine megtagadta tőle.³

¹ A constitutív ítéletekre a szokásos iskolai példák: házasság felbontását, közös tulajdon megszüntetését közkereseti társaság felbontását stb. kimondó ítéletek.

² Ha azonban valamely és bár magánjogi igény felett kimondott határozat nem a polgári bíróságtól származik: a bíróság előtt erre, mint res judicatára hivatkozni már nem lehet. — Ezt mondta ki a Curia 1909 jun. 8-án 23330. sz. ítéletében a képviselőháznak, saját tisztviselőjével szemben s az anyagi felelősséget megállapító határozatára vonatkozólag. (Egyet. Dtár III. évf. 206. sz.).

³ Egészen más szempont alá esik a perjog által bizonyos kivételes esetekben (v. ö. 1881: LIX. t.-cz. 69—72. §§.) megengedett u. n. perujítás.

Az ítélet jogerejéből már most önként következik:

I. Az elmarasztalt alperes az ítélettel szemben ellenkezően nem cselekedhetik. Ha valaminek szolgáltatásában marasztaltott: erre való kötelezettségének teljesítését a res judica alapján a győztes felperes kényszereszközökkel is kiszoríthatja tőle (obligatio judicati). A kényszereszköz, mely a győztes rendelkezésére áll, a birói végrehajtás.¹ A végrehajtással szemben az elmarasztalt fél legfeljebb csak oly tények alapján védekezhetik, melyek az ítélet után keletkeztek, pl. azon az alapon, hogy az alperes ítélet után tényleg fizetett, szolgáltatott (tehát marasztalásának eleget tett), vagy a felperessel egyébként kiegyezett, vagy a hitelező végrehajtási joga elévült stb.²

II. Ha az ítélet a felperest keresetével elutasította: ezzel véglegesen megvan szüntetve az a jogviszony is, amelynek alapján az alperes megtámadtatott. A felperes újabb perindítással nem próbálhat szerencsét, mert ellene áll az u. n. exceptio rei judicatae. A res judicatára való utalás ugyan nem jelenti azt, hogy itt valamelyes valódi kifogásról volna szó, mert maguk a perben állott felek egymás között az ítéletig eldöntött kérdésről, ha tetszik, másképen is rendelkeznek s így arról, ami a „res judicata“-ban anyagi kifogást adhatna, le is lehet mondani. A res judicata az eldöntött kérdésnek *újból való birói megítélését* zárja ki s ezért hivatalból veendő figyelembe.³

III. Az ítélet jogerejéhez fűződő s a fentiekben már tárgyalt az a szabály, hogy: „*ne bis in idem*“: egyéb és esetleg peressé tett oly jogviszonyoknál is érvényesül, melyek a már eldöntött kérdéssel összefüggésben állanak, vagy azzal összefüggés-

¹ 1881: LX. t.-cz. 1. §. a) pont.

² V. ö. 1881: LX. t.-cz. 28. §. a végrehajtást szenvedőnek a végrehajtás felfüggesztésére vagy korlátozására irányuló kérelméről; 30—31. §§. a végrehajtás megszüntetése, korlátozása vagy felfüggesztése iránti keresetekről; 34—39. §§. a végrehajtási eljárás során hozott birói végzések elleni felfolyamodás és a kiküldött tényei elleni előterjesztéséről; 40—41. §§. a visszévrehajtásról és végrehajtás előtti fizetésről; 1881: LX. t.-cz. 23. §. 2-ik bekezd.: „A végrehajtási jog, a követelés minőségére és jogczimére való tekintet nélkül, az ítélet jogerőre emelkedésétől vagy más végrehajtó közokiratban foglalt teljesítési határidőtől számított és semmi körülmény által félbe nem szakítható rendes magánjogi határidő alatt évül el.“

³ 1893: XVIII. t.-cz. 62. §. 1868: LIV. t.-cz. 154. §.

be hozattak. Szabályul szolgál ugyanis, hogy a bíróság semmi oly tényállást, vagy tényállásra való hivatkozást valamely folyamatban lévő perben nem vehet figyelembe, mely egy már korábban eldöntött vitás kérdéssel, azaz res judicatával ellenkezik. Tehát minden más peres viszonyra s az abban csak közvetve felhozottakra nézve is áll a tétel, hogy ne bis in idem. Az ítélet jogerejének legnehezebb vonatkozásai itt merülnek fel s azt a kérdést tolják első sorban is előtérbe, hogy az ítéletnek jogereje közelebről tekintve mire vonatkozik; s mi az, amit, mert „res judicata“ más jogviszonyról folyó perekben sem lehet felhozni, sem kétségbevonni?

Az ítéleti jogerő egyébire, mint az ítélet pusztá tartalmára (ami megítéltetett, kimondatott), nem vonatkozik; nem vonatkozik különösen az ítélet alapindokaira, sem pedig azokra a különben szintén eldöntött előzetes kérdésekre, melyek tisztábahozatalára az ítéletnél quasi a megállapított jog előfeltételeiképen szükség volt.¹ Természetesen ez a tétel, hogy t. i. jogereje csak az ítélet eldöntő részének van, mely a vitás jog feletti végérvényes kijelentést tartalmazza: nem veendő külsőleg, az ítélet technikai berendezése szerint, mert a döntés esetleg épp magában az indokolásban foglaltatik benne.

Pl. az ítélet rendelkező része csak annyit mond: „felperes keresete elutasittatik“ — „alperes köteleztetik felperesnek 1000 korona tőke és annak 5% kamatai fizetésére.“ Itt a res judicata csak az indokolásból volna kivethető, hol kiemeltetik, hogy felperes elutasítása azért volt szükséges, mert keresetileg érvényesíteni kívánt ez és ez a követelési joga nem volt elismerhető. Hogy *miért* nem volt elismerhető? ez már az előzetes kérdések (praejudicialis pontok) és a szoros értelemben vett ítéleti indokokhoz tartozik, s ezekre nézve, mert nem képeznek a keresetbe foglalt követelés feletti végérvényes birói kijelentéseket *nincs res judicata!* A perben álló felek feladata ugyanis mint láttuk a kereset

¹ Sawigny után a régebbi doctrina ezekre nézve is kiterjesztette a jogerőt. Lásd e felfogás ellen különösen Unger: Id. cz. m. II. k. 621. és köv. l.; Curia: 1905. decz. 19-én 5419. (Judicat. V. 1547.) A m.-vásárhelyi T. 1909. G. 5/4. sz. ítéletében (Id. Erd. J. K. II. évf. 26. szám) nyilván helytelenül mondja ki, hogy a res judicata hatálya ezekre az u. n. praejudicialis pontokra is kiterjed.

történeti és jogi megalapítására, illetőleg a védekezésre irányul. Mindkét perbeli cselekvény bizonyos jogi tények felhozatalából és az ezek körül forgó bizonyításból áll, a per céljának, valamely alanyi jognak érvényesítése végett. Ha a felperes, miután elutasított, *ugyanazon tényekre* alapított jogviszonyt teszen peressé: keresete, mert még az alapul felhozott tények tekintetében is teljes az azonosság, önként értetődőleg a limine vissza lesz utasítandó. De ha a megvalósítani kívánt jogi cél a korábbinak ugyan teljesen megfelelő, de *egészen más* tényekre alapított jogviszony körében lesz peressé téve: akkor már az identitás a régebbi és mostani per között nem forog fenn, felperes keresetének tehát a res judicata „kifogása“ nem állhatja útját.¹ Pl. ha adásvételi vagy csereviszony alapján indított keresetének elutasítása után a felperes *elbirtoklásra* támaszkodva keresi *tulajdonát ugyanazon dolog iránt*.

A mondottakból következik, hogy a res judicata, illetőleg az ítéleti jogerő csakis a keresetileg érvényesített jogra és a bírói ítéletnek arra a tartalmára vonatkozik, mely a kereseti jog felett mond ki végérvényes határozatot, de sohasem azokra a tényekre, melyekre a jogot felperes alapítani kívánta, s melyek tekintetében a bíró szintén nyilatkozik ugyan ítéletében, de csak úgy, mint az érdemleges kijelentés indító okaira nézve.

Ha a res judicata kérdése valamely és más alanyi jognak érvényesítése iránt indított perben merül fel: megállapíthatása végett a bíró elébe ítéleti eldöntés céljából terjesztett tényállítások és a kereseti kérelem indentitását, azaz az indentitásnak fenn vagy fenn nem forgását kell keresnünk.

Az identitás két szempontból objective és subjective konstataíható.

Objectiv identitás forog fenn akkor, ha az érvényesíteni kívánt jog teljesen ugyanazon jogviszonyból és ugyanazon tények alapján követeltetik,² nemkülönb, ha a keresett jog illetőleg a követelt dolog is egészen ugyanaz. Akit az egész iránti jogával elutasítottak később az egésznek részét sem keresheti, de nem meg-

¹ 1868: LIV. t.-cz. 70. §. 3-ik mondat: Felperes azonban ugyanazon tárgyat más jogalapon más perrel követelheti.

² Bpesti Tábla: 1904 okt. 20. II. G. 104.; Curia: 1905 jan. 17-én 277/904. (Grill f. Dtár, 1905. évf. 62.224. sz.)

fordítva; ha csak az egész, a több, azon rész nélkül, melyre nézve előzőleg elutasítás történt, meg nem állhat. Ha továbbá a rész iránti előző kereset sikerre vezetett, utóbb a többi részekre is lehet újabb pert indítani, mert a *res judicata* ez esetben akadályul nem áll. Objectiv identitás forog fenn akkor is, ha az a jog, melyre nézve a felperes elutasított a most érvényesíteni kívánt jognak előfeltételét képezi. Ellenben, ha a korábbi perben a felperes győztes volt azzal a kedvező ítélettel *res judicata*-ja van oly igényeinek elismerésére nézve is, melyek mint feltételtől amattól függenek. Pl. a tulajdoni perben hozott ítélet: a dolog gyümölcsei iránti jogra nézve *praejudicál*; a gyermek törvényes születésének megállapítása *status* perben: a tartás iránti jog — illetőleg kötelezettségre. De ha a felperes tulajdoni keresetével elutasított, későbbi s a gyümölcsök iránti keresetének már a *res judicata* állja útját.

Subjectiv identitás. Az ítélet jogerejének hatálya rendszeren csak a perben állott felekre vonatkozik. A „*res judicata*“-nak is eképpen csak közöttük van értelme, s ez az u. n. alanyi identitás, mint a *res judicata* esetleges fenforgásának másik előfeltétele.¹

Bizonyos esetekben azonban az elvi szabálytól a jogrend eltér és a jogerő hatályát harmadik személyekre nézve is kiterjeszti. Így nevezetesen a) a felek jogutódaira. Az általános jogutódra nézve (pl. örökösökre) ez a tétel önként értetődő; a különös jogutódlás (*singularis successio*) esetében azonban már kevésbbé, s amennyiben áll is, többszörös megszorítás alá esik. E részben különbséget kell tennünk az egyes perek alaptermészete szerint. Vagyoni jelentőségű, tehát valaminek szolgáltatására vagy kiadására irányuló pereknél azokra a harmadik személyekre nézve, kik *singularis successio* útján a peres tárgy birtokához vagy tulajdonához jutottak, kihat az ítélet jogereje akkor, ha ingatlanról lévén szó, a folyamatban levő per perfeljegyzés által nyilvánvaló volt, vagy a jogutód (ingóknál) a perről tudomást szerzett. Ebből az következik, hogy a *jóhiszemű singularis successorokat* az ítélet

¹ Pozsonyi Tábla: 1905 ápr. 10. G. 24. (Grill f. Dtár 1905. évf. 799. sz. De ha a peres felek nem mind ugyanazonosak is, de ugyanazon alperesek ellen ugyanazon jogviszony alapján és ugyanazon perdöntő ténykörülmények mellett indítatik meg az új per: a *res judicata*-ra lehet hivatkozni, (Kolozsvári T. 1909 G. 267/2. sz. — Erd. J. K. II. évf. 10. sz.)

jogerejével szemben jóhiszeműségük megvédi. Ha a per valamely végrendelet érvényessége felett folyik: a hozott ítéletnek a végrendeleti juttatás közös forrásánál s egyáltalában a végrendelezési actus egységénél fogva valamennyi érdekeltre nézve res judicata hatályával kellene birnia. Gyakorlatunk azonban e részben az ítélet jogerejét csak azokra terjeszti ki, kik perbevonattak s nevezetesen a perben nem állott hagyományosokra nézve res judicata-t nem állapít meg.¹ Igényperek esetében, a foglalás alól felmentett ingóságok tulajdonára nézve a végrehajtást szenvedett és igénylő között nincsen res judicata;² egyetemleges kötelmeknél és jogközösségek esetében ellenben az egyetemleges kötelelem egyik alanya, illetőleg valamely jogközösségben lévő ellen vagy javára hozott ítéletek kihatnak a többi egyetemleg jogosítottak, kötelezettek, illetőleg perben nem állott közösségi jogosultakra nézve is.³

Statusperekben a helyzet részben eltérően alakul. Szabály szerint az ily perekben hozott ítéletek jogereje minden és nem közvetlenül érdekelt személyre kihat, res judicata-t létesít. Így, ha a törvényes vagy törvénytelen leszármazás, akár a házasság semmisége vagy érvényessége stb. megállapításáról van szó. A személyileg legközvetlenebbül érdekeltre nézve azonban az ily ítéletek res judicata-t nem képeznek, s pl. valaki már egyszer meghozott ítélet után is érvényesítheti keresetileg a maga természetes apaságát, illetőleg törvényes leszármazását stb.

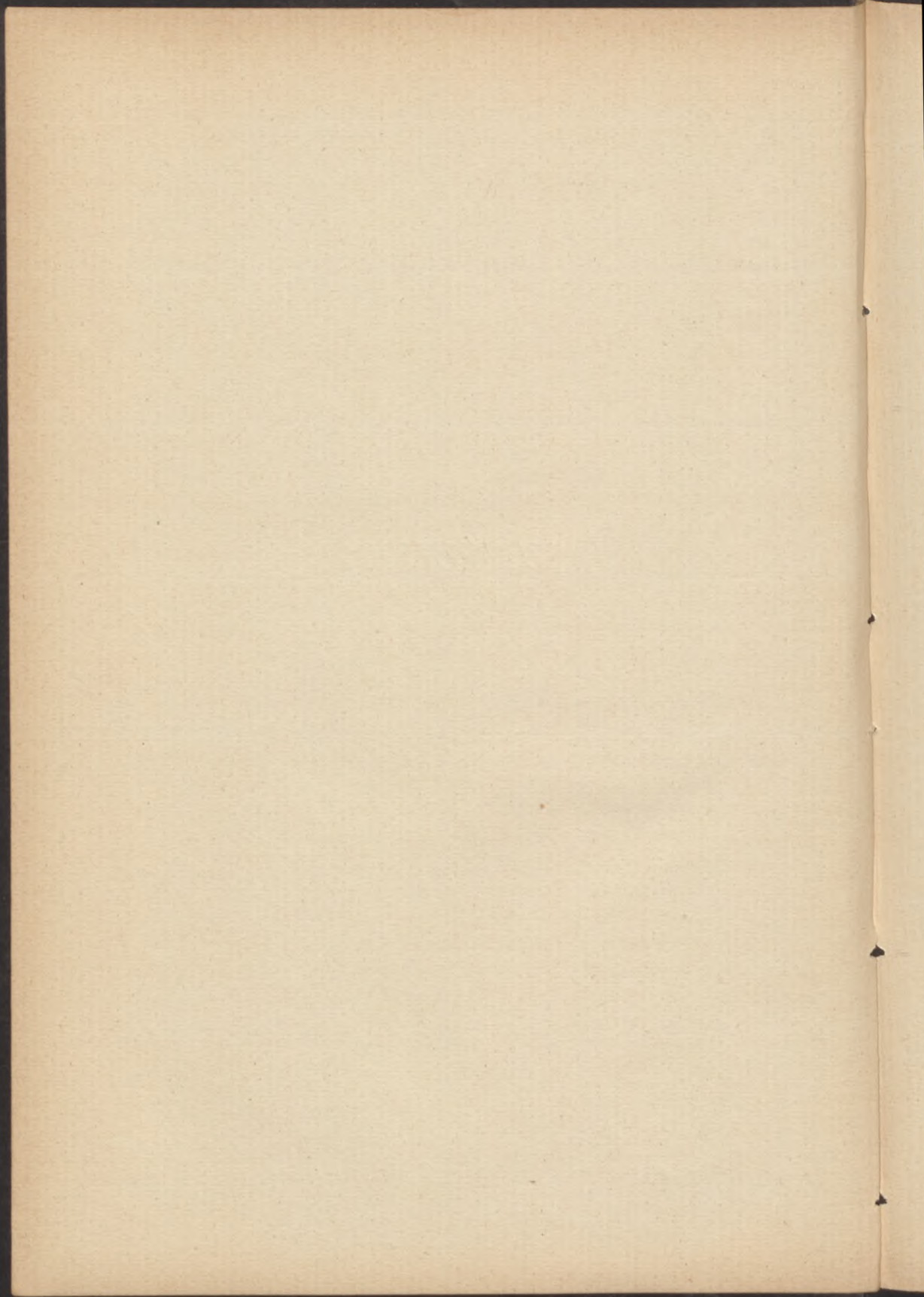
Jogot létesítő u. n. constutiv ítéletek általában véve *mindenkire* nézve res judicata-t létesítenek, így pl. a házasság felbontását vagy holtánnyilváníását kimondó ítéletet.

¹ V. ö. Zlinszky—Reiner id. cz. m. 259. l. 1. jegyzet.

² 1881: LX. t.-cz. 96. §.

³ m.-v á s á r h e l y i T. 1909 G. 117/3. sz. A res judicata kifogása azzal szemben is sikerrel felhozható ki a perben nem állott ugyan, de a perbeli féllel jogegységben áll. (Erd. J. K. II. évf. 38. sz.)

SZEMÉLYJOG.

ELSŐ SZAKASZ.

Személyek mint a magánjog alanyai.

XIII. FEJEZET.

Személyiség; Jogképesség; Cselekvési képesség.

Irodalmi utalások. Fazekas Oszkár cikke a jogi lexicon II. k. 772—786. l.; Jegyzőkönyvei a m. ptkv. tervezetét előkészítő bizottságnak IV. f.; Dr. Sipőcz László: A gyámsági törvény. Budapest 1882.; Herzegh M.: A magy. magánjog mai érvényében. Ált. rész. 106. és köv. l.; Indokolás a m. ptkv. tervezetéhez. I. k. 11. és köv. l.; Dell'Adami: Id. cz. m. II. f. és köv. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. I. k. 230. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 111—113. l. stb. és lásd a 18. §. „Irodalmi utalásait“ is.

Az egyes életviszonyokat jogiakká (jogviszonyokká) az emeli, hogy a társadalmi rend követelte szükségszerűségből azok, a jogszabályokat alkotó állami főhatalom által rendezés, meghatározás alá vétetnek. A jogilag rendezett életviszonyokból származik minden jog és kötelezettség. E jogoknak és kötelezettségeknek kell, hogy alanya legyen, mert az életviszony jogi rendezésére is épp ez életviszony alanyaira való tekintettel volt szükség. Sem jog, sem kötelezettség tehát alany nélkül nincs. Ha ennek egyes kivételes esetekben a látszat ellene mond (pl. méhmagzat jogainál): ott egy jövőbeli alanyról van szó, ki majdani létezéséig úgy tekintetik, mintha már is meg lenne.

A jogok és kötelezettségek alanya a személy (az ember). Az az emberi, illetőleg személyi tulajdonság pedig, melyet a jogrend ad (és el is vehet, pl. a rabszolgáknál),¹ az u. n. *személyiség* vagy *jogalanyiség*.

¹ Téves tehát azt mondani, — mint ezt az Optk. 16. §a is teszi, hogy a „személyiség“ már ami ennek tisztán jogi értelmét illeti: velünk születik. A jogrend ugyan ma már minden embert születésétől fogva „személyiség“nek tekint, de csak azért, mert a bölcséleti és vallásos eszmék a rabszolgaság intézményét a művelt népek gondolkozásmódjából végkép kiirtották.

Ez a személyiség és jogalanyiség maga tehát nem „jog”, hanem egy oly elismert és megadott tulajdonság (qualitás), mely minden jognak és kötelezettségnek előfeltétele.

Előfeltétele tehát a személyek „jogképességé”-nek. Személyiség (jogalanyiség) és jogképesség bár rendszerint együtt járnak (mert jogunk szerint minden személy jogképes), még sem fedik egymást teljesen. A jogképesség nevezetesen bizonyos személyiségekre nézve modern jogokban is a többi személyekhez képest meg lehet szorítva (pl. az egyházi holtkéznél).¹ Személyiség és jogképesség már most együttesen feltételei az u. n. *cselekvési képességnek*. A cselekvőképesség a jogok alanyaira vonatkozó legáltalánosabb qualificatióknak a harmadika (a személyiség és jogképesség mellett) s azt a tágabb vagy szűkebb kört jelenti, melyen belől a jogképes személyiségek tényeihez és cselekményeihez a jogrend hatályos és elismert következményeket fűz.

A személyiség s az ezen sarkalló jogképesség és cselekvési képesség azonban nemcsak az ember elismert jogi kvalitása, hanem más, részint az emberek társulásából, részint az ember cselekvőképességéből folyó s a javak bizonyos kirendeléséből alakult szervezeteket is megilleti. Ezek is személyek s ezekre nézve egyelőre elég annyit megjegyeznünk, hogy a természeti személyen, az emberen kívül a személyiség összes attributumai más substratumokra is át vannak vize és ezek az u. n. „*jogi személyek*”

A mondottakhoz képest, két részre szakad a „személyek tana”. U. m. első rész: természetes személyek (az ember) és második rész: jogi személyek. Külön kell beszélnünk végül a személyiség védelméről.

¹ Szerzeteseknél is kánonjog szerint, bár ezt gyakorlatunk nem veszi figyelembe. (Pl. a győri kir. tábla határozattárába felvett 15. sz. 1896. nov. 11-én kelt polg. határozat: „A kath. szerzetesek nincsenek elzárva attól, hogy ingatlan vagyont akár törvényből — akár végrendeletből — akár halál esetére szóló szerződésből folyó örökösödés útján tulajdonul megszerezhesenek.)

XIV. FEJEZET.

A természetes személyek.**31. §. A természetes személyiség kezdőpontja. Méhmagzat.**

Irodalmi utalások. Márkus: Magyar magánjog mai érvényében cz. m. 48—49. l. 155. és köv. l.; Indokolás: A m. ptkv. tervezetéhez I. k. 1. és köv. l.; Kelemen: Institutiones stb. id. cz. m. Lib. I. 157. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 62—64. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 160. és köv. l.; Jellinek Arthur: Id. cz. m. I. k. 57. l.; Herczegh M.: Id. cz. m. 109. és köv. l.; Dernburg: Pandekten II. k. 113. és köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 231. és köv. l.

A természetes személyiség s ezzel együtt a jogképesség kezdőpontja az a pillanat, melylyel az önálló élet is kezdetét veszi, vagyis a születés. A „születés“ alatt a bevezetett szülést értjük, akár történt az a magzatnak az anya testéből való természetes kiválásával, akár műtétnek (mesterséges kivételnek) segélyével. Hogy egyébként a szülés processusa melyik momentummal fejeződik be: azt az orvosi tudomány hivatott megállapítani. Az orvosi tudomány szerint pedig a köldökzsinór előzetes elvágása a szülés beveződéséhez nem szükséges, s így nem helyes ettől az időponttól számítani a személyiség létezését.

A jogrend szempontjából azonban csak az élve születésnek van jelentősége. „Qui mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur.“ A halva születés tehát úgy veendő jogilag, mint ha egyáltalában nem történt volna semmi sem, ami azonban ismét nem zárja ki azt, hogy a halva születés esetén is a *szülés*, (de nem a „születés“) ténye alapján bizonyos jogok és kötelezettségek ne származhassanak. Pl. a teherbeejtővel szemben fájdalomdíj, betegági költségek stb. czimén.

Az élve születéssel tehát a fizikai egyed, az ember mellett egyuttal egy új *személyiség* is keletkezik, egy új jogalanyiség, teljesen közönyös lévén jogunk szempontjából, hogy az ujszülött élete esetleg egy-két pillanatnál vagy percnél tovább nem tartott. A születés után nemsokára bekövetkező halál különböző okoknak lehet következménye, így leggyakrabban annak, hogy az ujszülött, bár élve jött a világra, egyáltalában nem volt *életképes*. Ezért némely jogrendszer (a francia pl.) megkivánja, hogy az élve

születés mellett a nemsokára elhalt magzat egyuttal *életképes* is lett légyen. A magyar jog a személyiség keletkezésének ezt a tisztán szakszerű és mert az ilyen kérdések rendesen később merülnek fel — lehetetlen bizonyítástól függő kellékét nem ismeri. Habár nem tagadható, hogy az u. n. koraszülött idétleneknél az életnek bizonyos jelei, mint mozgás, hang, szívverés rövid időn át mutatkozhatnak, de mert kétségtelenül megállapítható, hogy azok az anya testén kívüli életre teljesen alkalmatlanok: kérdésbe volna tehető: vajjon személyiségeknek tekinthetők-e vagy nem? De jogunk e kérdést, mint említők, eliminálja azzal, hogy csak annak tulajdonit fontosságot, hogy volt-e élet az ujszülöttben, vagy nem. Az sem szükséges jogunk szerint, hogy az ujszülött emberi formával birjon. Embernek más magzatja, mint ember, nem lehet. Monstrumok (prodigiumok, torzszülöttek) nincsenek; netalán eltérések vagy feltűnő félszepségek az ujszülötnél annak emberi voltát ki nem zárják.

Fontossággal a mondottak szerint csak az élve vagy halva születés birván: e tényeket az anyakönyvi bejegyzés bizonyítja.¹ Az Optk. 23. §. hódolva a készítése alkalmával uralkodó doctrínának² általános vélelmet állit fel az élve születésre nézve s ezzel igazságtalan bizonyítási könnyebbségben részesiti azt, aki bizonyos jogokat az élve születés tényéből származtat. Az anyakönyvi bejegyzéssel szemben, annak, aki az ellenkezőt vitatja, minden megengedett bizonyítókkal szabad bizonyitania.

Ugyanez áll a többes (iker) születések esetén is arra, aki elsőbbszülöttségét vitatván, ezen a tényen akar jogokat érvényesíteni. Iker születéseknél az anyakönyvi törvény 38. §. utolsó bekezdése szerint a bejegyzésnek minden gyermekre nézve külön, a születéseknek egymásutánja szerint kell megtörténnie, még pedig úgy,³ hogy az év, hó, nap mellett még a napszaka, a születés órája, sőt percze is — ha szükséges — kitüntettségék.

¹ 1894: XXXIII. t.-cz. 28. §.: „A jelen törvény értelmében szabályszerűen vezetett anyakönyvek közokiratok. Azon tényeket, melyeknek tanusítására rendelvők s amelyek bennök fel vannak jegyezve, bizonyítják mindaddig, míg a hamisítás a bejegyzés téves volta, vagy ama bejelentések helytelensége, melyek alapján a bejegyzés történt, nincs bizonyitva.“

² Erre nézve lásd 39. §. III. alatt.

³ Belügym. utasítás 1895/60.000. sz. a.

Méhmagzat. (Nasciturus, conceptus.) Abból, hogy a személyiség csak a bevégzett szüléssel kezdődik: következik, hogy az anyatestnek részét képező méhmagzat még nem személy. De tekintettel arra, hogy élve születése esetén bizonyosan személy lesz: a jogrend a méhmagzatot és annak érdekeit már előre oltalmába veszi. Ez a védelem abban nyilvánul, hogy a méhmagzat részére fogamzása pillanatától kezdve fentartatnak mindazon jogok, melyek élve születése esetén őt megilletik. Ez a tétel jogunkban igen régi, s Werbőczy a méhmagzatokról a következően szól: „Ezeknek természetük mivoltához képest a fogamzás idejétől — amit a szülés mutat ki — a megszületett és élő fiukkal egyenlő joguk van.“ (Trip. II. R. 62. czim. 2. §)¹ A jogfentartás megvalósítása gondnok kirendelésével történik, vagy anélkül. Gyámi törvényünk (1877: XX. t.-cz.) 30. §-a a következően rendelkezik:

„Az előző szakaszokban meghatározott eseteken kívül következő esetekben van gondnokságnak helye: valamely méhmagzat képviselője szempontjából azon esetben, ha világrajövetel folytán atyai hatalom alá kerülne, s érdeke atyja érdekével ellenkeznék; ha pedig atyai hatalom alá nem kerülne, amennyiben világra jövelete esetén érdeke anyja érdekével ellenkeznék, vagy ha a gondnokság elrendelését az anya kéri; a születendő végrendeleti utóörökösök képviselőjére, amennyiben ez a hagyatéki eljárás során vagy ezenkívül is szükségesnek mutatkozik.“ Ezeket a szabályokat az 1894: XVI. t.-cz. 128. §. 3. bekezd. azzal egészítette ki, hogy gondnokságnak a születendő végrendeleti utóhagyományos képviselőjére is helye van.

Mivel a méhmagzatot megilletendő jogok fogamzása percétől kezdve tartandók fenn, fontos kérdés, hogy a fogamzás időpontját hogyan kell meghatározni? Az orvosi tudomány utmutatása nyomán a mai jogrendszer sem képesek a fogantatás időpontját másképp, mint egy meghatározott időszak felvételével megjelölni. Ezt az időszakot a szülés jelöli ki, s e szerint — amint ez már Werbőczyben is benne van² — a szüléstől visszaszámított 180-ik naptól egészen a visszafelé számított 300-ik napig terjed

¹ A méhmagzat jogainak fentartásáról a „nasciturus pro jam nato habetur, si de ejus commodis agitur“ paroemiának megfelelő általános kijelentést tartalmaz az Optk. 22. §.

² H. K. II. R. 62. 3. §.

az az időszak, melyben az ujszülöttnek fogantatása történt.¹ Hogy ezen polgári számítás szerint 4 hónapi időköznek, melyik időpontjában: természetesen erre nincs felelet. Tehát pl. egy 1903 márcz. 1-én született gyermek megfogamzása 1902 május 4. (visszafelé számított 300-ik nap), s 1902 szept. 1. (visszaszámított 180-ik nap) közötti időközben történt.

32. §. Az életkor befolyása a személyiségre.

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 41. és köv. l.; Jellinek: Id. cz. m. 57. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 70. és köv. l.; Wenzel G.: Id.: cz. m. I. 166. és köv. l.; Kelemen: Institutiones stb. id. cz. Lib. I. 162. és köv. l.; Herczegh M.: Id. cz. m. 119. és köv. l.; Indokolás a m. ptkv. terv.-hez, I. k. 18. és köv. l.; Bozóky A.: Az ausztriai magánjog rendszere. Budapest, 1891. 66. l.; Dernburg: Pandekten, I. k. 123. és köv. l.; Unger: System stb. cz. id. m. I. k. 281. és köv. l.; Dósa E.: Erdélyhoni jogtud. I. k. 5. és köv. l.

Minden ember jogképes, de amennyiben az egyesek cselekvő és akaratelhatározási képessége az életkorral összefüggésben áll: nem mindenki tekinthető alkalmasnak arra, hogy jogképességének kifolyásaképpen jogviszonyait önállóan saját maga rendezhesse. Így nyilvánul az életkor befolyása a személyiségre abban, hogy a jogrend bizonyos életkorfokozatokat különböztet meg, tekintettel az emberek szellemi és testi fejlődésének természetes menetére, s a cselekvőképesség teljességét csak azoknak adja meg, kiknek az, az általános és hagyományos tapasztalatok szerint aggály nélkül megadható. Mivel ezek az általános korfokozatok minden individuumra nem találhatnak: helye van a kivételeknek is, melyek egy-egy külön intézményben (pl. nagykorúsítás) vannak szabályozva.

Mai jogunk szerint az emberek vagy *teljeskoruak* (nagykoruak) vagy *kiskoruak*; s ehhez képest vagy *teljesen* vagy csak *korlátozottan*, illetőleg *egyáltalában nem* cselekvőképesek. A kiskoruak között t. i. megkülönböztetjük még a *nem törvényes* (teljesen cselekvőképtelen, serdületlen) és *törvényes* (korlátoltan

¹ Curia 1903 febr. 11-én 7844 (Judicat. I. 247); — 1904 nov. 15-én 7128. (Grill Dtár 1905. évf. 200.) 182—300 napot mond; Curia: 1904 decz. 16.) I. G. 403. (Judicat. III.) sz. ítélete.

cselekvőképes, serdült) koraikat.¹ A nem törvényes kor tart a 12-ig életévig;² innen kezdve következik a kiskorúság második alfokozata, a *törvényes* kor,³ a 24-ik életévig, ahol nemre való tekintet nélkül a *teljeskorúság* beáll.⁴ Az optk. nyomán föl szokták venni még a 60-ik életévvel elkövetkező *aggkort* is, ám, ha a 60-ik évhez fűződik is némely magánjogi jogkövetkezmény (a gyámság visszautasítható) külön, önálló korfokozati jelentősége a 60-ik életévnek a magyar jog szerint nincs.

A korfokozatok megkülönböztetése elsősorban a cselekvőképesség terén jelentős s következményei a jogügyletről szóló tanokba,⁵ továbbá a családi és öröklési jogba, iparjogba stb nyulnak át. Itt említendő, hogy különösen a családjogi vonatkozások révén szokták a teljeskorúságot *önjoguságnak* is nevezni,⁶ Werbőczynek azon kitétele nyomán, hogy „Önjoguaknak pedig azokat mondjuk, akik senkinek hatalma (t. i. gyámi vagy szülői hatalma) alatt nem állanak“. (Trip. I. R. 112. cz. pr.)

A leglényegesebb korhatárokon (t. i. 12-ik év, 12—24 évek közti időszak és a 24-ik év) kívül törvényeink tekintettel a társadalmi életből folyó szükségletekre egyes életévek eléréséhez különös következményeket kötöttek, amint a 60-ik életév betöltését, mely a gyámság alóli mentességgel jár (1877: XX. t.-cz. 49. §-a) fentebb említettük is. Ezen kívül: az a kiskoru, aki életének 14-ik évét betöltötte és föntartásáról önmaga gondoskodik, keresményeiről szabadon rendelkezhetik, mintha teljeskoru volna s életszükségeit fedezése céljából kötött ügyletei feltétlenül kötelezik s azokért minden vagyonával felelős. (1877: XX. t.-cz. 3. §.),⁷ vagyoni és személyi ügyeinek rendezésénél meghallgatandó,

¹ A hazánk némely részeiben érvényes Optk. a kiskorúságnak három alfokozatát állapítja meg. Gyermekkor, a 7-ik évig; serdületlen kor, a 14-ik évig és serdült kor, a 24-ik évig.

² Werbőczy: Trip. I. R. 111. cz. 3. §., 1894: XXXI. t.-cz. 127. §.

³ Lásd az előbbi jegyzetet.

⁴ 1877: XX. t.-cz. 1. §., Werbőczy: Trip. I. R. 3. cz. 6. §. utolsó mondat.

⁵ Lásd XI. Fej. 18. §-át a cselekvőképesség, mint ügyleti kellékről.

⁶ Így használja a kifejezést a magy. ptkv. terv. 6. §-a is.

⁷ A törvényben biztosított rendelkezési jog azonban nem vonja maga után a 14 éves kiskoru által kötött hitelügyletek feltétlen érvényét; ily kötelezettségeket csak annyiban vállalhat, amennyiben azok életfentartására szükségesek. Curia 1905 jan. 13. I. G. 319. (Grill Dtár 1905. évf. 249.) Az 1877:

bár nyilatkozatának döntő súlya nincs is (ugyanott 138. §.). A 16-ik életévvel a kiskorut megilleti a szabad pályaválasztás (ugyanott 26. §., 91. §.); a 16 éves nő a házasságkötés szempontjából *fejlett koru* lesz (1894: XXXI. t.-cz. 7. §.), míg a férfiaknál a fejlett kor a 18-ik életévvel áll be (ugyanott); 18 éves korában a kiskoru magánvégrendeletet alkothat (1876: XVI. t.-cz. 21. §.), ugyanekkor vallását önállóan megváltoztathatja (1868: LIII. t.-cz. 2. §.; 1895: XLIII. t.-cz. 21—23. §.); a 18-ik életévnek további jelentősége, hogy a kiskorukat ekkor már a gyámhatóság nagykorusíthatja (1877: XX. t.-cz. 4. §.) s az u. n. hallgató nagykorusítás egyik esete (önálló iparüzés) is a 18-ik életévhez, míg a másik (önálló háztartás) a 20. év betöltéséhez fűződik (1877: XX. t.-cz. 5—6. §., ezekről az esetekről alább). Kiskoruság meghosszabbítása iránti kérelmet a kiskoru 23-ik életévéig kell benyújtani (1877: XX. t.-cz. 9. §.) stb.

Az egyes fő korfokozatokról részletesen.

I. *Kiskoruság. A) Nem törvényes kor* (illegitima aetas). A 12 éven aluli gyermekeknek cselekvőképessége teljesen hiányzik, s azok az atyai vagy gyámi hatalomnak minden irányban alá vannak vetve. Cselekvényeikért magánjogi felelősséggel törvényes képviselőik tartoznak, javukra tett ajándékokat is csak utóbbiak

XX. t.-cz. 3. §-a körül gyakorlatunk meglehetősen zavaros. Az újabb birói döntések közül említhetők: Curia 1907 nov. 29-én 7969/906. sz. a. kiskorukat keresményük szerzése tárgyában az 1877: XX. t.-cz. 3. §-a alapján érvényesen szerződhetnek, s ily szerződéseiket keresményükre terjedő hatálylallyal kötbér kikötésével is megerősíthetik. (Egyet. Dtár II. 30.) Bpesti Tábla 1908 szept. 4. I. G. 633. sz. A 14-ik évet betöltött, önálló keresettel bíró kiskorunak hitelben való vásárlása nem tekinthető a keresmény felhasználásának. Azon jogszabály alkalmazásánál, hogy az ily kiskoru ügyletei hatályosak, ha szükségleteik fedezése céljából köttetnek — a szükségletek meghatározásánál döntő az az életmód, mely a kiskoru koránál, társadalmi állásánál és vagyoni viszonyainál fogva indokoltnak mutatkozik. (Egyet. Dtár II. 398. sz.) — Curia 1908 szept. 11-én 25. sz. A saját keresményéből vett sorsjegyre eső nyeresmény felett a kiskorut az 1877: XX. t.-cz. 3. §-a szerinti szabad rendelkezési jog meg nem illeti. — (Egyet. Dtár II. 397.) Itt t. i. nincs oly keresményről szó, melyet a kiskoru munkájával szerzett volna. — Lásd ezeknek a határozatoknak kritikájára nézve a Jogállam VIII. évf. 131—133. lapon mondottakat.

fogadhatnak el. Az osztrák jog területén a magyar jogi nem törvényes kor: következményeit tekintve az ott a 7-ik életévig terjedő gyermekkorral esik egybe (V. ö. 18. §.)

B) *Törvényes kor* (legitima aetas). Törvényes koraik mindazok, kik életük 12-ik évét betöltötték, de 24-ik évüket még el nem érték. Nevezük ezeket a részben elismert cselekvőképességükre tekintettel *korlátozott cselekvőképességűeknek* is. A törvényes koraik — ép úgy, mint a nem törvényes koraik — atyai vagy gyámi hatalom alatt állanak, *kivételesen* pedig gondnokság alatt is.¹ Cselekvőképességük korlátozva van annyiban, hogy visszterhes jogügyleteket nem köthetnek. Törvényes képviselőiknek (atya, gyám, gondnok) hozzájárulása és beleegyezése azonban a metalán mégis megkötött ügyletek eredeti érvénytelenségét utólagosan sanálhatja, s a másik ügyleti fél — mint annak helyén láttuk — eddig az időpontig a maga részéről kötve marad. (Negotium claudicans.)² Nem mondhatnak le jogaikról, de oly ügyletek tekintetében, melyek terhettől, kötelezettségektől szabadítják meg őket: szabadon és önállóan járhatnak el (mintha teljesen cselekvőképesek volnának).³ (1877: XX. t.-cz. 33. §.) Visszterherrel nem járó ügyletekre nézve cselekvőképességük szintén korlátlan, s egynémely oly jogügyletnél, hol mindennemű képviseltetés az ügylet természeténél fogva ki van zárva, pl. a végrendeletnél, cselekvőképességük csak annyiban van megszorítva, hogy végrendeleteikre a törvény a közzévégrendeleti alakot érvényességi kellékképpen írja elő, de ez a korlát is elesik a 18-ik életév elérésével. Nemkülönben nyilvánul a törvényes kornak némi ön-

¹ A kiskoruak gondnokság alá helyezésének speciális eseteiről lásd alább ugyanezen §. B) alatt.

² M.-Vásárhelyi T. 1908 szept. 22. G. sz. Kiskoru gyámhatósági jóváhagyás nélkül kötött terhes ügylete nem feltétlenül érvénytelen, mert az 1877: XX. t.-cz. 113. §-a értelmében nagykorúságának elérte után akár kifejezetten, akár hallgatagon való jóváhagyással az eredetileg érvénytelen ügyletet jogérvényessé teheti. (Erd. J. K. I. évf. 45. sz.)

³ Curia: 1904 nov. 15. G. 325. sz. elismeri, hogy kiskoru által önfentartása végett felvett kölcsön, ha csakugyan erre a célra használtatott, érvényesen megáll jóváhagyás nélkül is. (Grill-féle D-tár 1905. évf. 159. sz.) N.-várad i T. 1897 máj. 20. G. 15. sz. Az életszükségletek megszerzése végett a kiskoru is érvénnyel szerződhetik; s az így elvállalt kötelezettségeikért nagykorra jutása után személyesen is felelős. (Grill-féle D.-tár I. Magánjog. 8. l. 22. sz. eset.)

állósága a házasságkötésnél is. Házasságra lépésük ugyan a törvényes képviselő beleegyezését teszi szükségessé (1894: XXXI. t.-cz. 8. §.), de a beleegyezés nélkül kötött házasság nem lesz közvetlenül érvénytelenné, hanem csak megtámadhatóvá, illetőleg tiltottá, s végül az sem hagyandó figyelmen kívül, hogy amennyiben a törvényes koru egyáltalában házasságra léphet: a házasságkötésre való akaratnak *benne* kell meglennie, s *neki* kell azt kinyilvánítania, mert e részben a törvényes képviselő sem akaratát, sem nyilatkozatát nem pótolhatja.

Az osztrák jog területén a korlátozott cselekvőképesség bizonyos feka már a 7-ik év betöltésével megilleti a kiskorut, a mennyiben ingyenes ügyletekben az ilyen „serdületlen“ személy szerezhet magának jogokat s bizonyos kártérítési kötelezettségeknek is saját személyében és tényei által válhatik alanyává. (Optk. 865, 310, 1308—1310. §.). Ez az u. n. *delictorum capacitas*, föltéve, hogy a törvényes képviselőt vétkesség a kár körül a felügyelet elmulasztása címén nem terheli (mert ily esetben ő a felelős) a magyar magánjogban a 12-ik életévvel áll be.

A kiskorúságnak ez a fokozata (t. i. törvényes korúság) a maga összes következményeivel együtt kiterjeszhető a 24-ik életév — tehát a teljes korúság bekövetkezése — utánra is. Jogunk szerint az az intézmény, mely a kiskorúsági állapot hatályainak a nagykorúság elérése utáni időre való fentartását szolgálja az u. n. „*Kiskorúság meghosszabbítása*“. A meghosszabbított kiskorúságnak az az intézményi alap gondolata, amit már Werbőczynek az örjögő, esztelen és megtébolyodott fiúk részére statuált „*testamentaria tutela*“-ja is (Trip. I. R. 55. cz. pr.) kifejezésre juttatott, hogy t. i. az önjoguságra éretlen vagy képtelen egyének se magukat, se másokat a 24-ik életévvel elnyerendő teljes cselekvőképességgel meg ne károsíthassák. Három esetben van helye a kiskorúság meghosszabbításának: *a)* ha az atyai hatalom vagy gyámság alatt álló személy, testi vagy lelki fogyatkozásai miatt életkora 24-ik évének betöltése után sem képes önmagát fentartani vagy ügyeiről kellőleg gondoskodni; *b)* ha kiskorúságában magát tetemes adóságokba bonyolította és *c)* ha oly kicsapongó életet folytat, mely miatt őt továbbra is atyai hatalom vagy gyámság alatt kell tartani (1877: XX. t.-cz. 8. §.). A kiskorúság meghosszabbítása iránti kérelem előterjesztésére a gyá-

mi törv. a szülőket, nagyszülőket, ezek nem létében pedig a legközelebbi rokonokat jogositja fel. (Gyámi törv. 9. §., 4. és 142. §.)¹ Szabályul szolgál, hogy a kérelem rendszerint a kiskoru 23-ik életévének betöltése *előtt* adassék elő, kivéve, ha az ok maga *később*, de még a 24-ik életév előtt következett be. Ennek a szabálynak indoka pedig az, hogy a kérelem esetleges elutasítása esetén a kiskoru sérelmet szenvedhetne nagykorúsága bekövetkezésének az eljárás folytán való függőben tartása által. (Gyámi törv. 9. §.) A kiskorúság meghosszabbítását a bíróság mondja ki, s ha az ok maga megszűnt, a bíróság szünteti meg a kiskorúságot meghosszabbító határozat hatályát. Különben a meghosszabbítást kimondó ítélet a hivatalos lapban közzétételük, s amennyiben a kiskorunak ingatlana van, a telekkönyvbe is feljegyzendő. (Ugyanott, továbbá tlkvi rendts. 52. §. 1886: XXIX. t.-cz. 14. §.)² Ha a kiskorúság meghosszabbítását kicsapongó életmód, vagy tetemes adóságok okából kellett kimondani, a házasságkötés szempontjából az ítéletnek a meghosszabbított kiskorúságban lévő egyén cselekvőképességére kivételesen nincs hatálya (1894: XXXI. t.-cz. 130. §.)

II. Teljeskorúság (*perfecta aetas*).

A) *A teljeskorúság elérésének különböző módjai.* A teljeskorúságnak és ezzel együtt a teljes cselekvési képességnek

1. *természetes* elérési módja az, ha nemre való tekintet nélkül az addig kiskorúak életük 24-ik évét betöltik. Kivételes szabály alapján:

2. a *férjhezmenés* által a nők 24-ik életévük elérése előtt is teljeskorúakká válnak. (*Werböczy*: Trip. I. R. LI. cz. 1. §. 1877: XX. t.-cz. 1. §. és 1874: XXIII. t.-cz. 2. §.) Férjhezmenés alatt

¹ Ugyanezek jogositva vannak a nagykorúsításnál a meghallgatásra. Ugy itt, mint a kiskorúság meghosszabbításánál nem tiszta, hogy „a szülők, nagyszülők nem létében“ kifejezés, valamint a „legközelebbi rokon“ miképp értelmezendő? Erről alább a nagykorúsításnál és a családjog vonatkozó fejezetében. (V. ö. különben az 1881. nov. 1. kelt 3263. sz. igasz. miniszteri rendelet 3. §-át.)

² A kiskorúság meghosszabbításánál és annak megszüntetésénél követhető eljárást az 1881. nov. 1-én 3263. sz. a. k. IME. rendelet szabályozza.

a házasságkötést kell értenünk, s nem a házasság elhálását. De ha a nő törvényes képviselőjének beleegyezése nélkül kötött házasságot, ezen házasság megtámadására vonatkozó szabályok alkalmazásában a kiskorúakkal egyenlő elbánás alá esik, mindaddig, míg 24-ik életévét be nem tölti. (1894: XXXI. t.-cz. 129. §.)

A házasságkötéssel megnyert teljeskorúságot a nő akkor sem veszti el, ha 24-ik életéve előtt özvegységre jut, vagy házasságát felbontják, illetőleg érvénytelenítik. (1874: XXIII. t.-cz. 2. §.) Azonban az így nyert nagykorúság nem egészen teljes, mert a szenvedő váltóképesség a korábban férjhez ment s ezzel nagykoruvá vált nőt is csak 24-ik életévének betöltésével illeti meg. (1876: XXVII. t.-cz. 1. §.)

3. *A nagykorusítás.* A nagykorusítás lehet *kifejezett*, lehet *hallgatag*.

a) *Kifejezett nagykorusítás.* Tekintettel arra, hogy a korfokozatok csak az általános tapasztalatok alapján vannak felállítva: szükségkép következik, miszerint azok, kik életük 24-ik évének betöltése előtt is a testi és szellemi fejlettség megfelelő fokára jutottak: cselekvőképességükben korlátozva ne legyenek. Az ily személyeket tehát a gyámhatóság *nagykorusíthatja*. Ennek a nagykorusításnak feltételeit a gyámi törvény 4. §-a szabja meg. E szerint szükséges, hogy a nagykorusítandó legalább 18 éves és ügyeinek vitelére elegendően képes és érett legyen. Szülők, illetőleg nagyszülők, s ezek nem létében a legközelebbi rokonok a nagykorusítás iránt kihallgatandók, de nyilatkozatuk a gyámhatóság határozatánál kötelezően nem veendő figyelembe. Meghallgatásuk azonban mégis fontos, mert ha egyhangulag a maguk részéről is ajánlják a nagykorusítást: a gyámhatóság határozata végleges; ha azonban csak egyikük is ellenkezik, a kérdés eldöntés végett a II-od fokú gyámhatósághoz kerül. A törvény nem mondja ugyan, de intentióiból világosan kitűnik, hogy akarata ellen senki sem nagykorusítható, s így a nagykorusítandó beleegyezése az aktushoz okvetlenül szükséges.

b) *Hallgatag nagykorusítás.* A gyámi törv. 5. §-a szerint „kiskorúak életkoruk 18 évének betöltése után az atyának, illetőleg a gyámnak gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezésével önálló ipart üzhetnek s ez által teljeskoruakká válnak.“ (Ugyan-így az 1884: XVII. (ipari) t.-cz. 2. §.) A 6. §. pedig így szól:

„Kiskorúak, kik életkoruk 20. évét betöltötték, teljeskoruakká válnak, ha az atyai hatalmat gyakorló atya 1. a kiskorúnak vagyonát ennek szabad rendelkezésére átadja, vagy 2. beleegyezik abba, hogy ez önálló háztartást alapítson. Mindkét esetben a gyámhatóság jóváhagyása szükséges“.

Az idézett törvényhelyek értelmében a teljeskorúsággal járó összes joghatályok tehát beállanak anélkül, hogy kijelentett nagykorúsításra szükség volna. Mindez azonban csak az önálló ipar és az önálló háztartás körébe eső ügyletekre nézve. A nőkre sincs e részben kivétel téve. Kimondja ezt a váltótörv. 1. §-ának 3ik bekezdése az önálló iparüző nőre (még ha 24-ik életévét nem is töltötte be), s per rationem legis vonatkozatható a kiterjesztés az önálló háztartást fentartó még nem 24 éves nőre is (pl. a tanító-nőre, ki a szülői háztól távol kapott állást).

B) *A gondnokság alá helyezés* intézménye, itt, hol az életkorfokozatok hatályáról van szó, csak annyiban jöhet figyelembe, amennyiben a gondnokság alá helyezetttek cselekvőképessége általában épp oly módon korlátoztatik, mint a törvényes koru kiskorúaké. De jelentőséget ad ez intézménynek a szóban forgó kérdések szempontjából az, hogy a gondnokság alá helyezés alapelveileg *csakis olyanokra* alkalmazandó, kik nagykorúságukat már elérték. Kiskorúak csak *kivételesen* és csak vagyonukra nézve állhatnak *gondnokság* alatt; nevezetesen, ha az atyai hatalmat tényleg gyakorló atya a törvényszerű alakszerűségek megtartása mellett a vagyonkezelésre gondnokot nevezett, vagy az anyát a vagyonkezelésből kizárta; továbbá, ha az anya mint természetes és törvényes gyám, a kiskorú vagyonát kezelni nem akarja; ha végül az, aki a kiskorúnak örökség, hagyomány vagy ajándékozás czimén vagyont hagyott, külön gondnokot nevezett a juttatott vagyon kezelésére, vagy annak kezeléséből az atyát vagy gyámot kizárta. (1877: XX. t.-cz. 29. §.) Nemkülönben gondnokot kap a kiskorú, ha érdeke atyjának, gyámjának érdekével, vagy vele ugyanazon gyám alatt állónak érdekével összeütközik, s a kiskorúság meghosszabbítása iránt indított eljárásban érdekeinek képviselőjére. (U. ott 30. §.)

A nagykorúakra vonatkozó gondnokság esetei — a távollévők és szabadságvesztési büntetésre ítélték feletti gondnokság-

tól, mely a cselekvőképességet nem korlátozza — eltekintve a következők:

a) ha a nagykoru elmebeteg, vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnéma;

b) ha gyengeelméjű vagy siketnéma, ki ugyan képes magát jelekkel megértetni, de azért vagyonának kezelésére ugy az utóbbi, mint az előbbi esetben alkalmatlan; és

c) ha tékozló (gyámi törv. 28. §.) A tékozlás czimén gondnokság alá helyezett cselekvőképessége a házasságkötés szempontjából nincs korlátozva. (1894: XXXI. t.-cz. 128. §.)

A gondnokság alá helyezés intézményének berendezésére vonatkozó szabályok egyébként a családjog vonatkozó fejezetéhez tartoznak.

33. §. *Az egészségi állapot befolyása a személyiségre.*

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 43. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 73. és köv. l.; Wenczel G.: Id. cz. m. I. k. 168. l.; Bozóky A.: Ausztriai jog stb. 67. s köv. l.; Herczegh Mihály: A magyar magánjogi mai érvényében. I. k. (Alt. rész. Budapest, 1880.) 123. és köv. l.; Indokolás a m. plkv. tervezetéhez I. k. 37. és köv. l.; Dósa: Erdélyhoni jogtud. I. k. 12. l.; Unger: System stb., id. cz. m. I. k. 288. és köv. l.; Dernburg: Pandekten I. k. 129. és köv. l.

Az, hogy valaki testi, vagy szellemi betegségben szenved, önmagában véve okszerűen a jog- és cselekvőképesség megszorítását nem vonja maga után. Elvileg tehát az egészségi állapotnak a személyiségre jogi kihatásai nem volnának. Ennek ellenére a jogrend az egészségi állapot megromlásának, jobban mondva *bizonnyos testi és lelki fogyatkozásoknak* mégis kénytelen joghatályokat tulajdonítani első sorban a testileg vagy szellemileg beteg s másodsorban minden harmadik személyek érdekeinek megvédelmezése tekintetéből. Az egészségi állapotnak a személyiségre engedett kihatásai a mondottak szerint kivételes és defensiv jellegű intézkedések, és a cselekvőképesség több-kevesebb megszorításában állanak.

Igy: mint láttuk, ha valamely kiskorú testi fogyatkozás okán ügyeinek vitelére még 24-ik életéve után is képtelen; helye van a kiskorúság meghosszabbításának; nagykorúak pedig siket-

némaság esetén a gyámi törv. 28. §. a) és b) pontjai szerint gondnokság alá helyezendők. A siketnémákra nézve az 1894: XXXI. t.-cz. 14. és 15. §§. házassági tilalmakat állítanak fel, s ugyancsak a siketnémák és némák, még ha írni és olvasni tudnak is, halál esetére vagyonukról csak a közvégrendelet formájában intézkedhetnek. (1876: XVI. t.-cz. 21. §.) Okiratok kiállításánál siketnémák, vakok, olvasni nem tudó siketek, írni nem tudó némák szintén kötve vannak a közjegyző közreműködéséhez (1886: VII. t.-cz. 21. §. c) s a vakok váltónyilatkozatainak csak úgy van váltójogi hatálya, ha aláírásukat közjegyző hitelesítette (u. ott 24. §.). A testi kórállapot bizonyos fajtája (az impotentia), amennyiben a fél fenforgása iránt tévedésben volt házassági akadálykép jó tekintetbe, s az ellenére megkötött házasságot megtámadhatóvá teszi (1894: XXXI. t.-cz. 54. §. c) ragályos vagy undorító betegségek okot adhatnak személyes szolgálatokra irányuló szerződések felbontására stb.

A lelki fogyatkozásokat tekintve, jogunk különbséget teszen az elmebetegség és elmegyengesség között. Előbbi teljes cselekvőképtelenséget von maga után, utóbbi pedig pusztán csak korlátozza azt. Tekintve, hogy mindkét esetben csak különböző fokozatu elmebeli kóros állapotról van szó, s tekintve, hogy elmebetegség és elmegyengesség között a határvonal nem biztos: jogunk mai álláspontja helytelen s felette nagy zavarokat idézhet elő, mert kizárólag az orvosszakértők változó véleményéhez köti *jogi* effectusok, t. i. a cselekvőképesség kisebb vagy nagyobbfoku megvonása, előidézésének és érvényesítésének feladatát. Ahol a cselekvőképtelenség elmebetegség okán forog fenn: ott az elmebeteg akarata és tényei a jogi életre nézve teljesen közömbösek s abból teljesen ki vannak rekesztve; elmegyengesség esetén (imbecillitas, idiotizmus, chretinismus) pedig a gondnokság alá helyezés, illetőleg a kiskorúság meghosszabbítása keretei között bizonyos korlátolt cselekvőképessége az elmegyengének, mint láttuk, megmarad. A gondnokság alá helyezett elmegyenge gondnokság alá helyezés előtti ügyletei azonban megállanak; ellenkezően az elmebetegéknél, kiknél a bekövetkezett gondnokság alá helyezés a betegséges előzetes fenforgásának bizonyítását feleslegessé teszi.¹

¹ Lásd alább 219. §.

Annak a kérdésnek eldöntése, hogy az u. n. „lucidum intervallumok“ alatt eszközölt tények és akaratnyilvánítások idézhetnek-e elő bizonyos joghatályokat vagy nem? a különös tárgyalás körébe tartozik, mert általános tétellel megoldva nincs.

34. § *A nembeli különbség jelentősége.*

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 69. l.; Bozóky: Id. cz. m. 65. l.; Dósa E.: Id. cz. m. I. k. 5. l.; Kelemen: Institutiones stb. id. cz. m. Lib. I. 159. és köv. l.; Herczegh: M.: Id. cz. m. I. k. 118. l.; Unger: System stb. I. k. 279. és köv. l.; Dell'Adami: Id. cz. m. III. Fej. 128. és köv. l.

Az emberek közötti nemi különbségnek általában véve a jog- és cselekvőképességre nincsen befolyása, mégis egyes jogviszonyoknál a nemi különbséget, vagy mert maga a jogviszony természetéből kívánja, vagy mert a jogrend némely jogviszonyok keletkezésénél mintegy feltételül tüzi az alanynak meghatározott nemhez való tartozását figyelembe kell vennünk.

Jogilag véve is az emberek vagy férfiak, vagy nők. Ha a nem kétes — ami a hermaphroditáknál (csira) fordulhat elő — szakértőileg kell az inkább kifejlődött nemet megállapíttatni, s ez határozó az egyik vagy másik nemhez való tartozás iránt.

A nemi különbségen épül fel a házasság jogviszonya s a házasságból folynak közvetlenül a nem tekintetében fennálló legfontosabb jogi különbségek. Így: a családfőiség s az ezzel összefüggő kisebb jelentőségű jogok, pl. lakhelyválasztás joga, a férjet (a férfit) illeti, — de a férj halála esetén megilletheti az anyát (a nőt) is; — a házasságból született gyermekek az apa nevét viselik, s általában az apa polgári állása, rangja után igazodik az egész familia. Az atya jogállása gyermekeivel szemben az atyai hatalomban jut kifejezésre, melyhez hasonló jogkörbe — de jelentékeny eltérésekkel — az anya csak az atya halála után a természetes és törvényes gyámságnál helyezkedhetik bele. Ezzel szemben a férj kötelessége gyermekeit s a feleségét állásához képest eltartani, még abban az esetben is, ha a nő erre rászorulva nem volna.

További s a nemi különbség alapjára fektetett intézmények a hozomány, hitbér s az öröklési jogba átágazólag az özvegyi

öröklés és özvegyi jog. Hozományt bárki adhat — csak a férj nem. A hozomány tulajdonosa bárki lehet, csak a férj nem. A hozomány haszonélvezője ellenben csak a férj lehet kizárólag. Mind- ez a hozományi intézmény és azon jogviszony természetéből következik, melyet a hozományadás létesít. Hitbér iránti joga kizárólag a nőnek van, eltekintve a viszonos hitbér szerződésen nyugvó esetétől. Nemkülönbén az özvegyi öröklés és özvegyi jog oly intézmények, melyek csak a nő javára állnak fenn. A férjnek s általában a férfiaknak „özvegyi“ czímen semmiféle keresetük és joguk nincsen.

Mindezeket a különleges intézményeket belső ész- és cél- szerűség indokolja. Kevésbé magyarázható azonban a nők és férfiak között fennálló az a jogi különbség, hogy nők — kivéve az anyát és az örökbefogadó anyát — gyámságot nem viselhet- nek. Physiologiai okok alapján a nő házassági fejlett korát már a 16-ik életévvel eléri, a férfi ellenben csak a 18-ikkal; továbbá a nő férjhezmenetelével nagykoruvá válik, a férfi ellenben a nagy- korusítás eseteitől eltekintve csak akkor, ha 24-ik évét betölti.

A dologi jog terén a hitbizomány név alatt ismeretes tulaj- doni korlátozásnál fontos különbség, hogy a hitbizományi va- gyonban való utódlás rendszerint csak a férfiakat illeti meg, el- lenben míg a nők hitbizomány esetén a mindenkori birtokostól apanaget követelhetnek, addig a nem hitbizományi birtokos férfi családtagok rendszerint soha. A különbség a hitbizományi intéz- mény sajátos céljában megfelelő magyarázatot talál, de teljesen indokolatlan már ingatlan jogunk az a tétele, hogy a telek- könyvi bejegyzések alapjául szolgáló engedélynyilatkozatok for- mai kellékei között megkívánt *tanuk* csak *férfiak* lehetnek.

Lényegesen eltérő a szabályozás nő és férfi között a termé- szetes gyermekkel szemben való viszonyukra tekintettel. A termé- szetes anya helyzete e részben sokkal nehezebb, s oly kötelezett- ségekkel van terhelve, melyektől a természetes apa teljesen mentes, stb.¹

¹ A nembeli különbségek a természetes személyiségre gyakorolt jogi hatályai — szövekben röviden jelzett eltérésekből önként érthetőleg csak az egyes különös intézmények során tárgyalhatók részletesen. Itt pusztán csak némi exemplificativ felsorolásokra szorítkozhattunk.

35. §. Az állampolgárság és vallás jelentősége.

Irodalmi utalások. Kelemen: Institutiones stb. Id. cz. m. Lib. I. 170. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 78. és köv. l.; Közjogi szempontból Kmety: A magyar közjog tankönyve. Budapest, 1902. II. kiad. 58. és köv. l.; Bozóky: Id. cz. m. 61—68. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 80. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 170. és köv. l.; 223. és köv. l.; Herczegh Mihály: Id. cz. m. 137—145.; 155—159. l.

Az állampolgárságnak annyiban lehet a személyiségre befolyása: amennyiben a külföldiek hazai jogunk szerint magánjogok szerzésében korlátozva, illetőleg abból teljesen kizárva is lehetnének. Tényleg a 48 előtti magyar magánjog több ilyen korlátozást ismert,¹ manapság azonban elvül szolgál, hogy az állampolgárság meg- vagy meg nem léte magánjogok szerzésében már nem akadály.² Az ingatlanok megszerzésére nézve kimondta ezt az orsz. b. ért. 14. §-a, fentartván hatályában az osztrák ösiségi patens hasonló intézkedését. A nemzetközi retorsio alapján azonban nincs kizárva, hogy külföldi államok polgárai magánjogi korlátozások alá essenek,³ s e részben a kérdést különösen az öröklési jog kapcsán még érinteni fogjuk.⁴

¹ Az 1222. évi aranybulla 26. cikkelye pl. eltiltja az idegenek javára való birtokadományozásokat. V. ö. továbbá az ált. elvet kimondó 1715: XXIII. t.-cikket. Az erdélyi jogra nézve: Appr. Const. III. R. 41. cz. 1.

² Az Optk. 33. §-a ezt az elvet így fejezi ki: „Az idegeneket a benszülöttekkel általában egyenlő polgári jogok és kötelezettségek illetik, hahogy ezen jogok élvezetére az álladalmi polgári minőség világosan meg nem kívántatik.“

³ Nem ugyan retorsio, de nemzetközi szerződés alapján, pl. a keresk. és biztosító társaságokat kivéve, jogi személyeink Szerbia területén és a szerbiai jogi személyek nálunk ingatlant nem szerezhetnek (1893: XX. t.-cikkb. bekebelezett nemzetközi szerződés II. cz. utolsó bekezdése szerint.) Ugyanez meg van az 1897: XIX. t.-cikkb. becikkelyezett bulgár keresk. szerződés I. cz. utolsó bekezdésében is.

⁴ A nemzetközi jogviszonynak a kérdésbe vágó fontosságát illusztrálhatja például az 1881: XVII. (csődtörv.) t.-cz. 71. §., mely a külföldi hitelezők követeléseire nézve első sorban a nemzetközi szerződéseket mondja irányadóknak. „Ilyen szerződések hiányában a külföldieket a belföldiekkel egyenlő jogok illetik, amennyiben a külföldi állam a belföldieket hasonló kedvezményben részesíti. A viszonyosság rendszerint vélelmeztetik.“ A szerzői jog védelménél már a külföldiek bizonyos korlátozások alatt állanak az 1884: XVI. t.-cz. 79. §. szerint (lásd erről XVII. fej.) V. ö. továbbá az 1895: XXXVII. t.-cz. 15. §-t a külföldiek szabadalmaira nézve; az 1883: XXIII. t.-cz. 30. §-át a külföldiek által gyakorolt vadászatra nézve; — külföldi egyén továbbá viselhet

Közjogi szempontból idegenek és belföldi honcsok között ma is nagy különbségek állanak fenn, ez azonban nem tartozik a magánjog eszmekörébe, valamint egészen közjogi természetű az a tétel is, mely az állampolgárságnak a Szent István koronájához tartozó összes országokra való egységéről, s ez állampolgárságnak különböző megszerzési módjáról szól.¹

Fölmerül az állampolgárság kérdése abból a szempontból is, hogy valamely külföldi egyén jogviszonyai tekintetében a magyar bíróságoknak a hazai, vagy az illető honossága szerinti jogot kell-e alkalmaznia. Itt is tagadhatatlanul nagyban befolyásolja a személyiséget az állampolgárság, amint ezt annak helyén kifejtettük, hova az előbb mondottak kiegészítése végett visszautalunk.

A *valláskülönbségnek* a mai jog szerint *magánjogi* szempontból nagy jelentősége már nincs, míg a régebbi jogban egyenesen a jogképesség terén vágott a személyek között mélyen járó ellentéteket. Az a felekezet, mely a magánjogban különösen is megszorítások alá volt vetve, az izraelita; az 1867: XVII. t.-cz. azonban az ország izraelita lakosait a keresztyénekkal minden politikai és polgári jogok tekintetében egyenlőeknek jelentette ki, s így a korábbi ellentétek elenyésztek. Az 1895: XLIII. t.-cz. az u. n. bevett és elismert felekezeteken kívül felvette még a jövőben a törvény szerint elismerendő felekezeteket is, s ezeknek, mint testületeknek személyiségét az ingatlan tulajdon szerzése tekintetében némileg korlátozta. Az u. n. „*holtkézi*“ intézmény révén a kath. vallásfelekezetek (mint „*egyházak*“) ingatlan szerzési képessége is megvan szorítva, minderről azonban, mert a kérdés a jogi személyek tanához utalódik² egyelőre nem lehet szólanunk.

A természetes személyekre áll az általános és elvi szabály, hogy személyiségükre nézve annak a körülménynek, hogy bevett vagy elismert felekezet hívének vallják-e magukat, közelebbről pedig, hogy ezek közül is melyikhez tartoznak? ma-

gyámságot Magyarországon, ha állandó lakhelye itt van, egyébként csak belügyminiszteri jóváhagyás mellett 1877: XX. t.-cz. 60. §. stb.

¹ Az állampolgárságot az 1879: L. t.-cz. szabályozza. Megszerzési módok: a leszármazás, házasság, honosítás és törvényesítés (2. §.) „A magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz.“ (1. §.)

² Lásd 44. §. III. alatt.

gánjogilag véve nincs semmi jelentősége. Kivételt e szabály alól csak a közjog köréből a magánjogba átszármazott *kegyuri jog* (jus patronatus) képez, amennyiben ennek gyakorlásánál a felekezeti szabályrendeletek és törvények is tekintetbe veendőek s így megtörténhetik, hogy valaki a kegyuri jogot vallásfelekezeti viszonyai okán nem gyakorolhatja.

Törvény szerint tehát a valláskülönbség a személyiségre nincs befolyással. Magánfelek azonban egymással kötött szerződéseikben, vagy végrendeletileg az egy bizonyos felekezethez való tartozást ügyleti feltétel gyanánt kiköthetik. Különösen előfordul az ily természetű feltétel az alapítványoknál. Gyakorlatunkban eleinte az a teljesen indokolatlan felfogás jutott kifejezésre, hogy a vallásfelekezetben való megmaradás, vagy az egyikből a másikba való átlépés, mint ügyleti feltétel: erkölcstelen. E mellett azonban a felekezethez kötött alapítványok teljes mértékben elismertettek. E felfogás utóbb megváltozott. Legalább az előbb említett feltételre vonatkozóan. Helyes, ha az utóbbira is az erkölcstelenség felvételét félredobjuk. Az a feltétel, hogy valaki valamely felekezet kebelében megmaradjon, épen annyira lehet az ellenkező vallásos meggyőződés presszionálása, mint az, hogy valaki egy felekezetből kilépve, másra térjen át. Következetlenség nélkül a kettőt egymástól külön szempont alá venni nem lehet.

36. §. *A polgári becsület és rendi állás befolyása a személyiségre.*

Irodalmi utalások. Wenzel: G.: Id. cz. m. I. k. 168—170., 179. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 107—136. l.; Kelemen: Institutiones stb. cz. id. m. Lib. I. 165—170., 182. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 76—78., 80—83. l.; Herczegh M.: id. cz. m. 134—137., 145—154. l.

Némely jogrendszer a polgári becsület csorbulásának, magánjogilag is hatályt tulajdonított, amint ez a római jogi *capitis diminutió*ból ismeretes. Hazai jogunkban sem volt idegen az a felfogás, hogy a becstelenség a személyiségre visszahat, amennyiben a bíróságilag becstelenné nyilvánított (infamiával sújtott) egyén hivatalt, gyámságot, nem viselhetett, tanuzásra képtelen volt stb.¹

¹ Werbőczy: Trip. I. R. 119., 121. czimek; II. R. 29. cz., 1486: XIV. t.-cz. 5. §.

A polgári becsület csonkulásának hatása a mai jogban sem marad az illető személyiségre teljesen nyom nélkül. Becstelenné ugyan a bíróság ma már nem nyilvánít ki senkit, s így mint „intézmény“, a becstelenség nincs is meg jogunkban, de abban, hogy bizonyos büntettek és vétségek tanuskodásra való képtelenséget vonnak maguk után;¹ hogy a botránysos életmód, s a politikai jogok felfüggesztése, mint a főbüntetéssel együtt kimondott mellékbüntetés, a gyámság, gondnokság viseléséből kizár,² hogy továbbá bizonyos meghatározott büntetendő cselekvények, illetőleg az azokra kiszabott büntetések öröklésre való érdemtelenséget okoznak, vagy alapot adnak a házasság megtámadására, illetőleg felbontására:³ az a tünet nyilvánul, hogy a polgári becsület csonkulásának vagy elhományosulásának a mai jogban is vannak oly következményei, melyek magánjogi szempontból a személyiséget illetőleg előállott jelenségeknek, ha nem is általánosan mindenre, hanem csak bizonyos jogviszonyokra kiható jogi tartalmat adnak.

Jóval jelentősebb ellentétet teremt személy és személy között az előbb említetté a *rendi állás*. Ez alatt azt a különbséget értjük, hogy születésük szerint az emberek vagy *nemesek* vagy *nem nemesek*. A 48 előtti magyar magánjognak a rendi különbség egyik fundamentális elve volt s a nemesi és nem nemesi jog dualismusán épült fel az egész jogrendszer. Miután az 1848. évi reformtörvényhozás a jogegyenlőség kimondásával a régi jogrendszert romba döntötte,⁴ napjainkra már csak néhány foszlánya maradt meg annak a jognak, mely nemes és nem nemesnek különböző szempontból építette meg intézményeit. Ezek a „foszlányok“ azonban jórészt igen jelentős jogviszonyokra vonatkoznak s a családi és öröklési jogban foglalnak helyet.

A nemesi és nem nemesi jognak ugyan nemcsak a személyek között, de a dolgok eltérő jogi természeténél is maradtak némi

¹ Végrendeleti tanuskodásra nézve 1876: XVI. t.-cz. 2., 16. §§.; Sommás eljárásban, tanu- vagy ügyfélként való kihallgatás és megesketésre nézve 1893: XVIII. t.-cz. 3., 91., 215. §§.; Megesketésre nézve a rendes eljárásban 1868: LIV. t.-cz. 223. §.

² 1877: XX. t.-cz. 43. §. e) pont; 1878: V. t.-cz. 54—59. §§.

³ 1894: XXXI. t.-cz. 54. §. d) pont, 79. §. és 80. §. d) pont.

⁴ 1848: VIII., XI—XIII., XV. t.-cz., továbbá az 1844: IV., V. t.-cz.

nyomai. Ezekről azonban (nemesi ingatlan, urbéri polgári birtok stb.) csak annak helyén.¹

A rendi különbségen sarkallik mindenekelőtt a törvényes hitbér intézményének berendezése. Az 1840: XXII. t.-cz. 85. §. *b*) pont utolsó megállapítása szerint a főnemesi özvegyek hitbére 400, nemesek és polgárok özvegyeié 200, urbéreszek (most már: „volt urbéreszek“) özvegyeié pedig 40 frt. Fontosabb a hitbérnél az u. n. *özvegyi öröklés* intézményéből folyó különbség. Nevezetesen özvegyi öröklés czimén *csak* a nemes ember és a nemesekkel egyenlőnek tekintett honoratior özvegyének van öröklési joga a férj hagyatékában.² Polgár és volt jobbágy özvegyének tehát „özvegyi öröklése“ (ami jól megkülönböztetendő az „özvegyi jog“tól!) nincs. Még nagyobb jelentőségű a nemesek és nem nemesek közötti jogi különbség a közszerzeménynél. Közszerzeményi közösség törvény alapján kizárólag a nem nemes rendű házastársak között van. Nemesek között csak egyetlen specialis esetben és esetleg szerződés alapján.³ Ugyanigy a honoratioroknál. További különbség: hitbizomány alapítására *csak* nemes embernek van joga, nem nemesnek nincs.⁴

Amennyiben a törvényes hitbérnél főnemes és nemes között is van különbség: úgy a nem nemesek között is megvannak az egyes és jogi különbségek szerint egymástól elváló csoportok, osztályok. Mindenekelőtt: a nem nemesek közül kiválnak az u. n. *honoratiorok* (qui modo liberali acquirunt; tudományval, művészetvel stb. foglalkozók; okleveles egyének), kik mindenben egyenlő elbánás alá tartoznak a nemesekkel.

Azután a *városi polgárok*, kik a többi nem nemesek közül külön válva a törvényes hitbérnél esnek eltérő szabályozás alá. 48 előtt külön városi jogaikkal is éltek, ennek azonban ma már nincs jelentősége.

Külön jogállásuk volt 48 előtt az *egyházi nemeseknek* (prædialisták), a *szabad kerületek* lakosainak (16 szepesi város, jász-

¹ Lásd XXVI. Fejezet.

² Werbőczy: Trip. I. R. 99., 101., 102. czim; Orszbirói ért. 15. §. Lásd egyébként alább az öröklési jogban.

³ Lásd alább a házassági vagyonszab. 13. §.; Werbőczy: Trip. III. R. 29. cz.; I. R. 102. cz. 1840: VIII. t.-cz. 8. §.

⁴ 1687: IX. t.-cz., 1723: L. t.-cz.

kun, turmezei, fiumei kerület, továbbá az erdélyi szászok külön joga). Magánjogi szempontból (közjogilag is természetesen) ez a külön jogállás ma már nincs meg, kivételével egyedül a *jász-kun-kerület* lakosainak, kiknek özvegyi és közszerzeményi joguk, hitvestársi öröklésük nem az országos jogon, hanem az ettől némileg eltérő és máig is érvényes jász-kun statutumon alapszik.

37. §. A családi állás jelentősége.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 155—161. l.; Kelemen: Institutiones stb. id. cz. m. Lib. I. 347. és köv. l.; Dósa E.: Id. cz. m. I. 14. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 75. és köv. l.; Herczegh M. Id. cz. m. 126—134. l.

Minden ember születésénél fogva bizonyos családhoz tartozik. Vonatkozik ez a lelelczre nézve is, mert az, hogy a lelelcz családi hovatarozandósága ismeretlen: természetesen nem zárja ki annak létezését. Azt a viszonyt, melyben valaki családjának többi tagjaihoz áll: nevezzük az ő családi állásának. Ez a családi állás kétféle alapon, t. i. a rokonságon és sógorságon nyugszik.

Rokonoknak kell tekintenünk az *elődöt és ivadékat*, mert az egyik (az ivadék) a másiktól származott; rokonoknak kell továbbá tekintenünk *azokat is, akik nem egyik a másiktól, hanem valamennyien egy közös elődtől* származtak le.

Figyelmen kívül hagyva egyelőre a sógorságot a rokonság körén belül a következő tagozódást kell megállapítanunk: Azok, akiknek egyike a másiktól származott le (előd és ivadék) *egyenes águ rokonok*. Pl. nagyapa, apa, fiu, unoka stb. Azok ellenben, akik nem egyik a másiktól, hanem valamennyien egy közös elődtől származtak, pl. a testvérek, unokatestvérek: *oldalágas rokonok*.

A rokonság alapja a házasság. De mert leszármazás házasságon kívül is történhetik, szükséges különbséget tennünk a *törvényes* és a *törvénytelen* (vagy természetes) rokonság s így törvényes és törvénytelen rokonok (természetes vérrokonok) között is. Rokonságot létesít az örökbefogadás is az örökbefogadott és örökbefogadó között azon keretekben, melyeket a később tárgyalandó örökbefogadás intézmény megszab.

Továbbá különbséget kell tennünk az egy és ugyanazon házaspártól leszármazók és azok között, kiknek csak az egyik szülőjük volt az előbbiekkal *is közös* elődjük. Amazokat *teljes vérű*, utóbbiakat *félvérű* rokonoknak nevezzük. Teljes vérű rokonok így az édes testvérek, félvérű rokonok ellenben (féltestvérek) *az apának* első és a második házasságból született gyermekei egymásközt. Ha az apa a *közös* elődje a két házasságból született gyermekeknek: *consanguineusoknak*; ha az anya: *uterinusoknak* mondjuk őket.

Az elődöket az ivadék szempontjából *felmenő* (ascendentes) rokonoknak nevezzük; az ivadékokat ellenben az előd szempontjából *lemenőknek* (descendentes). A fiúnak felmenő rokona a mondottakhoz képest: apja, nagyapja, szépapja, dédősapja, ükapja. Lemenő rokona pedig: fia, unokája, szép-déd ösunokája stb.

A rokonságnak a személyiségre nézve sokágu a kihatása. A törvényes öröklés kapcsolata pl. csak a rokonokra terjed ki, s ezek teljes hiányában szerepel utolsó fokon törvényes örökös gyanánt a fiscus. A rokonság az alapja a tartási kötelezettségek egy részének, a rokonság czimén a törvény házassági akadályokat állapít meg, gyám- és gondnoksági, stb. ügyekben a rokonsági kapcsolatnak számos és fontos következményei érvényesülnek.

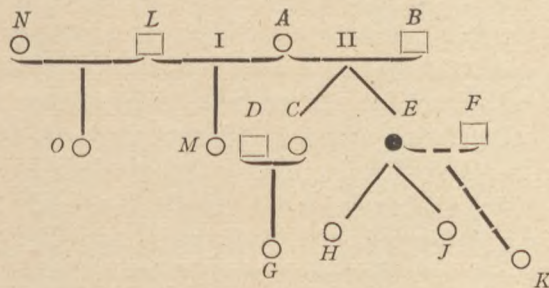
A törvényes öröklési rend meghatározásánál az egyeneságu rokonság jő első sorban tekintetbe; a leszármazás törvényes vagy törvénytelen volta azonban közbeszól, s a törvénytelen születésűek csak az anyjukkal kerülnek törvényes öröklési kapcsolatba, természetes apjuk és annak rokonságával ellenben nem.

A házasságjog szempontjából már nincs különbség törvényes és törvénytelen leszármazás között s az egyes házassági akadályok megállapításánál mindkettő egyformán figyelembe jön. Félvérű rokonok öröklési joga csak a közös törzselőd után érvényesül; a nem közös szülő vagyonában csak a tőle leszármazók részesednek stb.

A rokonság több-kevesebb személynek a házasság vagy az azonkívüli nemi viszony által közvetített véregység alapján nyugvó együvértartozását jelentvén a rokonságtól függő, s azt szabályozó intézményeknél felette fontos annak a távolságnak vagy közelségnek megállapítása, mely a rokonsági körben valamelyik rokonnak helyét más rokonnal szemben meghatározza. A rokonsági

közelség vagy távolság megállapítása az *iszámítás*al történik. Hazai jogunk a kánonjog iszámítását követi s két egyénnek egymáshoz való rokonságát a rokonságot közvetítő nemzések száma szerint állapítja meg.¹ Eddig a kánoni (és magyar) iszámítás egyezik a római jogéval, mely alaptételül a „quot generationes tot casus“ elvet követi. Az oldalrokonoknál azonban az iszámítás már eltér a római jog álláspontjától. Nevezetesen, ha a két oldalrokon közül az egyiknek vérrokonságát a közös törzselődig több nemzés közvetíti, mint a másikét: akkor egymásközi rokonsági viszonyuk iszerinti megállapításánál csak ezt a hosszabb, több nemzést feltüntető ágat vesszük figyelembe. Pl. C testvérének, E-nek első izben rokona; az E fiának H-nak ellenben másodizben. Mert a közös törzselődhez C rokonságát egy nemzés, a H-ét ellenben két nemzés közvetíti; tehát csak ezt a hosszabb oldalt vesszük tekintetbe, míg a római jog szerint mindkettőt kellene, aminek eredménye C és H között harmadizü rokonság volna.

A mondottakat azonban legjobban világítja meg a rokonsági tagozatok és az iszámítást egyaránt feltüntető következő ábra:

¹ Az egyébként, hogy in concreto a római jogi, avagy a canonjogi iszámítás veendő-e irányadóul, az ügyleti fél akaratától és annak magyarázatától is függhet. A Curia egy izben, hol a hagyományosokat a végrendelkező „harmadfoku rokonaim“ kitételrel jelölte meg, az ügyleti intézkedést úgy magyarázta, hogy a végrendelkező ezek alatt, a fenforgó körülmények szerint csak a római jogi iszámítás szerinti harmadfoku rokonokat érthette és nem azokat is, kik a canonjogi számítás szerint még szintén 3-adjoku rokonokul volnának tekintendők. (C. 1907 márcz. 19-én 272. sz. — Egyet. Dtár I. 297.)

Magyarázat. Kiindulva pl. E-től, elődök A és B, ivadékok H. J. és törvénytelen ágyból K. — 2. Oldalrokonok: C, E, G, H, J, mert közös törzselődre, t. i. A-ra vihetik vissza leszármazásukat. — 3. Egyenes águ rokonok egymásközt AEH—AFJ—ACG—LM és NO. — E-től kiindulva: felmenők A és B, lemenők H és J. — 4. K. törvénytelen ágyból származván, jogi rokonságban csak anyjával (F) van; E-hez és annak rokonaihoz csak a természetes (de nem törvényes) vérrokonság fűzi. — 5. Félvérű a rokonság M, C és E között, mert két házasságból származván, csak az apjuk (A) közös (consanguineusok.) — Ha az anya közös, mint pl. M és O között, akkor uterinusokról beszélünk.

Izszámítás. Elsőizü egyeneságu rokonságban állanak A:C-hez, E-hez, M-hez, valamint E, H-hoz, J-hez stb. Elsőizü oldalági rokonságban állanak C, E-hez, H—J-hez és viszont. C és J között a rokonság — 2-od izü, mert J távolabb lévén a közös előd A-tól, mint C, csak az ő (A—E—J) ágát vettük figyelembe, itt pedig J-nek rokonságát A-hoz két nemzés közvetíti. G és J (vagy H) közötti rokonságifok számításnál, mert G és J egyforma távolságban vannak A-tól, bármelyik ágon, akár A—C—G, akár az A—E—J ágán számítjuk a nemzéseket, az eredmény ugyanaz.

Sógorsági viszony áll fenn az egyik házastárs és a másik házastársnak rokonai között. Így a vő és anyós, vagy após; a férj és a feleség testvére, unokatestvére, stb. sógorok (illetőleg sógornők) egymás közt. Az egyik házastárs rokona és a másik házastárs rokona között: nincs sógorság. (Az u. n. „magyar sógorság“ volna ez, melynek jogi jelentősége nincs.) A sógorság közelségét is az izszámítás alapján határozzuk meg, nevezetesen a hányad izben vérrokona valaki az *egyik* házastársnak, annyi izben sógora (sógornője) a *másik* házastársnak. A fenti ábra szerint pl. D, A-val és B-vel elsőizü egyeneságbeli sógorságban van, mert C (a másik házastárs) A-nak és B-nek elsőizü egyeneságbeli rokona. D és J között a sógorság másodizü és oldalágas, mert J, C-nek oldalágon másodizü rokona.

A sógorságnak a házassági jogban van jelentősége, amennyiben az 1894: XXXI. t.-cz. 11. §. *d*) pontja szerint az egyeneságbeli sógorság semmiséget eredményező, bontó házassági akadályt képez.

38. §. *A lakhely.*

Az embernek lakhelye ott van, ahol az állandó ottmaradás szándékával letelepedett. Képletesen úgy szokták kifejezni, hogy a lakhely az ember összes élet- és jogviszonyainak a központja.

E központban tartózkodik, míg esetleges ügyei onnan el nem hívják s oda tér vissza, ha azokat elintézte. A lakhely tehát lényegesen különbözik a tartózkodási helytől, — még ha a tartózkodás idő tekintetében huzamos is — mert állandó ottmaradási szándék tartózkodási helyünkhöz nem köt. Az állandó ottmaradási szándék, mely a „letelepedés“ kifejezésében is bennértetik, viszont nem szükségképen minden időre szóló, hanem lehet rövidebb tartamu, s megszűnván, vele együtt a lakhely is változni fog. A lakhely adott objectiv (tényleges letelepülés) és subjectiv (állandó ottmaradási szándék) criteriumai szerint kell eldönteni azokat a sokat vitatott kérdéseket is, hogy a katonának, cselédnek, rabnak hol a lakhelye?

Nincs kizárva jogunk szerint, hogy valakinek egyszerre több lakhelye is legyen.¹ Történik ez olyankor, midőn életviszonyaink és tevékenységünk úgy oszlanak meg két különböző hely között, hogy azok mindenikét állandó letelepedési hely s otthonunk gyanánt tekinthetjük és tekintjük.

Ha a lakhely az életviszonyok körforgásának, kezdetének, változásának és megszűnésének központja: önként érthető, hogy a jogrend előtt sem közönyös a kérdés: hol van valakinek in concreto a lakhelye? A lakhely jelentősége azonban mégis inkább más területekre, nevezetesen a közjog, közigazgatásjog és perjog körébe tartozik. Általában a lakhely szerint igazodik a birói illetékesség; nagy szerepe van a lakhelynek a pénzügyigazgatás körében, pl. az adóztatás szempontjából; továbbá nemzetközi magánjogban, ott, ahol a lakhely joga döntő stb. Mindez azonban közelebbről ide nem tartozik.

A lakhelynek magánjogi jelentősége meglehetősen szűkkörű. Legfontosabb esete a lakhely figyelembevételének az, amikor a lakhely, mint valamely kötelem teljesítési helye szerepel.

Lakhelyét általában mindenki szabadon választhatja s cserélheti fel. Azokra, akik cselekvőképességükben korlátozva vannak: a szabály nem áll. Az ily személyek lakhelyalapításához és elköltözés útján való lakhely cseréléséhez — habár nyilvánvalólag nem jogügyleti cselekvényről van szó — a mindenkori tör-

¹ Elismeri a több lakhely lehetőségét az 1894: XVI. t.-cz. 7. §.; 1894. évi XXXIII. t.-cz. 46. §. 2. bekezd.

vényes képviselő hozzájárulása szükséges.¹ Teljesen cselekvőkép-teleneknél, mivel ezeknek jogilag elismert akaratuk nincs, s a lakhely alapításához, cseréléséhez akarat kell: még inkább érthető a fenti szabály alkalmazása.

A lakhelyváltoztatás egyik különlegesen szabályozott módja a *kivándorlás*, ami alatt azt értjük, ha valaki tartós kereset céljából külföldre távozik. A kivándorlás történhetik a szállító vállalkozók közreműködésével vagy anélkül, mely előbbi esetben a szállító és kivándorló közti jogviszony szintén különlegesen van szabályozva. (1909: II. t.-cz. III. fejezete.) A kivándorlás a kiskorúak tekintetében fennálló és önként érthető korlátozásokon kívül még másokra nézve is megszorítás alá esik, illetőleg egyenesen és büntetés terhe alatt meg van tiltva, nevezetesen: akik büntető eljárás alatt vannak, akik 16 éven aluli gyermekeiket, avagy keresetképtelen hozzátartozójukat a róluk való gondoskodás nélkül szándékoznak ithagyni stb. (V. ö. a kivándorlásról szóló 1909. évi II. t.-cz. 2. §-ával.)

Az alól a szabály alól, hogy lakhelyét mindenki szabadon választja, kivétel áll fenn azoknál, kiknek *törvényes lakhelyük* van. Így a jogrend első sorban a feleséget köti törvényes lakhelyhez, amennyiben a házasság természetéből s a házasfelek közti személyes viszonyból a férj és feleség együttlakása önként következik. Ennek ellenére nincs kizárva teljesen az sem, hogy a feleségnek a házasság fennállása alatt külön lakhelye lehessen; nevezetesen, ha a házastársak különélése bontó per folyamán bíróilag elrendeltetett, vagy az ágy- és asztaltól való válás kimondatott.

Törvényes lakhelye van az atyai hatalom az anyai természetes és törvényes gyámság alatt álló kiskorúaknak; az örökbefogadott gyermek törvényes lakhelye pedig az örökbefogadóé. Nem változtat ezeken a szabályokon az sem, ha az atya, atyai hatalmától meg van fosztva, vagy az anya a természetes és törvényes gyámságról annyiban, amennyiben ez meg van engedve, (t. i. csak a vagyonkezelésre nézve), lemondott. Következik ez azokból a rendelkezésekből, melyeket az 1886: XXII. t.-cz. 6. §-a

¹ Lásd 1877: XX. t.-cz. 94. §. arra az esetre, hogy a gyámolt szolgálattelépéssel változtatná lakhelyét; a szövegben mondott tétel vezethető le továbbá a gy.-törv. 113. §. 4. pontjából is,

a községi illetőségre nézve kimondott. Ha az örökbefogadott már teljeskoru: addigi lakhelyén az örökbefogadás nem változtat; örökbefogadójának lakhelye tehát szükségképen nem egyuttal az övé is, habár a legtöbb esetben, önként érthetőleg, lakhelyük közös lesz.

39. §. *A természetes személyiség végzőpontja.*

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 75—80. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 65—69. l.; Wenzel: G.: Id. cz. m. I. k. 164. és köv. l.; Bozóky A.: Ausztriai magánjog. 54. és köv. l.; Herczegh M.: Id. cz. m. 113. és köv. l.; Jogi Lexikon: III. és IV. kötetében a „Halál“, illetőleg „Holtánnyilváníás“ czimszók; Derenburg: Pandekten. I. k. 118—122. l.; Indokolás a nagy plkv. tervezetéhez. I. k. 65. és köv. l. Balog Elemér: Az eltűnés és a holtánnyilváníás a magyar és a német jogban. (Bpest 1905.)

I. *A halál.* Amily természetes kezdőpontja a physicali személyiségnek a születés: ép oly természetes végpontja annak a halál. Mindazok a jogilag jeles tulajdonságok, melyeket a jog a „jogképesség“ alakjában a születéskor adott: a physicali halállal ipso jure megszűnnek. A halál ténye tehát a jog szempontjából felette nagyfontosságú s egész sorát nyitja meg a haláltól függő jogkövetkezmények érvényesülésének. Így: megszünteti a házasságot, megnyitja az örökösödést, életre hívja az életbiztosításból járó követelést, megszünteti a szigoruan a személyhez kötött jogokat, hitbizománynál végző pontját jelenti az elhalt és kezdetét az utód hitbizományi tulajdonjogának stb.

Mindezekre a következményekre tekintettel a halál tényét, bizonyítani kell. Bizonyítjuk még pedig a halálesetek közhitelü nyilvántartására és tanusítására szolgáló és a törvény értelmében arra hivatott közegek által vezetett állami anyakönyvek bejegyzéseivel. (1894: XXXIII. t.-cz. 1. §.) Ha anyakönyv nincs: a halál tényének bebizonyítására a holtánnyilváníáshoz hasonló eljárás rendén a felhozott bizonyítékok — főleg tanuvallomások — alapján kimondott ítélet szolgál. (1881: LIX. t.-cz. 91. §.)

Mint többes születéseknél a születés elsőbbsége, ugy többes halálázásoknál az elhalálázás sorrendje bizonyos körülmények között fontos lehet. Pl. a közös veszedelemben olyanok pusztultak el együtt, kik között viszonos öröklési kapcsolat állott fenn. Kérdés: melyik élte tul a másikat bár egy pillanatra is, mert az öröklés további menete az elhalálázás sorrendjétől függ? A kér-

dést jogunk szerint csak a bizonyítás döntheti el. Ha bizonyíték absolute nincs: úgy, a közös veszélyben elhunytak után az öröklés a köztük fenforgott viszonos öröklési kapcsolat minden tekintetbevétele nélkül érvényesül. Némely jogok (így az Optk. 25. §.) ily esetekben, ha a bizonyítás nem sikerül, az egy és ugyanazon pillanatban bekövetkezett halált vélelmezik. Nem helyes e vélelem, mert materiális alapja semmi sincs és felesleges is, mert végeredménye a magyar jog álláspontjával egyre megy ki.

Egyes esetekben a valószínűen bekövetkezett halál ténye sem anyakönyvi kivonattal, sem valamely perrendszerü bizonyítékkal nem igazolható. Mivel azonban a jogi érdek a helyzet tisztázását követeli a jogrend kiegészítő eszköz után nyul és ez

II. *A holtánnyilváníítás intézménye.* A holtánnyilváníítás anynyiban kiegészítő intézmény, amennyiben a haláleset vélelemszerűen kétségtelennek, valóssággal bekövetkezettnek vétetik, anélkül, hogy maga a halál megtörténte bebizonyítható volna. Ha már most a halál tényét a holtá váló nyilvánítással megtörténtnek tekintjük: mindazoknak a jogkövetkezményeknek szabad folyást kell engednünk, melyek a halál tényét követni szokták. Így a holtánnyilváníítás joghatálya = a halál joghatálya.

Bár a holtánnyilváníítás csak praesumptio juris, mely ellen mindig van helye bizonyításnak: fontos jogi érdek, hogy a holtánnyilváníítás feltételei olyanok legyenek, melyek a halál bekövetkezéséről való vélelem anyagi tartalmát a legnagyobb mértékben valószínűvé teszik. Ennek a követelménynek jogunk úgy igyekszik megfelelni, hogy pontosan meghatározza: mely esetekben lehet valakit holtánnyilváníítani. Az 1868: LIV. t.-cz. 523. §-a szerint:¹ „Az eltűnt egyén meghaltnak csak úgy vélelmezhető:

a) ha születésétől számítva 80 év elmúlt és tartózkodási helye 10 esztendő óta nem tudatik;

b) születési idejére való tekintet nélkül, ha tartózkodási helye 30 egész esztendőn át ismeretlen;

c) ha háboruban nehéz sebet kapott, vagy ha valamely hajón volt, midőn ez törést szenvedett, vagy ha más módon halálveszélyben forgott s azóta három év már lefolyt. A „más halálveszély“ alatt egy óriási tűzvészt, földrengést, vagy árvízveszedelmet s hasonlókat kell értenünk.

¹ Ezzel teljesen egyezően az Optk. 24. §.

A bíróság csak a jogosultak részéről előterjesztett kérelemre indíthatja meg a holtánnyilváníti eljárást.

Jogosultaknak tekintendők a házastárs (de nem a házassági kötelék feloldása czéljából!), bármi néven nevezendő örökösök¹ és előbbiek hiányában a korona ügyésze. (1868: LIV. t.-cz. 522. §. és 1894: XXXI. t.-cz. 132. §. A törvény ugyan a házastárs és ügyésztől eltekintve, csak „törvényes örökösöket“ említ, amit nyilvánvalóan szó szerint venni nem szabad. Ha a gyöngébb czimü örökösnek joga van már a kérelem előterjesztésére: még inkább joga kell, hogy legyen annak, kinek öröklési igénye erősebb alapon, t. i. végrendeleten nyugszik. Gyakorlatunk a §-t igen helyesen szintén így magyarázza, s ezt a magyarázatot támogatja a fiscus képviselőjének a kérelemre jogosultak közt utolsóként való felsorolása is. A fiscus örökösödési jogot t. i. csak akkor támaszthat, ha egyáltalában semmiféle örökös sem (tehát végrendeleti sem) létezik. A holtánnyilváníti iránti kérelem pedig majdnem kizárólagosan csak örökösödési érdekből szokott előterjesztetni.² A koronaügyész kérelme pláne csak az örökség birtokba vétele végett nyújtható be.

A holtánnyilváníti kérelmet azon törvényszéknél kell előterjesztetni, mely az esetleges örökösödési perben is illetékes volna, vagy amely törvényszék területén az örökösödési perben illetékes járásbíróság fekszik. (1894: XXXI. t.-cz. 132. §.) A kérvény beérkeztevel a bíróság az eltűnt részére gondnokot nevez és hirdetményileg hirlapi uton azzal a hozzáadással, hogy ha 1 év alatt nem jelentkezik, vagy életjelt magáról nem ad, a kérvény érdemlegesen fog elintéztetni: a holtánnyilvánítiandót megidézi.³

Az eredménytelenül letett egy esztendő után a tárgyalás a rendes eljárás szabályai szerint a folyamodó és a kinevezett gondnok között megy végbe, s a bíróság ítéletileg dönt. (1868: LIV. t.-cz. 525. §.) De nem a felett dönt a bíróság, hogy a halál be

¹ A törv. öröklési kapcsolatban álló több örökös közül a holtánnyilvánítiást csak az kérheti, akire törvény szerint az örökség rányilik; a többi nem Curia: 1905. okt. 12-én 8144. (Grill f. Dár 1905. évf. 936.)

² Hogy a hitelező vagy egyébként jogilag érdekelt személy kérheti-e adósának holtánnyilvánítiását, vagy nem? A törvény szó szerinti szövegéből tagadólag — a közölt liberális magyarázat szelleméből ellenben igenlőleg volna eldöntendő.

³ 1868: LIV. t.-cz. 524. §. V. ö. az 1894: XXXI. t.-cz. 132. §.-al is.

van-e bizonyítva vagy nincs (mint ezt az idézett 525. §. helytelenül mondja), hanem a felett, hogy *azok a körülmények*, melyek között a *törvény* a halál bekövetkezését *vélelmezi* (tehát a három halottányilvánítiási eset körülményei) nyertek-e hebizonyítást vagy sem? Ha a törvényes vélelem alapjául szolgáló tényekre nézve sikerült a bizonyítás: akkor a birói ítélet a törvény vélelméhez képest a halál bekövetkezését szintén vélelmezi. S ez a holttányilvánítiási vélelem igazi materiális tartalma, t. i. a vélelem alapját megadó tényeknek a bizonyítás révén való megállapítása.

Az ítéletet mindkét fél (folyamodó és gondnok) megfelelőbbé lehet; felelbezés nélkül is azonban az, felülvizsgálás végett a táblához és curiához terjesztendő fel. (1881: LIX. t.-cz. 89. §.)

Az ítéletnek igen fontos része az, melyben nap szerint megjelöltetik, hogy a halál az ítélet vélelme szerint mikor következett be. Az 1881: LIX. t.-cz. 90. §-hoz képest — mely e részben változtatott a korábbi törvényen — elhalálozási napként a 10, illetőleg a 30 esztendő elteltét követő nap: az első két esetben és a holttányilvánítiási harmadik esetében az a nap állapítandó meg, mely a halálveszedelem után következett.¹ A vélelmezett halálozási nap meghatározásának azonban korántsem az az értelme, hogy amennyiben a halál csakugyan bekövetkezett, annak *éppen a megjelölt napon* kellett történnie, amiből viszont az következne, hogy *eddig* a napig az illető életben léte a vélelemből önként elfogadandó volna; csak annyit kíván az ítélet e részben kifejezni, hogy a meghatározott napot az eltűnt egyén már *tul nem élte*. Arról, hogy *addig* élt-e, a vélelem hallgat. (1894: XXXI. t.-cz. 73. §. 2. bekezdés.) Eképpen az ítélettel szemben bármikor helye lehet az ellenbizonyításnak, nemcsak a tekintetben, hogy a holttányilvánítiott egyén él, hanem a tekintetben is, hogy hamarabb vagy később halt el, mint ahogy az ítélet vélelmezte.

Ha a holttányilvánítiott visszatér s a vélelem igazsága e legtermészetesebb módon dől meg: az időközben történt holttányilvánítiás összes és a haláléval azonos jogkövetkezményei hatályukat veszítik. Amennyiben az ítélet alapján egyesek a visszatért vagyonába behelyezkedtek, e vagyonra nézve jóhiszemű birtoko-

¹ Az 1868: LIV. t.-cz. szerint az ítélet jogerőre emelkedésének napja volt a halál napjául vélelmezendő,

sokként tekintendők.¹ Egyedül a házasság tekintetében van jogunkban némi zavar, amire annak helyén² még visszatérünk.

A holtánnyilváníthatás az anyakönyvbe bejegyzendő. A bejegyzés foganatosítása végett a bíróság a jogerős határozatot a holtánnyilváníthatott községi illetősége, és ha ez nem tudatik, a születése helyén illetékes anyakönyvvezetővel hivatalból közli. (1894. évi XXXIII. t.-cz. 74. §.)

III. Az életbenlét vélelme. Az életbenlét vélelme kapcsolatos a holtánnyilváníthatási vélelemmel, s azt jelenti, hogy az, akinek halála bebizonyítva nincs, vagy a törvény megkivánta előfeltételek hiányában holtá nem nyilvánítható: életben levőnek tekintendő. A holtánnyilváníthatással összefüggően az életbenlét vélelmének anynyiban van jelentősége, hogy azt mintegy kiegészíti. Mondva volt t. i., hogy a holtánnyilváníthatási ítélet szerint a meghatározott napot a eltűnt túl nem élte; hogy élt-e azonban *eddig?* erről a holtánnyilvánítható ítélet nem szól. Ide kell az életbenlét vélelme, melynek alapján a meghatározott halálozási *napig* az eltűntet élőnek tekinthetjük.

Az életbenlét vélelme az 1868: LIV. t.-cz. 523. és 528. §§., illetőleg az utóbbit hatályon kívül helyező 1881: LIX. t.-cz. 90. §-a szövegezése szerint mai jogunkban fennállónak mondható; az 1874: XXXV. t.-cz. 95. §-a azonban már arról szól, hogy a közjegyző valakinek életbenlétéről, ha az illető előtte személyesen megjelenik, bizonyítványt adhat. Ebből az következne, hogy az életbenlétet *kell* bizonyítani s így az vélelemnek nem tárgya.

A kérdés tehát nyílt kérdés; a gyakorlat az életbenlét vélelmének megtagadása felé hajlik. Felemlítendő még ugyancsak ezen álláspont mellett a pénzügyminiszter 1895. szeptember 19-én 68.688. sz. a. kelt rendelete, mely a nyugdíjasok életbenlétét igazoló községi előljárósági bizonyítványokról intézkedik.

¹ 1881: LIX. t.-cz. 90. §.

² Lásd a házasság megszűnéséről szóló fejezetet.

XV. FEJEZET.

A jogi személyek.

40. §. Általános tanok a jogi személyekről.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 138. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 235. és köv. l.; Bozóky Alajos: A jogi személyekről. Nagyvárad, 1870. és 1891.; Zlinszky: Id. cz. m. 85. és köv. l.; Magyar jogászgyűlés évkönyve 1872-ről Vavrik Béla véleményével; Herczegh Mihály: Id. cz. m. 160. és köv. l.; Brinz: Lehrbuch der Pandekten, III. kiadás. I. k. 224. és köv. l.; Ihering: Zweck im Recht. I. k. 454. és köv. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. I. k. 319. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 183. és köv. l.; Dernburg: Pandekten, I. k. 138. és köv. l.; Zsögöd: Fejezetek stb. id. cz. m. I. k. (1898) 112. és köv. l.; Jellinek A.: Id. cz. m. I. k. 70. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 109. és köv. l.; Idokolás: a magy. ptkv. tervezetéhez I. k. 80. és köv. l.; Mamelok Arthur: Die Juristische Person in internationalen Privatrecht. Zürich, 1900. Schwarz G.: A jogi személy magyarázata. (Jogállam 1906. évf.) U.-az: A jogi személy magyarázatához. (Jogállam. 1907. évf.) — U.-az: A jogalany kérdéséhez (Jogállam, 1909. évf.)

A személyiség jogi értelemben oly tulajdonságot jelent, melyet az embernek a jogrend ad s tőle el is vehet (pl. a rabszolgánál), viszont elismerheti, illetőleg megadhatja a személyiséget a maga összes attribútumaival együtt az embertől különböző substratumoknak. Ezek a substratumok a társadalmi élet teremtette *szervezetek*, melyek eképpen jogalanyokká válnak, mert személyiség = jogalanyiség. Így mondjuk, hogy az egyesületeknek, alapítványoknak stb. vagyona és jogai vannak. Ha vagyona van, ha jogoknak alanya ipso facto „személy“.

Természetesen a *physicali* személyekhez (az „emberhez“) ezek a társadalmi organisatiók külsőleg nem hasonlítanak; láthatatlanok, meg nem foghatók, öntudatukat, akaratképességüket — amennyiben ilyennel rendelkeznek — nem a természet adta s ha akaratot nyilvánítanak, nem a természetes módon teszik azt, amint hogy ezt nem is tehetik. Ha tehát a „személyiség“ fogalmát olyannak vennők, mely a természeti személytől, az embertől elválaszthatatlan: azt kellene mondanunk, hogy az u. n. jogi személyeknél a személyiség merő, levegőben lógó képzelet, *puszta fictio*, melyet a jogrend bizonyos társadalmi és gazdasági szükségletek okából állított fel. Az egyes ember t. i. a maga egyszerű egyéni gazdaságával a szociális és társadalmi élet egyes nagyobb

feladatainak megoldására nem vállalkozhatik. Kénytelen tehát erre alkalmas szervezeteket létesíteni s a jog ezeket úgy veszi, *mintha* „személyek“ volnának, mert a személyiség attribútumai, vagyon és jogképesség nélkül: az alapul szolgáló szociális célok megvalósíthatók nem lennének.

A jogi személyek lényegére nézve ez a felfogás, az u. n. fictiós elmélet régebben kizárólag uralkodott. Jórészt még ma is. Szerinte a jogi személy: valamely vagyoni érdekelttség mesterségesen alkotott eszmei központja. Valóságban nem létezik, de felvesszük, mintha „volna“, mert szükségünk van rá. Francia jogászok nézete szerint pláne a jogi személy még képzeletileg sem létezik, hanem csak egy puszta név, mely alatt különös szabályozás alá vetve,¹ a collectiv tulajdonnak az egyéni tulajdonnal való szembeállítására rejlik.

A fictiós elméletet legelőször *Brinz* kezdte ki nyomatékosabban az u. n. *czélvagyon*i elmélettel. Felfogásában a jogi személy képzelt „személyisége“ olyan szerepet foglal el a magánjogban, mint amilyen illethetné a madárijesztőt az ember természetrajzában. A jogi személynél nincs más jelenség, mint egy meghatározott czélt szolgáló vagyon, mely „pertinet ad *aliquid*“, de nem „ad *aliquem*“, mert alanya nincs. Hogy itt a *jogi személy* és a jogi személy *rendellete*se össze vannak zavarva egymással, hogy pl. egy jótékony-egyesület vagyona gyarapodásánál kénytelenek vagyunk a „czélvagyon“-ba még a fictió elméleténél is merészebb fictióval *akaratot* belemagyarázni s erre vinni vissza a gyarapodást, hogy továbbá az „alanytalan jogok“-nak jelentősége nincs, mert a „jog“ fogalom önmagában (alany nélkül) tartalmatlan képpé esik szét: világos. Különben is a kérdés azon fordul meg, mit értünk a „személy“, „személyiség“ kitétel alatt? Ha jogok és kötelezettségek hordozóit: akkor minden elméleti magyarázat felesleges, s a gondolkozás kiszabadul abból a békából, melyet a római jog tétele, hogy jogok alanya csak az ember lehet (physical értelemben) a doctrinára rárakott, s az u. n. „jogi személyeket“ a „személyek“ közé és az „ember“ mellé könnyen odasorozhatjuk.

¹ *Planiol*: *Traité élémentaire de droit civil*. Tome I-er (Paris, 1900.) 262. l. — *Laurent*: *Principes de droit civil français* Tome I-er. Nro 291. Tome XI. Nro 187.

Arra nézve pedig, hogy a „jogi személy“ a jogrendből azon a czimen, hogy eredetileg csak az „ember“ volt „személy“ ki nem küszöbölhető, a felfogás történeti helytelenségére kell utalnunk. A jogi személy ősrégi eredetére figyelmeztet Dernburg szerint¹ már a római „comitia“ szervezete is.²

Mindazon szervezetek, melyeket „jogi személyek“-ként ismerünk: jogoknak és kötelezettségeknek alanyai. Jogalanyok pedig azért, mert a jogrend a jogalanyiságot nemcsak az embernek (a physicali személynek), hanem az emberek alkotta szervezeteknek, vagy az emberi akaratból eredőleg egy meghatározott cél szolgálatára kirendelt vagyoni szervezetnek (ez az alapítvány) is megadja. Képzleti alanyról tehát mikor az a valóságban létezik: nem szükséges beszélnünk. A mondottakat példa igazolja. A község fogalma meghatározott földterülethez és az azon lakó népességhez fűződik. A „községet“ mint „jogi személyt“ érzékelhetővé a terület és népesség teszi; azért a község sem nem a terület, sem nem a népesség. Ki tagadná mégis, hogy a község mint ilyen létezik, s lehetne-e mondanunk, hogy a község háza, legelője, értékpapirjai stb. egy pusztán képzelt s mesterségesen semmiből faragott semmit illetve meg?

A mondottak összefoglalásával: jogi személyek alatt oly társadalmi organisatiókat (szervezeteket) értünk, melyek a személyiség összes attribútumaival fel vannak ruházva, épen úgy, mint ahogy a jogrend a személyiséget a physicali embernek (természetes személynek) megadta.

¹ Dernburg: Pandekten. V-ik kiadás. I. kötet. 140. l.

² A jogi személy lényegére nézve számos elmélet van még a szövegben mondottakon kívül. Említhető a Ihering-é; szerinte a jogi személyeknél (hogy a megszemélyesítés meg legyen kerülhető) most és ezután létező alanyokról van szó. Így pl. egy részvénytársaságnál a részvényesek; egy kórháznál az ott ápolott betegek, vagy az alapítvány jelen és jövő élvezői az alanyok, s a „jogi személy“ az ezeknek érdekeit képviselő szervezet. Ezt a nézetet osztja az alapítványról szólva Zsögöd. (Fejezetek kötetmi jogunk köréből, cz. m. I. k. (I. kiad. 119. lap.) Érdekes kísérletet tett Schwarz G. (id. ért.) a Brinz-féle elmélet továbbfejlesztésére azon az alapon, hogy minden vagyoni cél-vagyon lévén, amiként az ember is csak a rája ruházott törvényi cél-vagyon képviselője és hordozója, úgy a „jogi személynél“ sem áll előttünk egyéb jelenség. Alanyt keresni tehát felesleges. Ez a felfogás az alanytalan jogok hypothésisét viszi legtávolabbi következményéig keresztül s végeredményben a személyt, a személyiséget a jogból egészen elpárologtatja.

Még egy látszólag nyomós érvet szoktak a jogi személy adott fogalmával szemben felhozni. Ez érv arra utal, hogy a „jogi személy“ és „természetes személy“ a „személyiség“ fogalma alá egyenlő rangban már csak azért sem volna sorozható, mert a jogi személy a magánjogok egész sorozatából ki van zárva, s jelentősége majdnem kivétel nélkül csak a vagyoni jogok körére szorítkozik. Bizonyos, hogy némely magánjogok alanya más, mint physicalai személy nem lehet. Ilyenek az összes családjogok. Viszont azonban családjogokból a physicalai személy is ki lehet zárva. Cselekvőképtelen egyén pl. házasságot nem köthet. A kölcsönöség tehát e részben is fennáll. Továbbá a tisztán egyéni jellegű jogok, mint a névhez, czímerhez való jog, a jogi személyt is megilletik, s a jogi személy neve ép oly hathatós védelemben részesül, mint a physicalai személy neve. Az egyenlőség itt is megvan s az ellenérv tartalmi sulya eszerint abban zsugorodik össze, hogy a jogi személyekre nézve egyben-másban specialis a szabályozás, ami pedig a lényegen nem változtat.

Felosztás. A jogi személyeknek két fő típusa van az *egyesület* — másként testület — és az *alapítvány*. Mint nem tiszta típusok főleg közjogi és más elemekkel vegyülten szerepelnek az *államkincstár, a köztisztviselők, közintézetek és gazdasági célú egyesületek*. Tekintettel a jelzett sokféleségre, szokás a jogi személyeket, mint *köz- és magánjogi* jogi személyeket is megkülönböztetni, ami ellen főleg az hozható fel, hogy az elkülönítés criteriumai épen nem tiszták, mert minden közjogi jogi személy egyuttal magánjogok alanya is lehet, s így a magán- és közjogi jelleg sokszorosan összefolynak egymással.

41. §. Egyesületek.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 138—140. l.; Zlinszky Id. cz. m. 85—93. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 327. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 183. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 141—147. l.; Jellinek: Id. cz. m. I. k. 74. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 109—113. l.; Indokolás: a magy. ptkv. tervezetéhez I. k. 80—119. l.; Ereky I.: Tanulmányok a magy. ált. ptkv. tervezete köréből cz. m. (Budapest, 1903.) I. Az egyesületről; Szladits K.: Az egyesületi jogról. Magy. jogászegyl. ért. XXVI. k. 2. füzet. Budapest, 1903.; Meszlény A.: „Egyesület“, a Márkus-féle Jogi Lexikon III. k. 127. l.; Raffay F.: Az egyesületi jog kodifikálása a „Magyar Jogászujság“ 1903. évf.

I. *Az egyesület fogalma és keletkezése.* Az egyesület szemé-

lyek szervezete valamely előre meghatározott tudományos, jótékonyági, művészi, társadalmi stb. hasonló célok követésére, megvalósítására.¹ A szervezkedő személyek együttvéve az egyesület belső élő elemét alkotják; az ők egyesüléséből fakad az az egyesület akarat, melylyel az egyesület jogi sorsát saját maga megszabhatja. Az egyesület eképpen önálló s a tagoktól egészen független jogalanyként jelentkezik. A tagok változhatnak, számuk nőhet-apadhat, fölcserélődhetnek, s mindezen és az egyesület tagjainál érvényesülő individuális jellegű ténykörülményeknek az egyesület jogi sorsára nézve visszahatása nincs.

Az önálló egyesületi jogalanyiságból következően az egyesületnek ingó és ingatlan vagyona lehet, mely nem a tagokat illeti pro rata, hanem magát a jogi személyt. Ehhez képest történik ingatlanra és ingatlanra vonatkozó dologi jogokra nézve a telek-önnyvi bejegyzés is. Az egyesület és tagjai között előbbinek különálló független jogalanyiságánál fogva jogviszonyok keletkezhetnek. Az egyesület pl. adósa vagy hitelezője lehet valamely tagjának és megfordítva.

Röviden: az egyesület magánjogi személyiséggel jogképességgel bírván, mint önálló jogalany éppen úgy résztvehet a magánjogi forgalomban, mint a physicali személy, az ember.

Hogy mikor lép bele a forgalomba? ez az egyesület keletkezésének a kérdése.

Az egyesületi jogi személy keletkezésére nézve pedig, *bár mai jogunkban az elválasztás nincs keresztülvive*, meg kell külön bözdetnünk a közjogi keletkezést a magánjogi keletkezéstől. Ennek az az értelme, hogy egy egyesület alakulásának egyaránt lehetnek közjogi és magánjogi jellegű előfeltételei, nemkülönben lehetnek közjogi és magánjogi következményei. Ilyen magánjogi következmény a magánjogi személyiség (s ezzel a jogalanyiság, vagyonképesség) elnyerése, s minket e helyen természetesen csak a keletkezés magánjogi előfeltételei és következményei érdekelnek.

E magánjogi előfeltételek betöltése és a magánjogi „szemé-

¹ Amennyiben valamely egyesület gazdasági célokat követ, egészen tiszta „közönséges magánjogi“ típusa nincs, hanem nagyrészt speciális törvények szabályozása alá esik. Ezeknél a jogi személyiség és az ahhoz fűződő jogképesség pontosabb körülírást igényel, különös tekintettel a hitelezők érdekeire. Ezekről alább a 43. §-ban.

lyiség“ megszerzése történhetik az u. n. „szabadalakulás“ rendszerében. Létrejön valamely eleve meghatározott célra a személyek szervezete; e szervezetet a közfelfogás is már „jogi személynek“ tekinti, ha csak tehát nem nyilvánvalóan államellenes, az állam sem tagadhatja meg elismerését s így az azon általános közjogi szabály alapján, hogy az egyesületek alakítása mindenkinek meg van engedve, keletkezett szervezet: ipso facto a magánjogi személyiségnek is birtokába jut, ezen magánjogi személyiség külön elismertetésének minden szüksége nélkül.

Ez a rendszer a legrégibb. A XVII. századtól kezdve azonban különösen a jezsuita szerzetrend túlhatalmassá válása és későbbi eltöröltetése az állam figyelmét fokozottabb mérvben az egyesületekre irányította, miből egy új rendszer, az *engedélyezési* fejlett ki. Az állam t. i. souverain hatalmát az egyesületekkel szemben érvényre emelte s azok a magánjogi jogképességet csak külön állami engedély alapján nyerhették meg. Ez az engedélyezési rendszer codifikálattott pl. a porosz Allg. Landrechtben.

E rendszer bilincseit a forgalmi élet tépte szét s a XIX. században vált hova-tovább mindinkább elfogadottabbá a 3-ik, az u. n. normatív szabályok rendszere, mely szerint az egyesületek magánjogi személyiségének előfeltételei megszatván, amennyiben valamely egyesület ezeknek megtartásával alakult meg: jogképességét ezzel megnyerte.

Hogy e három rendszer közül szokásjogunk melyiket követi: határozottan megjelölni, mert a felállított keretekbe gyakorlatunk nem illeszthető bele pontosan: nem lehet. Látszólag a *szabadalakulás* rendszere volna elfogadva, mert amint közjogilag létezővé válik egy egyesület, ezzel ipso jure a magánjogi személyiséget is megszerezte. Tehát egyesületeink csak közjogilag keletkeznek, de e közjogi keletkezéssel egyuttal mint magánjogi alanyok is beállíthatnak a forgalmi életbe.

A gazdasági célú egyesületek jórésze — így pl. a kereskedelmi társaságok — a normatív szabályok rendszere szerint keletkeznek s ez az egyik oka, hogy a közönséges magánjogi egyesületektől különszakítva tárgyalandók.

A közjogi keletkezésnek feltétele az 1873 április 29-én, 1394. BM. szám és az 1875 május 2-án, 1508. BM. szám alatt kelt rendeletek értelmében az, hogy az egyesület alapszabályai miniszteri

láttamozási záradékkal elláttassanak. A láttamozási záradéknak megtagadása a kormány discretionarius hatalmában áll, s ezzel szemben legfeljebb csak a parlamenti felelősség az egyetlen jogorvoslat. Így tehát a látszólagos szabadalakulás rendszere alatt voltaképp az engedélyezési rendszer rejlik, mert, ha a kormány a közjogi megalakulásnak útját vágja: ezzel a magánjogi jogképesség meg vagy meg nem adása felett is döntött.

II. *Az egyesület jogviszonyai és megszűnése.* Érintve volt a jogi személyekről szóló s azok lényegére vonatkozó általános tanokban, hogy a jogi személyek általában mindenféle magánjognak lehetnek alanyai, kivételével oly jogositványoknak, melyek kizárólag csak physical személyek létehez fűződhetnek. Ez áll az egyesületekre is. Jogképességük tehát nagy vonásokban véve teljes; ami megszorítás az említetteken kívül még létezik, az nem a szoros értelemben vett magánjogi egyesületeknél, hanem a különös szabályozás alá vetett gazdasági ipari és kereskedelmi célú egyesületeknél, köztestületek és közintézeteknél fordul elő. Ezekről annak helyén.

A jogképességből kifolyólag az egyesületet cselekvőképesség is illeti, s ezt a cselekvőképességet juttatják az egyesület különböző közegei kifejezésre. E közegek tehát mint képviselők járnak el s cselekvényeik a képviselt egyesület cselekvényeiképp tekintendők. Ehhez képest alakul az egyesület felelőssége harmadik személyekkel szemben.¹

Magukat a közegeket az egyesülettel szemben alapszabályszerű köteleiségeik elhanyagolása folytán beállott károkért anyagi felelősség terheli, akkor is, ha ez az alapszabályokban kimondva nincs. Ha pedig a kötele ségmulasztás okozati összefüggésben van a közegek egynémelyikének jogellenes cselekvényével (pld. a pénztáros sikkaszthat, mert a többiek az ellenőrzést hanyagul teljesítik) e mulasztást elkövető közegek a jogellenes cselekmény okozta kárért másod sorban felelősek.²

Amiként a cselekvőképesség megnyilvánulásában különbség áll fenn a természetes és jogi személy között (mert a képviselő itt kötelező, „törvényes“; physical személynél ellenben rendszerint önkéntes), úgy a cselekvőképesség is oly alapon van alá-

¹ Lásd Bev. Rész. 23. §.

² Curia 1909 máj. 27-én 797. sz. (Egyet. Dtar III. 256.)

vetve bizonyos korlátozásoknak, mely alapon a természetes személy cselekvőképessége meg nem szorítható. Különösen szemlélhető ez az egyesületeknél. Az egyesület meghatározott eszmei célok követésére és megvalósítására alakul. Ez a cél az egyesületi alapszabályokban pontosan körülírandó;¹ az alapszabályok ezzel eleve meghatározzák azt a kört, melyben az egyesület cselekvőképessége mozoghat. Egy irodalmi célokra alakult egyesület pl. a mondottak szerint minden vagyonképessége mellett sem foglalkozhatik ipari vagy kereskedelmi üzletekkel, s ha alapszabályai e részben nyitott ajtót hagynának: a láttamozási záradékot meg nem nyerhetik, s a közönséges magánjogi egyesület gyanánt való megalakulás nem következhetik be.

Ha valamely egyesület megalakulása után kezd bele oly vállalatba, mely alapszabály szerinti céljának meg nem felel, kiteszi magát a felosztatásnak (1875. évi id. rend. mellékletének IX. pontja). Az tehát, hogy az egyesület tiltott cselekvényeket elkövethessen: nincs kizárva. Az ily tiltott cselekvények, ha másoknak az egyesületi közegek által okozott jogellenes károsításáról van szó: olyan következményeket vonnak maguk után, mint a természetes személyek jogellenes és tiltott cselekvényeinél annak helyén láttuk. Fontos különbség azonban az egyesület mint jogi személy és a fizikai személy felelőssége között az, mely az 1878: V. t.-cz. (büntető törvény) alapján fennáll, nevezetesen abban hogy bűnvádi felelősségre vonni az ezen törvényben lévő büntetendő cselekvényekért jogi személyt általában nem lehet. Ez a különbség önként érthető, habár másnemű büntetések, melyek külön törvényekben vannak megállapítva, a jogi személyeket és az egyesületeket is érhetik. Így említettük fennebb az esetleges felosztatást, olyankor, ha az egyesület eredeti céljától eltér; ide vág továbbá az országos czímer használatának megvonása, amennyiben annak használata az 1883: XVIII. t.-cz. 1., 2. és 4. §§. alapján megengedett s a 10. §. alapján az engedély visszavonott. Jogosulatlan czímer használatért az egyesület pénzbüntetéssel sújtható, stb.

Az egyesület közegeit az egyesületi alapszabályok jelölik ki. Általános tételt felállítani tehát arra, hogy melyek az egyesületi közegek: nem lehet, mert ez az egyes egyletek berendezésétől

¹ 1875. V/2, 1508. sz. a. k. B. M. rend. mellékletének II. pontja alapján.

függ. Rendesen azonban kétféle közege van minden egyesületnek. A közgyűlés, mely határoz: az egyesületi egységes akarat képzésére — és az igazgatóság, mint végrehajtó közeg: az egyesület cselekvőképességének külső manifesztálására. A közgyűlésnek tagja minden egyesületi tag; tudományos czélu, közművelődési és irodalmi egyesületeknél (ide tartoznak a nemzetiségi egyesületek is) tiszteleti tagokul a kir. kormány jóváhagyása mellett, idegen állampolgárok is megválaszthatók. A végrehajtó közegeknek (igazgatóság, elnökség, választmány stb.) a határozó organumhoz való viszonyára nézve: első sorban az alapszabályok az irányadók. Ha az alapszabályokból egy s más kérdésre nézve az utmutatás hiányzik, a képviselő és képviselt közötti viszony általános szabályai közt kell megoldást keresni. (Lásd fennebb a vagyoni felelősségről mondottakat).¹

Az egyesületek megszűnnek, ha maga az egyesületi szervezet kimulik. A szervezet kimulásának első esete az egyesületi cél elérése. Az alakulás és egyesületi működés indoka elesvén: a kizárólag munkálására hivatott szervezetnek is elesett eképpen a létfeltétele. Megszűnik az egyesület az idő leteltével vagy feltétel beálltával is, ha ideiglenes, illetőleg fetételes főnnállásra alapították. Ha továbbá tagjai mind elhalnak, vagy kilépnek s így az egyesület belső életeleme vész el; s megszűnik végül az alapszabályok szerint hozott egyesületi feloszlató határozattal.

Ezek a megszűnési módok az egyesületi szervezet természetes uton való kimulását jelentik, ellentétben a feloszlattal, mely az ellenőrző kormányhatóságtól indul ki s egyuttal büntetés jellegével is bír.

Amennyiben az egyesületnek megszűnése alkalmával vagyona vagy kötelezettségei maradnak: ezek jövő sorsáról a felszámolási eljárás során kell gondoskodni. A felszámolás alkalmával elégitendők ki a hitelezők s osztandók fel a feloszlást kimondó közgyűlési határozathoz képest az egyesületi esetleges activák. Legtöbb esetben az egyesületi alapszabályok gondoskodnak arról, hogy esetleges megszűnés esetén az egyesület még

¹ A képviselői viszony szabályaiból következik, hogy az egyesület elnöke külön közgyűlési határozat nélkül, elnöki minőségéből folyólag az egyesület nevében pert indítani nem jogosult. (V. ö. M.-Vásárhelyi T. 1908. C. 153/2. sz. — Erd. J. K. I. évf. 50. szám.)

fennálló vagyoni viszonyai miképpen rendeztessenek. A felszámolás közelebbi menetét az alapszabályoknak kell meghatározni.

Egyesületi jogunk egyáltalában nem lévén szabályozva, tekintve a közjogi megalakulás és ellenőrzés rendeleti szabályozásától — a gyakorlat per analogiam legis kezeli mindazokat az eseteket, melyeknél egyesületről, egyesületi jogviszonyokról, az egyesületek megszűnéséről és vagyonában való jogutódlásról szó van. Az analógia a kereskedelmi törvényünknek azon intézkedéseire utal, melyek a jogi személykép tekinthető egyik-másik kereskedelmi társaságra vonatkoznak. Amennyiben ezekről alant külön §-ban szólnunk (gazdasági célú egyesületek), az itt nem érintett részletkérdésre nézve oda utalunk.

42. §. Alapítványok.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 94. l.; Katona M.: Alapítvány. A Márkus-féle jogi Lexikon I. k. 154. lapján; Brinz: Pandekten. II. rész. 979 s. köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 347—353. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 147. és köv. l.; Zsögöd: Fejezetek stb. id. cz. m. I. k. 112. és köv. l.; Jellinek A.: Id. cz. m. I. 77—80. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 113—120. l.; Indokolás: a m. ptkv. tervezetéhez. I. k. 120. és köv. l.; Ereky I.: Tanulmányok stb. cz. id. m. II. ért. Az alapítvány; Dárday S.: Az alapítványok iránti felügyeleti jogkör szabályozása. Magy. jogászegyl. ért. XIII. k. 118. f. Budapest, 1897.; Csorba F.: Az alapítvány jogi fogalma. Budapest, 1901. Schwarz G. a 40. §. alatt id. értekezései; Bochkor Mihály: Az alapítványok és a királyi főfelügyeleti jog. (Erdélyi Múzeum 1908. évf.)

Az uralkodó doctrina szerint a jogi személyek másik alapítványa az alapítvány. Maga az alapítványi fogalom tisztázva van, de jogi természete a doctrina vitatottabb kérdései közé tartozik.

Az alapítvány az alapító intézkedéséhez képest a közforgalomból elvont és meghatározott (jótékonyági, kegyes, művészi stb.) cél szolgálatára megfelelő alapítványi szervezetben kirendelt vagyon. A kirendeléssel az „alap“ (az alapítványhoz tartozó vagyon) önállóságot nyer, senkihez dologilag kötve nincs, mert sem az alapító, sem az alapítványban részeltettek vagy jövőben részeltetendők tulajdonát nem képezi, hanem fennállásának kizárólagos erőforrását saját különös rendeltetésében bírja. Ez önállóság az alapítványi szervezetben jut kifejezésre s ehhez az

önálló szervezethez köti az uralkodó doctrina a jogi személyiséget.

Az alapítvány szervezetét — ha az alapítványi jogi személyiséget jól meg akarjuk érteni — nem szabad tehát azonosítanunk az alapítványi vagyonra felügyelő s azt kezelő s az alapítványi cél betöltéséről gondoskodó közegekkel. E közegek lehetnek physical vagy jogi személyek, minden esetben azonban az egységes alapítványi szervezetnek — az organismusnak — csak egyes *szervei*, organumai. Nem szabad továbbá az alapítványi szervezetet az alapítvány vagyonával (bármily „berendezést“ is tüntetne fel) azonosítanunk, mert a vagyon (az „alap“) csak eszköze az alapítványnak, melylyel azt a kitűzött cél megvalósítása végett az alapító ellátta. Végül az alapítványi szervezet nem esik össze az alapítványi célnak megfelelő érdeksphärával sem, mert ez, az alapítványnak csak *rendeltetése*, de nem *maga az alapítvány*, mely e rendeltetésre hivatva van.

Az alapítványi szervezetben, melyet személyiséggel ruházott fel a jogrend, minden bizonynyal benne van az egyes *szerv* (a kezelő közegek) a *vagyon* (az eszköz) és a *cél* (amire a közegeknek az eszközöket fordítaniok kell). Ezek együtt adják az egész organismust, melybe az akaratot az alapító intentiója lehel bele s állandósítja ezt az akaratot a közegek működése által a vagyonban s a célban téve azt nyilvánvalóvá arra az időre, amig az alapítvány meg nem szünik. Ebben az önállósulásban rejlik annak magyarázata, hogy az alapítványi vagyonnak jogalanya (tulajdonosa) maga az alapítvány, mely ilyenformán a jogi értelemben vett személyiség összes attributumaival rendelkezik.

Az alapítványról szóló tanokban is nagy szerepet játszik az alapítványi köz- és magánjog közötti különbség, bár jelenlegi hézagos alapítványi jogunk az elválasztást nem vitte keresztül. Az a kérdés tehát, hogy alapítványokat milyen célra lehet kirendelni és hogy a kirendeléshez kell-e hatósági jóváhagyás vagy nem? az alapítványi közjoghoz tartozik. Az alapítványi magánjog körébe voltaképen csak a közjog szerint is megfelelően létesült alapítványok személyiségének, az alapítványi szervezetnek, s az alapítványi vagyonra vonatkozó jogi viszonyoknak vizsgálata volna felveendő. Sőt, mert az alapítványokat nemcsak magánszemélyek, hanem közhatóságok is létesíthetnek: külön lapra

tartoznak az u. n. „közalapítványok“ is, melyek alatt azonban nem kizárólag ezeket, hanem magánszemélyek által alapítottakat is lehet értenünk.¹ Viszont az alapítványi magánjoghoz utalódik a valódi és nem valódi alapítványok közötti határvonal meghúzása, aminél az az irányadó, hogy a valamely célra kirendelt vagyon önálló alapítványi szervezettel rendeltetett-e ki vagy nem?

Nem tulajdonképeni vagy nem valódi alapítványról akkor szólunk, ha valaki meghatározott célra úgy rendel ki valamelyes vagyont, hogy az más jogviszonyba, mint amilyenbe a kirendeléssel behelyeztetett: a kirendelés (közönséges és ép azért megtevéstől elnevezés szerint „alapítás“) alapján semmi körülmények között nem kerülhet. Pl. ha valaki pénzt ad azzal, hogy abból X. Y. halála évfordulóján misét mondjanak (mise-alapítvány) e pénz csak egyetlen jogviszonynak lehet tárgya az „alapítás“ alapján, t. i. a misemondási kötelezettségből folyóan. Ezért ilyen esetben pusztán donatio sub modo-ról vagy hagyományról van szó. Ez az eset, ha valaki egy szobor, oltár, örökéző lámpa stb. felállítására tesz „alapítványt“ helyesen „ajándékozást“ vagy „hagyomány“-t. Az igazi alapítványnál ellenben az alapítvány ép azért, mert a kijelölt cél megvalósítása érdekében fennálló állandó és élő szervezet számos jogviszonynak, elsősorban pedig jogok szerzésének lehet alanya, s az alapítványi vagyon ezeknek a jogviszonyoknak tárgya. A közforgalomból való elvonás t. i. csak abból áll, hogy e jogviszonyok célja egyedül az alapítványi cél érdekének szolgálata lehet, más cél azonban soha sem. A nem tulajdonképeni alapítványoknak továbbá nincsenek önálló s csak az alapítvány érdekében felállított szervei.

Az alapítvány alapítás által keletkezik. Az alapítás élők közötti vagy halálesetére szóló ügyletbe foglalandó. Ebben a jogügyletben az alapító kijelöli a célt, melynek szolgálatára az alapítványt rendelni kívánja s azzal, hogy az alapítványi vagyon kezelését és megfelelő célokra való fordítását egyes magánszemélyekre vagy jogi személyekre — különösen hatóságokra (s ebben a vonatkozásban már „közalapítványról“ is szokás beszélni, bár nem helyesen) rábizza: kijelölve alapítványának organumait, egyúttal létesíti az alapítványi szervezetet is. Ha ez a szervezet olyan, mely az alapítványi cél szolgálhatására több sze-

¹ Lásd 44. §. II. alatt.

mélynek egyesülését és együttműködését okvetlenül megkívánja: intézetről (Anstalt) szoktak beszélni, habár indokolatlanul, mert az intézetnek (pl. egy alapítványi muzeum, vagy kórház), más jelentősége nincs, mint hogy az alapítvány kirendelésekor az alapító számosabb tagu és fokozottabb tevékenységre képes szervezetet jelölt ki, mint az az egyszerű alapítványoknál történni szokott.¹ Ha az alapítvány szervéül egy jogi személy tétetett, ez esetben ez a jogi személy az alapítványhoz való viszonyának szintén csak mint puszta szerv szerepel, amit azért hangsúlyozunk, hogy ama helytelen felfogásra figyelmeztessük, mely az alapítványok jogi személyiségét tagadva, érvet kíván kovácsolni abból az állítólagos képtelenségből, hogy ilyen esetekben „jogi személy kezelné a jogi személyt.“

Nagy kérdés, hogy kell-e alapító ügylethez jóváhagyás, vagy perfect az alapítás e nélkül is? Törvényeink az alapítványok bármiféle jóváhagyásáról mit sem szólnak. De lege, tehát úgy áll a dolog, hogy a kérdésre tagadólag kell felelnünk.² A gyakorlatban azonban — kétségkívül a szükség érzetéből kifolyólag — a kormány jóváhagyó megerősítése az alapítványoknál, legalább is a közérdeküeknél, érvényesül. Az 1883: XXX. t.-cz.-ben szabályozott alapítványi felügyeleti jog alapján, az iskolai alapítványokra nézve a megerősítésnek pláne mondhatnók indirecte törvényes alapja is volna. Nemkülönben benne van indirecte a hatósági jóváhagyás az alapítvány kezelésével megbízott hatóságok esetleges visszautasításában is.³ Szorosan véve azonban az alapítványi magánjoghoz ez a kérdés nem tartozik.

¹ Ehhez kapcsolódik a szűkebb és tágasabb értelemben vett alapítvány közötti — ma már idejétmúlt — különböztetés. Erre nézve lásd Z s ö g ö d: Fejezetek stb. cz. m. I. k. 114. és köv. l.

² V. ö. Z s ö g ö d: Fejezetek kötelmi jogunk köréből cz. m. I. k. 126. l.

³ A jóváhagyás feletti vitatott kérdésére nézve, mint érdekes gyakorlati adatot fölemlítjük a K o l o z s v á r i T. 1909. ápr. 7-én 446/1909. sz. határozatát, mely szerint az erdélyi egyházakat az Appr. Const. I. R. 1. czim és 2. czikk, I. R. 5. cz. 4. czikk, I. R. 6. cz. 2. czikk és a Leopold Dipl. 2. pont, továbbá az 1791: LIV. t.-cz. alapján megillető autonomia révén az egyház javára tett alapítványoknál az előzetes és kormányhatósági jóváhagyás végett bemutatandó alapítólevél: nem szükséges s az alapítvány anélkül is perfect. A kormányhatóságok felügyeleti és ellenőrzési joga csak arra terjed ki, hogy a törvényekbe és nemzeti érdekbe nem ütköző alapítványok állaga kellően biztosítottassék. (A határozatot lásd Erd. J. K. II. évf. 18. sz. — Ugyanerre a témára hoz fel érdekes adatokat B o c h k o r elől id. értekezése.)

Az alapítvány a mondottakhoz képest az alapítási ügylet foganatosításával létesül, de vissza is vonható. Arra nézve azonban, hogy a visszavonást meddig lehet gyakorolni, jogszabály nincs; ily körülmények között azt kell tehát mondanunk, hogy az ajándékozás vagy hagyomány (halál esetére szóló alapítványnál) visszavonására vonatkozó szabályok lennének alkalmazandók.¹

Az alapítvány személyiségéből kifolyólag önálló vagyoni életet folytat s szolgálja saját rendeltetését az alapítványt kezelő és felügyelő s azt képviselő szerveknek közreműködésével. Hogy jogképessége mennyiben lehet és van megszorítva: egyrészt a jogi személyiség lényegétől, másrészt az alapítványi közjogtól függ. Specifikus rendezés e részben a közalapítványok² „intézet“-szerű alakulatainál van. Már érintettük fennebb, hogy intézet és alapítvány között csak az alapítványi szervezet megvalósulhatásának feltételei és a kezelő szervek (organumok) berendezése (fokozati különbsége) tekintetében áll fenn különbség. A közintézetekről szólva, erre még visszatérünk.

Az alapítvány megszűnésére nézve egészben az a tétel áll, mely az egyesületek megszűnésénél jeleztetett. Megszűnik az alapítvánv. ha kimulik maga az alapítványi szervezet. Bekövetkezik ez az alapítvány céljának elérésével vagy meghiusulásával és az alapítvány eszközeinek, a vagyonnak kimerülésével. Előbbi esetben az esetleg megmaradt alapítványi vagyon permutációja (átfordítása egy hasonló célú alapítványra) válik szükségessé, mikor is új alapítványi személyiség keletkezik és a korábbi (a permutált) megszűnik egy más és hasonló célú alapítványba való beolvadással. A megszűnés és permutáció kérdése ismét szorosan összefügg az alapítványi közjoggal, s annak különösen a felügyelet és ellenőrzésre vonatkozó szabályaival. Mai pozitív alapítványi jogunk hézagosságot intézkedései egyébre nem is vonatkoznak,³

¹ Lásd Z s ö g ö d fejtegetéseit. Fejezetek stb. cz. m. I. k. 104. és köv. l.

² A közalapítványoknak jogi képviselése külön törv. szabályozást nyert. Erre nézve is lásd 44. §. II. alatt.

³ Lásd E r e k y I s t v á n (Tanulmányok a magy. állt. polg. törvényönyv tervezete köréből cz. m.) beható fejtegetéseit. 264. és köv. l.

s főleg csak az alapítók intencióinak megőrzése végett alkotott szabályok.¹

43. §. *Gazdasági, kereskedelmi és ipari célú egyesületek.*

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 143. és köv. l.; Indokolás a magy. ptkv. tervezetéhez. I. k. 146. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. a jogi személyekről szóló egész szakasz 85—110. l.; Dr. Nagy F.: A keresk. társaságok jogi természete. Budapest, 1878.; Klupathy A.: A magy. keresk. jog. kézikönyve. I. rész. Budapest, 1894. 196. és köv. l.; Erek y: Tanulmányok stb. id. cz. m.

A gazdasági, kereskedelmi és ipari célú egyesületeket a közörséges magánjogi, u. n. eszmei célú egyesületektől első sorban a cél, másodsorban pedig az ezekre nézve speciális törvényekben foglalt szabályozás választja el. Mikor a törvényhozó ezeket a különös törvényeket megalkotta, csak azon tudatban tehetette, hogy ott, ahol az egyesülés a jelzett célokra létesül, a jogi személyiség előfeltételeinek több vonatkozásban módosulniok kell.

Mindamellet, amint láttuk, közönséges magánjogi egyesületi jogunk ugyszólván absolute nincsen s az általános tanok szempontjából egyesület — és egyesület között — tekintet nélkül az egyesületi célra, a jogi személyiség elismerésében alig van különbség.

Pusztán a practicus szempont teszi tehát szükségessé, hogy a gazdasági stb. célú egyesületeket külön szakítva tárgyaljuk, egyrészt azért, mert ezekre nem a látszólagos szabadalakulási (igazában pedig engedélyezési) rendszer jön alkalmazásba, hanem an ennyiben szabályozva vannak a normatív szabályok rendszere, s mert a rájuk vonatkozóan fennálló különböző törvények ugy alakulásukat, mint működésüket, belső és külső jogviszonyaikat oly garantiákkal vették körül, melyek az eszmei célú, közönséges magánjogi egyesületeknél már csak azért sem ismeretesekek, mert egyesületi magánjogunk nincs.

A mondottakból érthető, hogy a gazdasági stb. célra létrejött egyesületek, mint jogi személyek fogalmilag teljesen össze-

¹ Ilyen törvények: 1715: LXXIV. t.-cz. (1. §.); 1723: LXX. t.-cz.; 1751: XXI. t.-cz.; 1790: XXIII. t.-cz.; XXVI. t.-cz. (10. p.) stb. különösen fontos pedig az 1883: XXX. t.-cz. számos idevágó §-a, az 1895: XLIII. t.-cz. 20. §. s említendők még 1886: XXI. t.-cz. 68. §. Q) pont; 1886: XXII. t.-cz. 74. §.; 1898: XXI. t.-cz. 11. §. stb.

esnek a közönséges magánjogiakkal. Csak a céljuk más, s így a tételt úgy állíthatjuk fel, hogy ezek is a physical — (esetleg jogi) — személyek oly szervezetei, melyek ipari, gazdasági, kereskedelmi üzlet, illetőleg üzem folytatására létesültek.

Mai jogunk szerint a jogi személyek ezen csoportjába a kereskedelmi társaságok némelyike sorozható az 1875: XXXVII. t.-cz. szabályozása szerint; továbbá: a magyar földhitelintézet (1871: XXXIV.; 1876: XXXI.; 1879: XLIV.; 1889: XXX.; 1898: XI. t.-cz.); a kisbirtokosok országos földhitelintézete (1879: XXXIX.; 1898: XI. t.-cz.); az osztr.-magy. bank (1878: XXV.; 1887: XXVI.; 1899: XXXVII. t.-czikkek); a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek (1898: XXIII. t.-cz.); a bányatársulatok (1854 május 23-án kelt általános bányatörvény 137—169. §§.); a bányatársuládák (bányatörvény 210—214. §§. és orszb. ért. VII. R. 12. §.); ipartársulatok¹ (1884: XVII. t.-cz.); vizitársulatok (1885: XXIII. t.-cz. IV. fej.); öntöző-társulatok (1900: XXX. t.-cz.); vízszabályozó és ármentesítő társulatok (1884: XIV. t.-cz.); halászati társulatok (1888: XIX. t.-cz. IV. fej.); hegyközségek (1894: XII. t.-cz. VIII. fejezete); erdősitő társulatok (1879: XXXI. t.-cz. 166—174. §§. és 1898: XIX. t.-cz.); ipari és munkásbetegségélyező-pénztárak (1891: XIV. t.-czikk); gazdasági munkás- és cselédpénztárak (1900: XVI. t.-czikk).

Hogy mindezen felsorolt egyesületek mennyiben tekinthetők jogképességgel bíró személyeknek, s hogy alakulásuknak melyek az előfeltételei stb., a rájuk vonatkozó speciális törvényekben van jórészt kifejezetten megállapítva. Amennyiben már most oly gazdasági czélu vagy eszmei czélu ugyan, de egyuttal gazdasági érdekeket is szolgáló (részben nyereszkes) egyesületek alakulnának, melyekre nézve külön törvény nincs: mai jogunkhoz képest ezeket az általános egyesületi jog körébe kell utalnunk. Hozzá kell tennünk azonban, hogy az alapszabályok láttamozását eszközölni hivatott kormányhatóság feladatában áll ezeket, amennyiben lehetséges és szükségesnek mutatkozik, lehetőleg a kereskedelmi társaságok terére s a kereskedelmi törvényben megszabott módon való alakulásra szorítani, ami azért is könnyen keresztülvihető,

¹ Az ipartársulatok ugyan nem vonhatók szorosan ide; de mert külön törvényben nyertek szabályozást, az általános egyesületi jogból szintén kiesnek.

mert a kereskedelmi törvény a szövetkezetek és részvénytársaságoktól nem követeli okvetlenül a kereskedelmi czélt, hanem az eszmei czélok szolgálatára létesülni kívánó szervezeteknek is megadja a szövetkezeti vagy részvénytársasági formában való megalkulás lehetőségét.

A tudományban a kereskedelmi társaságok jogi személyiségét illetőleg jelentékeny nézeteltérések vannak. A vita a körül forog, hogy a kereskedelmi társaságok csakugyan jogi személyek-e vagy nem? Az igenlő és tagadó álláspont mellett van egy harmadik is, mely némely kereskedelmi társaságot jogi személyekül tekint, másokat ellenben nem. A mi jogunkra alkalmazva e nézetet, a kereskedelmi törvényben szabályozott négy társasági alakzat közül jogi személy volna a *részvénytársaság* és *szövetkezet*; hiányoznak ezzel szemben a jogi személyiség ismérvei a közkereseti és betéti társaságnál. Nálunk ez a nézet — mondhatjuk általánosan el van fogadva.¹ Indokai röviden jelezve a következők:

A keresk. törv. 147. §. szerint: „Részvénytársaságnak azon társaság tekintetik, mely előre meghatározott, bizonyos számú és egyenértékű (egész vagy hányad) részvényekből álló alaptőkével alakul, s melynél a részvények tulajdonosai csak részvényeik erejéig felelősek.“ „A szövetkezet pedig a 223. §. értelmében meg nem határozott számú tagokból álló oly társaság, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg a kölcsönösség alapján való előmozdítására alakul.“ Ugy a szövetkezetnél, mint a részvénytársaságnál a társaságra magára a tagok individualitásának semmi befolyása nincsen, s amint a kereskedelmi törvény határozmányainak megfelelően a szövetkezet, illetve részvénytársaság megalakult, egy oly önálló szervezet létesül, mely alapszabályszerű szervekkel cselekszik s az egyesületi összgazdaság is mint különálló gazdasági egyed jó minden jogviszonynál tekintetbe. Figyelembe veendő e mellett különösen a tagok korlátozott felelőssége is stb. A közkereseti és betéti társaságnál szintén van némi külső látszata annak, mintha itt is a tagoktól külön vált társasági egység léteznék, de mert nincs társasági vagyon, hanem csak a társasági *tagoknak* van (pro rata) vagyona, s mert e társaságok léte szorosan összefügg a

¹ Lásd Zlinszky—Reiner-féle id. cz. Magánjog 91. lap.

tagok physicali létével: a jogi személyiséget általában nem szokás náluk elismerni.

44. §. Köztestületek és közintézetek.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 85. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 138. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 235. és köv. l.; Dósa Id.: cz. m. II. könyv. 159. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 119. és köv. l.; Indokolás: a ptkv. tervezetéhez. I. k. 146. és köv. l. — Holtkézre nézve lásd 211. l. 3. jegyzet alatti irodalmi utalást.

I. *Köztestületek.* „Köztestületek“ elnevezéssel a jogi személyeknek azt a csoportját jelöljük meg, melyben a jogi személyiség keletkezése és fennállása speciális közhatalmi tényben birja alapját és gyökerét. A keletkezés végoka ugyan itt is ugyanaz lehet, mint a közönséges egyesületeknél, t. i. személyek önkéntes szervezkedése (pl. vallásfelekezeteknél), de a szervezkedés indító oka és célja, valamint a jogi személy egész színezete és tevékenységi köre olyan, mely a közhatalom érdekszférájába mélyen belenyul, s éppen nem szorítkozik egyszerű egyesületi célok ápolására, s másfelől a maga körében hatósági jogkörrel is rendelkezik. Természetesen mindezen ismérvek sem tisztán, sem összesen nem fordulnak elő szükségképpen¹ minden „köztestületnél“, s ezért ezek a köztestületek kizárólag tudományos szempontból „testületek“ kifejezés alatt rendesen az egyesületekkel együvé szoktak soroztatni. Gyakorlatilag azonban külön választásuk már csak azért is indokolt, mert azt, hogy melyek a köztestületek, a tételes jog alapján mindig teljes bizonyossággal meg lehet állapítani, míg az egyesületekre nézve a taxatív felsorolás nem lehetséges. Annyi bizonyos azonban tudományos szempontból is, hogy minden köztestület tevékenységével nem az egyesek (a testületté szervezkedettek), hanem vagy kizárólag, vagy első sorban és főleg állami, társadalmi összérdekeket szolgál.

Mai jogunk szerint köztestületek *a)* a törvényhatóság (megyei, városi) mint az államhatalom önkormányzati szerve; *b)* a község (rendezett tanácsú város, nagy- és kisközség); *c)* az egyházi testületek, mint a bevett és elismert vallásfelekezetek egye-

¹ A gazdasági célú egyesületek között van több olyan, mely bizonyos vonatkozásban köztestületi jelleget tüntet fel.

temei; *d*) az egyes egyházközségek (ecclesiák); *e*) káptalanok, szerzetrendek, congregatiók; *f*) ügyvédi, közjegyzői, kereskedelmi és iparkamarák, ipartestületek.

A közbirtokosság köztestületi s általában testületi jellege kétes; helyes nézet szerint¹ a közbirtokosság nem jogi személy, hanem a rendes jog- és tulajdonközösségtől eltérően szerzett, egységesebbé tett közösségi viszony, mely azonban, még ha a közbirtokosságnak lehetnek is némely szervei, csak befelé a tagok között érvényesül s kívülálló harmadik személyeket nem érint.

A köztestületek keletkezése az államhatalom kezdeményező vagy jóváhagyó ténykedésétől függ, mely vagy a törvényhozástól, vagy a kormányzati közegektől indul ki. A törvényhozás intézkedése szükséges mindenekelőtt ahhoz, hogy egy új törvényhatóság keletkezhessek (1886: XXII. t.-cz. 150. §. 1. bek.), míg valamely új községi alakulat, továbbá kisközségnek nagyközséggé, nagyközségnek rendezett tanácsu várossá és viszontvaló átalakulása a belügyminiszter engedélyétől van függővé téve. (Ugyanott 2. bek.) Ugy ez átalakulások előfeltételeit és módozatait, valamint a törvényhatóság és községek közjogi állását, minden irányban az erről rendelkező törvények szabják meg.² A magánjogban éppen ezért ezek a köztestületek csak a magánjogi személyiség szempontjából bírnak érdekléssel, de viszont azt, hogy magánjogi személyiségük mennyiben esik korlátozások alá: ismét az idézett közjogi törvények írják elő, s ezt is a törvényhatóságok és községek működésének közjogi ellenőrzése keretében. Így a törvényhatóságok és községek ingatlan, illetőleg törzsvagyon elidegenítésére és szerzésére, 6 éven túl terjedő haszonbérleti és a költségvetésben elő nem forduló egyéb terhes szerződésekre, kölcsönök felvételére: miniszteri, illetőleg törvényhatósági jóváhagyás kikérésére vannak utalva (1886: XXI. t.-cz. 5., 47. §§., 1886: XXII. t.-cz. 21., 24., 25., 110., 113. §§.); képviselő közegeiket, valamint ezek hatáskörét s a közegek működéséhez kö-

¹ Lásd különösen Jancsó Gy.: Közbirtokossági jog cz. m. 1889 137. és köv. l.; M.-Vásárhelyi T. 1904. május 3. G. 46. (Grill Dtár 1905. évf. 44. sz.)

² Budapest székesfővárost illetően külön törvények alkottattak. (1872. év XXXVI. és 1893: XXXIII. t.-cikk.)

tött garantiákat szintén az idézett közjogi törvények állapítják meg.

Az egyházi testületek között elsősorban a *bevett és törvényesen elismert* vallásfelekezetek egyetemei (mint „róm. kath.“, „ev. ref.“, ág. hitv. evang.“ stb. „egyház“) szerepelnek;¹ másodszorban pedig az ezen egyházak kánonai és egyházi törvényei értelmében felállított s hatósági hatalmat gyakorló kisebb közületek, pl. egyházmegye, egyházkerület, ecclesia, káptalan, convent, stb.; harmadszorban pedig az egyházi életből fakadt különböző vallásos szervezetek, t. i. szerzetrendek és congregatiók.

A bevett vallásfelekezetek mint egyetemes egyházak a magánjog szempontjából tagjaik egyesülése alapján keletkezett jogi személyek, melyeknek jogalanyisága az állami közhatalomnak azal felruházó cselekvényén nyugszik. Így történt ez a kath. egyházra nézve a kereszténység behozatalakor, a többi bevett vallásfelekezetre pedig a jegyzetben idézett² országos törvények alkotásával. Autonomiájuk, szervezetük, hatósági hatalmuk stb. a magánjog körébe nem tartozik, de igen az a tétel, hogy személyiségüknél fogva magánjogoknak és kötelezettségeknek lehetnek alanyai. Hogy e részben vannak-e és mily törvényes korlátozások: III. alatt fejtegetjük.

A „törvényesen elismert“ felekezetek az 1895: XLIII. t.-cz. II. fejezetében megállapított módon és előfeltételek mellett, de egyébként *szabadon* alakulhatnak. A törvényes előfeltételeknek fenforgását szervezeti szabályzat készítésével kell kimutatniok s e szabályzat kormányhatóságilag jóváhagyandó, kivéve azon eseteket, ha a megkívánt törvényes előfeltételek hiányoznának.³ A jóváhagyással együtt magánjogi személyiségüket is

¹ Bevett vallások: a latin-görög és örmény szertartásu katholicus, az ev. ref., ág. hitv. evang. (az 1606-iki bécsi és 1645-iki linzi béke, ill. az 1608. I., 1647: V. t.-cikkek óta: v. ö. továbbá az 1791: XXVI. t.-cz.); a görögkeleti (1791: XXVII. t.-cz.); az unitárius (1848: XX. t.-cz.); az izraelita (1895: XLII. t.-cz.)

² Lásd I. jegyzet alatt.

³ 1895: XLIII. t.-cz. 6. §. 1. bekezdés: „A szervezeti szabálynak jóváhagyása után megalakult vallásfelekezet az állam védelme és főfelügyelete alatt álló törvényesen elismert nyilvános vallási testület.“ Törv. elismert felekezet az 1905. évi 77.092 sz. vallásügyi miniszt. rendelet óta a baptistáké.

megnyerik; hogy mily korlátozásokkal? ismét III. alatt lesz kifejtendő.

Az egyházi testületek kisebb közületei, t. i. az egyes egyházközségek, egyházmegyék, körök, kerületek (1868: LIII. t.-cz. 24. §.), továbbá a káptalanok, konventek, szerzetrendek és congregatiók az illető egyházak kánonai és törvényei értelmében alakulnak, alakíttatnak, szerveztetnek, illetőleg alapíttatnak.¹ Az állam e szervezetek keletkezésébe nem avatkozik bele, hacsak politikai indokokból azok egyikét-másikát a maga területén elismerni vagy megtűrni nem hajlandó.² Ettől eltekintve ezek az egyházi szervezetek a magánjogi személyiséggel mindazon korlátozások mellett, mint maguk az egyetemes egyházi testületek, fel vannak ruházva. (Lásd III. alatt.)

Az egyházi testületek mint jogi személyek képviselőit azoknak az egyházi szervezethez képest felállított és kijelölt közegei, tisztviselői vannak hivatva.

Köztestületi jelleggel bírnak a mondottak szerint a kereskedelmi és iparkamarák (1868: VI. t.-cz.); az ügyvédi kamarák (1874: XXXIV. t.-cz. 17—33. §§.); a kir. közjegyzői kamarák (1874: XXXV. t.-cz. 26—32. §.; 1886: VII. t.-cz. 10—32. §§.) és az ipartestületek (1884: XVII. t.-cz. 122—148. §§.), melyeknek magánjogi személyisége a hivatkozott törvényekben szintén elismertetett.

II. *Közintézetek és közalapítványok.* Az intézetek fogalma közel áll az alapítványéhoz, melytől csak fokozati különbségek választják el. Erről annak helyén volt szó. Ami már most a „közintézetek“ külön czim alatt való tárgyalását indokoltá teszi: a mondottakból folyólag nem azok valamelyes belső sajátsága, hanem keletkezésüknek és jogviszonyaiknak a külső rendezés szempontjából fennálló specialitása. Intézetek — helyesebben *fokozott szervezetű alapítványok* — magánszemélyek által is létesíthetők; közintézetek ellenben nem. Nincs kizárva ugyan, hogy magánszemély alapította intézetet az államhatalom közintézeti jelleggel ruházhasson fel, ez azonban már egészen a közjog eszmekörébe eső

¹ A káptalanok és konventek jogi személyiségére nézve lásd: Werbőczy Trip. II. R. 46. cz., 50. cz. 5. §.

² Pl. az állam valamely szerzetrendet kilt az ország területéről. Így a jezsuitákat Erdélyből kiltó erdélyi törvények maig is érvényben vannak.

átalakulás. A „közintézetek“ alapítása hatósági funkció, közhatalmi ténykedés, mely valamelyes közérdekű cél megvalósítására intézetszerű szervezetet létesítvén, azt a szükséges anyagi eszközökkel ellátja s egyuttal gondoskodik a személyi szükségletek betöltéséről is. Eként a közintézetek szervezete, jogviszonyai stb. a közjogi szabályokban gyökereznek s a magánjogot megint csak a jogi személyiség érdekli, mely őket magánjogi szempontból létesítésük pillanatától kezdve megilleti. Közintézet az egyetem, nemzeti muzeum, ilyenek az autonom felekezeti főiskolák, mert felállítatásuk a nevelés és oktatás terén hatósági joggal közreműködő autonom felekezetektől, sőt esetleg az államhatalomtól is eredhet. (Pl. az erdélyi fejedelmek által felállított autonom főiskolák.) Közintézet egy országos vagy törvényhatósági kórház, lencház, menház stb.

Nem sokban különböznek a közintézetektől a közalapítványok. Voltaképi különbség helyes szempontból nézve közöttük nincs is. Ami utóbbinál hiányzik (míg az előbbinél megvan), az az intézetszerű szervezet, mely azonban megint nem képez elvi jelentőségű differenciálódást a közönséges alapítványokhoz képest. A közalapítvány egyedüli jellegzetessége tehát az alapítványt kirendelő s közhatalosi jogok gyakorlására hivatott közjogi személyben van. „Közalapítványnak“ mondják rendesen azokat a magánalapítványokat is, melyeket az alapító *közhatalosi* kezébe tett le, s az alapítványi szervezet személyi részét ekép valamely hatóság tölti be. A szóhasználat nem helyes s legfelebb csak annyiban indokolt, hogy az ilyen alapítványok jogi képviselője is a közalapítványi ügyigazgatóságra van bízva. A mondottakból folyólag a közalapítvány közelebből kapcsolódik bele a közjogba, mint a közönséges alapítvány, különös tekintettel arra, hogy mai jogunkban az alapítványi közjog és magánjog nincsenek egymástól elválasztva.

A közalapítványokat és közönséges alapítványokat megillető magánjogi személyiség között nincs különbség. A közalapítványok jogi képviselőjére azonban az államnak egy közös képviselő szerve van s ez a *közalapítványi ügyigazgatóság* (1868: LIV. t.-cz. 84. §. 2-ik mondat), melynek szervezetét az 1867. szeptember 27-én 10,165. sz. a. kiadott szolgálati utasítás szabja meg. A közalapítványi ügyigazgatóság egyuttal azoknak a magánalapítványok-

nak is jogi képviselője, melyeket az alapító valamely közhatóság kezére bízott. (V. ö. az alapítványról szóló 42. §. során mondotakkal.)

III. A „Holtkéz“-ről különösen. A holtkézi intézmény a jogi személyek némelyikének jogképességét korlátozza. Korlátozza pedig annyiban, hogy ingatlan javaiknak elidegenítését,¹ valamint újabb ingatlanoknak szerzését részükre eltiltja. A holtkéz által jogképességükben érintett jogi személyek a kath. egyházak, a jövőben elismerendő vallásfelekezetek egyeteme, szerzetrendek és káptalanok, mint köztestületek.²

A holtkézi intézmény fennállása tekintetében eltérők a nézetek. A gyakorlat arra hajlik, hogy az egyházak ingatlan szerzési képességét megszorító törvények elavultak. Így kimondta ezt különösen az 1896. febr. 1-én kelt 63. sz. curiai teljes ülési döntvény. De lege azonban a holtkéz érvényes jogintézmény³ s a legis ratiót, az ingatlan elidegenítési képtelenséget kimondó s kétségbe nem vont törvényeket, valamint különösen a jövőben elismerendő vallásfelekezetek ingatlan szerzésének korlátozását kimondó 1895: XLIII. t.-cz. 9. §. 2—4. bekezdését tekintve: a curia 63. sz. teljes ülési döntvényének nem lehet igazat adnunk.

¹ Innen az elnevezés: „holtkéz“, mert az ingatlan vagyont tovább adni, ingatlant szerezni nem tud. Nyomatékosan kiemeli ezt a Curia 81. sz. polg. döntvénye, kimondva, hogy róm. kath., vagy gör. kath. plébánia nevén álló ingatlan állagára elrendelt kielégítési végrehajtásnál a végrehajtási zálogjog bekebelezése iránti megkeresést a tlkvi hatóságnak az 1881: LXI. t.-cz. 136. §. 2-ik bekezdése értelmében tlkvi akadály miatt meg kell tagadnia. — (Egyet. Dtár II. 221. sz.) Hogy ez mi módon egyeztethető össze a 63. sz. t. ü. döntvény azon álláspontjával, miszerint a holtkézi törvények elavultak? Csak a Curia tudná megmondani.

² A holtkézi törvények tilalma a nem katolikus egyházakra nem vonatkozik. Per analogiam ugyan fel lehetne vetni e törvények alkalmazását ezekre is, de ennek ellen áll részben a kath. egyházak javainak különös közjogias jogi természete s másfelől maga az az intézményi ratió, mely a holtkéz intézményének fennállását a kath. egyház kezeiben lévő nagy kötött vagyonra tekintettel, nemzetgazdasági szempontból ma is indokolja. A kath. egyházi javak különös közjogias színezete pedig abban áll, hogy azok alapja főleg a kir. donatio, a többi egyházaknál azonban kizárólag a hivek adakozása és áldozatkészsége.

³ Elismeri és említi a holtkézt, mint fennálló intézményt az 1888: XXXVI. t.-cz. 19. §-a is.

A holtkéz alapja az 1498: LV. t.-cz., melyet az 1498: LXV. t.-cz. 1647. évi linczi lékekötés XVI. cikkelye; az 1715: XVI. t.-cz. megerősítettek; az erdélyi jogban: az Appr. Const. I. R. 1. czim, 10. és a 6. czim 2. cikkelye. Az egyházi ingatlan javak elidegeníthetlenségét a Hármaskönyv II. R. czim, 1. §., az 1567: XXXI. t.-cz. 12., 13. §§. és több kir. rendelet kimondja. (Pl. 1783. július 14-én 3142. sz. a. kelt kir. rendelet.) Az 1715: XVI. t.-cz. 5. §-a azonban a szerzést tiltó törvényekkel szemben a király jóváhagyásával történt szerzések érvényességét a jövőre nézve is elismeri.¹

45. §. Az államkincstár.

Irodalmi utalások. Kelemen: Institutiones stb. id. cz. m. Lib. I. 473—483. l.; Wenzel G. Id. cz. m. I. k. 243—253. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 129. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 95. és köv. l.; Bozóky A.: A jogi személyekről cz. id. m. 20. l.; Herczegh Mihály: Id. cz. m. 182. és köv. l.; Farkas L.: A haereditas jacens jogi minősége. Jogtudományi Közöny 1872, 19. és köv. sz.; Schwarz G.: Új irányok a magánjogban cz. m. 26—30. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 148—149. l.

Az állam éppen úgy megállhat magánjogi viszonyokban, s lehet jogok és kötelezettségek alanya, mint a természeti személy.²

¹ Holtkézre nézve lásd Frank: Id. cz. m. I. k. 206. és köv. l.; Dósa: Id. cz. m. II-ik 227. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 120. és köv. l.; Daempf S.: A holtkézi törvény Magyarországon. Pécs, 1891.; Márkus D.: A holtkézi törvények Magyarországon. Magyar Jogászegyl. ért. XIII. k. 116. f. Budapest, 1897.; Az ehhez kapcsolódó vita, a Magy. Jogászegyl. ért. XIII. k. 120. és 121. füzeteiben. 1897.; Csemegi K.: Az egyházi holtkéz a magyar törvények szerint. Magyar Jogászegyl. ért. XIV. k. 124. f. Budapest, 1897.; Lásd továbbá Lányi B.: A tulajdonjog (Fodor-féle Magánjog II. k. 179—184. lapok) című művében foglalt fejtegetések.

² Az állam vagyoni viszonyai sokfélék. Kereskedelmi ügyletek, vállalatok, így: államvasutak, posta, gyárak, kohók, nyomdák, terményárudák, egyedárusági vállalatok, zálogházak, stb. Külön tekintet alá esnek az u. n. „Korona jószágok“, melyek csakis törvény által idegeníthetők el. Ma az állam bevételi forrásai közé tartoznak, míg 48 előtt a király jóvedelmét képezték. Az u. n. „fiscalis javak“ (melyek a koronára hárulván, újra eladományozandók voltak), valamint a kincstár kameralis javai (bona cameralia), melyek az állami szükségletek fedezésére voltak hivatva, manapság már nem különböztetendők meg. Az erdélyi jogban nagy jelentőségük volt az örökre el nem adományozható és csak korlátoltan elzálogosítható „pura fiscalitas“-oknak. Hogy a kincstári jószágok közül melyek birtak ilyen jelleggel, azt az 1615 szept. 27-iki kolozsvári országgyűlésen készült és 1649—1650-ben ismét kiadott, regestrum mondja meg.

Ezért a jogi személyiség magánjogi szempontból az államot is, kincstár (fiscus) név alatt, megilleti. A kincstár jogi személyisége külön kategóriába azért sorozandó, mert souverainitása van, s ezen a réven nemcsak a többi jogi személyekkel, hanem a természeti személyekkel szemben is számos előjogot élvez. Kiváltságos joga a kincstárnak az urafogyott hagyatékokban való törvényes öröklés, kiváltságos a helyzete számos kincstári követelés elévülésénél (legalább is külön szabályozás alatt áll), továbbá az elbirtoklásnál, mely ellene folyik, stb. Souverainitásából következik, hogy oly vagyongajoknak is alanyaként szerepel, melyek más jogi, vagy természetes személyt nem illethetnek, bár e jogok tekintetében a kincstár nem másképp nyer végkielégítést, mint amazok. (Pl. a közadók kielégítése csődben.)

Az államkincstárt a kir. kincstári jogügyi igazgatóság képviseli, mint központi szerv, melynek a kir. kincstári ügyészségek vannak közvetlenül alárendelve.¹ A kir. kincstári jogügyi igazgatóság és a kincstári ügyészségek szervezetét többszörös módosítások után az 1883. decz. 7-én 49.240. sz. a. kibocsátott (pénzügyminiszteri) szolgálati utasítás szabja meg. A kincstár vasut vállalatának jogi képviselőt (amennyiben a kir. kincstári jogügyi igazgatóság nem jár közbe) az államvasutak kebelében szervezett jogügyi osztály viszi (1885. febr. 23-án 7922. sz. a. kelt IM. rendelet); külön van végül rendezve a közös hadügyminiszterium utasításaihoz képest a közös katonai kincstár képviselője, melylyel egyes magánügyvédek szoktak a hadtestparancsnokságok által katonai kincstári jogképviselői czímmel megbízatni. (1874. szept. 3-án, 1842. sz.; 1880. márcz. 23-án 800. sz. és 1887. okt. 5-én 2555. sz. a. kelt közös hadügyminiszteri rendeletek.)

Minden oly hatósági ténykedésért, mely magánosoknak jogtalan kárt okoz, s az állam tisztviselőinek hivatalos eljárásukban tanusított hanyagságából vagy törvénytelen cselekvényeiből származik: kártérítéssel az államkincstár tartozik.

Jegyzet, a jogi személyek tanához. Az a vagyon, mely az elhunytól az ő örökösére száll át, mint örökség: hagyatéknak nevezetik. Azon jogrendszerekben, melyek az örökség megszer-

¹ Kisebb polgári peres ügyekben a gazdasági, erdészeti és bányászati uradalmak járnak el mint képviselők és az u. n. uradalmi ügyészségek.

zéséhez örökös elfogadó nyilatkozatot kívánnak, (igy pl. a római jog és az ország erdélyi részeiben hatályban lévő osztrák jog is) az örökség megnyílása és az örökség elfogadása közötti időre, mikor a „hagyaték nyugszik“ (haereditas jacens), felmerül a kérdés, ki annak az alanya. A többi nézet közt az egyik szerint senki, mert maga a nyugvó hagyaték jogi személy. Az osztrák ptkv. 547. §-a értelmében pedig a nyugvó hagyaték fictió alapján az elhunyt örökhagyó birtokában állónak tekintendő. Az elhunyt személyisége tehát a hagyatékra való tekintettel addig is, míg az örökös nyilatkozat megtétetik: mintegy tovább élőnek képzendő.

A modern doctrina ma már végzett a kérdéssel, s a nyugvó hagyatékot jogi személynek nem tekinti,¹ a magyar jog szempontjából pedig az egész kérdés tárgyaltan, mert öröklési jogunk szerint a hagyaték ipso jure a halál tényével az esetleg még nem is ismert örökösre átszállottnak tekintetik, s így nyugvó hagyaték nincs, mert az örökhagyó halála pillanatában a hagyatéki vagyonnak már van tulajdonosa.

A csődtömegre nézve is felmerült annak esetleges jogi személyisége. A kérdés e részben is tisztázva van, amennyiben a csődtömeghez tartozó vagyon tulajdonosa a vagyonbukott, kinek rendelkezése alól azonban a vagyon, a hitelezők érdekében kivonatot.²

¹ Lásd erre nézve az érvek csoportosítását, Zlinszky—Reiner magánjoga VII. kiadás, 96. és köv. l.

² Lásd u. o. (1. jegyzet.)

MÁSODIK SZAKASZ.

A személyiség védelme.

XVI. FEJEZET.

A személyiség védelméről általában.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 539. és köv. l.; Márkus: Id. cz. m. I. k. 148. és köv. l.; Indokolás: a magy. plkv. tervezetéhez I. k. 153. és köv. l.; Meszlény A.: A személyiség védelme a polg. trkv. tervezetében. Magyar Jogászegyl. ért. XXVI. k. 217. f. Budapest, 1903. — Magánjogpolitikai tanulmányok. (Budapest, 1901.) cz. művében: II. ért. „A nem vagyoni érdek jogi védelméről“ stb. Lásd a köv. §-ok „irod. utalásait“ is.

A személyiség védelme mai jogunk állásához képest inkább a büntetőjog és közigazgatási jog terére van átutalva, jöllehet azok a javak, melyekről a „személyiség védelme“ kapcsán beszélni szokás, eléggé fontosak ahhoz, hogy magánjogilag is oltalomban részesíttessenek. A mai magánjog intézményei főleg a vagyoni érdekek biztosítására szorítkoznak, bár a házassági jog u. n. személyi részében a magánjogi szabályozás a „vagyoni“-ak körét messze túlhaladó érdekeket is veszen oltalmába. Az elmélet és újabb jogfejlődés azonban szakított az előbb jelzett régi felfogással, mely a pénzben meg nem becsülhető személyi javak magánjogi védelmet kevés kivétellel mellőzte.

Ezek a pénzben meg nem becsülhető személyi javak magasabb ethikai értéket képviselnek, s mint ilyenek a vagyoni értékű javaknál körülményekhez képest *mindenkire* nézve becsesebökké válhatnak. A büntetőjog s az e részben csak a büntetőjogot támogató és kiegészítő közigazgatási jog, a megsértett személyiségnek a megtorlás formájában nyujtanak elégtételt, ami e védelemnek nemcsak egyoldalúságát, hanem ezzel együtt tökéletlenségét is bizonyítja.

Ha tételes alapon nem is, de a gyakorlat utmutatása szerint a személyiség védelmének némely elemeit mai magánjogunkban is feltalálhatjuk. Persze ezek az elemek nem érik fel a személyiség magánjogi védelmének szükségszerű intézményeit s inkább csak kiindulási pontot adhatnak a jövő codificatiója számára.

T. i. a személyiség magánjogi védelme teljesen függetlenítendő volna minden vagyoni kár kimutatásától; jelenlegi jogunkban azonban a személyi (nem vagyoni) javak védelme egyszerűen tiltott cselekvényből származtatott kártérítési kötelemmé fordítatik át, eltekintve természetesen a büntető- és közigazgatási jogi megtorlásszerű védelemtől. Ez legalább a rendes eljárás. Némi elemek azonban, mint említettük, a személyiség valódi magánjogi védelméből is vannak jogunkban, mint azt alább látni fogjuk.

Egyébiránt megjegyzendő, hogy a személyiség védelme egyik részét teszi ki azoknak a tanoknak, melyek a „nem vagyoni érdekek“ (Immaterial Güterrechte) védelméről szólnak s kapcsolódik azokhoz a speciális rendelkezésekhez is, melyek a szellemi termékek felett a tulajdonjoghoz hasonló alakulatokat ismerve el a „szerzői jog“, „találmányi jog“, stb.¹ elnevezés alatt helyezkednek bele az egyetemes magánjog rendszerébe.

Az itt tárgyalandó alanyi jogok általában abszolút védelemben részesülnek, de nem kizárólag, mert e védelem valamely fenforgó jogviszony alapján néha relativ jelleget is ölthet magára, pl. az egészség védelme, mondjuk: a nedvesség és így egészségtelessé vált lakás bérbeadója ellen. (Áll pedig itt a védelem abból, hogy a lakást azonnal fel lehet mondani.)

A következő §-okban a személyiség védelmét a következő pénzben ki nem fejezhető értékű alanyi magánjogokon fogjuk illusztrálni: személyes szabadság, testi épség, egészség és becsület; név, képmás és levéltitok iránt való jog. Külön fejezetben felveszük továbbá a szellemi tulajdont megállapító tág értelemben vett *szerzői jogot* is.

A szerzői jog ugyan mai jogunkban a tulajdon mintájára van szabályozva, miért is sokan helyesebbnek vélik a dologi intézmények közé illeszteni bele. Mivel azonban dologi jogok tárgya

¹ A „szerzői jog“ kifejezés tág értelemben valamennyit jelenti. Így: a mustrára, találmányra, zenei műre stb.-re való jogot.

csak testi dolog lehet nagyobb erőszakot tennék a rendszer következetesén, ha a szerzői jogot oda s nem a személyiség védelme fejezetébe soroznók. A szellemi mű a személyiséggel legszorosabb kapcsolatban áll, amin az, hogy „szerzői joga“ jogi személynek is lehet, nem változtat. A szellemi mű: alkotója egyéniségének része, a gondolkodó agynak szüleménye, mely leírás, nyomtatás által bizonyos egyénies alakban csak megrögzítve van, de nem mondhatjuk, hogy a könyv, az írás maga a gondolat, melyet az élő szó helyett kifejezésre juttatott. Saját gondolatán ugyan mindenki uralkodhatik, de ez az uralkodás nem olyan természetű, mint amilyent valamely testi dolgon gyakorolhatunk. A jogrend ugyan a szerzői jogot a tulajdon szabályainak figyelembe vétele és lehetőleg követése mellett rendezte: de ez csak a védelem külső módjára vonatkozik s nem jelenti, hogy a szellemi műven s a testi dolgokon való „tulajdon“ lényegében azonos volna. Helyes szempontból tehát a szerzői jog elismerése és szabályozása nem más, mint a *személyiség védelmének fokozata, legteljesebb kiépítése*, s ezért a rendszerben a „személyiség védelme“ alatt talál helyet.

46. §. *A személyes szabadság, testi épség, egészség, becsület és levéltitok megsértése.*

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 153. és köv. l.; Indokolás: a magy. polg. trkv. tervezetéhez. I. k. 153. és köv. l.; Lásd továbbá az előbbi §. irodalmi utalásait. Büntetőjogi szempontból Finkey Ferencz: „A magyar büntetőjog tankönyve“ cz. m. Budapest, 1902. Meszlényi A.: Az erkölcsi javak védelméről. (Magy. Jogász Ujság, 1905. évf.); Kolosváry B.: Az Optk. fájdalomdíja és a gyakorlat. Kolozsvár, 1910.

A mai jog szerint a *személyes szabadság* kizáróan csak büntetőjogi szempontból részesül védelemben. Büntető törvénykönyvünk az 1878: V. t.-cz. X. fejezetében a 193—200. §-okig a személyes szabadság rovására közhivatalnokok és XXII. fejezetében (317—326. §§.) magánszemélyek által elkövetett vétségek, illetőleg büntettekről intézkedik. Amennyiben az e körben elkövetett vétségek, illetőleg büntettek a sértettnek vagyoni kárt okoztak: ennek alapján kártérítés iránti joga elvitázhatatlanul megvan, sőt a büntető törvény 198. §-a említi is azt a kártalanítást, mely a sértőre mellékbüntetéskép a sértett kívánatára az ott meghatáro-

zott mérték szerint kiszabandó. Ha azonban a sértett a kártalanításnak ezt a módját óhajtja, „ez esetben *további kártalanítási keresetnek* helye nincs“. (Ugyanott.)¹ Arról azonban, hogy a sértettnek pénzben meg nem becsülhető erkölcsi kára, a megsértett alanyi jogért, a magánjogi védelem körében kapjon orvoslást: mai jogunk nem tud semmit, hacsak nem tulajdonitunk jelentőséget az Optk. 1329. §-ának, mely — az osztrák jog sajátos szerepéhez képest, hogy szokásjogunk mögött majdnem mindenütt ott lapang — kimondja, miszerint a személyes szabadságától megfosztott egyén a szabadságába való visszahelyezést és teljes elégtételt követelhet, amivel sértője tartozik is.

A személyes szabadságnak mint alanyi magánjognak a „személyiség védelme“ körében való és nem büntetőjogi oltalmazása, (mely tehát ma még idegen jogunkban) a mondottakhoz képest inkább csak azért említendő meg, mert a személyi állapot integritásához a személyes szabadság joga szorosán hozzátartozik.

Nemkülönben állunk a testi épség és egészség védelmével. A büntetőjog idevágó intézményeitől eltekintve, itt is az az irányzat dominál magánjogunkban, mely a testi épség és egészség sérelme esetén az okozott vagyoni károsodás erejéig kártérítési keresetet ad a sértettnek. S mert kártérítési jogunk a szerződésen kívüli kártérítési kötelezettség tekintetében, mint egyetemes alapon, a vétkességi elven nyugszik: így az egészség és testi épség sérelme esetén is a védelem a sértő cselekvény objectív jogellenességére és a sértő subjectív vétkességére támaszkodik, mint előfeltételekre.

Nem tagadható azonban, hogy gyakorlatunk kétségkívül az Optk. 1325. §-a nyomán testi épség vagy egészség elleni jogellenes cselekvényeknél a teljes kártérítésen kívül a kiderített és méltányolható körülményekhez mérten „fájdalomdíjat“ is szokott megítélni, aminek már határozottan ezen személyes javak tisztaságát a kártérítési elemtől mentes *elégtételi* jellege van, annál is inkább, mert a fájdalomdíj a kártérítési kötelezettség mellett önállóan

¹ V. ö. 1896: XXXIII. t.-cz. XXXI. Fejezetével, különösen pedig az 587., 580. és 589. §§-okkal. Az 589. §. 2. bekezdése pláne nem is az okozott kár megtérítéséről, hanem „sérelemdíjról“ beszél, amibe a morális kár ellenértéke is be volna tudható.

nyer megállapítást.¹ E részben a kérdés kapcsolódik a becsület — különösen a női becsület védelméhez, hol a fájdalomdíj szintén szerepel; miről alább.

A testi épség és egészség iránti jogunk abszolút személyi jog, melyet mindenki tiszteletben tartani köteles, s melyről le sem lehet mondanunk. E személyi jogoknak van már most a mai magyar magánjogban az előbbinél kifejtettebb más védelmi módja is, melyet megkülönböztetésül relatív védelemnek mondhatnánk. Relatív e védelem annyiban, hogy egy fenálló jogviszony alapján oly tevékenységre jogosít fel, mely az illető jogviszonyból az egészség, vagy testi épség megóvása érdekében, a rendes szabálytól eltérő kilépést biztosít. Így a szolgálat azonnal odahagyható felmondás nélkül, ha a gazda vagy családjának valamely tagja, vagy megbízottja a cseléddel szemben oly bánásmódot tanúsít, mely életét, egészségét, vagy testi épségét veszélyezteti, vagy éhezteteti (1876: XIII. t.-cz. 52. §. II. *a*) és *d*) v. ö., továbbá 1875: XXXVII. t.-cz. 58. §. 2. és 3. pont és 59. §. 7. és 8. pont, továbbá 1884: XVII. törvényczikk 94. §. *b*) és *f*) pont 95. §. *a*) és *d*) pont.)

A testi épség és egészség védelmét célozzák továbbá az ipartörvény azon intézkedései, melyek a segédeknek adandó egészséges lakóhelyről, (1884: XVII. t.-cz. 98. §.) gyári telepeknél azoknak a munkások egészségét és életét biztosító berendezéséről (u. ott 114. §.), a gyári munkára alkalmazott gyermekek életkoráról (u. ott 115. §.), a 16 évet még be nem töltött munkásokról, szülő munkásnőkről (u. ott 116. §.), a munkaszünetről, a munkások felváltásáról (u. ott 117. §.) stb. szólnak.

Általában véve a büntető, közigazgatási és szocialis törvé-

¹ Helytelen döntés, mely az Optk. 1325. §-át derogálnak mondja a Curia 1906 márcz. 14-én 1441/905. sz. ítélete. (Grill Dtár 1906. évf. 384.) Ezzel homlokegyenest ellenkező, tehát helyes döntés a Curia 1908 jun. 25-én 7232/907. sz. ítélete, melyben hangsúlyozottan van kiemelve, hogy a kártérítésen kívül testi sértésnél külön fájdalomdíj is jár. (Erd. J. K. I. évf. 36. sz.) Az erdélyi bíróságok gyakorlatában a kérdés eldöntése ingadozó. A btó codex 311. §-ára való hivatkozással a Kolozsvári Tábla rendszerint nem ítél meg fájdalomdíjat (lásd a Kolozsvári T. 1909 G. 276/2. sz. ítélete. — Erd. J. K. III. évf., 54. sz. eset.); a M.-vásárhelyi T. ellenben sokkal tisztultabb álláspontjáról: igen (lásd 1908 G. 183/2. sz. és 1909 G. 50/3. sz. ítéleteit. Erd. J. K. II. évf. 6. és 25. sz.)

nyek rendelkezései között sok olyan van, mely a testi épséget és egészséget védelmébe veszi, ám ezek az óvintézkedések nem magánjogi jellegűek. Megjegyzendő továbbá, hogy egyes magánjogi intézményekben is megvan mint belső ratio az egészség, élet és testi épség védelme. Így a tartási kötelezettségnek bármely alakja végeredményben szintén erre megy ki, s felemlithető végül az is, hogy a lakásbérleti szerződésnél, ha a lakás egészségtelenné és lakhatlanná válik, a bérlő azt bármikor felmondhatja, sőt azonnal el is hagyhatja. Ez is a testi épség és egészség védelme, de ismét csak a bérleti viszony alapján keletkezett és előállott „relatív“ természetű védelem.

A becsületet és különösen a női becsületet a büntetőjogi védelem mellett¹ jogunk, mondhatnók magánjogi védelemben is részesíti. Itt is azonban a törvényes intézkedések kizárólag az előbb említett és „relativnak“ nevezhető védelmet nyújtják csak, így nevezetesen az ipartörvény (1884: XVII. t.-cz.) 94. §. b) pontja; 95. §. a) és e) pontja; az 1876: XIII. t.-cz. (cseléd- és gazda közötti viszonyról) 52. §. II. b) és c) pontjai; a keresk. törvény (1875: XXXVII. t.-cz.) 58. §. 2. pontja és 59. §. 8. pontja. Biróságaink gyakorlatában a becsület ellen elkövetett sérelemért adandó elégtétel (nem „kártérítés“) szórványosan szintén előfordul. Különösen a női becsület sérelme esetén,² még ha egyuttal szemérem elleni büntett, illetőleg vétségéről vagy csábításról is volna szó. Egyébként szokásos jogunk megett e helyüt szintén az Optk. 1330. §-a lappang, mely a becsület megsértése esetén az okozott kár vagy elmaradt nyereség megtérítését rendeli el, s hozzátehetjük ehhez, hogy gyakorlatunk elvileg a „nem vagyoni kár“ (dommage moral) kötelező megtérítése mellett is állást foglalt. Legalább úgy látszik (lásd a 2. jegyzetben idézett háttározatot).

¹ 1878: V. t.-cz. XVII. fej.: A rágalmazásról és becsületsértésről.

² Pd. a Kuria 1895 nov. 19-én 152/95. sz. alatt helybenhagyja végső fokon az egri tvszék ítéletét, melyben a nőnek, akin alperes, több év előtt erőszakos némi közöszlést hajtott végre, biz. „kárösszeg“ állapított meg, azzal az indokolással, hogy felperes meg lett becstelenítve s hogy nem vagyoni jogi előnyt, hanem csupán a sértett érdek helyreállítását követelheti.“ (Márkus-féle gyűjtemény. VII. 12.538. sz.) Továbbá: Bpesti T. 1905 jan. 20. I. G. 326. (Judicat. III. 996.)

A személyiségből közvetlenül folyó érdek a levélhez (távirat-hoz, bizalmas természetű magánokirathoz) való jognak is — magánjogi védelme. Jelenlegi jogunk azonban ezt a védelmet, s a levél, stb. iránti jogot, mint alanyi magánjogot nem ismeri. A levéltitok (és távirattitok) megsértése ugyan büntetőjogi sanctio alatt áll, (1878: V. t.-cz. 200., 327. §§.), de ez felette egyoldalú védelem, mert egyrésztől nem biztosítja a levél íróját a czimzett által elkövethető indiscretiók ellen, s ezenkívül bizalmas írásbeli közlések körül másrésztől is követelhetők el egyéb oly visszaélések, melyekben bűncselekménynek tényálladéka nincs. Részben való, de szintén egyoldalú védelmet a szerzői jogról szóló (1884: XVI. t.-cz.) törvény is nyújt, amennyiben a levél írója a levél többszörözése, közzététele és forgalomba hozatalával szemben „szerzői jog“ czimén védve van.

47. §. *A névhez és képmáshoz való jog védelme.*

Irodalmi utalások. Márkus: Id. cz. m. I. k. 151—153. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 553—558. l.; Reiner János: A névhez való jog. (Jogi dolgozatok cz. művében.) Indokolás: a m. ptkv. tervezetéhez I. k. 157. és köv. l.; Meszlény Arthurnak az előbbi §-ok irod. utalásainál id. művei; Olshausen: Das Verhältniss des Namenrechts zum Firmenrecht. Berlin, 1900.; II. Lansel: Le nom en droit civil. Lausanne, 1892.; Keyszner: Das Recht am eigenen Bilde. Berlin, 1896.; Olshausen: Das Recht am eigenen Bilde. („Beiträge z. Erläuterung des deutschen Rechts.“ 46. Jahrgang. 492—509. l.); Almási Antal: A személyiség védelme a Tervezetben. (Ügyvédek Lapja. 1902. évf. 29. sz.); Mautner Dezső dr.: A képmáshoz való jog a ptkv. tervezetében. (Jogtud. Közl. 1902. évf. 46. sz.)

Mindenkinek van neve, mely a jogalanyiságnak a magánjogi forgalomban éppen úgy, mint az állami és társadalmi élet minden egyéb viszonyában legrövidebb és leggyakorlatiasabb megjelölésére szolgál. Ez a társadalmi életnek természetes fejleménye annyira, hogy oly állami parancsra, mely mindenki részére egy meghatározott név viselését írná elő: ma nap már szükség sincsen.¹ Lelenczeknél vagy oly ujszülötteknél, kik ismeretlen nevű anyától és törvénytelen ágyból származnak, a nevet az ismeret-

¹ A történelemből ismeretes II. József császár rendelete, mely a zsidókat u. n. vezetéknev viselésére közrendészeti stb. szempontból kötelezte, lásd továbbá az 1840. XXIX. t.-cz. 3. §-át.

len családnevü anya (aki családnevet bemondani nem tud, s az szorgos nyomozással sem deríthető fel), illetőleg lelecnél, az anyakönyvi bejegyzést eszközlő hatósági közeg jelöl ki, „mert köztekintetektől feltétlenül szükséges, hogy az ily gyermekek is viseljenek családnevet.”¹

Mivel a névben benne van az egész személyiség, sőt mert a név magának a személyiségnek (akár természetes, akár jogi) külső megjelölésre szolgál, csak természetes követelménykép tűnik fel, hogy a nevet, mint abszolút alanyi jogot a jogrendnek védelmeznie is kell mindazon visszaélésekkel szemben, melyek a név jogtalan használatával elkövethetők, s melyek a névre jogosultra nézve nemcsak anyagi, de erkölcsi kárral is járhatnak.

Mai jogunk a név magánjogi védelmét nem is tagadja meg, habár intézkedései felette hiányosak. Az 1894: XXXIII. t.-cz. 44. §-a kimondja: „Senki sem viselhet más családi és utónevet, mint amelyek születési anyakönyvébe be vannak jegyezve. Ez a rendelkezés az írói vagy művészi álnevek használatát nem korlátozza.”² Ebben benne van tehát a tilalom a más névvel való jogtalan visszaélések egyik módjával szemben, de minden magánjogi sanctio nélkül. A kihágási törvény (1879: XL. t.-cz.) 45. §-a bünteti ugyan a czimbitorlást, 72. §-ában pedig a hamis név bemondásról intézkedik, ez azonban nem tartozik ide, mert a név jogának védelmét csak közvetve és nem magánjogi szempontból érinti. Régi magánjogunkban a névbitorlás infámiával járt, a mint ezt Werbőczyben az „álarczások“-ra (akik más helyett adják ki magukat) nézve írva találjuk,³ s mert büntető törvényünk a névbitorlásról hallgat,⁴ bár a mai jogunk az infámiát, mint intézményt nem ismeri: az abban rejlő s a név magánjogi védelmére vonatkoztatható gondolatot érvényesnek s mai jogunkban szintén benrejlőnek mondhatnók. Ennek is azonban csak anynyi volna az értelme, hogy a névbitorlás a polgári becsületet homályosítja el, s így amennyiben a becsület csonkulásának vannak magánjogi következményei, (lásd 36. §.) ennyiben a név vé-

¹ 1900 jul. 21-én 73.372. sz. a. kelt belügymin. rend. v. ö. egyébként 1894: XXXIII. t.-cz. 40. §.

² V. ö. u. ezen törv. 83. §-ával.

³ Trip. II. R. 16. cz. 2. §. és 1723: XII. és XLVI. t.-cz.

⁴ A névbitorlást némelyek a btó törv. 400. §-a alá, mint „intellectualis okirathamisítást“ szokták subsummálni.

delme, de ismét csak megtorlásszerűen bizonyos határokig érvényesülne.

Fölemlítendő továbbá mai positiv jogunknak egy másik tétele, melyben a név bár különleges téren, de meglehetősen határozottsággal magánjogi jellegű védelemben részesül. Ez az 1894: XXXI. t.-cz. 94. §-a: „Az elvált vétkes nő férje nevét nem viselheti. A nem vétkes nő azonban férje nevét a házasság felbontása után is megtarthatja, ha ezen akaratát a perben kifejezte. A bíró köteles a nőnek ezen jogát a felbontó ítéletben kimondani.“ Ámbár e szabályból argumentum a contrario azt is lehetne következtetni, hogy mivel a névviselésre vonatkozó oly vitás kérdés, mely a házassági kötelékre van alapítva: magánjogi jellegű¹ tehát, ha egyéb jogcímre alapítottatik nem az és így nem a bíróságok, de közigazgatási hatóságok cognitoja alá tartozik:² mégis azt kell mondanunk, hogy a közölt hiányos törvényes rendelkezésekben a polgári név magánjogi védelme elvben el van fogadva s így mindenki, aki nevének jogosulatlan használata által anyagi vagy erkölcsi kárt, hátrányt szenved, kérheti a vitatott név kizárólagos viselésének birói ítéletben való megállapítását, a bitorlás megszüntetésére való marasztalást és elszenvedett erkölcsi s vagyoni kárának megtérítését.³

Rokon természetű a név védelmével a czimer (nemzeti czimer) védelme. A czimer jogosulatlan használata szintén okozhat erkölcsi kárt, s ezen az állásponton van gyakorlatunk is, midőn az illetéktelen használattal szemben a sértetteknek a negatoria actiot megadja.³

Hathatósabb védelemben részesíti jogunk a kereskedelmi ne-

¹ Curia 1901. jan. 9-én 5336/1900. sz. alatt (Id. Márkus D.: Magyar magánjog mai érvényében“ cz. gyűjtemény. Grill-féle kiadás. Budapest, 1902. I. k. 152. lapon.)

² Ezt az álláspontot látszik pl. elfoglalni Kmety: Magy. közigazg. jog cz. m. 109. §-ában. A névviselési jog magánjogi alapja már Werbóczy azon tételeiben is föl volna található, melyekben az özvegy névviseléséről szól s azt az özvegyi jog egyik előfeltételeként állítja oda. (Trip. I. R. 99. czim 1. §. és 102. czim.)

³ A mondottakat igazolja a közismeretű Gr. Szápáry—Czapár eset eldöntése. V. ö. különben Zlinszky—Reiner-féle, magy. Magánjog 554. ll.

⁴ Érdekes eset erre a Curia 1907 jun. 19-én 3916/906. sz. a. ítélete. (Egyet. Dtár I. 385. sz.)

vet, (czég) és a védjegyeken használt nevet. E részben a helyzet világos, bár megjegyzendő, hogy a kereskedelmi névnél és védjegynél már nem az általános magánjog, hanem a special jogok talaján állunk. Az 1875:XXXVII. t.-cz. 24. §. a kereskedelmi czéget veszi esetleges czégbitorlások ellen oltalomba, még pedig oly módon, amint a közönséges polgári név bitorlása ellen is a szabálynak (ha volna) szólnia kellene: „Ki valamely czég bitorlása által jogaiban sérelmet szenved, követelheti, hogy a bitorló a czég további használatától a 21. §-ban érintett pénzbírság mellett *eltávolítsék* és kártérítésben elmarasztaltassék.“ S ugyanezen §. 3-ik bekezdése még elrendeli: „A törvényszék a sértett fél kérelmére hozott határozatának a marasztalt fél költségein leendő *közzétételét* is elrendelheti.“ A kereskedői névnek, czímernek kizárólagos használatát áruk megjelölésére az 1890:II. t.-cz. (10. §.) is védelmezi, s ugyanezen törvény III-ik fejezete, (24. §.) melyet az 1895:XLI. t.-cz. (9. §.) pótol, a kereskedői névnek, czímernek a bitorlása, mint kihágás ellen — áruk megjelölésénél — büntető sanctiókat is állapított meg. A most idézett t.-czikkek különben a védjegyek oltalmáról rendelkeznek. Mivel azonban a védjegy az arra jogosult iparos, kereskedő, kereskedelmi nevével (czégével) egyáltalában nem helyettesíti; a védjegynél a név oltalmáról, vagy annak kiegészítéséről sincs szó, s így a thema az általános magánjogból kiesik.

A saját képmáshoz való jog bizonyos vonatkozásokban szintén el van ismerve jogunkban, amennyiben a szerzői jogról szóló 1884:XVI. t.-cz. 64. és 72. §-ai a képmás utánképzését a megrendelőnek tartották fenn. Ez a védelem természetesen korántsem kielégítő, mert *csak a megrendelőt védi*, aki szükségképpen nem azonos azzal, akit a *képmás feltüntet* (védelemre pedig *ennek* volna szüksége)¹; nem kielégítő azért sem, mert a képmás védelmének a sokszorozás és utánképzés által előidézett esetleges vagyoni kár ellen való biztosítás csak egyik része. Amennyiben a beleegyezés nélküli képmáskészítés, az akarata ellen lerajzolt, le-

¹ 1884: XVI. t.-cz. 64. §. 1. bekezd. „Ha a szerző valamely művét másnak tulajdonába bocsátja, ezzel az utánképzés joga még átengedettnek nem tekintetik. — A megrendelt arczképeknél és szoborképmásoknál e jog a megrendelőt illeti.“ — 72. §.: „A megrendelt fényképészeti arczkép utánképzési joga kizárólag a megrendelőt illeti.“

fényképezett stb. egyént oly körülmények között tünteti fel, melyek akár az ő becsületére vethetnek árnyékot (compromittáló képek), akár általában a közszemérmét sértik: a sérelmezett védelmet kaphat a büntető bíróságoktól, de magánjogi védelemben jelenlegi jogunk szerint nem részesülhet.

Arra a kérdésre meg, hogy szabad-e és ha igen, mily korlátozások között valakinek képét kirakathá kifüggeszteni? a magyar magánjog absolute nem válaszol, jóllehet a kifüggesztés elég gyakori, s az, hogy általa valaki sértve érezhesse magát, kizárva éppen nem tekinthető. Különben ez a kérdés sokat vitatott.¹

XVII. FEJEZET.

A szerzői jog.

Irodalmi utalások. Zlinszky—Reiner f. Magánjog. 539. és köv. l.; Kováts Gyula: Mi a jogunk s milyen legyen törvényünk az irói és művészi munka védelmében? (Magy. Igazságügy. 1882: XVII. évf. 172. és köv. l.); Klostermann: Das geistige Eigenthum an Schriften, Kunstwerken und Erfindungen; Fliniaux: La propriété industrielle et la propriété littéraire en France et à l'Étranger. Paris, 1879.; Kováts Gyula: Az irói és művészi tulajdon. Budapest, 1879.; Apáthy J.: A szerzői jogról szóló törvény. Budapest, 1885.; Knorr A.: A szerzői jog. Budapest, 1889.; Mutschenbacher: A szerzői jog. Pécs, 1890.; Kohler: Das Autorrecht; Kenedi Géza: A magyar szerzői jog. Budapest, 1908. — A szerzői jogról szóló törvény reformja. Magyar Jogászegyleti vita. — Magy. Jogászegyl. Ért. XXXIII. k. 261. sz. f. Budapest, 1906.)

Máig sem eldöntött kérdés, hogy a szerzői jog az egyetemes magánjog rendszerében hová helyezendő el? Ma érvényes jogunk az 1884: XVI. törvénycikkben a szerzői jog szabályozásánál általán véve a tulajdonjog kategóriáit és jogi structuráját tartotta szem előtt, s így e részben indokolható, ha a szerzői jog elterjedt szokáshoz hiven a dologjog intézményei során, sub titulo „eszmei javakon való jogok“ tárgyalatik. Belső természetét és főleg a dologi jogok sajátos jellegét tekintve, ezen rendszerbeli beosztás ellen ugyan sok kifogás merülhet fel; ilyes „szépséghibák“ azonban a jogban másutt is fordulnak elő. A jogok nagyrésze pl. oly normák alatt áll, mint az ingó dolgok, kisebb része meg az ingat-

¹ Lásd az „Irodalmi utalások“-nál felemlített műveket.

lanokra vonatkozó szabályok szerint kezeltetik. Ha ezzel nincs is kimondva az, hogy a jogok is tehát „ingó dolgok“ lennének, mégis a practicabilitás szempontjából a jogrend eljárása helyes-
selhető. Ilyenformán áll a dolog a szerzői joggal is, melynek tárgya az eszme, a gondolat, de nem az ezeket kifejező, megrögzítő betű, zenei hangjegy vagy kép, illetőleg szobor. A gondolat pedig dologi jogok tárgyaként el nem képzelhető. A szellemi alkotás az egyéniségnek képezi megfoghatatlan és elválaszthatatlan részét, s az uralom alatt is csak annyiban áll, amennyiben tőlünk függ, hogy a lelki világunkban kelt gondolatnak akarunk-e kifejezést adni vagy nem? Helytelen tehát azt mondani, hogy a határozott alakban megnyilvánult gondolat a személyiségnek concret alkotása lévén: attól teljesen független, különvált valami. Sőt ellenkezőleg. Minden kép, minden szobor, minden könyv: a szerző egyéniségének, lelki világának egy integrans része, melyet a kifejezés, a közzététel feladatát betöltő betűvel, rajzzal, vagy egyéb anyagokkal (szobornál pl. a márvánnyal) azonosítani nem szabad. Ha pedig a személyiségnek része, mint maga a személyiség abszolút védelmet igényel: s itt jutunk el oda, hogy a jogrend a szerzői jogot a dologi jogok prototypusának a tulajdonnak mintájára rendezte be. Erre, de csak *erre* való tekintettel ismételjük, nem több, mint egyszerű „szépséghiba“, ha a szerzői jogot „eszmei javakon való tulajdonná“ minősítjük. Ám a szerzői jog védelmének czélzata nem irányul egyébre, mint a szellemi alkotásnak mások visszaélései ellen való megoltalmazására. A törvény eltilt mindenkit attól, hogy anyagi hasznot szerezzen magának más gondolata, szellemi alkotása felhasználásával és értékesítésével. Lényegében véve tehát a „szerzői jog“: tilalmi jog, mely minden-
kivel szemben, aki a kérdéses szellemi műnek nem szerzője, érvényesíthető, olyanformán, mint a „tulajdon“ dologi jogát lehet e tulajdon minden megsértőjével, elvonójával szemben érvényesíteni. Így a rendszer szempontjából is a szerzői jog önként a személyiség védelmének fejezetébe utalódik, mert a személyiségnek a testiekre vonatkozó védelmét kiegészíti és tökéletesíti a lelki-
világ, a gondolkozó képesség megnyilvánulásainak védelmével.

A szerzői jog tartalma és védelmének módja. A szerzői jogot, mely az 1868: XXX. t.-cz. 9. §-a értelmében a magyar korona összes országainak közös ügye (tehát Horvát-Szlavonorszá-

gokkal e részben a jog egységes) az 1884: XVI. t.-cz. szabályozza. E szabályozás szerint „szerzői jog“ tárgyává van téve és így a törvény meghatározta védelemben részesül minden „írói mű“. Hogy írói mű alatt mit kell érteni? a törvény nem határozza meg, ami különben a fogalom meglehetősen tisztasága és közönséges értelme mellett legfeljebb csak akkor okoz nehézséget, ha az „írói mű“ jellege és a „képzőművészeti alkotás“ jellege valamely szellemi műnél együttesen előfordulván, kérdés, hogy írói műről vagy képzőművészeti alkotásról van-e szó? Általában véve „írói mű“ alatt minden olyan szellemi alkotást kell értenünk, mely szóval vagy jegyekkel (írásjegyekkel, hangjegyekkel) nyilvánított, tehát írásba foglalható s rendesen írásba is foglaltatik.¹

Az „írói mű“ szerzője, akit a szerzői jog megillet, az, kitől az írói mű, mint szellemi alkotás származik, de szerzőnek tekintí a törvény azt is, ki „többeknek irodalmi adalékaiból“ állít össze és rendez a forrásokra való hivatkozással oly gyűjteményt, melynek eredetisége éppen a rendezésben, a „szerkesztésben“ s a szerkesztő által megadott *alakban* van: ily esetben az egyes adalékokra nézve a szerzői jog azok valóságos szerzőit, a gyűjteményre mint szerves egésze azonban a szerkesztőt illeti. (1884: XVI. t.-cz. 2. §.) Ha valamely műnek több a szerzője, mindenkinek szerzői joga van a maga elkülöníthető részére, míg ha ez az elkülönítés nem vihető keresztül: az egészre. A szerzői jog gyakorlásának módja ily esetben külön van szabályozva, miről alább lesz szó. Más nyelvekből való fordításoknál a fordításnak szintén „írói mű“ jellege van, s így a fordítót a védelem épen úgy megilleti, mint az eredeti művek szerzőit. (8. §.) Zeneművek és földtérképek, természettudományi, mértani, építészeti és más műszaki ábrák és rajzok az „írói művek“-kel egy tekintet alá esnek. (45., 67. §§.)

A szerzői jog tartalma már most a következő: Az írói műnek (zeneműnek, föld- és térképnek, természettudományi, mértani, építészeti és más műszaki rajznak és ábrának) gépi több-

¹ Curia 1902 ápr. 8-án 891. sz. — „— a szinlap összeállításánál kifejtett munka nem tekinthető olyannak, amelyet a szerzői jogról szóló törvény védeni kíván —.“ „— a szinlapból magából szellemi tevékenység nem tűnik ki —“ tehát nem írói mű. — (Márkus XIII. k. 19531. sz.)

szörözése, közzététele és forgalomba helyezése a törvény által meghatározott védelmi időn belül: a szerző kizárólagos jogát képezi. Amennyiben a műnek több szerzője van, — netaláni megállapodások hiányában — a szerzői jogot (tehát a közzétételt, többszörözést stb.) mindenik gyakorolhatja a szerzőtársaknak előzetesen adott kárpótlás mellett, melynek összegét a fenforgó körülmények alapján s esetleg szakértői vélemény meghallgatásával a bíróság határozza meg. Ha a közös műben az egyes szerzők részei nincsenek annyira összeolvadva, hogy elkülöníthetők ne lennének: mindenik szerző a maga részére kizárólag rendelkezik a szerzői jog felett. (1.§.)

A szerzői jog szerződés vagy halál esetére szóló itézkedés által másokra is — akár korlátlanul, akár korlátoltan — átruházható. Ily intézkedés hiányában a mindenkori törvényes örökösökre száll át. A szent koronának azonban szerzői jogra, bár az esetleg valamely urafogyott hagyatékhoz is tartozik, nincs törvényes öröklési joga. (3. §.) A társszerző akkor örököl, ha az elhunyt szerzőnek törvényes örököse nem maradt. (Ugyanott.) Daczára átruházhatóságának, a szerzői jog a végrehajtás alól már ki van véve, de nem az az előny, az a haszon, amit valaki az őt megillető szerzői jog alapján huz.(4. §.)

Aki valamely írói művet a jogosult beleegyezése nélkül gép útján többszöröz, közzétesz, vagy forgalomba hoz: szerzői jog bitorlását követi el s a törvényben (19—24. §§.) megállapított sanctiók alá esik.¹ Ezek a büntetési sanctiók be nem hajthatóság esetén szabadságvesztési büntetéssé átváltoztatható pénzbüntetésekben, kártérítésben, a többszöröző eszközök, készülékek, valamint a jogosulatlanul előállított írói mű készletben lévő példányainak elkobzásában vannak megállapítva. A tettessel együtt a rábírók és részesek is egyenlő mérvben büntetnek, míg a szerzői jog bitorlásának kísérlete pusztán csak az elkészült részek és készülékek elkobzásával sujtatik.

A szerzői jog bitorlásával többszörözött mű példányainak üzletszerű árubabocsátása vagy más uton való terjesztése: ép úgy büntetetik, mint a bitorlás; megjegyzendő azonban, hogy ha a

¹ A büntetésekkel kapcsolatban azok elévülésére nézve lásd a törv. 36—41. §§-ait. Az elévülés kérdése hivatalból is vizsgálendő. ((Curia 1909 nov. 26-án 3436. sz. — Egyet. Dfár IV. 7.)

szertői jog bitorlója, cselekvényének elkövetésénél szándékosság vagy gondatlanság által terhelve nincs: csak gazdagodása erejéig menő kártérítéssel felelős, de az egyébként megállapított pénzbüntetés alól, (mely fogsággá is átváltoztatható) menekül.

A törvény különösen is meghatározza, hogy a szerzői jog bitorlásának tekintendő. (6. §.):

1. még meg nem jelent kéziratnak, a szerző beleegyezése nélkül történt többszörözése, közzététele és forgalomba helyezése (még a jogosult birtokosra nézve is);

2. a szerző beleegyezése nélkül történt többszörözése, közzététele és forgalomba helyezése az oktatás vagy mulatság céljából tartott előadásoknak vagy felolvasásoknak (pl. egyetemi előadásnak).

3. minden oly kiadás, melyet a szerző vagy kiadó, a köztük fennálló szerződés vagy a törvény ellenére eszközöl;

4. a műnek a szerződésben megállapítottnál több példányvaló kiadása;

5. szerzőtársak által közösen készített műnek olyan kiadása, melyet az egyik szerzőtárs jogosulatlanul eszközöl;

6. nyilvános tárgyalásoknál és tanácskozásoknál, különböző alkalommal, különböző tárgyak felett tartott beszédeknek az illető szónok beleegyezése nélkül történt gyűjteményes kiadása;

7. jogosulatlan hirlapi átvétele, hirlapi táviratoknak, tudósításoknak a megjelenés előtt; míg a megjelenés után a 92. §. 2. bekezdése szerint egyes közleményekre nézve az átvétel csak akkor bitorlás, ha szépirodalmi vagy tudományos, vagy oly dolgozatról van szó, melyeknek élén az utánnyomás tilalma kifejeztett.

Szerzői jog bitorlását képezheti a szerző engedélye nélküli más nyelvre való fordítás is, ha (7. §.) holt nyelvről előre, vagy több nyelven megjelent műnek ezen nyelvek valamelyikére való lefordításáról, vagy oly műről van szó, melynek fordítási jogát a szerző magának fentartotta.¹ Ez utolsó pont tekintetében a vé-

¹ A lefordítás iránti jogot kifejezetten kell fentartani. Az a mű címlapjára felvett kifejezés, hogy „minden jog fentartva“ nem foglalja magában a fordítási jog fentartását is, illetőleg ezt nem pótolja (Curia 1907 ápr. 23-án 1039. sz. — Egyet. Dár, I. 453.)

delemnek a 7. §. bizonyos (de nem nagyon jelentős) korlátozásait is megállapítja.¹ Még meg nem jelent művek fordítása (a jogsult beleegyezése nélkül) a szerzői jog bitorlásának tekintendő.

Zeneművekre nézve a törvény 46. §-a szerzőijog bitorlásnak minősíti a zeneműnek — a szerző beleegyezése nélkül való — minden oly átdolgozását (kivonatok készítése, egy vagy több hangszerre, énekszólamra való berendezése, phonographhengerre, aristonlemezre való átvitele stb.), mely sajátlagos szerzeménynek nem tekinthető.² Ellenben már megjelent zeneművek egyes helyeinek, idézések, vagy kisebb terjedelmű zeneműveknek a cél által indokolható korlátolt terjedelemben és tudományos munkákba való átvétele: a 47. §. szerint már nem bitorlás, valmint az sem, ha az átvétel többek műveiből összeállított és iskolai vagy oktatási célokat szolgáló gyűjteményekbe történt. A forrás megnevezése azonban szükséges, különben a §-ban meghatározott büntetés (100 koronáig terjedhető pénzbírság) lesz alkalmazandó.

Már megjelent írói műnek valamely zenemű szövegeként való felhasználása, ha a zenekíséret és szöveg együtt nyomtattnak ki, szintén nem „szerzői jog bitorlása“ (48. §.), kivéven az oly szöveget, mely természeténél fogva (opera, oratórium) csakis a zeneszerzésre nézve bir jelentőséggel. Itt már a szöveg szerzőjének beleegyezése okvetlen szükséges (u. ott).

Hogy az „idézés“, vagy kisebb terjedelmű műveknek tudományos könyvekbe, illetőleg oktatási célokra szolgáló gyűjteményekbe korlátolt terjedelemben való átvétele nem képez bitorlást: általános tétel, mely a 9. §. 1. bekezdése szerint minden írói

¹ 1884: XVI. t.-cz. 7. §. 3. pont: . . . feltéve, hogy a fordítás közzététele az eredetinek megjelenésétől számítandó egy esztendő alatt megkezdett és három esztendő alatt befejeztetett. A védelem azon nyelvek tekintetében megszűnik, melyekre a fordítás az első év alatt meg nem kezdetett. Ha a fentartás csak bizonyos nyelvekre szól: a mű azon nyelvekre, melyekre a fentartás nem szól, azonnal lefordítható.“

² Curia 1909 ápr. 15-én 5392/908. sz. — Valamely zeneműnek fonográf és aristonreproductiók céljából fonográfhengerre vagy aristonlemezre való átvitele és forgalombahelyezése a szerzői jog bitorlását képezi. — (Egyet. Dtár III. 164.) — Curia 1909 okt. 15-én 5362. sz. — Angol irod. vagy zenemű Magyarországon a szerzői jog oltalmában csak akkor részesül, ha a mű Angliában jelent meg, vagy ha a szerző angol alattvaló. — 1894: X. t.-cz. által beczikkelyezett államszerződés I. cz. 2. bekezd. alapján. — (Egyet. Dtár IV. 36.)

műre is vonatkozik. A forrás megjelölése önként értetődőleg a 24. §. büntetési sanctiója alatt álló feltételkép tekintendő. Ábrák-nál, rajzoknál, ha azok csak valamely szöveg értelmezése végett, a forrás megjelölése mellett vétetnek át: ugyanaz a szabály, mint az idézésnél. (68. §.) Nyilvános ügyiratok és tárgyalások közlése, nyilvános alkalmakkor tartott egyes beszédek önálló többszörözése szintén nem szerzői jogbitorlás, s itt említendő, hogy a törvények és rendeletek kiadása, többszörözése az 1880: LIII. t.-cz. szerint az államnak kizárólagos joga, de egyes törvényeknek vagy bizonyos szakba vágóknak együttes vagy törvényeknek jegyzetes, magyarázatos többszörözései és kiadásai: teljesen szabaddá vannak téve.

A szerzői jognak a gépi többszörözés (ideértjük a leírást is), közzététel és forgalomba bocsátás tilalmán kívül — színművek, zeneművek és zenei színműveknél további védelmet nyújt az előadási jognak a szerzőt illető kizárólagossága. (49. §.) *Szöveges* zeneműnél az előadhatás szempontjából rendszerint elég a zeneszerző beleegyezése, de ha ez ismeretlen, ugy a szöveg szerzőjének engedélye szükséges (52. §. és Curia 1908 jun. 16-án 6290/907. sz. — Egyet. Dtár II. 273.) *Színművek* jogosult fordításának előadásánál a fordító beleegyezésén kívül meg kell szerezni a szerző engedélyét is.¹ *Színművek és zenei színműveknél* egyes nyitányok vagy zenerészek előadhatók ugyan a szerző beleegyezése nélkül is, de maga az *egész* mű akkor sem, ha nyomtatásban megjelenvén, áruba bocsátatott. *Tisztán zeneművek* előadási joga, ha ezt a czímlapon vagy a zenemű elején szerző fenn nem tartotta magának, már nem állanak az előadási tilalom alatt. (50., 51. §§.)²

¹ Az a színigazgató azonban, aki az előadási jogot egy zene- és színművek eladásával iparszerűleg foglalkozó cégtől vette meg, nem követ el gondatlanságot, ha nem kutatja tovább, hogy e cég az előadási jogot csakugyan megszerezte-e? (Curia 1908 jun. 23-án 7990/907. sz. — Egyet. Dtár II. 334.)

² Curia 1908 jan. 8-án 276. sz. — Valamely zenemű jogosulatlanul nyilvánosan történt előadása eszközöljének csak az tekinthető, akinek kifejezett akaratóból vagy hallgatólagos beleegyezésével történt a jogosulatlan előadás (Egyet. Dtár II. 109.) Jelen esetben a Curia a kávéház tulajdonos alperest marasztalta, mert a kávéházában játszó katonai zenekar karmestere által összeállított műsort nem vizsgálta felül abból a szempontból, hogy nincs-e felvéve oly zenemű, melynek előadási jogát a szerző magának fentartotta; — ez pedig gondatlanság. — Egy másik teljesen hasonló esetben, miután kávéházi czigány-

Színművek jogosult fordítója, saját fordításának nyilvános előadása tekintetében hasonló védelemben részesül, viszont azonban a jogosulatlan fordítás és a jogosulatlan átdolgozás nyilvános előadása a szerzői jog bitorlásának tekintetik. (53., 54. §§.)

Szerzői jog a képzőművészeti alkotások tekintetében. A képzőművészet alkotásai szintén a gondolkodó agynak, a szellemnek termékei, s ezekre nézve a „szerzői jog“-nak védelmét a törvény szintén kiterjeszti. Ilyenekül a törvény a *rajzot, metszeteket, festészetit és szobrászati* műveket jelöli meg, melyeknek egészben vagy részben való utánképzése, közzététele és forgalomba helyezése a mű szerzőjének kizárólagos joga. (60. §.) Építészeti művekre, iparkészítményekre és az iparkészítményeken alkalmazott képzőművészeti alkotásokra nézve nem a szerzői jogról szóló, hanem speciális és az általános magánjogból kivált törvényes intézmények vonatkoznak. (66. §.)

A szerzői jog bitorlása a képzőművészet alkotásaira való vonatkozással a jogosult szerző beleegyezése nélküli és a terjesztés szándékával kvalifikált utánképzésben áll.¹ Az utánképzés a szerzői jog bitorlásának tekintetik akkor is, ha:

1. az eredeti utánczása más műfajban vagy műnemben történik.

2. ha az utánképzés nem közvetlenül az eredeti után, hanem annak valamely utánczása nyomán készült;

3. ha a képzőművészet valamely alkotása az építészet, ipar, vagy kézműipar alkotásain utánczoztatik;

4. minden oly kiadás, melyet a szerző vagy kiadó a köztük fennálló szerződés vagy a törvény ellenére eszközölnek;

5. a műnek a kiadói szerződésben megállapítottnál nagyobb példányszámban való kiállitása. (61. §.)

Az eredeti műnek teljesen mássá való specificálása ellenben, valamint az áruba bocsátás szándéka nélkül készített másolatok, közhelyeken maradandó jelleggel felállitott emlékművek zenekarról volt szó, mely előre összeállitott műsor nélkül játszik, s a tényezőzés révén önálló vállalkozónak és nem alkalmazott zenekarnak tekintendő, a tulajdonos felelősségét, bár a játszásra ő adott engedélyt, a Curia nem állapította meg. (Lásd az ítéletet Egyet. Dtár II. 358. sz.)

¹ A forgalombahelyezést megállapítja az a körülmény, hogy az alperes kereskedő a festmény másolatát kirakatba tette s így eladásra kínálta. (Curia 1908 febr. 26-án 5473/907. sz. — Egyet. Dtár II. 196.)

utánképzése — más műnemben, — és önálló munkákban pusztán csak a szöveg értelmezése végett felvett reproductiók: szerzői jog bitorlásának nem tekinthetők. (62. §.)

Azzal, hogy a szerző a maga művét másnak tulajdonába bocsátja: a tulajdonszerzőre az utánképzés joga ezzel még át nem száll. (64. §.)

Szerzői jog a fényképeken. A fényképészet által előállított műnek gépi utánképzése, közzététele és forgalombahelyezése az eredeti felvétel szerzőjének kizárólagos joga, föltéve, hogy a szerző vagy kiadó neve, czége és lakhelye, továbbá a levonat, illetőleg utánképzés naptári éve, az eredeti felvétel jogosult levonatai, illetőleg utánképzései minden egyes példányában ki van tüntetve. (69. §.) Aki az ily fényképészeti művet a jogosult beleegyezése nélkül és terjesztési szándékkal gépileg utánképzí, közléteszi és forgalomba hozza, a szerzői jog bitorlását követi el. (71. §.) Nem tekintik azonban bitorlásnak *a)* fényképnek olyan szabad felhasználása, mely által az eredeti műtől különböző új mű állíttatik elő; *b)* ha a fényképészeti mű utánképzését valamely iparkészítményre alkalmazzák és *c)* ha az eredeti felvételt más műfajban vagy más műnemben utánozzák (pld. olajfestményt csinálnak róla). (73. §.)

A megrendelt *fényképészeti arczképek* utánképzési joga kizárólag a megrendelőt illeti. (72. §.)¹

A szerzői jog időtartama. A szerzői jog védelme annak bitorlása ellen általában a szerző életére és halálától számítva még 50 évre terjed. (11. §.) Miután ez a védelmi idő letelik: az írói mű, a képzőművészeti alkotás stb. mintegy közkincsé válik. A védelmi időnek azonban feltétele, hogy a szerző valódi neve a czimlapon, vagy az ajánlás, illetőleg az előszó alatt kitétetett legyen. Álnév, vagy egyáltalában név nélkül megjelent műveken a szerzői jog szintén 50 évig részesül védelemben, azzal a különbséggel, hogy a védelmi idő a mű első kiadásától számítatik. A rendes számítás nyer alkalmazást az így megjelent művekre is, ha

¹ Curia 1907 nov. 19-én 6531/906. sz. (Egyet. Dtár II. 34.) — Curia ápr. 7-én 38. sz. — A nem „megrendelésre“, hanem csak „engedély“ alapján készített fényképpel is csak a lefényképezett egyén engedélyének korlátai között lehet rendelkezni. A jogosult beleegyezése nélkül a fénykép iparkészítményeken való alkalmazásának sem lehet helye. (Egyet. Dtár IV. 145.)

a kereskedelmi miniszterum által e célra vezetett iktatókönyvekbe a szerző neve a kiadástól számított 50 év alatt bejelentett (beiktatás). (13. §.) A szerző halála után megjelent művek a halálesettől számított 50 évig, az élőnyelvről történt fordítások pedig a fordítás megjelenésétől számított 5 évig részesülnek a szerzői jog védelmében. (14—17. §§.)¹ Fényképészeti műveknél a szerzői jog védelmének időtartama szintén 5 esztendő azon naptári év lefolyásától számítva, amelyben a fényképészeti felvétel jogosult levonata vagy utánképzése először megjelent. Ha pedig a felvétel nem adatott volna ki az 5 év azon naptári év lefolyásától számított, amelyben az eredeti felvétel történt. (70. §.)

48. §. A szabadalmi jog.

Irodalmi utalások. Borszék y Soma: A találmányi szabadalmak iránt alkotandó törvény milyen elvekre fektetessék? Budapest, 1885.; Dr. Deutsch Izidor: A szabadalmi törvényjavaslat. Budapest, 1895.; Fekete Ignác: Szabadalmi jogunk reformja. Budapest, 1884.; Wetzel Gy.: A szabadalmi törvény magyarázata. Budapest, 1898.; Lévy Béla: A magy. szabadalmi jog rendszere. Budapest, 1898.; IX. jogászggyűlés tárgyalásai. Évkönyv, 1885.: Szakolczay Árpád: Az ujdomság kérdéséről a szabadalmi jogban. Budapest, 1898. (Jogászegyl. ért.)

A szabadalmi jog, másképen találmányokon való szerzői jog, szintén a személyiség védelmének kiegészítése e védelem azon fokozatáig, hol általában a szerzői jogok is állanak. Elterjedt vélemény, hogy a szabadalmi jog a szerző-joghoz, mint annak egyik alfaja, (különös neme) *nem* tartozik, s jogi természetének lényegét tekintve, attól teljesen önálló. Ez a nézet azonban eléggé kifejtve és elfogadhatóan megindokolva még nincs, s a communis opiniohoz közelebb áll az a felfogás, mely a szabadalmi jogban a szerzői jognak csak egy különösebb nemét látja.

A szabadalmi jognak egyébként minden és iparilag értékesíthető új találmány lehet tárgya, kivételével bizonyos, s magasabb állami czéloból nem szabadalmazható találmányoknak. (1895. évi XXXVII. t.-cz. 1—2. §§.) A szabadalmi jog a felta-

¹ A szerzői jog nemzetközi védelme tekintetében számos nemzetközi szerződés áll fenn. (Pld. 1878: XX. t.-cz. XIX. czime; 1879: III. t.-cz.; 1887: IX. t.-cz.; 1891: III. t.-cz.; 1894: X. t.-cz.; 1901: VI. t.-cz.)

lálót, illetőleg jogutódjait illeti meg. Állami vagy magánalkalmazásban lévő egyének találmányaira nézve, amennyiben alkalmaztatásuk oly természetű, hogy szakképzettségüknek ily irányban való érvényesítése hivatalos állásukból vagy szerződésükből folyó kötelességük, s találmányaik is ebbe a körbe vágnak: az államnak, illetőleg az alkalmazó magánvállalatnak a szabadalom iránt előjoga van. (5., 6. §§.) Valamely találmánynak javítására, tökéletesbbitésére is lehet szabadalmi jogot szerezni, s ha ezt maga a feltaláló teszi (törzsszabadalmas), új szabadalmát pótszabadalomnak nevezzük. Harmadik idegen személynek pótszabadalom nem adható, hanem igenis némi korlátozásokkal (t. i. az eredeti találmány szabadalmazásától számított egy év után) oly önálló szabadalom, mely egy már szabadalmazott találmány javítását, vagy tökéletesbbitését czélozza. (7. §.)

A szabadalmi jog tartalma áll pedig abból, hogy jogos fennállásának egész idejére, a találmány tárgyát iparszerűleg készíteni, forgalomba hozni, iparszerűleg vagy üzemi berendezéskép felhasználni, kizárólag a szabadalmasnak képezi jogát. Ha a szabadalom bizonyos eljárási módra adatott: az ezen eljárási mód szerint előállított terményekre is kiterjed. (8. §.)

A szabadalmi jog ugyan már a feltalálás pillanatától kezdve megilleti a feltalálót, de a szabadalmi jog védelmének természetesen külsőleg is pontosan megjelölt momentumtól kell számitatnia és ez a szabadalomnak a szabadalmi hivatalnál történt bejelentése. A szabadalmi jog a rendes magánjogi forgalomból kivéve nincs, s így élők közötti, valamint halálesetére szóló ügyletek révén bármikor alanyt cserélhet, s egyidőben többeket is megillettehet, mikor is a jogosultak közt, a társtulajdonhoz hasonló viszony keletkezik. Azzal szemben aki a találmányt, melyre másnak szabadalom engedélyeztetett, már akkor használta, mikor a szabadalmas még bejelentését a szabadalmi hivatalnál nem tette meg: a szabadalom hatálytalan. (8—12. §§.)

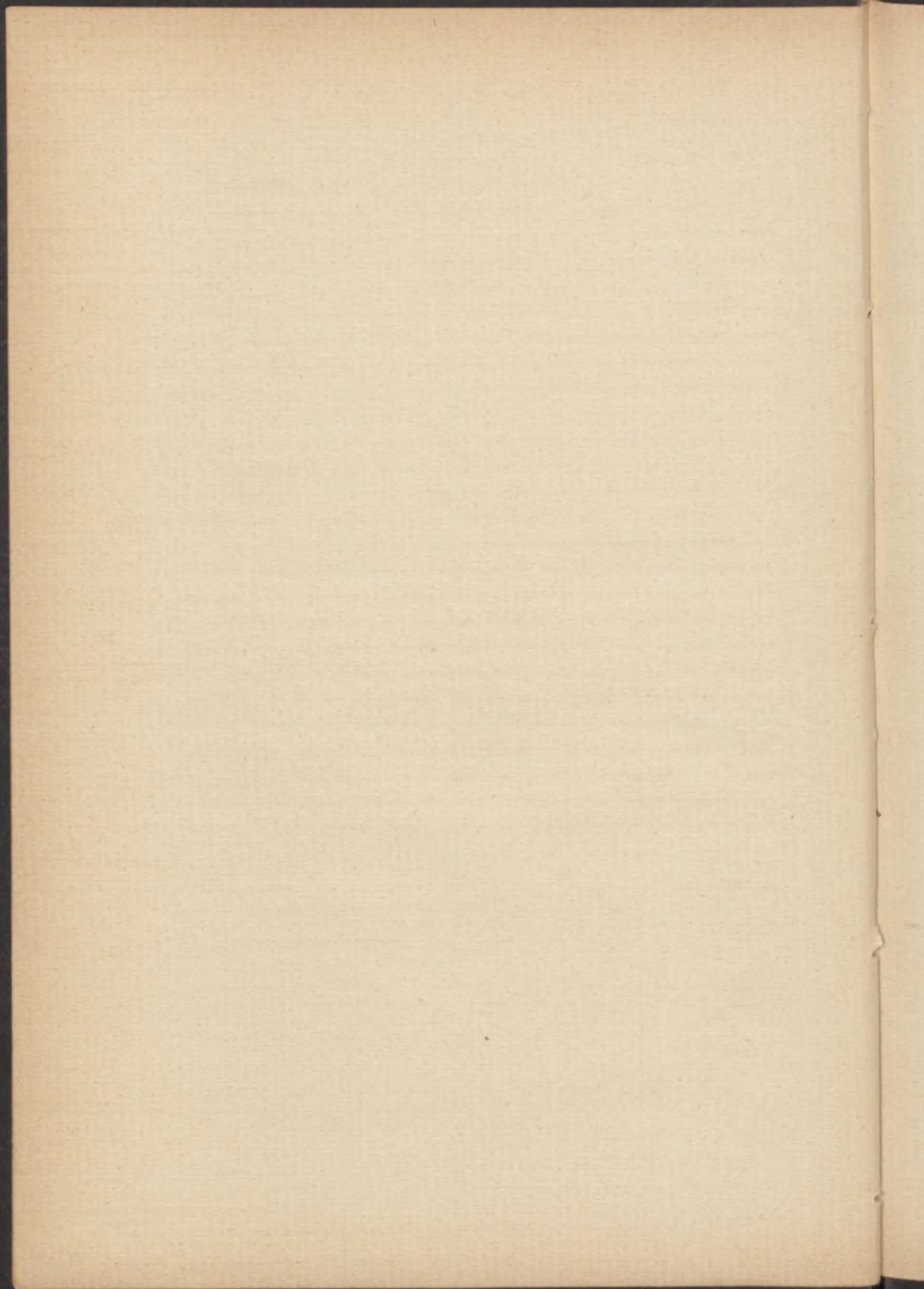
Hogy a bejelentésnek mily hatóságnál és mi módon kell történnie, hogy a „szabadalmi jog“ miként „engedélyeztetik“; — ami alatt helyesen a szabadalmi *védelem* engedélyezését kell érteni, illetőleg a szabadalom beiktatással való biztosítását; hogy a szabadalmi hatóságok miként vannak szervezve, s hogy általában milyen az egész eljárás: nem tartozik az anyagi jogszabályok

keretébe. Ezekre nézve tehát utalunk az 1895: XXXVII. t.-cz. IV—VII. fejezetére.

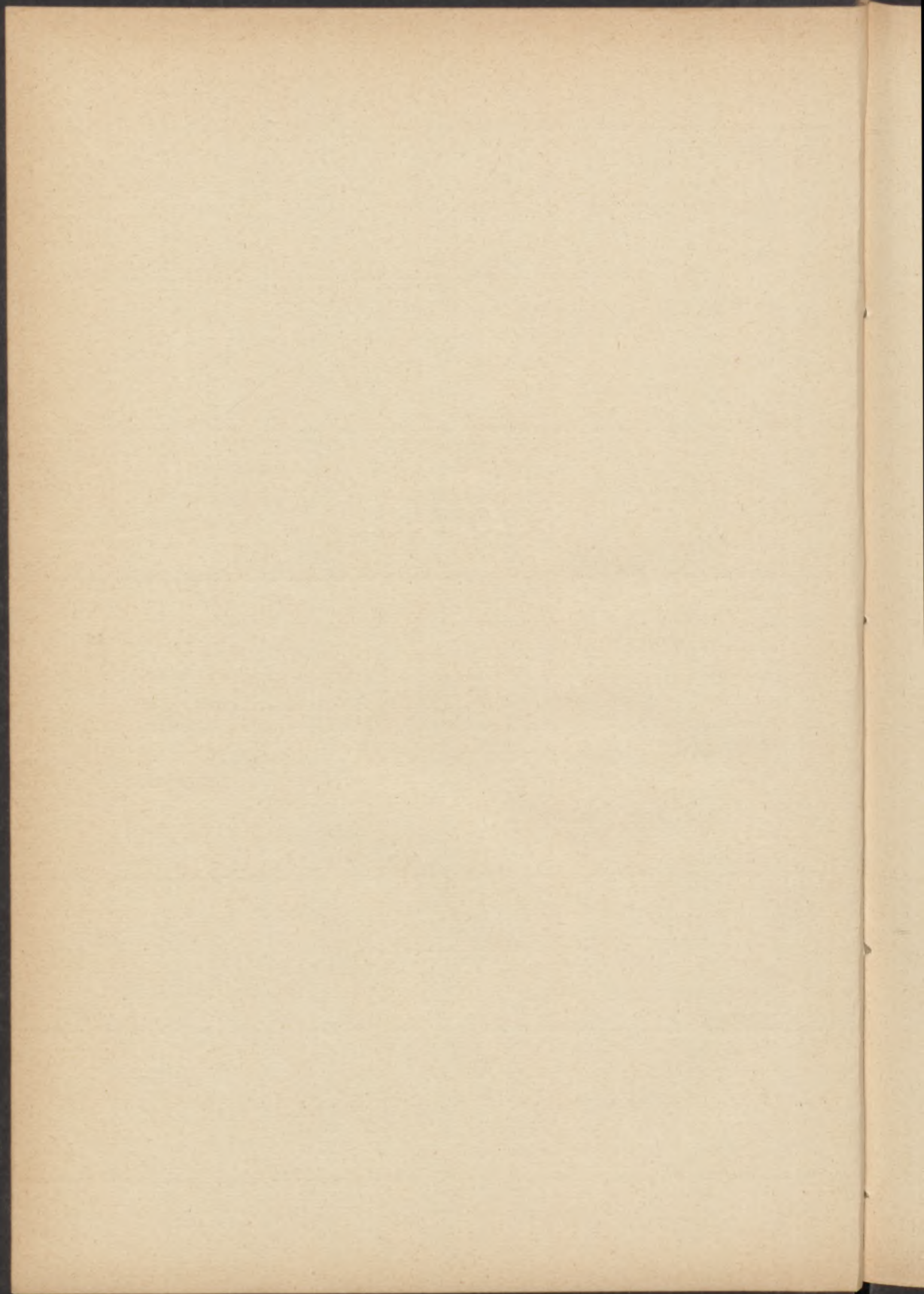
A szabadalmi jog védelme éppen úgy, mint a szerzői jogoknál: a szabadalom bitorlásának megállapításában és az ehhez kapcsolódó büntetési sanctiókban áll. (Id. törv. sz. VIII. fejezete.) Szabadalombitorlást képez pedig a szabadalom tárgyának a szabadalomra jogosított beleegyezése nélküli tudatos és szándékos előállítása, forgalomba hozatala vagy tiltott módon való használata. A szabadalombitorlás: kihágás és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, visszaesés esetében pedig, ha az utolsó marasztalás jogerőre emelkedésétől két esztendő még el nem telt, két hónapig terjedhető elzárással és ezen felül 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. (49. §.) A sértettnek ezenkívül joga van kártérítést (20.000 koronáig), elkobzást s az ítéletnek hirlapi közzétételét követelni. (51., 52. §§.) Szabadalombitorlási ügyekben az 58. §. szerint bizonyos esetekben polgári bíróságok járnak el; s ha a sértett fél kártérítési követelése 20.000 koronát meghalad: akkor *csak* a polgári bíróság ítélezhetik. (52. §.) A kártérítés iránti jog a bitorlás tudomásul vételétől számított 3 év alatt évül el és a tudomásul vételre való tekintet nélkül általában 10 év alatt. (58. §.) Pl. a sértett csak a bitorlás 9-ik évében veszen arról tudomást: a következő 10-ik évben a kártérítés iránti jog elévül, bár a tudomásvételtől 3 esztendő nem is telt le.

Az előbbieken vázolt szabadalmi védelem 15 esztendőig tart, de a szabadalom érvénye megszűnés, megvonás, vagy megsemmisítés által korábban is elveszhet. (17—22. §§.)

A szabadalmi jog nemzetközi védelmével a nemzetközi szerződések foglalkoznak.

DOLOGI JOG.

I. CZIM.

Általános tanok.

XVIII. FEJEZET.

A dologi jog és a dologi jogviszony.

Irodalmi utalások. Zsögöd: Fejezetek kötelmi jogunk köréből czimü m. II. k. 1271. és köv. l.; Planiol: Traité élémentaire de droit civil I. Tome (Paris, 1900.) 297. és köv. l.; Unger: System des österr. allgemeine Privatrechts. I. Bd. (Leipzig, 1868.) 511 és köv. l.; Crome: System des deutschen bürg. Rechts. I. Bd. (Tübingen und Leipzig, 1900) 166 és köv. l.; Krainz: System des österr. allgemeinen Privatrechts. I. Bd. (Wien, 1899.) 93. és köv. l. stb.; Katona M.: A dologi jogok fogalma. (Jogtudományi Közl. 1895. évi f. 15. sz.); Fuchs: Das Wesen d. Dinglichkeit. (Berlin, 1889.) Lásd továbbá a 13. §. „Irod. utasításait“; Katona: A dologi jog ált. tanai. A Fodor-féle magánjog II. kötetben. 7. és köv. l.

A „dologi jog“ körébe azok a jogviszonyok sorakoznak, a melyek az u. n. „dologi jogviszony“ alaptypusára vezethetők vissza.

A „dologi jogviszony“ pedig a szavak közönséges értelmét véve, a „dolog“ és a „személy“ egymáshoz való viszonyát akarja megjelölni. Mivel pedig a „viszony“ „viszonylat“ eszmei tartalmu vonatkozást jelent oly lények között, melyek akarati, gondolkodási és cselekvő szóval oly képességekkel birnak, melyeket a jogrend egyedül a személynél ismer el: magyarázatra szorul, hogy az ember és másfelől a holt akaratnélküli objectum, a „dolog“ között miféle „viszonylat“-ot és egyáltalában lehet-e eszmei tartalmu vonatkozásokat elképzelnünk?

A jogrend a „dologi jogviszony“ (s annak különböző alakulatai, az egyes „dologi jogok“) constructiójával adja meg a kérdésre a feleletet.

A dologi jogviszonynál fogva t. i. egyéb jelenség, mint hogy valaki egy „dologon“ bármit tehet s azt minden irányban hatalma alatt tartja, nem áll előttünk. Ez a „helyzet“ ugyanaz, amit a „birtok“ kifejezéssel szokás megjelölni, mert evidens, hogy az élettelen tárgy (a dolog) és a személy között eszmei kapcsolat (jogviszony) fenn nem állhat, csakis az a tényleges állapot, melynél fogva a dolog uralmunk alá van hajtva. A „*dolog és személy közötti közvetlen viszony*“ mint kifejezés tehát hamis s voltaképen egyéb rejlik mögötte s éppen ebben az „egyéb“-ben van a dologi jogviszony constructiója.

Vagyis: „Jogról“ csak személyek között lehet szólni, mert az, személy és személy közötti „viszonyt“ jelent. (Tout droit est un rapport entre les personnes.)¹ Ezen az elemi igazságon nyugszik az egész jogtudomány, s ez az elemi igazság kivételt nem tűrő és megdönthetetlen. Ezt az axiómát alkalmazva a „dologi jogokra“: a viszony egyik oldalán a dologgal „közvetlen kapcsolatban“ álló, a dolgot hatalma alatt tartó dologi jogosultat (mondjuk „tulajdonost“) látjuk; a viszony másik oldalán pedig *nem a dolgot magát* (mert ez nonsens volna), hanem a tulajdonoson kívül *minden a világon létező más embert*, mint kötelezetteket. „Un droit réel quelconque est donc un rapport juridique établi entre une personne, comme sujet actif et toutes les autres comme sujets passifs“.²

Eképpen a dologi jogviszonyt a kötelmi jogviszonytól (lásd 13. §-t a dologi és kötelmi jog közti különbségről) lényegében csak fokozati különbség választja el s így kell értenünk azt a tanítást, hogy minden dologi jog = sürített kötelem.³ Sürített kötelem, mert milliónyi és milliónyi (minden egyes emberrel szemben fennálló) követelésnek, (hogy tulajdonunkat mindenki respektálja), egyetlen egy „dologi jogban“ való összetömörítése. Másképp kifejezve a dologi jogviszonyok jellege absolut természetű, tehát minden külön lekötelezési alaptól független s így feltétlen is, habár a positiv jogok ezt az absolut hatályt csak úgy tekintik, mint a dolog és személy közötti minden további nélkül felvett „jogi kapcsolatnak“ távolabbi kihatását. Helyesen véve

¹ Planiol: Id. cz. m. I. k. 298. l.

² Ugyanott 299. l.

³ Zsögöd: Magánjogi jegyzetek. III. r. 1—9. oldal.

pedig a feltétlenség nem „távolabbi kihatás“, de épp annak a fokozati különbségnek a kifejezése, megtestesülése, ami a kötelmi jogoktól a dologiakat elválasztja.

Összefoglalva a mondottak lényegét, a dologi jogviszonyt ember és dolog közötti közvetlen, minden mást kizáró szoros kapcsolatnak mondjuk ugyan, de e kitétel megett voltakép az egyes embernek minden más emberrel szemben való jogi vonatkozásai nyerne kifejezést. Ezekből az egygyé tömörített vonatkozásokból konstruálódik a „dologi jogviszony“.

A dologi jogviszony mint alaptypus meghatározza egyuttal a jogrendszer „dologjogi“ részének tartalmát is.

A dologi jogban tárgyaltnak nevezetesen, mint „dologi jogviszonyok“ a tulajdon, zálog és szolgálat intézményei. E három elsőrendű „dologi jog“ mellé járulnak az örökhaszonbér (emphytheüizisz) a felülepítmenyi jog (superficies) és az u. n. telki terhek. Végül pedig a dologi jogok között tárgyalja a megszokott (s eddig még mindig legjobbnak nevezhető) rendszer, a *birtokot*. A birtok rendszerbeli elhelyezése iránt a nézetek egyébként felette eltérők, tekintettel a birtok jogi minősítésének meg nem oldott kérdésére. Amennyiben azonban a jogi minősítés kérdésének ugrópontját a birtok védelmének alapja s ennek kutatása adja meg: sok plausibilitás van abban a felfogásban, mely a birtoktant a jogok védelméhez az általános tanokba utalja át.¹

XIX. FEJEZET.

A „dolog“ fogalma.

Irodalmi utalások. Kelemen: Institutiones stb. id. cz. m. II. Libr. 2. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 193. l.; Dósa: Id. cz. m. II. könyv. 173. l.; Wenzel: G.: Id. cz. m. I. k. 277. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 111. és köv. l.; Unger: System stb. id. id. cz. m. I. k. 353. l.; Krainz: System stb. id. cz. m. I. k. 216. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek III. r. 9. és köv. l.; Regelsberger: Pandekten. I. k. 365. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 159. és köv. l.; Sokolovsky P. dr.: Die Philosophie im Privatrecht. Sachbegriff und Körper stb. cz. m. Halle, 1902. 28. és köv. l.; Katona M.: A dologi jog áll. tanai. Fodor-féle magánjog II. kötetben, 14. l.

¹ Ez pl. Krainz-nak az álláspontja, mely különben sok szempontból kifogásolható.

A közönséges szóhasználat szerint a „dolog“ kifejezésnek igen sokféle az értelme; jogilag véve azonban mindaz, amit dolognak szokás nevezni; egyáltalában nem „dolog“. A dolog, mint jogi technicus fogalom, a dologi jogok tárgyának megjelölésére szolgál s így nyilván kitetszőleg a közönséges szóhasználat „dolog“ fogalmánál a *jogi* „dolog“ sokkal szűkebbkörű.

E szűkebbkörű „dolog“ fogalom tüzetes megjelölésére különböző criteriumokat kerestek, hogy a szó közönséges értelmétől, a *jogi terminus technicus által fedett fogalom* könnyen meg legyen különböztethető. Az Optk. 285. §-ában pl. azt a régi doctrina alapján nyugvó meghatározást olvashatni, hogy „mindaz, mi a személytől különbözik és az emberek használatára szolgál, jogi értelemben dolognak neveztetik“.¹ Természetesen e meghatározás annyira tág, hogy éppen annak, amit a törvényhozó e szavakkal megfogni akart, a keretek közül ki kelle esnie. Fel is adta a tudomány és gyakorlat régóta. Nemkülönben elavult az a felfogás is, mely abból indulva ki, hogy amiként a személy a jogok alanya, úgy a dolog az, ami a jogok *tárgya*. Ami tehát általában véve az emberi uralom alá hajtható, s hozzávették, ami egyuttal kihasználható is (a „vagyon“-nak² része) az mind „*dolog*“ volna.³ Itt a dolog és a „jognak tárgya“ identificálva vannak, ami nyilvánvalólag nem helyes,⁴ mert egyfelől szükségképpen a testetlen és testi dolgok sok zavart okozó kategóriáinak megkülönböztetését, másfelől az e különbségre fektetett különböző szabályok felállítását is feltételezi. A római jog a „res incorporales“ fogalmát köztudomás szerint szintén ismerte s amint *Gaius* mondja: „res incorporales sunt autem, quae tangi non possunt; hereditas, usus-fructus, obligationes, quoquomodo contractae, — de hozzáteszi, hogy — ipsum jus hereditatis (és nem a hagyatékban foglalt

¹ Némi megszorítással ezen az állásponton van Kelemen: *Nomine rei universim venit: omne ens a persona distinctum, quod nobis usum praestare potest.* (Institutiones juris Hungarici privati. Libr. II. (Budaë, 1818.) 2. I. 2. §.) V. ö. továbbá Dósa Elek hasonló meghatározásával. (Erdélyhoni jogtudomány. II. könyv. Kolozsvár, 1861. 138. §. 173. lap.)

² Lásd alább 58. §.

³ Így ír nálunk Wenzel G.: *A magyar magánjog rendszere cz. m.* (II. kiad. Pest, 1872.) I. k. 277. és köv. l.

⁴ Az identificatio hátrányos voltára nézve lásd Unger: *System stb.* cz. id. m. I. k. 355—356. lapon.

egyres dolgok); et ipsum jus utendi fruendi (és nem annak tárgya, pl. a gyümölcs) et ipsum jus obligationis (s nem a szolgáltatás tárgya) incorporale est.“

Ha pedig a kötelmekre, örökösödési jogra stb. minden jogrendszer külön szabályokat állít fel, mert hiszen a dolgokra vonatkozó szabályokat ezekre is alkalmazni lehetetlen: nincs értelme „dolog“-nak (ha bár „testetlennek“ is) minősíteni az örökösödési jogot, vagy követelési jogot, mikor mindezek a „dologi jog“ intézményei között amugy sem foglalhatnak helyet. A „testetlen dolgok“ értéktelen fogalmával különösen is visszaélt az Optk., mely a 285. §. azon kijelentése alapján, hogy dolog mindaz, ami az embertől különbözik és ennek hasznára szolgál: a 292. §-ban a testetlen dolgok fogalmát azzal határolja körül, hogy ezek azok a dolgok, melyek érzékeink alá nem esnek, „például a vadászati, halászati és minden más jogok“. E szerint pl. a zene, mely az embertől különböző valami (dolog köznapi értelemben), az embernek hasznára, előnyére szolgál (hiszen élvezetet nyújt) s még hozzá természetesen érzékeink alá is esik: testi dolog volna.

Az újabb doctrina a technicus „dolog“-fogalom tekintetében helyes állásponton áll. Az oly czikornyás meghatározásoktól, mint pl.: dolog az ész nélküli, nem szabad természetnek minden határolt darabja és az emberi uralom alá hajtható erői¹ mint különben is nem jogi természetü definitióktól eltekint s „dolog“-nak szigoru technicus értelemben csak azt tekinti, ami a köznapi szó-lásmód szerint vett dolgok közül **testi**, tehát a térben valósággal helyet foglaló.

Ezt a helyes felfogást adja vissza már *Frank* azzal a tételével, hogy „jószág minden test, melyet haszna (értéke) miatt az emberek birni kívánnak“.²

Csakhogy önként értetődőleg a mai culturalis viszonyok között a *testiség* criteriuma nem az, ami a római jogban volt. *Gaius*

¹ Zlinszky—Reiner-féle Magánjog. VII. kiad. 111. lapon, hol voltaképp a Regelsberger meghatározása van visszaadva. Regelsberger szerint (Pandekten, I. k. 365—366. l.) t. i.: Die Sachen sind Naturdinge. Das Recht entnimmt daher den Begriff zunächst der Naturlehre. Dies erwogen lässt sich die Sache bezeichnen als ein Stück der unfreien Natur, welches vom Recht als selbstständiger Gegenstand menschlicher Wirtschaft anerkannt ist.“

² Frank: Közigazság törvénye stb. cz. id. m. I. k. 193. l.

szerint: „corporales hae res sunt, quae *tangi possunt*, veluti fundus, homo (t. i. rabszolga), vestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles.“ Az érinthetés, tapinthatás a testi halmazállapotnak felette kezdetleges jelei. Légnemű halmazállapotban levő anyagok „tangi non possunt“ ugyan, de mégis testi dolgok, mert megfelelő eszközök segélyével felfoghatók, megmérhetők s mert mindenkép emberi uralom, s physical behatások alá vehetők.

Dolog — tehát — szigcru jogi értelemben véve csak az, ami testi léttel bír. Az u. n. „testetlen dolgok“: nem „dolgok“, hanem „jogok“. S ha a jogi beszédmodorban elő-elő is fordul a „követelés tulajdona“, „szerzői tulajdon“ stb. kifejezés (ami arra mutatna, hogy dologi jognak tárgya testetlen dolog is lehet) nem kell elfelednünk, hogy ez csak megszokott, de alapjában véve rossz elszólás, mi helyett „követelési jogot“, „szerzői jogot“ stb. kellene mondanunk.

A „testetlen dolog“ kifejezésnek csak egy vonatkozásban van jogosultsága. A dologi jogok intézményei között sehol sem, de más jogterületeken, így az örökösödési, és házassági vagyonjogban előfordul a „vagyon“, a „javak“ összefoglaló kategóriája s beszélünk pl. a hagyatéki vagyon, a közszerzeményi vagyon terheiről, örökléséről, megosztásáról stb. A vagyon jogok és dolgok összessége, azaz a vagyonnak vannak testi alkatelemei (dolgok) és testetlen alkatelemei (jogok).¹ Itt nem vétünk a jogi technika ellen, ha testetlen dolgokat is említünk, mert a hagyatéki, vagy közszerzeményi vagyon jogi sorsát nem a dologjogi szabályok, hanem saját külön tételeik és elveik kormányozzák.²

Vita tárgyát képezi, hogy a villamosság, a hő s egyáltalában azok a természeti erők, melyek gazdasági szempontból nagy mértékben kihasználhatók, „dolgok“-e vagy nem, s így a dologi jogi szabályok uralma alá tartoznak-e vagy ki vannak véve azok alól? A magyar gyakorlat az ily természeti erőket „dolgok“-nak hajlandó tekinteni, amennyiben pl. a villamosság titkos vezetékekkel

¹ Lásd egyébként a vagyon fogalmáról és jogi jelentőségéről a XXV. fejezetet.

² Arra nézve, hogy „dolog“ technikus értelemben véve csak az, ami testi és hogy az u. n. „testetlen dolgok“ fogalma mennyire hasznavehetetlen, lásd Z s ö g ö d fejtegetéseit. (Magyar magánjogi jegyzetek. III. r. 9. és köv. l.)

való elvonását bíróságaink több alkalommal lopásnak minősítették. Lopás tárgya pedig csak idegen ingó dolog lehet.¹ Ennek a nézetnek indoka az, hogy habár a villamosság stb. u. n. „természeti erő“ is, a világegyetemben mégsem lehet oly erőt elképzelni, ami ne volna „valaminek“ a megnyilvánulása. Ahol „hatás“ van, ott kell lennie valaminek, amiből e hatás származik. A semminek „kihatása“ semmi.²

Amennyiben a kérdés azon jut dülőre, hogy ezek a „természeti erők“, melyek gazdaságilag felette nagy értéket képviselnek, lehetőleg hathatós védelemben részesüljenek: nem lehet a fenti véleményt helyeselnünk, mert a védelemnek más módja is van, mint a dologi jogszabályoknak (tulajdonnak) az ily természeti erőkre való nehezen indokolható kiterjesztése; ami ismét azzal volna egyértelmű, hogy a hő, villamosság = „dolog“. A hő, villamosság stb. nem külön dolgok, hanem csak a testi dolgoknak bizonyos minőségi állapotai (a moleculák bizonyos rezgési állapota) ép úgy, mint a szín és hang. Önmagukban soha, csak kihatásaikban észlelhetjük s e kihatások gazdasági értékesítése is más tényezők együttes közreműködését feltételezi. Dologi jognak (tulajdonnak) a tárgya ekképen sohasem a villamosság vagy a hő, hanem a villámos, illetőleg meleg állapotban levő testi dolog. A villamosság vagy hő jogellenes elvezetése ebből folyólag nem is lehet lopás, hanem csak a villamosságot, illetőleg meleget vezető vezetékek — az ezek tulajdonosát illető kizárólagos használatának megzavarása. Egyszóval az ily természeti erők hasznos hatásainak védelme a birtokvédelem körében megoldandó kérdés.³

¹ Ezt a nézetet képviseli a Zlinszky—Reiner-féle Magánjog is. (VII. kiad. 112. l.) Továbbá E. Illés Károly: A büntető törvénykönyv magyarázata cz. m. (Budapest, 1899.) III. k. 16. lap; Heil Fausztin. A lopás fogalma és lényeges ismérvei. Ügyvédek Lapja. 1894. 4. sz.

² Így érvel Dernburg: (Das bürg. Recht des Deutschen Reichs und Preussens cz. m. II. k. II. kiadás. Halle, a d. S. 1901. 3. lapon és a Deutsche Juristen-Zeitung“ 1896. évi f. 473. lap és 1897. évi f. 76. és köv. lapjain.)

³ Lásd a mondottakra nézve Dr. Schwartz Gusztáv fejtegetéseit a polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság 1898 jan. 7. és 16-iki ülésében. (Jegyzőkönyvek III. 292. és köv. l.)

49. §. *Jelen és jövőbeli dolgok.*

Irodalmi utalások. Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 361. és köv. l.

A „dolog“ fogalomnak természetes kiegészítése a jelen és jövőbeli dolgok közti különbségtétel. A dologi jog szempontjából ugyan a megkülönböztetésnek nincs jelentősége, mert ami még nem létezik, s csak a jövőben fog létezni: az dologi jogok tárgya nem lehet. A dologi jogviszony természetének vizsgálatánál láttuk, hogy annak tartalma a tényleges uralom alatt tartás. Már pedig ami in rerum natura még nem létezik: azt uralom alatt tartani physicaileg is lehetetlenség.

Amennyiben azonban a jogrend a jövőbeli dolgokkal mégis sürüen foglalkozik, itt, hol a dolog fogalomról van szó, okvetlenül meg kell emlékeznünk a jövőbeli dolgok fogalmáról is.

Jövőbeli dolog (res futurae, ellentétben a res praesentes-kategóriájával), lehet olyan, mely in rerum natura létezik ugyan, de abba a jogviszonyba, mely felette keletkezik, bekapcsolódva még nincs. Ez az eset akkor, midőn valaki a kereskedelmi törvényünk által (258. §.) „szállítási“-nak nevezett ügyletet kötvén, oly bizonyos dolgok szolgáltatása iránt vállal kötelezettséget, melyeket még előbb saját magának is meg kell szereznie. Ebben az ügyletben a szállítandó dolgok rája nézve jövőbelieknek tekintendők.

A jövőbeli dolgokról azonban más vonatkozásban is lehet beszélni. Így ha valaki eladja előre a jövő esztendei termését, oly dolog felett disponál, mely egyáltalában nincs még meg s csak keletkezni fog; — valamint „jövőbeli dolog“ számba megy a függő gyümölcs is, mely in rerum natura létezik ugyan, de a földologtól elválasztva nem lévén, annak részét képezi és így nem önálló.

A mondottakból látszik, hogy a jelen és jövőbeli dolgok különbségének csak a kötelmi jog körében van jelentősége, amennyiben az, hogy még meg nem lévő dolgok, mint szolgáltatási tárgy tekintetében jogügyletek köttessenek: kizárva nincs.

A dologi jog intézményei azonban a jövőbeli dolgok kategóriáját nem ismerik.

XX. FEJEZET.

A dolgok forgalmiképessége és forgalmonkivülisége.50. §. *Általában.*

Irodalmi utalások (együttal a következő 51. §-hoz is): Kelemen Institutiones. Liber. II. 2. és köv. l.; Dósa E.: Id. cz. m. II. könyv. 173. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 290. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 113. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 198. és köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 362. és köv. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek. 80 és köv. l.; Dernburg: Pandekten I. k. 163. és köv. l.; Krainz: System stb. id. cz. m. I. k. 218. és köv. l.; Katona M.: A dologi jog ált. tanai, a Fodor-féle Magánjog. II. k. 15. lapján.

A dolgoknak az emberi társadalom szempontjából az a rendeltetése, hogy az emberi szükségletek kielégítésére szolgáljanak. A dolgok nagyobb része e rendeltetésnek meg is felel, amihez képest egyes személyek kizárólagos uralma alatt áll. E kizárólagos uralomban önként érthetőleg az is bennfoglaltatik, hogy a dologra jogosult az ő kizárólagos jogosultságát másnak is átengedhesse. A kizárólagos jogosultságnak egyik személytől a másikhoz való átszállása: a forgalom s így a dolgok forgalomképessége alatt szoros értelemben a felettük végbemenő alanycserének lehetőségét értjük. Ám vannak kivételek is. Némely dolgok t. i. egyáltalában nem állhatnak kizárólagos magánuralom alatt, mások ellenben csak az alanycsere tekintetében esnek megszorítás alá s így jogügyleteknek tárgyát nem képezhetik.

Ahol e tünetek valamelyike előfordul, *forgalmonkivüliségről* beszélünk, előbbi esetben teljes, utóbbi esetben részleges forgalomkivüliségről.

A forgalomkivüliség a mondottak szerint kivételes tulajdonság s vagy a dolog természetéből, vagy pedig államhatalmi intézkedésből és esetleg ügyleti rendelkezésből is (pld. alapítványnál) származik.

Esetei, illetőleg fokozatai a következők:

1. Magánuralom alatt nem álló dolgok; 2. Ugynevezett közdolgok; 3. Ügyleti magánrendelkezés alól kivont dolgok.

51. §. *A forgalomkivüliség egyes esetei és fokozatai.*

I. *Magánuralom alatt nem álló dolgok.* Ha valamely dolog magánuralom alatt nem állhat s a dologra vonatkozó jogi uralom semmiféle alakjában sem képzelhető el „jogtárgy“ gyanánt: a szó teljes értelmében *forgalmonkivüli* res extra commercium.

Ez a teljes forgalomkivüliség magából a dolog természetéből, vagy államhatalmi intézkedésből következik.

Természeti okoknál fogva nem állhatnak magánuralom alatt az olyan dolgok, melyekre nézve az uralom alá vonás physicailag lehetetlen s így azoknak magánjogi viszonyokkal való érintkezésbe hozása eleve ki van zárva. Az ilyen dolgok, technikus jogi értelemben „dolgoknak“ voltaképp nem is nevezhetők. Hogy melyek ezek? ezt a természet törvényei mondják meg. A nap, hold és égi testek, a levegőég, a folyó víz hullám (aqua profluens), a tenger, senkinek tulajdonában, birtokában, vagy bármely dologi jogviszonyban is nem állhatnak. Helyesen mondhatjuk tehát, hogy az ily dolog „res nullius“; míg abban a másik közkeletű formulában, mely az ily dolgokat „res communes omnium“, azaz mindnyájunk közös javainak mondja kevesebb a belső igazság. A nap melegét ugyan mindenki egyformán élvezheti, a tengeri hajókázás szabad, a levegő csakugyan mindnyájunk legfőbb éltetője, — de a tulajdonjog constructiójával jelölni meg az ily dolgok „használatát“ ép a tulajdonjogi kapcsolat nagyon is szoros szerkezete miatt nem lehet.

Egyébként megjegyzendő, hogy az aqua profluens, vagy a levegő (pláne ha cseppfolyóssá teszük) a tenger vize vagy a tenger valamely pontja: tartályba foglalás (viztartó, kut, edény), illetőleg beépítés (tengeren épített világító-torony) által megszűnik forgalmonkivüli lenni; a levegőre pedig tudnunk kell, hogy forgalmonkivülisége — tekintve az ingatlan feletti légoszlopra vonatkozó tulajdont — csak ott kezdődik, ahol az ingatlan tulajdonosa a telke feletti légoszlopot gazdaságilag kihasználni már nem tudja. Folyóvizek, csapadékból, forrásból, talajvizből származó vizek addig, míg valamely telek határán túl nem mennek: a telektulajdon spharájában bennfoglaltatnak, s így nem forgalmonkivüliek. Áll ez a telken levő tavakról is. A telek határát átszelő patakok és folyók ellenben már kiemeltetnek a forgalomból, legalább is bi-

zonyos vonatkozásokban, s mint „közdolgok“ jönnek tekintetbe. Közdologi minőségükről és e minőség közelebbi előfeltételeiről: alább.

Egyes dolgokat az államhatalom is teljesen kivonhat a magánuralom köréből. Hogy az ily dolgok magánjogi viszonyokkal forgalmi érintkezésbe jöjjenek, physicailag ugyan nincs kizárva, de ez az érintkezés tiltott és jogellenes.

Igy: az államnak kizárólagos joga folytán senki sem lehet szüzdohánynak, vagy a szüzdohány iparszerű feldolgozására szolgáló gépeknek, eszközöknek tulajdonosa, vagy birtokosa.¹ Az 1889: IX. t.-cz. értelmében pedig a törvényhozás engedélye nélkül birt *eltiltott* kül- vagy belföldi nyereménykötvény-sorsjegy vagy ígérvények vannak a forgalomból államhatalmi ténykedéssel teljesen kivonva. A lőpor, robbantószerkek, mérgek, méregtartalmu anyagok, gyógyszerek stb.-re vonatkozóan is állanak fenn hasonló tartalmu tételes intézkedések; habár ezeknél *teljes* forgalmonkivüliség nincs, s csak az ily dolgok birhatása van közigazgatási szempontból lényegesen korlátozva.

II. *Az ügynevezett „közdolgok“* (res publicae). A közdolgok első csoportjába a közhatósági rendelkezés alatt álló folyóvizek tartoznak; a „folyóvíz“ kifejezést mint fogalmi egészet („folyam“) véve.

A közhatósági rendelkezés alatt álló vizek fogalma vizjogi törvényünk (1885: XXIII. t.-cz.) szerint felette tág, mert a forrásból, csapadékból vagy talajvizből eredő vizek kivételével, melyeket a törvény a telek határai között az illető tulajdonos tulajdonakép elismer, minden egyéb vízre kiterjed. (Vizi törvény 18. és 10. §§.)²

A közhatósági vizekre alkalmazva a vizjogi törvény 4. §-ának azt a rendelkezését, hogy a vizek partja és medre a parti birtokos tulajdona és a parti birtoknak elválaszthatatlan alkatrésze: azt lehetne következtetni, miszerint az ilyen *közhatósági folyóvizek* is, megfelelő részek részint a parti- és medertulajdonosok tulajdonában és tetszés szerinti elidegeníthetés alatt állván a forga-

¹ 1868: XIV. t.-cz. 1. §-a, mely az idevágó osztrák rendeleteket megerősítette és 1887: XLIV. t.-cz. 1. §.

² Az osztrák jogban a magyar „közhatósági vizek“ fogalmának (szűkebb határok között) az Optk. 407. §. alapján a „hajózható folyó“ fogalma felel meg.

lomban benne vannak. A meder és parti tulajdonnak egyetlen megszorítása: hogy az, csak a vízhasználati jogok sérelme nélkül gyakorolható. (6. §.)

Erre való tekintettel az ilyen közhatósági rendelkezés alatt álló vizek forgalmonkivülségét azzal a constructióval vélték kimutatni, hogy ezek a vizek magántulajdonban állanak ugyan a 4. §. alapján, de ez a tulajdon csak névleges, mert a meg nem sértendő vízhasználati jogok annak tartalmát egészen lefoglalják, illetőleg kimerítik. Az tehát, ami ezeknél a folyóvizeknél forgalmonkivüli, s egyesek magánuralma alatt nem állhat, hanem inkább mindnyájunké: az az ily folyóvizeken való használat. E használat a mederállag tulajdonát, mint egy közjogi oltalom alatt álló nagy közszolgálat terheli (*servitus communis omnium*).¹

Felesleges ez a constructió, mert a vízjogi törvény intézkedései forgalmonkivüli közdologgá nem a meder vagy a parti tulajdon használatát teszik (amit egyébként a vízhasználati jogok jelentékenyen megszorítanak), hanem a közhatósági folyóvizet magát. A „folyó“ vagy „folyóvíz“ pedig a mederrel és parttal még nem egyjelentőségű. A 4. §. vízjogi törvényünkben nem statuál névlegesnek mondható tulajdont a „folyó“, hanem csak a part és a meder felett. A „folyó“ mint fogalom ugyan feltételezi a medret és a partot, de feltételezi egyuttal azt is, hogy a meder felett s a partok között állandóan „aqua profluens“ fusson alá: s a forgalmonkivüli dolog köztekinteteből, s a közhasználatnak átbocsátva, nem más, mint a mondott három alkatelemből egységesített fogalmu „folyóvíz“ vagy „folyam“.

A közdolgok második csoportjába sorozott dolgok (eltekintve attól, hogy a forgalmonkivülség ezeknél nem természeti okokra, hanem hatósági intézkedésre vezethető vissza), a közhatósági vizektől annyiban eltérő természetűek, hogy tényleg tulajdonban állanak, de e tulajdon gyakorlásában mindaddig, míg közdologi jellegük meg nem szűnik, mintegy forgalmon kívül vannak helyezve. Ilyenek a közutak, közterek, közhidak, közutczák stb., melyeknek tulajdona valamely közjogi közületet (községet, megyét, várost), esetleg azonban magánszemélyt is illet, s melyek mindaddig, míg a közuti, köztéri stb. jellegük megszűntetve nincs, min-

¹ Lásd Z s ö g ö d: Magánjogi jegyzetek. III. f. 80. és köv. l.

denki által szabadon használhatók. Ebben, hogy t. i. a használatot, vagyis a tulajdonjog gyakorlását illetőleg a magánjogi jogkör mintegy fel van függesztve felettük, rejlik egyuttal forgalmonkivülségük is.

III. *Ügyleti magánrendelkezés alól kivont dolgok.* Az ügyleti magánrendelkezés alól elvont dolgoknál az alanycsere van teljesen, vagy részben korlátozva. A forgalmonkivülség tehát egyáltalában nem az idetartozó dolgok természetéből indul ki, hanem csak a felettük való rendelkezésnek (elidegenítésnek) több-kevesebb s különböző czélú és eredetű megszorításából. Lényegében véve tehát itt nem is a forgalmonkivülség tünetével, hanem egyes alanyok rendelkezési jogának megkötésével állunk szemben.

Ebből folyólag az alanycsere sem tekinthető felettük per absolutem kizártnak, legfeljebb csak jelentékenyen megszorítottaknak.

Ide számítjuk az alapítványi javakat, melyeket az alapító elidegeníthetlenségnek nyilvánított; örökletéteményeket, hitbizományi javakat, a szent korona és a király hitbizományilag lekötött jószágait, nemkülönben a kath. egyházi ingatlan javakat,¹ melyek voltaképeni tulajdonosa Werbőczy, Tripart. I. r. 10. cz. 3. §. nyomán — a király, de megkötött rendelkezési joggal.

Mindezen esetekben az alanycsere feltétlenül kizárva nincs. A hitbizományi kötelék feloldható, a koronajavak törvényhozási beleegyezésével eladhatók, az örökletéteményi vagy hitbizományi kötelék jóhiszemű harmadik személyek szerzésével szemben nem mindig érvényesülhet stb.

A magánrendelkezés alól elvont dolgok között emlithetők fel végül a „res sacrae-religiosae és sanctae“-féle római jogi kategóriába sorozható dolgok, bár csak fontos fentartásokkal.

A „res sanctae“-nak (különös isteni védelem alatt álló városi falak), ma már a forgalmonkivülség szempontjából semmi

¹ A Holtkézi intézmény révén, — amennyiben az más egyházakra is vonatkozhat — ezek ingatlanaira nézve is áll a szöveg tétele. Hogy a kath. és körög kath. egyház tulajdonát képező ingatlanok forgalmonkivüliek és kir. jóváhagyás nélkül sem el nem idegeníthetők, sem nem terhelhetők, hangsúlyozottan kiemeli a Curia 81. sz. polg. döntvénye, mikor a végrehajtási zálogjog bekebelezését tlkvi akadály czimén még akkor sem mondja megengedhetőknek, ha azt a per bírósága rendelte volna el. (Lásd a döntvényt. Egyet. Dtár II. 221. sz. alatt.)

jelentősége sincs. Ellenben a „res religiosae“ kategóriájának (ősök temetkezési helyei) a végrehajtási eljárásról szóló 1881: LX. t.-cikket módosító 1908: XLI. t.-cz. már azelőtt fenn nem állott jelentőséget tulajdonított. Az id. törv. 2. §-ának 1. pontja nevezetesen a sirokat és sirboltok felszerelését, valamint a végrehajtást szenvedő vagy házanépe temetéséhez közvetlenül szükséges tárgyakat a végrehajtás alól kiveszi s ezeket még a végrehajtást szenvedő beleegyezése mellett sem engedi lefoglalni. A temetőkre nézve fenmaradt a régi állapot. Ezeknek tulajdonosai az egyházak, községek vagy egyébkénti jogi személyek s ezek szabad tulajdonát, illetőleg a temetőföld jogi természetét a tény, hogy halottak vannak benne elásva: nem érinti. A közegészségügyről szóló törvényünk (1876: XV. t.-cz.) 118. §-a a felhagyott temetők dolgában pláne külön rendelkezéseket is tartalmaz.

A hulla és a koporsó, valamint a hullán lévő ékszer és ruhaneműek: senkié sem, uratlan dolgok, melyek azonban forgalmonkivülieknek tekintendők és foglалás (occupatio) tárgyát nem képezhetik. Önként értetődőleg, ha valaki még életében eladja halála esetére hulláját (pl. anatómiai czélokra), amennyiben az ilyen ügylet erkölcs vagy jogellenesnek nem tekinthető, a vevő a hulla tulajdonát megszerzi. Ez esetben a „forgalmonkivülség“ és „uratlanság“ a kérdésbe nem szólnak bele.

A fent adott szabálynak az uratlanság tekintetében tételes alapja ugyan nincs, a rajtuk occupatióval való birtokszerzést azonban a büntető törvény (1878: V. t.-cz. 336. §. 2. pont) minősített lopásként bünteti.

A „res sanctae“-nak ma semmi jelentősége. Ami azonban a „res sacrae“ körébe tartozó dolgokat illeti: ezeknek bizonyos vonatkozásban már forgalmonkivülséget kell tulajdonítanunk.

A végrehajtási törvényt módosító 1908: XLI. t.-cz. 2. §-a szerint ugyanis „végrehajtás alól ki vannak vonva és ennél fogva még a végrehajtást szenvedőnek beleegyezésével sem foglalhatók le: az isteni tiszteletre és a házi ájtatosságra *közvetlenül* szánt tárgyak, az imakönyvek, az istentiszteletre szánt helyiségekhez tartozó szerelvények, — vallási ereklyék és a családi arczképek. — Utóbbiak foglalványai és keretei azonban már igen, ha és a mennyiben a kép vagy ereklye állagának sérelme nélkül elválaszthatók. (id. törv. 3. §.).

Szoros értelemben véve extracommercialitás itt sincs, csak az alanycserének egy módja (t. i. a foglalás és utána a végrehajtási árverelés) alól tett exemptió. Mondhatjuk azonban, hogy ezzel a kivételezéssel egy vonatkozásban tényleg forgalmon kívül helyezés történt. Egyebekben az istentiszteletre közvetlenül és közvetve szánt dolgok, benne vannak a mindennapi forgalomban (szentségárusok áruai, olvasó, imakönyv, szentképárusok cikkei stb.).

Mivel pedig a végrehajtási törvény csak ingókról szól: argum. a contrario következtethetjük, hogy a templomok (mint ingatlanok) a magánjogi forgalomból egyáltalában nincsenek kivéve, amennyiben ismét a holtkéz intézménye közbe nem szól.

Megjegyzendő végül, hogy ugy a régi végreh. törv. mint az azt módosító 1908: XLI. t.-cz. a res sacrae-n kívül számos más dolgot is kivesz a végrehajthatás alól s így azokat ebben a vonatkozásban szintén forgalmon kívül helyezi. A részletes felsorolás helyett hivatkozunk itt a kivett dolgok azon összegezésére (taxatio), mely az 1908: XLI. t.-cz. 2. és köv. §§-aiban található.

XXI. FEJEZET.

A dolgok értéke.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 210. és köv. l.; Zlinszky Id. cz. m. 120. és köv. l.; Zsögöd: Fejezetek stb. cz. m. m. I. k. (I. kiadás.) 724., 728. l., II. k. 38., 464. és köv. l.; Haller Károly: A dolgok értéke. (A „Magyar kodifikáció“ 1903. évf. 1., 4. számában.) Krausz: Id. cz. m. I. k. 236. és köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 371. és köv. l.; Navratil Ákos: Az értékről. Budapest, 1898.; Katona M.: A dologi jog ált. tanai, a Fodor-féle magánjog II. k. 17. és köv. l.

A dolognak a jogrend csak akkor tulajdonit jelentőséget, ha „értéke“ van, azaz valamely emberi célra (legtöbbször gazdasági célra) alkalmas. Teljesen hasznavehetetlen „dolgok“-on, ép ezért practice véve soha sem keletkezik dologi jogviszony, mert semmiféle emberi érdek az ilyen jogviszonyokban nem nyerhetne kielégítést.

A dolog értéke tehát a dolgok azt a tulajdonságát jelöli meg, hogy valamely emberi szükséglet kielégítésére alkalmas-e a dolog és ha igen, *mily mértékben* alkalmas? Ebből következik, hogy

az értéknek fokozatai vannak. E fokozatok meghatározása összehasonlítás útján történik.

Ha két dolog közül bizonyos szükséglet kielégítésére egyik alkalmasabb, mint a másik: „*használati értéke*“ amannak nagyobb. Ha a magunk dolga fejében mástól oly dolgot kaphatunk, mely szükségletünk kielégítésére alkalmas: a kapott dolognak az adothoz viszonyítva *csereértéke* van, mert nem kaptunk volna érte semmit, ha amit adtunk, szintén nem lett volna jó a cserélő valamely szükségleteinek kielégítésére.

A magánjogi forgalomban csak a csereértéknek és a csereérték különböző fokozatainak van jelentősége. A dolog értékével t. i. a jogrend akkor foglalkozik, mikor érték szerinti megtérítésről vagy kárpótlásról van szó. A megtérítés, illetőleg kárpótlás valamely egyenlő értékű szolgáltatásra való kötelezés; amiből következik, hogy amely dolognak csereértéke és így értékequivalense nincs: az azon esett kárt sem lehet megtérítés tárgyává tenni.

Valamely dolog csereértékének meghatározása ma a pénzzel, mint általános értékmérővel történik.

A pénz t. i. az egyetlen oly dolog, mely sajátosságainál fogva minden dologért aequivalensképp elfogadható, mert használhatósága mindenkire nézve teljesen egyforma. Egyfelől tehát általános értékmérő, de emellett általános csereeszköz is, mert bármiféle dolgot (vagyon tárgyat) megszerezhetünk vele. E két tulajdonságáért a pénz bizonyos fokig mindenféle teljesítés surrogatuma-képp tekinthető, amennyiben az eredetileg kötelezett teljesítés meg-hiusulván, a kötelezettnek a pénzbeli ellenértéket kell szolgáltatnia s ez nemcsak dolgok szolgáltatásánál, hanem az u. n. eszmei javak sérelménél is előfordul, mint pénzben való elégtétel a szenvedett sérelem fejében.

Hogy pénzképpen miféle dolog szolgálhat s miféle sajátosságokkal kell birnia valaminek, hogy pénzzel tekintethessék: ezt a nemzetgazdaságtan tárgyalja; formailag azonban a pénzminőséget az államhatalom declarációja adja meg.

Lévén pedig a pénz a mondottak szerint általános értékmérő: az egyes dolgoknak értékét, a mindennapi s a jogi forgalomban is pénzben szokás meghatározni. Az értéknek pénzben

kifejezett ezt a meghatározását nevezzük *becsünek*, *becsárnak*, *becsértéknek*.¹

A becsünek két főesete van, aszerint, hogy az érték pénzben való meghatározásánál a dolog használhatóságát időre és helyre tekintettel tisztán objectív szempontok alapján vagy pedig figyelemmel oly különös körülményekre állapítjuk meg, mely különös körülmények csak a gazdasági tényezők rendkívüli összetalálkozása okán állottak elő.

Első esetben *rendes* vagy *közönséges*, vagy *piaczi* s régi magyar terminológiánk szerint *valóságos becsárról*, *igazbecsüről* (*aestimatio condigna*)² — utóbbi esetben pedig *rendkívüli becsárról* beszélünk.

Természetesen a rendes és rendkívüli becsár nem nyújtanak minden esetben kielégítő directívát valamely dolog értékének meghatározására. A rendkívüli becsár pl. éppen úgy lehet valóságos becsár, mint ezt a „rendes“ „piaczi“ becsárról mondjuk; — viszont a rendes becsár és a valóságos becsár között szintén lehet lényeges eltérés, amennyiben az előbbi az utóbbit nem mindig fedezi.

A mondottakra nézve a rendes iskolai példák a következők: Rendes becsára a lónak pl. X. községben az, amit az ott tartott vásárokon valamely minőségű lóért adni szoktak. Ugyanaz a ló azonban, ha egy jól betanult és külsőleg is egyforma négyes fogathoz tartozik, mert nehezen volna nélküle a négyes összeállítható, erre való tekintettel, rendkívüli becsárral birhat. — Egy Wertheim-szekrény kulcsa a szekrény tulajdonosára nézve rendkívüli becsárral bir, s ez a kulcsnak egyuttal valóságos becsára is; — míg ha azt mondanók, hogy a kulcs jogtalan elvonása csak a rendes becsár megtérítésére kötelez a tulajdonos nyil-

¹ Werbőczy: Trip. I. R. 133. cz. 1., 2. §.: „... országunk régi és törvényerőre emelkedett szokása szerint, becsünek mondjuk az ingó és ingatlan javak értékének bizonyos megszabott és határozott megállapítását.“

„Vagy másképen, a becsü: valamely ingó és ingatlan dolog bizonyos meghatározott árszabása, azoknak egyen- és becsértéke alapján.“

² A régi magyar jog az igazbecsü (*aestim. condigna*) mellett megkülönböztette még az örökbecsüt (*aestim. perennalis*) és közbecsüt (*aestim. communis*) is. Az örökbecsü a közbecsü tiszterese volt és csak az ingatlanoknál, különös kikötés mellett alkalmaztatott. A közbecsü bizonyos dolgoknak quasi törvényesen megállapított becsértéke volt. (Werb. Trip. I. R. 133. és 134. cz.)

vánvaló kárával egyebet, mint a kulcs anyagának és a ráfordított munkának értékét nem kellene megtéríteni.¹

Arra tekintettel, hogy valamely dolog a hozzátapadó kegyeletos emlékek stb. okán valakire nézve különösen is nagybecsű, az Optk. nyomán (305. §.) megkülönböztetik az u. n. kéj-becsár“-t vagy „előszereteti becsár“-t — praetium affectionis — is, ami azonban nyilvánvalóan csak a rendkívüli becsérték egyik neme, melynél a becsérték megállapítása nemcsak objectiv, hanem főleg subjectiv alapon történik.

Hogy a becsérték megtérítésére szóló, vagy általában becsérték szerinti kötelezettségek teljesítésénél a rendes vagy rendkívüli becsérték szolgál-e zsinörmértékül: kikötéstől s ilyennek hiányában a törvény rendelkezésétől függ. A magyar magánjogban e részben az Optk. 306. §-a, mely ellenkező kikötés vagy törvényes rendelkezés hiányában mindenütt a „közönséges árt“ (rendes becsértéket) írja elő: szokásjogi alapon el van fogadva.

XXII. FEJEZET.

A dolgok jogilag jelentős minőségei.

52. §. Ingók és ingatlanok.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 7. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 194. és köv. l.; Wenzel: Id. cz. m. I. k. 281. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 125. és köv. l.; Unger: Id. cz. m. I. k. 381. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 229. és köv. l.; Zsögöd: Jegyzetek. III. r. 35. és köv. l.; Dernburg: Id. cz. m. I. k. 173. és köv. l.; Katona Mór: A Fodor-féle magánjog. II. k. 21. és köv. l.

Az ingó- és ingatlanság (res mobilis-immobilis) közötti különbségtételnek azért van nagy fontossága, mert a dologi jogok szerzésének, módosulásának s elvesztésének, általában véve a dologi jogok egész élete futásának eltérők a szabályai a szerint, hogy a jog tárgya ingó vagy ingatlan minőségű. A különbség oly nagy és az egyetemes jogrendszerben annyira szétágazó, hogy valójában két külön intézmény világra szakítja szét a dolgokon való jogviszonyokat rendező szabályok összességét.

¹ V. ö. a rendes, rendkívüli és valóságos becsérték viszonyára vonatkozólag Dr. Haller Károly „A dolgok értéke“ cz. cikkét (Magyar kodifikáció 1903. évi 1. és 4. számában.)

Az ingó és ingatlan minőség megkülönböztetésére nézve a magyar magánjogban az az álláspont az irányadó, mely az Optk.-ben van kifejezve s mely kétszeresen is jelentőséget nyer az orszb. értekezletnek azzal a megállapodásával, hogy az Optk.-nek az ingatlanokra vonatkozó szabályai hatályukban fentartattak. A dolgok ingó vagy ingatlan jellegének meghatározásánál tehát az Optk. 293. §-a kínálkozik positiv alapként, habár az a mai doctrina szempontjából már elavult criteriumok felvételéből indul ki.

Az Optk. 293. §. szerint t. i. „Azon dolgok, melyek állaguk sérelme nélkül, egy helyről a másokra áthelyezők, ingók; ellenkező esetben, ingatlanok. Oly dolgok, melyek magukban véve ingók, jogi értelemben ingatlanoknak tartatnak, ha a törvény szerint, vagy a tulajdonos határozatával fogva valamely ingatlan dolog tartozékát teszik“.¹

Az ingó dolog jellegzetessége tehát az állagsérelem nélküli helyváltoztatás; ahol ez valamely dolognál elő nem fordul: az ingatlan. A mai felfogás fordítva állítja fel a tételt: ingatlan a telek (és mindaz, ami a telekkel szerves kapcsolatban áll), minden egyéb pedig ingó. Ez a formulázás helyesebb is.

Ingatlan dolog tehát kizárólag a telek (a földterület valamely körülhatárolt darabja); a telek fogalmát azonban a maga összességében vesszük mindazzal, ami beleépítve van, vagy ami organicus összeköttetésben áll vele, mint a fű, a fa, a fán a gyümölcs stb. Az Optk. 293. §-a szerint az ily „önmagukban ingó dolgok“ az ingatlanhoz való tartozéki kapcsolat révén tekintendők jogi értelemben ingatlanoknak, ami lényegében helyes, a kifejezés módját tekintve azonban nem. Mert a begyökeresedett fa, beépített épület stb. *alkatrészei* ez ingatlanoknak (s mivel *alkatrészek*, voltaképp jogi értelemben nem is önálló jogok) s így a tartozéknál sokkal *szorosabb* kapcsolatban állanak azzal. Kétség esetén tehát az ingatlan jellegét a telekkel való összefüggés kérdése dönti el abban a vonatkozásban, hogy ez az összefüggés tekintendő-e *alkatrészi kapcsolatnak* vagy nem. A hajómalmokra nézve

¹ Frank: „... ingó, ami mozog, pl. barom, vagy amit kár nélkül helyéből mozditani és tovább vinni lehet, p. o. szék, ruha, pénz; ingatlan p. o. föld, rét, ház.“ (Közgazság törv. cz. cz. Id. I. k. 194. l.)

gyakorlatunk a szárazfölddel való kapcsolat daczára is, az osztr. magánjogot követve,¹ az *ingó* jellegét állapította meg.²

A tengeri hajókra nézve, tekintettel azok nagy értékére, nagyságára és erősen kidomborodó individualitásukra, de meg arra is, hogy a jogalkalmazás szempontjából quasi a szárazföld meghosszabbításának tekintendők: az a speciális szabály áll, hogy *ingatlanok*. Az ily tengeri hajókról az 1879: XVI. t.-cz. értelmében telekkönyvszerű hajórajstromok vezetettek s azok a zálogjog s a végrehajtás szempontjából egészen az ingatlanok módjára kezeltetnek.³

Az Optk. 298. és 299. §-ai a jogokat — a „vagyonnak“ u. n. testetlen tárgyait — közönségesen mind *ingónak* minősítik, „ha valamely ingatlan dologhoz kapcsolva, vagy az országos szerkezet (törvény) által ingatlan dolgoknak nyilvánítva nincsenek.“ Ezen az alapon szokás a jogokat is úgy, mint a dolgokat ingó és ingatlan jogokra felosztani.

Igaz ugyan, hogy a mi végrehajtási törvényünk is a jogok legnagyobb részét a végrehajtás tekintetében az ingókra és kisebb részét az ingatlanokra vonatkozó végrehajtási szabályok alá helyezi, s hogy a jogok között ilyes megkülönböztetés máshol, pl. a birói hatáskör elhatárolásánál is előfordul,⁴ továbbá a nemzetközi magánjogban, hol a *lex rei sitae* elvét ingatlanra vonatkozó dologi jogokra is alkalmazzuk. stb. Mindebből még nem következik, hogy némely jog ingatlan, más meg ingó volna, mert az ingóság és ingatlanság *pusztán és kizárólag* a testi dolgoknak (s mert testetlen dolog: nincs) helyesebben csak *dolgoknak* képezi különböző minőségét. A jogrend azonban bizonyos jogokra nézve helyesebbnek találja az ingó, más jogokra pedig az ingatlanok tekintetében fennálló szabályok alkalmazását,⁵ amihez ké-

¹ Az Optk. 293. §-hoz kiadott, 1824 május 29-iki udv. rendelet döntése. (Optk. „Függelék 43. szám.“)

² Lásd Zlinszky—Reiner-féle magánjog 127. l. 2. jegyzet és ott az irod. vonatkozásokat is.

³ Lásd Nagy Ferencz: Magyar tengerjog. Budapest, 1894. 18—22. l.

⁴ Járásbiróság előtt pl. 1000 korona érteken felül nem lehet ingatlanra vonatkozó dologi jogokat érvényesíteni.

⁵ Így különösen az ingatlan jog alá vannak hajlítva a bányajogok (bányatulajdon, bányatelek, bányabirtok); a telekkönyvileg bejegyzett idegen dologbeli jogok (zálogjog, szolgalmi jog, felülepítményi jog stb.)

pest a tétel úgy állítható fel, hogy a jogok *sem nem ingók, sem nem ingatlanok*.¹

Az ingó és ingatlan dolgok közötti különbségnek jelentősége az egész magánjogra kiterjed.

Az érvényben levő telekkönyvi rendszer okán ingatlanokra nézve a tulajdon (s általában minden dologi jog) másképp keletkezik, változik és szűnik meg, mint az ingóknál. Az ingatlan jog tekintetében még a jogforrási közösség sincs meg az ingók jogával, mert az Optk. mindazon §-ai, melyek a telekkönyvi rendszerrel kapcsolatban állanak az orszb. ért. 21. §. alapján a szoros értelemben vett Magyarországon is tételes érvényűek. Más a végrehajtás ingókra, mint ingatlanokra s a különbség a kötelmi jogviszonyok szabályozási körébe, a gyám-gondnoksági jogba, a házastársak közötti ügyletekre, a végrendelezési, sőt kereskedelmi jogba is (kereskedelmi ügyletet *csak* ingókra lehet kötni) kiágazik.

53. §. Elfogyasztható — elfogyaszthatatlan; helyettesíthető — helyettesíthetetlen; osztható — oszthatatlan; egységes és összetett dolgok.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 8. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 194. és köv. l.; Wenczel G.: Id. cz. m. I. k. 282 és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 131. és köv. l.; Zsögöd: Jegyzetek III. f. 17—35., 107. és köv. l. Unger: Id. cz. m. 401. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 232. és köv. l.; Dernburg: Pandekten I. k. 175. és köv. l.; Sokolowski: Id. cz. m. 405. és köv. l.; Katona M.: a Fodor-féle magánjog. II. k. 23. és köv. l.

*Elfogyasztható dolgoknak*² (res consumtibilis) általában azokat nevezzük, melyeknek rendeltetészerű használata abból áll, hogy részben vagy egészben „elfogyasztassanak“, s általában a használat folytán megsemmisüljenek. Aminek nem ez a rendeltetése, az: elfogyaszthatatlan dolog. Pl. elfogyasztható dolog a kenyér, a bor, orvosság stb., míg elfogyaszthatatlan az íróasztal, a fegyver, az óra stb. Ingatlan dolog sohasem lehet „elfogyasztható“.

¹ E tétel kifejtését és megindokolását lásd Zsögöd: Magánjogi jegyzetek. III. R. 42. és köv. l.

² Más kifejezéssel: „elhasználható“ és „elhasználhatatlan“ dolgok. Ezt a kitélt használja az Optk. 301. §-ának meghatározása is.

Egyébként annak meghatározása, hogy mi elfogyasztható az ingók közül és mi nem? első sorban a forgalmi és gazdasági felfogástól, de e mellett a dolog tulajdonosától is függ, pl. a ruhánál, mely arra nézve, ki egyszeri használat után félredobja „elfogyasztható“ lesz, míg közönséges felfogás szerint nem.¹

Az elfogyaszthatóság és el nem fogyaszthatóság tehát nem egészen fix kategóriák, minek következtében az általános szabályt közelebről szükséges elemezni.

A dolog tulajdonosának a dolog rendeltetésével szemben elfoglalt álláspontjából elfogyaszthatónak kell vennünk azokat a forgalmi és gazdasági felfogás szerint önmagukban elfogyaszthatatlan dolgokat, melyek valamely dologösszességben (pl. üzletben, áruraktárban) vannak elhelyezve s mely dologösszességnek „rendeltetésszerű használata“ éppen az, hogy a benne foglalt egyes darabok elidegeníttessenek. De ha a tulajdonos az egyes dolgok elárusításával csak mellékesen foglalkozik, pl. a műtárgyak, régiségek gyűjtője, ki muzeumából alkalmilag el-elad vagy becserél egyes darabokat: az elfogyaszthatóság a gyűjtemény tárgyaira nézve már nem volna megállapítható.

Elfogyasztható az a dolog is, melynek rendeltetésszerű használata a más dologgá való feldolgozásból áll. Ilyen pl. a buza, vagy a posztó, melyeknek gazdasági rendeltetése, hogy lisztté, illetőleg ruhává specificáltassanak.

Elfogyasztható mindaz, amit máskép, mint elidegenítés által használni nem tudunk. Erre a typicus példa a pénz.

Jelentősége pedig az elfogyasztható és elfogyaszthatatlan dolgok közötti különbségnek különösen ott nyomul előtérbe, ahol valamely dolognak tulajdona és használata két különböző személyt illet. Elfogyasztható dolgok használata ép az elfogyasztás lévén, ily esetben a használat élvezője a tulajdonosnak nem a használt dologgal (individualiter véve), hanem csak annak ellenértékével tartozik, miből folyólag bizonyos jogviszonyok csak elfogyaszthatatlan dolgokon keletkezhetnek (pl. a rendes hasznélvezet).

Helyettesíthetőnek (res fungibilis) akkor mondunk valamely dolgot, ha az a forgalmi és gazdasági felfogás szerint az

¹ Közönséges felfogás szerint a ruha, mely hosszas használatra való, éppen nem „elfogyasztható.“ (Ruhabérlet!)

egyres jogviszonyokban, mint a jogviszony tárgya, nem szokott egyedileg meghatározva szerepelni. Innen a modern törvénykönyvekbe átment fogalomkörülírás, hogy: helyettesíthető dolgok azok, melyek a forgalomban szám, mérték, súly szerint jelöltnak meg. Helyettesíthető dolog eképpen a buza, melyről véka vagy vaggonszám szerint; a pénz, melyről számszerű mennyiségekben stb. beszélhetünk csak. Mig ha valamely dolognak megjelölésére egyedi körülírás szükségeltetik: azt mondjuk, hogy az helyettesíthetetlen.

Egy véka buza helyét állja a másiknak, a 10 koronás arany helyét állja a 10 korona értékű bankjegynek, tehát ezek „helyettesíthetők”. Egyik ló azonban a másiknak helyét nem állja, mert ló és ló, a forgalmi felfogás szerint nem olyanok, hogy a jogosítottra nézve mindegy volna, vajjon ezt a lovat vagy amazt szolgáltatják-e neki.

Ha ily individualis jelleggel bír, s ezért „helyettesíthetetlen” dolgok szolgáltatására valaki számszerű mennyiségben való meghatározással kötelezi magát (pl. kötelezettséget vállalok 100 ló szállítására): azok azért helyettesíthetőkké még nem válnak, mert a forgalmi felfogás nem tekinti azokat ilyenekül. Ellenben typicusan helyettesíthető dolgokat is lehet a concret ügyletekben helyettesíthetetlenekké tenni. Pl., ha bort kötelezek, de azzal, hogy a bor 1899-iki budai termésű vörös bor legyen, ami által a különben helyettesíthető dolgot teljesen individualizáltam.¹

Minden elfogyasztható dolog egyuttal helyettesíthető is, a mire való tekintettel a két minőséget azonosnak is szokták venni.² Helytelen, mert a tétel megfordítva nem áll; t. i. nem minden helyettesíthető dolog elfogyasztható is egyuttal (pl. varrótű, könyv stb.)

A helyettesíthetőség és helyettesíthetetlenység jelentősége főleg a kölcsönnél lép föl, hol is a kölcsönadás tárgya egyedül helyettesíthető dolog lehet. Nemkülönbön fontos a különbség a kártérítésnél.

¹ Ingatlan is lehet kivételesen helyettesíthető természetű. Pld. a kisajátításnál (1881: XLI. t.-cz.), a törvény 13. §-a esetében.

² Meg van pl. az Optk.-ben, mely ott, hol a helyettesíthetőségnek van jelentősége, csak az „elhasználhatóságot” emlegeti. (Igy a 971. §.)

Osztható és oszthatatlan dolgok. Minden ami *anyag*, physical szempontból eldarabolható, részekre osztható. Jogilag véve azonban a dolgok osztható vagy oszthatatlan minőségének *más* a jelentősége. Jogi értelemben véve ugyanis *oszthatónak* csak azt a dolgot mondjuk, melynél a feldarabolás után az egyes részeken is ugyanaz marad a felosztott dolog individualis minősége és gazdasági rendeltetése, hozzávéve még azt, hogy a részeken a széttagolás aránytalan értékcsökkenést nem von maga után. Typicusan osztható e szerint minden nyers anyag. A darabokra vágott ezüstrud a részeken is ezüstrud marad s e mellett aránylagos értékén nem esik semmi változás. Ellenben oszthatatlan minden organicus dolog (pl. ló) vagy minden olyan dolog, mely feldolgozott állapotú és egy meghatározott rendeltetést szolgál, melyet feldarabolva betölteni már nem tudna.¹ Pl. ilyen a szerszám, mely feltagolva már nem szerszám többé. Oszthatatlan dolog az is, melynek feldarabolását törvény tiltja. Így pl. az 1836: V. t.-cz. 4. §-a a jobbágytelkek bizonyos határon túl való felosztását megtiltotta, (birtokminimum²) mely intézkedést azonban az 1871: LIII. t.-cz. 55., 59. §-ai hatályon kívül helyeztek.³ Az ingatlan általában véve osztható, de már az épület (mint ingatlan) nem.

Az osztható és oszthatatlan dolgok közötti különbségnek a vagyonközösség megszüntetésénél van nagyobb jelentősége. Megjegyzendő egyébiránt, hogy az eszmei részek szerinti u. n. intellectualis felosztás az oszthatatlan dolgoknál sincs kizárva.

Egységes (egyszerű) és összetett dolgok. Egységes vagy

¹ E tekintet alá esik a gyűjtemény is, mely rendeltetését csak mint oszthatatlan egész szolgálhatja. Az 1881: LX. t.-cz. 106. §-a ehhez képest végrehajtás esetén az érdekeltek kérelmére a gyűjtemények együttes elárverezését rendeli el.

² A birtokminimumra, vagyis az ingatlan eldarabolhatásának korlátozására nézve lásd Dr. Imling Konrád előterjesztését a m. ptkv. tervezetét előkészítő áll. bizottság üléseinek jegyzőkönyvében VI. f. 39—78. lap és a kérdés feletti tárgyalást a köv. lapokon.

³ A birtokminimum gondolata teljesen ma sem idegen a gyakorlatban. Erre mutat a Curia 1885 decz. 14-én 3315. sz. a. kelt ítélete (Dtár új f. XVI. k. 205.), mely kimondta, hogy a ház, udvar és kertből álló 500 □-ölnyi belsőséget az állag sérelme és jelentékeny értékcsökkenése nélkül felosztani nem lehet és így az osztály árverési eladás után eszközzendő.

egyszerű dolog az, mely physikai természeténél fogva egészet képez, vagy, mely több alkatelem összetételénél mesterségesen alkottatott „egészség”, de úgy, hogy az alkatelemek külön létüket végkép elvesztették. Ezzel szemben az összetett dolognál a benne lévő egyes dolgok az összetétel után is külön felismerhetők és esetleg előbbi önállóságukba is visszahelyezhetők.

Tehát egyszerű dolog mindaz, ami organicus; a ló, a növény, ha fej-, láb-, törzs stb.-ből, illetőleg gyökér-, szár-, levél és a többiből áll is: egy osztatlan természetes egész; egyszerű dolog továbbá mesterséges összetétel folytán egy cipő, szobor, vagy festmény, mert alkatelemei külön létüket teljesen elvesztették.

A megkülönböztetésnek a tulajdonjog és a tulajdoni kereset szempontjából lehet jelentősége. Egységes dolog egyes physikai alkatrészein külön tulajdon nem állhat fenn, csak eszmei részek szerinti tulajdonközösség. Arra az időpontra nézve azonban, midőn az egységes dolog physikai feldarabolással külön — bár már más — dolgokká szétszakíttatik: lehet eleve jogokat szerezni. Így pl. egy sertés szalonnáját, husát, sonkáit előre megveheti bárki, de vételi jogát csak a sertés leölése és eldarabolása után érvényesítheti, s addig tulajdoni keresetet pl. a sertés szalonnájára természetesen nem indíthat. Egyéb oly dologjogi szabályok, melyek különbözően rendelkeznének egyszerű és összetett dolgokra nézve: nincsenek.

XXIII. FEJEZET.

A fő és mellékdolgok közötti összeköttetés.

54. §. Általában.

Irodalmi utalások: Kelemen: Id. cz. m. II. Liber. 10 és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 287. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 143—153. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 240. és köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 427—430. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek. III. r. 118. és köv. l.; Sokolovsky: Id. cz. m. 111. és köv. l.; Katona M.: a Fodor-féle id. cz. m. II. köt. 28. és köv. l.

A dolgok között oly kapcsolatok létesülhetnek, hogy az egyik dolog — e kapcsolat következtetéséppen — a másik dolognak jogi

sorsában többé-kevésbé osztozkodik. Az utóbbi dolgot, mert amannak jogi sorsát osztja, általában *mellékdolognak* szokás nevezni, azt a dolgot pedig, mely a kapcsolat révén több-kevesebb intenzivitással kihat a „mellékdolog“ jogi sorsára, „*fődolognak*“.

Fő- és mellékdolog nem fix, egyöntetű fogalmak, sőt inkább csak kifejezésmódok, melyeket a szóhasználat szentesített, mert hiszen a fő- és mellékdologi kapcsolat jelentékenyen különböző a mellékdologra gyakorolt hatás intenzivitásához és a kapcsolat külső természetéhez képest is. A fődolognak a mellékdologra való kihatása sokszor csak azt jelenti, hogy a fődologra nézve fennálló jogviszonyokból más dolgok jogviszonyára teszünk következtetéseket, melyek révén ezek a „más dolgok“ éppen „mellékdologgá“ válnak. Sokszor azt jelenti, hogy az egyik dolog (a „mellékdolog“) azért áll bizonyos jogviszonyban, mert a vele kapcsolatos „fődolog“-ra nézve és annak kedvéért bizonyos jogviszony létesült. A kapcsolat természete továbbá külsőleg is nagy eltérést mutathat. Néhol az u. n. „mellékdolog“ nem is különdolog, hanem az u. n. „fődolognak“ physicaileg része, máshol meg a kapcsolat annyira laza, hogy külsőleg alig feltűnő stb.

A fő- és mellékdologi kapcsolatnak jelentősége igen általános. Elidegenítési ügyleteknél, az ügyleti akarat irányára és magyarázatára, az ily ügyletekből netalán előálló szavatossági kötelezettségekre, a szerződések fogalmi elhatárolására (pl., hogy munkaszerződésről vagy adásvételről van-e szó) stb. mind megvan a fő- és mellékdologi kapcsolat értelmezésének a maga fontos kihatása.

A fő- és mellékdologi kapcsolatot a következő §-okban hármas vonatkozásban tárgyaljuk: 1. mint *növedéket vagy alkatrészt*; 2. mint *tartozékot* és 3. mint *gyümölcsöt*.

55. §. *Növedék vagy alkatrész.*

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 10. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 194. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 143—148. l.; A magyar plkv. tervezetét előkészítő bizottság jegyzőkönyvei. III. f. 310. és köv. l.; Unger: Id. cz. m. I. k. 430—435. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 241. és köv. l.; Crome: Id. cz. m. 277—281. l.; Sokolowski id. cz. m. 443. és köv. l.; Regelsberger: Pandekten stb. id. cz. m. I. k. 368. és köv. l.;

Z z ö g ö d: Magánjogi jegyzetek. III. r. 129. és köv. l.; K a t o n a M.; a Fodor-féle magánjog. II. k. 28. l.

Érintve volt az előbbieken az egységes és összetett dolgok közötti különbség. A növedékre vagy alkatrészre vonatkozó tanok szintén ehhez a különbséghez t. i. a dolog összetett vagy egységes minőségéhez fűződnek.

Minden dolog physicaileg osztható, darabolható a végtelenig. „Részei“ tehát az egységes dolgoknak is vannak. A lónak pl. a feje, lába, törzse, sörénye stb. azok a „részei“, melyek a „ló“ mint *organicus egész* substantiájában befoglaltatnak. Ugyanilyen szempontból a mesterségesen alkotott egységes dolgoknak (pl. egy festménynek) is meg lehet különböztetnünk egyes „részeit“ (festék, vászon). Hogy az ily „részek“-nek mennyi jogi jelentősége van: az egységes és összetett dolgok fogalmánál említve volt. Az ily részek valóságos „*dologalkatrészek*“, melyektől a jogi értelemben vett „*alkatrész*“ fogalmát jól meg kell különböztetnünk. A „*dologi alkatrész*“ u. n. fő- és mellékdologi kapcsolatot soha sem létesít, mert hiszen a ló fejét, vagy lábát absurdum volna az egész lóhoz képest akár fő-, akár mellékdolognak tekinteni.

Beszélhetünk ellenben fő- és mellékdologi viszonyról a jogi értelemben vett „*alkatrész*“-nél, melynek *csak az összetett dologknál* van értelme, holott is valóságos felismerhető és megszüntethető kapcsolatról van szó két vagy több dolog között. Pl. a nyakék és a belefoglalt ékkő között ilyen fő- és mellékdologi kapcsolat áll fenn. Alkatrész az ékkő, mely mint mellékdolog, az általános szabály szerint a nyakéknek jogi sorsát osztja.

Az *alkatrész* fogalma tehát az összetett vagy vegyes alkatlemü dolgokra szorítkozva azokat a dolgokat jelöli meg, *amelyek anélkül, hogy physikai létüket elveszítenék, oly kapcsolatba kerülnek egy más dologgal, hogy annak gazdaságilag és jogilag vett egységébe beletartozónak tekintendők.* Így a házba épített vasgerenda: „*alkatrésze*“ lesz a háznak, de visszanyeri korábbi önállóságát azonnal, mihelyt e kapcsolatból kivonatik.

Az „*alkatrész*“ fogalommal összeesik a „*növedék*“ (*accessio*) fogalma, de nem mindenben. Összeesik annyiban, hogy minden alkatrész = növedék, ha arra vagyunk tekintettel, mikor és miként keletkezett az alkatrészi kapcsolat a dolgok között. A

mikor a vasgerendát a házba beépítették, az a ház a vasgerendával „magnövekedett“. Az ingatlanba beültetett fa a meggyökeresedéssel az ingatlan „növedékévé“ vált, s mert mint növedék jött létre, az ingatlanak egyuttal alkatrészévé is lön, mert mindaz, ami a telekkel organicus vagy mechanicus összefüggésbe kerül, az ingatlanak alkatrésze. Ez alapon definálják a növedéket úgy, *hogy a növedék az a dolog, mely egy más dologgal természeti vagy mechanicus okokból kapcsolatba jövéen, annak részévé vált.*

Ebből egyuttal az is kitünik, hogy miben nem vág össze a növedék fogalma az alkatrész fogalommal. Nem vág össze annyiban, hogy a növedék *egységes dolgoknál is* szerepelhet s így tágabbkörü fogalom az alkatrésznél, mert az alkatrész mellett a „dolog-alkatrész“ fogalmát is fedi. Ha az élőfát (mely ugyan az ingatlan alkatrésze) mint külön egységes dolgot szemléljük: a rügyéből fakadó leveleket, virágokat, és az ágakat magukat, vagy a fa törzsének azokat a körrétegeit, melyek évenként a fa-törzs térben való (keresztmetszet szerinti) növekedését képezik: szintén növedékeknek kell tekintenünk, de egyuttal dologalkatrészeknek is, melyekre mindenben talál a régi doctrinának az alkatrészekre általában (s ezért helytelenül) kimondott szabálya, hogy alkatrész az, ami a fődologtól állagsérelem nélkül el nem választható.¹

Mivel pedig ekkép a „növedék“ és „alkatrész“ egymással nem teljesen congruáló fogalmak, de tekintettel arra is, hogy a gyakorlati élet a „növedék“-kel sokszor operál: felemlitjük azokat a szabályokat, melyeket a jog a *növedékhez* füz, bár e szabályok jórészt az alkatrész fogalmával is összeköthetők.

Igy nevezetesen a tulajdonszerzési módok között szerepel a növedék általi tulajdonszerzés. (Helyesen csak a tulajdon módosulása.) A dolog tulajdonosa tulajdont szerez azon másik dolog felett, mely az ő dolgához mint növedék hozzájárult. Valójában pedig itt is az alkatrészi kapcsolat adja meg a helyzet signaturáját. Tulajdont szerzek a telkemre épített ház felett azért, mert a ház az építéssel a teleknek alkatrészévé vált.

Számos kötelmi jogviszonyban öröklési, házassági, vagyon-

¹ Hogy az ingók alkatrészeinél ez a tétel hasznosítható: erről alább.

jogi stb. kérdésekben használatos továbbá a „növedék“ mint terminus technicus. Így beszélünk a visszavásárlási jogtól feltételezetten szerző *növedékestől* való visszabocsátási kötelezettségéről, az ági vagyonnak az ági örökösre időközi növedékekkel együtt való átszállásáról stb., mindezen tételeket azonban az alkatrész fogalmával is fel lehetne állítani.

Alkatrész és növedék között tehát csak a dolgok közötti kapcsolat eltérő *szemlélési pontjai* és a tekintetben van különbség, hogy az alkatrész oly dolog, melyet a forgalmi és gazdasági felfogás mint *önálló külön dolgot, a kapcsolaton kívül is* el tud ismerni, míg a *növedék* kitételrel *ezenkívül* azokat a jogilag „dolog“nak nem vehető anyagrészeket is meg lehet jelölni (dologalkatrészek), melyek valamely egységes dolog substantiájába annyira bele vannak olvadva, hogy külön physikai lételük sincs. Így pl. a *ló lába*, jogilag véve amíg a ló él: addig nem dolog. Ha a lovat leölik, akkor természetesen nincs ló, hanem bizonyos mennyiségű lóhús, vagy lócsont, s önálló dologgá válik a ló láb is.

Az alkatrészi kapcsolatnak szoros értelemben véve a mondottak szerint csak az összetett dolgoknál van jelentősége, s az alkatrészi minőség criteriumát az adja meg, hogy mit tekint a forgalmi és gazdasági felfogás olyan eventualiter önmagában is megállható dolognak, mely ezen tulajdonságának megtartásával más dolog gazdasági egészébe mégis bekapcsolódhatik úgy, hogy annak külsőleg is valóságos részeként tekinthető.

Bizonyos, hogy ez a criterium nem nagyon határozott. Határozatlansága azonban inkább csak az ingó dolgok közötti alkatrészi kapcsolatnál jelentkezik.

Ingotlanoknál ellenben az alkatrészi kapcsolat megítélése nagyobb nehézségekbe nem ütközik.

Alapul szolgál mai jogunkban e részben az Optk. 295. §-a, mely szerint „Fű, fák, gyümölcsök és minden használható dolgok, melyek a földszinén teremnek, mindaddig ingatlan vagyonnak tekintendők, míg a földtől el nem választattak. Még a halak is a tóban és a vad az erdőben csak akkor lesznek ingó jószágga. ha a tóból a hal kihalásztatott és a vad elfogatott vagy elejtetett“.

Az ingatlanok alkatrésze tehát az összes növényzet (1868: LIV. t.-cz. 423. §. *b*) pont), még pedig jelenlegi jogunk szerint

a *gyökérverés* időpontjától kezdve.¹ (Opt. 420. §.); továbbá az erdőben a vadak, a vízben a halak,² melyekre nézve azonban az alkatrészi kapcsolat daczára a halászati és vadászati jog révén egészen külön jogviszonyok állhatnak fenn. Ingatlan alkatrész, minden az ingatlanba épített épület, ha az építés állandó czélu volt, miből következik, hogy az ideiglenesen emelt bódék, sátrak, sőt épületek is (pl. kiállítási pavillonok) a beépített ingatlanok nem alkatrészei.³ Az állandóság vagy ideiglenesség fenn vagy fenn nem forgására nézve a forgalmi és gazdasági felfogás az irányadó. A tétel visszás, mert az alkatrészi kapcsolat megállapítására épületeknél, nem objectiv, de subjectiv szempontokból indul ki; elfogadását azonban gyakorlati szükség indokolja. Vizen uszó, de állandóan a parthoz kötött építmények, melyek rendeltetésüknél fogva a parton lévő építményhez tartoznak, valamint a vizek partja és medre, a vízben támadt szigetek a parti ingatlan alkatrészei (1885: XXIII. t.-cz. 3., 4., 5. §§.). Alkatrészképpen kapcsolódnak be az ingatlanba némely jogositványok is. Így az 1888: XIX. t.-cz. 1. §. szerint a halászati jog;⁴ a vadászati jog (1883: XX. t.-cz. 1. §.); továbbá a telki szolgalmak, kegyuri és gyökös iparjogok (pl. patikánál); ilyen természetű alkatrészek, továbbá a vám- és révjogok, kir. kisebb haszonvételek.

Az alkatrészi kapcsolat tehát ingatlanoknál eléggé biztos támpontok szerint határozható meg. Visszásságok azonban itt is vannak. A törvény pl. a vadászati és halászati jogot „elválaszthatatlan tartozéknak“ (recte: „alkatrésznek“) mondja, s ugyancsak elválaszthatatlan alkatrésznek minősíti a parti és meder tulajdont. Ez elválaszthatatlanság daczára koránt sincs kizárva, hogy a mellékdologra nézve (tehát a mederre vagy — bár ez nem dolog, hanem jog: a halászati vagy vadászati jogra nézve) ne álljon fenn egészen más jogi helyzet. Ha a folyam régi medrét elhagyva másfelé vesz utat, a károsult birtokosok pláne az „elválaszthatatlan“-nak kijelentett alkatrészből, az elhagyott mederből kap-

¹ Egy másik és az új magyar ptkv. tervezetében érvényesített álláspont szerint: nem a gyökérverés, hanem az elvetés, resp. elültetés az irányadó.

² Áll ez a vízjogi törvény (1885: XXIII. t.-cz. 4. §.) alapján is.

³ Optk. 297. §.

⁴ A törvényben hibásan „tartozék“-nak minősítve.

nak kárpótlást. A halászati, vadászati jogra nézve pedig az ingatlantól önállóan külön bérleti viszonyok keletkezhetnek.

Nehezebb az alkatrészi kapcsolat kriteriumait az ingóknál megállapítani. Itt is egyébként a gazdasági és forgalmi felfogásra kell támaszkodnunk annak eldöntésénél, hogy mi az alkatrész? A tétel úgy hangzik, hogy az, ami valamely ingó dologtól állagsérelem nélkül elválasztható, az *alkatrész*, ami nem az *dolog-alkatrész*, vagyis az ingó dolog anyagának physikai értelemben vett oly része, mely annak substantiájában teljesen bele lévén olvadva, külön physikai léttel sem bír.

Az elválaszthatóság és elválaszthatatlanság különbsége alapján rendezkedik be az alkatrészi kapcsolathoz kötött tételei tekintetében a jog is.

E tételek pedig a következők:

a) Ha valamely dolog, melylyel mint alkatrész, egy mellékdolog van kapcsolatban, *ingatlan*; akkor a mellékdolog maga is ingatlan jellegű. A „dologalkatrészre“ nézve ez önként értendő.

b) Ha valaki a dologról ügyleti rendelkezést tett, ez a rendelkezés kétség esetében a dologgal kapcsolatos alkatrésze is kiterjed. Eladtam a telket: eladtam ezzel a rajta lévő épületeket is.

c) Külön végrehajtást vezetni az ingatlanra és külön az ingatlan alkatrészére nem lehet, (1881: LX. t.-cz. 149. §.) legfeljebb, ha az alkatrésznek (ami teljesen kizárva nincs) más a tulajdonosa s a végrehajtás ő ellene vezetetik. Külön lehet végrehajtást vezetni a kir. kisebb haszonvételekre (1881: LX. t.-cz. 131. §.), melyeket a törvény e szerint „elválasztható“ alkatrészeknek (azaz valódi alkatrészeknek) ismert el.

d) Aki a dolog birtokosa vagy birlalója: az az alkatrészi kapcsolat révén birtokosa, resp. birlalója ipso facto az alkatrésznek is. (*Curia*, 1903. decz. 9. I. G. 381. sz. — *Judic.* II. 424.)

e) Az alkatrész és a fődolog általában csak ugyanazon egy tulajdonjognak lehet tárgya. Erre való tekintettel szokás mondani, hogy az alkatrész követi a fődolog sorsát. A szabály azonban nem érvényesül mindenütt. Ingó dolognál csak akkor lehetetlen, hogy az alkatrésznek más legyen a tulajdonosa, ha az alkatrész elválaszthatatlan. Ez esetben azonban már nem is alkat-

résről, hanem csak egy másik dolog substantiájában foglalt anyagrésről (dologalkatrésről) van szó.

Az ingatlanoknál az alkatrész el- vagy el nem választhatósága alapján a kérdés kielégítőleg már meg nem oldható. S így nincs is értelme annak, hogy törvényeink néhol az ingatlan elválaszthatatlan alkatrészeit emlegessék. Fentebb erről már volt szó. Hogy az ingatlan alkatrészein állhat fenn külön tulajdonjog: ezt a superficies intézménye, s a vizjogi törvénynek az az intézkedése is bizonyítja, mely az avulsumon (viz által leszakított és idegen parti birtokra rásodort földrész) a károsult tulajdonosnak tulajdonjogát egy évig fentartja. (1885: XXIII. t.-cz. 8. §.) Az ingatlan alkatrészein való esetleges tulajdonjog elismerését a mondottakon kívül a bérleti viszonyból előálló érdekek is javallják (a bérlő tulajdona a saját maga beruházásain, bérlők hitelezőinek érdeke stb.). Egyébként jóhiszemű harmadikkal szemben, aki a földolog tulajdonát megszerezte, az alkatrészek feletti külön tulajdonra nézve másképp alakul a helyzet, miről annak helyén.

56. §. Tartozék.

Irodalmi utalások. Kelemen, Frank, Wenzel előbbi §-nál hivatkozott helyek. Zlinszky: Id. cz. m. 148. és köv. l.; Regelsberger: Id. cz. m. 387. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 241. és köv. l.; Unger: Id. cz. m. I. k. 435. és köv. l.; Sokolovsky: Id. cz. m. 337. és köv. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek III. r. 160. és köv. l.; Katona M.: a Fodor-féle magánjog. II. k. 29. l.

A fő- és mellékdolgok közötti kapcsolatnak másik alakja a „*tartozék*“ (appertinentia). A kapcsolat a tartozéknál az alkatrész és földolog közötti kapcsolathoz hasonlítva lazább. *A tartozék t. i. az a mellékdolog, mely anélkül, hogy a földolognak alkatrészévé válna és így önálló dologi létét elveszítené* (ezen van a főszó), *a forgalmi és gazdasági élet felfogása szerint a kapcsolatbáhozatal által a földolognak minél teljesebb használhatóságát van hivatva előmozdítani.*¹ Amiből következik, hogy a dolgok szóban forgó kapcsolatainál épen az fogja eldönteni a tar-

¹ Jellemző a tartozék kapcsolatának jogi minősítésére a tartozékra használatos német kifejezés: „Hilfssache.“

tozéki minőséget, hogy a másik dolognak gazdasági szolgálatára rendelt dolog alkatrészsze vált-e vagy nem.¹

A tartozék jellegzetessége tehát abban rejlik, hogy a tartozék egy másik dologhoz hozzákapcsolva ennek gazdasági célját szolgálja. Függőségben van tőle, de nem oly értelemben, hogy amannak teljességébe, fogalmi egységébe beolvadna.² A villámhárító pl., vagy a ház ablakainak levehető külső táblái (zsaluk), az ékszertok stb. a földolog, gazdasági céljának minél nagyobb, teljesebb megvalósítására szolgálnak, de azért a ház: villámhárító és zsaluk nélkül is ház s az ékszer meg tok nélkül is ugyanaz az ékszer.³ Ezek tehát csak tartozékok. Ha több dolog közösen és egyenlő rangban szolgálja ugyanazt a gazdasági célát, bizonyos kapcsolat a közösség révén itt is támad, de ez nem jelent még tartozéki kapcsolatot. Pl. a villa és kés, kanál, a tű és gyűrű, sakktábla és sakkfigurák közös célát: az evést, varrást, illetőleg a sakkjátszást szolgálják. Mindazonáltal egyik sem tartozéka másiknak, sem a tű a gyűrűnek, sem a sakkfigura a táblának, valamint a kés sem a villának, sem pedig megfordítva. A tartozéknak szerepe a szolgálendő gazdasági célát tekintve csak másodlagos, a földolog után következő. Ennek kifejezésére való a tartozéki kapcsolat külső konstrukciója is.

Ha már most a tartozékminőség tisztán objectiv criteriumokon nyugszik: nem lesz tartozéknak minősíthető az olyan dolog, mely nem egy másik dolog (a „földolog“) nagyobb gazdasági kihasználhatóságát szolgálja, hanem csak a tulajdonost vagy birto-

¹ Az Optk. 294—297. §§-ai, mint fentebb láttuk, nem különböztetnek alkatrész és tartozék között. Innen a sok zavar, mely a mi törvényeinkben is e részt uralkodik. Így 1871: LIII. t.-cz. 56. §.; 1881: XLI. t.-cz. 14. §.; 1881: LX. t.-cz. 149. §.; 1881: LXI. t.-cz. 3. „tartozék“-ot mondanak „alkatrész“ helyett. Nem helyes szóhasználat továbbá az, ha az 1883: XX. t.-cz. 1. §. a vadászati, az 1888: XIX. t.-cz. 1. §-a a halászati jogot „tartozéknak“ minősíti. Ezek is alkatrészek. Nem helyes a terminologia Werbőczynél. (Trip. I. R. 24. cz. 8. §.), valamint Frank sem emeli ki a fogalmi különbséget a kettő között. (Id. cz. m. I. k. 194. l.) Tartozék fogalmára lásd Curia 1905 okt. 4. I. G. 144. sz. (Judicat. IV. 1284.)

² Typusa a tartozéknak az ingatlan mellett levő gazdasági felszerelés (fundus instructus.)

³ Unger példái: System stb. cz. id. m. I. k. 436. l. — Az alább következők is.

kost. Pl. ilyenek az iparos szerszámai, továbbá a házi butorok (bár *látszólag* kapcsolat forog fenn itt is).

A tartozék csak ingó dolog lehet — ingatlan sohasem¹ — de viszont ingó dolognak és ingatlannak egyaránt lehetnek tartozékai.

A tartozéki kapcsolat két dolognak *tényleges* összefüggésbe hozatalával jó létre és megszűnik ez összefüggésnek megszakításával.

A tartozéki kapcsolatnak jogi jelentősége főleg az ügyleti rendelkezések magyarázatánál van. Ha valaki valamely dologról rendelkezett: kétség esetében a jog úgy veszi, hogy a rendelkezés a dolognak netaláni tartozékaira is kiterjedt. Aki eladta a házat — ha az ellenkező az adásvételi szerződésből ki nem tűnik — eladta vele együtt a házban alkalmazott villámos csengettyü berendezést, vagy a fedélre helyezett villámhárítót is.

Az alkatrészszel szemben nagy eltéréskép továbbá kiemelendő, hogy a tartozék önálló dologi létét el nem veszítvén, külön foglaltságnak és végrehajtságnak lehet tárgya. Ha azonban állagsérelem nélkül a tartozékot az ingatlannal való kapcsolatából kiemelni nem lehet: akkor az ingatlannal együtt kerül végrehajtás alá (1881: LX. t.-cz. 149. §.).

A tartozék az ingatlannal való kapcsolata daczára nem lesz ingatlan dologgá, hanem marad ingó.²

A tartozékon külön tulajdon állhat fenn s a fődolog tulajdonának megszerzése nem idézi elő ipso jure a tartozék feletti tulajdon megszerzését is. Természetesen az ingatlan vevője, ki azt hiszi, hogy az ingatlannal a fundus instructust is megvette, eladóját szavatosságra vonhatja. — ami azonban ide nem tartozik, s főleg a tartozékon fennálló idegen dologi jogokat nem érinti. Mindez következik abból, hogy a tartozék a fődologgal való kapcsolata daczára is megmarad önálló dolognak, s „alkatrészszé“ nem válik.

¹ A jogi beszédmodorban előfordul ugyan olyan kifejezés, hogy a kert, az udvar tartozéka a háznak stb., ez azonban hibás, mert ily esetben mindig „alkatrészből“ van szó.

² Ha ez nem állana, akkor tartozék és alkatrész között nem volna különbség.

57. §. Gyümölcs.

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 288. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 151. és köv. l.; Jegyzőkönyvek. III. f. 332. és köv. l.; Unger: Id. cz. m. I. k. 461. és köv. l.; Sokolowski: Id. cz. m. 443. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 181. és köv. l.; Crome: System stb. id. cz. m. I. k. 304. és köv. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek. III. r. 177. és köv. l.; Katona M.: a Fodor-féle magánjog. II. k. 32. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 254—257. l.

I. A gyümölcs fogalma és osztályozása.

A gyümölcs természetes értelemben véve a dolgok organikus terméke, pl. az állatnak fajzata, a termőfának gyümölcse stb. Jogi értelemben a „gyümölcs“ fogalom sokkal tágabb, s jelent minden oly gazdasági előnyt, mely valamely dolognak vagy jogositványnak rendeltetésszerű használata folytán időnként visszatérőleg előáll, de emellett az előhozó dolognak vagy a „gyümölcsöt“ hajtó jogositványnak lételét, épségét és további gyümölcsözési képességét elválasztása után sem érinti.¹ Ez a tág, jogi értelemben vett „gyümölcs“ külső jelentkezése szerint vagy önálló dolog, vagy szolgáltatás.

Egészben véve tehát a gyümölcs tökehozadék, s hogy tőkének és töke-hozadéknak mit tekintsünk: nem is jogi, hanem gazdaságtani kérdés.

Tekintettel azonban a gyümölcsfogalomnak tág és nem nagyon biztos határaitra, de meg a gyümölcs sokféleségére is, a dolgok közötti ezen kapcsolatnak vizsgálata a gyümölcs osztályozását teszi szükségessé. Ehhez képest különbséget kell tennünk a *dolgok* és a *jogok* gyümölcsei között. A dolog gyümölcse ismét kétféle, t. i. *természetes* és *polgári* gyümölcs.

¹ Ez a criterium olyanformán veendő, mint a dolgok „elfogyaszthatatlansága.“ Elfogyaszthatatlan pl. jogi értelemben a ruha, bár bizonyos időig tartó használat után mégis csak elkopik, ronggyá válik. Így van ez azzal az adott criteriummal is, hogy a gyümölcs a gyümölcsöt hozó dolog lételét, gyümölcsözési képességét nem érinti. A folytonos gyümölcsválasztás elvégre a gyümölcsözhözó dolog teljes kimerülésére vezethet. (Pl. a kőbánya végleg kibányásztatik stb.)

A) *Dolgok gyümölcse.*

1. *Természeti gyümölcs* (fructus naturalis). A természeti gyümölcs a dolognak organicus vagy anorganicus terméke, mely vagy magától a természettől már elkülönülten állott elő, vagy melynek elkülönítése a dolgok rendeltetészerű használatának a következménye. Itt a „gyümölcs“ jogi fogalma jórészt összeesik a közönséges értelemben használatos fogalommal. De nem minden vonatkozásban. Valamely organicus termény t. i. (közönséges értelemben vett „gyümölcs“) bizonyos jogviszonyban jogilag is gyümölcsnek tekintendő, más jogviszonyban ellenben már nem. A gyümölcsfa organicus termék ugyan, de nem gyümölcs, s jogilag véve „gyümölcsnek“ csak azt tartjuk, amit épen megterem, csak az alma, körte stb. az, mit „gyümölesként“ a földolgtól (a fától) elválasztunk. A vágatásra szánt erdőnél ellenben maguk a levágandó fák a gyümölcsök. (Unger példái.) Az elkülönítésre szóló rendeltetés tehát a „gyümölcs“ jellegzetes ismérvei közé tartozik. Ezen az alapon sorozhatjuk az anorganicus „termékeket“ is a gyümölcsök közé, mert azok is a földtől való elválasztás útján lesznek ránk nézve gazdasági előnyökké.

A természetes gyümölcsök között különbséget tett már a római jog aszerint, hogy a gyümölcs előállítására emberi munka és szorgalom közvetítése is szükséges-e vagy pedig nem. Ahol a gyümölcs pusztán a természet erői folytán létesül, *tisztán természeti* (fructus mere naturalis); ahol pedig a természethez az emberi munka is hozzájárul, *szorgalmi* (ipari) *gyümölcscről* (fructus industrialis) beszélünk. Előbbire példa: növény, állati fajzat, utóbbira: a gabonafélék stb.

2. *Polgári gyümölcs*. (Fructus civilis.) A dolgok nemcsak közvetlenül hajtják nekünk azokat a gazdasági előnyöket, melyek, mint időnként visszatérő hozadékok a „gyümölcs“ fogalma alá esnek, hanem közvetve is. A dolgokon jogügyletek által t. i. különböző jogviszonyok létesíthetők, melyek a viszonyt létesítő alany javára nem a dologból magából, hanem a jogviszony folytán keletkező hozadékokat nyújtanak. Kölcsön adok pl. bizonyos összeget: az érette fizetett kamat a kölcsönügylet közvetítésével a kölcsönadott pénzen keletkező hasznom. Nemkülönben: haszonbérbe vagy bérbeadom valamely ingatlanomat: a haszonbéri, il-

letőleg bérösszeg az ügylet folytán illet meg, mely ügyletet azon az ingatlanon kötöttem.

Ily esetben is „gyümölcs“-ről beszélünk, még pedig megkülönböztetésképpen „polgári gyümölcsről“ (fructus civilis), *mely alatt a mondottak szerint azt a gazdasági előnyt (időnkint visszatérő hozadékot) kell értenünk, melyet valamely dolog után a rája vonatkozóan kötött jogügylet közvetítésével nyerünk.*

B) Jogok gyümölcse.

A természeti gyümölcsfogalomnak a polgári gyümölcsnél is tovább menő kiterjesztését adja a jogok gyümölcisének fogalma.

Gazdasági előnyöket nemcsak valamely dolog, hanem egy jog, jogositvány is nyújthat. Amely jogositvány oly természetű, hogy folyton-folyva gyakorolható: annak az *állandó és rendeltésszerű gyakorlás által időnként visszatérőleg közvetlenül physical dolgokban jelentkező hozadékait: nevezzük joggyümölcsnek.* A haszonélvezeti jognak pl. gyümölcse az, amit a haszonélvezetre jogositott a haszonélvezet tárgyából huz; ha pedig valamely hasznothajtó jogositvány maga is egy oly dolognak gyümölcse, melyhez (pl. ingatlanhoz) hozzá van kötve: ez esetben az ily jog bérbeadásával a nyert bérösszeg a gyümölcsöt képező jognak lesz gyümölcse.

Közös meghatározások.

1. *Függő és elválasztott gyümölcs.* (Fructus pendens — fr. separatus.) A függő gyümölcs a gyümölcsöt hozó dologgal, mint annak alkatrésze szoros kapcsolatban van, míg az elválasztott gyümölcsnél az alkatrészi kapcsolat megszakítatván, a gyümölcs már *önálló* dolog. A függő gyümölcs is lehet azonban külön jogviszonyoknak (t. i. kötelmieknak) tárgya a jövőbeli elválasztás idejére szóló hatálylyal. (Jövőbeli dolog, lásd 49. §.)

Az elválasztott gyümölcs ismét vagy *beszedett* vagy *be nem szedett gyümölcs* (fructus perceptus — percipiendus). Beszedettnek mondjuk akkor, ha az, aki az elkülönítést eszközölte, a gyümölcsöt azonnal a maga vagy más számára birtokba is vette. Be nem szedettnek ellenben, ha az elkülönítés, (sőt az elkülönítés lehetősége is), vagy az elkülönült gyümölcs birtokbavétele az arra jogositott részéről elmulasztott.

A polgári gyümölcsökre nézve az elkülönített és függő, beszédett és be nem szedett gyümölcs-féle megkülönböztetések szintén alkalmazandók. A felvett bérösszeg pl. elválasztott polgári gyümölcs; a fel nem vett pedig függő. Beszedett polgári gyümölcsnek azonban csak azt mondhatjuk, ami már „lejárt“, illetőleg „esedékessé“ vált. Pl. ha valaki előre felveszi a bérlet 2-ik esztendejében az 5 első évre szóló lakbért: abból „beszedett“ gyümölcs csak a 2 első évi lesz, ellenben elkülönített gyümölcs minden, mit előre megkapott.

Helye van az egyes jogositványok természete szerint a szóban forgó megkülönböztetéseknek a jogok gyümölcseinél is.

2. *Meglevő és elfogyasztott gyümölcs.* (Fructus extans — fr. consumptus.) Hogy itt mily különbségeket kell értenünk? az elnevezés magyarázza. E két kategóriának visszatérítési kötelezettségeknél van különösebb jelentősége.

A gyümölcsnek és a gyümölcs most ismertetett különböző kategóriáinak jelentősége felette szétágazó. Különösen sokat foglalkozik a jog a gyümölcsessel a tulajdonszerzésről szóló intézményeknél s bizonyos jogviszonyok — pl. haszonélvezet, bérlet stb. — megszűnésénél, hol a megtérítési és visszabocsátási kötelezettségek mértékének meghatározásában van a gyümölcsnek kiváló szerepe. Sőt ezen jogviszonyok tartalma is tulajdonképen a gyümölcsszedés jogával van meghatározva.

II. A haszon.

A haszon a gyümölcsessel rokon fogalom, de sokkal tágabb, és kevésbé körülírható természetű. Az a *gazdasági előny, mely az adottak szerint gyümölcsnek nem minősíthető* = haszon. Gyakran nem más a haszon, mint valakinek kényelmes és kellemes helyzete, posztíója, melynek azonban, mert bizonyos emberi szükségletnek felel meg, gazdasági értéke van. Jellemzésül szolgáljon az iskolai példa: Aki bérbeadja házát, a bérösszeg az ő dolgának polgári gyümölcse; ha maga lakik benne: az már haszon.

XXIV. FEJEZET.

Dologösszesség.

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 292. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 153. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 258. és köv. l.; Unger: Id. cz. m. I. k. 470. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 160. és köv. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek. III. r. 202. és köv. l.; Katona M.: a Fodor-féle Magánjog. III. k. 34. és köv. l.

Az Optk. 302. §-a szerint „több külön dolognak, melyek egy dolognak szoktak nézetni, és egy közös névvel jelölteni, összessége egy összdolgot tesz, s egy egésznek tekintetik“. Ez a meghatározás, mely annyiban, amennyiben jó, a magyar magánjogban is elfogadottnak tekinthető, főleg abban nem felel meg az összdolog helyes fogalmának, hogy azt „egy egésznek“ tekinti, s így a „több külön dolog“-nak egymás között valóságos alkatrészi kapcsolatot tulajdonit.

Egészben véve pedig ezen „dologösszesség“ (universitas rerum) képletében nem áll előttünk egyéb jogéleti jelenség, mint csak annyi, *hogy több egyfajta dolog ugyanazt a gyakorlati, illetőleg gazdasági célú szolgálván, közös gyűjtőnévvel jelöltetik s a jogi forgalomban is könnyebbség okából látszólag gyakran úgy szerepel, mintha egyetlen dolog (dologösszesség) volna.* Innen a név és innen a téves megítélés.

Dologösszesség pl. egy könyvtár, mely az azonos gyakorlati illetőleg tudományos cél kedvéért látszólag egy egységes dologfogalom, pedig nem más, mint bizonyos számú kötetnek pusztán a közös cél szolgálhatása végett létesült térbeli együttessége.

Ilyen dologösszesség továbbá a nyáj, a ménes stb.

A dologösszesség jogi természetének megítélése végett tehát az tartandó szem előtt, hogy az abban foglalt egyes darabok külön dolgok maradnak a közös gyűjtőnévvel való megjelölés dacára is, vagyis az azonos gyakorlati, illetőleg gazdasági cél nem teszi ezeket az egyes dolgokat egy ideális értelemben vett magasabb egésznek alkatrészeivé. Ebből folyólag az összdologban levő egyes dolgok egymástól függetlenül külön tulajdonban állhatnak; s abból, hogy valaki megvásárol egy nyájat vagy egy könyvtárt, nem következik, hogy a nyájban vagy könyvtárban levő idegen birkák, illetőleg könyvek tulajdonát is a nyáj, illetőleg könyvtár

átadásával megszerezte volna. Ha tehát az idegen birkák — respective könyvek tulajdonosai tőle azokat kiperlik: legfelebb csak kártérítésre (szavatosságra) van joga az eladóval szemben.

Az összdolognál szereplő közös gazdasági rendeltetés látszólag valamely eszmei egészlet létesítő hatálya csak bizonyos vélelmek és oly más tekintetekben nyilvánul, melyeknek jogi jelentősége szorosan véve nincs is. Így: ha valakinek egy könyvtára van: vélelem, miszerint az abban lévő minden egyes könyv az ő tulajdona. Ez a bizonyítási teher megosztása szempontjából fontos. Az összdolog egyes darabjai időnként felcserélődhetnek, apadhatnak, szaporodhatnak: s az összdolog, mint ilyen nem változik. A nyáj nyáj marad akkor is, ha ma egyedileg véve mind más birkák vannak benne, mint voltak ezelőtt bizonyos idővel. Ez a dolog természetéből és a „nyáj“ kitétel közönséges értelméből folyó következmény. Erre való tekintettel mondhatjuk, hogy az összdolognak az ügyleti értelmezésnél is van valami jelentősége, a mennyiben kérdés lehet, hogy a rendelkező az összdolgot, vagy az összdologban levő egyes dolgok számszerű összességét tette-e rendelkezése tárgyává?

Valahányszor pedig a forgalmi életben ügyletek tárgyául, pl. adás-vételnél egy összdolog jelöltetik ki, a megnevezésére szolgáló gyűjtő-névvel: ennek jelentősége pusztán az egyszerűbb és gyakorlatiasabb eljárásban fekszik, mely ahelyett, hogy az összdolog minden egyes darabjára nézve külön-külön fogatosítottatnék — egy cselekvénnyel és egy rendelkezéssel (pl. a nyájnak, mint ilyennek egyszerre való átadásával) hajtatik végre.

A dologösszesség mellett megkülönböztetjük az u. n. „jogösszességet“ is, (universitas juris), mely voltakép a „vagyon“ fogalmát fejezi ki, miről közvetlenül az alábbiakban.

XXV. FEJEZET.

A vagyon.

58. §. A vagyonról általában.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 139. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 293. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 196. és köv. l.; Zsögöd: Magánjogi jegyzetek, III. r. 206. és köv. l.; — Öröklött és szerzett

vagyon. (Budapest, 1901 a „Magánjogi tanulmányok“ című gyűjteményes műben.)

Ott, ahol kifejtetett, miszerint a „testetlen dolog“ fogalma a dologi jogok intézményeinél tarthatatlan és értelem nélküli: utalás történt arra is, hogy ezt a fogalmat csak a „vagyon“ körében lehet használni; holott a vagyont kitevő javaknak egyrésze a testi dolgok mellett a „testetlen“ jelzéssel jelölhető meg.

A vagyon t. i. eszmei egységgé tömörítve jelenti valamely jogalany becsértékben meghatározható javainak, azaz dolgokra vonatkozó és más személyekkel szemben fennálló jogainak, valamint kötelezettségeinek összességét.

Eképpen a „vagyon“ egy meghatározott jogalany, mint központ köré concentrált dologi és kötelmi jogviszonyok egyeteme (universitas juris), melyből csak a pénzben meg nem becsülhető javak (pl. családi jogok közül a személyes vonatkozásúak, politikai jogok stb.) vannak kizárva. Vagyona ebben a legtágabb értelemben mindenkinek van, mert a vagyon nem jelent egyuttal gazdagságot is s ahol a kötelezettségek értéke (a passzívák) nagyobb, mint a jogoké (aktivák) ez csak a vagyon mérlegére nézve bír befolyással, de nem a vagyonra magára, mint némely vonatkozásban jogi jelentőségű fogalomra.

A vagyon ezen legtágabb értelemben a tömörülési központjául szolgáló személyiségtől elválaszthatatlan. Amíg a személyiség — természeti vagy jogi — létezik, vagyont, mint ilyent, másra át nem ruházhatja. Az u. n. universalis successio tehát élők között jogunk szerint teljesen ki van zárva. Halál esetére azonban a vagyon, mint a jogok és kötelezettségek egyeteme átszállás tárgyát már képezheti, bár az universalis successionak a magyar magánjog öröklési jogi szempontból lényegesen eltérő értelmet tulajdonít, — amiként ezt az öröklési jogról szólva látni fogjuk, — mint a római jog, melyből az egyetemleges jogutódlás fogalma származik.¹

A „vagyon“-nak jogi jelentősége a vagyon különböző alkalmazásainál (alkalmazott vagyonfogalmak) érvényesül. Öröklési jogunk álláspontjából kifolyólag már a halál esetére szóló egyetemes jogutódlás is a vagyon egyik ilyen alkalmazott fogalmával

¹ V. ö. különben a XI. Fejezet 14. §. alatt mondottakkal is.

t. i. a „hagyatéki vagyon“-nal operál. A vagyon fogalmának különböző és jogilag jelentős alkalmazásai azonban az adott tág értelemben vett vagyonforgalomnak kisebb hatókörökre való leszorításában állanak. E kisebb hatókörökben is a központ, t. i. az alany körül, jogok és kötelezettségek sorozata van eszmei egységgé tömörítetten csoportosítva. De nem *minden* jog és nem *minden* kötelezettség, hanem csak azok, melyeket a vagyonná (mint egészszé) való tömörítés célja megjelöl. Pl. a törvény helyesnek és szükségesnek tartja, hogy a 14-ik életévét betöltött és fentartásáról saját maga gondoskodó kiskoru személyes szolgálataival szerzett keresményeiről szabadon *rendelkezehessék*. Ez a qualificáló intézményi cél. E keresmények mint személyes munkával szerzett dolgok, illetőleg azokon való jogok, esetleg kötelezettségek, elkülöníttetnek tehát a kiskoru szabad rendelkezés alatt *nem álló* egyéb javaitól, s egy eszmei egységet a „14 éves kiskoru szerzeményi vagyonát“ alkotják meg. Hasonló értelemben beszélünk hitbizományi vagyonról, csődvagyonról (csődtömeg), közszerzeményi vagyonról, a házaspár külön, illetőleg szabadvagyonáról, hozományi vagyonról stb. Mindezen alkalmaztaott vagyonfogalmaknál a vagyonra, mint ilyenre állanak fenn bizonyos jogszabályok, pl. hogy a hitbizományi vagyont elidegeníteni nem szabad, hogy a közszerzeményi vagyon fele-fele arányban a házaspárt tulajdonjogilag illeti, hogy a férj haszonélvezeti joga a hozományi vagyonra vonatkozik, stb. Mindezen vagyonfogalmaknál továbbá csak valamelyes specialis jogi célzat által megjelölt jogok és kötelezettségek tömörülnek egy eszmei egészszé, nem pedig az alanynak, e célzat által nem specializált egyéb jogai és kötelezettségei is.

Az alkalmazott vagyonfogalmak közül mai magánjogunkban különösen kettőnek van — itt részletesebben is szemügyre veendő jelentősége. Egyik az u. n. „*öröklött vagyon*“, másik a „*szerzeményi vagyon*“ specialis vagyonkategóriája.

I. *Öröklött vagyon*. Az „öröklött vagyon“ fogalmát az országbírói értekezlet állította be szokásjogunkba. Értjük alatta (az orszb. ért. 10. §-a szerint) *azokat a javakat, melyek végrendelet folytán vagy anélkül szállottak reánk apánktól vagy anyánktól, vagy ezek valamelyikének ágától* (innen az „ági vagyon“ kifejezés). Ezt a meghatározást még ki kell egészítenünk azzal, hogy a

jelzett elődöktől való öröklés minden neme tekintetbe jön, s így a végrendeleti és törvényes öröklés mellett az „öröklött vagyoni“ jellegét a hagyomány vagy halálesetére szóló ajándékozás révén való hárulás is létesíti. Vitás ellenben, hogy a szülők, illetőleg ezek elődeitől élők közötti ingyenes ügyletben kapott javak szintén az „öröklött vagyon“ természetével bírnak-e vagy nem? Az „öröklött“ nevezet, mindenesetre nem döntő jelentőségű, s tekintve az orszb. értekezletnek azon nyilvánvaló célját, hogy az öröklött vagyon kategóriájának felállításával az ösiség megszüntetése után is az ezen intézményben rejlő családvagyon fentartási elvet kívánta örökjogi vonatkozásokban a változott helyzethez képest tovább fejleszteni, illetőleg megintézményesíteni: azt kell mondanunk, hogy az öröklött vagyonhoz hozzászámítanak a nemző elődöktől *nem örökösödés*, hanem élők közötti ingyenes ügyletekben hárult javak is.¹ Hogy azonban e hozzászámításnak van-e korlátja és ha igen, milyen? erre nézve a nézetek ismét eltérők. Helyes felfogás szerint² minden élők közötti ingyenes juttatás — kivéve azt, ami az ellátásra, neveltetésre stb. célra történt — öröklött vagyon jellegével bír, mert az előre kapott érték a törvényes örökrészbe való betudásnál is egy tekintet alá esik a halálesetére szóló háramlással és mert az ösiségben rejlő az az alapgondolat, hogy a vérség oltalmáért az egy közös törzselődtől származók az ezen elődről leszállott vagyonra nézve jogközösségben vannak: csak ezen magyarázat mellett van ösiséget immár nem ismerő jogunknak lényege szerint épségben megtartva.

Az öröklött vagyonban a mondottak szerint egy oly alkalmazott vagyonszemponttal állunk szemközt, melynek az öröklési jogban a törvényes öröklés rendjére nézve felette nagy jelentősége van; de találkozunk e vagyonszemponttal a házassági vagyonszempont bizonyos intézményénél is, mint pl. a házassági külön-vagyon és az u. n. közszerzeményi vagyon-massa elhatárolásánál.

¹ Ma már a lényegét tekintve, általánosan elismert tétel.

² A szövegben mondottakra nézve lásd különösen Zsögöd: „Öröklött és szerzett vagyon“ — Törvénytervezet a törvényes örökösödésről“ és „kiskorúak utáni törvényes öröklésről“ cz. klasszikus becsü dolgozatait. Megjelentek legutóbb Zsögöd: „Magánjogi Tanulmányok“ cz. gyűjteményes művében. Budapest, 1901, két kötet.)

II. *Szerzeményi vagyon.* Az öröklött vagyon kiemelésének szükségképi következménye, hogy azzal — valamint 48 előtti jogunk az ősivel — szembeállítsuk a *szerzeményi vagyon* kategóriáját. Minden, ami nem volt ősi: régi jogunk szerint szerzeményes számba ment. Ma pedig a tétel így hangzik: ami nem öröklött vagyoni természetű, az szerzemény. A szerzeményi vagyonhoz soroljuk tehát az öröklés útján kapott javakat is, ha azokat nem nemző elődeinktől, hanem idegenektől, házastárstól, vagy vérrokonainktól is öröklöttük ugyan, de utóbbi esetben csak akkor, ha az örökhagyó vérrokonunkra a kérdéses javak nem egy, velünk is közös törzselődtől szállottak le. Szerzeményi lesz továbbá mindaz, amit a szó köznapi értelme szerint „szereztünk“ visszterhes ügyletekben akár elődeinktől, akár mástól.

A szerzeményi vagyonnak jelentősége szintén az öröklési jogban, még pedig a törvényes öröklési rendre nézve érvényesül, mely más itt, mint az öröklött vagyont illető öröklési rend. Az öröklés rendjében pláne az öröklött és szerzeményi vagyon lényeges érintkezésben is vannak egymással a tekintetben, hogy a netalán hiányzó (megvolt, de elköltött) öröklött vagyon a szerzeményiekből kipótolandó; amiből a szerzeményi vagyonnak az a formális jelentőségű meghatározása keletkezett, hogy szerzeményi vagyon az, amely az öröklöttnek értékét meghaladja. Helyesebben: a szerzeményi vagyonra vonatkozó eltérő öröklési szabályok csak az öröklött vagyon kipótolása után fenmaradt feleslegre alkalmazandók.

XXVI. FEJEZET.

Az ingatlan vagyon jogi természetén nyugvó jogi különbségek.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 199. és köv. l. 375. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. k. 299. és köv. l. 307. és köv. l. 380. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 136. és köv. l.; Dósa E.: Id. cz. m. II. könyv. 233. és köv. l.; Hajnik: Magyar alkotmány és jogtörténelem. 299—318. l.; Timon: Magyar alkotmány és jogtörténelem. II. kiad. Budapest, 1903. 331. és köv. lap. Katona M.: a Fodor-féle Magánjog. II. k. 36. l.

A mai magánjog ingatlan és ingatlan között azok jogi természetét illetőleg eredeti és *csak* az ingatlanságból folyó különb-

séget nem ismer. A 48 előtti jog azonban az egész jogrendszerre kiható jelentőséggel éles határvonalat húzott a *nemesi*, *paraszt* és *városi* (polgári) ingatlanok között és azok jogi természetét eltérő szempontok szerint ítélte meg. Ennek a hármasság megkülönböztetésnek a még be nem fejezett birtokrendezési munkálatokra tekintettel, némely vonatkozásai napjainkig is kihatnak, miért is telekkönyveinknek az egyes ingatlanok régi jog szerinti különböző jogi természetét szükségképen fel kell tüntetniök. Erre és az alább következőkre való utalással¹ a mondott megkülönböztetések a mai jogban is még mindig szem előtt tartandók.

Nemesi ingatlan (nemesi fekvő jószág — *bona nobilitaria*, *bona nobilitari jure possessa* — *jura et bona possessionaria*). A nemesi ingatlanok megkülönböztető jellemvonása az ily javaknak, bizonyos kiváltságokkal való felruházottságában állott. Ezen kiváltságok alapja a nemesi ingatlan vagyon eredetében keresendő. Ugyanis, a nemesi ingatlan eredetét tekintve vagy szállásbirtok volt, vagy adományos birtok. A szállásbirtok a honfoglaló ősök között nemzetségenként felosztott ingatlan, mely az egész nemzetséget ez ingatlanokra megillető jogközösség czimén szállott elődről utódra. Az adományi birtok közszolgálatok és érdemek jutalmazására adatott s az idők rendén a felkért királyi adományok alapján adományi jellegüvé vált az eredetileg szállásbirtok is. Mindkettőnek közös sajátsága és kiváltsága, hogy kizárólag csak a hadszolgálattal (mint közteherrel) volt megróva s az 1844: IV. t.-cikkig nem nemesek, nemesi ingatlan tulajdonával nem birhattak² és aminek részben még maig is van jelentősége a nemesi ingatlan javakkal, az u. n. királyi kisebb haszonvételi jogok voltak összekötve.³

A nemesi birtok uradalomból — nemesi udvartelek (*curia*) vár-, kastély-, kerített vagy nyílt város, falu, helység stb. és az ahhoz tartozó haszonvételekből (vadászat, halászat és királyi kisebb haszonvételek)⁴ állott. (Werböczy: Trip. I. r. 24. cz. 8—9. §.

¹ Lásd ugyanezen rész VI. szakaszát.

² Frank szerint (Id. m. I. k. 205. és köv. lapok) a szöveg tétele nem egészen bizonyos a világos és minden kétséget kizáró törvényes rendelkezések hijján.

³ Lásd a XXII. fejezethez csatolt Jegyzetet.

⁴ Ezeknek nagy része ma már megszűnt.

— Frank: Id. cz. m. 198 és köv. l.) Nemesi birtoknak tekintett az osztatlan közösségben lévő közbirtokossági ingatlan is. (Compossessoratus.)

Városi ingatlan birtok. Városi javak voltak a szabad királyi városok területén létező ingatlanok. Eredetük a városi kiváltságokra s az ezekkel együtt a letelepedés előmozdítása végett közös birtoklásul adott területek egyéni birtokokká való átfejlődésére vezethető vissza. A városok t. i. a városi ingatlanokat egyeseknek művelés céljából kiosztván, az egyéni használat és megművelés folytonossága alapján azok lassanként egyéni földbirtokká alakultak.¹ A városi vagy polgári birtok eredetileg nem szabad-birtok minőségét a rajta teherként nyugvó városi szolgáltatások jelzik s a várost a városi polgár örökösök nélküli halálakor megillető törvényes öröklési jog. Ugyanezen jogi jelenségre mutat az a minden városi jogban rendszerint előforduló korlátozás is, hogy a polgár, kinek lemenő örökösei nem voltak, elidegeníthette ugyan birtokát, de csak a város más polgárai vagy olyanok részére, akik a városban megtelepedni akartak.

A városi javak közelebbi jogi természetét egyébiránt az egyes városok statutumai, szokásjoga s az ezek alapján alakult városi jog határozta meg.

Parasztbirtok. A paraszti, jobbágyi ingatlan javak eredetileg a nemesi birtok részeit képezték, de bizonyos évi szolgáltatások és szolgálatok fejében a jobbágyosztályhoz tartozott nem nemesek részére használat és művelés végett átengedettek. A jogviszony, mely a földet használó jobbágy és a földesur között eképpen keletkezett s az idővel szokásossá vált u. n. urbariumok által országszerte más és más szabályozásban részesült: végleges intézményi alakját az egyöntetű rendezés égetően érzett szükségének nyomása alatt a Mária Terézia uralkodása idején foganatosított urbéri rendezéssel nyerte. Az urbériség egyöntetű, országos rendezése teremtette meg formailag is az u. n. urbéri birtokot, érte ezalatt oly ingatlanokat, melyek bár eredetileg nemesi földek voltak, de urbérinek megállapított természetüknél fogva a jobbágyok használatában és művelése alatt álltak, mindazon illetmények-

¹ Timon: Magyar alkotmány és jogtörténet. II. kiadás. (Budapest, 1903.) 356. és köv. l.

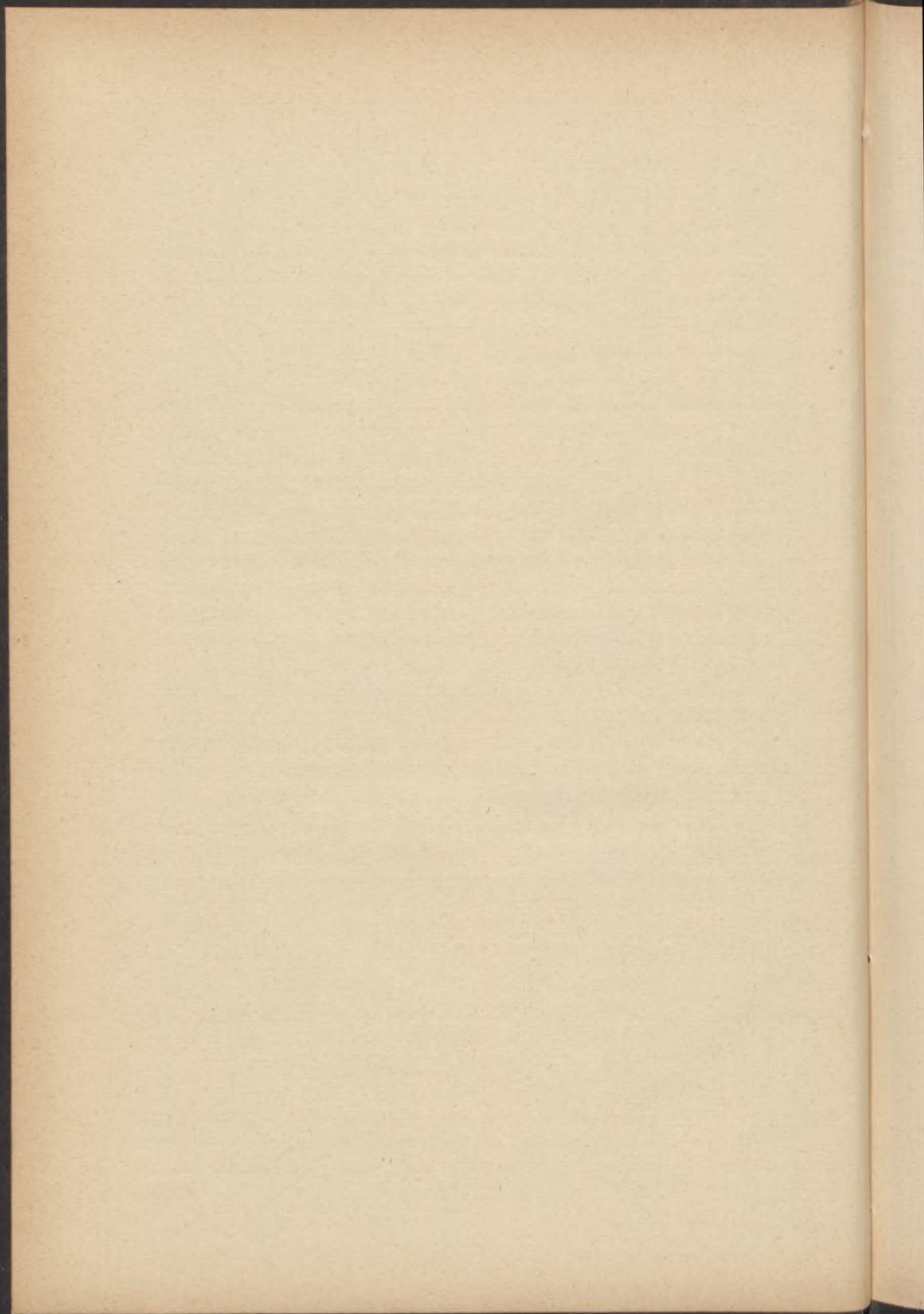
kel együtt, melyekre a jobbágnak urbéri telkén kívül a földesur nádasaiban, legelőiben és erdőiben joga volt.

Az urbériséghez hasonló természetű jogviszonyok a földesurak *nem urbéri jellegű* ingatlanain is keletkeztek. Ezek a majorsági zsellérbirtok és a telepítvények, továbbá a bérföldek, taksás, censualis, ipari, szorgalmi földek, taksás házak stb.¹ minde-
nik a keletkezése alapjául szolgáló szerződéshez képest más és más jogi természettel.

Az 1848: IX. t.-cz. az urbériséget eltörölte. Mivel azonban ez elvi eltörlést kimondó törvény végrehajtásában a közbejött események a magyar törvényhozást megakadályozták: ez a feladat az abszolút kormányra és az alkotmányosság visszaállása után ismét működésbe jött országgyűlésre hárult. Az ötvenes években kiadott és hatályukat fentartott urbéri pátensek és az 1871: LIII. t.-cz. értelmében az urbéri birtokok a volt urbéresek kizárólagos tulajdonává váltak együtt az urbér szerinti földbeli illetőségükön felül kijáró nádlási, faizási, legelői illetményeknek megfelelő erdőkkel, nádasokkal és legelőkkel. Ez utóbbi illetmények megállapítása képezi a még teljesen be nem fejezett „birtokrendezés“ tárgyát, amire való tekintettel érthető, hogy az ingatlanok régi jog szerinti különböző jogi természetének telekkönyvi kitüntetése miért szükséges.

Még inkább szükséges ezen jogi különbségek figyelembe tartása a majorsági birtokokon keletkezett és az urbériverel rokon természetű jogviszonyokra tekintettel. Ezekre vonatkozóan t. i. a törvényhozás a megváltás elvét kimondotta (1873: XXII. t.-cz.; 1896: XXV. t.-cz.). Az ily ingatlanokat terhelő szolgálmányok megváltásával azok szabad tulajdonná válnak. (Lásd VI. Szakaszt.)

Ezekről bővebben lásd a VI. Szakaszt.

II. CIM.

Dologi jogok.

ELSŐ SZAKASZ.

A birtok és birtokvédelem.¹

XXVII. FEJEZET.

A birtok és jogi természete.

59. §. A birtok fogalma.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 229. és köv. lap; Zlinszky: Id. cz. m. 265. és köv. l.; Savigny: Das Recht des Besitzes 1865. Bruns: Das Recht des Besitzes im Mittelalter und der Gegenwart. Tübingen, 1848. Ihering: Der Besitzwille. Jena, 1889. Krainz: System stb. id. cz. m. I. k. 477. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 398. és köv. l.; — Das bürgerliche Recht des deutschen Reichs u. Preussens, Halle, 1901. III. k. 40. és köv. l.; Jegyzőkönyvek, III. f. 361. és köv. l.; Imling: Birtok cz. cikke, a Márkus-féle Jogi Lexikon, II. k. 126. l. Ugyanott a teljes irodalom. Katona Mór. A tervezet birtoktanának bírálata. (Kritikai tanulmányok III. füzeté. Budapest 1901.); Zachar Gyula: A birtok a m. ált. ptkv tervezetében. (Magyar jogászegylet ért. XXIII. k. 199. f. Budapest, 1902.); Dr. Hoffmann Pál: A birtoki jogtan kétségei. Budapest, 1892. Katona M.: a Fodor-féle Magánjog. II. k. 43. és köv. l.; Schwarz G.: A birtokosi akarat kérdéséhez. (Ujabb magánjogi fejtegetések.) U. az. A birtokjog fogalma cz. ért. (Jogállam 1907. évf.)

¹ Habár a tudománynak még maig sem eldöntött kérdése hogy a birtok jog-e vagy csak pusztá tény? mégis a megszokott rendszert követve, helyén valónak látszott a birtokról szóló tanokat ide a „dologi jogok“ czimébe helyezni el, amit különösen a tankönyv-nél számos didaktikai szempont is indokol.

A külső látszólagos tényálladék szerint a birtok (possessio) oly kapcsolat egy személy és valamely dolog között, melynél fogva az, a dolgot uralma alatt tartja s rajta tetszés szerinti physical befolyásokat gyakorolhat és ekép általában a dolog élvezésének tényleges lehetőségében van. Így az ingó, mely kezeim között, vagy őrizetemben van, az ingatlan, melyet művelek, melyen lakom vagy használok: külső ismérvek szerint uralmam és hatalmam alá vetett állapotuknál fogva „birtokomban“, „birtoklásomban“ állanak.

Ez a jelenség, helyesebben ez a tényállapot teljesen összevág egyébként azzal, amit a „tulajdon“ mutat; csak hogy míg a tulajdonosnál a dolog tekintetében elfoglalt magatartás a legerősebb dologi jogon a tulajdonjog czimén alapul: addig a birtok mögött ilyen *háttér nem áll* s ha a birtok fogalmát mai jogunk szerint pusztán a külsőleg kifejezésre jutó mozzanatokból nem is lehet megconstruálni, annak lényege, a tulajdonhoz viszonyítva, mégis csak a merő ténylegesség marad.¹

Az a ténylegesség, az a pushta factum, már most, mely a személy és dolog közötti „birtok“-kapcsolatot kiteszi, nem más, *mint valamely dolognak a saját magunk dolga gyanánt való hatalom, physical uralom alatt tartása.*

A birtok vagy birtoklás ehhez képest egyfelől az az objektív helyzet, mely szerint valaki anélkül, hogy tulajdonos volna, valamely dolog felett a tényleges uralom és befolyás állandó gyakorlásának lehetőségében van s ez a *jogi értelemben* vett „birtok“-nak az első constituens alkateleme, az u. n. *corpus* vagy *detentio*. Másfelől (itt tér el a jogi birtokfogalom a birtok külsőleg is érzékelhető tényálladékatól) a dolog feletti uralom gyakorlását kiegészíti a hatalmat gyakorlónak az a *szándéka*, hogy ezt a physical uralmat a maga javára, a maga nevében, a maga számára, s a dolog megtartására irányuló akarattal gyakorolja. Ez a második subjectív jellegű birtokalkatelem az u. n. *birtokosi akarat* az animus domini vel animus rem sibi habendi.

A jogi birtok tényálladéka e két alkatelemnek együttes felforgását kívánja meg. E két alkatelem közül is azonban a fősúly

¹ Találék a mondottakra D e r n b u r g megjegyzése: A dolgok és személyek között fennálló és keletkezhető vonatkozásoknak kétféle jogi rendezése van; egy tényleges — ez a birtok; — és egy jogi: ez a tulajdon.

a birtokosi akaraton fekszik, mert a *corpus* alkatelemét a jogrend meglehetősen tág latitude-ök között is elfogadja. Nevezetesen már abból, hogy a *corpus*, mint a *physical* befolyásoknak s a dolog feletti uralom gyakorlásának állandó lehetősége veendő csak, következik, hogy az uralom alatt tartásnak nem minden esetben kell okvetlenül magánál a „birtokosnál“ fenforognia. Amit más által őriztetek, vagy az, amit nem is őriztetek, de bármikor hatalmam alá vonhatok s így a felette való rendelkezésem — *physical* befolyások alakjában — ugyszólván egy pillanatban sincs kizárva: szintén „birtoklás“-omban lehet. Pl. a levágott fa az erdőben, a tanyán hagyott gazdasági eszköz, a pinczémben levő bor stb. Sőt a már egyszer megszerzett birtok fennállásán, a tényleges hatalom gyakorlásának ideig-óráig való lehetetlenülése sem változtat (pl. elveszett dolognál), ha a *physical* hatalmunk alól momentán kiesett dolgot továbbra is a mienknek kívánjuk tekinteni, s a hozzávaló „birtokosi akarattal“ fel nem hagyunk.

Erre való tekintettel áll fenn mai jogunkban az a lényeges különbség, mely egész intézmények (bérlet, haszonbérlet, letét stb.) jogi megítélésének adja meg az alapját, s mely szerint valamely dolog uralom alatt tartásánál ez az uralom alatt tartás vagy mint *birlalás*, vagy mint *birtoklás* minősíthető.¹

Az a helyzet ugyanis, melyben valaki egy dolog felett a tényleges uralmat *de facto* gyakorolja, de nem a maga nevében, maga számára és mint a magáé felett, hanem valamely fenforgó kötelmi viszony (pl. letéti szerződés, haszonbérleti szerződés stb.) alapján másnak nevében és más helyett: nem lesz birtokká minősíthető, hanem csak pusztá *birlalássá* (*detentio*, nevezik „természeti birtok“-nak is), mert a birtok főeleme az *animus domini* hiányzik. Ellenben, ahol mind a *corpus*, mind az *animus* együttesen fordul elő: ott a már elől felállított fogalom szerint valódi birtoklás (jogi birtok) forog fenn. Így a letéteményes, haszonbérlet, kézizáloghi-

¹ Jogunk e részben egészen azonos állásponton van az Optk. 309. §-ával, mely a birtok fogalmának meghatározásánál e különbséget szintén megteszi. „Ki valamely dolgot hatalmában vagy őrzete alatt tart, annak birlalójának neveztetik. Ha valamely dolog birlalójának az az akaratja, hogy azt, mint magáét tartsa meg, akkor ő annak birtokosa.“

telező stb. csak *birlalók*, de *birtokos a tolvaj*, mert corpussza mellett az animussza is megvan.

A birlaláshoz a birtok legfontosabb következménye a birtokvédelem nem fűződik. A birlaló helyett a védelem azt illeti, akinek nevében a dolgot birlalásban tartja. Továbbá azok a szintén igen jelentős következmények, melyekkel a jogrend a tulajdoni kereset, elbirtoklás, elsajátítás stb. tekintetében a birtokot felruhazza: a birlalásra kiterjesztve már nincsenek.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a birtokot constitualó alkatelemek és a birtok- és birlalásnak ehhez kapcsolt megkülönböztetése tekintetében: a tudomány álláspontja nagy fordulópont felé halad. Sőt a legujabb magánjogi codificatio (a német) a régi doctrina álláspontját már elvetette. Az új irány a birtok tényálladási alkatelemei közül az animus dominit, mint részben felesleges, részben visszas követelményt egészen elveti. Az animus domini megkövetelésének gyakorlatias indító oka csak a birlalásnak a birtoklástól való megkülönböztethetése. E különbségtétel szükségét pedig azon kérdés megoldása indokolja csak, hogy a valamely dolog felett tényleges hatalmat gyakorlónak mikor és mily esetekben adassék meg a specificus „birtokvédelem“. E cél úgy is elérhető, ha a törvény az általában biztosított védelem szabálya alól egyenkint felállítja azokat a kivételeket, melyekben a forgalmi élet a pusztá ténylegesség specialis védelmezését nem kívánja. (Ezek volnának a mai „birlalási“ esetek.) Szükségtelen tehát a birtokosi akarat ingatag elméletét belevinni a jogrend szervezetebe, mert egyrésztől nem is képzelhető, hogy valamely dolog felett tényleges hatalmat erre irányzott akarat nélkül gyakorolni lehessen, másrésztől a forgalmi élet okvetlen megkívánta birtokvédelem sok oly esetben jelentkezik, ahol a birtokakaratot csak a legönkényesebb fictiókkal lehet fennállónak venni, csakhogy a védelem „birtok“ czimén megadható legyen stb.¹

¹ A régi birtoktan ellen a legerősebb és egyuttal kezdeményező támadást Ihering intézete: „Der Besitzwille. Zugleich eine Kritik der herrschenden juristischen Methode.“ (Jena, 1889.) czimű művében. A magyar irdalomban lásd a kérdésre nézve különösen Kiss M.: „A birtokosi akarat“ czimű cikkét (Magyar Igazságügy. XXXIII. k. 25., 244—312. l.) és Schwartz Gusztáv: „Az animus domini birlalata“ czimű cikkét. (Magyar Igazságügy. XXIX. k. 153. l.)

Mai szokásos jogunk azonban még mindig a jelzett régebbi doktrína alapján áll.

60. §. *A birtok védelméről szóló elméletek.*

Irodalmi utalások. Krainz: Id. cz. m. I.; k. 471. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 401. és köv. l.; Savigny: Das Recht des Besitzes. Utolsó kiadás, 1865. Puchta: Lehrbuch der Pandekten. XII. kiadás. Leipzig, 1877. Randa: Der Besitz nach österr. Recht. 1896. stb. lásd az előbbi 59. §-nál az „irodalmi utalásokat“ és Imling „Birtok“, Katona „Birtokkeresetek“ című cziikkeit a Márkus-féle Jogi Lexikon II. kötetében. Ugyanott a részletes irodalmat is. Kováts Gyula: A birtokelméletek. Pest, 1871. Katona M.: A birtok. A Fodor-féle Magánjog. II. k. 143. és köv. l.

A birtok jogi jelentősége főleg abban fekszik, hogy a személy és dolog közötti ezt a tényleges állapotot a jogrend hatóság védelemben részesíti. Arra nézve, hogy e védelemnek mi a jogi fundamentuma, a tudomány még maig sem jutott egyhangu megállapodásra. Sok ideig azzal vélték indokolni a birtok védelmét, hogy a birtok „jog“. Ám a birtok jogi minőségének viszont a birtokvédelem a legfontosabb érve, s eképen előáll az a jól ismert circulus vitiosus, hogy a birtok jog mert jogi védelmet élvez; — jogilag védelmeztetik pedig azért, mert — jog.

A pozitív jog szempontjából persze kevésbé jelentős a birtok védelme alapjának tisztába hozása. Tény az, hogy e tényleges birtoklási állapot mindenha védelemben részesült és részesül maig is. Közönyös lévén ebből folyólag, hogy a védelmet jogpolitikai biztonsági okokból, avagy pusztán csak a gyakorlati vagy gazdasági szükség okán adja meg a jogrend.

A birtok védelmének alapijáról szóló különböző elméleteket a mondottakból érthetően ép ezért csak változatos összeállításban mutatjuk be, tekintettel arra, hogy a birtok sokat vitatott jogi természetére vetnek világosságot.

A birtokvédelmi elméleteknek két csoportja van. Az egyik csoportba azok tartoznak, melyek a birtok védelmének alapját a birtokon kívül fekvő czélokban, tekintetekben keresik. Ezeket nevezzük *relatív elméleteknek*. A második csoportba tartozó elméleteknek ellenben magában a birtokban keresik azokat a belső mozzanatokat, melyek a birtokvédelem alapját megadják. Ezek az *u, n, abszolút* elméletek,

I. *Relativ birtokvédelmi elméletek.* Az ide sorozható teoriák egy része a birtokosnak az erőszakosság elleni védelméből, más része a tulajdon fokozottabb védelme iránt fennálló érdekekből veszi kiindulási pontját.

Savigny szerint¹ a birtoksértés: delictum — jogellenes cselekvény — s így a birtokvédelem alapindoka az, hogy a jogrend a birtoklásban való erőszakos, önhatalmu megháborítást nem tűrheti el. Az ily erőszakoskodások a közrendet oly nagy mértékben megsértik, hogy ellensúlyozásuk csak az azonnali és a puszta birtoklás tényére alapított interdictális védelemmel képzelhető. *Puchlánál*² ez a nézet már oda módosul, hogy a birtokvédelem alapja voltaképp a birtokos személyisége maga s a személyiség érdeke követeli, hogy a birtok legalább is addig, míg a dolog feletti jogkérdések tisztáztatnak, megvédelmeztesék.

Ihering a birtok védelmének alapját abban látja, hogy a birtok = valószínű tulajdon. Azaz a birtok külsőleg a tulajdon ténylegességét (Thatsächlichkeit) tüntetvén fel, védelmével a tulajdon védelme nyeri meg szükségképi kiegészítését. A birtokvédelem eképpen nem más, mint a tulajdonosnak nyújtott bizonyítási könnyebbség. Ez a védelem ugyan egyuttal a nem tulajdonos birtokosnak is javára szolgál, de csak addig, míg a tulajdon iránti jogkérdések el nem döntetnek. Rendes esetben azonban a birtokos egyidejűleg tulajdonos is, s így a birtok védelmében voltaképp tulajdonát védi. Mindebből következik, hogy a birtokvédelem nem magáért a birtokért, hanem kizárólag a tulajdon minél intenzívebb védelméért áll fenn.³

Hasonló eszmekörben, bár ujnak tetsző irányban fejtegeti *Krainz*⁴ a maga elméletét, mely szerint az egész birtokvédelem célja csak a peres felek perbeli állásának, nevezetesen az alperesi helyzetnek fixirozása. Elv, hogy: „Actore nil probante reus absolvitur.“ Ám ez elvet és annak jelentőségét könnyű volna ki-

¹ Das Recht des Besitzes, című hires műve; I. kiadás. Giessen, 1803. Utolsó (7-ik) kiadás. Bécs, 1865.

² Lehrbuch der Pandekten. XII. kiadás. Lipsce, 1877.

³ Ihering: Über den Grund des Besitzschutzes cz. m. Megjelent a Jahrb. f. Dogmatik című folyóiratban.

⁴ System des österr. allg. Privatrechts cz. m. III. kiadás. (Bécs, 1899.) I. k. 471. és köv. l.

játszani. Csak a birtokvédelem nyújthat tehát biztosítékot az ellen, hogy az, aki idegen birtokban lévő dologra vágyik és bizonyítékai annak rendes uton való megszerzésére nincsenek, ne használjon erőszakot, s ne helyezze be saját magát a birtokba, kényszerítvén ezzel a birtokból kivetett volt birtokost az ellene felperesként való fellépésre. A „*beati possidentes*“ helyzetét és jogelőnyeit a bizonyítás tekintetében erőszakkal vagy ravasz módon megszerezni: nem állhat a jogrend sanctiója alatt.

II. Szemben állanak a relativ elméletek az *absolut* jellegűek, melyek, mint mondók, magában a birtok belső lényegében keresik a kérdés megoldását.

Ezek között legelterjedtebb az u. n. *akarati elmélet*, mely szerint a birtoklásban az az egyéni akarat nyer megtestesülést, hogy a detentiót (az uralom alatt tartást) a dologra nézve a saját magunk részére kívánjuk gyakorolni, megvalósítani. Ez a birtoklásban realizált akarat bár tisztán tényleges csak, sőt esetleg minden joggal a legkirívóbb ellentétben áll, mégis védelemben részesítendő minden önhatalmu sértéssel szemben, tekintettel az akarat általános természetére; hiszen az egyéni akarat szabadságának elismeréséből és érvényesítéséből áll s azon épül fel az egész jogrendszer. (Bruns, Windscheid, Randa stb.)

Dernburg szerint¹ a birtok a tényleges társadalmi rendnek az anyagi javak szétosztottságának a kifejezője. Eszközt és lehetőséget nyújt az egyeseknek arra, hogy szükségleteiket kielégíthessék. A javak e tényleges szétosztottságának megszakítása (birtoksértéssel) helyre nem hozható zavart idézne elő. Tényleges vagyoni állásunknak sérthetlensége a társadalmi együttélésnek egyik előfeltétele.

Dernburg tehát a birtok védelmének alapját tisztán gazdasági s társadalmi jelentőségében keresi.

Futólagos pillantást vetve ezekre az elméletekre, mindenikben lehet a helyes gondolatok mellett kifogásolható tételeket is találni. Ez pedig épen arra mutat, csak, hogy a probléma még mindig nincs teljesen megfejtve.

Ha Savigny a birtokvédelmet a tényleges, bár jogilag talán nem is igazolható állapotok erőszakos felforgatásával szemben

¹ Pandekten. V. kiadás. Berlin, 1896. I. k. 404. l.

véli megadandónak, nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a birtokháborításnak, illetőleg elvonásnak az erőszak csak egyik módja (vis), mely mellett ott szerepel az alattomos birtokba csuszás, a birtokból ravaszul való kiközösítés stb. Ám, ha ezeket az eseteket az erőszakos sértés fogalma alá subsummáljuk is, fennmarad az elmélet gyengéjeképpen az a körülmény, hogy végconsequentiainak kifejtésével visszajutunk arra az ép Savigny-től elvetett álláspontra, hogy a birtok: jog. Savigny követői erre való tekintettel fejlesztették át mesterük elméletét az u. n. akarati elméleti álláspontra.

Ithering elméletének meg ott a sebezhető része, hogy a birtokvédelemben a tulajdon védelmének tökéletesbbitését látván: ezen felfogás értelmében nem szabadna a birtokvédelmet elismerni és megadni ott, ahol a „birtoksértő“ tulajdonjoga világos és bebizonyított, vagy ahol a tulajdon bebizonyítását a birtokos beismerése feleslegessé teszi. Krainz-nak nézetére pedig találó az a megjegyzés, hogy a birtokvédelem célja nem a birtokos kényelmes alperesi szerepének biztosítása, hanem a megháborított, illetőleg elvont birtok birhatása; nem azért birunk ugyanis, hogy perelhessünk, hanem azért perelünk, hogy birhassunk. (Burkhard.) A leginkább uralkodónak mondható akarati elmélet sem ment a kifogásoktól. Ha alapelve az akarat elismert és érvényesített szabadsága, mely valakinek birtoklásában már realizálva áll előttünk, úgy nincs eléggé megindokolva az, hogy a birtoksértésben szintén realizáltan megjelenő akarata az elmélet alapfelfogása ki ne terjesztessék. A birtok feletti versengésben akarat áll akarattal szemben, mi legyen tehát az oka annak, hogy közülök csak egyik, t. i. a tényleges birtokosi akarat van a védelem kiváltságával felruházva? Amire az akaratelmélet nem tud megfelelni, az épen a feltett kérdésben, nevezetesen abban áll, hogy a birtoklás ténye miért ad az egyik akaratnak a másikkal szemben elsőbbséget?

A helyes felfogás, nézetünk szerint, a Dernburg-féle elméletben s a jogállam eszméjében keresendő. A jogállam elve, hogy az önbíráskodásnak csak a legkivételesebb esetekben ad helyet. Akár igazolható jogilag, akár nem, az a tényleges állapot, melynél fogva valaki a „birtoklás“ helyzetében van: védendő ez a pozíciója a dologgal szemben pusztán csak azért, mert az egyesek

jog- és érdekkörébe hatalmi szóval beleavatkozni kizárólag az államnak van joga. Az igények önhatalommal való érvényesítése ellenkezik a modern államfogalommal s ezért van az ily önkényes törekvések és cselekvényekkel szemben a birtokvédelem megadva.

61. §. *A birtok alanya és tárgya*

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 231. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 266. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. 483. és köv. l.; Imling: „Birtok“ a Márkus-féle Jogi Lexikon II. k. 126. l.; Jegyzőkönyvek III. f. 364. és köv. l.; Strohal E.: Der Sachbesitz nach Bürg. Gesetz. 1898. Katona M.: A birtok. A Fodor-féle magánjog. II. k. 55. és köv. l.

I. Birtok alanya. Általános szabály, hogy birtoknak bárki lehet alanya (bárki lehet birtokos), miután a birtoklás tényleges állapot, s így ez állapotha bárki belejuthat. Míg tehát a jogrend bizonyos személyekre vonatkozóan általános vagy részben való jogképtelenséget kimondhat: addig a birtoklásra való képtelenséget nem ismeri és nem is ismerheti.

Hangsúlyozandó azonban, hogy a birtokfogalom egyik alkatelme a birtokakarát lévén: ahhoz, hogy valaki birtok alanya lehessen, akaratképes egyénnek kell lennie. Ahol ez nincs meg, a birtokszerzés is ki van zárva, de a már egyszer megszerzett birtoklás létét a később bekövetkező akaratképtesség nélküli állapot nem érinti. Ezért pl. az alvó ember alvása alatt is — holott ily állapotban nincs akarat — birtokosa marad a zsebében vagy testén lévő dolgoknak. Egyéb esetekben a hiányzó akaratot a törvényes képviselők akarata pótolja, s ez alapon akaratképtelen egyén — pl. egy 12 éven aluli gyermek — javára a törvényes képviselő szerezhethet birtokot. Jogi személyek birtoklása és birtokakarata alapszabályszerű képviselő közegeik birtokában és — akaratában valósul meg.

Egy és ugyanazon dolog felett egyidőben több kizárólagos külön birtoklás nincs. De osztatlanul, egy egészben gyakorolt birtoklásnál egy dolognak több birtokosoa (alanya) is lehet. Ez az u. n. *conpossessio plurium in solidum* — közösbirtok — (Mítbesitz) esete, hol az egyes társbirtokosok egymás ellenében is bírnak birtokvédelemmel, s mindeniket a közösbirtokból egy hányad szerint meghatározott ideális rész illeti.

II. *A birtok tárgya.* A birtoknak tárgya hazai jogunk szerint egyaránt lehet *dolog* vagy *jog*. Ehhez képest megkülönböztetjük a *dologbirtokot* a *jogbirtoktól*.

A) A dologbirtoknak tárgya az elnevezésből érthetően valamely dolog, melyet hatalmunk alatt tartunk (*corpus*), mint a magunkét, a magunk nevében és magunk számára (*animus*). A dolog lehet ingó vagy ingatlan. Sokat vitatott kérdés azonban a tudományban az, hogy állhat-e fenn külön (más személyt illető) birtok a dolog egyes részein is, vagy a birtoklás csak egészre vonatkozhatik?

A kérdésnek másik ága, hogy vajjon annak, aki az egész felett birtokol, a részek felett van-e az egésztől önállóan külön birtoka vagy nincs?

Az első kérdésre nézve ingatlanoknál igenlő a felelet. A birtokosi akarat szabad, tőle függ tehát, hogy az ingatlanak egészére vagy csak bizonyos részére kíván-e kiterjeszkedni. Ezt a dolog természete maga magyarázza s ugyanebből következik, hogy pl. egy élőfán, vagy épületen hasonló részbirtokot elismerni már nem lehet, de igen az épület egyes lakosztályain vagy emeletein. E részben egyébként az is irányadó szempontul szolgálhat, hogy oly részeken való különbirtokról van-e szó, mely részek az „elválasztható alkatrészek“ fogalma alá sorozhatók vagy nem?

A második kérdés eldöntése általában véve szintén igenlő. Itt sem gondolhatunk azonban másra, mint oly összetett dolgokra, melyeknél az egyes részek „elválaszthatók“ s így önálló dologi jelentőségüket az elválasztással azonnal visszanyerhetik. Ennek a tételnek a netaláni elválasztásra és az elbirtoklási idő számítására tekintettel van helye. Pl. elbirtoklás alatt áll egy szekér, melynek egyik kereke lopott. Az elbirtoklás egyszerre fejeződik be szekerem, kereken egyaránt. Ha a kerék az elbirtoklás befejezése előtt még separáltatnék: nem számítunk az elválasztás pillanatától új elbirtoklási időt, hanem folytatjuk a régit. (Krainz példája, id. cz. m. I. k. 485. 1.)

Önként értendő az a tétel is, hogy dolog, birtok tárgya csak a forgalmiképeség fenforgása mellett lehet.

B) *Jog-birtok.* (Juris quasi possessio.) A tudományban már az is vitatott, hogy jogok lehetnek-e birtoknak tárgyai. Még

inkább vitatott, hogy ha igen: melyek azok a jogok, melyekre a birtoklás viszonya létesíthető?

A jogok birtokát a régi római jog is ismerte, bár szűk körre szorítva csak. A későbbi fejlődés során a jog- és dologbirtokra vonatkozó római jogi szabályok mintegy összeolvadtak s ez az álláspont jut kifejezésre pl. az Optk. és a francia Code egységes birtokfogalmában is.¹

Hazai jogunkban a jogbirtok fogalma szintén ismeretes.² Telki szolgálmatkon és az ezekhez hasonló természetű jogokon a birói gyakorlat szokásjog alapján ma is elismeri. Általában véve pedig oly jogokon volna birtoklás elismerhető, melyek hosszas és állandó gyakorlásra alkalmasak. Az u. n. királyi kisebb haszonvételek, melyek a nemesi fekvő javak tulajdonával voltak összekötve, amennyiben még fennállanak, a birtok tárgyai közül nehezen volnának kirekeszthetők. A halászati jogra nézve pláne maga a törvény (1888: XIX. t.-cz. 3. §.), említi a halászati jog békés birtokát. Hasonló természete van a vadászati és kegyuri jogoknak, gyökös iparjogoknak, felülepítményi és örökbérleti jogoknak (1895: XXXVII. t.-cz. 12. §. alapján), sőt elvileg bizonyos kötelmi jogoktól sem lehetne elvitatni, hogy birtok tárgyaiul szerepelhetnének.

A jogok birtoka egyébként a dologbirtoknak utánképzése. A két constitutív elemnek itt is fenn kell forognia. A detentio, illetőleg corpusnak a jog tényleges gyakorlása, az animusnak pedig az az akarat felel meg, hogy a kérdéses jogot magunk számára s a magunk nevében kívánjuk gyakorolni.

¹ Optk. 311. §.: „Minden testi és testetlen dolgok (értsd: „jogok“), melyek a jogi forgalom tárgyai, birtokba vehetők.“ — Code civil Art. 2228: „La possession est la détention ou la jouissance d'une chose ou d'un droit que nous tenons ou que nous exerçons par nous-mêmes, ou par un autre qui la tient ou qui l'exerce en notre nom.“

² E részben ugyan helytelen az 1802: XXII. t.-cikkre való szokásos hivatkozás, mely nem a haszonbérleti jog birtokáról beszél, hanem birtokvédelmet ad a haszonbérletnek a haszonbérleti jognál fogva használt ingatlan birtokára nézve. (Tehát dologbirtok.) V. ö. különben Frank I. k. 231. I.

62. §. A birtok különböző nemei.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 230. Zlinszky: Id. cz. m. 271. és köv. l.; Wenczel G.: Id. cz. m. II. k. 12. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 480. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar z. österr. allg. bürg. Gesetzbuche. (Wien, 1898. VII. Aufl.) I. k. 426. és köv., 449. és köv. l.; Schey: Redlicher und unredlicher Besitzer. Wien, 1898. Lásd továbbá az előbbi §-ok irodalmi utalásait is. Imling K.: Jóhiszeműség. (Jogtudományi Közlöny. 1880. évf. 184, 192, 194. l.)

A birtok mint tényleges állapot, a mondottak szerint védelemben részesül s ahhoz képest, hogy tárgya dolog vagy jog, dolog-, illetőleg jogbirtoknak nevezetik. A birtok egyes nemeit már most nem a birtoknak tárgyára, hanem a birtokos személyiségére, a birtokakarát belső indoklására és külső érvényesülésére tekintettel kell megkülönböztetnünk s e részben oly körülmények veendőik figyelembe, melyek a birtok egyes eseteit más és másképpen minősítik. Ezeknek a megkülönböztetéseknek felette nagy a jelentősége azoknál a joghatályoknál, melyek a birtoklás tényéhez fűződnek, s melyeket itt az egyes birtoknemek felsorolásánál kell részletesen figyelembe vennünk.

A birtok ugyanis *jó vagy rosszhiszemű; jogszerű vagy jogjogszerűtlen; valódi vagy nem valódi (ál)-birtok* lehet.

E megkülönböztetéseknek értelme egyenként a következő:

I. *Jóhiszemű, rosszhiszemű birtok.* Jóhiszeműnek a birtokot akkor mondjuk, mikor valaki valamely dolgot birtokába *vévén, ezen tényének jogszerűtlen voltáról*, valamint oly más ténykörülményekről sem bir tudomással, melyekből birtoklásának jogszerűtlenségét megismerhette volna. Ha ellenben birtoklásának jogellenes voltát tudja, vagy ismer oly ténykörülményeket, melyekből a jogellenesség iránt meggyőződést szerezhett volna, akkor birtoka *rosszhiszemű* lesz (bonae fidei — malae fidei possessio).^{1 2}

¹ Frank: „...ha a birtoknyerő úgy hitte, hogy arra teljes igazsága vagyon, menthető, vagyis jó lélekkel, igaz szándékkal nyert birtoka vagyon; ha pedig tudva, hogy igazsága nincsen, lépett a birtokba, akkor ez hamis szándékkal járó, menthetetlen.“ (Közgazság törv. stb. cz. id. m. I. k. 230—231. l.)

² Az Optk. 326. §-ának nyomán elterjedt vélemény, hogy a jóhiszeműséghez nemcsak a subjektív nemtudás, hanem objektív alap is szükséges; t. i.

A jóhiszemőség criteriuma tehát a birtokbavételi tény jog-szerűtlenségének és az erről meggyőződést nyújtani alkalmas egyéb ténykörülmenyeknek *nem tudása*.

Annak egyébiránt, hogy a birtoknak a jóhiszemőség színezetét mi adja meg: különösen a jó- vagy rosszhiszemőség bonyolításánál és a kezdetben jóhiszemű birtoknak utólagosan rosszhiszeművé való átfordulásánál van jelentősége. A bizonyítás a rosszhiszemőséget állító felet terheli, mert a jóhiszemőség mellett jogi vélelem harcol.¹

Amennyiben pedig lehetséges, hogy egy és ugyanazon dolog több alanynak legyen osztatlan eszmei közösségben birtoklása alatt: a jó vagy rosszhiszemőséget, ha felmerül, az egyes társbirtokosok személye szerint külön kell megállapítanunk. Egyik-másik lehet közöttük jó, a többi pedig rosszhiszemű. A kétféle birtok joghatályai a jó vagy rosszhiszemőség megoszlása szerint csak az illetőkre vonatkoztatandók. Jogi személyek birtoklásának jó vagy rosszhiszemősége az őket képviselő közegek személyében ítélendő meg.

II. Jogszerű, jogszerűtlen birtok (justa-vel injusta possessio). Ennek a megkülönböztetésnek a magyarázata ott keresendő, hogy valaminek birtokába érvényes cím alapján, a jogrend által elismert szerzőmódon jutottunk-e vagy nem? Az Optk. 316. §-a pontosan fejezi ki e szabályt a következően: „Valamely

hogy a birtokos „valószínű okoknál“ fogva a dolgot a „magának“ tartsa. Vagyis a jóhiszemőség hátamögött egy objektíve valószínűsíthető tévedésnek (mely jogszabályra vagy tényekre egyaránt vonatkozhatik) kell lappangania. Különböző példával illusztrálva a jó és rosszhiszemű birtokot így lehet szembeállítani: Ha tudom, hogy az X-től átadás révén szerzett dolog: lopott, vagy ha ezt a körülményekből láthatom (pl. drága ékszerről és egy utczaí csavargóról — mint eladóról — van szó): akkor rosszhiszemű vagyok, ellenkező esetben jóhiszemű. Az Optk. 326. §-ának helytelen fogalom meghatározását szövegrint átveszi a Curia 1906 ápr. 23. I. G. 125. sz. ítélete. (Grill f. Dár 1906. évf. 425.)

Ha a szerzésnél menthető törvénytudás forog fenn, a szerző jóhiszemű birtokos marad. (M. V á s á r h e l y i T. 1909. G. 302/2. sz. — Erd. J. K. III. évf. XLV. sz. eset. — U. ez a Tábla: Ha a birtokos tudja is, miszerint a tki ingatlan, melyet birtokol, más nevében áll: ez még őt rosszhiszeművé nem teszi. (1908. G. 42/3. sz. — Erd. J. K. I. évf. 20. sz.)

¹ Optk. 328. §.; a mi szokásjogunkba is átment.

dolognak birtoka (s ez jogbirtokra is áll) jogszerűnek mondatik, ha érvényes czimen, vagyis a szerzésre alkalmas jogalapon nyugszik. Ellenkező esetben jogszerűtlennek nevezetik.¹

Az Optk. 323. §-a szerint, a dolog birtokosa mellett az érvényes czim jogszerű vélelme áll; s ennél fogva annak kimutatására föl nem hivatthatik. — Gyakorlatunk e szabályt szintén átvette, de tudnunk kell, hogy a jogszerűség vélelmét szószerint nem, s csak annyiban kell értenünk, hogy a birtokos ellen birtoka jogczimének kimutatása iránt felhívási pert indítani nem lehet, s hogy ő, mint esetleges alperes, a bizonyítástól mindaddig, amig felperes legalább prima facie nem bizonyított — fel van mentve. — Ellenkezőleg, ha a jogszerűség vélelmét mereven alkalmaznók, a tulajdoni keresetek alapelveivel és berendezésével kiegyenlíthetetlen ellentétbe jutnánk, s a birtokot, mely végre is csak „res facti“ valósággal megtámadhatatlan, mindennél erősebb joggá avatnók fel.

Hogy az „érvényes czim“ és „szerzésre alkalmas jogalap“ kitételeknek mi az értelme: erről a birtokszerzésnek szabályai során lesz szó.²

III. Valódi és nem valódi (ál)-birtok. Ha a birtok rosszhiszemű vagy jogszerűtlen, avagy a kettő együttvéve, már *hibás* birtok, de e hibáság mintegy fokozódik akkor, ha egyuttal *ál-, vagy nem valódi birtokká is válik*. Ehhez a körülményhez kapcsolódik a valódi és nem valódi (ál)-birtok közötti különbség. Nevezetesen:

Ha valaki a birtokba *erőszakosan beletolakodik* (vis), vagy a birtoklásba *alattomos ravaszkodással becsuszik* (clandestinitas), avagy *állandó joggá igyekszik változtatni azt, ami neki csak szivességből és állandó lekötöttség nélkül engedtetett meg* (praecarium): mindezen esetekben rosszhiszemű és jogszerűtlen birtoka ezenfelül még álbirtokká is válik, míg ellenkező esetben birtoklása *valódi* lesz.³ Amiből következik, hogy *valódi* a birtok mindenütt,

¹ Frank szerint „törvényes, helyes“ (jogszerű) a birtok: „... ha igazolható, azaz, ha olyan módon kerestük, melylyel sajátot nyerni lehet, pl. adomány, csere, hagyomány által.“ — „Ellenkező esetben a birtok törvénytelen, ha t. i. valaki azt vagy erőszakkal, vagy álnokul kereste...“ (Közgazság törvénye stb. cz. id. m. I. k. 230. l.)

² Lásd XXVIII. fejezet.

³ Optk. 345. §.

ahol megszerzésénél sem erőszak, sem alattomoság, sem a bizalommal a mondott módon való visszaélés nem történt, s így nincs kizárva, hogy egyrészt a jóhiszemű és jogszerű birtok is *álbirtokként* legyen minősíthető s hogy a rosszhiszemű és jogszerűtlen birtok, *valódi* birtok lehessen.

IV. *A birtok különböző nemeihez fűződő joghatályok.* Az, aki jóhiszemű birtokos, szemben azzal, kinek birtoka hibás (rosszhiszemű, jogszerűtlen és álirtok) jogositva van arra, hogy:

1. a birtokolt dolgot használhassa és el is fogyaszthassa felelősség nélkül; jogok birtokánál, hogy az illető jogot teljes mértékben gyakorolhassa;

2. jogositva van a birtoklása alatt tartott dologból (illetőleg jogból) huzható összes hasznokat (természeti és polgári gyümölcsöket és önálló dolgokban nem jelentkező egyéb „hasznokat“) igénybevenni. A természeti gyümölcsök ekként tulajdonul őt illetik az elválasztástól kezdve, a polgári gyümölcsök pedig annyiban, amennyiben a békés birtoklás alatt váltak esedékessé. Ebből — megfordítva a tételt — következik, hogy a birtoknak a birtokos ellen indított tulajdoni per folytán való kiadásakor (restitutio) a még el nem választott (függő) gyümölcsök a birtokkal együtt restituálandók.¹

3. joga van a jóhiszemű birtokosnak arra is, hogy a birtok kiadásakor a tulajdonostól a birtokba tett költekezéseinek és beruházásainak megtérítését követelje. Ezekre a követelésekre nézve a közelebbi szabályok a következők.²

A birtokosnak a birtok tárgyára a gyümölcs-huzás és hasznonyerés végett tett kiadásai és költekezései nem térítendőek meg, mert az elért és huzott gyümölcsöket, hasznokat, ő élvezte (l. 2.) s így azok terheit is neki kell viselnie. De a függő gyümölcs előállítására fordított kiadásokat a birtokos már követelheti, mert ezek a gyümölcsök a birtokkal együtt kiadandók.

A nem gyümölcsnyerés végett, hanem magára a birtok tárgyára tett kiadások és abba fektetett beruházások megtérítése tekintetében pedig különbséget kell tennünk, hogy azok *szüksége-*

¹ Frank: Közigazság törvénye Magyarhonban cz. id. m. I. k. 233. I. 141. §.

² V. ö. Frank: id. cz. m. 141. §. 233. és köv. l.

sek, hasznosak, vagy pusztán kényelmi, szépítési czélú (fényüzési) költekezések voltak-e?

A szükséges kiadások (*impensae necessariae*) a birtok tárgyának fentartására — *conservatiójára* — vonatkoznak. Ezek feltétlenül megtérítendőek. Hasznos (*impensae utiles*), valamint fényüzési beruházásait (*impensae voluptariae*) a jóhiszemű birtokos a birtok tárgyából való kapcsolatból kiemelheti s elviheti (u. n. *jus tollendi*) ha csak ez a kiemelés a birtok tárgyának állagsérelme és megrontása nélkül lehetséges. Ha nem, úgy a hasznos beruházások megtérítését azon értékben, melylyel azok a tulajdoni kereset indításakor birtak, — de sohasem nagyobb érték szerint, mint amennyibe a beruházásokor kerültek¹, a tulajdonostól követelheti. A fényüzési beruházások megtérítése, ha a *jus tollendi* nem gyakorolható, a jóhiszemű birtokos részére azon érték szerint eszközendő, amennyivel az ilyen beruházások a birtok tárgyának értékét objective megnövelték.

Végül a jóhiszemű birtokosnak kivételesen arra is van joga, hogy a tulajdonostól a birtok kiadásakor méltányos kárpótlást kérjen azért a költekezéseért, melylyel a birtokot megszerezte. Általános szabály szerint ez ugyan ki van zárva s ily követeléssel a birtokos, ha birtokát elveszti, rendesen csak jogelődje ellen fordulhat; de ha a körülmények olyanok voltak, melyek között a tulajdonos a maga dolgát vagy egyáltalában nem, vagy csak nehezen tudta volna megszerezni, helye van ennek a kárpótlási igénynek, mert ily esetben a birtoknak megszerzése a volt birtokos részéről a tulajdonosra nézve voltaképp a tulajdona visszaszerzésének lehetőségét biztosította.

A hibás birtoknak joghatálya már most a jóhiszemű birtokkal szemben a következőkben nyilvánul:

1. A rosszhiszemű birtokos birtoklása folytonos jogellenességet jelent, miből következően a birtok visszabocsátásánál nemcsak mindazokat a gyümölcsöket és hasznokat köteles megtéríteni, melyeket a birtokból időközben huzott, hanem kártérítéssel tartozik

¹ Ez a szükséges beruházásokra nézve is áll.

Dr. Kolosváry Bálint: A magyar magánjog tankönyve.

azokért a hozadékokért is, melyeket a rövidséget szenvedett tulajdonos a dologból nyerhetett volna.¹

2. Kártérítési felelőssége ezenfelül a birtoklása alatt keletkezett — bár véletlen okozta — károokra is kiterjed.

3. A rosszhiszemű birtokosnak a tulajdonossal szemben a birtok visszabocsátásánál támasztható megtérítési igényei a jóhiszemű birtokoséhoz képest jelentékenyen szűkebbkörűek.

A tulajdonos érdekét is egyaránt szolgáló szükséges beruházások megtérítésére ugyan van igénye, sőt azon költségei megfizetésére is, melyeket haszonnyerés céljából tett a birtok tárgyára, mert hiszen e huzott hasznokat tekintet nélkül arra, megvannak-e vagy nincsenek? a birtokkal együtt ki kell adnia természetben, illetőleg értékben. Sőt a hasznos vagy fényüzési beruházásokra is gyakorolhatja a rosszhiszemű birtokos a jus tollendit, azzal a lényeges eltéréssel azonban, hogy a jus tollendi gyakorlásának az állagsérelem okán való lehetetlensége esetén: kárpótlást a tulajdonostól csak annyiban követelhet, amennyiben azok a beruházások a tulajdonos szempontjából subjective birnak valamelyes értékkel.

Akár a jó, akár a rosszhiszemű birtokos megtérítés iránti jogairól van szó, irányadó szabályul szolgál, hogy a huzott és elfogyasztott gyümölcsök értéke leszámittatván: a birtokosnak csak a felesleg állapítandó meg.

A tulajdoni per megindításának a birtok jóhiszeműségére az a befolyása van, hogy mihelyt a birtokosnak a kereset kézbesített: ettől kezdve a rosszhiszemű birtokossal egyenlő elbánás alá esik. Egy kivétellel. T. i. a perfüggés ideje alatt bekövetkezett véletlen károkért nem felelős, míg a rosszhiszemű birtokos felelőssége ezekre is ki van terjesztve, ám ez a különbség is elenyészik akkor, ha a birtokos immár a rosszhiszeművel egyenlőnek tekintett birtoka tárgyának kiadását konok perlekedéssel szándékosan késlelteti.²

¹ Frank: „...Sőt azt is, amit beszédhetett volna, megtéríteni tartozik; részint azért, hogy más kárával ne gyarapodjon, — ne alieno damno locupletior fiat; — stb. (Közgazság törv. id. cz. m. 234. lap, 141. §.)

² Az adott szabályok tényleges forrása az Optk., melynek idevágó intézkedései (326—338. §§.) szokásjogunkba egészen átmentek.

XXVIII. FEJEZET.

A birtok megszerzése.63. §. *Általában.*

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 235. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 14. és köv. l.; Zlinszky: d. cz. m. 276. és köv. l.; 287: és köv. l.; Krainz Id. cz. m. I. k. 492. és köv. l.; Hirsch: Die Prinzipien des Sachbesitzerwerbes u. Verlustes 1892. Dernburg: Pandekten. I. k. 414. és köv. l.; Pininski: Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbes. 1888. Strohal: Die Succession in der Besitz. 1885. Katona M.: A birtok A Fodor-féle Magánjog. II. k. 59. és köv. l.

A birtokszerzésnél annak a két alkatelemnek megvalósítására van szükség, melyekből a birtoklás ténye áll. Ezek a corpus- (vagy detentio) és az animus. A megvalósítás a birtokosi akarattal minősített apprehensio által történik. Az apprehensio pedig ugyanaz, mint amit a „corpus“ staticailag véve kifejez vagyis a birtok tárgyának megragadása, a physical uralomnak vagy a tényleges hatalom gyakorolhatásának a dolog, illetőleg a jog felett való kiterjesztése.

Önként értetődik, hogy a birtok különböző tárgyaihoz képest az apprehensio cselekvénye külsőleg más és más kell, hogy legyen.

Erre való tekintettel tárgyalandó külön a dolgok és jogok birtokának megszerzése.

A birtokszerzés *egyoldalú vagy kétoldalú lehet.* Utóbbit nevezzük birtokátruházásnak is. Egyoldalú birtokszerzésnél a szerzőnek birtokakarattal párosult birtokbavételi ténye egymagában már létesíti azt a tényállapotot, hogy a dolog felett tetszés szerinti befolyást és hatalmat gyakorolhasson. Így egyoldalúan birtokszerző a tolvaj, a találó, az, aki a vadat elejti, a halat kifogja, aki másnak birtokába beletolakodik, s az előbbi birtokost birtokából kivetí stb. Az ilyen egyoldalú birtokszerzés rendesen tilos önhatalmat is képez és így hibás birtokot alapít, de nem okvetlenül. Áll ez pl. a találásra, vagy a jogos önségély eseteire. Egyoldalú birtokszerzésnek szokták venni az uratlan dolgok feletti

birtokszerzést is,¹ bár helytelenül, mert ezeken az apprehensio a birtoknál sokkal többet, t. i. tulajdont létesít.²

Kétoldalú birtokszerzésnél (vagy birtokátruházásnál) a birtokszerző egy már fennálló birtokot szerez meg a korábbi birtokos megegyezése mellett. A kétoldalú birtokszerzés ép ezért sohasem lehet önhatalmu birtokszerzés.

Örökösödés esetén az elhunyt birtoka ipso jure száll át az örökösre.

64. §. Dolog birtokának megszerzése.

Irodalmi utalások. Lásd az előbbi §-nál.

I. *Egyoldalú birtokszerzés.* Valamely dolog birtokának egyoldalú cselekvénnyel való megszerzéséhez az erre irányzott birtokszerzési akarat mellett a dolog *apprehensiója* szükséges. Mivel azonban az egyes dolgok különböző természeti minőségéhez az apprehensiónak alkalmazkodnia kell, (másképp veszünk hatalmunkba pénzt, állatot, szerszámokat stb.) általánosságban azt kell megkívánnunk, hogy a dolog a felette való birtok megszerzettsége szempontjából oly helyzetbe hozandó az apprehensio folytán, mint amilyen helyzetben a tulajdonos szokta tartani a maga dolgát. Így nem szükséges okvetlenül a szó szoros értelemben vett „megragadás“ a birtok egyoldalú megszerzéséhez, hanem igenis, a tulajdon külső látszatának megvalósítása. Amely cselekvény tehát a tulajdonban való tartás helyzetének, illetőleg ezen helyzet külső látszatának előidézésére alkalmas: az egyuttal a birtokszerzésnek is az előfeltétele.

A mondottak szerint az ingó dolgokon való egyoldalú birtok szerzés az erre irányuló akarat mellett be van végezve a kézhezvétel (pl. pénznél) a megragadás, az őrizet alá vétel s abban

¹ Így az Optk. 314. §., mely a „szabadon álló jogok, illetőleg dolgok“ feletti közvetlen, illetőleg egyoldalú birtokszerzésről beszél. A „szabadon álló jog“ kitétel nyilván non sens; uratlan, alanytalan jogok nem létezők; az pedig, hogy valamely jog tényleg nem gyakoroltatik, nem teszi még azt „szabadon állóvá“. — A szövegben felhozott az a példa, hogy a vad elejtése, a hal kifogása stb. szintén egyoldalú birtokszerzés: úgy értendő miszerint a vadászatra, halászatra nem jogosult szerez birtokot ezen az úton, mert a vadászati, halászati jog jogosítottja a vad elejtésével, illetőleg a hal kihalásával tulajdont szerez.

² L. tulajdonszerzés occupációval.

való megtartás által (pl. vadállatnál, melyet nem elegendő elfogni, hanem őrizetbe venni is szükséges).¹ S mivel a birtokosi akarat folytonos ébersége esetén a detentio ténylegességében megszakítás is állhat be, a már egyszer megszerzett birtok fennmarad, míg csak annak rendje-módja szerint meg nem szűnik. Az őrizet alatt tartás sem oly követelmény továbbá, melynek a birtokszerzés *után* minden esetben okvetlen *tényleg meg* kell lennie. Ha erre nézve a lehetőség (tényleges hatalom gyakorlásának állandó lehetősége) fenforog: ez is elegendő. Ilyenkor fictiv-őrizetről beszélünk. Ezért pi. birtokosa valaki annak a tojásnak, melyet tyukja akár esetleg az utcára is rakott le, vagy azoknak a gyümölcsöknek, melyek a kerti fáról lehullottak.

Ingatlan dolog birtokának egyoldalú megszerzésénél a közvetlen apprehensiónak az ingatlan megszállása, elhatárolása, bekerítése határjelekkel való megjelölése vagy megmunkálása felel meg; háznál: a beköltözködés, a kulcsok átvétele² stb. Fontos körülmény, hogy mindezen birtokszerző cselekvények tartós és állandó hatálylyal legyenek összekapcsolva.

Ha az egyoldalú cselekvénnyel való birtokszerzés másnak birtokában volt dologra vonatkozik (birtokelvonás) ez esetben csak úgy lesz a szerzés teljesen bevégezett, ha az elvonás következtében a dologon volt korábbi birtoklás egészen megszűnt.

II. *Kétoldalú birtokszerzés.* (Birtokátruházás.) Ha a másnak birtokában álló dolog felett úgy szerzünk birtokot, hogy birtokszerzésünkhöz a korábbi birtokos beleegyezése is hozzájárul: a birtokszerzés kétoldalú, vagyis ez esetben birtokátruházás történt. Az ilyen birtokátruházás egyfelől az egyik (a korábbi) birtoklás megszűnését, másfelől az új birtoklásnak megalapítását jelenti. Mondjuk a birtokátruházást birtokátadásnak is, megjelölve ezzel a kétoldalú birtokszerzés módját; — e kitétel azonban nem egészen pontos, mert egy tényleges állapotnak „átadásáról“ beszélni kevésbé mondható értelmesnek. De, mert átadatik a *dolog* hogy a rajta gyakorlandó hatalom tényleges állapotát

¹ Optk. 312. §.: „...az ingatlanok pedig megszállás, elhatárolás bekezet által vétetnek birtokba“.

² Optk. 312. §.: „... az ingatlanok pedig megszállás, elhatárolás bekerítés, megjelölés, vagy megmunkálás által vétetnek birtokba.“

és annak előnyeit a birtokszerző élvezhesse: a kifejezés mégis megáll s egészben véve szokásos.

Az átruházás folytán megszerzett birtoklás a korábbinak egyszerű folytatása gyanánt tekintendő. Ennek a szabálynak az elbirtoklási idő számítása és a vélelmezett tulajdonra alapított tulajdoni kereset szempontjából van kiváló jelentősége.

Miként az egyoldalú birtokszerzésnél a dolog physicali minémisége szerint különböző az apprehensio cselekvénye: úgy áll ez a kétoldalú birtokszerzés esetében az átadásra is.

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk ingó és ingatlan között.

Ingóknál mint legáltalánosabb birtokátruházási mód a megszerzendő birtok tárgyát képező dolognak *kézről-kézre* való átadása szerepel. Ha az átadónál a birtokátruházási az átvevőnél a birtokátvételi szándék s utóbbinál az a physicali apprehensio is fennforog, mely a dolgot *nála* a tulajdonban tartásnak megfelelő helyzetbe hozza: a régi birtok megszűnt, s az új megszerzettetett.

De ez a physicali átvétel sem szükséges feltétlenül. A birtokátruházó átruházási és a másiknak birtokszerzési akarata mellett el is maradhat, ha a dolog a tényleges átvétel nélkül is oly helyzetbe hozatott, amely a birtokszerző tulajdonának külső képét mutatja. Pl. ha a birtokot átruházó fél a dolgot a birtokszerzőnek lakására viteti; földjére rakatja stb. Ezt az esetet nevezük *longa manu traditio*-nak.

A *longa manu traditio*nál a dologgal történő helyváltozás sem szükséges okvetlenül. Ha a birtokátruházás iránt a felek között az egyezség megtörtént, a birtoklásban bekövetkezett alanycsere a dologra alkalmazott felírás, jelek, czimerek stb. alkalmazásával feltüntethető. A tényleges átadást ily esetben ezek a jelek pótolják, holott is *képletes, symbolicus átadásról* beszélünk.

Ugyancsak a birtok tárgyának helyváltoztatása s minden átadási actus nélkül megy végbe a kétoldalú birtokszerzés a *brevi manu traditio* és a *constitutum possessorium* esetében.

Az előbbiről ott beszélünk, ahol a birtokos — akinek tehát csak *corpus*-sza van a dolog felett — a birtokossal való megegyezés folytán a dolgot immár nem a más nevében és javára, hanem

a maga nevében, a maga számára mint a magáét tartja detentioja alatt. Tehát pl. a letéteményes, aki a letevő nevében birlal, megveszi a letét tárgyát a letevőtől s ettől kezdve ő lesz a birtokos.

Megfordítottja ennek a constitutum possessorium, mint birtokátruházás. Itt nevezetesen az eddigi birtokos ruházza át birtokát másra, de úgy, hogy a dolog birlalatában továbbra is ő marad benn. Pl. a tulajdonos eladván dolgát, ténylegesen nem szolgáltatja ki azt a vevőnek, hanem mindjárt továbbra is magánál tartja a megegyezés szerint bérletben, mint *birlaló*. (Eddig a saját nevében és saját számára birlalt, tehát *birtokos* volt; most már azonban más nevében gyakorolja a dolog feletti detentiot.)

Ingatlanoknál a birtokátruházás kézről-kézreadással nem lévén elképzelhető, az átadás actusát itt az ingatlan birtokába való bevezetés vagy symbolicus átadás pótolja. (Háznál pl. a kulcsok kiszolgáltatása, jelek alkalmazása stb.) Brevi manu traditio és constitutum possessorium önként érthetőleg ingatlanok birtokának átruházásánál is helyt foghatnak.

65. §. Jogok birtokának megszerzése.

Irodalmi utalások. Lásd 63. §-nál.

Jogok birtokának megszerzéséhez, szintén a birtoklás két constituens alkatelemének, a corpus- és animusnak valósulása szükséges.

A corpusnak jogok birtokánál a kérdéses jog gyakorlatát képező cselekvényeknek foganatosítása felel meg, az animusnak pedig az az akarat, hogy a jog gyakorlatához a magunk nevében, a magunk számára fogjunk hozzá. Egy telki szolgálmat pl. azt, hogy valakinek udvarán átjárhassunk a jog tartalmát kitevő átjárás elkezdésével veszünk birtokba — természetesen mindig feltételezve az animus domininek megfelelő birtokszerzési akarat fenforgását.

Amennyiben pedig a jogok birtokát épúgy meg lehet szerezni akár önhatalommal — akár a korábbi jogosított beleegyezésével, mint a dologbirtoknál: ebből következik, hogy a jogok birtokának megszerzése szintén egy — illetőleg kétoldalú.

Mint a dolgok birtokánál, ugy itt is áll a szabály, hogy a birtokszerzés oly terjedelmű, ameddig a birtokszerzést megállapító tény kihat.

66. §. *Helytesszel való birtokszerzés.*

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 235. l.; Krainz: I. cz. m. I. k. 500. és köv. l.; Arndts: Lehrbuch der Pandekten. (III-te Aufl. München, 1859.) 206. és köv. l.; Dernburg, Pandekten I. k. 424. és köv. l.; Hauser: Stellvertretung im Besitz 1871. Schlossmann: Der Besitzerwerb durch Dritte. Leipzig, 1881.

A dolog- és jogbirtok megszerzését eddig abból a szempontból tárgyaltuk, midőn a szerzést közvetítő egyoldalu vagy kétoldalu jogügyletet saját személyünkben hajtjuk végre. A képviselő általános elvéből kifolyólag, — mely elv a vagyoni jellegű viszonyok létesítésében alig szenved itt-ott korlátozásokat — következik, hogy birtokot képviselő közbejöttével is lehet szerezniünk.

A birtokszerző cselekvényeket tehát helytünk és nevünkben s a mi javunkra más is foganatosíthatja, ami pedig a birtok második elemét, a birtokakaratot illeti, ennek kifejezésre juttatására szócsökképen akár mechanicus eszközök is volnának alkalmazhatók; még inkább egy nevünkben eljáró helyettes.

A birtok megszerzésének helyettes közbenjárása mellett az a feltétele, hogy az apprehensiot a helyettes foganatosította legyen, még pedig a helyettesített nevében és az ő számára. A birtokakarát eképen a helyettesített, illetőleg képviselt személyében van meg. Ha a helyettes saját nevében járna el, ő volna a birtokos, nem pedig megbízója. Amennyiben pedig valaki megbízás nélkül szerez birtokot másnak nevében és javára, vagy esetleges megbízása körének áthágásával: az ilyenkor tényleg helyettesített birtokszerzése az ő utólagos jóváhagyásától függ. A jóváhagyásnak az apprehensio cselekvényeig visszaható ereje van, tehát jóváhagyás esetén ugy tekintjük a helyettes eljárását, mintha eredetileg is megbízás alapján működött volna. Ez azonban vitás.

Tekintettel arra, hogy az animus domini szigorú megkövetelése lehetlenné tenné az akaratképtelen személyek birtokszerzését: a helytesszel való birtokszerzés lehetőségének elismerése

elégíti ki az e részben mutatkozó szükségletet. Azaz, szabály, hogy azok a személyek, kik jogilag revelans akarathatározásra képtelenek: birtokhoz csak törvényes képviselőik révén juthatnak. A törvényes képviselést természeténél fogva a birtokszerzés ugyan a képviselt akarathatározó személy javára, de már a képviselő nevében történik, miből következik, hogy míg a helyettesel való birtokszerzés fent tárgyalt eseteiben a helyettesnek magának nem szükséges teljesen cselekvőképesnek lennie, addig ez a körülmény az akarathatározó személyek javára eszközölt birtokszerzésnél már feltételszámba megy.

XXIX. FEJEZET.

A birtok megszűnése.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 236. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 18. l.; Zilinszky: Id. cz. m. 280. és köv. l., 288. és köv. l.; Krausz: Id. cz. m. I. k. 506. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 430. és köv. l.; Arndts: Id. cz. m. 209. és köv. l.; Katona M.: A birtok. A Fodor-féle magánjog. II. k. 92. és köv. l.

A birtok megszűnése kettős módozatú lehet. Megszűnhetik *relative*, azaz csak a volt birtokosra nézve, mikor is a megszűnt birtoklás helyébe azonnal belép egy újabb birtoklás. Ez az eset mindott, hol birtokátruházás történt, vagy ahol a birtokot a birtokostól egyoldalú cselekvénnyel tudomása vagy akarata ellenére elvonták. Pl. ingatlan birtokából való kidobás, hacsak a kidobott magát a birtokba önszegélylyel in continuo vissza nem helyezi.¹ A relatív birtokmegszűnés tehát mindig összeesik egy más személy birtokszerzésével. Megszűnhetik továbbá *absolute*, vagyis úgy, hogy a birtoklás, mint ilyen egyáltalában megszűnik létezni, mert a birtokos mind corpusszát, mind birtokakarátát végleg feladta s a contituens alkatelemek széthullásával szétesik a birtoklás tényleges állapota is.

Amennyiben a relatív birtokmegszűnés egyidejűleg más oldalról birtokszerzést is jelent: voltaképp csak a birtok abszolút megszűnési esetei veendőek figyelembe, még pedig azon különbségre való tekintettel, mely a dolog és a jogbirtok között fennáll.

¹ Lásd erről alább a XXX. Fejezet.

Dologbirtokának megszűnése. A birtok két alkatelemből, a corpusból és animusból áll. Mindkét alkatelem tekintetében külön-külön érvényesülhetnek oly ténykörülmények, melyek az egész birtoklás elvesztét vonják maguk után.

Corpore, vagyis a detentio, a tényleges uralom alatt tartás lehetlenné válása okán megszűnik a dolog birtoka, ha *a*) a birtok tárgya megsemmisül;¹ *b*) ha feldolgozás (specificatio) folytán egész valója annyira megváltozott, hogy már annak, ami volt, nem tekinthető;² *c*) ha a birtok tárgya elvész vagy egyéb körülmények folytán a birtokos hatalomköréből a visszaállíthatás reménye nélkül kikerül.³

A felsorolt megszűnési esetekből látszik, hogy a dolog feletti tényleges hatalom gyakorolhatásának pillanatnyi, nem állandó jellegű szünetelése, vagy lehetetlenülése még nem idézi elő a birtok megszűnését. Áll ez az animusra is. A birtokakarát látszólagos elhalványulása sem teszi a birtokot még pusztá birlalattá, hanem szükséges, hogy amiként a detentióknak éppen az ellenkezővé, azaz „nem detentióvá“ kell változnia, úgy az animusnak is az ellenkezőre, t. i. nem-birtoklási akarattá kell átfordulnia (animus vel corpus in contrarium actum).

Nevezetesen *animo*, azaz a birtokakaratra való tekintettel megszűnik a birtok, ha a birtokos azzal az akarattal, hogy a dolgot sajátjaként tartsa magánál, kifejezetten vagy hallgatagon felhagy (derelictio). A birlalatban továbbra is megtartás nem alterálja a birtok megszűnését, mert az itt szóbanforgó vonatkozásban egyetlen követelmény a birtokakaratnak ép az ellenkezőre való átfordulása. Az ilyen derelictio vagy onelidegenítés jellegével bír s ezért szükséges, hogy a derelinqualónak teljes cselekvési képessége legyen.⁴

Jogok birtokának megszűnése. Jogok birtoka megszűnik, ha a birtokosi akarat teljes felhagyásával a birtokos a birtoka tárgyat képező jogot nem gyakorolja.

¹ Ingatlanok tekintetében sincs kizárva.

² Pl. deszkából valaki butorokat farag: a deszka feletti birtokom már csak azért is megszűnik, mert a feldolgozása folytán a deszka, mint ilyen, végkép megsemmisült, lévén a belőle előállított dolog (a butor) egészen más.

³ Pl. a tengerbe esett gyűrű; az erdőbe szabadult vadállat.

⁴ Ha tehát pl. a kiskoru aranyóráját, melyet megunt, derelinquálja, jogi érvényessége ennek a cselekvényének nincs.

A fősuly itt is a birtokosi akarat megszűnésén fekszik, mert a tényleges nem gyakorlás egymagában a jog birtokát még meg nem szünteti. — Ez csak oly esetben következik be, ha a jog gyakorlása az állandóság jellegzetessége mellett lehetetlenné vált. Egy affirmatív szolgalom, birtoka pl.¹ a jog gyakorlásának lehetlensége okán (tehát *corpore*) megszűnik, ha a szolgálommal terhelt tulajdonos ellentáll és a jog igénybevételét megakadályozza,² a kivetett birtokos pedig védelemmel nem él. A jog gyakorlásának lehetlensége s így a birtokmegszűnés egyébként nemcsak a birtokolt jog kötelezettjének ellentállása, hanem más ténykörülmények, nevezetesen *véletlen* (szolgálomnál pl. a szolgáló telek megsemmisülése) vagy a jognak időközben való elévülése vagy megszűnése³ miatt is bekövetkezhetik.

Animo megszűnik a jogok birtoka, ha a birtokosi akarat is megszűnt. A birtokosi akarattal való felhagyás kifejezett vagy hallgatag lehet; utóbbi esetben nagy szerepe van a forgalmi felfogásnak annak megítélésénél, hogy a jogot nemgyakorló birtokos bizonyos tényeiből lehet-e egyuttal birtokakarátának felhagyására is következtetni.

Külön kell megemlékeznünk az oly birtok megszűnéséről, melyet helyettessel szereztünk, s mely birtokban még mindig a helyettes van benne. Az ilyen helyettessel való birtoklás megszűnésének okai csak a helyettesítettre tekintettel, ennek személyében érvényesülhetnek. Ha tehát a helyettes a birtokot uralma alól tényleg kibocsátja, a birtoklás közvetítésére irányuló szándékával felhagy, meghal, cselekvőképességét elveszti (megbolondul): mind ezen körülmények a helyettesített birtokára vissza nem hathatnak, s az továbbra is fenmarad. Ellenben oly események, melyek a képviselt nevében birtokló helyettest a dolog feletti tényleges uralom lehetőségétől úgy fosztják meg, hogy a birtok fentartása a képviselőre nézve is lehetetlenné vált (pl. a helyettes megtalálás

¹ Affirmatív telki szolgalom áll fenn, pl. ha a szomszédom telkén átjárhatok s ezt a szomszéd tűrni köteles.

² Itt nincs az ellentálló részén birtokszerzés, mert saját dolgán senki sem szerezhethet szolgálmat.

³ Pl. a birtok tárgya egy telki szolgalom s a birtokos a szolgáló telek tulajdonát megszerzi; — *nemini res sua servit*, — a szolgálmi jog *ipso jure* megszűnik s vele együtt a szolgálmi jog birtoka is.

reménye nélkül elveszti a birtok tárgyát): a birtok megszűnését éppen úgy maguk után vonják, mintha valamely megszűnési ok, pl. a birtoklási akarattal való felhagyás, közvetlenül a képviselt személyében érvényesült volna.

Akaratképtelen személyek birtokának megszűnéséről a törvényes képviselő személyében kell a birtokakarattal való felhagyásnak bekövetkeznie, amint ez a mondottakból önként értetődik.

XXX. FEJEZET.

A birtok védelme.

67. §. A birtokvédelemről általában. Előfeltételek; birtokvédelmi eszközök.

Irodalmi utalások. Lásd a 60. §. „Irod. utalásait“, továbbá: Frank: Id. cz. m. I. k. 232. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 19. és köv. l.; Krausz: Id. cz. m. I. k. 509. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 290. és köv. l.; Randa: Der Besitz. nach österr. Recht. (1896) 148. és köv. l.; Imling: „Birtok“ cz. cikke a Márkus-féle Jogi Lëxikon II. k. 126. lap. Katona: „Birtokkeresetek“ cz. cikke ugyanott 136. és köv. l. Ugyanitt a részletes irodalom is. Továbbá: Schwarz G.: Szóbeli birtokháborítás. (Jogtudományi Közöny 1891 decz. 18-iki sz.) Katona M.: A birtok. A Fodor-féle magánjog II. k. 103. és köv. l. Kiss Albert: Dolgozatok a magánjog köréből. (Kassa 1910.) 57—151. lap.)

A birtok jogi jelentősége azon sarkallik, hogy a birtokos a birtokába való beavatkozások, s a birtoktól való önkényes megfosztásokkal szemben, tekintet nélkül a zavaró cselekvények jogos vagy jogtalan voltára, védelemben részesül.¹ Ennek a birtokvédelemnek jogi alapjáról a kérdésre vonatkozó elméletek vázlatos ismertetése során volt szó. Ezuttal a védelemnek előfeltételeit és a birtokvédelmi eszközöket kell közelebbről figyelembe vennünk.

A birtoksértésekkel szemben igénybevehető birtokvédelemnek két előfeltétele van.

Először: szükséges, hogy *birtoklás* csakugyan fenforgott legyen; hogy ez a tényleg fennállott birtoklás jó- vagy rosszhiszemű, jogszerű vagy jogszerűtlen, valódi vagy álbirtok volt-e, nem jön

¹ 1802: XXII. t.-cz. 1. §. 1807: XIII. t.-cz. 3. §. Optk. 339. §.

számításba. Másodszor: szükséges a *birtoksértő cselekvény*. A birtoksértő cselekvény minőségére nézve megjegyzendő, hogy az vagy olyan, mely a cselekvőnek magának alapít birtokot az eddigi birtokosnak kiszorításával, vagy olyan, mely a birtokosnak a birtok tárgya tekintetében gyakorolt tényleges uralmát megakadályozza, megnehezíti s legalább is némely vonatkozásokban lehetetleníti. Megkivántatik azonban az is, hogy a birtoksértő cselekvény szándékosan és önhatalmulag legyen elkövetve. Aki tévedésből, vagy a birtokos engedélyében bízó jóhiszeműséggel, plane előre kikért beleegyzésével avagy a törvény rendes útjának igénybevételével foganatosít oly cselekvényeket, melyek tényálladéuk szerint különben birtoksértésnek volnának minősíthetők: nem követ el birtoksértést, s legfeljebb (az elől említett esetekben) kártérítéssel tartozik.

A birtoksértő cselekvényt előleges megbízás vagy utólagos jóváhagyás mellett helyettes is elkövetheti. Ilyenkor birtoksértő az, aki a megbízást adta, vagy a sértés jóváhagyásával azt a maga tényének tekinti. A megsértett ugyan közvetlenül a helyettes ellen is fordulhat, ám ez a következményeket, helyettesi minőségére való hivatkozással (*nominatio auctoris*), magától elháríthatja.¹ Kevésbé tiszta a helyzet, ha a jóváhagyás elmarad, s a megbízás nélküli helyettes birtoksértő cselekvényével magában áll. Ilyenkor őt kell birtoksértőnek tekintenünk, habár a sértő cselekvényt nem is a maga javára követte el s a birtok elvonásával nem a maga számára kívánt birtokot alapítani.²

A mondottakból következőleg a birtoksértésnek két minőségileg különböző fajtája van. A birtok megháborítása és a birtok elvonása. Birtokháborításnál a birtok tárgya feletti tényleges uralomnak gyakorlása zavartatik, illetőleg akadályoztatik. Birtokelvonásnál pedig maga a birtok tárgya vétetik ki egészben vagy részben a birtokos hatalomköréből, (birtokból részben vagy egészben való kidobás), amihez képest a birtokvédelem is háborítás és birtokelvonás esetén rokontermészetű ugyan, de nem *azonos*.

A birtokvédelem eszközei *az önhatalom* és a hatóságok által nyújtott u. n. *birtokkeresetek*.

¹ Ép úgy, mint a tulajdoni perrel megtámadott haszonbérő.

² Kraïnz szerint a kérdés illetén eldöntése nem indokolható. (V. ö. System des österr. allg. Privatrechts cz. m. I. k. 515. l. III. kiad. Bécs, 1899.)

Az önhatalom csak rendkívüli birtokvédelmi eszköz s kizárólag olyankor foglalhat helyet, mikor a hatósági jogsegély igénybevételére a közvetlenül fenyegető birtoksértéssel szemben már nincs idő.¹ Az önhatalom különben a vim vi repellere cuique licet elve nyomán arra jogositja fel birtokost, hogy a birtokháborítót a birtokháborításban az eset körülményeihez mért és szükségesnek mutatkozó tényekkel megakadályozza, avagy az erőszakkal elvont birtokba magát erőszakkal visszahelyezhesse.² E részben szabály, hogy ha az önhatalmu visszahelyezkedés a birtokelvonással in continenti történik, a megsértett, de visszahelyezkedő birtokos birtoklását a jogrend megszakítottak nem tekinti. Ha pusztán a háborítással szemben való védekezés, a sértés „visszaverése“ forog fenn: az önhatalom, mint jogos önvédelem jelentkezik s a szabálynak e vonatkozásban a bünt. törvénykönyv szerint (1878: V. t.-cz. 79. §.) tétéles alapja is van. Az elvont birtoknak visszaszerzése ellenben mindig csak mint jogos önsegély jöhet számításba.³

A birtokvédelem rendes eszköze a birói hatóságok előtt indítandó birtokper. A birtokper pedig a szerint, hogy csak háborításról vagy a birtok teljes elvonásáról van-e szó: vagy birtokháborítási vagy u. n. sommás visszahelyezési per.

Világos szabály, hogy a birtokvédelem csak a birtokost illeti, a birtokoson azonban, ki másnak nevében gyakorol valamely dolog felett tényleges hatalmat, nem. Ez a tétel azonban nem kivételnélküli. S hazai jogunk szempontjából a birtokvédelem megilleti a bérlőt és haszonbérlőt is, kik pedig birtokosok, még pedig nemcsak harmadik személyekkel, hanem a bérbe- és haszonbérbeadóval szemben is. De nem feltétlenül. Ugyanis harmadik személyek birtoksértő — különösen birtokot elvonó — cselekményeivel szemben akkor, ha a bérbe-, haszonbérbeadó a birtokkereset megindítását nem vállalja; az önsegélylyel való visszaverés azonban

¹ V. ö. az önsegélyről 29. §. során mondottakkal.

² Az önsegélynek jogosságát a birtokvédelem szolgálatában elismeri és hangsúlyozza Werbőczy is. (Trip. I. R. 68. cz. pr.)

³ Pl. a tolvajtól azonnal üldözöbe vevén őt; erővel visszaveszem az ellopott dolgot; — vagy kivetnek az ingatlan birtokából s rögtön rája visszafoglalom azt stb. Az Optk. 344. §., — mely a mi jogunkba egészen átolvadt — így rendelkezik: „A birtokjoghoz tartozik a birtokbani magamegoltalmazás és azon esetben, ha a birói segély későn érkeznék, az erőhatalomnak ahhoz mért visszaverési joga is.“

feltétlenül. A bérbe-, haszonbérbeadóval szemben akkor, ha a bérlő, haszonbérlő a szerződéses kötelezettségeknek a maguk részéről teljesen eleget tettek. A bérbe-, haszonbérbeadónak ellenesetben a szerződést nem teljesítő bérlőt, haszonbérlőt jogában áll a birtokból önsegély vagy hatósági közbenjárás igénybevételével kitenni s ezzel szemben a kitett bérlő, haszonbérlő birtokvédelemre már nem tarthat számot.¹

A most mondottaktól függetlenül a bérlő, haszonbérlő, mint „jogbirtokosok“ t. i. a bérleti — haszonbérleti jognak birtokosai — birtokvédelemre bárkivel szemben is tarthatnak igényt.

A birtokperekben hozott ítéletek egy azután esetleg megindítandó tulajdoni pernek nem praejudicálnak, mert a lapangó jogkérdéseket nem érintik, sőt nem is érinthetik.² De a petitorius pert mégis nagyban előkészítik azzal, hogy a birtokperben résztvevő felek perbeli szerepét eleve fixirozzák. A birtokperben elutasított vagy elmarasztalt fél lesz t. i. a felperes, míg a nyertes az alperes.

68. §. Védelem birtokháborítás esetén.

Irodalmi utalások. Lásd a 67. §. alatt.

A mondottak szerint birtokháborításnak a birtoksértés azon kevésbé súlyos eseteit nevezzük, melyeknél a birtokos a *birtok tárgya feletti uralmának gyakorlásában* tilos önhatalommal bármilyen módon akadályoztatik.

Közelebbről: birtokháborítás nemcsak minden erőszakos beavatkozás, hanem minden olyan ténykedés, magaviselet is, melylyel a birtoklás megnehezítettén a birtokosnak a birtok tárgya feletti szabad rendelkezése legalább részben meghiúsul,³ amihez képest nincs kizárva az sem, hogy a pusztá fenyegetés

¹ 1802: XXII. t.-cz. 4. §.

² Curia: 1903 szept. 17. I. G. 191. (Judicat. I. 338.) Curia 1908 jun. 5-én 5913/907. sz. — Az ingatlan birtoka iránt indított perben hozott ítélet a tjdjog kérdésében nem tekinthető ítélt dolognak. — Egyet. Dtár II. 311.)

³ Birtokháborítási esetek: átjárás, áthajtás a más telkén; vízmerítési jog birtokánál a viznek részben való elzárása, csövek, vezetékek lefektetése idegen telekre; köteles szolgáltatások részben való megtagadása; stb.

is birtokháborításkép legyen megállapítható, kivált ha súlyos és veszélyes eszközöket helyezett kilátásba és a birtokos egyéniségét tekintve, a fenyegetés szülte félelem alaposnak és komolynak tekinthető.¹

Az ily birtokháborítás ellen két védelmi eszközt ad a jogrend. Ezek elsője a *jogos önvédelem* formájában jelentkező *önhatalom*. A jogos önvédelem minden háborító cselekvénnyel szemben a birtok teljességének önhatalmu fentartása, azaz az erre való törekvés; eszközeit, módját és határait a konkrét eset körülményei szabják meg. — Fontos azonban, hogy a külsőleg birtokháborításban jelentkező támadó cselekvény a támadó részeséről „tilos önhatalom“ legyen, mert ha az „jogos önsegély“ volt: ez esetben nem lehet vele szemben *jogosan* védelmet kifejteni.²

A második védelmi eszköz a birtokháborítás ellen az u. n. *sommás visszahelyezési per birtokháborítás miatt*.

A birtokháborítás miatti birtokpernek kettő az előfeltétele, t. i. a *birtoklás tényleges fenforgása* és a *birtokháborító cselekvény*. Ez szolgál a perben, melyet a háborítástól számított egy esztendő alatt³ kell az egyes bíróságok (járásbíróság) előtt⁴ megindítani u. n. *kereseti alap* gyanánt.

Birtokháborításért sommás visszahelyezési pert indíthat minden birtokos, sőt az előző §-ban tárgyaltak szerint, bizonyos kivételes esetekben, a birlaló is,⁵ még pedig akár saját nevében, mint megháborított jogbirtokos. akár a helyett, akinek nevében birlal, de aki a per megindítására nem hajlandó, avagy arra nem is képes. Mivel a bíróság jogkérdések vitatásába és eldöntésébe bele nem megy és nem is mehet,⁶ a per pusztán a

¹ Vitás, hogy a fenyegetés képez-e birtokháborítást? Helyes nézet a szövegben. V. ö. ezzel Z l i n s z k y—R e i n e r-féle magánjog, 294. lapon található fejtegetést.

² Lásd 29. §. II. alatt.

³ 1802: XXII. t.-cz. 1. §. A polgárosított határörvidéken a birtokháborítási per megindításának határideje, a tudomásul vételtől számított 30 nap. (1849 okt. 27-én kiadott rendelet, melyet e részben érvényben tartott az 1881. évi 34.601. sz. Igazs. miniszt. rend. 25. §-a.)

⁴ 1893: XVIII. t.-cz. 1. §. m) pont.

⁵ Bérlő, haszonbérlő. Lásd 67. §.

⁶ 1802: XXII. t.-cz. 1. §. „Compertu occupationis realitate ac cognita facti illegalitate.“ 1807: XIII. t.-cz. 1. és 5. §§.; 1893: XVIII. t.-cz. 1. §. m) pont.

ténykérdések bizonyításán dűl el. A kereset czélja a korábbi zavartalan birtokállapot helyreállítása, a birtoksértőnek a háborítástól való eltiltásával, s emellett a háborítás által okozott károk megtérítése.¹

A perbevont alperes védekezése és kifogásai a jogkérdéseknek minden bevonása nélkül szintén csak a tényekre szorítkozhatnak.² Ehhez képest birtokháborító cselekvénynek *nemháborító* jellegét bizonyíthatja. Hivatkozhatik a magát megháborítottnak érző birtokos esetleges engedélyére, vagy az engedély utólagos megadására vonatkozó jóhiszeműségére; vitathatja, hogy minden szándékosság nélkül cselekedett s mert jogunk szerint birtokháborítás erre irányzott akarat nélkül nincs, ily esetben nem is lesz az alperes elmarasztalható. (Más kérdés, hogy amennyiben kárt okozott, azt meg is kell térítenie.) Legfontosabb alperesi kifogás a keresettel szemben pedig az, hogy a birtokháborító cselekvény „jogos önségély” volt.

69. §. Védelem a birtok teljes elvonása esetén.

Irodalmi utalások. Lásd a 67. §. alatt.

A birtoksértés magasabb foka a birtok tárgyának elvonása — vagyis a birtoklásról teljességben vagy részben való önhatalmu megfosztás. A sértett birtokosnak, aki birtokától való megfosztatása okán voltaképen már csak „volt birtokos” — ilynemű sértésekkel szemben szintén két védelmi eszközt nyujt a jogrend: az *önhatalommal való visszahelyezkedés* — röviden az *önségély* jogát és az u. n. *sommás visszahelyezési keresetet*.

Az önhatalmu visszahelyezkedés joga ugyanazon tételes alapokon nyugszik, mint a birtokháborítások elleni önvédelem.³ S abból áll, hogy a birtokot a sértett a megfosztótól erőhatalommal visszaszerzi, ami nem egyéb — amiként kifejezni szokás — az előbbi állapot visszaállítása iránti követelésnek önségélylyel

¹ 1807: XIII. t.-cz. Optk. 339. §.

² Nem mondhatja tehát, hogy pl. az átjárást a telken azért kezdte el, mert a telek az ő tulajdona. Ez a kérdés nem birtokpernek, hanem tulajdoni pernek a tárgya.

³ Tripart I. r. 68. cz.

való érvényesítésénél. Ha ez az érvényesítés azonnal (a birtokszértéssel in continenti) történik: voltaképp nem is beszélhetünk a birtok „visszavételéről“, mert a visszahelyezkedés rögtönös megkísértése¹ kizárja azt, hogy az elvonó az elvétel és visszavétel között birtokos lehetett volna, — hiszen birtoklását a másik megakadályozta. Ennek a birtoklás meg- vagy meg nem szakítása tekintetében van jelentősége; az azonnal visszahelyezkedő birtokos birtoklását t. i. megszakítottnak a jogrend nem tekinti. Az erőhatalommal való visszahelyezkedésnek azonban nem kell szükségképpen azonnal megtörténni. Jogunk a birtok önsegély útján való visszaszerzésének jogát — akár ingó — akár ingatlan dolog birtokáról van szó, egy esztendeig — az elvonástól számítva — elismeri.²

A birtoktól való megfosztás ellen a rendes védelmi eszköz a *sommás visszahelyezés* iránti kereset, melyet a birtoklás fenforgottságának és elvonásának, mint kereseti alapnak bizonyításával szintén az egyes bíróságok előtt kell megindítani. Hogy ki veheti igénybe a sommás visszahelyezés iránti keresetet? erre nézve ugyanaz áll, mint ami a sommás visszahelyezésnél *birtokháborítás* miatt mondatott: Vagyis a kivetett *volt* birtokos és bizonyos esetekben a bérlő-haszonbérlő birtokos is. Perbe pedig azt kell vonni, aki a birtokot elragadta, vagy ennek általános jogutódját; a különös jogutód (singularis successor) ellenben csak akkor támadható meg, ha rosszhiszemű volt, azaz ha a megszerzett birtok törvénytelenységét tudta.

A sommás visszahelyezés iránti per a birtok elvonásától számított egy év alatt indítandó meg³ (1802: XXII. t.-cz. 1. §.); ezentúl csak petitorius keresetnek van helye. Az u. n. törvénytelen vagy álbirtokos, aki a volt birtokos kivetésével vagy álnokul jutott a birtokláshoz: sikerrel csak *ezen* (s az ő birtokfosztó cselekvényétől kezdve számított) egy év múlva indíthat sommás visszahelyezés iránti pert az általa kivetett korábbi birtokosnak

¹ Pl. ha üldözöbe vesszük a tolvajt és addig üldözzük, amíg a lopott dolog birtokát vissza nem szereztük.

² Werbőczy id. h.

³ Határőrvidéken: 30 nap alatt.

a birtokba való netaláni visszahelyezkedése esetén, mert ha a pert meg is indítaná, mielőtt birtokában egy évig benn ült volna, ellene áll a törvénytelen birtok (*vitiosa possessio*) kifogása.

A mondottak szerint a sommás visszahelyezési perben a felperes, birtokának *volt fenforgását* és *attól történt megfosztását* bizonyítja. Tehát itt is *csak* a tényeket! Az alperes védekezése a ténykérdések körét szintén nem haladhatja túl, de a birtokháborítás miatt indított sommás visszahelyezési keresetekhez viszonyítva, ez az alperesi védekezés itt már jelentékenyen módosul is. Nevezetesen: míg az egyszerű birtokháborításnál a háborító cselekvényt, véletlen, nem szándékolt, tévedésből stb. elkövetettnek qualificálhatja: addig itt az elvonó cselekvény efféle minősítésébe nem bocsátkozhatik. Arra, hogy az elvonásra joga volt: szintén nem hivatkozhatik, mert a jogkérdések vitatása itt is kizárt dolog. Ám élhet azonban egy nagy sulyu kifogással, melynek révén elmarasztaltatását, sőt a kártérítési kötelezettséget is elháríthatja magától, s ez a felperes törvénytelen birtokára való hivatkozás (*exceptio vitiosae possessionis*). Tartalma e kifogásnak az, hogy a felperesnek birtoka, vele az azt elvonó alperessel szemben, szintén törvénytelen volt, ami olyankor fordul elő, amikor pl. A-tól a birtokot B elvonván, A azt tőle visszaveszi s B már most — bár ő szintén erőszakkal jutott a birtokhoz, sommás visszahelyezési keresettel lép fel A ellen. Védekezhetik az alperes továbbá azzal is, hogy a kereset elkésett, ami akkor következik be, mikor a birtokfosztó a birtokelvéttől kezdve egy éven át békés birtokban maradt (lásd fennebb). Ilyes esetben a törvénytelen vagy álbirtokos birtoka birtokkeresettel már meg nem támadható; a kártérítésre való igény ellenben ettől független marad.

Maga a sommás visszahelyezési per, mint elnevezése is mutatja az előbbi állapot visszaállítására, kártérítésre, s a perköltségeknek alperes általi viselésére irányul. Az *in integrum restitutio* azonban, ha valamely épület lerombolásával járna (tulépités esetén) nem követelhető sommás uton, hanem külön peruttra tartozik. (1893: XVIII. t.-cz. 1. §. 5. m.) S így előfordulhat a birtokelvonás kimondása s a marasztalás, a következmények legfontosabbikának kimondása nélkül. Felülvizsgálatnak

az ítélet ellen helye nincs, még a perben érvényesített kártérítésre nézve sem.¹

Jegyzet. Határ és megyeigazítás.

Elszántás, elkaszálás, tulépités stb. hasonló cselekvényekkel gyakran történik birtoksértés, mert a szomszédos telkek közötti határok önhatalmu megváltoztatása a birtoktól való részbeni megfosztást vagy legalább is birtokháborítást foglal magában. Mikor tehát a bíróság a sértettet ennek keresetére birtokába visszahelyezi (kivéve az 1893: XVIII. t.-cz. 1. §-ának imént mondott esetét) egyszersmind a volt határ visszaállítása iránt is intézkedik.

Ezek az esetek a rendes sommás visszahelyezési, illetőleg birtokháborítási esetektől miben sem különböznek. Ám a szomszédok közötti határvillongások minden birtokháborító cselekvény hiányában azon okból is előállhatnak, mert a határok, mesgyék, véletlen eset, vizáradás, csuszamlás, benövés, stb. természeti események következtében elmosódván, bizonytalanokká válhatnak, miből folyólag vagy egyáltalában fel nem ismerhetők többé, vagy pláne bizonyos területrészek felett a szomszédok vitába is keverednek.

Mai jogunk szerint a határ- és megyeigazítás ügyében különbséget kell tennünk a *határjárás* és *határkiigazítás* között (reambulatio seu renovatio metarum és rectificatio metarum).

A határjárásnál a szomszédok között a határ nem vitás, csak elmosódott s mindössze a határjelek új felállításáról, a mesgyék új kijelöléséről van szó, hogy mindnyájuk érdekében az esetleges villongásoknak eleje vétessék. A határjelek megújítását bármelyik érdekelt fél kérheti. (1802: XXIII. t.-cz. 2. §.) Az intézkedés a közigazgatási hatóság elé tartozik, mely, ha az érdekelték véleményeltérésben volnának az egyévi békés és háborítatlan birtok épségben tartása mellett határoz. (1894: XII. t.-cz. IV. fej. 32—35. §§.) Aki ebbe bele nem nyugszik: bírói *utra* utasítandó,² s ez esetben is arra kerül a sor, ami a kezdettől fogva vitás határoknál az eset, t. i.

a *határok és mesgyék bírói kiigazítására*. Az ez iránt indítandó perek jogunkban a birtokperek mintájára vannak szabá-

¹ Kolozsvári T. 1907 G. 189. sz. — (Erd. J. K. I. évf. 5. szám.)

² 30 napi záros határidő kitézése mellett.

lyozva (ezért foglalkozunk velük itt), amennyiben a vitás határ megállapítására hozott bírósági határozat a jogkérdést s így a netalán azután indítandó tulajdoni keresetet nem érinti. (1635. évi XX. t.-cz. 1. és 2. §., 1802: XXIII. t.-cz. 1. §.) E perek eldöntésénél a bíróság helyszíni szemle megejtésével az eddigi határt kutatja, vagyis azt, hogy ki volt a vitatott telekrészlet békés és háborítatlan birtokában és ezen az alapon határoz. Amennyiben pedig ily birtok az előhozott bizonyítékok alapján nem volna megállapítható: a bíróság a vitás telekrészt egyenlő arányban a szomszédos telkek között megosztja. (1635: XX. t.-cz. 2. §.) Mindez azonban az ezután megindítandó petitorus pernek nem praejudicál, legfeljebb csak a tekintetben, hogy a felek perbeli szerepét eleve megszabja.

A mondottak szerint a határ- és mesgyeigazítási perek voltaképpen az ingatlan tulajdonról szóló fejezetbe tartoznának s a birtokperekkel csak az ugyanazonos cél szempontjából kapcsolhatók össze.

XXXI. FEJEZET.

Az ugynevezett „telekkönyvi birtok.“

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 270. és köv. l.; Stubenrauch: Id. cz. m. I. k. 423. és köv. l.; Kirchstetter: Commentar z. österr. allg. Bürg. Gesetzbuche. (Wien, 1894. V. Aufl.) 184. és köv. l.

Különválasziva a birtoktanoktól, foglalkoznunk kell végül az osztrákjog révén a mi jogunkba is átcuszott sajátyszerű fogalommal, illetőleg a birtok egy speciális nemével az u. n. „telekkönyvi“ birtokkal.¹

Jelenti pedig a „telekkönyvi birtok“ az Optk. 321. §. értelmében azt a ténylegességet, minélfogva valaki mint ingatlan dolog vagy ingatlanra vonatkozó idegen dologbeli jog alanya a telekkönyvbe be van vezetve. Tehát a telekkönyvi bejegyzettség-

¹ Hogy az Optk-nek 321. §-a, mely a telekkönyvi birtokról szól, tételes érvényű: következik abból, hogy a telekkönyvi intézménnyel van szoros kapcsolatban és az ingatlan tulajdon egyik megszerzési módjának (elbirtoklásnak) alapját képezi.

nek tényleges állapota az, amit a „telekkönyvi birtok“ kitétel megjelöl.

Voltaképpen pedig a telekkönyvi birtok nem birtok. Nem talál rája a birtok közönséges és törvényes fogalma. A telekkönyvbe való bejegyzés nem jelenti t. i. szükségképpen azt is, hogy a bejegyzett alany a telekkönyvi ingatlan felett tényleges uralmat is gyakorolna. Hiányzik tehát a „corpus“ a birtok egyik constituens eleme. Azt sem lehet állítani, hogy telekkönyvi ingatlanokon a „birtoklás“ csakis a telekkönyvi birtok alakjában létesülhetne, hiszen az ingatlanoknak animo dominantis való tényleges uralom alatt tartása is birtok, sőt ez az az igazi birtok az, mely még a „telekkönyvi birtokossal“ szemben is elbirtoklásra vezet.

Mások továbbá a rendes birtok és a „telekkönyvi birtok“ megszerzésének és elvesztésének előfeltételei;¹ a „telekkönyvi birtokot“ a specifikus birtokvédelem nem illeti s végül a többi hozzája füződő jogi következmények sem congruálnak a rendes birtok jogkövetelményeivel.²

Van azonban oly felfogás is, mely a nagyjelentőségű eltérések daczára a „telekkönyvi birtokban“ különös birtokfogal-

¹ Optk. 321. §.: „Ahol ugynevezett tartománytáblák, városi vagy telekkönyvek, vagy más efféle nyilvános lajstromok vannak behozva, ingatlan tárgyak iránti dologbani jognak jogszerű birtoka, csak ezen nyilvános könyvekbeni rendes bejegyzés által nyeretik.“

322. §. „Ha valamely ingó dolog egymásután több személynek adatott át; a birtokjog azt illeti, ki azt hatalmában tartja. De ha a dolog ingatlan és ha nyilvános könyvek léteznek, a birtokjog kizárólag azt illeti, ki mint annak birtokosa van bejegyezve.“

² Elterjedt nézet, hogy az Optk. szerkesztői nem is akarták a „telekkönyvi birtok“-ban a birtok egy új nemét létesíteni, hanem az egész fogalom csak a nem egészen pontos szóhasználat révén csuszott be az Optk.-be. A köznap életben t. i. az „Eigenthum“ és „Besitz“ kifejezések majdnem synonym értelemben használtak s ez a vulgaris szóhasználat — bár tévedést okozólag — belekerült az Optk. szövegébe is. A 321. §. azt mondja, hogy ingatlan tárgyak iránti dologbani jognak — jogszerű birtoka — csak ezen nyilvános könyvekbeni rendes bejegyzés által nyeretik.“ Itt a „jogszerű birtok“ kifejezés alatt ép úgy, mint a 322. §. 2-ik mondatában a „birtokjog“ kifejezés alatt voltaképp „tulajdonjog“ értendő. Míg a 322. §. első részében használt „birtokjog“ kifejezés a jogi értelemben vett „birtok“ fogalmát kívánja megjelölni. (V. ö. Kirchstetter: „Commentar z. österr. allg. Bürg. Gesetzbuche“ cz. m. V. kiadás. Lipcse. Bécs, 1894. 184. és 185. l.)

mat lát szemben azzal a birtoklással, mely telekkönyvi bejegyzés nélkül valamely ingatlanak animo dominantis mellett való tényleges uralom alatt tartásában jelentkezik. — Tekintettel már most az ingatlanoknak a telekkönyvi intézmény révén való különleges jogviszonyaira a birtoklás utóbbi esetét, a jelzett nézet, „természetes birtok“-nak (Naturalbesitz), előbbi esetét pedig „jogi birtok“-nak (Rechtsbesitz) tekinti.¹

A telekkönyvi birtoknak sajátos természete pedig a következőkben nyilvánul meg: a) birtokvédelemre a telekkönyvi birtokosnak nincs igénye; b) birtoka ezzel szemben mindaddig fennáll és érvényes, amíg csak bejegyeztetésének eredeti semmisége okán ki nem töröltetik; c) a telekkönyvben való bejegyzettségnek bizonyos időn keresztül tartó folytonossága (folytonos állapota elbirtoklásra és ennek következtében tulajdon szerzésre vezet; d) a telekkönyvi birtokos az ingatlanra mások javára jogerősen dologi jogokat engedélyezhet.

Mindezek a jogkövetkezmények azt mutatják, hogy a telekkönyvi birtok és a telekkönyvi tulajdon joghatály tekintetében majdnem teljesen összeválnak s ekként a „tltkvi birtok“ fogalmának felállítására indokolt szükség nincsen.

¹ Így pl. Stubenrauch: „Commentar z. österr. allg. Bürg. Gesetzbuche“ cz. m. I. k. 423. és köv. l. (VII. kiadás, Wien, 1898.)

MÁSODIK SZAKASZ.

A tulajdonjog.

I. RÉSZLET.

A tulajdon jogitermészete.

XXXII. FEJEZET.

A tulajdonjog fogalma és tartalma.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 213. és köv. l.; Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 14. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 33. és köv. l.; Lányi Bertalan: A tulajdon A Fodor-féle magánjog. II. kötet. 171—175. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 312. és köv. l.; Zsögöd: Fejezetek: I. k. 304. és köv. l.; Ágoston Péter: A tulajdonjog aaptanai. (Budapest 1903.) 293. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. II. k. 535. és köv. l.; Unger: System stb. Id. cz. m. I. k. 524. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 451. és köv. l.; Arndts: Id. cz. m. 191. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar I. k. 456. és köv. l., 464. és köv. l.; Imling K.: A magyar telekkönyvi jog. (1902. Budapest) 90. és köv. l.

Az a legteljesebb és legközvetlenebb jogi uralom, melyet a pozitív jog korlátai között és mások jogainak sérelme nélkül valamely dolog felett gyakorolni lehet: a tulajdonjog.¹ A tulajdonjog jellegzetessége tehát egyfelől abban áll, hogy tartalma a benne

¹ A tulajdonjog fogalmának számos meghatározásai közül felemlítésre méltóbbak a következők: Arndts: „Das Eigenthum ist seinem Grundbegriffe nach das einem Subjecte zustehende Recht vollkommener Herrschaft, über eine körperliche Sache, vermöge dessen man sagen kann, dass die Sache im ganzen dieser Person gehöre, ihrem Willen schlechthin und total unterworfen sei“ (Lehrbuch der Pandekten. III. Aufl. München, 1859. 191. l. 130. §.) — Ágoston: „A tulajdonjog azon jog, melynek alapján mindenkit, akinek nincs a dologra vonatkozó joga, a dologra való behatástól eltilthatni s melynek alapján

foglalt egyes jogositványok szoros és kimerítő felsorolásával nem határozható meg,¹ mert a jogrend ezt a tartalmat bármikor ösz-

egyedül a tulajdonos jogosult a törvény által vont határon belül a dologgal s felett szabadon s tetszés szerint rendelkezni." (A tulajdonjog alaptanai. Budapest, 1903. 293—294. l.) — Brinz: „Eigenthum ist die rechtliche Verbindung einer körperlichen Sache mit einer Person“ (Lehrbuch der Pandekten. 1873. II. kiad. I. k. 470. l.) — Dernburg: „Das Eigenthumsrecht ist das Recht allgemeiner Herrschaft über die körperliche Sache.“ (Pandekten, I. k. 451. I. V. kiadás, Berlin, 1896.) — Frank: szerint a tulajdonjog „annyi hatalom, hogy jószágra nézve nagyobb nincsen; és ha valaki avval bir, akkor azt mondjuk, hogy a jószág az övé, res ejus est, vagy ő ura, tulajdonosa a jószágnak“. (Közgazság törvénye I. k. (214. l. Buda, 1845.) — Katona: „A tulajdon teljes és közvetlen jogi uralom a dolog felett.“ (A dologi jogok fogalmához. Jogtud. közl. 1895. évi 16-ik sz.) — Kelemen: „Dominium hic nobis notat: jus in re de ipsius rei substantia, et consecrariis, pro arbitrario suo disponendi.“ (Institutiones juris hungarici privati. Liber II. 14. l. Budae, 1818.) — Krainz: „Eigenthumsrecht ist die totale rechtliche Macht über eine körperliche Sache.“ (System der österr. allg. Privatrechts. I. k. 535. l. III. Aufl. Wien, 1899.) — Aubry et Rau: „Le droit en vertu duquel une chose se trouve soumise, d'une façon absolue et exclusive, à l'action et à la volonté d'une personne“. (Cours de droit civil français. 190. §. — Planiol: „La propriété est le plus complet de tous les droits réels; on peut dire qu'il comprend en lui tous les autres“. (Traité élémentaire de droit civil. Tome I. 384. l. Paris, 1900.) — Randa: „Eigenthum ist die durch das objective Recht gewährte und durch dasselbe begrenzte rechtliche Möglichkeit relativ vollster, unmittelbarer Herrschaft über eine Körperliche Sache.“ (Das Eigentumsrecht I. 1. l.) — Suhajda: Tulajdonjog alatt értjük a jogot valamely dologról, úgy állaga, mint haszna tekintetében teljes szabadsággal mások kizárásával rendelkezni, amennyiben bizonyos megszorítások nem ellenzik.“ (A magy. polg. anyagi magánjog rendszere 99. l.) — Szentmiklósi: „Tulajdonjog a teljes és kizárólagos jogi hatalom a dolog felett“. (A római jog institutói. II. kiad. 187. l.) — Unger: „Das Eigenthum ist das dingliche Recht vermöge dessen eine körperliche Sache in ihrer Totalität unserer rechtlichen Herrschaft unterworfen ist.“ (System der österr. allg. Privatrechts, IV. kiad. I. k. 524. l.) — Zlinszky—Reiner: „A tulajdon valamely dolog — mint a jog tárgya — felett gyakorolható legnagyobb és legszélesebbkörű jogi hatalom“. (Magánjog. VIII. kiad. 308. l.) — Lányi Bertalan: „... a tulajdon a legfőbb uralom valamely dolgon. Jogi uralom azért, mert ellentétben a birtokkal nem csupán tényleges állapotot jelez; legfőbb jogi uralom pedig azért mert a többi dologi jogok alapja és előfeltétele“. (Fodor-féle magánjog II. kötetében 172. l.) stb. stb.

¹ Ebbe a hibába esik az Optk. 354. §-a, mely a tulajdon fogalmát a benne levő egyes jogositványok felsorolásával igyekszik meghatározni. A 353. §. is foglal magában meghatározást: „Mindaz, ami valakié, minden testi és testetlen dolgai, az ő tulajdonának nevezetnek“, Semmit mondó, mert idem per idem.

szébszoríthatja avagy kitágíthatja, bár a tulajdonjog ezért a többi dologbeli jogokhoz viszonyítva, még mindig a „legteljesebb“ marad, sőt tulajdonképen valamennyit magában foglalja.

Jellegzetessége másfelől, hogy a tulajdon, mint jogi uralom kizárólagos természetű; kizárólagos oly értelemben, hogy a tulajdon tárgya felett uralmat gyakorolni egyedül a tulajdonos van jogosítva s így abból, ha csak a dologra való beavatkozás valamely nemére harmadik személy külön jogzime őt nem gátolja: mindenkit kizárhat.

A mondottakhoz képest a tulajdonjogban a dologi jogok közös sajátága az absolut jelleg, legélesebben nyer kifejezést. A tulajdonjog a tulajdonosnak a tulajdonjog tárgyára vonatkozó jogi helyzetét mindenki előtt és mindenkivel szemben megállapítja, miért is a tulajdonjog belső konstrukciója mint megszámlálhatatlan kötelem eszmei összessége, összesűrütése fogható fel.¹ Értve úgy, hogy a tulajdonjog mindenkivel szemben feljogosít arra, hogy tőle tulajdonjogunknak minden irányban való respectálását követelhessük. E milliányi és milliányi egyes kötelem egyetlen dologi joggá való condensatiója: a tulajdonjog. (Lásd a kérdés bővebb kifejtését a XVIII. fejezetben.)

Arra vonatkozólag már most, hogy e legteljesebb és legkövetlenebb egyéni uralomnak, melyet tulajdonjognak nevezünk, közelebről tekintve mi a foglalatja? csak exemplificativ felsorolással lehet felelnünk. Általában véve oly dologra vonatkozó jog, mely a tulajdonjogban benne nem lehetne: nem képzelhető; viszont sok és a tulajdonjogban rendesen befoglalt jogosítvány valamely korlátozás folytán in concreto ki lehet abból a gyakorlás szempontjából zárva. Különösen is azonban joga van a tulajdonosnak arra, hogy tulajdonának tárgyából s annak bárminő használatából mindenkit kizárhasson, s attól távol tarthassa, hogy tulajdonának tárgyát ő maga teljes mértékben használhassa és haszonélvezhesse s mást ettől eltilthasson (Optk. 354. §.), tulajdonát elidegeníthesse, elhagyhassa, szóval, hogy afelett minden irányban szabadon rendelkezessék (Optk. 362. §.), s in majore minus: joga van a dolog birtoklására stb.

A tulajdonjognak realizálása a jog gyakorlásával történik.

¹ Zsögöd-féle magyarázat.

Ennek a gyakorlásnak két korlátja van: *a)* a *salus publica* és *b)* mások fennálló jogai. „A tulajdonjog gyakorlásának általában csak annyiban van helye, amennyiben ez sem egy harmadiknak jogaiba nem vág, sem a közjó fentartása és előmozdítása végett a törvényekben rendelt korlátokon túl nem megy“ (Optk. 364. §.). A korlátozhatóság tehát a tulajdonjog „teljes és kizárólagos uralom“ jellegével összefér. Önként érthetőleg, ha a tulajdonjog gyakorlása harmadik személyre nézve káros ugyan, de fennálló jogát nem sérti, (legtöbbször, mert ilyen fennálló joga nincs), a tulajdonos joga gyakorlatában nem akadályozható. (Optk. 1305. §.)

Jegyzet. *A nemesi ingatlan tulajdonával összekötött különös jogok. Kir. kisebb haszonvételek.*¹ A nemesi ingatlan tulajdonával részint közvetlenül a földbirtok kizárólagos tulajdonából folyólag, részint királyi privilégium alapján bizonyos haszonvételi jogok, az u. n. *regalia minora* (királyi kisebb haszonvételek) voltak összekötve s ezzel a nemesi ingatlan-tulajdon tartalma a nem nemesinél tágabb terjedelmet nyert. E haszonvételek jórészt már megszűntek az urbériség eltörlésével, vagy későbbi törvényhozási intézkedések alapján. De mert a megváltás külön vagy az urbéri megváltással együtt kijárt érettük: érthető, hogy a nemesi ingatlan tulajdonnak a haszonvételek révén a paraszti ingatlan-tulajdontól eltérő jogi természete figyelemmel volt tartandó. Megjegyzendő egyébként, hogy e kir. kisebb haszonvételek némelyikében (ítalmérés, vásár-, vám-, révjog stb.) némi része a jobbágyoknak s jobbágyközségeknek is volt; a sz. kir. városokat és szab. kerületeket pedig azok privilégiumaik alapján szintén megillették.

A *regalia minora*-hoz tartoztak:

a) az ítélmérési és korcsmáltatási jog (*jus educilli*). Ezt a jogot az 1888: XXXV. t.-cz. állami monopóliummá tette. A megszüntetés következtében adandó kártalanításról az 1888: XXXVI.

¹ Lásd Frank: Id. cz. m. I. k. 406—429. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 94—114. l.; Tóth Lajos: Urbéri Kalauz (Pest, 1872) 228—254. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 315. és köv. l.

t.-cz. intézkedett;¹ *b*) a husmérési jog (*jus macelli*); *c*) boltbérse-
dés; *d*) pálinkakazánoktól szedett díjak; *e*) tégl-, mészégetés, kő-
vágás, agyag- és fővényásás, illetőleg az ezek után járó szol-
gáltatások; *f*) a házatlan zsellérek (*subinquilini*) tartozásai, me-
lyek az urbériséggel egyetemben megszűntek (1848: IX. és 1871:
LIII. t.-cz. 5. §.); *g*) a *malomjog* (*jus molae*) mely szerint csak
a földesur tarthat malmot (száraz-, gőz-, szél- és vízimalmot),
melynek használatáért *taxa* és *vizbér* fizetendő. Uj malom felál-
lítására földesuri engedély szükséges. A malomjog ma is fennáll
(1853 márcz. 2. pátens 24. §., 1871: LIII. t.-cz. 5. §., 1836: VI.
t.-cz. 8. §.) és a nemesi ingatlan tulajdonnak alkatrésze. A gőz-
malmokat az 1880: XXXIV. t.-cz. a földesuri malomjog korlátai
közül kivette. A vízimalmokra nézve újabb malomjogosítványok
földesuri jogon már nem szerezhetők, a fennállók azonban sza-
bályszerű igazolás után a vízi könyve bejegyeztettek és így érin-
tellenül maradtak (1885: XXXIII. t.-cz. 189., 192. §§.); *h*) *vám-,
rév-, piac- és vásártartási jogok*. Ezen jogositványok a nemesi
ingatlan-tulajdonnak nem voltak közvetlen folyományai, hanem
csak külön kiváltság alapján lehettek azzal összekötve. A sz. kir.
városokat általában, s némely szabadalmas mezővárosokat pri-
vilégium alapján szintén megillették, ujabban pedig az országos-
és hetivásárok tartása iránti jogban a volt urbéri községek is ré-
szesültek.² Mai jogunk szerint vásártartási engedélyeket községek-

¹ Curia 51. sz. t. ü. döntv. (1891 jan. 13-áról). „Azokban a községek-
ben, amelyekben urbéri italmérés gyakoroltatott, az azért megállapított kártal-
lanítási összegre a tulajdonjog a volt urbéreseket illeti. A megállapított kártal-
lanítás összege azonban kötményezett kötvényekben a jelenlegi politikai köz-
ségnek adandó ki.“ — Ehhez: Curia 1906 máj. 17-én 2114. G. sz. a. A m. kir.
Curia 51. sz. döntvényében foglalt az az elvi kijelentés, hogy a községi urbéri
italmérést megállapított kártalanítási összeg tulajdonjoga a volt urbéreseket
illeti, s az az összeg kötvényekben a politikai községnek adandó ki, akként ér-
tendő, hogy a regale kártalanítási összegnek nem egyénileg, hanem a volt ur-
béresek egyetemét (a volt urbéresek közönségét) illeti meg, amiből következik,
hogy a kártalanítási összeg az urbéres közönség nevére kötményezett kötvé-
nyekben adandó ki a politikai községnek, ez által lévén annak jövedelme a volt
urbéres község céljaira fordítandó. (Egyet. Dtár I. 137.)

² Curia 1906 máj. 2-án 9602/905. sz. Hogy a vásárvámszedési jog a
község belterületének szélén felállított sorompónál, vagy a község belsejében
lévő vásárhelyen gyakoroltassék-e? a vásárvámszedési jog területi kiterjedését,
tehát a vásártartó község vagyoni jogi érdekét érinti — és ezért a bíróság és
nem a közigazg. hatóságok elé tartozik. (Egyet. Dtár I. 107. sz.)

nek a kereskedelmi miniszter ad. Hasonlókép a vám- és rév-jogok engedélyezése az 1885: XXIII. és az 1890: I. t.-cz. értelmében csak községeknek és városoknak javára foghat helyet, de a régi jogosultság alapján magánszemélyek által gyakorolt vám- és révjogok kellő igazolás után¹ fentartattak. Magán vám- és révjogok keletkezése a jövőre tehát véglegesen ki van zárva.

XXXIII. FEJEZET.

A tulajdonjog alanya, tárgya és terjedelme.

Irodalmi utalások. Lányi: Id. cz. m. 175—188. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 313. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 536. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 471. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar I. k. 457. és köv. l.

Tulajdonjognak mindenki lehet alanya, ha csak különös törvény a tulajdonszerzési képességet egyes — természetes vagy jogi — személyektől el nem vonja, illetőleg azt nem korlátozza. Visszaautalva az e tekintetben már mondottakra (lásd XIII. fej. 44. §. III.) a következő tételeket recapituláljuk:

a) Nem szerezhetnek tulajdont azok a kitiltott, illetőleg be nem fogadott szerzetesrendek, melyeknek közjogi el nem ismeretésük következtében magánjogi személyiségük sincs. Ugyanez áll önként érthetőleg az ily szerzetek tagjaira is. Befogadott szerzetrendek tagjai saját személyükre nézve a tulajdonszerzésben szintén korlátozva vannak s csak örökösödés útján juthatnak különbeni törvényes osztályrészük egy tized részéhez.² Gyakorlatunk azonban a szerzetesek tulajdonszerzésének ingatlannál sem állja útját.

b) A holtkézi törvények értelmében a katolikus egyházak, egyházi testületek és más egyházi személyek újabb ingatlan tulajdont csak királyi jóváhagyással szerezhetnek. Az egyes egyházi személyek saját maguk — és nem az egyházi vagyon — számára való tulajdonszerzési képességét a holtkézi törvények azonban már nem gátolják.³

¹ Legalább 20 évi békés birtoklás kimutatása elegendő. (1885: XXIII. t.-cz. 189. és köv. §§. — 1890: I. t.-cz. 92. §.)

² De csak készpénzben és ötezer forintig. (1715: LXXI. t.-cz.)

³ V. ö. Lányi id. cz. m. 181. l.

c) Korlátozva vannak továbbá az ingatlan tulajdon szerzésében a jövőben elismerendő vallásfelekezetek¹ és a bányahatóságokhoz tartozó hivatalnokok, a hatósági kerületeikben szerzendő bányatulajdon tekintetében. (1854. évi bányatörv. 8. §.)

Végül megjegyzendő, hogy elvileg nincs kizárva, miszerint a nemzetközi retorsio alapján külállamok polgárainak tulajdon-szerzési képessége el legyen vonva, vagy legalább korlátoztassék. Jelenleg hazánk ily viszonyban egyetlen külállammal sem áll.

Tulajdonjognak — a dologi jogok természetével látszólagos ellenmondásban — egyidőben és egyszerre több alanya is lehet. Ez a közös tulajdon (condominium, juris communio) esete. A közös tulajdonnál egyébként (lásd alább 70. §-t) csak egyetlen tulajdonjog és csak egyetlen jogtárgy van, a tulajdoni viszony is tehát egységes és a több-tulajdonos a dolog iránti tulajdoni viszonyban egy személyként tekintendő.

A tulajdonjog tárgya. Tulajdonjog tárgya csak az olyan már létező (jelenlegi) dolog (a „dolog“ alatt jogi értelemben mindig csak *testi* dolog érthető. Lásd XIX. fejezet) lehet,² mely nem forgalomkivüli, vagy ha igen, de a forgalomkivüliségnek csak az alanycserét kizáró kategóriái és nem azon kategóriák közé tartozik, melyeknél a magántulajdonban való létel jogi vagy természeti okokból ki van zárva. (Lásd XX. fejezet.)

Tehát nem lehet tulajdonjog tárgya, ami physikai uralom alá természeténél fogva nem vonható (égitestek, levegőég, folyó víz hullám, tenger stb.); nem lehet *magántulajdon* tárgya, amit az állam a maga számára kizárólag mint állami tulajdont fentartván, a magánuralomból teljesen kivont (például: szüzdohány); a közhatósági rendelkezés alatt álló folyóvizek, a „folyóvíz“ kifejezést, mint fogalmi egészet („folyam“) véve, s így tovább.

A tulajdonjog a tárgyat képező dologra, *mint egészre* kiterjed s így mindent a maga körébe von, ami a dologgal oly kapcsolatban van, hogy annak gazdaságilag és jogilag vett egységébe beletartozónak tekintendő (alkatrész). Ingatlanoknál a tulajdon-

¹ Csak templom-, iskola és paplaképítési célból és közigazgatási jóváhagyás mellett szerezhethetnek ingatlanokat.

² Hogy a szerzői, művészi tulajdonról e helyen miért nem tétetik említés: erre nézve lásd XVII. fej.

jog lefelé a föld mélyébe és felfelé az ingatlan feletti légoszlopra addig terjed ki, ameddig a felszín alatti földmélységre és a felszín feletti légoszlopra az ingatlan teljes gazdasági kihasználhatása és a gyakorlati szükség megköveteli.¹

70. §. A közös tulajdon.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. II. Lib. 18. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 323. és köv. l.; Ágoston P.: Id. cz. m. 297—384. l.; Lányi B.: Id. cz. m. 189—214. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 540. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar II. k. 1079. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 461. és köv. I.; — Arndts: Id. cz. m. 196. l.; Imling K.: Telekkönyvi jog stb. cz. id. m. 94. és köv. l.

A dologi jogok és a dologi jogviszony természetéből kifolyólag ugyanazon egy dolog felett több személynek kizárólagos tulajdona nem állhat fenn. Nincs kizárva azonban az, hogy a dologra vonatkozó *tulajdonjogban* ideális részek szerint (pro partibus indivisis) több személy is részesedhessék. (Optk. 361. §.) Ez a közös tulajdon esete, melynél a több tulajdonosnak együttvéve annyi joga van, mintha a tulajdonos csak egy személy volna.

Maga a tulajdonjog tehát a tulajdonostársak között meg van osztva, de nem a tulajdon tárgyát képező dolog. Mindenik tulajdonostársat a tulajdonjogból meghatározott hányad illeti meg ($\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$ stb.), ha pedig a hányadok meghatározva nem volnának, a tulajdonjogban való részesedés egyenlő arányúnak vélelmezendő.¹

¹ Itt kapcsolódik bele a bányajog az ált. magánjog rendszerébe, amennyiben a jogrend a földtulajdont, melynek a bányászati jogositványok a tárgyai — élesen elválasztva abból kiveszi.

¹ 1881: LX. t.-cz. 143. §.; 1886: XXIX. t.-cz. 29. §.; 1899: XXXVIII. t.-cz. 16. §. Ezek a törvényhelyek csak az oly ingatlanra vonatkozó közös tulajdonról szólnak, melyekre a tulajdonostársak határozatlan arányban vannak bekebelezve. Az ily esetben vélelmezendő egyenlő arány szabálya alól azonban az idézett §-ok mindjárt kivételt is tesznek arra az esetre, ha az ingatlanra határozatlan arányban valamely elhalt egyén házastársa és leszármazói vannak bekebelezve. A házastárs hányadrészét t. i. fél részben állapítja meg a törvény, a másik fél részben pedig a leszármazók fejenként, illetőleg törzsenként egyenlő osztályrészek szerint tekintendők bejegyzett tulajdonosokul. Az ingatlanokra határozatlan arányban bekebelezett közös tulajdon egyébként kivételes dolog,

Jognak megosztásáról lévén szó, az egyes hányadok a megosztott joggal, teljesen egyenlőek qualitàs tekintetében s így minden tulajdonostársat a maga eszmei hányadához képest a tulajdonjog minden jogosítványa megilleti, de magára a dologra vonatkozóan, mert eszmei hányadrészével a többi tulajdonostárs eszmei hányadrészei concurrálnak: bárminő rendelkezés csak mindnyájuk megegyezése alapján foghat helyet. Külön joga a tulajdonostársnak a dolog bármily kis részére is a közös tulajdonból kifolyólag semmi sincs; a maga eszmei hányadrészt azonban, önként érthetőleg, elidegenítheti, elzálogosíthatja s így helyét a tulajdonközösségben másnak engedheti át. (Optk. 829. §.)

A közös tulajdon keletkezésének oka legtöbbször szerződés vagy örökösödés. (Optk. 825. §.) Bizonyos esetekben pedig a törvény rendelkezése létesít tulajdonközösséget, így például a különböző személyek dolgainak egyesítése, vegyítése esetén. (L. 85. §.)¹ Sőt adott körülmények közt a közösség vélelmét is fel kell állítanunk.²

Egymás között a tulajdonostársak viszonya a következőképen alakul:

a) A közös tulajdon tárgyát csak osztatlanul bírhatják tulajdonul. Amint a dolgot tulajdonjogilag megosztják: megszűnik a közösség.

mert a tlkvi rrtás 55. §-a tiltja. Telekönyveinkben azért előfordul a határozatlan arányban bekebelezett közös tulajdon aminek az az oka, hogy a helyszíneléskor a hányadrészek aránya nem volt megállapítható. Előfordult továbbá az ily bekebelezés az 1868: LIV. t.-cz. 581. §-a alapján is, mikor osztálylevél hiányában az örökösök határozatlan arányban kebeleztettek be a hagyatéki ingatlanra. Az 1886: XXIX. t.-cz., illetőleg az ezt módosító 1889: XXXVIII. t.-cz. és az 1894: XVI. t.-cz. után az ilyesmi ki van zárva.

¹ Kényszerközösség áll fenn az 1871: LIII. t.-cz. 32. §. alapján azon erdőkre nézve, melyek a volt urbéresok részére az erdei haszonvételek fejében kiharítottak. Ilyen kényszerközösségben áll továbbá a volt urbéresok részére kiadott közös legelő, de már nem feltétlenül, mert ha a felosztást kérők birtokai a volt határbeli urbéri birtokoknak legalább egy negyedét kiteszik: akkor az egyéni felosztásnak helye van. (Ugyanazon törvény 42. §.) Egyébként az itt megérintett tulajdonközösségi alakulatokról, lásd alább a VI. szakaszban.

² Kolosvári T. 1909. G. 245/2. sz. Örökhagyó és alperes vagyoniukban számos éven át közösen gazdálkodván; az előbbi halálakor a közös gazdaságban létezett marhaállomány és egyéb gazdasági felszerelési ingók szintén közösöknek tekintendők. (Erd. J. K. III. évf. 42. sz.)

b) Az egyes tulajdonostársak ideális részének számszerű hányadokban kell meghatározva lennie (lásd 30. l. 1. jegyzet.)

c) Mindenik társtulajdonos követelheti a többitől jogának épségben tartását, a dolog közös birtoklásba való átbocsátását¹ és a gyakorlás akadályainak elhárítását.

d) A közös tulajdon tárgyára vonatkozólag a társtulajdonosok, mint egy személy tekintendők (Optk. 361. §.) s így a közös dologról csak együttesen rendelkezhetnek. Harmadik személyekkel szemben azonban az egészre irányuló támadások visszaverésére bármelyik tulajdonostárs jogosult.

e) Ha valamelyik tulajdonostárs önállóan és a többiek tudta nélkül foganatosított a dologra vonatkozóan valamely rendelkezést (elidegenítést, változtatást, tulajdonkorlátozást stb.) és az a többinek megkárosítására szolgál: kártérítéssel s esetleg az in integrum restitutióval is — ha követelik — tartozik. Ha intézkedését utólagos jóváhagyás reményében és jóhiszeműleg tette, sőt tulajdonostársainak hasznára: mint megbízás nélküli ügyvivő tekintendő s költségeinek megtérítésére is számot tarthat. (Optk. 1035. és köv. §-ok.) Elesik a társtulajdonosok részéről az előbbi állapotba való visszahelyezés iránti követelési jog, ha a foganatosított rendelkezésről volt tudomásuk, bárha abba beleegyezésüket nem is adták. A tudomás azonban a kártérítés iránti jogukat nem érinti.

f) A közös dolgon szükséges és hasznos javítások egyoldalulag és önállóan egyik társtulajdonos részéről nem eszközölhetők. Amennyiben e részt a társtulajdonosok egyike mégis önállóan jár el, cselekvénye úgy ítélendő meg, mint az e) alatt említett egyoldalú rendelkezések. Nevezetesebb és nagy horderejű változtatások, beruházások vagy javítások esetén, ha a tulajdonostársak egyhangulag határozni nem tudnak: a kisebbségben maradtok a többiektől a netaláni kárra nézve előre biztosítást követelhetnek, vagy joguk van a tulajdonközösségből kilépni. (Optk. 834. §.) Ha ezt nem akarják, vagy a kilépés időelőtti volna: a döntést a tulajdonostársak egy érdektelen 3-ik személyre bízhatják s ha ez iránt sem jöhetne létre egyhangu megállapodás: a kérdést perrel kell

¹ M. V á s á r h e l y i T. 1909. G. 76/4. sz. (Erd. J. K. II. évf. 27. sz.)

eldönteni. Ugyanigy, ha a döntés a célbavett vagy ajánlott intézkedések tárgyában a társtulajdonosok szavazategyenlősége miatt nem sikerül. (Optk. 835. §.)

g) Joga van minden társtulajdonosnak a közös tulajdonból őt illető hányadrészhez mért használatra és gyümölcszedésre, de csak úgy, hogy a többi társtulajdonos használati jogát ne sértse.¹ A használat módját egyébként a társtulajdonosok közösen állapítják meg. Szavazategyenlőség esetén a használat módja szintén perben döntendő el.

h) A tulajdonostársak a közös dolog administrációját meg egyezés alapján 3-ik személyre, vagy az egyik tulajdonostársra is bízhatják. A kezelő idegen személy és kezelő tulajdonostárs jogállása között nincs különbség. Mindkettő úgy tekintendő, mint a rendes meghatalmazott (Optk. 836., 837. §§.), s így jogkörére, felelősségére nézve utalunk a meghatalmazásról annak helyén mondanóokra.

Az a tulajdonostárs, ki a közös dolog kezelését önkényesen s a többiek tiltakozása ellenére ragadja magához, jog- és törvényellenesen jár el, teljes kártérítéssel tartozik, s azonfelül a dologra nézve rosszhiszemű birtokosnak is tekintendő.²

Mindazon esetekben, hol a tulajdonostársaknak egyetértésben kell eljárniok, (határozatok a közös dolog használati módja, az a feletti rendelkezés stb. tekintetében) a megállapodások szótöbbséggel hozandók.³ Az egyes tulajdonostársakat a szavazati jog nem fejszám, hanem a közöstulajdoni illetőség szerint illeti meg. Eképpen az a társtulajdonos, akinek közülök a közös tulajdonból fél résznél többje van: társait egymagában is majorizálhatja. (Optk. 833. §.)

A közös tulajdon megszüntetését és tárgyának hányadrészek szerinti megosztását, kizárólagos tulajdonba való átbecsátását bármelyik tulajdonostárs bármikor követelheti (Optk. 830. §.),⁴

¹ M. V á s á r h e l y i T. 1909. G. 60/3 sz. A tulajdonostárs nem tartozik tűrni, hogy tulajdonostárs a közös tulajdont képező bejáró terület egy részét áruinak kirakásával kizárólagos használatra lefoglalja. (Erd. J. K. II. évf. 24. sz.)

² M. V á s á r h e l y i T. 1909. G. 65/3. sz. (Erd. J. K. II. évf. 34. sz.)

³ C u r i a. 1904 jan. 23-án 3569. (Judicat II. 597.)

⁴ C u r i a. 1905. nov. 17. I. G. 257. (Grill f. Dtár 1906. évf. 12.)

s ez oly jog, mely az elévülésnek sincs alávetve.¹ A megosztást minden esetben az egyes társtulajdonosok hányadrésze-megállapításának kell megelőznie. De ki van zárva a közös tulajdon felosztásának s így megszüntetésének követelhetése, ha a társtulajdonosok a közösséget szerződésileg időtartamhoz, avagy felmondáshoz kötötték: mindaddig, míg az idő le nem telt, vagy a felmondás formásképp meg nem történt.² Az ilyen szerződéses kikötések a társtulajdonosok általános jogutódjaira, s ha a közös tulajdon ingatlan és a korlátozás a telekkönyvben is kitüntetést nyert, a különös jogutódokra nézve is hatályosak. De nincs joghatályuk sem az általános, sem a különös jogutódokra nézve akkor, ha a tulajdoni közösséget harmadik személy rendelkezése létesítette, mert ily esetben csak egyszerű meghagyásról (modus) van szó.

A közös tulajdon megszüntetésének módját a tulajdonostársak közös megegyezéssel állapítják meg — a szótöbbséggel való határozás e helyen ki van zárva (Optk. 841. §.) — s ha megegyezni nem tudnak, a rendes vagy választott bíróság dönt. A megosztás a közös tulajdon tárgyak körülményeihez képest, de első sorban lehetőleg mégis természetben, aztán érték, vagy mind a kettő szerint történik. Ingatlan közös tulajdon megosztásánál gondoskodni kell az esetleg szükséges telki szolgalmi jogokról. Természetben való felosztás lehetetlensége esetén, a közös tulajdon eladásra kerül, s ha a tulajdonostársak más eladási módban nem állapodtak meg: az eladásnak nyilvános árverésen kell történnie.³ (Optk. 843. §.) Eladásnál a volt tulajdonostársak között a befolyt vételár osztatik fel hányadrészeik arányában. Örököstársak közti tulajdonközösségnek peren kívüli megszüntetését az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. t.-cz. szabályai könnyítik meg.

¹ Curia 1909. jan. 12-én 3266/908. sz. A telekkönyv szerint közös tulajdon képező, természetben azonban már megosztott ingatlanra vonatkozó tulajdonközösség árverés útján való megszüntetésének nincsen helye pusztán azon az alapon, hogy a tlkvi felosztás törvényhat. szabályrendelet okán (mely a telek feldarabolást bizonyos minimumon alul tiltja) el nem érhető. (Égyet. Dtár. III. 81.)

² Alkalmatlan időben, midőn az valamennyi társtulajdonosnak káros: a közösség megszüntetésének szintén nincs helye. (Curia, 1904 márcz. 16-án 1877/903. — Jogállam. III. k. 629. l. — Curia, 1905 márcz. 3-án 2981/904. — Grill f. Dtár 1905. évf. 567.)

³ Az 1881:LX. t.-cz. 204—207. §-ok szerint.

Megszűnik a közös tulajdon akkor is, ha a tulajdonostársak egyike a többinek hányadrészét tulajdonul megszerzi és megszűnik a végrehajtási törvény (1881: LX. t.-cz. 156. §.) szabályozta bizonyos speciális esetekben akkor, ha valamelyik tulajdonostárs hitelezője a közös ingatlanra végrehajtást vezet.¹

Egyébként a tulajdonostársak bármelyike a maga hányadrészét derelinqválhatja, mikor is az elhagyott hányadrész ipso jure a tulajdonközösségben benmaradtak hányadát növeli meg. Ez az u. n. közös tulajdoni növedékjog.

Az okiratokon való tulajdonközösség a közös tulajdon egyéb eseteitől a bíróságok előtti használatra való tekintettel a perjog által eltérően rendeztetett. (1893: XVIII. t.-cz. 81., 215. §§.). Szabály különben, hogy a közokiratokon való tulajdonközösség felosztással nem szüntethető meg. (Optk. 844. §.) Ugyanez áll a közös tulajdonban álló határjelek, kerítések, sövények, határárkok, határpatakok, falak és más hasonló elválasztó jelek, építményekre nézve is s azonfelül a tulajdonközösség ezek tekintetében vélelem tárgya. (Optk. 844., 854. és köv. §§.). Természetesen megszűnik a közös tulajdon akkor, ha a tulajdonostársak az illető határfalat, árkot, esetleg határfát stb., mely oly arányban közös, amint a telek határvonala átszeli — közös megegyezéssel eltávolítják.

A magyar magánjogban a tulajdonjog történelmi fejlődése az idők rendén bizonyos tulajdonközösségi alakzatokat váltott ki, mint a nemesi közbirtokosság és az urbéri viszonyokból előállott különböző közösségek. Ezekről, melyek egyébiránt a tulajdonközösségnek specificus, önálló fejlődésű alakzatai a VI. szakasz során lesz szó.

Itt említendő végül a magyar jog fejlődésétől egyébként egészen idegen *házközösségi* intézmény, mely a most már polgá-

¹ Ez esetek:

- a) ha az egész ingatlan kikiáltási ára 400 koronát meg nem halad;
- b) ha Budapesten oly ház vagy beltelek árvereztetik el, melynek kikiáltási ára 10.000 koronát meg nem halad;
- c) ha oly ház vagy beltelek árvereztetik el, melynek kikáltási ára törvényhatósági joggal felruházott, illetőleg rendezett tanácsu városokban 4000 koronát meg nem halad; és
- d) ha más községben olyan ház- és beltelek árvereztetik el, melynek kikiáltási ára 1000 koronát meg nem halad.

rosított katonai határőrvidéken keletkezett s a határőrvidék szervezetét megállapító különböző statutumokban¹ nyert rendezést. Ezeket a házközösségeket az 1885: XXIV. t.-cz. megszüntette² s kötelezőleg kimondta, hogy a házközösségek ingó és ingatlan vagyona az arra jogosult házközösségi tagok közt vagy tényleg felosztandó, vagy ha azok továbbra is tulajdonközösségben kívánnak maradni, tulajdoni hányadrészeik, arányosítás útján megállapítandó. Esetleges, már azelőtt megejtett „titkos osztályok“-at pedig az érvényesség kedvéért be kellett jelenteni. Amennyiben ekként a régi házközösségek az aránymegállapítás után, mint „közösségek“ továbbra is fenmaradtak, azoknak jogi természete az egyszerű tulajdonközösségi viszonyoktól semmiben sem tér el. A régen oly nevezetes különbség a házközösségi törzsvagyon és az ezen felüli u. n. „Überland“ között ma már a megszüntetéssel kiegyenlítődött.³

XXXIV. FEJEZET.

A tulajdonjog korlátozása.

71. §. A tulajdonjog korlátozásáról általában.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 20. l.; Krainz: Id. cz. m. 542. l.; Lányi B.: Id. cz. m. 215—216. l.; Ágoston P.: Id. cz. m. 184. és köv. l.

A tulajdonjognak természetében rejlik, hogy korlátozható legyen és korlátoztassék. Relative a legteljesebb egyéni uralom ugyan a dolog felett, de mindig csak azon korlátok között, melyeket részben a pozitív jog, részben az egyéni akarat a tulajdonjog érvényesülésének határaiul kijelöl.

¹ Első az 1737. évi Hildeburghausen-féle statutum, továbbá az 1754. évi „Militärgrenzrechte für das Karlsstädter und Varasdiner Generalat.“ — Az ezt kiegészítő 1787. évi „Systemalverordnung“; továbbá az 1807. nov. 1-én életbelépett első alaptörvény és végül az 1850. máj. 7-iki második alaptörvény.

² Módosítja az 1898: XII. t.-cz.

³ Curia 1908. jan. 28-án 2558/907. A házközösség megszüntetésekor az atyának és a tőle származó gyermekeknek az atya tulajdonába átadott juttalékára öröklési joga az oly gyermeknek nincs, aki a házközösség megszüntetésekor annak tagja már nem volt. (Egyet. Dvtár II. 179.). — A házközösségre nézve l. Stassik Fer. A volt határőrvidéki házközösségek. (Nagybecskerek 1900).

Általában véve mindott, ahol a tulajdonos bizonyos s a tulajdonból folyó cselekvények fogatosításában gátolva van, tulajdoni korlátozás áll fenn, mert a tulajdonjog a maga teljes megszokott tartalma szerint nem gyakorolható. Az ilyen tulajdoni korlátozás a *tulajdonjog tartalmára* vonatkozik s az idevágó esetek a *terhelt tulajdon* esetei. (Dominium limitatum.) A tulajdonjog korlátozása azonban nemcsak a jog tartalmára, hanem a tulajdonjog *fennállítására, tartamára* is vonatkozhatik. Az ilyen korlátozásnál a megállapított idő lejártával a tulajdon ipso jure megszűnik, miért is a tulajdoni korlátozások ezen csoportját *időleges tulajdonnak* (dominium revocabile) szokás nevezni. A magántulajdon korlátozásai között külön csoportban különülnek el a tulajdon nem magánjogi jellegű korlátozásai, melyeknél a tulajdon különböző terjedelmű és irányu megszorítását köztekinetek, a közbiztonság, közgazdaság, közigazgatás, közrendészet stb. szempontjai igazolják. Mivel mindezen esetekben oly jogviszonyokról van, szó, melyeknek realizálására nem az egyes ember van hivatva s a magántulajdonnal szemben a közérdek áll s így voltaképp a jogviszonynak nincs is magánjogi jellege: azért a tulajdon ezen korlátozásai a tisztán magánjogi korlátozásoktól különszakítva tárgyalandók.

72. §. A terhelt tulajdon.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 20. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 86. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 320—323. l.; Lányi B.: Id. cz. m. 173. l.; Ágoston P.: Id. cz. m. 211. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 542. és köv. l.

A terhelt tulajdonnál a tulajdonjog a tartalmát kitevő jogositványok tekintetében van korlátozva. A korlátozás két alakban merülhet fel: vagy mint egy a tulajdon mellett fennálló *idegen dologbeli jog* (zálogjog, szolgalom, superficies, emphytheusis) vagy mint *terhelési és elidegenítési tilalom*. A külső látszat azt mutatja, mintha a tartalmában korlátozott (terhelt) tulajdonból a belőle kiemelt jogositvány folytán csonka tulajdonjog maradna vissza. Ez azonban nem áll, mert a csonka tulajdon többé már nem volna tulajdon s a korlátozás nem vonhat ki a tulajdonból végleg egyetlen ahhoz tartozó jogositványt sem, hanem csak annak gyakorolhatóságát függeszti fel, a tulajdonosra nézve. A kor-

látozás tehát lényegében véve nem veszen ki a tulajdonjogból semmit, hanem csak megbénítja azt azzal, hogy bizonyos és a tulajdonból önként folyó jogosítványok a korlátozás kereteihez képest nem gyakorolhatók. Mihelyt azonban a korlátozás megszűnik, a tulajdonjog a természetében rejlő rugalmasság révén azonnal visszanyeri korábbi teljességét.

A tulajdonjognak szóban forgó korlátozásainál a terheltség abban nyilvánul, hogy a tulajdonosnak vagy *nem szabad tennie* valamit, amire tulajdonjogából folyólag jogosítva volna (pozitív hatály) vagy tőrnie kell másoknak oly cselekvényeit, melyeket tulajdonjoga kizárólagosságának következtében nem volna köteles eltűnne (negatív hatály). Az előbbire példaként szolgál a hasznélvezettel terhelt tulajdon, hol a tulajdonos a tulajdonát képező dolog gyümölcseit, hasznait nem szedheti; az utóbbira: a zálogjoggal, vagy átjárási szolgálommal terhelt tulajdon, melynél a tulajdonos korlátozása abban áll, hogy a zálogos hitelező követelésének kielégítése céljából a dolog eladását, illetőleg a mondott szolgálomnál a telkén való átjárást tőrnie kell.

A tulajdonjognak oly tartalmi korlátozása (terhelése) azonban, mely szerint a tulajdonosnak *tennie* kellene valamit: jogilag lehetetlen. (Pl. servitus in faciendo consistere nequit.)¹

Különösebb alakot nyer az ingatlanra vonatkozó tulajdonjog tartalom szerinti korlátozása az u. n. „szomszédjog“ intézményében, melyről az alább következő §-ban szólunk.

A tulajdonjog tartalmában való korlátozásával kapcsolatosan oldandó meg a „*teljes és nem teljes tulajdon*“ jogi természete, illetőleg a tulajdonjog *fő- és hasznvételi tulajdonra* való megosztásának kérdése, tekintettel különösen arra, hogy az Optk. nyomán joggyakorlatunkba ezek a fogalmak a szokás révén átszármaztak.

Az Optk. abból indulva ki, hogy a tulajdonjog osztható, (a

¹ A telki terheket ebből az okból nem lehet tulajdoni korlátozásnak minősíteni. A szomszédjogból kifolyólag ugyan előfordul hogy a tulajdonos pl. házának falát megjavítani köteles, nehogy az szomszédja telkére düljön és ott kárt okozzon: ez azonban nem korlátozás, hanem „törvényes kötelem“, akár csak az, hogy a telke határát mindenkinek meg kell jelölnie (1894: XII. t.-cz. 38. §.), vagy hogy hegyközségi járulékot fizetnie kell, ha a szőlőbirtokosok egyharmada a hegyközségek alakítását törvényesen kimondotta. (Ugyanott 62 és köv. §§.)

mi, ha eszmei megosztásra gondolunk, helyes is; vide: közös tulajdon) megkülönbözteti a *teljes* (nem osztott) és a *teljtelen* (megosztott) tulajdont.

Az Optk. 357. §. szerint ugyanis: Ha valamely dolog állagára való jog a haszonvételekre vonatkozó joggal ugyanazon egy személyt illet: a tulajdonjog teljes és osztatlan.

De ha valakinek *csak* a dolog állagára, a másiknak ellenben, a dolog állagára vonatkozó jog mellett, a dolog haszonvételeire van kizárólagos joga: akkor a tulajdonjog meg van osztva és mindkettőre nézve teljtelen (dominium divisum). Amaz (az állagtulajdonos) főtulajdonosnak (dominium directum, Obereigenthum esete), emez pedig haszonvevő tulajdonosnak (dominium utile, Nutzungseigenthum esete) neveztetik. — A megkülönböztetésnek gyakorlati jelentősége több helyen felmerülhet, így a hitbizománynál a főtulajdon a várományosokat illeti, a mindenkori birtokost ellenben csak a haszonvételi tulajdon; az alluvio, avulsio csak a főtulajdonost illetik stb. — Egymáshoz való viszonyukat tekintve: egyik a másikat a közöttük fennálló fő- és haszonvételi tulajdonosi viszony megszüntetésére nem szoríthatja, az állagtulajdonos a dolog felett korlátlanul rendelkezhetik (elidegenítés, előörökösítés stb.), de a haszonvételi tulajdonos jogait e rendelkezések nem sérthetik.

Egészen véve a teljes és nem teljes tulajdonjog megkülönböztetésének, sem a megkülönböztetés alapját, sem a hozzáfűzött következményeket tekintve: indoka nics. A modern doktrinában a tétel teljesen elavultnak vétetik, s valójában a fő- és haszonvételi tulajdon jelenségei csöppet sem különböznek a tulajdonjog belső, tartalma szerinti korlátozásától.

Mindezen és osztott tulajdonnak mondott esetekben megosztás nincs, s a tulajdonjog csak egy és oszthatatlan, még pedig ugyanaz, amit az Optk. teoriája „főtulajdonnak“ nevez. A haszonvételi tulajdon jogi természete szerint nem egyéb, mint tulajdoni korlátozás, melynél fogva a tulajdonos dolgának hasznait, gyümölcseit a fenforgó idegen dologbeli jog miatt nem szedheti.¹

A magyar magánjogban az osztrák jog megosztott tulajdo-

¹ Legkevésbé van pedig az „osztott tulajdonban“ tulajdonközösség, mire nézve l. a M. V á s á r h e l y i T á b l á n a k 2894—1909 pold. sz. ítéletét. (Erd. J. K. III. évf. IX. sz. eset.)

nához hasonló alakulatoknak — helyesen: tulajdoni korlátozásoknak — több esete fordult és fordul elő. Az ugynevezett bérföldek (taksás földek) pl. melyek tisztán nemesi, majorsági birtokok, még pedig külsőségek voltak s meghatározott évi szolgáltatások fejében művelés és használat végett, — de nem belső telek gyanánt — engedtetek át. Továbbá az udvartelkek, curialis birtokok, telepitvények stb. (Lásd VI. szakaszban.)

73. §. A szomszédság.

Irodalmi utalások. Biermann M.: A szomszédjogi oltalom. Megj. a „Magy. Igazságügy“ XXVI. és XXVII. köteteiben (1836—1837.) és külön lenyomatban. Ágoston: Id. cz. m. 247. és köv. l.; Katona Mór: Szomszédjog. Megj. a Jogtud. Közl. 1886. évf. és külön lenyomatban; Dernburg: Pandekten. 475. és köv. l.; Pogány Virgil: A szomszédjogok és kötelezettségekről. (Jog. 1900. évf.) Krainz: Id. cz. m. II. k. 366. és köv. l.

Az ingatlan, mint a földfelület része, az elhatárolás mellett is kapcsolatban marad a földfelület többi részeivel, más ingatlanokkal s nem annyira önállóan és önmagában létező dolog, mint az ingó. Ebből folyólag az ingatlan-tulajdon feletti rendelkezések a vele határos más ingatlanokra is a legtöbb esetben valamelyes kihatást gyakorolnak,¹ jóllehet az ily kihatások a tulajdon kizárólagossága okán elvileg nem volnának megengedhetők. De mert tényleg elkerülésük lehetetlen: azért az ingatlan-tulajdon a szomszédságra való tekintettel bizonyos tartalmi korlátozást szenved és ez az u. n. „szomszédjog“.

A szomszédjog tehát azokat a határokat jelöli meg, ameddig a szomszédok az egymás telkeire való szükségszerű behatásokat tünni kötelesek s ennyiben a szomszédjog a tulajdonjogot tartalmilag korlátozza. Hogyha ezeket a behatásokat a felek egymás között kölcsönösen szabályozzák: szolgálmi jogokat állapítanak meg egymás javára, illetve terhére s ilyen esetekben a terhelt tulajdon jelensége áll előttünk. A szomszédjog, mint tulajdoni korlátozás lényegében ugyanez a jogi jelenség, de az idegen dologbeli jogokkal terhelt tulajdontól abban eltér, hogy a telektulajdonosok között megegyezés nincs, s mégis mindenik tartozik a szomszéd-

¹ Pl. építék az ingatlanomon és ezel elfogom a szomszéd telek elől a világosságot; telkemen forrást nyitok meg, melynek feleleges vize a szomszéd telekre folyik; a telkemen levő gyárkémény füstje a szomszéd telek levegőjét s növényzetét is megronthatja; a telkemen pöczegődröt ásatok s onnan bűz árad át a szomszédhoz stb. stb.

ságból folyólag bizonyos tulajdoni jogkörébe való behatásokat békén eltűrni.¹

A behatások sokfélék lehetnek, kimerítő felsorolásuk lehetetlen; s közönségesen közvetlen és közvetett behatásokra osztva szokás róluk átnézetet nyújtani.

Közvetlen behatások, p. o. melyeket a szomszéd telek tulajdonosának tűrnie kell, a következők:

Ha valamely épület emelése vagy kijavitása csak úgy lehetséges, hogy a szomszéd telken állványok építtessenek, az anyag a szomszéd telken hordassék át: a szomszédnak ezt kártalanítás ellenében el kell tűrnie. Továbbá: valamely telek rendszerinti használhatása végett, ha közuton vagy dülőuton ahhoz hozzáférni nem lehet (1894: XII. t.-cz. 36. §.); és ha erdőtermékek idegen telkek igénybevétele nélkül egyáltalában nem, vagy csak tetemes költségekkel volnának hazaszállíthatók (1879: XXXI. t.-cz. 178. §.): az idegen telektulajdonos kártérítés fejében *szükségbeli* utat tartozik engedni a maga telkén keresztül. Minden telektulajdonos tartozik eltűrni, a szomszédtelki fának az ő telke felé áthajló ágait, odanyuló gyökereit, ha azok neki sem kárt nem okoznak, sem saját telke használatában nem akadályozzák.² Az erdőtulajdonosnak tűrnie kell, hogy a szomszédos gyümölcsös birtokosa vagy tulajdonosa a hernyót az erdőben is, 30 méternyi széles területen irthassa (1898: XII. t.-cz. 58. §.) stb.

Ami a közvetett behatásokat illeti, ezek még számosabbak s mértékükre nézve alig van más meghatározás, mint hogy az ingatlan tulajdonosa tűrni köteles a szomszéd tulajdonosnak minden olyan s a szomszéd telken foganatba vett cselekvényét, mely közvetve az ő telkére is kihat ugyan, de a szomszéd telek *közönséges használatával* együtt jár. Persze a „közönséges használat“ oly fogalom, mely nemcsak a tulajdonos személyére tekintettel relativ tartalma, hanem más és más az egyes telkek gazdasági körülményeihez képest. Ekkép a birói *cognitió*nak az egyes be-

¹ Szokás azért a szomszédjog egyes vonatkozásait „törvényi szolgálmak“-nak is nevezni.

² De ha a szomszéd fája, fala stb. bedőléssel fenyeget, a fenyegetett tulajdonos (birtokos) zálog vagy kezesség útján biztosítékadást követelhet. (Optk. 343. §. u. n. *cautio damni infecti.*) Az erre való eszköz a birtokháborítási kereset.

hatások megengedettsége megítélésénél igen tág tere van. Mindenesetre nézve irányadó és ez judicaturánkban is kifejezést talált, hogy a szomszédtelekre való oly közvetett behatások, amelyek a szomszédnak kárt okoznak, vagy őt ingatlanának használatában lényegesen korlátozzák: tiltva vannak. Pl. szomszédom fala mellett saját telkemen sem áshatok megfelelő biztosító-gerendák alkalmazása nélkül olyan gödröt, hogy a fal ezzel természetes támaszát elvesztve, bedőléssel fenyegetsen, vagy pláne bedőljön. Továbbá, hogy kútforással a szomszéd kútjától a víz el ne vonassék, szabályul szolgál, miszerint az élet rendes szükségletére vizet szolgáltató kutakat saját birtokán ugyan mindenki szabadon építhet, azonban az új kút a község belterületén — netán már létező kutaktól, tavaktól legalább 3 méter — távolságban építendő (1885: XXIII. t.-cz. 14. §.). Hasonló szabályok állanak fenn az árnyékszékek, pöczegödrök elhelyezése tekintetében. Ipari és gazdasági célokra a kutak csak úgy használhatók, hogy ezáltal más vizeknek eddig tényleg gyakorolt használata meg ne szűnjék (u. ott 14. §. 2. bek.). A víz természetes folyását a tulajdonos a szomszéd kárára meg nem változtathatja. Ipartelepek, melyek fekvésük, vagy az üzlet minémüsége által a szomszéd birtokosokat, vagy lakókat, vagy egyáltalában a közönséget háborgatják, megkárosíthatják avagy veszélyeztethetik, csak az érdekeltekkel (szomszédok) folytatott tárgyalás után adott iparhatósági engedély alapján állíthatók fel. (1884: XVII. t.-cz. 25. §.) stb.

A tiltott és meg nem engedett közvetlen vagy közvetett behatások ellen az u. n. „szomszédjogi védelem“ nyújt a szomszédos tulajdonosnak oltalmat, miről lásd a 94. §-t.¹

¹ Esetek: Bpesti T. 1909 jun. 30. G. 220. sz. — Nem követelheti egyik tulajdonos a szomszédtulajdonos telkén lévő fa-sövény eltávolítását azon okból, hogy a sövény az ő földjét beárnyékolja és termőképességét csökkenti. (Egyet. Dtár. III. 239.) — M. V á s á r h e l y i T. 1907. G. 131/2. sz. Aki jogával a jogszerű korlátok között él, az abból másra háramolható kárért nem felelős. Alperes azonban tulment a jogszerű korlátokon akkor, midőn emeletes házát lebontatva a por lefogásához a körülmények szerint szükségesnek mutató intézkedéseket elmellőzte, s az okozott porral a szomszéd helyiségeiben való tartózkodást lehetetlenné tette. (Erd. J. K. I. évf. 2. sz.) — U g y a n a z a T. 1909 G. 131/2. sz. Alp. szakszerűtlen és kellő állandóságot nélkülöző építkezéssel a szomszédjogot megsértette, mert a fal bedőléssel fenyegetett. Felp. szomszéd, telke szintjét leszállította s ezzel a bedőlés veszélyét siettetette.

74. §. *Elidegenítési és terhelési tilalom.*

Irodalmi utalások. Lányi B.: Id. cz. m. 230—296. l.; — Elidegenítési és terhelési tilalom. Budapest, 1889.; Ágoston P.: Id. cz. m. 227—247. l.; Kern: A magyar öröklési jog mai érvényében. (Budapest, 1896.) 288. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 563. és köv. l.; Stubenrauch: Id. cz. m. I. k. 469. és köv. l.; Továbbá lásd Sebestyén Samu: (Jogtud. Közl. 1899. évf. 22. sz.); Misner Ignác: (Jogtud. Közl. 1903. évf. 4. sz.); Huf József: (Jogtud. Közl. 1903. évf. 7. sz.) cikkeit.

A tulajdonnak legközvetlenebb folyománya a szabad rendelkezési jog, melynél fogva tulajdonjogának tárgyát mindenki kénye-kedve szerint elidegenítheti¹ s megterhelheti. Mégis e jogositványok a törvénynek rendeletéből vagy valamely törvényszereűen hozott hatósági intézkedés következtében vagy a magánakarat által a tulajdonostól gyakorolhatásuk tekintetében el lehetnek vonva, mely esetekben a tulajdont egy u. n. elidegenítési és terhelési tilalom (interdictum de non aliendo, de non onerando) korlátozza. Elidegenítési és terhelési tilalom alatt tehát a tulajdonjognak azt a tartalma szerinti korlátozását kell értenünk, melynél fogva a tulajdonos a tulajdon tárgyát sem másra át nem ruházhatja, sem meg nem terhelheti. Megjegyzendő, hogy az elidegenítési és terhelési tilalom nemcsak a tulajdonjogra, hanem minden oly más jogra is vonatkozhatik, mely elidegeníthető jellegű. Továbbá: az elidegenítési tilalomban rendszerint benne van hallgatagon a terhelési tilalom is, mert a terhelés (pl. zálogjog által) eventualiter elidegenítést is jelent.²

Ha az elidegenítési és terhelési tilalomnak törvény, bírói ítélet vagy más hatósági határozat az alapja: akkor a tilalom

Rendőrileg a fal helyrehozására köteleztetvén sikeresen lépett fel keresetével, mert az alperes fogyatékos és bedőléssel fenyegető építkezéssel a szomszédot az ő tulajdonán való rendelkezésben (itt a szintleszállításban) nem korlátozhatja. — (Erd. J. K. II. 37. sz.)

¹ Átruházás, elhagyás megsemmisítés, elévülést előidéző nem gyakorlás, lemondás utján.

² A terhelési tilalom csak rendszerint foglaltatik benne az elidegenítési tilalomban, de nem okvetlenül. Pl. a hitbizomány általában elidegeníthetlen, de terhelésre meg van engedve (a hitb. bíróság jóváhagyása mellett!) A magánvállalatok helyiérdekű vasutai ellenben kormányengedéllyel elidegeníthetők, de a pálya álladéka és tartozékai nem terhelhetők s végrehajtás tárgyát nem képezhetik. (Zlinszky—Reiner: 345. l. Ellenkezően Ágoston: 229. l.)

szükségszerű, kényszerű; ha magánfelek szerződéses vagy végrendeleti intézkedése: akkor *önkéntes*.

Mai magánjogunk a kényszerű elidegenítési és terhelési tilalmaknak több esetét ismeri. Jogszabályon alapuló tilalom alatt állnak nevezetesen a hitbizományi javak (1687: LX. 1723. L. t.-cz. 1869 április 7-én az 1868: LIV. t.-cz. alapján kiadott igazságügyi miniszteri rend.), a záloglevelek biztosítására rendelt alapok (1876: XXXVI. t.-cz. 5. §.), a magánvállalatok által épített helyiérdekű vasutak (1880: XXXI. törvényczikk 2. §.) és a nagyobb egyházi javadalmak, a holtkéz alá eső egyházi javak. (Trip. II. R. 51. cz. 1. §.; 1559: LI., 1567: XXXI. t.-cz.). Az elidegenítési tilalom azonban egyik esetben sem abszolút és sem a hitbizományi javaknál, sem az egyházi javadalmak vagy helyiérdekű vasutak stb. esetében az elidegenítés megfelelő cautelaris feltételek mellett teljesen kizárva nincs.¹

Hasonlóképpen nem áll fenn abszolút elidegenítési tilalom a forgalmonkívüli dolgokra nézve sem; különben is a forgalmonkívüliség elidegenítési tilalomként nem fogható fel, mert az pusztán csak az illető dolgok speciális jogi minősége. A birói vagy közigazgatási határozaton alapuló elidegenítési tilalmak, csőd, perfeljegyzés ingók foglalása, gondnokság alá helyezés esetén csak látszólagosak, s céljuk nem tulajdoni korlátozás létesítése, hanem részben bizonyos kielégítési vagyonalap biztosítása, részben a kiskorúak és gondnokoltak védelme, mely célok különbeni biztosítása esetén netaláni elidegenítések és terhelések érvényesek maradnak. Ugyanez áll a peres dologra (res litigiosa) nézve is.

Ami pedig az önkéntesen, magánfelek által statuált elidegenítési és terhelési tilalmakat illeti: ezek vagy végrendeleten, vagy szerződésen alapulnak.

A végrendeletekben létesített elidegenítési és terhelési tilalom alakja az u. n. hitbizományi helyettesítés, mely szerint az örökhagyó a kinevezett örökösön kívül egy második örököst is megjelöl azzal, hogy a hagyaték valamely meghatározott esetben,

¹ A hitbizományi kötelék ugyanis feloldható; az egyházi vagyon elidegenítése az illetékes hatóságok beleegyezésével nincs kizárva; a helyiérdekű vasutak kormányengedéllyel eladhatók; a záloglevelek biztosítására szolgáló ingatlanok ezen jellege pedig megszüntethető s ezzel az elidegeníthetlenség is elenyészik.

legtöbbször az első örökös halálakor, a második örökösre szálljon. Ezzel az örökhagyó az elsőül kinevezett örökösnek a hagyaték feletti élők közötti vagy halál esetére szóló rendelkezési jogát vonja el. (Curia, 1892 jan. 4-én, 47. sz. t. ü. döntv. indokolása.) Ha a végrendeletből nem világos, ha vajjon az élők közötti és halál esetére szóló rendelkezést egyaránt megkötötte-e az örökhagyó? ez esetben gyakorlatunk azon magyarázat felé hajlik, hogy élők között az első örökös szabadon intézkedhetik s csak halál esetére nem tehet az örökölt vagyont illetőleg semmi intézkedést. A hitbizományi helyettesítés nemzedékek és örökösök hosszú sorára nem szólhat s szokásjogunk csak *egy* helyettesítést, azaz legfeljebb két egymásután következő örökös (az első és második örökös, utóbbi a helyettesített örökös) kinevezését ismeri el hatályosnak.

Ha az elidegenítési és terhelési tilalom élők közötti jogügyletben mondatott ki: érvényességének feltétele, hogy a telekkönyvi átruházással egyidejűleg feljegyeztessék és hogy az átruházó vagy egy harmadik személy valamelyes jogi érdeke által indokolható legyen (74. sz. t. ü. döntv. 1902. nov. 4-éről).¹

A jogszabályon alapuló (kényszerű) elidegenítési és terhelési tilalom hatálya, a tilalomellenes elidegenítést, illetőleg terhelést semmissé teszi, sőt az ily tulajdoni korlátozással megszorított tulajdon tárgya el sem birtokolható. Az elidegenítő önmaga követelheti tehát vissza tilalomellenesen tovább adott dolgát s vele szemben az *exceptio rei venditae et traditae* (az eladott dolog kifogása) nem érvényesíthető. A forgalom biztonsága végett ép ez okból az elidegenítési tilalom — amennyiben ingatlanokra

¹ Arra nézve, hogy a jelzálogos hitelező védheti-e magát elid. és terh. tilalom feljegyeztetésével az adós esetleg ezután felveendő szülőfelújítási és hasonló kölcsöneinek törvényileg (1896: V. t.-cz.) biztosított rangelsőbbiségével szemben: a gyakorlatban nagy az ingadozás. Nem mel felel a Kolozsvári Tábla 11. sz. polg. határozatával (1904 nov. 3-án 3711. I. sz. — Grill f. Dtár 1905. évf. 45. sz.); ugyanigy a Győri és Debreczeni Tábla. (Grill f. Dtár 1905. évf. 46., 48. sz.) Ellenkezőleg igennel a Budapesti és Nagyvárad-i Tábla (Grill f. Dtár 1905. évf. 47. sz. és Dtár III. f. XXIV. k. 305. l.). Tekintve, hogy az orszb. ért. 21. és 145. §§-ai értelmében a kérdésre nézve az Optk.-nek az ország egész területén tételes érvénye van, a trkv. 1371. §-a pedig *expressis verbis* kijelenti, hogy a zálog- és kölcsönszerződések természetével ellenkező minden feltételek és szerződések érvénytelenek; s tekintve, hogy ugyanezen §. mint érvénytelen kikötést megemlíti azt is, melynél fogva

vonatkozik — telekkönyvileg kitüntetendő,¹ ingóknál pedig a rendelkezésre álló módok, mint letétbe helyezés, értékpapírnál vinculálás, zárlat által biztosítandó.

A jogügyletben statuált elidegenítési és terhelési tilalom joghatálya némileg másképp van szabályozva s bár gyakorlatunk szerint a tilalomellenes terhelés vagy elidegenítés itt is semmis: jóhiszemű harmadik személyekkel szemben az elidegenítő vagy terhelő ügylet érvényes marad, s ők ez alapon a szerződés végrehajtását, illetőleg megfelelő kártérítést követelhetnek. Megállanak ezek az ügyletek érvényesen akkor is, ha az átruházó, aki a saját vagy 3-ik személy érdekében a tilalmat feljegyeztette, beleegyezik abba, hogy az ingatlanra a tilalom daczára további terhelő bejegyzések eszközöltessenek.²

az adós kötelezi magát arra, hogy az ingatlant másnak le nem köti: a kérdés eldöntése az első pillanatra csak tagadó értelemben látszanék helyesnek. — (Lásd még Kolozsvári T. 1904. nov. 16-án 4087. I. sz. — Grill f. Dár 1905. évf. 156. — Szegedi T. 5. sz. polg. döntv. — U. o. 338. sz. — Marosvásárhelyi T.: u. ott 340. sz. — Kassai T.: u. ott 514. sz. — Curia u. ott 515. sz.) Tekintve azonban, hogy a szőlőfelújítási kölcsönrel való terhelés tilalma nem vonatkozik egyéb és nem ily kiváltságos kölcsönrel való terhelés eltiltására is; tekintve továbbá, hogy a hitelező az ily tilalmak kikötésével jogos érdekét védi, s hogy az 1896: V. t.-cz. 5. §-ában adott az az engedély, miszerint már föl nem ujítható szőlőterületeket oly területekkel is lehet helyettesíteni melyek soha szőlőre művelve nem is voltak s így a visszaélések különböző variációi alig volnának kikerülhetők, s végül, hogy az Optk. alkotása idejében hasonló privilegialis kölcsönökről még szó sem lehetett: méltányosabb az az álláspont, mely a tilalom feljegyzését jogosnak ismeri el.

¹ A tlkvi bejegyzés a Curia 1883. június 12-én 2991. sz. a. kelt határozata szerint a tlkvi rtrts. 52. §. d) pontja alapján, a tulajdoni (B) lapon történik. A bejegyzésnél a tlkvi hatóságnak kell arra ügyelnie, hogy az érvénytelen elidegenítési és terhelési tilalmat ne jegyezze fel, mert az ily feljegyzés eredetileg érvénytelen és törlését bármelyik további jogszerző fél, mint érdekelt követelheti. (Curia, 1902. nov. 4-én kelt 74. sz. döntv.)

Ha azonban az ingatlan törvénynél fogva nyilvánvalóan forgalmonkívüli (mint a kath. egyh. vagyon) az elidegeníthetatlenség és terhelhetatlenség tlkvi feljegyzése nem szükséges mert azt a bíróságnak, amugy is hivatalból kell figyelembe vennie. (Curia 81. sz. t. ü. döntvénye. — I. Egyet. Dár II. 221.)

² Kolozsvári T. 1907. I. 4380. sz. — Erd. J. K. I. évf. 3. sz. — U. az a T. 862/1909. polg. sz. Utóörökösödési jog feljegyzése nem akadályozza annak, hogy az ingatlan hasznélvezetése zálogjog kebeleztesse be. (Erd. J. K. II. évf. 26. sz.)

Az elidegenítési tilalom a jogi kényszerűségen (kisajátítás, közös tulajdon felosztásán, romlandó dolgok szükségyszerű értékesítésén stb.) alapuló elidegenítéseket nem gátolhatja.

75. §. *Az időleges tulajdon.*

Irodalmi utalások. Krainz: System stb. id. cz. m. I. k. 544. és köv. l.

Az időleges tulajdonnál (*dominium revocabile*) a korlátozás a tulajdonjognak *időszakok szerinti tagoltságában* és e tagoltság folyamányakép abban a *tartalmi megszorításban áll*, hogy a jelenlegi tulajdonos tulajdonának elidegenítésétől és roszszabbitsától a meghatározott időszak leteltével ő utána következő másik tulajdonosra tekintettel, tartózkodni köteles. Minden tulajdonos tehát a tulajdonjogot csak bizonyos időszak tartalmán át gyakorolhatja, s annak leteltével a tulajdonjog ipso jure átszáll arra, akit a tulajdonjog a következő időszakon át fog megilletni.

Az időleges tulajdon keletkezési alapja a mai jog szerint csak a szerződésbe vagy végrendekezésbe foglalható *privát dispositio*.

Ha az időleges tulajdont szerződés létesítette, a korlátozásnak két módja képzelhető: a) Vagy az van kikötve, hogy a tulajdonjog a meghatározott időszak leteltével az átruházóra ipso jure visszaszálljon (szoros értelemben vett *dominium revocabile*), amire például szolgálhat a dolog átadással való tulajdoni átruházása jobb vevő fentartása mellett vagy ajándékozás a visszaháramlás kikötésével; avagy b) a szerződés egyszerre több személyre ruhazza át a tulajdont, időszakonként meghatározott sorrend szerint. Pl. ez az eset a hitbizománynál, a hitbizományi helyettesítésnél, feltételes örökös és hagyományos nevezésnél.

Hogy valaki a tulajdonát bizonyos idő múlva másnak tartozik ügyletileg átengedni: ez a jelenség nem tulajdoni korlátozás, hanem egyszerű kötelem. Ez az eset pl. a visszavásárlási vagy elővásárlási jog kikötésénél. Szokták ugyan ezeket a kikötéseket is tulajdoni korlátozásként tárgyalni, tekintettel különösen arra, hogy a vissza- és elővásárlási jog a tkvi bejegyzéssel jogi hatályt nyer, de tévesen, mert ugy az elővásárlási, mint visszavásárlási jognál csak arról van szó, hogy a tulajdonos kö-

teles visszaadni az eredeti eladónak a dolgot, ha az követeli, illetőleg tartozik a dolog önszántából való elidegenítése esetén azt, akitől vette: azzal megkinálni. Arról tehát, hogy a dolog tulajdona vissza- vagy elővásárlási jog folytán *ipso jure* szálljon át az eredeti és jogosult eladóra, szó sincs. Sőt, mert a visszavásárlási jognál a tulajdonos az eladó megkinálásával nem köteles: nincs kizárva, hogy a dolgot másra ruházza át, mielőtt a visszavásárlási jogra jogosultnak e jogát gyakorolni eszébe jutott volna. Tartalmilag sincs a tulajdon korlátozva sem itt, sem ott, mert a tulajdonostól a tulajdonjogban foglalt jogositványok egyikének gyakorolhatása sincs elvonva.

Az időleges tulajdon mint tulajdoni korlátozás jellegzetes sajátosságai a következők:

a) A tulajdonjog időszakonként tagolva lévén, az első tulajdoni időszak leteltével *ipso jure* hatályba lép a második s ezután a következők. Átruházásra szükség nincs, mert az első tulajdonos nem jogelődje az utána következőnek, sőt mert az időszak leteltével tulajdonjoga véget ér, nem is volna abban a helyzetben, hogy már megszűnt és így nem létező jogot ruházzon át. Az időszaki tulajdonosok valamennyije tulajdonjogát a korlátozást létesítő eredeti intézkedéstől származtatja, s így, ha a tulajdoni időszak az időleges tulajdonos élettartamára van meghatározva: a következő nem tekinthető megelőzője örökösének, miből folyólag az időszerinti elődnek a tulajdon tárgyára elvállalt kötelezettségei a következő időszaki tulajdonosokat *nem terhelik*. Ehből folyólag:

b) Minden tulajdoni időszak leteltével *ipso jure* megszűnnek a dologra az ideiglenes volt tulajdonos által engedélyezett dologi jogok. Az új tulajdonosnak tehernélküli tiszta tulajdonra van joga.

c) Minden időszaki tulajdonos tulajdonjoga *tartalmát* tekintve korlátozva van annyiban, hogy a tulajdon tárgyat sem rosszabbítani, sem tönkretennie nem szabad, sőt a dolog karbantartására kártérítés terhe mellett kötelezve van. Terhelheti s el is idegenítheti tulajdonát, de ezen rendelkezéseknek hatálya épp annyira ideiglenes, mint maga az őt illető tulajdonjog. Egészen véve jogállása a haszonélvezőéhez hasonló, azzal a különbséggel, hogy tulajdonosnak tekintetvén, a dolog iránt tulajdoni

keresete van, a telekkönyvbe mint tulajdonos kebeleztetik be, része van a dolgon talált kincsben s a többi várományosok esetleges kiesése tulajdonjogát korlátlaná teszi.

d) Az időszaki tulajdon fennállása alatt a következő időszakok tulajdonosai várományosok, kiknek jövőbeli joguk egyelőre csak idealiter létezik, de azért előre már elidegeníthető, örökíthető és terhelhető. Harmadik személyeknek így szerzett jogai önként érthetőleg szintén csak jövőbeli jogok.

Megszűnik az időleges tulajdon, mint tulajdoni korlátozás, ha a várományosok jövőbeli jogaikról lemondanak, vagy ha több kijelölt várományos már nincs. Ilyenkor az utolsó időszaki tulajdonos joga korlátlaná válik.

76. §. Családi hitbizomány.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 461. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. I. 502. és köv. l.; Katona M.: A magyar családi hitbizomány. Budapest, 1894.; Zlinszky: Id. cz. m. 336. és köv. l.; Akad. pályamunkák a magyarországi hitbizományok alakításáról. (Keresztury József, Benczur János, Varga Soma.) Pest, 1847.; Lányi B.: A családi hitbizományok reformjának jogászai szempontjai. Magyar Jogászegyl. Ért. XVII. k. 152. f. Budapest, 1899.; Lányi B.: A tulajdon. A Fodor-féle magánjog II. kötetében 440—508. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 550. és köv. l. Ágoston, id. cz. m. 384. és köv. l.

Az időleges tulajdonnak egyik önállósult intézményi alakja a családi hitbizomány. A családi hitbizomány fogalma szerint oly vagyon (vagyon tömeg), melyet alapítójának rendelkezése a törvényes előfeltételek megtartása mellett *elidegeníthetlenné nyilvánít*, abból a célból, hogy e vagyon a meghatározott kivételes öröklési rend szerint családjában jogosultról-jogosultra szálljon s a családnak fényét, tekintélyét a nemzedékek hosszú során át fentartsa és biztosítsa.

Eredetét tekintve, a hitbizományi intézmény teljesen idegen.¹ Célját a magyar magánjogban jogunk szellemét hiven

¹ A hitbizomány intézményét nálunk az 1687: IX. t.-cz. honosította meg s foglalkozott vele az 1723: L. t.-cz. is. Legutóbb az 1862 október 9-iki kir. leirat és az 1868: LIV. t.-cz. felhatalmazása alapján 1869 április 7-én kiadott igazs. miniszt. rendelet szabályozta.

visszatükröztetve, a ma már nem létező ősiség intézménye szolgálta. Jogi természetét tekintve, az időleges tulajdonnak typicus alakja, amennyiben az alapító magánrendelkezése a hitbizományi vagyon feletti tulajdonnak időszakonkénti átszállásával az egymásután következő hitbizományi birtokosok egész sorát jelöli meg. A tulajdoni időszakok a mindenkori hitbizományi birtokos élete tartamára terjednek.

A szerint, hogy a hitbizomány birtoklására mily rendben vannak a jogosultak hivatva: megkülönböztetjük az *elsősülöttségi* (primogenitura); *izörökségi* (majoratus) és *korörökségi* (senioratus) hitbizományokat. Az elsősülöttségnél a hitbizomány birtoklására az elsősülött fiutód és ága, s ágában is mindig az elsősülött a jogosult; a majorátusnál az, aki az utolsó hitbizományi birtokoshoz iz szerint legközelebb áll; a senioratusnál ellenben a kor szerint legidősebb családtag hivatott a hitbizományban való utódlásra. Szabály szerint a hitbizomány csak fiágra szólhat, de ha az alapítólevél megengedi, az ott megjelölt módozatok szerint kivételesen a lányágra is.¹

A hitbizomány létesítése. A hitbizományt magánrendelkezés, az u. n. alapítás létesíti, mely bizonyos vagyont a közforgalomból kivonva, a család disze és tekintélye állandó biztosítása végett elidegeníthetetlennek nyilvánít. A magánrendelkezés formája bárminő ügylet lehet, mely dologi jogviszonyok megalapítására alkalmas (végrendelet, szerződés, traditio a kijelölt várományosokra való átszállás feltételével).

Az alapító-ügylet joghatályát a *királyi jóváhagyás* adja meg, aminek kiszközlése végett az igazságügyminiszter révén benyújtandó kérvényben ki kell mutatni, hogy a hitbizománykép lekötni szándékolt vagyon a kérelmezőnek tulajdona és hogy teljesen tehermentes. Továbbá, hogy a hitbizomány-alapítással a köteles részre jogosítottak sérelmet nem szenvednek s meg kell jelölni végül azt a kir. bíróságot, melyet az alapító illetékesnek kíván tekinteni a hitbizomány feletti hatósági felügyelet gyakorlására. Ez a bíróság az a kir. törvényszék, melynek kerületében a hitbizományú! lekötendő javak feje (caput) központja fekszik. A mondott kellékeken kívül a kérvényhez az alapító-oklevelet, va-

¹ A hitbizományokban való öröklés rendjéről, lásd az öröklési jogban.

gyonleltárt, földadó kataszteri kivonatokat is csatolni kell s előleges határozat is kérhető az iránt, vajjon a király az alapítást hajlandó-e jóváhagyni. Ez esetben a lekötenő javakról legalább megközelítő pontosságú értékkimutatás is készítendő.

Hitbizományt jogunk szerint csak nemesrendű személyek alapíthatnak¹ és rendszerint csak saját családjuk és annak tagjai javára. A lekötenő vagyonnak oly természetűnek kell lennie, mely huzamos és folytonos használatot biztosít, állandóan gyümölcsözni képes, vagy legalább is nem elfogyasztható. Ezen tág kereten belül tehát ingók és ingatlanok egyaránt lehetnek hitbizomány tárgyai. Értékmaximum vagy minimum meghatározva nincs; gyakorlunk azonban hitbizomány-alapításhoz legalább 500.000 frt minimális értéket kíván meg.

Az alapító a hitbizomány-alapítást mindaddig, míg arra hitbizományi czimen valaki jogot nem szerzett, visszavonhatja. A visszavonás hallgatagon megtörténtnek tekintendő, ha az alapítónak utóbb oly törvényes fiörököse születik, kiről az alapítólevél nem gondoskodott. A hitbizomány-alapítás egyébként meg is támadható — különösen a törvényes osztályrészre jogosítottak részéről — s ha a támadás eredményre vezet: vagy az alapítás érvénytelenségét, vagy a hitbizományi vagyon állagának csökkentését, leszállítását vonhatja maga után.

A királyi jóváhagyással ellátott² s a megtámadás vagy visszavonás akadályába nem ütköző alapítás, illetőleg a hitbizományi kötelék megvalósítása az illetékes hitbizományi bíróság közreműködése mellett a leltár felvétele, a hitbizomány biztosítása és a hatósági felügyelet szervezése útján történik.

a) *Leltár.* Amint a hitbizományi bíróság a kir. jóváhagyásról értesült, a kirendelt hitbizományi gondnok közbejöttével és a helyben vagy közel lakó várományosok értesítése mellett a hitbizományi vagyonról azonnal leltár készítendő, melynek alapjául a hitbizomány felállítása iránti kéréshez csatolt magánjegy-

¹ Az 1687: IX. t.-cz. szerint csak a főnemeseket illeti meg a hitbizomány alapítás iránti jog. Az 1723: L. t.-cz. kiterjesztette a jogot a köznemesekre is.

² A kir. jóváhagyásról az igazs. miniszter értesíti az illetékes kir. törvényszéket (amelyik hitb. bíróságul felkérte) és ez a folyamodót, s egyben a jóváhagyást a hivatalos lapban közzéteszi s a hitbizományi kötelék megvalósításáról is gondoskodik. (Lásd szöveg.)

zék szolgál. Amennyiben a hitbizomány halálesetére állított fel, a leltárt az alapító halálakor kell felvenni (1869 ápr. 7-iki rend. 5. §.).

b) *Biztosítás.* A hitbizomány szükségszerű biztosítása elidegeníthetetlen jellegéből következik. Ingatlan hitbizománynál a hitbizományi jelleg telekkönyvi kitüntetése a biztosítás eszköze;¹ ingóknál azok természete szerint különböző módok alkalmazandók. Így: drágaságok, ékszerek a hitbizományi birtokosnál maradnak ugyan, de arról a birtokosnak átvételi okiratot kell kiállítania; künnlevő tőkék hitbizományi jellege a róluk szóló adósleveleken tüntetendő ki s az adósleveleket, magánértékpapírokat a hitbizományi bíróság veszi őrizet alá; bemutatóra szóló állampapírok vinculálandók s ha névre szólnak, a hitbizományra átirandók.

c) *Felügyelet.* A felügyeletet a hitbizományi bíróság és az általa a várományosok meghallgatása mellett kirendelt hitbizományi gondnok gyakorolja. Oly egyén, aki gyám nem lehet, hitbizományi gondnokká sem nevezhető ki. A gondnok feladata a hitbizományi bíróság kiváratára a hitbizományt illető javaslatokat megtenni, s a várományosok érdekeinek képviselőjében a hitbizományi birtokos cselekvényeinek ellenőrzése mellett a hitbizomány állaga felett őrködni. A hitbizományt mint ilyent perekben ő képviseli s általában minden fontosabb ügyben véleménye meghallgandó. (1869-iki rend. 4., 10., 11. §§.)

A hitbizományban érdekelt személyek jogviszonyai. Az, akire a hitbizomány az alapítólevélben foglalt öröklési rend szerint átszállott, a *hitbizományi birtokos*; azok pedig, akik az öröklési rend szerint a mindenkori birtokos utáni utódlásra hivatva vannak: a *hitbizományi várományosok*.

A hitbizomány jogi természetéből kifolyólag a mindenkori hitbizományi birtokos *tulajdonosnak* tekintendő, de tulajdonjogának időleges, az élettartamra szóló korlátozásával. Ehhez képest:

¹ 1869-iki rend. 7. §. A hitbizományi jelleg a B) lapon tüntetendő ki, mint tulajdoni korlátozás. (1893 május 26-án, 19.665. sz. a. k. igazs. miniszt. rend. 128. §. 3.) Amennyiben a hitbizományhoz bekebelezett követelések is tartoznak, azok hitbizományi jellege a C) lapon, ahol bejegyezve vannak, tüntetendő ki. (Tlki rtrts 54. §.)

Joga van mindarra, ami a tulajdonost megilleti, kivéve, hogy a hitbizományhoz tartozó javakat sem élők között, sem halál esetére el nem idegenítheti, nem rosszabbíthatja s jogérvényesen terhelnie is csak bizonyos mértékig s a hitbizományi bíróság helybenhagyásával lehet. Halálával ugyanis az utódlásra hivatott várományosnak az alapító levélben hitbizományul lekötött tiszta, tehernélküli és csorbitatlan vagyonra van joga. A hitbizomány jókarban tartása tehát oly kötelesség, mely a hitbizományi birtokost felelősség mellett terheli s ez alól csak a vétke nélküli állagcsorbulások, rosszabbodások esetén térhet ki. A hitbizománynyal járó közterheket (kegyuraság, közadók) tulajdonosi minőségéből folyólag a hitbizományi birtokosnak kell viselnie, de viszont a vagyon hasznélvezetében korlátozva absolute nincs.

A hitbizományi bíróság jóváhagyásával a hitbizomány $\frac{1}{3}$ részének terhelése, (eladósítása) s jelzálogul lekötése, avagy tőkéből álló hitbizománynál a tőke $\frac{1}{3}$ részének felvétele csak hasznos beruházások eszközlése végett foghat helyet s a jóváhagyás megadásánál a várományosok saját személyükben, vagy törvényes képviselőik által s a hitbizományi gondnok okvetlenül meghallgandók. Hasonlókép a hitbizományi vagyonhoz tartozó ingatlanak más ingatlanokért való felcserélése, bérbe-, haszonbérbe adása vagy tőkékké való átváltoztatása esetén.

A hitbizomány részben való eladósításának megengedése esetén a hitbizományi vagyon terhelhető $\frac{1}{3}$ részének megállapításánál rendes birói becsü mellett minden a hitbizományon fennálló teher összeszámítandó, kivéve azon terheket, melyek a birtokos korlátlan tulajdonát képező termésekre, hasznokra vonatkoznak. A hitbizomány $\frac{1}{3}$ részének a korábbi és újabb terhek összeszámításával mindig és feltétlenül tisztán, tehermentesen kell maradnia. Ha a hitbizományi birtokos a vagyon gyümölcseit, hasznait annyira eladósította, hogy az állag $\frac{1}{3}$ részére felveendő adósságot törleszteni nem tudná: az $\frac{1}{3}$ rész megterhelése nem engedhető meg.

A hitbizomány terhelését csak a birtokos kérheti. A törlesztés módját az engedélyező végzésben a bíróság állapítja meg. 35 évnél hosszabb törlesztési idő nem engedhető. (1869-iki rend. 15. §.) A terhelésre, tőkék felvételére adott engedély a hitbizományi

utódra nem száll át, s így ha az engedélyt nyert hitbizományi birtokos annak érvényesítése előtt elhal, az engedély is hatályát veszti.

Az engedélyezett adósságok törlesztési részleteit a hitbizományi birtokosnak a hitbizomány jövedelmeiből és a megállapított terv szerint kell fizetnie. E részt a hitbizományi bíróság és gondnok ellenőrzése alatt áll s a törlesztési nyugtákat minden évben bemutatni köteles. A hitelezők kielégítésüket szintén csak a jövedelmekből követelhetik, habár a jelzálogilag és a bíróság jóváhagyásával biztosított követeléseik a hitbizományi vagyon állagára is vannak bekebelezve. Ha az adósságból bizonyos rész már törlesztve van, a hitbizományi birtokos hasznos beruházás címén újabb, de az $\frac{1}{3}$ részen túl nem menő eladósításra kérhet engedélyt.

A hitbizományi birtokos halála esetén a hitbizományi leltár alapján a hitbizományi vagyon és az elhunyt birtokos hitbizományilag le nem kötött u. n. allodialis javai elkülönítendők, s amennyiben utóbbiakból a hitbizományba a volt birtokos oly beruházásokat tett, melyekért a hitbizomány megterhelése is helyt foghatott volna: ezek az allod. vagyon örököseinek a hitbizományból megtérítendők és fordítva. A hitbizományi utód a hitbizományt alapító magánrendelkezésből közvetlenül származó joga alapján ipso jure lép be a birtoklásba; időszerinti elődjének kötelezettségei nem terhelik, kivéve azokat, melyek a hitbizományi bíróság jóváhagyása mellett keletkeztek és letörlesztve még nincsenek.

Hitbizomány zár alá vétele és megszűnése. A hitbizomány akkor kerül zárlat alá, ha a hitbizományi birtokos adósságokba bonyolódva, tartozásait, az egyes törlesztési részletek megtartásával pontosan fizetni nem tudja, a vagyon állagát rongálja, rosszaszabhatja s ekkép a várományosok jövőbeli jogait veszélyezteti. A zárlatot szakértők meghallgatása mellett a gondnok vagy valamelyik várományos fellépésére a hitbizományi bíróság rendeli el, amire nézve az 1881: LX. t.-cikknek a zárlatra vonatkozó intézkedései szolgálnak irányadóul.

Fölmerült esetben a *Curia* elvi jelentőségének nyilvánított ítéletében kimondta azt is, hogy ha a hitbizományi hitelező hátralékban lévő már megítélt követelésének behajtására a korábban

elrendelve volt hitbizományi zárlat helyett czélszerűbbnek vélt jogeszközt kíván igénybevenni, jogosítva van a hitbizományi zárlat felfüggesztését és végrehajtási zárlat elrendelését kérni. (*Curia* 1908. okt. 29-én 4587. sz. — Egyet. Dtár III. 14.)

A hitbizomány, s így a benne rejlő tulajdoni korlátozás megszűnik, ha a) a hitbizomány tárgya elvész, tönkremegy; b) ha az alapító levélben kijelölt várományosok, illetőleg utódlásra hivatott ágak mind kihalnak, mikor is az utolsó birtokos a hitbizományról mint szabad tulajdonáról rendelkezhetik és végül c) ha a hitbizományi vagyon a hitbizományi kötelék alól a hitbizományi birtokos kérésére, az esetleg létező várományosok beleegyezése mellett s a király jóváhagyásával feloldatik.

77. §. A tulajdon nem magánjogi jellegű korlátozásai.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 325. és köv. l., 330—335. l.; Melha Kálmán: A kisajátításról. Budapest, 1889.; Lányi B.: A tulajdon; a Fodor-féle magánjog II. kötetében. 296—345. l., 218—226. l.; Saárosy Kapeller Ferenc: Az erdőtörvény magyarázata. Budapest, 1881.; Dr. Klekner Alajos: Az erdőtörvény magyarázata. Budapest, 1881.; Kovácsy és Kvassay: A vízjogi törvény magyarázata. Budapest, 1886.

A tulajdonjogot a magánfelek intézkedésein kívül a közérdek is számos vonatkozásban korlátozza. E korlátozások közös jellemvonása kévén, hogy mögöttük az összesség érdekeit képviselő közhatalom áll, természetszerűleg magánjogi jellegűeknek nem mondhatók. Különösen is ál! ez a

I. Kisajátításra, melynél az állam — még az esetben is, ha a kisajátítási jogot a kapott állami engedély alapján magánosok gyakorolják, a tulajdonost tulajdonjogából állami hatalommal s akarata ellen is, *kivetközteti*.

A kisajátítás egyébként az a tulajdoni korlátozás, melynél fogva a tulajdonos közérdekből — a törvény által megjelölt esetekben — ingatlanát tulajdonul vagy haszonélvezetül, határozott vagy határozatlan időre a kisajátítónak átengedni tartozik. Ehhez képest a kisajátítás kétféle: *végleges* vagy *ideiglenes*. Utóbbi a végleges kisajátítástól abban tér el, hogy csak meghatározott időtartamra szól, mely azonban három évnél hosszabb időre a tulaj-

donos beleegyezése nélkül nem nyújtható ki, s továbbá: míg a végleges kisajátításnak sem a tulajdonos, sem az ingatlan minősége utját nem állhatja, addig ideiglenes kisajátítás épületekre és iparművekre, a feltárt és használt kő- vagy kavics- és homokbányákra nem engedélyezhető (1881: XLI. t.-cz. 69. §., 66. §., 67. §.).¹ Az ideiglenes kisajátítás esetében nem a tulajdon, hanem csak az ingatlan haszonélvezete van a kisajátítást szenvedőtől elvonva.

Kisajátításnak csak közérdekből és a törvényben meghatározott esetekben van helye. Ezeket az eseteket a kisajátításról szóló 1881: XLI. t.-cz. 1—4. §-ai és egyes későbbi törvények sorolják fel.² Mindama esetekben, hol a törvény kisajátítást enged, előmunkálati (kutatások, felmérések) engedélyek is adhatók. Az engedélyt az illetékes miniszter adja, bizonyos esetekben a törvény-

¹ Az ideiglenes kisajátítás során előírt eljárásról a kisajátítási törvény (1881: XLI. t.-cz.) VI. fejezete (66—84. §.) intézkedik.

² 1881: XLI. t.-cz. 1. §. szerint kisajátításnak a következő esetekben van helye: 1. Közutak és közhidak építésére; 2. Közhasználatra szolgáló gép- vagy lörejtű vasutak létesítésére; 3. hajózásra, árvizek levezetésére vagy öntözésére szolgáló csatornák építésére; 4. folyóvizek szabályozására; 5. állóvizek és mocsarak lecsapolására, alagsövezésekre és helvizek levezetésére; 6. árvizek elleni védtöltések emelésére; 7. közhasználatra szolgáló kikötők (dock) és közraktárak építésére; 8. futóhomok meggátlására; 9. távirdák felállítására; 10. hadi erődtések; 11. állami épületek és intézetek létesítésére és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására rendelt épületek és intézetek biztonságának eszközésére; 12. a fentebbi pontokban elősorolt vállalatok (munkálatok) nagyobbitására, vagy czélszerűbb berendezésére; 13. minden esetekben, melyekben a kisajátítást külön törvény állapítja meg. — A 2. §. szerint: községekben az 1. §-ban elősorolt eseteken felül, közérdekből helye van még a kisajátításnak új utcák és közterek nyitására, köztemetők és közdülő utak létesítésére, községi iskolák, közkórházak, közfürdők, kaszárnyák és az azokhoz tartozó épületek építésére, közhasználatra szolgáló víz- és gázvezetékekre, valamint a köztisztaság és közegészség czéljából tervezett csatornák előállítására — s mindezen vállalatok nagyobbitására vagy czélszerűbb berendezésére. — A 3. §. szerint: Törvényhatósági és rendezett tanácsu városokban, valamint a 10.000-nél több lakosságú városokban az 1—2. §-okban elősorolt eseteken felül helye van még a kisajátításnak utcák és közterek szabályozására, közegészségügyi, kereskedelmi, forgalmi és közbiztossági czélokra szolgáló középületek és intézetek létesítésére s ezek nagyobbitására és czélszerűbb berendezésére. — A 4. §. szerint: Budapest területén az 1—3. §-ok esetein kívül helye van még: közművelődési és szépítési, vagy bármely más közcélra szolgáló középületek és intézetek létesítésére, s ezek nagyobbitására vagy czélszerűbb berendezésére.

Ki van terjesztve a kisajátítási törvény hatálya a távirda-, távbeszélő- és egyéb villamos berendezésekre alakult vállalatokra (1888: XXXI. t.-cz. 6. §.);

hatóság első tisztviselője is.¹ Az előmunkálatokkal okozott kár megtérítendő s a kártérítési kötelezettség biztosítása végett óvadék letételét is el lehet rendelni. (1881: XLI. t.-cz. 8. §.)

Egyébiránt a kisajátításra való jogot, amennyiben azt nem egyenesen a törvény biztosítja, a kereskedelmi miniszter s vízi ügyekben a földmivelésügyi miniszter engedélyezi. (Törv. 5. §.) Az engedély csak ingatlanra² (9. §.) és a kellő alakban és törvényszerűen elkészített részletes kisajátítási terv alapján adható meg.³ A kisajátító megszerzi a kisajátított területek tehermentes tulajdonát, s vele szemben, még ha a kisajátítási jog előlegesen telekkönyvileg fel nem is jegyeztetett, 3-ik személy későbbi jogszerzése meg nem állhat, sőt a szerzőnek a kártalanítási összeg megfelelő részére sem ad jogot.⁴ A kisajátítási jog nemcsak a vállalat felépítésére közvetlenül szükséges, hanem azon területekre is kiterjed, melyek a vállalathoz kívánatos kö-, kavics-, homok-, föld- s téglanyagok és a víz előállítására, felesleges anyagok lerakására, víz levezetésére és az ezen területekhez vezető

Fiume város területére (1898: VII. t.-cz.); műemlékek fentartására (1881: XXXIX. t.-cz. 10—14. §§.); közutakra (1890: I. t.-cz. 60—61. §§.); közhasználatra szülő kempok és hajóhidak létesítésére (1890: I. t.-cz. 72. §.); vámjogok kisajátítására (1890: I. t.-cz. 101. §.); állami kedvezményben részesülő gyárak és iparvállalatok javára (1890: XIII. t.-cz. és az ezt hatályon kívül helyező 1899: XLIX. t.-cz. 7. §.); közös községi dűlőutakra és azok kiszélesítésére (1894: XII. t.-cz. 39. §.); vízmosások meggátlására (1885: XXIII. t.-cz. 56. §.); kisajátítási jog áll fenn továbbá az egészségre ártalmas és tűz-közveszélyes ipari üzleteknek megszüntetésére (1884: XVII. t.-cz. 36—39. §§.); katonai lovagló-, fürdő-, ló-usztató-, ló-, tornaterék szerzésére (1895: XXXIX. t.-cz. 12. §.); halászati czélokból (1888: XIX. t.-cz. 13—17., 48—61. §§.) stb.)

¹ Bizonyos és csak egy község területére szorítókozó ut, közuti vasút készítése, alagsövezés, futóhomok meggátlása, lecsapolás stb. czéljából alakult vállalatoknak az előmunkálatokra az engedélyt a törvényhatóság első tisztviselője adja meg. (1888: 41. t.-cz. 7. §.)

² Egy kivétel áll fenn csak az ipartörvény (1884: XVII. t.-cz. 36—39. §§.) értelmében kisajátítható közveszélyes stb. üzletekre nézve, melyek ingatlanok nem tekinthetők.

³ A kisajátítási terv mikénti elkészítését részletesen szabályozza a kisajátítási törvény III. fejezete, 32—42. §§.

⁴ Curia 1908 máj. 6-án 1894/908. sz. (Egyet. Dtár II. 274.) Ebben az esetben felp. megszerzett és tilkvileg saját nevére kebeleztetett is egy oly ingatlant, melyből 6 holdnyi tér más ingatlanokkal együtt egy korábbi kisajátítás tárgyát képezte. Felp. a 6 holdra eső kártalanítást követelte.

utak előállítására nélkülözhetlenek. (11. §.) De viszont ebből megfordítva az is következik, hogy azok a jogok, melyek a kisajátított ingatlannal alkatrészi vagy tartozéki kapcsolatban voltak, de természetük szerint a kisajátító vállalat céljait nem szolgálhatják, a kisajátítást szenvedett tulajdonosai maradnak (pl. kir. kisebb haszonélvezetek, legelőjog, nádlási jog stb.). (1881: XLI. t.-cz. 10. §.)

Amennyiben a kisajátító vállalat céljaihoz képest valamely birtoktestnek csak egy részét sajátítja ki: a tulajdonos a többi részek, vagyis az egész birtoktest kisajátítását követelheti a következő esetekben: *Külbirtoknál:* *a)* ha a birtoktestnek fennmaradó része a kisajátítás következtében használhatatlanná válik; ha *b)* a fennmaradó rész az egésznek egynegyedét sem teszi ki, kivéve, ha a kisajátítás oly helyen történt, hol tagosítás még nem volt, mely esetben a tulajdonost e jog nem illeti meg;¹ *c)* ha a birtoktest a kisajátítás által több részre daraboltatik fel s valamely részre nézve az *a)* vagy *b)* alatti feltételek fenforognak: erre a részre vonatkozóan. *Bellelkeknél:* *a)* ha valamely gazdasági, gyári, vagy ipari üzlethez tartozó több épület közül egy, vagy az azokhoz tartozó telek egy része esik kisajátítás alá s ezáltal a fennállott üzlet folytatása lehetetlenné válik; *b)* ha a telekkel kapcsolatban volt valamely jog vagy üzlet gyakorlata a tulajdonos a kisajátítás által egészen megfosztatnék, vagy annak használata, illetőleg folytatása tetemesen költségesebbé válnék.

Utóbbi két esetben azonban a tulajdonos az egész birtoktest kisajátítását nem követelheti, ha a kisajátító kész a megmaradott birtokrészt azzal érintkező területtel kiegészíteni, úgy, hogy az, e kiegészítés után, előbbi rendeltetésének bebizonyíthatólag meg tudna felelni s emellett a kisajátító hajlandó a kisajátítás alá vonandó építmény helyett ugyanolyan előállítani, avagy teljes készpénzbeli kárpótlást adni. (Törv. 13. §.)

Épület, vízmű s ezeknek tartozékai csak egészben sajátíthatók ki. (Törv. 14. §.)

A kisajátítással továbbá a nem kisajátított szomszédbirtokosok birtokainak használata nem akadályozható és a szükségesen

¹ Ha azonban a fennmaradt rész olyan minőségű, hogy tagosítás útján kicserélés tárgyát nem képezi: akkor a tulajdonos követelheti a többi $\frac{3}{4}$ részzel együtt ennek kisajátítását is. (Törv. 13. §. b.)

tul nem is nehezíthető. Ennélfogva a netalán szükséges átjáróról, hidakról, árkokról, csatornákról stb. kártérítési kötelezettség mellett a kisajátítónak gondoskodnia kell. Ha ezeket a műveket a kisajátító is használja, őt terheli a fentartás is; ha nem: ugy csak akkor, ha a fentartás többbe kerül, mint amennyibe a kisajátítás előtti ugyanezen czélt szolgáló művek, berendezések kerültek. (15. §.)¹

Gőzmozdonyú vasutak és gőzhajózásra szánt viziutak vállalatai kötelesek a kisajátítási tervbe felvenni és vagy kisajátítani vagy tűzbiztossá tenni azon épületeket, melyek a vállalat tűztávlati körén belül esnek. A tűztávlat az épületek minőségére (tűzbiztos anyaggal, zsindelyvel, szalmával fedett, lobbanékony anyagok készítésére vagy tartására szolgáló épületek) tekintettel 8, 20, 60, 100 méterben van megállapítva s csupán helyi érdekű vasutaknál, sőt más vasutaknál is, ha a vonal felől az épületeket élő fák fedezik: esetleg kisebbíthető. (Törv. 16—20. §§.)

A kisajátítás a magántulajdonnak a tulajdonos akarata ellen való elvonása s bár a törvény csk közérdekből engedi meg, viszont azt is a közérdek követelményének kell tartanunk, hogy a kisajátított tulajdonos megfelelő kártalanításban részesíttessék. — E kártalanítás megállapítása a bíróság hatáskörébe tartozik.

A kártalanítás rendszerint készpénzben állapítandó meg. Ha a kisajátító a tulajdonosnál megmaradt (ki nem sajátított) területrészt azzal határos más területtel olykép ajánlkozik kiegészíteni, hogy az a kisajátítás után is, előbbi czéljának bebizonyíthatólag megfelel és a tulajdonos a kártalanítás ezt a nemét elfogadja: kivételesen történhetik a kártalanítás más ingatlannal is, avagy ingatlannal és készpénzzel együtt. (26. §.)

A kártalanítási összeget úgy kell megállapítani, hogy a tulajdonos teljes és valódi kártalanítást kapjon² s ezért a törvény elrendeli, hogy nemcsak a kisajátított ingatlan értéke veendő tekintetbe, hanem az az értékvesztés is, melyet az ingatlan —

¹ M.-Vásárhelyi T. 1909, G. 139/3. sz. — Erd. J. K. II. évf., 39. sz.

² Curia: 1906 jun. 5-én 120. sz. — A valódi és teljes kártalanításnak megfelel az az összeg, melylyel a kisajátítást szenvedett szerezhet olyan minőségű és értékű ingatlant, amilyen töle kisajátított. (Judicat. V. 1671.); Curia: 1906 máj 1-én 10.249. sz. — (U. ott 1599.) M.-Vásárhelyi T. 1909, G. 92. sz. — A kártalanítás a kisajátított ingatlan tulajdonosát illeti s közömbös

részbeni kisajátítás esetén — a megcsonkítás vagy részekre szakítás által szenved; számításba veendő továbbá azon átalakítási költségek, melyek a részben kisajátított ingatlannál a megmaradt részeknek az ugyanazon módon való további használhatása végett szükségesek s végül azon költségtöbblet tőkéje, melyet a megmaradt birtokrésznek a kisajátítás utáni használata, a kisajátítás előtti állapothoz mérten igényel. (23. §.)¹

A kisajátításkori függő termés, ültetvények és az állagsérelem nélkül elmozditható tárgyak a kártalanítási összeg megállapításánál figyelmen kívül maradnak. Amennyiben ezekben mégis kár esnék, az expropriált tulajdonos a kisajátítótól sommás uton kártérítést követelhet. (24. §.)

Külön és önálló kártalanításra van igényük a bérlők, haszonbérlők és azon személyeknek, kiknek a kisajátított ingatlanon bekebelezett bérleti, haszonbérleti, illetőleg telki szolgalmi joguk volt, ha a kisajátítással a bérleti, haszonbérleti szerződések megszűntek s az ugyancsak megszűnt szolgalmi jog az uralgó telekre nézve nagyobb értéket képviselt, mint amennyivel a kisajátítottnak értékét csökkentette. (28. §.) A bérleti és haszonbérleti szerződések pedig akkor szűnnek meg, ha a bérlemény tárgya egészen kisajátított; részbeni kisajátításnál pedig, ha a szerződés feltételeinek teljesítése ezzel lehetetlenné vált, vagy a bérlemény tárgya szenvedett a részben való kisajátítással oly változást, hogy előbbi rendeltetésének több még nem felelhet (29. §.)

Minden más esetben a bérlők és haszonbérlők, vagy egyéb szolgalmi jogok jogosítottjai külön önálló kártalanításra nem tarthatnak igényt, hanem a kisajátítást szenvedővel szemben bírnak a kisajátítási összeg megfelelő részére vagy kamataira követelési joggal. (28. §.)

A kisajátítandó tárgyak értéke a becsléskor létező árak szerint határozandó meg. E meghatározás alapjául a tiszta jövede-

az, hogy a kisajátított területek egy részének tulajdonát a kártalanítás iránt indított per folyama alatt szerezte meg. (Erd. J. K. II. 33. sz.)

¹ M. V á s á r h e l y i T. 1909. G. 3/2. sz. A kisajátító nemcsak a tényleg kisajátított, hanem a részben visszamaradt birtokrészek értékvesztését, azoknak esetleg szükséges átalakítási költségét, valamint az azok további megfelelő használatára szükséges tőkeösszeget magában foglaló valódi és teljes kártalanítást köteles nyújtani. (Erd. J. K. II. 10. sz.)

lem, a helybeli árak, bérek, haszonbérek és egyéb, a közönséges adásvételnél számbavétetni szokott körülmények szolgálnak, de a tulajdonosnak a kisajátítandó tárgy iránti különös előszeretete nem. (25. §.)

A kártalanítási összeg megállapításától, — ami egyezségileg is történhetik — vagy amennyiben az ingatlan e megállapítás előtt már átvétetett, az átvétel napjától kezdve az összeg lefizetéseig vagy letéteményezéseig 6% kamat fizetendő. Ha a kisajátított tulajdonos a kártalanítási összeg megállapítása után az ingatlant bizonyos időig még használja: a 6%-os kamat ez esetben is csak az ingatlan átadásától, illetőleg átvételétől kezdve fizetendő. (30. §.)

Az ideiglenes kisajátításnál nem kártalanítás, hanem egyezségileg vagy híróilag megállapított félévenként esedékes haszonbér fizetendő s ezenkívül az ideiglenes kisajátítás megszűnte után a netalán beállott értékcsökkenéseket is meg kell téríteni. (74. §.)¹

II. Közgazdasági szempontból felállított közérdekű korlátozások.

1. *Vízjogi korlátozások.* Vizjogi törvényünk (1885: XXIII. t.-cz.) kimondja, hogy a vizek partja és medre a parti birtokos tulajdona és a parti birtoknak elválaszthatatlan alkatrésze s hogy átellenes parti birtokoknál a birtokhatárt a meder középvonala képezi. (4. §.) Természetes iszapolások és a mederben támadt szigetek a parti birtok növedékei s átellenes parti birtokoknál a támadt szigetek tulajdonát a birtokok végpontjáról a vízfolyás középvonalára huzott merőleges vonal határolja el. (5. §.)

Ez az u. n. meder vagy parti tulajdon a vízhasználati jogokkal közérdekből annyira korlátozva van, hogy tartalma voltaképp semmi sincs s merőben csak névleges tulajdon. „A meder és part tulajdonosa tulajdonjogát csak a vízhasználatok sérelme nélkül és a rendőri szabályok megtartása mellett gyakorolhatja.“ (6. §.) A medertulajdon névlegessége még inkább kitűnik a törvény azon rendelkezéséből, hogy a folyamszabályozás és hajózás érdekében az iszapolások, vagy a mederben támadt szigetek 30 éven belől hatóságilag és *kártalanítás nélkül* eltávolíthatók. A rajt' levő termés, ültetvény vagy épületekért azonban kártalanítás jár. (7. §.)

A vízhasználati jogok tekintetében különbség van a „sza-

¹ A kártalanítási eljárást a kisajátítási törvény IV. fejezete szabályozza.

bad rendelkezés alatt álló“ és „hatósági rendelkezés alatt álló“ vizek között.

Előbbieknél a tulajdon korlátozása kevésbé nagyfokú s összeesik azon korlátozással, melyet a tulajdonosnak a „szomszédjog“ alapján kell eltűrnie. Nevezetesen a szabad rendelkezésre álló vizek, mint forrásból, talajvizből, csapadékból származók felett (amíg a birtok határát el nem hagyják) (10. §.) a tulajdonos nem rendelkezhet úgy, hogy ezzel másoknak, kik birtoka területén kívül a vizet saját joguk, vagy hatósági engedély alapján használják, kárt okozzon. Ott továbbá, hol a vízben tartós szükség mutatkozik, a hatóság rendeletére ivásra, itatásra és házi czélcokra a tulajdonosnak saját területén is meg kell engednie (kártalanítás mellett), másoknak a víz használatát. (11., 12. §§.) Kutakat, furásokat, — más hasonló s viznek felszínre hozására szolgáló művektől saját birtokán is csak bizonyos távolságban létesíthet s még inkább korlátozva van az ily viziművek készítésében oly területeken, melyek ásvány- és gyógyforrások védterületeiképpen vannak megállapítva. (14—16. §§.)

A hatósági rendelkezés alatt álló, vagyis minden más vizekben — a meder és parti tulajdon daczára — mindenkinek szabad a hajózás, s az 1879: XXXI. t.-cz. (erdőtörvény) rendelkezéseinek megtartásával gyakorolható tutajozás és fausztatás; továbbá a házi szükségletekre, öntözésre szükséges vízmerítés, itatás, mosatás, usztatás, fürdés, jégvágás — az e részben fennálló rendőri szabályok szerint; — s ezenkívül a hatóság adhat engedélyt egyeseknek vagy vállalatoknak gépekkel, vagy mesterséges készülékekkel való minden más czélú vízhasználathoz is. (19—39. §§.) Korlátozva van a parti- és medertulajdonos a saját parti birtokának védelmére szolgáló munkálatok, védőburkolatok stb. felállításában is, amennyiben azokat, ha a vízhasználati jogokra és folyamhajózásra károsoknak bizonyulnának: saját költségén záros határidő alatt át kell alakítania. (41. §.)

Lényeges korlátozásoknak vetik alá végül a tulajdonost a törvényes vízi szolgálmat. Nevezetesen:

a) A víz természetes lefolyását tünni tartozik s annak módosításával az alsóbb fekvésű terület helyzetét nem súlyosbítja (57. §.), s amennyiben ez a víz által összesodort dolgok

megtorlódása miatt következett be: türni tartozik, hogy az érdekelt birtokosok a vízfolyás akadályát eltávolíthassák. (58. §.)

b) Teljes és előleges kártalanítás mellett (61. §.) köteles türni minden tulajdonos, hogy birtokán hatósági engedély alapján idegen víz át- és levezettessék s ezzel együtt, hogy a jogosultak a kijelölt uton a vízhez járhassanak s a szükséges tisztításokat és javításokat eszközölhessék. Házak, udvarok és kertek e szolgálat alól ki vannak véve. (59., 60. §§.)

c) A parti- és medertulajdonos kártalanítás nélkül megengedni tartozik, hogy a mederbe hatóságilag engedélyezett, vagy az állam által létesítendő vízvédelmi, vízszabályozási és vízhasználati művek építtessenek — illetőleg köttessenek be s az itt nyert anyagok felhasználhassanak. (65. §.)

d) Kártalanítás igénye nélkül, a parti- és medertulajdonos köteles tutajozható és hajózható folyók mentén megfelelő szélességű utat hagyni a vontatásra, emberek és állatok számára; a hajók és tutajok kikötését megengedni; a fausztatóknak és munkásaiknak a víz partján szabad járást engedni és vízrendőri szempontból a vízhez való férést megengedni. (66. §.) Vontató utaknak szükségessé vált áthelyezése vagy új vontató utak által igénybe veendő területekért a tulajdonos kártalanítást követelhet. (67. §.)

2. *Mezőgazdasági és erdőjogi korlátozások.* Mezőgazdasági területeknek a futóhomok ellen való megvédelmezése céljából az oly erdőtulajdonosok, kiknek erdeje futóhomokon áll, tulajdonukban korlátozva vannak annyiban, hogy az erdőt, mely a futóhomok továbbterjedésének útját állja, vágatniok, tüskét, gyökeret irtaniok, legeltetniok — míg a legeltetés a sarjadékban vagy talajban kárt tehet — és almot szedniok nem szabad. (1879: XXXI. t.-cz. — erdőtörvény — 4., 6—8., 47., 51. §§.) Hasonlókép a szőlőművelés érdekében a hegyközségek alakításánál az egyes birtokosok kötelező hozzájárulásában (1894: XII. t.-cz. VIII. fejezet, 61. és köv. §§.), valamint abban, hogy a nyomásos gazdálkodás, ha az érdekelt birtokosság birtokarány szerint számított $\frac{2}{3}$ -nyi többsége annak fentartását kimondotta s a határozatot a törvényhatóság jóváhagyta, az egyesre nézve is kötelező (1894: XII.

t.-cz. 2. §.): szintén a közérdek indokolta tulajdon korlátozás (törvényes kötelem) áll fenn.¹

Ezekhez járult ujabban az 1907: XXXI. t.-cz., mely a marokkói sáska sikeres pusztítása és irtása érdekében a 6., 7—8. és 9. §§-okban egész sorát állapítja meg a tulajdoni korlátozásoknak (irtási munkálatok s az irtás foganatosítása végett szükséges járás-kelés köteles eltérése — művelési mód köteles megváltoztatása, mélyebb talajmunkáktól való kénytelen tartózkodás stb.).

Erdőjogi szempontból korlátozva van minden erdőtulajdonos abban, hogy az erdőt üzemterv vagy vágatási rend nélkül kihasználni nem szabad. (1879: XXXI. t.-cz. 46—60. §§.) Az üzemterv nélküli erdőpusztítás, mint erdőrendészeti áthágás (nem „kihágás!“¹) büntetett. Továbbá azok az erdők, melyek magasabb hegyek körgörgetegein, havasok fensíkain, vagy hegygerinczen, meredek oldalakon vannak és kő- vagy hógörgetegek, hegyomlások és vizmosások támadásának és terjedésének megakadályozására szolgálnak: az alantabb fekvő területek termőképességének és a közlekedési utak biztonságának védelme szempontjából *véderdökké* vannak nyilvánítva. A véderdőkben az irtás és a tarvágat tiltva van s az erdőhasználat ezenkívül is jelenképpen korlátozzatik. (1879: XXXI. t.-cz. 2. §.)

3. *Vadászati és halászati korlátozások.* A vadászati jog az ingatlan alkatrésze;² ennek ellenére a tulajdonost a törvény a vadászati jog gyakorlásában tetemes közérdekű korlátozásnak veti alá. Nevezetesen a tulajdonos saját földbirtokán is csak akkor gyakorolhat vadászatot, ha a) földbirtoka egy tagban vagy összefüggésben álló részekben legalább 200 kat. holdnyi terület és b) ha 200 holdnál kisebb ugyan, de kertileg műveltetik és kerítéssel vagy árkolattal van elzárva, belső telket, szőlőt vagy szigetet képez. (1883: XX. t.-cz. 2. §.) Gyakorolható a vadászati jog akkor is, ha többen, kiknek legalább 50 hold ingatlanuk van, egyesülnek és az egyesített területek a 200 holdat elérik.

¹ Kolozsvári T. 1908. G. 161/3. sz. — Erd. J. K. I. évf. 47. sz.

² Formailag helytelenül állítja fel a szabályt az 1883: XX. t.-cz. 1. §. „A vadászati jog a földtulajdon elhalaszthatlan tartozéka.“ Lényegben azonban a szabály jó.

Kisebb birtokokon, valamint a községi tulajdont képező területeken a vadászati jogot a határbeli birtokosok és a község legalább 6 évre bérbeadni kötelesek (3. §.)¹

Korlátozva van továbbá a tulajdonos, valamint a vadászatra egyébként jogosult (bérlő) a vadászati jog gyakorlásában az ált. vadászati tilalmi idő által, mely február 1-től augusztus 15-ig tart. Egyes vadakra külön tilalmi időszakok vannak megállapítva (9. §.).

Azonos elvek szerint korlátozza a törvény (1888: XIX. t.-cz. a halászatról) az ingatlan tulajdonosát a halászati jog gyakorlásában. Fennáll egyrészt a halászati tilalmi idő, másrészt a halászat gyakorlása is a törvény által előírt és nem az ingatlan tulajdonból folyó, külön feltételekhez van kötve.² A korlátozás azonban csak a nyílt vizekre áll fenn, azaz olyan vizekre, melyek sem nem mesterséges halastavak, sem más haltartó vízmedencékkel összeköttetésben nincsenek. Ahol a halászati jogok összetetalálkozása révén a halászat önállóan s a szomszédos jogosultak sérelme nélkül nem gyakorolható: a jogosultaknak halászati társulattá kell átalakulniok (14. §.).

Egész sorát állapítják meg a közérdekű tulajdonkorlátozásoknak a különböző *egészségügyi-, tűz- és építészeti-, közbiztonsági-, utcarendezési* stb. természetű kormány-, illetőleg törvény-

¹ A bérbeadásnál az 1886: XXII. t.-cz. 120. §-ában előírt eljárás követhető. Az az a nyilvános árverés a rendszerinti bérbeadási mód; kivételesen szabadkézből való bérbeadás is. — A bérbeadás körüli ügyekben legfelső fokon a közigazgatási bíróság dönt (1896: XXVI. t.-cz. 76. §.) — Közigazgatási bíróság 1909 aug. 31-én 5100. K. sz. Valamely községi vadászterületnek nyilvános árverésen történő bérbeadásánál az oly zárt ajánlat, amely nem határozott pénzüsszeget, hanem csupán az elérendő legmagasabb ajánlatot bizonyos mértékben túlhaladó összeget ígér, figyelembe nem vehető. (Egyet. Dtár IV. 89.) Ugyanez az eset, ha a zárt ajánlat %-szerű túligérést tartalmaz. Mindkettő t. i. az árverés eredményének meghiúsítására alkalmas, turpis causát magában foglaló ajánlat.

² Így nevezetesen a törv. 3. §-a szerint a halászati jogosítvány gyakorlása a nem tulajdonost (parti-meder tulajdon) is illetheti, ha a törv. életbe léptétől, azaz 1889 máj. 1-től számított 1 év alatt az addig nemesi jogon tényleg gyakorolt halászatot az illetékes közigazg. hatóságnál (alispán, polgármester) bejelentette. (Curia: 1904 okt. 18-án 4919—903. sz. — Grill-féle Dtár. 1905. évf. 104. sz.)

hatósági szabályrendeletek is, melyeknek közelebbi taglálása azonban inkább a közigazgatási jog körébe tartozik.¹

II. RÉSZLET.

A Tulajdonjog szerzése.

XXXV. FEJEZET.

Eredeti tulajdonszerzési módok. (Tulajdon keletkezése.)

78. §. Általában.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 22. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 41. és köv. l.; Lányi B.: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 346. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 477. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 567. és köv. l.

Alanyi magánjogok keletkezésénél (lásd IX. Fejezet 14. §.) különbséget teszünk eredeti és származékos szerzés között, azon az alapon, hogy előbbinél a jogi hatást előidéző jogi tény más személy jogától független, eddig nem létezett jogot teremt, míg utóbbinál a jogszerzés csak mások jogától feltételezetten, tehát már fennálló és létező jogokat kapcsol át más alanyhoz. Amihez képest eredeti jogszerzésnél „jogutódlás“ soha sincs, a származékosnál ellenben szükségképpen jogelődről és jogutódról van szó.

Átvive ez alaptételeket a tulajdonjog szerzésére: eredeti — originaria — szerzőmódokul azokat kell tekintenünk, melyeknél a tulajdon keletkezését előidéző jogi tény önállóan és egymagában, mások tulajdonjogától teljesen függetlenül létesíti személy és dolog között azt a jogi viszonyt, melyet tulajdonnak nevezünk. A tulajdonszerzés ezen módjait az Optk. nyomán (314., 315., 423. §§.) judicaturánkban *közvetleneknek* is szokás nevezni, habár kevésbé helyesen, mert az eredeti szerzőmódok közé azok a „közvetlen szerzőmódok“, melyek voltaképpen a tulajdonnak csak egyszerű módosulását képezik — s ezért külön tárgyalan-

¹ M. V á s á r h e l y i T. 461—1908. polg. sz. A község vagy város az utczára s köztérre nyíló telek tulajdonosát üzleti helyiség nyitásában nem gátolhatja, nem tehet oly intézkedést, még utcarendőri szempontból sem, mely a tulajdonost nyílt helyiség nyitásában gátolná. (Erd. J. K. I. évf. 14. sz.)

dók¹ (lásd XXXVII. Fejezet) nem tartoznak. Az eredeti tulajdon-szerzősmódok legmegfelelőbb megjelölése ez: tulajdon *keletkezése*, mert mindegyikük esetében valósággal egy új, addig soha nem létezett *tulajdonjog* áll elő. Ilyen tulajdonkeletkeztető módok az *occupatio*, azaz *uratlan dolgok elsajátítása*, továbbá a *kincslelet* és a *gyümölcs separatio*. Az occupationak két minősült alfajaként a *találás* és az *állatfogás* szerepel. Ezen rendszeri beosztás szerint első sorban szólunk az uratlan dolgok tulajdonának elsajátítás útján való megszerzéséről.

79. §. *Uratlan dolgok elsajátítása. (Occupatio.)*

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 33. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 220. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 354. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 373. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 568. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. 479. és köv. l.

A foglalás, elsajátítás, valamely dolognak egyoldalú hatalombaejtése. A foglalás tényével a dolog felett minden esetben birtokot szerzünk s ha a dolog *gazdátlan, uratlan volt: tulajdont*. „Ami eddig senkié sem volt, vagy legalább mostan senkié, az magunké lehet foglalás által.“² A foglalás tehát tulajdonjogot keletkeztető eredeti tulajdonszerzősmód, melynek tárgya azonban csak uratlan dolog lehet. Uratlannak mondunk pedig minden oly dolgot, mely soha senkinek sem volt tulajdonában, vagy ha igenis, de korábbi tulajdonosa elhagyta (derelinqualta) s ezért *most* — a foglaláskor — *gazdátlan*. Kivételes törvényes intézkedések alapján bizonyos dolgok, még ha uratlanok is, magántulajdon tárgyává *occupatio* útján sem lehetnek. Áll ez pl. az éneklő-madarakra;³ míg más uratlan dolgokon csak hatósági jóváhagyás, vagy bizonyos előjogok feltételezése mellett keletkezik elsajátítás útján tulajdon. P. a kincstári jövedékek — monopoliумok — tárgyaira vagy az u. n. nemes vadakon, melyekre nézve vadászati jogok állanak fenn. (L. alább.)

I. *Állatfogás*. Az állatfogás vagy a vadászat a szabad ál-

¹ Ilyen pl. a növendék útjáni tulajdonszerzés.

² Frank: Id. cz. m. I. k. 219. l., 135. §.

³ 1883: XX. t.-cz. 9. §. h); 1894: XII. t.-cz. 57. §., 95. §. o).

lapotban levő vadak, mint uratlan dolgok, feletti tulajdonszerzésnek eszköze. Hazai jogunk szerint a vadászati jog a földtulajdonnak elválaszthatlan tartozéka, (1883: XX. t.-cz. 1. §.), helyesebben az ingatlan alkatrésze, miből folyólag vadászatot csak az gyakorolhat, s így állásfoggással is csak az szerezhet tulajdont, aki a vadászatra jogosítva van. Ugyanez áll. a halászat utján való állatfogásra is. (1885: XIX. t.-cz. 1. §.)

Az állatfogás, mint eredeti tulajdonszerzési mód tekintetében tehát két kérdés világítandó meg: 1. kikre szorítkozik az állatfogás utján való tulajdonszerzés? és 2. mely dolgok vannak e tulajdonszerzési módnak alávetve?

Vadászati jogot gyakorolhat a *földtulajdonos*, ha ingatlana egy tagban, vagy összefüggésben álló részekben legalább 200 holdra terjed, vagy ha 200 holdnál kisebb ugyan, de kertileg mivelletik és kerítéssel vagy árkolattal van elzárva, belső telket, szőlőt, vagy állandó szigeteket képez, vagy ha legalább 50 holdnyi ingatlanok tulajdonosai összefüggésben levő földjeiket a vadászat céljából egyesítik és az egyesített területek 200 holdnyi térfogatot kitesznek. (1883: XX. t.-cz. 2. §.) Minden más területen a *kötelező* és az említettekben is az esetleges önkéntes bérbeadás folytán a vadászati jogot a bérlő gyakorolja. (1883: XX. t.-cz. 3—5. §§.) A halászati jog gyakorolhatása a medertulajdonhoz s a törvény hatályba lépte előtt gyakorolt és bejelentett jogosultsághoz, illetőleg a halászati jog bérletéhez van kötve. (1888: XIX. t.-cz.) 1—7. §§.)

Ha jogosulatlan személy (vadorzó) üz halászatot vagy vadászatot, vagy az egyébként jogosult, de tilos helyen, az elejtett, megfogott állatok felett tulajdont nem szerez s azok uratlanok maradnak mindaddig, míg a vadászatra, vagy halászatra jogosult, valami módon hozzájuk nem jut.

Utczára, közterekre stb. hasonló közhelyekre tévedt vadakat bárki elfoghatja s az occupatioval tulajdont szerez azok felett.

Az állatfogás tárgyaira tekintettel különbséget kell tenni a *vad*, *szelidített* és *szelid* állatok között.

A vadállatok közül a vadászat tárgyaiul nem szolgáló madarak és bogarak bárki részéről tulajdonul occupálhatók, az éneklő madarak és hasznos fajok kivételével, melyekre nézve a

már említett tilalom áll fenn. Ezenkívül önként érthető, hogy minden földtulajdonos a telkén való madarászást és bogarászást eltilthatja. Ragadozó állatok (dúvadak)¹ bárhol és bárki által pusztíthatók és elfoghatók, de a tulajdont felettük az szerzi meg, akinek vadászterületén, illetőleg ingatlanán a vad elejtetett s ezenkívül a földtulajdonos saját területéről s az azon való dúvadhajhászásból mindenkit kizárhat. A dúvadak irtása a földtulajdonosnak saját telkén akkor is meg van engedve, ha a terület vadászati joga bérbe van adva. (1883: XX. t.-cz. 13. §.) A vadászható nemes vadak fogása, elejtése csak a szabad időben van megengedve; az általános tilalmi idő február 1-től augusztus 15-ikéig tart, s ezen kívül egyes külön tilalmi idők is állanak fenn.² A vadászatról most mondott szabályokhoz hasonló elvek szerint rendezi a halászati törvény a halak halászat utján való fogását is.

A vadak és halak feletti ocupatióval szerzett tulajdon csak addig áll fenn, amíg az elfogott állat szabadságát vissza nem nyeri.

A megszelidített vadállatok, amíg ismét el nem vadulnak, szelid állatokként tekintendők s így rájuk a szelid állatokról, alább mondandókat kell alkalmazni. Elvadulásuk után pedig a vadállatokkal esnek egy tekintet alá. Az elvadulás criteriumát az adja meg, ha az állat rendes tartózkodási helyéről hosszabb időn át³ elmarad s visszatérésre való ösztönét elveszíti. Szintén ez áll az eredetileg szelid u. n. háziállatokra is, melyeket a tulajdonos — kártérítés kötelezettsége mellett — más telkén is üzöbe vehet (1894: XII. t.-cz. 59. §.) s melyek a szabad occupatióknak csak akkor tárgyai, ha tulajdonosuk hatalomköréből teljesen kiszabadulva, szelid természetüket elvesztették. Méhrajok már 2 nap múltán occupálhatók, vagy külön occupatió nélkül is annak tulajdonába mennek át, kinek telkén a raj letelepült, feltéve, hogy a raj eredeti tulajdonosa 2 napon át azt nem üldözte, nem ke-

¹ Dúvadak: medve, farkas, róka, hiúz, vadmacska, nyest, vaddisznó, borz, tengeri nyul, hörsög, ürge, görény, menyét, nyuszt és vidra. (1883: XX. t.-cz. 13. §.)

² Erről rendelkezik az 1883: XX. t.-cz. 9. §-a.

³ Osztr. jog szerint 42 napon keresztül.

reste, vagy ha igenis, de a megtalálás után két napig az elfogásra semmi intézkedést sem foganatosított.

II. *Találás.* Az elveszett, elrejtett vagy eltűnt dolgok uratlanoknak nem tekinthetők, mert a jogrend a derelictiót soha sem vélelmezi s annak nyíltan vagy hallgatagon (pl. pénz kidobása az ablakon), de okvetlenül kifejezettnek és bebizonyíthatónak kell lennie. Ebből folyólag, aki elveszett, eltűnt, vagy elrejtett dolgot talál, a megtalálással tulajdonjogot azok felett még nem szerez, hanem köteles a talált dolgot az illetékes közigazgatási vagy rendőri hatóságnak 8 nap alatt bejelenteni.¹ A hatóság a talált dolgot saját őrizetébe veheti, vagy a megtaláló kezére bizza s szabályszerű hirdetményt tesz közzé. A jelentkező tulajdonos az elévülési határidőn belől dolgát visszakövetelheti, az elévülés letelte után azonban a talált dolog a találó tulajdonává válik, s ennyiben a találás occupation alapuló tulajdonszerzősmód. Ha a talált dolog a találó őrizetében hagyatott az egész idő alatt, míg a tulajdonos jelentkezik: a dolog jóhiszemű birtokosaként tekintendő s a tulajdonossal szemben támasztott esetleges követelési igényeit (a dologra időközben fordított költségek, beruházásokat illetőleg) ehhez képest kell megítélni.

A találónak a tulajdonossal szemben leldijra magyar jog szerint igénye nincs.² Az Optk. 10% leldijt, 1000 frton felüli érték után pedig 5% leldijt alapít meg, (391. §.) s így e szabály a ptkv. uralmi területén szem előtt tartandó.

Hatósági hivatalos helyiségekben, vagy nyilvános közlekedési intézetek helyiségeiben (vasuti kocsiban, állomáson) elvesztett dolgok: elvesztett dolgoknak nem tekinthetők, mert az illető hatóság, illetőleg intézet fictiv őrizetében állanak. Az ily helyeken való találás tehát a találás rendes szabályai alól kivételt képez.

¹ Ennek elmulasztása a „talált dolog jogtalan elsajátításának vétségét“ állapítja meg s 3 hóig terjedhető fogház és 500 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik. (1878: V. t.-cz. 365. §.)

² Curia 1909 okt. 6-án 4659. sz. — Nincs olyan törvényes szabály, amelynél fogva nem uratlan dolog találóját a találásért és a megtalált dolognak a tulajdonos vagy a hatóság részére való át-, illetve beszolgáltatásáért a talált dolog értékének valamely hányadrésze, illetve valamely jutalom illetné. (Egyet. Dtár IV. 66.)

Nem azonosítható a találással a tilosban kapott állat behajtása vagy bizonyos dolgoknak a mezőgazdasági kihágást elkövető személyektől zálogul való lefoglalása. „Talált dologról“ és talált dologon való tulajdonszerzésről ez esetekben szó nincs. Ellenkezőleg a zálogul vett dolgok vagy behajtott állatok a tulajdonosnak, ha az okozott kárért kellő biztosítékot nyújt, vagy ha a károsult igényét az előjárósági felhívástól 8 nap alatt nem érvényesíti: kiadatnak. Amennyiben pedig a tulajdonos nem jelentkeznék, vagy biztosítékot letenni hajlandó nem volna: a lefoglalt dolog közárverésen eladatván, a kártérítési összeg és eljárási költségeken felül maradandó rész egy évig a tulajdonos részére fentartatik s csak ezután lesz — ha a tulajdonos még mindig nem jelentkezik — fele részben a község, fele részben az országos közgazdasági alap tulajdona. (1894: XII. t.-czikk 104—107. §§.)

Ha a talált dolog „kincs“-nek tekintendő: ez esetben nem a találás, hanem a kincslelet szabályai nyernek alkalmazást.

80. §. *Kincslelet.*

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 50. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 218. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 358. és köv. l.; Lányi B.: Id. cz. m. 375. l.; Biermann M.: Talált kincs tulajdonjoga. (Magy. Igazságügy. X. k. 28. l.); Krainz: Id. cz. m. I. k. 572. és köv. l.; Dernburg: Pandekten I. k. 488. l.

„Kincs (thesaurus) alatt oly nagy belső értékkel, vagy kulturtörténeti, régészeti becsessel bíró ingók értendőek, melyek elásva, elrejtve találtatván, az idő régiségénél fogva senki tulajdonául sem vélelmezhetőek. Az, hogy a kincs ingó vagy ingatlan dologban találtatik (különben az utóbbi a rendes eset): közönyös.

Aki kincset talál, köteles azt 8 nap alatt s ha a kutatás előre be volt jelentve, 30 nap alatt az illetékes közigazg. hatóságnál bejelenteni.

A kincs uratlan dolog lévén, tehát foglalásnak tárgya, de a felette való tulajdon a találó és a között, akinek ingatlanában vagy ingó dolgában találták, fele-fele részben megoszlik. Miből folyólag, ha a kincset, a kincs lelhelyének tulajdonosa maga találta: az egész az övé lesz. 150 frtnál nagyobb értékű kincs

már nem két, hanem három részre oszlik: a találó, a lelhelytulajdonos és a kir. kincstár között, s ezenfelül bármilyen kis vagy nagyértékű kincsre nézve, ha régészeti vagy culturtörténeti jelentőséggel bír, a nemzeti muzeumnak s a helyi vagy vidéki muzeumoknak kiválasztási vagy megtartási joga van s a kincsre jogosultak a valóságos becsérték szerint nyernek kárpótlást. Ha a kincset a munkások találják, kik egyenesen a kincs után való kutatás céljából lettek felfogadva: nem tekintendők találóknak,¹ és ezen a czímen külön jutalomra, vagy díjazásra nem tarthatnak igényt. A más földjén való kincskeresést a tulajdonos eltilthatja, sőt az engedélye nélkül kincs után kutató az esetleg talált kincsből részét is elveszti, ha a megtalált kincset eltitkolja.

Az eltitkolás a bti törvénykönyv 366. §-a szerint minősülő vétséget, t. i. talált kincs jogtalan elsajátítását képezi s 1000 firtig terjedhető pénzbüntetéssel s a találót különben megillető rész elkobzásával büntetetik. Ha a találó a kincset saját ingatlanán találta, ily esetben az egész kincs, illetőleg 150 frton felüli értékénél annak $\frac{2}{3}$ része esik elkobzás alá. Szabály végül, hogy a talált kincs a pénzügyminiszternek szolgáltatandó be, s hogy az érték megállapítása és a kincs felosztása is a miniszter feladata.²

81. §. Gyümölcselválasztás.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 72. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 224. és köv. l.; Zliszky: Id. cz. m. 358. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. 375. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 574. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 484. és köv. l.

A hasznothajtó dolog tulajdonosa a gyümölcsnek az attól való *elválasztásával* (separatio) az immár önálló jogi létet nyert dolog (gyümölcs) felett tulajdont szerez. Ám a gyümölcs, mint a hasznothajtó dolognak alkatrésze azelőtt is ugyanazon tulajdo-

¹ Ily esetben a munkaadó a találó.

² A kincsleltre vonatkozó jogszabályok régi rendeleteken alapulnak. Ezek: 1776 jan. 27-én kelt 102. sz. kir. rendelet; 1777 jan. 23-án kelt 111. sz. kir. rendelet; 1792 április 5-én kelt 56. sz. kir. rendelet; 1812 nov. 12-én kelt 30.227/261. sz. 1813 jun. 18-án kelt 15.501/1389. sz. — 1813 jul. 17-én kelt 8353. sz. kir. rendelet. — 1816 szept. 10-én kelt 37.668/1343. sz. kir. rend. — 1871 decz. 27-én kelt 47.711. sz. pénzügyminiszteri rendelet stb.

nost illette meg s így a separationnak a hasznothajtó dolog tulajdonosára nézve csak formai jelentősége van, mert amit azelőtt, mint valamely dolognak alkatrészét, ugyanazt most, mint önálló dolgot tartja tulajdonában.

A gyümölcs separatio mint tulajdonszerzési mód nem is itt, hanem azon estekben bir jelentőséggel, mikor a gyümölcs felett a separatioval nem a gyümölcsöző dolog tulajdonosa, hanem más személy szerez tulajdont. Ezek az esetek a következők:

a) Akinek megfelelő jogalapon *haszonélvezeti joga* van a dologon, a gyümölcsök felett az elválasztással tulajdont szerez.

b) A *jóhiszemű* birtokos békés birtoklása folyamán a separalt gyümölcsök felett tulajdont szerez s ha a birtokot a tulajdonosnak ki is kell adnia a tulajdoni kereset kézbesítése előtt már elválasztott, de még meglévő gyümölcsöket (*fructus extantes*) senki sem követelheti tőle. Jóhiszeműségét a birtokszerzés időpontja szerint kell megítélni.

c) Mindazon estekben, mikor a gyümölcsszedésre vonatkozó jogot a dolog tulajdonosa szerződésileg másra átruházza.

d) A szomszéd telekről átnyuló faágakon és az azokon lévő gyümölcsökön a telektulajdonos a separatioval tulajdont szerez. A fák átnyuló galyainak és gyökerének levágására azonban csak akkor van joga, ha azok neki kárt okoznak, vagy telke használatában gátolják. Ellenkező esetben a szomszédjogból folyólag azokat türni köteles.

XXXVI. FEJEZET.

Származékos tulajdonszerzési módok. (Tulajdon- átruházás).

A) Ingó dolgoknál.

82. §. Átadás. (*Traditio*).

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 74. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. 227. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 363. és köv. l.; X-ik magyar jogászgyűlés tárgyalásai. 1889. évi Évkönyv.; Lányi B.: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 354—367., 380—384. l.; Krainz: Id.

cz. m. I. k. 577. és köv. l.; Exner: Rechtserwerb durch Tradition. 1867.; Dernburg: Pandekten: I. k. 497. és köv. l.; Schwarz Gusztáv: A tulajdonátruházás cz. ért. (A magánjogi törvénykönyvről cz. kötetben. Budapest, 1909.)

Az átadás — traditio — mint az ingó dolgok tulajdona megszerzésének legáltalánosabb módja, lényege szerint abban áll, hogy a dolog tulajdonosa azt a másik ügyleti félnek *átadja azzal a szándékkal, hogy a tulajdon az átvevőre az átadással átszálljon.*

Az a momentum, mely a tulajdon átszállását, illetőleg megszerzését előidézi, a tulajdon *átszállítására és átvételére irányuló összhangzó ügyleti akarattal qualificált átadási tény.* Az oly átadás, mely mögött tulajdonátruházási szándék nincs: tulajdonszerzésre nem vezethet. A tulajdonátruházási szándék különböző okokon nyugthatik. Az átadó vagy ajándékozni akar a dolog átadásával (animus donandi) vagy valamely fennálló kötelezettségének kíván eleget tenni (animus solvendi) vagy ép a másikat akarja az átadással valamire lekötelezni (animus credendi). Az ilyen subjectiv célzattal párosult tulajdonátruházási akarat az átadással való tulajdonszerzés causája, titulussa, jogcizime, mely a legtöbb esetben az átadást megelőző ajándékozási, adásvételi, csere, kölcsön stb. kötelmi ügyletek formájában szokott specializálva jelentkezi,¹ de nem szükségképpen és nem feltétlenül; így pl. a tartozatlan fizetés esetében, hol a fenforgó tévedés okán a megelőző ügylet semmisnek tekintendő — tehát ügylet nincs — és az átadás az átvevő részén mégis tulajdont létesít.²

Ha a tulajdonjogilag átruházandó dolog már a leendő tulajdonos birtokában van, az átadás feleslegessé válik s a tulajdon a felek egyező akaratához képest a birtokos által a megegyezés tényéből következően már meg van szerezve. (Tulajdonszerzés *brevi manu traditio* útján.) Hasonlóképp nem feltétele a tulaj-

¹ Az Optk. ahhoz, hogy átadással tulajdon szereztessék, czimet és szerzőmódot kíván. (Titulus-modus acquirendi. 380., 424., 425. §.) A szöveg értelmében helyes a czím megkövetelése, de oly felfogással, hogy megelőző kötelmi szerződés nélkül a tulajdonszerzés ki volna zárva: nem. A szerződés csak követelési jogot ad a tulajdon átadás útján való megszerezhetésére, de nem létesít még tulajdonszerzést, csak oly esetekben, melyeknél az átadás, mivel a szerző már a dolog birtokában van, nem szükséges (pl. a *brevi manu traditiónál*.)

² Az átadó követelheti ugyan a tartozatlanul tett fizetés visszaadását, de tulajdoni keresete arra nincs. (Condictio indebiti.)

donszerzésnek az átadás a *constitutum possessorium* esetében, hol a felek közötti megegyezés alapján az eddigi tulajdonos a nála maradt dolgot ezután a szerző nevében és javára, mint ennek tulajdonát tartja birlalatában.¹ Pótolja végül az átadást a harmadik személy birlalatában levő dolog feletti tulajdonjognak *engedményezése* (*cessio vindicationis*), valamint az ezzel gyakorlatilag egy jelentőségű utasítása a birlalónak, hogy ezután az új tulajdonos nevére és javára birlaljon. Azok a jogok és kifogások, melyek a birlalót az előbbi tulajdonossal szemben fennállott viszonya alapján megillették, az engedményes ellenében is érvényesíthetők.

Az átadás útján való tulajdonszerzés érvényességének a következő feltételei vannak:

a) Legyen az átadó a dolognak *tulajdonosa*. Következik ez az átadás derivatív (származékos) jellegéből, mely szerint csak az szerezhető meg, amit az átruházó jog szerint adhatott. (*Nemo plus juris ad alterum transferre potest, quam ipse haberet*). E szabály alól csak a jóhiszemű szerzőkre tekintettel van kivétel, akik a kereskedelmi forgalom terén általában,² továbbá az árverésen vett,³ vagy az álörököstől megvett hagyatéki darabokra s az oly személyektől visszterhesen megszerzett dolgokra vonatkozóan, akikre a dolog őrizet végett rábizatott: a tulajdont megszerzik annak ellenére, hogy az eladó nem volt tulajdonos.⁴ — Ettől eltekintve a tulajdonszerzés feltétlenül megáll, ha az átadás-kor nem tulajdonos átadó utólagosan szerzi meg a tulajdont.

b) Legyen az átruházó cselekvőképes egyén, kinek ugy személyes tekintetben, mint a dologra nézve, *in concreto* rendelkezési joga van. Cselekvőképtelen személy tulajdonátruházást érvényesen nem foganatosíthat, a dolgot terhelő elidegenítési vagy terhelési tilalom pedig a különben cselekvőképes személy rendelkezési jogát is korlátozza.

¹ Curia: 1905 szept. 28-án 7487/904. (Grill-féle Dtár 1905. évf. 875.)

² 1875: XXXVII. t.-cz. 299—300. §.

³ Curia 1909 decz. 1-én 776. sz. — Az árverési vevőnek sem szabad azonban rosszhiszeműnek lennie. Igényperről való tudomás még nem állapítja meg a rosszhiszeműséget. (Egyet. Dtár IV. 51.) M.-Vásárhelyi T. 1910. G. 6/2. sz. — Rokonok közt, mert azok egymás dolgairól tudnak, a rosszhiszeműség: vélelem tárgya. (Erd. J. K. III. évf. XLIV. sz. eset.)

⁴ Debreczeni T.: 1906 jan. 22-én G. 218/905. (Grill f. Dtár 1906. évf. 171.)

c) A tulajdonátruházás feltételhez is köthető pl. pactum reservati dominii esetében s oly dolgoknál, melyek természetben át nem adhatók, helye lehet a jelképes átadásnak.

83. §. *Ingók elbirtoklása.*

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 244. és köv. l.; Wenzel: Id. cz. m. II. k. 27. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 391. és köv. l.; Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 477. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 387. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. 583. és köv. l.

Az időtelés tényéhez a jogrend bizonyos jogkövetkezményeket kapcsol. E következményeknek különösen két vonatkozásban van nagy jelentőségük. T. i. az elévülésnél, mely szerint bizonyos idő leteltével a kereseti jog elvész (lásd 27. §.); és az elbirtoklásnál, mely mint derivatív tulajdonszerzőmód jön tekintetbe.

Fogalma szerint az elbirtoklás azt jelenti, hogy a birtoklás tenyleges állapota, a törvényes előfeltételek s különösen a meghatározott elbirtoklási idő letelte után jogállapottá változik át. Applikálva e tételt az ingó dolgok tulajdonának megszerzésére: azoknak az elévüléssel rendszerint párhuzamosan futó elbirtoklás: idő alatti békés és zavartalan birtoka: az elbirtokló részére tulajdont szül. Régi jogunk terminológiája szerint ez az elbirtoklás jogszerző elévülés — praescriptio acquisitiva.

Elbirtoklásnak minden olyan ingó dolog lehet tárgya, ami megszerezhető. E szerint ami törvényen alapuló elidegenítési tilalom alatt áll, nem is birtokolható el. S mivel e tekintetben a jogok is az ingatlanhoz hasonlóan kezelt u. n. telekkönyvi jogok kivételével az ingókra vonatkozó szabályok alatt állanak: helye van a jogok elbirtoklásának is, amennyiben a jog oly természetű, hogy birtok tárgya lehet. Utalva az e részt korábban mondottakra (lásd 61. §.) példakép a kötelmi jogokra lehet hivatkozni, melyek egyszeri gyakorlás folytán kimerülnek, megszűnnek s így sem birtoknak, sem elbirtoklásnak tárgyaiul nem szolgálhatnak.

Aki a törvények értelmében tulajdonszerzésre képes, az elbirtoklás útján is szerezhet tulajdont s mert az elbirtoklás

rendszerint párhuzamosan folyik az elévüléssel, annak a szabálynak hangsúlyozása is szükséges, hogy az elbirtoklásnak bárki, természetes vagy jogi személylyel szemben egyaránt helye van, habár a személyes körülmények az elbirtoklási idő számítására befolyással is vannak.

Az elbirtoklási idő hazai jogunk szerint az ingók tekintetében, mint az ingatlanokra is, harminczkét esztendő.¹ Azon az alapon, hogy Werbőczy a falusi javakra vonatkozóan egy évi és egy napi birtoklási időt állapít meg (Trip. I. r. 78. cz. 4. §.), szokták e tételt az ingók elbirtoklására is — bár teljesen indokolatlanul — kiterjeszteni.² Az Optk. területén ingók elbirtoklására három esztendő van megállapítva (Optk. 1466. §.), mely mint rendkívüli elbirtoklási idő a kincstárral, egyházzal, hitbizományi jószággal, távollévőkkel szemben stb. negyven, illetőleg hat-hat esztendővé bővül. (1472—1477. §§.).

Annak személyiségére való tekintettel, aki ellen az elbirtoklás folyik, a magyar jog is állít fel kivételes elbirtoklási időt, így nevezetesen az állammal szemben száz, egyházakkal szemben pedig negyven évet.³

Ha az elbirtoklás folyamán a dolog- vagy jog birtoka utódlás következtében másra száll át, ez az elődje alatt letelt elbirtoklási időt a magáéba beszámíthatja (*accessio temporis*),⁴ feltéve, hogy a birtokhoz nem áluton (*vi-clam vel praecario*) jutott hozzá, mert ez esetben az elbirtoklási idő rá nézve újból számítandó.

Az elbirtoklás útján való tulajdonszerzésnek tehát két előfeltétele van: *a*) a birtok valóságos fenforgása és *b*) a szakadatlan folytonosságban letelt elbirtoklási idő. Mig más jogrendszerekben feltételül szolgál a birtok jóhiszemősége, jogszerűsége is — legalább a rövidebb tartamu elbirtoklási eseteknél — (igy pl. az osztrák jogban), addig a mi jogunk ezt nem kívánja meg, hiven az elbirtoklás intézményének azon alap gondolatához

¹ Curia: 1904 febr. 16-án 4686/903. (Jogtud. Közl. 1904. évf. 220.)

² Az elbirtoklási idő tekintetében ingók és ingatlanok között sem a forrásokban, sem a judicaturában nincs különbség téve.

³ Werbőczy: Trip. I. r. 78. cz.

⁴ Curia: 1904. decz. 21-én 6584. sz. (Csak a jóhiszemű előd elbirtoklási idejét vette figyelembe. — Judicat. III. 896.)

hogy voltakép nem a birtoklás az, ami idővel a tulajdonszerzésnek eredendő okát képezi, hanem a tulajdonosnak — ki ellen az elbirtoklás folyik — az egész idő alatti nemtörődömsége. Ez az a pont, ahol az elbirtoklás az elévüléssel eszmeileg érintkezik. A hosszú időn keresztül való birtoklás tehát mindent pótol, de ki van zárva az elbirtoklás lehetősége mind ott, ahol nincs szó birtokról, hanem csak birlalatról (pl. haszonbérlő, kézizálog tartója, bérlő stb.). A hosszú időnek szakadatlanak is kell lennie, ami alatt azt értjük, hogy az elbirtoklás folyamatát ne *akassza* és még inkább ne *szakítsa* meg semmi körülmény.

Az elbirtoklás megakasztásának, szünetelésének csak *oly személyekkel* szemben lehet helye, kik törvényes képviselőre szorulnak és csak *addig*, amíg törvényes képviselőjük vagy megbízáson alapuló képviselőjük nincs. Megakasztja az elbirtoklás folyamatát az is, ha az elbirtokló annak, akivel szemben az elbirtoklás folyik, törvényes képviselőjévé (gyámja, gondnoka) lesz, addig, míg e viszony köztük fennáll. Ugyancsak ki van zárva az elbirtoklás férj és feleség, szülő és gyermek és oly személyek között, kik közös gazdálkodást folytatva mintegy egy családban élnek.¹ Ilyen esetekben „*impedita praescriptio dormire dicitur.*“

Más az elbirtoklás megszakítása, melynél fogva a már lejárt idő is hatálytalanná válik. „*Praescriptio rumpitur*“ még pedig két esetben: *a)* azért, mert a birtoklás megszűnt, félbehagyatott vagy elvonatott. Ha utóbbi esetben az esetleg megindított birtokper az elbirtoklót birtoklásába visszahelyezi: az elbirtoklás meg nem szakítottnak tekintendő; *b)* megszakad az elbirtoklási idő folyása, ha a tulajdonos az elbirtoklás alatti dolgára nézve tulajdoni keresetét megindította; ugyanez a hatálya a dolog kiadása iránti egyszerű megintésnek, felszólításnak is. Jogunk t. i. ha a jóhiszeműséget az elbirtoklótól nem is kívánja meg, de a birtoklás békés, csendes voltát, már feltételül követeli. Megszakad végül *c)* az elbirtoklás, ha tárgyát időközben harmadik személy a tulajdonostól tulajdonul megszerzi, mert az elidegenítéssel a tulajdonos a dolog tekintetében tulajdonjogát gyakorolta.

A jog szerint letelt elbirtoklásnak hatálya az, hogy az elbirtoklónak közvetlenül tulajdonjogot eredményez. Nem jogcímet

¹ Curia 1904. febr. 9-én 4937/903. (Jogállam. III. k. 628. 1.)

ad a tulajdon megszerzésére, hanem mindjárt magát a tulajdont létesíti. Ennek a tulajdonnak terjedelme mindazt magában foglalja, amire a birtoklás vonatkozott. Elv: quantum possessum, tantum praescriptum.

84. §. Feldolgozás.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 69. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 225—226. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 359. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 376. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 481. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. 602. és köv. l.; Schwarz G.: A specificatio. (A magánjogi törvénykönyvről cz. munka 25—33. l.).

Feldolgozás (specificatio) alatt valamely idegen dolognak a megmunkálással oly más dologgá való átváltoztatása értendő, mely a forgalmi felfogás szerint amazzal azonosnak nem tekinthető, sőt attól fajilag is eltér. („Ex aliena materia speciem facere.“ Frank: Id. cz. m. 226. l. I. k.).

Az a kérdés, hogy a feldolgozás mennyiben tekintendő tulajdonszerzési módnak? az adott fogalomból következően csak akkor merül fel, ha valaki *másnak* dolgát specificálta. Ha a tulajdonos a saját ingóját alakítja át más dologgá: önként érthetőleg a tulajdoni viszonyokban semmi változás sem történik. Lényeges továbbá, hogy a specificatio eredménye fajilag eltérő dolog legyen, ellenkező esetben csak javításról szólhatunk. P. a gabona kicséplése nem specificatio, lisztté őrlése ellenben már igen.

Idegen dolog mássá való feldolgozása önmagában tulajdonszerzést még nem jelent, csak az esetben, ha az átdolgozó a tulajdonos tudta és beleegyezése, megbízása nélkül alakítja át valamely dolgot azzal a szándékkal, hogy azt a maga számára megtartsa. Még ez esetben sem lesz a specificatióból tulajdonszerzés, ha az előállított dolog előbbi állapotába még mindig visszahelyezhető, mert a feldolgozott dolog tulajdonosának a munka értéke megtérítése mellett a visszaállítást követelnie joga van. A visszaállítás a forgalmi felfogáshoz képest lehetetlennek tekintendő, ha az aránytalan és nyilvánvaló gazdasági hátránnyal járna.¹

¹ Ha pl. idegen vasanyagból egy gép specificáltatott: a visszaállítás physikailag kizárva nincs, de gazdasági szempontból egy sokkal értékesebb tőke (a gép) megsemmisítésével járna.

A tulajdonszerzés kérdése a mondottak szerint akkor merül fel tehát, ha az átalakítás megtartási szándékkal (megbízás nélkül) történt és az *in integrum restitutio* nem lehetséges. Ki szerzi meg a tulajdont az új dolog felett? Felelet: a munka és az anyag (tőke) nemzetgazdasági jelentőségének helyes mérlegelése alapján mindenesetre a *feldolgozó*, hacsak az új dolog a felhasznált anyagnál nem aránytalanul csekélyebb értékű. Utóbbi esetben az anyag tulajdonosa szerez az új dolog felett tulajdont, a ráfordított munka értékének megtérítése mellett. Ha a tulajdon a feldolgozót illeti, a felhasznált anyagért neki kell kártérítést fizetnie, s e kötelezettsége mérvének megállapításánál a kártérítés általános tanai szerint tekintetbe veendő az, hogy a feldolgozásnál jó-, vagy rosszhiszeműen járt-e el. Utóbbi esetben nemcsak a pozitív kár, hanem az elmaradt nyereség megtérítésére is köteles.

Az Optk. szerint, a jó-, vagy rosszhiszemű a tulajdonszerzés szempontjából is nagy szerepet játszik. T. i., ha az *in integrum restitutio* nem lehetséges az új dolog az anyagtulajdonos és a feldolgozó között közös tulajdonná válik (415. §.) az anyag és a munka értékének megfelelő ideális hányadok szerint. Ha azonban a feldolgozó rosszhiszemű volt, az anyag tulajdonosa az új dolog egyedüli megtartása vagy az arról való lemondás és feldolgozott anyaga értékének megtérítése közt választhat. Ha a feldolgozó jóhiszeműben járt el, a választási jog azt illeti, akinek a része a tulajdonközösségben nagyobb értékű. (415. §.)¹

85. §. Vegyítés; Összesítés.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 70. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 224. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 361. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 377. l.; Dernburg: Pandekten I. k. 495. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 604. l.

Az összesítés-vegyítés (*commixtio, confusio*) különböző tulajdonosokat illető dolgoknak oly összeköttetésbe hozása, hogy azok

¹ Ezt a nézetet vallja nagyjában Frank is, utalva arra, hogy „ezek a szabások megállhatnak“. Forrásra ő sem hivatkozhatik, s az Optk. álláspontja későbbi judicaturánkban sem lelhető fel. Egyébként ennek érthető oka már az is, hogy a specifikációnak, mint tulajdonszerzésnek *practice* alig van jelentősége.

vagy egy tökéletes egésznek alkotnak együtt, vagy a fő- és mellék-
dolgok kapcsolatába jutnak egymással.

Ha az összevegyített dolgok eredeti állapotuk szerint és aránytalan költség nélkül szétválaszthatók: a tulajdoni viszonyokban változás nem esik. Ha ellenben az *in integrum restitutio physikailag* vagy aránytalan költség nélkül lehetetlen: felmerül a kérdés, hogy a vegyített, összesített dolog felett, ki szerez tulajdont?

Ha a vegyítés fő- és mellékdologi kapcsolatot létesített, a tulajdont az szerzi meg az előállított dolog felett, akinek *dolga* a forgalmi felfogás szerint *födolognak* tekinthető s a mennyiben a vegyítést ő maga eszközölte, vagy véletlen idézte elő, a másik dologért kártérítéssel tartozik. A kártérítés mértékére nézve a vegyítő jó- vagy rosszhiszemének befolyása van, mert előbbi esetben az csak a pozitív kárra vonatkozik, utóbbiban azonban az elmaradt nyereségre is kiterjed. — Tekintetbe jön a vegyítő jó- vagy rosszhiszeme akkor is, ha a vegyített-összesített dologban földologi minőséggel nem az ő, hanem a másik személy dolga bir s így a tulajdont is ez szerzi meg. Ez esetben t. i. a tulajdont szerző a vegyítőnek kártérítéssel tartozik, melynek mértéke, ha a vegyítő rosszhiszemű volt, csak annyira terjed, mint amennyivel a vegyítés folytán a dolog értéke növekedett. A rosszhiszeműség megállapítására az szolgál, ha a vegyítőnek arról, hogy más dolgát össze-
síti a magáéval: tudomása van.

Ha már most a vegyítés után az összesített dolgok egyike sem tekinthető a másikkal szemben földolognak: akkor az összesített dolgok értéke arányában közös tulajdon keletkezik, érintetlen maradván, egyébként a rosszhiszemű vegyítőnek kártérítési felelőssége a vétlen nem vegyítő tulajdonostárssal szemben, amennyiben ez a vegyítés által kárt szenvedett.

Az Optk. uralmi területén az egyesítésre, mint tulajdonszerzésre ugyanazon szabályok alkalmazandók, mint a specificatióra.

86. §. Örökösödés.

A magyar öröklési jog alapelve az *ipso jure* való öröklés, miből folyólag a hagyatékban foglalt ingók tulajdona, az örökösre az örökhagyó halála pillanatában átszáll s az örökös által meg-

szerezetik. Ez azonban csak az ált. örökösre vonatkozó szabály, mert az, aki a hagyatékból ingó dolgot hagyománykép kap: az öröklés megnyílásával a hagyományon rendszerint nem szerez még tulajdont, csak követelési jogot nyer a hagyomány kiadására az örökösök ellen. Az örökösödéssel, mint tulajdonszerzési móddal, valamint a jogrend idevágó nagyfontosságú intézményeivel az „Öröklési jog“-ban külön foglalkozunk.

B) Ingatlanoknál.

87. §. Ingatlanok tulajdonátruházásáról általában. A telekkönyvi intézmény behozatala.

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 63. és köv. l. (U. itt a régebbi irodalom.); Zlinszky: Id. cz. m. 375. és köv. l.; Imling K.: A magyar telekkönyvi jog. (Budapest, 1902.) (U. itt itt 36—37. lapon az újabb irodalom.) Krainz: Id. cz. m. I. k. 604. és köv. l. (U. itt a 604—605. lapokon 1. jegyzet alatt az irodalom.)

Ingatlan dolog tulajdonának átruházás útján való megszerzése a jelenleg hatályban levő telekkönyvi rendszerre tekintettel részint az ingó dolog tulajdonszerzéséhez hasonló módon (ez kivételes), részint pedig telekkönyvileg történik. A különbség onnan ered, hogy „telekkönyvezett“, vagy „nem telekkönyvezett“ ingatlanról van-e szó? Mert bár az általános szabály szerint minden ingatlanak telekkönyvezve kellene lennie, ez alól részint maga a jog tesz kivételt, részint pedig egyes telkek de facto a telekkönyvekből hiányzanak.

Így jön létre a nem telekkönyvezett ingatlan fogalma, magába ölelvén azokat a földterületeket, melyek a magánjogviszonyok forgalmából kivont u. n. közjavakat képeznek, mint közutak, folyók, vasutak, csatornák, közterek¹ stb., továbbá azokat, melyek a telekkönyvi helyszinlelés (felvétel) alkalmával hanyagságból, elnézésből kihagyattak, vagy amelyek csak a telekkönyvek felvétele után keletkeztek iszaplerakodás, kiszáradt vízmeder, stb. következtében vagy azért, mert köztér, közut minőségük

¹ Vasutak, csatornák telekkönyvezésére (központi telekkönyv) az 1868: I. t.-cz. külön szabályokat állított fel.

megszűnven, a magánforgalom tárgyaivá váltak. Ezekre a kimaradt vagy később keletkezett magánforgalmi ingatlanokra nézve *póthelyszinelésnek* (pótlólagos felvételnek) van helye.¹

Mindaddig azonban, míg valamely ingatlan a telekkönyvbe felvéve nincs: a felette való tulajdon megszerzése az ingókra vonatkozó szabályok szerint történik.

Telekkönyvezett ingatlan tulajdonjogát azonban rendszerint csak telekkönyvi bejegyzéssel lehet megszerezni. Rendszerint, mert a telekkönyvi ingatlan tulajdona, kivételes esetekben telekkönyvi bejegyzés előtt, tehát *nélkül* is megszerzettetik (telekkönyvön kívüli szerzés), nevezetesen az öröklés és elbirtoklás esetében, miről alább lesz szó.

A telekkönyvi intézmény hazánkban nem régi keletű. A tulajdon és hitel biztossága végett hozta be az 1852-ben életbe léptetett Optk. rendelkezéseinek megfelelőleg az 1855. december 15-én kelt telekkönyvi rendelet, melyet az orszbirói értekezlet az Optk. mindazon határozataival együtt, melyek a telekkönyvi rendelettel összefüggésben állanak, s melyek valamely telekkönyvi jog megszerzésére vagy elenyésztésére alapul szolgálnak, hatályosságában ideiglenesen fentartott. (Orszb. értekezl. 21., 156. §§.)

Az 1855. évi telekkönyvi rendelet hatálya azonban csak a szoros értelemben vett anyaország területére szólt; s Erdélyre nézve a telekkönyvi rendszert csak a törvényhozás felhatalmazása alapján 1870. febr. 5-én kelt „Telekkönyvi rendtartás“ (erdélyi) vezette be. A polgárosított határörvidéken — Fehértemplom, Pancsova városok és Rudolfsnad község kivételével — a telekkönyvi rendelet máig sem bír általános hatálylyal,² több községben pedig — régebb és újabb telepítvények — telekkönyv egyáltalában nincsen. A törvényhozás (1886: XXIX. t.-cz. 74. §.) felhatalmazta az igazságügyminisztert, hogy a házközösséget megszüntető 1885: XXIV. t.-cz. végrehajtása után a polgárosított határörvidéken a telekkönyvi betétek elkészítése iránt rendeleti

¹ A póthelyszinelést szabályozza az 1892: XXIX. t.-cz. 25. §. b) pontjában nyert felhatalmazás alapján az 1896. évi 70.972. sz. a. kelt igazs. miniszt. rendelet.

² Itt is vezetnek bizonyos nyilvankönyveket egy 1794-ben kelt rendelet értelmében, ezek azonban modern telekkönyveknek nem mondhatók.

uton intézkedjék. A miniszteri rendelet 1897. aug. 23-án 47.532. sz. alatt jelent meg terjedelmes utasítással. Fiume város és kerületében a nyilvankönyvek szintén egy régi, 1843-ban kelt helytartótarácsi rendelet értelmében vezetettek. Az 1891: XVI. t.-cz. 23. §. i) pontjában nyert felhatalmazás alapján 1900. nov. 25-én, 67,785. sz. alatt az igazságügyminiszter ezen területekre nézve is elrendelte a telekkönyvi betétek elkészítését.

A telekkönyv helyszínelés utján készült. A kirendelt bizottságok a telekjegyzőkönyvekbe az egyes ingatlanokat a tényleges birtokállapot alapján vették fel. E munkálat befejezése után hirdetmény tétetett közzé, hogy mindazok, kik a telekkönyvezett ingatlanokra tulajdon, zálog vagy haszonbér stb. czímen igényt tartanak, záros határidő alatt jelentsék be, ellenkező esetben ebbeli igényeiket 3-ik személyekkel szemben többé nem érvényesíthetik; azok ellen azonban, akik mint tényleges birtokosok a telekkönyvekbe felvételtek: ezek az igények a 32 évi elévülési időn belül érvényesíthetők maradtak. A helyszínelési tulajdonos mellett a tulajdon véelme szól.¹

Mivel az eredeti telekjegyzőkönyvek a tényleges viszonyokkal sok helyen ellentétbe kerültek, de az intézmény életbeléptetésénél és végrehajtásánál elkövetett egyéb eredendő hibák okából is az 1886: XXIX. és az ezt követő 1889: XXXVIII.; 1891: XVI. és az 1900: XV. t.-cikkek a telekkönyvek szükségessé vált átdolgozását rendelték el. Ez az u. n. telekkönyvi *betétszerkesztés*, melynek folyamán a telekjegyzőkönyvekből telekkönyvi betétek készíttetnek, azzal a feladattal, hogy az időközi telekkönyvön kívüli változások kipuhatólása és megállapítása alapján a betétekbe a tisztázott joghelyzet vitessék át. Ott, hol a telekkönyvek kirívóbb természetű hibákban leledzenek, helye van a telekkönyvek *helyesbitésének* is, ami főleg a tényleges birtokos tulajdonjogának kitüntetésében áll.

Tagosítások, urbéri birtokberendezések esetén pedig a birtokviszonyokban történt változások az u. n. *telekkönyv átalakítási* munkálatokat vonják maguk után.

A telekkönyvi rendeletnek az ujonnan felmerült igényekhez képest rendeleti uton való módosítására és pótlására az említett betétszerkesztésről szóló törvények az igazságügyminisztert fel-

¹ Curia: 1905 decz. 19-én 650. (Judicat. II. 1336.)

hatalmazták. E felhatalmazásból eredőleg 1888-tól kezdve számos rendelet jelent meg, anélkül, hogy a felhatalmazás mindeddig még kimerítettnek volna mondható.

88. §. A telekkönyv.

A telekkönyv közhitelű nyilvánkönyv, mely az egyes ingatlan telkekről községenként felvett telekjegyzőkönyvekből, illetőleg telekkönyvi betétekből áll s a mondottak szerint általában az ingatlanra vonatkozó dologi jogok és kötelezettségek feltüntetését tartalmazza. *Közhitelű:* mert közhatóságok vezetik; *nyilvános:* nemcsak azért, hogy abba mindenki beletekinthez, hanem, mert a benne foglalt bejegyzések a publica fides védelmében részesülnek, s ami bejegyezve nincs, az jogilag nem létezőnek tekintendő. A telekkönyvek megtekintésével tehát mindenki megismerkedhetik az ingatlan jogi állapotával; nevezetesen azzal, hogy milyen az ingatlan minősége (urbéri, nemesi, városi stb. ingatlan-e?), ki a tulajdonosa és minő korlátozások mellett; továbbá, hogy az ingatlanon mely esetleges terhek fekszenek.

A telekkönyveket a kir. törvényszékek és az azzal megbízott kir. járásbíróóságok, mint telekkönyvi hatóságok vezetik.

Áll pedig minden telekkönyv (telekkönyvi betét) három részből, u. n. telekkönyvi lapból.

Az első az A lap, vagy *birtokállási* lap, mely az ingatlan helyrajzi és minőségi megjelölését tartalmazza. Közelebbről az A lapon az esetleg több részletből alakított u. n. telekkönyvi jószágtest tárgyilagos ismertetőjelek szerint, jogi természetének megjelölésével táblázatos átnézet formájában leírandó, hogy annak mintegy képét nyujtsa, írásban. Ha a jószágtest terjedelme eladás-vétel stb. folytán változik le — illetőleg hozzájegyzésnek van helye. Kitüntetését nyer a jószágtestben foglalt birtokrészletek térmértéke is, de ezen adatért, valamint a birtokrészletek felvett ismertetőjeleiért a telekkönyv nem kezeskedik. (Telekkönyvi rts 51. §.). A tükvi betéteknél ellenben a területi adatok hitelesek. Második a *tulajdoni*, vagy B lap, mely a tulajdonos személyének, a tulajdonjog személyhez fűződő korlátozásainak és a tulajdonban beállott minden változásnak megjelölésére van fentartva.

Közelebbről: megjelölendő a B lapon a tulajdonos vezeték- és keresztnéve s esetleg melléknevei és polgári állása szerint is, hogy személyazonossága tekintetében kétely ne merülhessen fel, a tulajdonjogához való jogcíme, a tulajdon minden további átruházásai; az összes, a tulajdonos személyére vonatkozó korlátozások (kiskorúság, gondnokság alá helyezés, elővásárlási jog stb.); az elősorolt körülményekben beállott minden változás, valamely jószágtest részletének le-, vagy hozzájegyzésére vonatkozó végzések, az összeg, melyért a tulajdon megszerzettet. (Telekkönyvi rts 52. §.); és végül a C lap, vagy *teherlap*, mely az ingatlanon fekvő terhek, vagyis a valódi tulajdoni korlátozások, kitüntetésére való. Közelebbről: kitünteti a telekkönyvi jószágtesten vagy annak részén fekvő zálog- és alzálogjogokat, szolgálmat és más dologi jogokat, kötelezettségeket s ezeknek esetleges, pl. hitbizományi, biztosítéki természetét. (Telekkönyvi rts 54. §.)

A telekkönyvekben különböző fajtájú bejegyzések foglalnak helyet. Lényegesebb jelentősége a bejegyzések két főfajának, t. i. a *bekebelezésnek* és *előjegyzésnek* van.

A *bekebelezés* az ingatlanokra vonatkozó dologi jogoknak befejezett szerzési módja, melyhez teljes telekkönyvi hatály fűződik. Az *előjegyzés* ellenben látszólag csak feltételes jogszerzésre vezet, amennyiben utólagos igazoláshoz van kötve. Lényegében azonban az előjegyzés is ép úgy előidézi a jogváltozást, mint a bekebelezés, de nem azonnal és közvetlenül, hanem csak az utólagos igazolás közvetítésével. Amihez képest mondhatjuk, hogy az előjegyzésnél a bejegyzés cselekvénye egymásután következő két részben (előjegyzés és igazolás) történik.¹

Harmadik faja a telekkönyvi bejegyzéseknek a pusztá *feljegyzés*, melynek tárgyát oly tények és viszonyok képezik, melyek csak azon személyek érdekében tételnek közzé, kik az ingatlan iránt jogügyletekbe kívánnak bocsátkozni, amennyiben ha a feljegyzés megtörtént: azok nem tudásával senki sem mentheti magát. Jogi következmények egyébként a feljegyzésekhez kötve nincsenek, kivéve némelyeket, melyeknek bizonyos joghatályt a perrendtartás s maga a telekkönyvi rendelet is ad. Ilyenek a zárlat, végrehajtási árverés, egyetemleges jelzálogok, rangsorozat és fo-

¹ Imling. Id. cz. m. 194—195. I.

lyamatban levő törlési perre vonatkozó feljegyzések; míg az előbbieket kategóriájába a kiskorúság meghosszabbítása, gondnokság alá helyezés, csődnyitás feljegyzései tartoznak. A feljegyzések a C lapon, s amennyiben a tulajdonos személyére, vagy a tulajdonjog megtámadására vonatkoznak, a B lapon jegyzendő be. (Telekkönyvi rts 104—105. §§.)

A telekkönyvnek a már tárgyalt nyilvánossági (*publicitas*) és közhitelességi (*legalitas*) alapelvén kívül még két fundamentalis szabályát kell kiemelni. Ezek egyike a *specialitás* (különlegesség) elve. — Ez elv kapcsolatban van a telekkönyvi jószágtest jogi természetével és az az értelme, hogy a telekkönyvbe felvett ingatlanok jószágtestekké alakítva egy egységet, egészet képeznek s dologi jogot — pl. tehát tulajdont — csak egészben az egész jószágtestre lehet szerezni.¹ Amennyiben a tulajdonos egy-egy birtokrészletet külön akar átruházni vagy megterhelni: úgy azt előbb a jószágtestből *le kell jegyezteni* és új telekkönyvi lapra átvinni. Egyes birtokrészletek azonban önállóan és egymagukban is külön jószágtestet képezhetnek s így lejegyzés nélkül átruházhatók, megterhelhetők. Az ily természetű birtokrészletek külön sorszám és † jel alatt vannak az A lapon felvéve.

Fontos alapelve továbbá a telekkönyvnek az *elsőbbség* (prioritás), mely szerint a telekkönyvben bejegyzett jogok egymáshoz bizonyos rangsorban állanak. A korábban szerzett jognak elsőbbsége van a későbbi felett. A rangelsőbbséget pedig az szabja meg, hogy valamely jog bejegyzése iránti kérvény (vagy bírósági megkeresés) mikor lett a telekkönyvi hatósághoz benyújtva. Ha a kérelem elintézve még nincs is, benyújtásával a rangsor, későbbben benyújtandó kérvényekkel szemben biztosítva van. (Telekkönyvi rts 61. §.) Egyidőben beérkezett ugyanazon tárgyú kérvényeknek rangsora egyenlő s az elsőbbséget közöttük a később megindítandó pernek kell eldöntenie.

A tlkvi nyilvánosság elvéről elmondottakat még azzal kell kiegészíteni, hogy bár a nyilvánosság a tlkvi bejegyzéseket a publica fides oltalma alá helyezi: a rosszhiszeműség az érvényes

¹ Kivétel: „Köztartozások fejében a tlkvi jószágtestnek önálló parcellát képező egyes földrészelei is eladhatók“ (1909: XI. t.-cz. 74. §.)

jogszerzést mégis kizárja. *A telekkönyv csak a jóhiszemű szerzést védi.*

Ez a tétel szokásjogunknak egyik legállandóbb szabálya, habár kétségtelen, hogy azok a határok, melyekig a publicitas elvét a tlkvön kívül szerzők érdekében a szerzés rosszhiszeműségére tekintettel vissza lehet szorítani, éppen nem biztosak, s még kevésbé biztos annak megállapítása, hogy a rosszhiszemű szerzésnek melynek a valódi, csalhatatlan criteriumai. Mellőzve azt, ami a kétszeres eladásokra és a magát korábban bejegyeztető második vevőre nézve a köv. §-ban lesz elmondandó, s ami a tételnek csak egyik alkalmazási esete, összegezzük röviden az újabb gyakorlat eredményeit:

Aki *tudja*, hogy a tlkvileg jogosítottként kitüntetett *nem* tulajdonos és mégis megszerzi tőle a jogot: rosszhiszemű s a valódi, bár nem bejegyzett jogosítottal szemben engedni kénytelen. (*Curia*, 1902 szept. 11-én 6771. Judicat, I. 98.) Rokonok és egy községben élők között a tudomás és így a szerzés rosszhiszeműsége rendszerint vélelmeztetik.¹ A tlkvi szerzés a tényleges birtokossal szemben is megáll, ha a szerző nem tudja azt, hogy a birtokos telekkönyvön kívüli tulajdon czimén ül a birtokban. (*Kolozsvári T.* 1909. G. 99/3. Erd. J. K. II. 37. sz.) Sőt a jóhiszemű tlkvi szerzés még azzal szemben is erősebb, aki az ingatlan telekkönyvön kívüli elbirtoklással megszerezte ugyan, de tulajdonjogát be nem kebelezte. (*Kolozsv. T.* 1908 G. 278/2. — Erd. J. K. II. 10. sz.)

Az árverési vevő, bár tudja, hogy az ingatlan nem volt a végrehajtást szenvedettnek tulajdona: rendszerint *nem* rosszhiszemű. (*Curia*, 1904 nov. 18-án G. S. 306. sz. — Grill-f. Dtár, 1905. évf. 205. sz.)² de azért vele szemben is lehet érvényesíteni

¹ *Kolozsv. T.* 1908. G. 291/3. sz. Az egy községben való lakás, közeli rokonság, felperes által történt figyelmeztetés és azon alperesi beismerés alapján, hogy alperesek ismerték felperes örökös minőségét, a bíróság alperesek rosszhiszeműségét megállapítja. (Erd. J. K. II. 14. sz.)

² *M. V á s á r h. T.* 1909. G. 47/2. A birói árverésen vásárló jóhiszemű vevőnek tekintendő akkor is, ha ő a dologi joggal bíró 3-iknak jogáról több-kevesebb tudomással birt; — az árverési vevő megnyugodhatik abban, hogy a dologi joggal vagy igénynyel bíró 3-ik, e jogát vagy nem érvényesíthette sikerrel, holott neki a törvény erre módot és jogot adott, tehát igénye mégsem jogos, vagy hogy jogát az érvényesítés elhagyása által maga ejtette el. (Erd. J. K. II. 26. sz.)

a rosszhiszeműséget, különösen ha abban, hogy az ingatlan árverésre kerüljön, rosszhiszeműleg közreműködött. (*M.-Vásárhelyi T.* 1908 G. 133/3. sz., továbbá: 1909 G. 101. sz. — Erd. J. K. I. 51. és II. 34. sz. — *Kolozsv. T.* 1909 G. 170/4. sz. — Erd. J. K. III. 28. — *Kolozsv. T.* 1908 ápr. 27. G. 58. sz. — Egyet. Dtár II. 251. — *Curia*, 1909 jan. 21. és 4380/908. sz. — Egyet. Dtár III. 149. sz.)

89. §. *Ingatlan tulajdonának megszerzése telekkönyvi bejegyzéssel. Telekkönyvi elbirtoklás.*

Irodalmi utalások. Imling K.: Id. cz. m. 104. és köv. l., 205. és köv. l., s az eljárást tárgyzó rész; Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 385. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 379. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 168. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar. I. k. 548. és köv. l.; Szladits Károly: Magy. magánjog vázlatá Id. cz. m. 38. és köv. l.; Reitzer Béla: A tlkvi bizalom oltalmának határai. (Magy. Jogászegyl. Ért. XXXVII. k. 286. sz.) Bpest 1908.

A telekkönyvezett ingatlan tulajdonjogát rendszerint csak a telekkönyvi bekebelezéssel lehet megszerezni.¹ A bekebelezésnek azonban alaki jogereje nincsen. — Vagyis, bár a tulajdonszerzés szabály szerint a bekebelezés tényén fordul meg, abból, hogy valaki a telekkönyvben, mint tulajdonos van bejegyezve, az ő tulajdonosi minősége feltétlenül még nem következik. A bekebelezésnek t. i. eredetileg *érvényesen* kell eszközölnie; az érvényes bekebelezésnek pedig bizonyos kellékei vannak, melyeknek a teljes joghatályu telekkönyvi jogszerzés szempontjából okvetlenül fenn kell forogniok.

Ezek a kellékek vonatkoznak egyfelől a bekebelezés alapját képező *jogczimre*, másfelől a tulajdonjogot átruházó jogelőd *tulajdonosi minőségére* és végül a bejegyzési *eljárás törvényszerűségére*.

a) *A jogczim.* A tulajdonszerzés a mondottak szerint a be-

¹ Áll ez az árverési vevőre is. Tévesen a tulajdon megszerzés momentumát az árverésen való leütéshez szokták fűzni, jóllehet a tulajdonszerzést itt is — nem ugyan a bekebelezési engedély alapján, hanem a hivatalból elrendelt bekebelezés közvetíti. Ennek feltétele, hogy az árverés jogerős legyen és a vevő a vételárt lefizette legyen. (Végrehajtási törvény 182. §.)

kebelezéshez fűződik ugyan, de a bekebelezés jogczim vagy kellő jogczim hiányában eredetileg érvénytelen s így tulajdonjogot is csak formailag létesít, míg a történt bekebelezés a fenforgott érvénytelenség alapján törölve nem lesz. A bekebelezésre a jogczimet az átruházónak *bekebelezési engedélye* adja meg. Ez az engedély az átruházó és szerző közötti kötelmi viszonyból ered és szabályszerű alakban kiállított szerződésbe foglalandó.¹ Ahol e szerződésnek valamely érvényességi kelléke hiányzik, tehát akár a cselekvőképesség szabályainak ellenére törvényes képviselői és gyámhatósági jóváhagyás nélkül kötötték (pl. kiskorúak); akár kényszer vagy lényeges tévedés játszott közbe, akár hamisítvány az egész felmutatott szerződési okirat: mindezen esetekben a létrejött bejegyzés semmi, tulajdonszerzésre nem vezet s a korábbi tulajdonos a bekebelezéstől számított 32 év alatt törlési pert indíthat, minek következtében az érvénytelen bekebelezés kitöröltetik (azaz: kitörlése bekebeleztetik.)

Az érvénytelenül (czim hiányában) történt bekebelezéshez is fűződnek azonban bizonyos joghatályok. Nevezetesen, ha a bejegyzés érvénytelenül bár, de kieszközöltetett s így a tulajdonjog formailag fennáll: az érvénytelenül bekebelezett tulajdonos további bekebelezésekre (dologi jogokra) adhat engedélyt. A megindított törlési perben ép ezért ezeket a további telekkönyvi szerzőket, (akiknek az érvénytelenül bejegyzett engedett telekkönyvi jogokat) szintén be kell vonni s a kieszközölt törléssel ezeknek

¹ Bekebelezésnek csak eredeti okiratok alapján van helye. Az okirat: közokirat vagy teljes erejű magánokirat lehet. Egyenlőknek tekintendők ezekkel: a bírósági egyezségekről kiadott végzések, hivatalos okiratok, pénzügyi, számviteli és más hatóságok intézményeinek és hivatalos jegyzőkönyveinek a kibocsátó hatóság által hitelesített másolatai (telekkönyvi rendtartás 67—68. §§.).

Különös kellékek: hogy magánokirat alapján bekebelezés legyen eszközölhető, szükséges a pontos megjelölés személyi és tárgyi tekintetben, a jogügylet előadása, s a clausula intabulandi, vagy extabulandi (törlési eng.); az alakiságok szempontjából pedig: az ügyletkötés kelte, (helye, napja), az aláírások, (kézjegyek) hitelesítve vagy két férfi tanu által előttemezve. Külföldön kelt okiratoknál, még speciális hitelesítés (tlkvi rts 81—82. §§. Mint közokiratok a közjegyzők és közhatóságok által az ügyletről felvett okiratok, bírói vagy más hatóságok által felvett végrehajtható egyezségek, ítéletek és ítélet jellegével bírói határozatok szolgálnak bekebelezés alapjául. (Tlkvi rts 84. §.)

jogai is töröltetni fognak. Ez a tétel azonban jóhiszemű személyekkel szemben korlátozást szenved. (Lásd alább.)

Továbbá: az érvénytelenül bekebelezett az ő tulajdonjogának fennállását bizonyítani nem tartozik, hanem az, aki sérelmet szenvedett, köteles a bekebelezés érvénytelenségét vele szemben igazolni. És végül: az eredetileg érvénytelen bekebelezés az elbirtoklási idő lefolytával és a törlési kereseti jog elévülésével érvényessé és így valóságos tulajdonná válik. Ezen alapszik, mint annak helyén láttuk, a telekkönyvi birtok fogalma, mint a tényleges bejegyzettség jogilag minősített állapota. (Lásd XXXI. Fejezet.)

Az érvénytelen bejegyzés alapján is lehet további telekkönyvi jogokat szerezni, de ezen további jogszerzőket a törlési per állandóan fenyegeti. Ha a törlési per a telekkönyvbe *feljegyzetelt*, (perfeljegyzés) hatálya külön perbevonás nélkül a feljegyzés utáni szerzőkre is feltétlenül kihat,¹ a feljegyzés előtt telekkönyvi jogszerzőket ellenben, mert a telekkönyvi állapotban bizva szereztek: jóhiszeműségük megvédi. (Telekkönyvi rts. 148—150. §§.) Ez a védelem abban áll, hogy a törlési per feljegyzése előtti jogszerzők ellen először is külön törlési pert kell indítani, s másodsor, hogy ezen törlési per indításának határideje az érvénytelenül történt eredeti bekebelezéstől számítva, csak három esztendő. Aki tehát akár tulajdont, akár valamely más dologi jogot szerzett olyantól, kinek tulajdonjoga csak formális, mert eredetileg érvénytelen bekebelezésen nyugszik, ezen érvénytelen bekebelezéstől számított három éven túl többé meg nem támadható,² mert az érvénytelen bekebelezésen alapuló, tehát szintén eredetileg érvénytelen jogát: ezen idő alatt *elbirtokolta*. Ez az

¹ Tlkvi rts 148. §. 3. bek.: „Ezen perfeljegyzésnek azon következménye van, hogy a kereset iránt hozott ítélet azon személyek irányában is, kik nyilvánkönyvi jogokat csak a per feljegyzése után nyertek, teljes hatálylyal bír.”

² Ez a három esztendő rendszerint még rövidebb tartamu időszakra szorul össze, ami a tlkvi végzések kézbesítésével van összefüggésben. A bekebelezésről szóló végzést ugyanis annak, aki ellen az szól, saját kezeibe kell kézbesíteni, s ha ő a bekebelezést érvénytelennek tartja, 60 nap alatt ezt a tlkvi hatóságnál feljegyzés végett be kell jelentenie, s ugyancsak 6 hó alatt a törlési pert is meg kell indítani, különben a jóhiszemű további jogszerzők ellen egyáltalában nem indíthat többé törlési pert. (Az 1886: XXIX. t.-cz. 76. §-a alapján kibocsátott 1888. III/5-én 945. sz. a. k. igazs. miniszt. rend. 8. §.)

u. n. hároméves¹ telekkönyvi elbirtoklás intézménye, mely csakis az érvénytelenül bekebelezett egyéntől *jóhiszeműen* szerző harmadik személyek javára szolgálhat, de a követetlenül bekebelezettre nézve sohasem foghat helyet.

Az érvénytelenül bekebelezett egyéntől tulajdont vagy egyéb telekkönyvi jogot szerző harmadik személy jóhiszeműségét az állapítja meg, ha a bekebelezés érvénytelenségéről tudomása nincs, vagy ha jogát *visszterhesen*, tehát nem *ingyenesen* szerezte.

Roszhiszemű vagy ingyenesen szerző harmadik személyekkel szemben a törlési keresetnek a 32 évi elévülés alatt mindig helye van.

Ha már most valakinek az ingatlan tulajdona rája leendő átruházása iránt csak kötelmi joga van, mert a kötelmi kötelezett a bekebelezési engedély kiállítását megtagadja, ugyanigy, ha az ingatlan átruházása iránti ügylet nem is írásban, hanem csak *szóbelileg* kötött és a bekebelezési engedélyt az eladó kiadni nem akarja: per útján kell őt erre rászorítani. A bekebelezésnek jogczimét ilyen esetben a perben kelt s alperest elmarasztaló ítélet képezi.²

Amennyiben a tulajdonos az ingatlan tulajdonát egymásután kétszer is átruházta, (kétszeri eladás): az szerez felette tulajdont, aki bekebelezését korábban kieszközölte (prioritás elve. Optk. 440. §.) s ezért a további szerző ellene tulajdoni keresetet nem indíthat. Keresse kárát a csalárd eladón. Ám a bár későbbben jogczimet szerző, de korábban bejegyzett személynek jóhiszeműnek kell lennie, ami alatt az értendő, hogy a korábbi jogszerzésről tudomása ne lett légyen. Az arról való egyszerű tudomás azonban, hogy valakinek az ingatlan rája leendő átruházása iránt már van igénye (ez még csak személyes, pusztán követelés): a rosszhiszeműséget még nem állapítja meg.³ Ellenben az szükséges erre, hogy a későbbi szerző tudomással birjon ar-

¹ Kincstárral, egyházakkal, községek és más közttestületekkel szemben 6 esztendő.

² M.-Vásárhelyi T. 1908 9. 38/3. sz. — Erd. J. K. I. évf. 26. sz.

³ Kétszeres haszonbérbeadás esetén is védekezhetik a korábbi haszonbérbeadó a második és a haszonbérletet bejegyeztetővel szemben a rosszhiszeműséggel, ha t. i. utóbbi az ő korábbi bérletéről tudomással birt. (Kolozsvári T. 1909 G. 236. sz. — Erd. J. K. III. 58.)

ról, miszerint a nálánál korábbi jogosult már a telekkönyvi bekebelezésre is felhatalmazást kapott s csak annak érvényesítésével van késelemben (pl. bekebelezési engedélye van már, de még nem nyújtotta azt be). Ugyanigy, ha a későbbi jogszerzőnek egyszerü, de a második szerző által tudott szerzési czime az ingatlan tényleges átadásával fokozatosabb joghatályhoz jutott.¹ (Naturaleigenthum.)

E most mondott tételben gyakorlatunk a tényleges birtokost védi későbbi telekkönyvi jogszerzőkkel szemben. Felette gyakori jelenség nálunk ugyanis, hogy a telekkönyvön kívül tulajdont szerző az ingatlan birtokába belépven, a bekebelezést elmulasztja, kitéve magát annak, hogy a telekkönyvben még mindig tulajdonosként szereplő eladó feje felett az ingatlant harmadiknak átruházza, aki bekebeleztetését is foganatosítja. A korábbi szerző védelme abban áll, hogy az ingatlanra reá leendő bekebeleztetése iránt pert indíthat az eladó ellen a második vevő bejegyzettségére való tekintet nélkül, s a tényleges átadással fokozottabb hatályu korábbi keletü szerzési czime alapján a későbbi telekkönyvi szerzővel szemben a tulajdon őt fogja illetni.

Jóhiszemü zálogjogszerzőkkel szemben azonban a telekkönyvön kívüli szerző, még ha az ingatlan birtokában van is, védve már nincs.

Tekintettel arra, hogy a jogrend tartalmi és alaki szempontból szorosán körülírja azon okiratok kellékeit, melyek a bekebelezés jogczimét foglalják magukban, ha ezen tartalmi és alaki kellékek valamelyike hiányzik, bekebelezést kérni nem is lehet, hanem csak *előjegyzést*.² A tulajdonjog előjegyzése a bekebelezéssel teljesen egyhatályuvá válik, ha az előjegyzéstől számított 15 nap alatt az előjegyzés bekebelezésre alkalmas okirat felmutatásával utólagos igazolást nyer, vagy ha ugyanezen idő alatt az előjegyzés igazolása végett a per (legtöbbször a bekebelezés engedélyezésére irányuló per) megindíttatik, feltéve, hogy ez si-

¹ Tehát pld.: X. az az ingatlan megvételére az eladóval a szerződést meg is kötötte (bár bekebelezési engedélyt még nem kapott) s egyuttal az ingatlan birtokába is behelyezkedett.

² Hogy előjegyzést mily okiratok alapján lehet kérni: erről a tlkvi rtrts 87—88. §-ai rendelkeznek.

kerre is vezet. Az igazolt előjegyzés rangelsőbbiséget biztosít esetleges időközi szerzőkkel szemben, amennyiben az előjegyzés eszközlése időpontjáig visszaható ereje van; amíg azonban meg nem történik, mind a telekkönyvi tulajdonos, mind az előjegyzett ellen lehet az utólagos igazolás eredményétől feltételezett további jogokat szerezni. Meg nem történt igazolás esetében az előjegyzés töröltetik;¹ helye van azonban az igazolási határidő meghosszabbításának, valamint az előjegyzés megismétlésének is. (Optk. 438. §. tlkvi rtrts 87—103. §§.).

b) A *joyelőd* (*auctor*). Az érvényes bekebelezés második keléke a telekkönyvi előző (*auctor*) tulajdonjogára vonatkozik. „Bekebelezésnek vagy előjegyzésnek csak azon esetben van helye, ha az, aki ellen valamely jog szerzése, átváltoztatása vagy megszüntetése kieszközlendő, a kérvény benyújtása idejekor, mint a jószág tulajdonosa vagy mint hitelező bekebelezve vagy előjegyezve van, vagy legalább egyidejűleg bekebeleztetik, avagy előjegyeztetik“ (tlkvi rts 71. §.). A tétel érthető: akinek nincs tulajdonjoga, attól nem is lehet tulajdont szerezni. Hogy az átruházó be van-e jegyezve tulajdonosként a telekkönyvbe?: erről a telekkönyvi hatóság szerez magának a bekebelezési kérvény ellátásánál meggyőződést.²

A mondott szabály alól kivételek is vannak. Nevezetesen, ha valamely hagyatékhöz tartozó ingatlan jószág a hagyaték átadása előtt a tárgyaló hatóság beleegyezésével eladatik vagy átengedtetik, az átvevő tulajdonjoga közvetlenül az örökhagyó után kebelezendő be, jóllehet, a szerző jogelődje, az örökös, a telekkönyvbe bejegyezve nincs. (Telekkönyvi rts 73. §.) A még be nem kebelezett örökös hitelezőinek is jogában áll továbbá követeléseik biztosítása végett a zálogjogot bekebeleztetni. (Telekkönyvi rts 74. §.). Itt ugyan nem tulajdon, hanem egyéb jogi jog szerzéséről van szó; de a rendelkezés példájául szol-

¹ M. V á s á r h. T. 1908. okt. 8-án 2411. sz. — Ajelzálogos hitelező nem tekinthető oly érdekelt félnek, ki az igazolás elmulasztása okából az előjegyzett tulajdonjog törlését kérni jogosult. (Egyet. Dtár II. 403.)

² K o l o z s v á r i T. 1908 G. 64/3. sz. — Alpereseknek rendes gondosság mellett kötelességük volt utánna járni annak, vajjon a vétel tárgyát képező ingatlan az eladók birtokában van-e, vagyis, hogy az utóbbiakat valóban teljes tulajdonjoggal illeti. Mivel pedig e tekintetben a köteles gondosságot elmulasztották, e mulasztás következménye őket terheli. (Erd. J. K. I. évf. 30. sz.)

gálhat oly bekebelezésnek, hol az auctor hiányzik, mert az adós nem az örökható, hanem a még be nem jegyzett örökös. Ugyancsak helye van a nem jogelőd elleni tulajdon bekebelezésnek abban az esetben, ha az ingatlan árverési vevője tovább adja a megvett ingatlant, mielőtt saját magát bekebelezte volna. Nem a jogelőd ellen történik a bekebelezés végül azokban a kivételes jellegű esetekben sem, mikor valaki igazolt szerzés, átruházás és legalább 2 évi tényleges birtoklás alapján jut a telekkönyvi bekebelezéshez. A telekkönyvek rendbeszedéséről (betétszerkesztés) intézkedő törvények¹ ugyanis a tényleges birtoklás alapján való bejegyzésnek több eshetőségét állapítják meg. Az 1892: XXIX. t.-cz. itt kiemelendő 1—4. §§-ai a legalább 2 évi és községi bizonyítvánnyal igazolt tényleges birtoklás alapján, avagy mindazon esetekben, ahol a telekkönyvi tulajdonostól bekebelezési engedélyt szerezni már nem lehet, (rég meghalt s azóta a telek több kézen ment át) és a tulajdonos és a tényleges birtokos között az ingatlanra nézve az összefüggést utóbbi kimutathatja: a tulajdon bekebelezését a tényleges birtoklás alapján megengedik. Ennek célja kizárólag a tényleges viszonyok és a telekkönyv közötti összhang létesítése s így önként érthető, hogy az ilyen bekebelezés a 32 évi elévülési határidő alatt a volt telekkönyvi tulajdonos részéről törlési perrel mindig megtámadható, amennyiben a bekebelezés érvénytelennek tekinthető.

c) Az érvényes tulajdoni bekebelezés harmadik kelléke a *bekebelezési eljárás törvényszerű lefolyása*. A bekebelezési eljárást a telekkönyvi alaki jog szabályozza s abban a következő fázisok különböztethetők meg: 1. a bekebelezésre alkalmas okirat productiója és a bekebelezés iránti kérvény; 2. a kérvény telekkönyvi hatósági elfogadása; 3. a törvény által előírt formában foganatosítandó bejegyzés és 4. a bejegyzésnek jogerőre emelkedése.

A megtörtént bekebelezés hatálya az, hogy a tulajdonjog az átruházóról a szerzőre száll át. Az előjegyzésnek — amennyiben utólagosan igazoltatik — ugyanez a joghatálya. Feltételes vagy időhatárczáshoz kötött tulajdonátruházás esetében: a megszerzett tulajdonjog magában hordja feltételeességét és idő-

¹ 1886: XXIX. t.-cz. 15—19. §§.; 1889: XXXVIII. t.-cz. 5—9. §§.; 1891. évi XVI. t.-cz. 15. §. és az 1892: XXIX. t.-cz. 1—4. §§.

legességét, de csak akkor, ha a feltétel vagy időhatározás a telekkönyvben szintén kitüntetést nyert. Ha a feltétel felfüggesztő, az időhatározás kezdődési időhatárt megállapító volt: a tulajdon bekebelezésének hatálya sem nyilvánulhat a feltétel, illetőleg időhatár bekövetkezése előtt.

A tulajdonnal együtt átszáll a tulajdoni kereseti jog, az ingatlanal egybekapcsolt mellékjogok s az ingatlanon fekvő bekebelezett terhek is. (Optk. 442. §.) Nem bekebelezett terhek rendszerint nem szállanak át; közadókra nézve kivétel áll fenn.

90. §. *Ingatlan tulajdonának megszerzése telekkönyvön kívül.*

Irodalmi utalások. Imling: Id. cz. m. 109. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 383. és köv. l., 393—400 l.; Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 403—409. l., 417—418. l.; Zsögöd: Fejezetek stb. cz. m. I. k. (I. kiad.) 403—415. l., 20. és 21. §.; Szladits: Id. cz. m. 42. és köv. l.; Zsögöd: Néhány szó a telekkönyvön kívüli elbirtoklásra alkalmazandó jogszabályok kérdéséhez. (Jogtud. Közl. 1896. évf. 17. sz. és szerző „Magánjogi tanulmányok“ cz. m. II. kötetében.) Menyhártth Gáspár: Az elbirtoklás az osztr. ált. ptkv. alapján. Kolozsvár 1910.

Ingatlan tulajdona megszerzésének rendszerinti módja a telekkönyvi bekebelezés. Bekebelezés nélkül is megszerezetik azonban az ingatlan feletti tulajdon, két esetben, t. i. *öröklés* és *elbirtoklás útján*.

I. *Öröklés.* Hazai öröklési jogunk szerint az örökös az örökséget, a hagyományos a neki juttatott (ingatlan)¹ hagyományt az örökhagyó halála pillanatában tulajdonul megszerzi. Ez az u. n. ipso jure öröklés elve, mely a telekkönyvi tulajdon-szerzés alaptételét — amennyiben ingatlanokról van szó — fontos kivételt létesítvén, áttöri. Az örökségi vagy hagyományi ingatlan tulajdona tehát az örökösre, illetőleg hagyományosra a bekebelezéstől függetlenül azonnal átszáll, mindazon jogokkal együtt, melyek, mint különösen az ingatlan birtokbavétele, hasz-

¹ Ingó hagyományra nézve ellenkező a rendezés. Lásd 86. §. Az ingatlan hagyománynál az ipso jure átszállás elvének alkalmazása kitűnik az 1894: XVI. t.-cz. 82. §-ából, (1. bek.) mely szerint a hagyatékhöz tartozó ingatlan közvetlenül a hagyományos nevére bekebelezendő be.

nálata, elidegeníthetése, a tulajdoni kereseti jog, (amennyiben az ingatlan harmadik személy birtokában volna) stb. a tulajdonjogban benfoglaltatnak s melyeket az örökös (hagyományos) korlátlanul gyakorlatba is vehet.

A még be nem jegyzett örökös tulajdonjoga azonban a telekkönyvileg kitüntetett tulajdonnal még sem áll teljesen egyenlő fokon. Nevezetesen mindaddig, míg az ingatlan még az elhunyt örökhagyó nevén áll, az elhunyt hitelezői azt, követeléseik kielégítésére korlátlanul lefoglalhatják s arra a még az örökhagyótól nyert bekebelezési engedélyek alapján dologi jogokat szerezhetnek. (Telekkönyvi rts 72. §.). Míg ellenben az örökös (hagyományos) tulajdona telekkönyvi kitüntetése után az örökhagyó hitelezői az ingatlanra már csak annyiban tehetik rá kezöket, amennyiben az öröklési jog szabályai értelmében az örökös (hagyományos) az örökhagyó adósságaiért felelni tartozik,¹ s még az örökhagyótól nyert bekebelezési engedélyeiket is csak bírói ítélettel, tehát per útján lehet érvényesíteniök.² (Telekkönyvi rts 72. §. 2. bekezdés.).

Viszont az örökös (hagyományos) tulajdonjogának bekebelezése előtt is engedhet saját hitelezőinek zálogjogot, melyek bejegyzésének a telekkönyvi hatóság helyt ad, mihelyt az örökös bármely ténye (osztrák jog szerint az örökösi nyilatkozat megtétele) által³ jelét adta annak, hogy az örökséget elfogadja, vagy mihelyt kimutatható, hogy az adóst örökösül kell védelmezni. (Telekkönyvi rts 74. §.). Az erdélyi telekkönyvi rendtartás 74. §-a szerint pláne ily bejegyzéseknek az öröklés megnyílásakor *azonnal* már helye lehet.

Az örökhagyó hitelezői azonban mindaddig, míg az ingatlan az örökhagyó nevén áll az örökös bekebelezésének idejéig szerzett zálogjogaikkal az örökös hitelezőit még akkor is megelőzik

¹ E részben nagy a különbség a magyar és osztrák jog között. A magyar jog szerint t. i. az örökösök az örökhagyó tartozásaiért quoad vires hereditatis, de egyetemlegesen szavatolnak, tehát a hitelező bármelyik örökösön az egész tartozást keresheti. Az osztrák jog szerint ellenben az örökösök csak örökrészeik arányában szavatolnak. Négy örökös létében tehát a hitelező a tartozást rajtuk csak $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{4}$ részben veheti fel.

² V. ö. Zlinszky—Reiner id. cz. m. 385. l.

³ Pld. hagyatéki eljárás indítása, birtokbizonyítvány, hagyatékátadó végzés kérése, birtokbavétel.

rangsorban, ha utóbbiak a zálogjogot korábban is szerezték meg. (Telekkönyvi rts 74. §.).

Ha pedig az ingatlant utóbb még sem az örökös nevére kebelezik be: az általa engedett zálogjogok hatályukat veszítik. Az örökös hitelezőinek zálogjoga tehát csak az esetben válik hatályossá, ha adósuk *éppen azt az ingallant* (telekkönyvi jószágtesztet) kapta örökségül, amelyre a jelzálogjog bejegyeztetett. Nem következik ez be s így a zálogjog is elvész, ha az adós a hagyaték-ból semmit sem kapott és ha ingókban vagy más ingatlanban nyert kielégítést.¹

Az örökös (hagyományos) bekebelezése — mivel részére bekebelezési engedélyt az elhunyt örökhagyó nem adhat — hagyatéki eljárás során vagy örökösödési per útján történik. A hagyatéki eljárás az érdekelt felek kérelmére — és ha ilyen avagy örökösödési (hagyományi) bizonyítvány kiadása iránti kérelem az örökhagyó halálától, vagy holtányilváníás esetében az ítélet jogerőre emelkedésétől három nap alatt nem emeltetett — hivatalból indítandó meg, ha a hagyatékban ingatlan is foglaltatik. (1894. évi XVI. t.-cz. 4. §.).

II. *Telekkönyvön kívüli elbirtoklás.* Aki valamely ingatlant 32 éven keresztül békén és zavartalanul tartott birtokában: annak tulajdonát a telekkönyvi tulajdonossal szemben elbirtoklás útján megszerezte. A királyi kincstárral szemben az elbirtoklás ideje 100 év, egyházak ellenében 40 esztendő. Mivel az országbirói értekezlet által visszaállított régi magyar jog az elbirtoklás szempontjából ingók és ingatlanok között különbséget nem tesz az elbirtoklási idő alatti birtok minőségére, az elbirtoklás tárgyára, alanyaira, az elbirtoklási idő szünetelésére, félbeszakítására stb. ugyanazon szabályok állanak, melyek az ingó dolgok elbirtoklásáról szóló 83. §-ban előadattak. — Különösen is kiemelendő, hogy a valóságos birtokon és a törvényes időn kívül jogunk itt sem kíván egyebet, (pl. jóhiszemű birtokot, mint sokan felveszik) és hogy harmadik személynek a telekkönyvbe vetett

¹ Curia, 1886 máj. 21-én kelt 34. sz. t. ü. döntvény: „Valamely hagyatékhoz tartozó ingatlan javakra, vagy jelzálogilag biztosított követelésekre az örökös ellen a tlkvi rts. 74. §-a értelmében nyert zálogjog, már az által, hogy az gy terhelt javak, vagy követelések az adóstól különböző más személynek adatnak át, jogi hatályát veszti.“

bizalommal való tulajdon szerzése az elbirtoklást megszakítja,¹ de nem, ha ez az időközi tulajdonszerzés tiltott módon történt. A bevezetett elbirtoklási időhöz a jogrend a tulajdon megszerzését köti; a bekebelezéssel pedig a már megszerzett tulajdon válik intenzívebb hatályúvá.

XXXVII. FEJEZET.

A tulajdonjog módosulása.

91. §. Általában.

Irodalmi utalások. Krainz: Id. cz. m. I. k. 675. és köv. l.

A tulajdonjog, anélkül, hogy ugyanazonossága változnék, az alája vetett dolog terjedelmét illetőleg bizonyos módosulásokon mehet keresztül. A tulajdon tárgya nevezetesen megnövekedhetik s ezzel a tulajdonjog is térfogatilag nyer; viszont megapadhat, ami a tulajdonjog nem tartalmi, hanem szintén térfogati megszükülését vonja maga után. Ez a jelenség már ott tapasztalható, ahol idegen ingó dolog tulajdonunk tárgyával összevegyítettik és a már jelzett keretek között (lásd 85. §.) a vegyítés folytán előállott többé-kevésbé új dolog felett a tulajdon minket, avagy az esetek jórésében a vegyítőt illeti meg. A gyümölcsválasztásnál hasonlóképp a gyümölcsöt hozó dolog feletti tulajdon térfogatilag változik, azaz apad, különösen, ha a separatio folytán a gyümölcs tulajdona mást illet. Mindezen esetekben a tulajdonjog térfogati módosulása szembetünő, mégis, mert úgy a vegyítésnél, mint a gyümölcsseparaciónál sokkal inkább a *tulajdonszerzés* jellege lép előtérbe: e jogi jelenségek tárgyalását helyesebb a tulajdonszerzésről szóló fejezetbe helyezni át.

A tulajdon módosulásának typicus esete az *accessio*, a *növedék*, mely mint ingó dolog ingó növedéke a vegyítésösszesítéstől ugyan alig különbözik, de már mint ingatlan dolog ingó vagy ingatlan dolog ingatlan növedéke, egészen önállósult természetű és külön szabályozás alá utalt jogi jelenség.

¹ A tükvi helyszini fölvetél az elbirtoklást nem szakítja meg, ha a helyszinelés t. i. nem a birtokban lévő javára történik is. (M. V á s á r h. T. 1908 G. 42/3. sz. — Erd. J. K. I. 20. sz.)

92. §. *A növedék és egyes esetei.*

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 57—74. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 224. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 389—391. l.; Zsögöd: Fejezetek stb. cz. id. m. I. k. (I. kiad.) 415. és köv. l., 582. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 414. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 676—688. l.; Stubenrauch: Commentar stb. id. cz. m. I. k. 522. és köv. l.

Növedék (accessio) az a dolog, mely egy más dologgal természeti (belső), vagy mechanikus (külső) okokból oly kapcsolatba kerül, hogy amannak alkatrészévé válik. A kapcsolat keletkezési okát tekintve, a régibb doctrina megkülönböztette a *természetes, mesterséges és vegyes*, t. i. természetes és mesterséges növedéket.¹ Megfelelőbb az újabb csoportosítás, mely szerint külön tárgyaljuk *a)* az ingó dolgok ingó; *b)* ingatlan dolgok ingó és *c)* ingatlan dolgok ingatlan növedékeit. Ingó dolognak ingatlan növedéke nincs.

I. Ingó dolog, ingó növedéke. Ingó dolognak egy más ingó dolog akkor képezheti növedékét, ha vele mellékdologi kapcsolatba kerül. A kapcsolatot természeti vagy mechanicus-okok létesíthetik. Utóbbira például szolgálhat a könyv és a tábla, melybe bekötöttet, utóbbira a fa és gyümölcse. A földolognak tulajdona a hozzájárult mellékdologra is kiterjed, azaz térfogatilag megnövekszik, módosul. Amennyiben a fő- és mellékdolognak a kapcsolat előtt más és más volt a tulajdonosa: a vegyítés-összesítés szabályai nyernek alkalmazást, (lehet-e in integrum restituálni? stb. Lásd 85. §. 1.)

II. Ingatlan dolog, ingó növedéke. Előfordulhat mint mechanikai és mint természetes növedék. Ingatlan dolognak mesterségesen létesített ingó növedéke áll elő az *építés, beépítés* (inaedificatio) esetén.

1. Építés alatt valamely építmény emelését kell értenünk az ingatlanon, hol is a beeresztett alapok által állandó alkatrészi kapcsolat létesül a telek és az épület között. Ebből következik, hogy objective ideiglenes jelleggel, vagy subjective ideiglenes czélzattal emelt épületek, amiként alkatrészek gyanánt nem tekinthetők (lásd 55. §.), növedéket sem képeznek. A tulajdonnak beépi-

¹ Így az Optk. 404. §.

tés esetén való módosulására vonatkozó szabályok különbözők a szerint, hogy valaki saját anyagával saját telkén, idegen anyaggal saját telkén, saját anyaggal idegen telken vagy idegen anyaggal idegen telken épít-e?

a) Ha az építést a telektulajdonos saját telkén saját anyagával eszközli: az emelt épülettel tulajdona módosul, amennyiben annak tárgya az új növedékkal megnövekedik.

b) Ha valaki saját telkén idegen anyagokból épít: tulajdona a létesített növedékre is kiterjed, azzal térfogatilag módosul, de a felhasznált idegen anyagokért az építő kártérítéssel tartozik, még pedig aszerint, hogy jóhiszemben vagy rosszhiszemben járt-e el: az idegen anyag elvonásával tényleg okozott kárt, illetőleg emellett az elmaradt hasznot is meg kell térítenie. (Optk. 417. §.)

c) Ha valaki saját anyagával idegen telken épít, különbség teendő aszerint: tudott-e a telektulajdonos az építkezésről vagy nem?

aa) Ha *nem tudott* róla: az épülettel, mint növedékkal az ő tulajdona módosul s az építő csak az építkezéssel tett hasznos és szükséges költségeinek megtérítését követelheti tőle, amennyiben pedig rosszhiszeműnek tekintendő: mint a megbízás nélküli ügyvivő legfőlebb annyit követelhet a telektulajdonostól, a mennyivel a telek az építkezés folytán értékében feltűnően növekedett.¹

bb) Ha már most a telektulajdonos *tudta*, de elnézte s nem tiltotta meg azonnal az építést s az építő jóhiszeműen, azaz azon feltevésben járt el, hogy a tulajdonos kifogást tenni nem fog: az épület a beépített telekkel együtt az építőé lesz² a beépített te-

¹ Curia 1907 máj. 17-én 3558/906. sz. — Idegen telekre a telektulajdonos hozzájárulása nélkül történt házépítés nem eredményez osztott tulajdont és felülépitményi jogot. A telektulajdonos kizárólagos joga az épületre is kiterjed, tartozik azonban a jóhiszemű építettőnek megtéríteni azon értéket, melylyel a telek az építkezés folytán emelkedett. (Egyet. Dtár I. 454. sz.)

² Optk. 418. §. Hazai törvényeink a kérdésről egyáltalában nem intézkednek s a gyakorlat az Optk. §-ait követi. A 418. §. ugyan nagy rést **út** azon az alapelven, hogy az épület a telektulajdon növedéke és így a telektulajdonost illeti, de gyakorlatunk elfogadta. Pl. Curia, 1886 decz. 20. 5455. sz. a. Márkus I. kiad. I. k. 31. l. — Curia 1880 június 6-án 6798. sz. a. Dtár XXIII. k. 219.

lek közönséges értékének megfizetése kötelezettségével. Ha a rosszhiszeműen hallgató telektulajdonoson kívül az építő is rosszhiszemű volt: az épület a telektulajdonos tulajdonává válik, de az építő hasznos, szükséges, sőt azon költségeinek megtérítését is követelheti, melyek előbbieik közé ugyan nem tartoznak (*impensae voluptariae*), de a telek értékét feltűnően fokozták.

d) Ha valaki idegen anyagokkal idegen telken építkeznek: az épület, mint növedék, a telektulajdonost fogja illetni. A földtulajdonos és az építkező közötti viszony egyébként úgy alakul, mint a b) alatti esetben. Ha az építő jóhiszemű volt, a telektulajdonos pedig azzal, hogy tudott az építésről, de azt be nem tiltotta, rosszhiszeművé tette magát: az épület tulajdona a c) alatti eset bb) pontja szerint ugyanazon következményekkel az építőt fogja megilletni.¹

2. Amennyiben az ingatlan és az ingó fő- és mellékdologi kapcsolatbáhozatala csak egyszerű *javítás* jellegével bír,² a növedék feletti tulajdon természetesen a földolog tulajdonát modificálja, térfogatának megnövesztésével. A javításra használt ingó dolgok tulajdonosa pedig aszerint, hogy jó- vagy rosszhiszeműen járt-e el: csak a javításra fordított dolgok értékének megtérítését követelheti.

3. Ingatlan dolognak *organicus* uton is lehet ingó növedéke. Pl. idegen mag elvetése, idegen növény ültetése (*satio, plantatio*). A meggyökeresedéstől kezdve e növedékek a telek tulajdonosát illetik, mert általuk a telektulajdon térfogatilag módosult. Az idegen mag, növény tulajdonosa csak kártérítést követelhet az 1. alatt ismertetett elvek szerint.

Kivételt képeznek önként érthetőleg itt is azok az esetek, amelyeknél az alkatrészi kapcsolatbáhozatal ideiglenesen történt (pl. bérlet esetében.)

III. *Ingatlan dolog ingatlan növedéke. 1. Sziget. 2. Elhagyott meder. 3. Iszapolás. 4. Sodorvány.* Ha természeti erők mű-

¹ Mivel a tárgyalt a—d esetekben a telektulajdon az épületre az alkatrészi kapcsolat folytán *ipsojure* kiterjed: az épület tulajdonának külön bekebelezése nem is szükséges. De azért a bejegyzést lehet és szokásos is kérni.

² Pl. villámhárító elhelyezése a házon, tatarozás, kövezés stb.

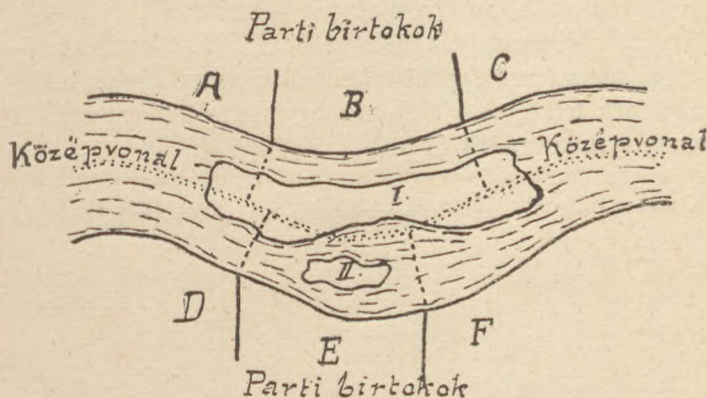
kődése folytán az ingatlan egyes részei más ingatlanok integrans alkatrészeivé válnak, az ingatlan tulajdon módosulása, azaz térfogati megnövekvése vagy apadása áll elő.

1. *Szigetképződés* (insula in flumine nata). Sziget: a vízmederben vulkanikus okok vagy a vízfolyás okozta minden olyan földkiemelkedés, mely rendes vizállás mellett a víz színe fölött van és a parttól legalább annyira elkülönülten áll, hogy csónakkal körülhajózható.

A sziget a meder alkatrésze, a meder pedig az 1885: XXIII. t.-cz. 4. §-a értelmében a parti birtokos tulajdona, eképpen a támadó sziget is a parti ingatlan tulajdonának növedéke. (5. §.) Átellenes és szomszédos parti birtokosok között a vízfolyás közepén keletkezett szigeten a birtokhatárt a vízfolyás középvonala, illetőleg az erre a parti birtok két végéről huzott merőlegesek szabják meg.¹

2. *Elhagyott folyam-meder* (alveus derelictus.) Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy az elhagyott meder az ingatlan tulajdonának módosulása szempontjából csak akkor jelentős, ha ál-

¹ Arra, hogy a sziget mily arányban képezi a parti birtokok növedékét: például szolgálhat a következő rajz:

Az I. sziget A, B, C, D, E és F parti birtokosok ingatlanának a vízfolyás középvonalára huzott merőlegesek és a középvonal által határolt részek szerint képezi növedékét.

A II. sziget egészen az E medertulajdonának spharájában fekszik és így kizárólag az övé.

landó jellegű elhagyásról van szó. Időleges jellegű kiszáradás tehát tekintetbe nem jön. Ha a folyam-meder végkép kiszárad: a szigetképződésnél mondott szabályok nyerne alkalmazást s a meder megfelelő részei, mint a parti ingatlanok növedéke jönnek tekintetbe.² Ha a folyam új medret vág magának és a régi ez okból marad szárazon: az 1885: XXIII. t.-cz. 9. §-a szerint egy éven belül mind a régi, mind az új meder tulajdonosai az eredeti folyást visszaállíthatják. Ha nem teszik: a szárazon maradt meder a mellette volt parti ingatlanok növedéke lesz s a volt parti birtokosokat a szigetképződésnél mondott határok szerint fogja tulajdonul megilletni.

3. *Izapolás* (alluvio.) A vízfolyás okozta természetes iszapolás, földlerakódás (áradvány) a parti ingatlan növedékét és így a parti birtokos tulajdonának módosulását képezi. (1885: XXIII. t.-cz. 5. §.)

4. *Sodorvány* (avulsio, avulsum). Ha a víz ereje valamely teleknek fölismerhető részét (pl. egy benyuló földnyelvet) elszakítja és más parti ingatlanhoz sodorja, a volt birtokos tulajdonát felette még nem veszti el, feltéve, hogy tulajdonjogát az elszakítástól számított egy év alatt igénybeveszi. Ellenkező esetben a sodorvány annak tulajdonába megy át — mint növedék, — akinek ingatlanára a vízáram rávitte. (1885: XXIII. t.-cz. 8. §.) — Per analogiam ugyanezen szabályt kell alkalmazni oly esetekben, holott valakinek telke, vagy telkének egy része földcsuszamlás folytán másnak ingatlanára kerül.

² Curia 1910 febr. 15-én 5212/909. sz. — (Egyet. Dtár IV. 110. sz.)

III. RÉSZLET.

A tulajdonjog megszűnése és védelme.

XXXVIII. FEJEZET.

A tulajdonjog megszűnése.

Irodalmi utalások. Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 438. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 400—401. l.; Imling K.: Id. cz. m. 123. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 688. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 526. és köv. l.

A tulajdonjog megszűnésére nézve a magyar magánjogban is áll általánosságban a római jogi tétel, hogy: „. . . iisdem modis res desinunt esse nostrae, quibus adquiruntur.“ (Ulpianus L. 1. Dig. pro-delectio 41. 7.) — Az eredeti és származékos tulajdon-szerzés közötti különbségre itt az a megkülönböztetés emlékeztet, mely szerint a tulajdonjog megszűnése vagy feltétlen (absolut) vagy csak viszonylagos (relativ). Absolutnak mondjuk a tulajdonjog megszűntét, ha az legalább ideig-óráig mindenkire nézve megszűnt létezni, s tárgya többé tulajdonjogi viszonyban már nem áll, esetleg pedig nem is állhat. Relativ ellenben a tulajdonjognak megszűnése, ha csak az eddigi tulajdonosra nézve szűnt az meg, de fennáll valaki másnak javára, aki a megszűnéssel egyidejűleg a tulajdont a derivatív szerzősmódok valamelyike útján megszerezte. Ez az eset, ha a tulajdonos dolgát elidegenítette, ha az afeletti tulajdont más javára birói ítélet állapította meg stl., holott is a tulajdonjog megszűnése összeesvén másnak tulajdonszerzésével, a megszűnés előfeltételei a tárgyalt tulajdonszerzési módok előfeltételeivel szintén azonosak.

A mondottakhoz képest e fejezet első sorban az ingó dolgok és nem telekkönyvezett ingatlanok feletti tulajdon absolut megszűnési módjaival foglalkozik; másodsorban az ingatlan tulajdon megszűnésével, hol az absolut és relativ megszűnési módok megkülönböztetése a telekkönyvi rendszerre való tekintettel már nem indokolt.

I. *Ingó dolgok és nem telekkönyvezett ingatlan tulajdonának megszűnése.* Ingó dolgok (és nem telekkönyvezett ingatlanok) tekintetében megszűnteti a tulajdonjogot, anélkül, hogy az más alanyra átszállana, a *derelictio*, a tulajdonnal való teljes felhagyás. A tulajdon tárgya ily esetben uratlanná válik és bárki által

occupálható. A derelictio érvényességéhez cselekvőképesség kell, mert az, az elidegenítéssel egy tekintet alá esik. A derelictio hallgatagon vagy kifejezetten történhetik, de vélelemnek sohasem tárgya.

Megszűnik a tulajdonjog, ha tárgya megsemmisül. Ha csak egyszerűen elvész, de a tulajdonos tulajdonosi akaratával fel nem hagy, a tulajdonjog is fennmarad. Az elveszett dolog találója ép erre tekintettel a tulajdont, a dolog felett nem is szerzi meg. (Lásd 79. §. II.) Befogott vad, vagy szelidített vadállat felett megszűnik a tulajdon, ha az kiszabadul, illetőleg természeti vad állapotához visszatér. Szelid háziállatoknál ugyanigy, ha elvadulnak, méhrajnál, ha a tulajdonos két napig nem hajhászsa, elfogására mitsen teszen. (Lásd 79. §. I.)

Megszűnik végül az ingó dolog (és nem telekkönyvezett ingatlan) tulajdona, ha a közforgalomból törvényes rendelkezések teljesen kizárják.

II. *A tulajdonjog megszűnése telekkönyvi ingatlanoknál.*
 „Iisdem modis desinunt res esse nostrae, quibus adquiruntur.“
 Telekkönyvi ingatlan tulajdonát a tulajdonjog bekebelezésével szerezhetni s e tulajdon megszűnése is csak a tulajdonjog törlésének a telekkönyvbe való bekebelezésével történhetik. Mindaddig tehát, míg valaki a telekkönyvben tulajdonosként szerepel, ha tulajdonát derelinquálta, másra átruházta, avagy az ingatlan éppen megsemmisült is, tulajdonjoga formailag mindig fennáll. Ebből következik, hogy az, kinek tulajdonjoga átruházás folytán anyagilag véve meg is szűnt, de neve a telekkönyvből nem töröltetett, formális joga alapján további telekkönyvi jogokat engedélyezhet, sőt az ingatlant másodszer el eladhatja. Hogy ezzel szemben a be nem kebelezett tulajdonos miként védetik, és mint védetnek a telekkönyvi állapotban bizva szerző harmadik személyek a 89. §. során elő volt adva.

A tulajdonjog törlésének (megszüntének) bekebelezése ugyanazon módozatok és szabályok szerint történik, mint a tulajdonszerzés bekebelezése. A feltételes vagy végződési időhatározással szerzett ingatlan tulajdon a feltétel, illetőleg időhatár bekebelezésével ipso jure megszűnik, de csak akkor, ha a tulajdonszerzés ezen korlátozásai a telekkönyvben szintén kitüntetéssel nyertek.

XXXIX. FEJEZET.

A tulajdonjog védelme.93. §. *Általában.*

A tulajdonjog védelmére a tulajdoni keresetek szolgálnak. A kereseti jog a tulajdonjog tartalmában úgy foglaltatik benn, mint potenciális energia és a tulajdonjog kizárólagos gyakorolhatásának garantiáját képezi. Ha a tulajdonjog totalis sérelmet szenved — ami a tulajdon tárgyának elvonásában s a joggyakorlás lehetetlenítésében áll, a védelem eszköze az önhatalomtól eltekintve, melylyel legközvetlenebbül a tulajdonos a „*birtokát*“ védi (lásd 67. §.) — a szoros értelemben vett *tulajdoni kereset*, az u. n. *rei vindicatio*. — Részleges sérelem esetén, ami a tulajdonjog spharájába való pozitív vagy negatív tartalmu jogtalan beavatkozások esetén történik — a *tulajdon kizárólagossága iránti kereset*, — az u. n. *negatoria actio*. A szoros értelemben vett tulajdoni keresetek között is tehető különbség a szerint, hogy a sértett fél tulajdonjoga kétséget kizáró, megdönthetetlen és világos alapon nyugvó jog volt-e, vagy csak vélelmen alapuló, mely azonban erősebb, mint a tulajdont sértőnek a dolog iránt támasztható igényei. Utóbbi esetben a *vélelmezhető tulajdonjog alapján indított tulajdoni keresetről* (*Publiciana in rem actio*) beszélünk.

Különösebb alakja a tulajdoni keresetnek, a végrehajtás esetén indítható u. n. *igényper*, s külön tárgyalást igényelnek ezenkívül a tulajdon védelmével kapcsolatban a szomszédjogi oldalmat szolgáló és a tulajdonközösségből származó perek.

94. §. *Tulajdoni kereset. Igényper.*

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 401—407. l., 296—298. l.; Herczegh: Dologi és kötelmi jog. 89. és köv. l.; Lányi id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 422—430. l., 434—435. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 693—711. l.; Keresztszeghy L.: A végrehajtási igényperek stb. Budapest, II. kiad. 1890.; Dernburg: Pandekten I. k. 529. és köv. l.; Zachar Gyula: Magánjogi tanulmányok az igényper keretében. (Bpest 1905.)

A tulajdoni kereset alapja, mely egyuttal a felperesi bizo-

nyításnak is tárgya: a) a felperes tulajdona és b) az alperes birtoklása és birlalata.

A tulajdonnak bizonyítása a tulajdon szerzésének igazolásával történik. Vitás, hogy vajjon a tulajdont szerző tények kimutatásánál ki kell-e terjeszkednie a bizonyításnak a jogelődök tulajdonára is? (Probatio diabolica.) Helyes nézet az, hogy nem, mert ez a forgalom biztonságának nagy kerékkötője volna.¹ A tulajdont szerző tények ingóknál az occupatio, elbirtoklás, átadás, feldolgozás, vegyítés, összesítés, öröklés — ingatlanoknál az elbirtoklás, öröklés és a telekkönyvi bekebelezés. Utóbbinak tanúsítása a telekkönyvi kivonatnak a keresethez való csatolásával eszközözlendő.

Bizonyítania kell másodszer a felperesnek azt, hogy a keresett dolog az alperes birtoklásában vagy birlalatában van. A birlaló azonban azzal, hogy megnevezi és bizonyítja azt, akinek nevében birlal: egyrészt, mert a tulajdoni perben közvetlenül érdekelve nincs is, s másrészt, mert nem is igen lehet oly helyzetben, hogy a felperes bizonyítékait és tényállításait megdönthesse, a kereset elől kitérhet. (nominatio auctoris.) Ha a tulajdoni kereset tárgyát képező dolgot többen tartják közös birtoklásban: mindenikük perbe intézendő, mert a csak egyik birtokostárs ellen kieszközölt ítéletet nem lehet a meg nem hallgatott többiekben végrehajtani. — Nincs kizárva azonban, hogy a tulajdonos keresetét kizárólag csak egy birtokostárs ellen indíthassa, mert hiszen lehet, hogy a többiek jogosan ülnek a birtokban. A kereset tárgya szorosán és biztos ismertető jelekkel körülírandó, hogy annak azonossága tekintetében kétely fel ne merülhessen. Meg nem határozható dolgok iránt nem lehet tulajdoni keresetet indítani.

Tulajdoni keresetnek oly személyekkel szemben is lehet helye, kik a kereseti dolognak sem nem birtokosai, sem nem birlalói. Így azzal szemben, aki a kereset kézbesítése után a kereseti dolgot továbbadta, aki a már szintén továbbadott dolognak rossz-hiszemű birtokosa volt, vagy aki magát hamisan birtokosnak adta ki (qui liti se obtulit), bár nem az. Ezen esetekben a tulaj-

¹ A kereskedelmi jog terén egyenesen ki is van zárva. (1875: XXXVII. t.-cz. 299—300. §.) Jóhiszemű tulajdonszerzők a jogelőd tulajdonának bizonyítása alól az ált. magánjog terén is felmentetteknek tekintendők.

doni kereset arra irányul, hogy az alperes a dolgot visszaszerezze, vagy azért teljes kártérítést fizessen¹

A tulajdonkereset célja az elvont tulajdonnak kiszolgáltatása minden időközi növedékeivel és az elvonás alkalmával már tartozéki kapcsolatban állott mellékdolgokkal együtt. Ezenkívül nélkülözött haszonvételek s az esetleges rosszabbítások fejében a keresettel kártérítési követelések kapcsolhatók össze. E részben nagy jelentősége van annak, hogy a keresettel megtámadott birtokos jóhiszemű volt vagy rosszhiszemű, mire nézve utalunk a jó- és rosszhiszemű birtok következményeiről annak helyén mondottakra. (Lásd 62. §.)

A tulajdoni keresettel megtámadott birtokos a kereseti tényállítások tagadásával és kifogások emelésével védekezhetik. A tagadással a felperest szorítja rá a bizonyításra, kifogásai tekintetében ellenben a bizonyítási teher ő rája hárul. Kétségbevonhatja tehát a felperes tulajdonát, s ha ez azt a tulajdonszerző tények igazolásával mégis bebizonyítja, ellenvetheti (a bizonyítás feltétele mellett) a tulajdon megszűnésének kifogását (*exceptio posterioris domini*). Tagadhatja továbbá, hogy a keresett dolog az ő birtokában volna, s akár a személyében történt tévedés kimutatásával, akár a *nominatio auctoris*-szal, ha egyszerűen csak birlaló volt: a keresetet magától elháríthatja.

Ha a tulajdoni kereset megindítása előtt indított valamely más perben a most alperesként perbe vont birtokos a felperes tulajdonát megtámadta: a keresetnek időelőttiségére hivatkozhatik. Sommás eljárásban ily esetben az egymással szorosán összefüggő perek közös tárgyalás és eldöntés céljából egyesíthetők (1893: XVIII. t.-cz. 43. §.). rendes eljárásban a korábban indított per eldöntéséig a tulajdoni per függőben tartandó.

További alperesi kifogások: vitathatja alperes, hogy a kereseti dolgot egy az őt azon megillető dologi jognál fogva van jogositva birlalatában visszatartani (pl. kézizálogjoga alapján; avagy hivatkozhatik egy őt megillető oly erősebb jogra, melynél fogva a dolgot felperesnek amugy is vissza kellene részére szol-

¹ M. V á s á r h. T. 1909 G. 186/3. Az, ki valamely dolgot birtokában tartott és a kereset kézbesítése után tovább adott, tartozik a dolgot felperesnek, ha ez a valóságos birlaló ellen nem akar fordulni, saját költségén visszaszerezni, vagy annak rendkívüli árát megtéríteni. (Erd. J. K. II. 50. sz.)

gáltatnia (*M.-Várash. T.* 1910. G. 44/2. — Erd. J. K. III. évf. LIX. sz.) avagy a dolog visszatartását valamely közte és a felperes közt fennálló obligatio czimén (pl. a dolog kölcsönképpen van nála, vagy bérlet folytán) vitathatja. E körbe tartozik az eladott vagy átadott dolognak fontos kifogása is (*exceptio rei venditae et traditae*). A kifogás gyakorlati alkalmazása azon esetekre szorítkozik, hol a még nem tulajdonos idegenit el valamit és később tulajdonossá válván, az eladott dolgot vissza akarja venni,¹ vagy az ingatlan vevője a telekkönyvbe való bekebeleztetését elmulasztja, s a telekkönyvben még mindig tulajdonosként bejegyzett eladó (vagy az ő örököse) tulajdoni keresetet indít el. A kifogás a tulajdoni keresetet megdönti, ami a telekkönyvi ingatlanok esetében azért feltűnő, mert tulajdon megszerzését nem a kötelmi ügylet (nem az adásvevési szerződés), hanem a *bekebelezés* vonja maga után. A pusztá jogczim azonban az ingatlan tényleges átadásával nagyfokú intenzivitást ér el, s erre, valamint az anyagi igazságra tekintettel a jogrend a szóban forgó kifogást perdöntő hatályúnak ismerte el. Hogy harmadik jóhiszemű szerzőkkel szemben, akik a telekkönyvi tulajdonosként szereplő eladótól időközben telekkönyvileg tulajdont vagy egyéb dologi jogokat szereztek, miként alakul a további, még be nem jegyzett, de tényleges birtoklásban levő jogszerző helyzete: fennebb már volt szó (lásd 89. §.).

Fontos kifogása végül az alperesnek az, mely a tulajdoni kereset elévülésére vonatkozik, s mely szintén perdöntő hatályú. Arra nézve, hogy a tulajdoni perben elmarasztalt alperes a győztes felperessel szemben minő ellenigényeket támaszthat (beruházások megtérítése), a XXX. Fejezet során mondottakra utalunk.

A tulajdon kiszolgáltatására oly esetben is sikerrel lehet pert indítani, midőn a kereső fél maga is csak vélelmezhető tulajdonjogára támaszkodhatik, de azt tökéletesen bebizonyítani nem volna képes. Az ily keresetnek azonban csak oly személylyel szemben lehet helye, akinek a dolog birtoklására jogczime

¹ *M. V á s á r h. T.* 1909 G. 216/3. Az, aki valamely dolgot, midőn annak még tulajdonosa nem volt, a maga nevében elidegenített, utóbb, midőn annak tulajdonosává vált, a maga részére nem igényelheti. (Erd. J. K. II. 53. sz.)

még kevesebb. Mivel a kereset alapja ennél az u. n. vélelmezett tulajdonra alapított pernél¹ a tulajdon telejs bizonyításának lehetetlensége okán csak a felperes elvont birtokának jogszerű, jóhiszemű és valódi minősége: azért e keresetet „rendes birtokkereset“ czimén a birtok védelméről szóló fejezetben is szokás tárgyalni. Ám birtokperekben a jogkérdések taglalása a limine ki van zárva, itt pedig a felperes elvesztett birtokának szerzését, a birtokhoz való jogosultságát bizonyítja. A kereset tehát, ha nem is azonos a tulajdoni perrel, de a possessorius keresetektől is lényegesen különbözik, s a kettő között mintegy átmeneti alakot képez.

Igényper. Ha valakinek ingó dolgát végrehajtás esetén, vagy oly ingatlant, melyre a tulajdon egészben vagy részben őt illeti, mert azok a végrehajtást szenvedő birlalatában voltak, lefoglalják, illetőleg a végrehajtás alá vonják, továbbá, ha a végrehajtást szenvedő birlalatában nem is álló ingóságot 3-ik személynél, vagy magánál a tulajdonosnál a végrehajtást szenvedő adósságaiért lefoglalnak: a tulajdonosnak joga van a végrehajtásról szóló 1881: LX. t.-cz. 92—100-ik, illetőleg 168. és 216. §-ai alapján a végrehajtató ellen tulajdonának megoltalmazása és a végrehajtás alól való felmentése végett igénypert indítani, nehogy más adósságaiért idegen tulajdont képező javakból történjék kielégítés. Az igényper tehát nem irányul tulajdonjog megállapítására és a birlaló által való kiszolgáltatásra; s rája mint ítélt dologra az igényperben győztes nem is hivatkozhatik, miért is az igényper nem önálló tulajdoni kereset. A tulajdon bizonyítása itt pusztán csak indoka a végrehajtás alól való felmentést kimondó birói határozatnak.

95. §. *Tulajdon kizárólagossága iránti kereset és védelem a szomszédjog alapján.*

Irodalmi utalások. Biermann M.: A szomszédjogi oltalom cz. id. m.; Zlinszky: Id. cz. m. 407. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. 430. és köv. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k 711. és köv. l.; Dernburg: Pandekten. 529. és köv. l. I. k.

¹ Publiciana in rem actio.

A tulajdonjog megsértése, nem mint elvonás, hanem oly alakban is jelentkezhetik, mint jogtalan beavatkozás a tulajdonjog békés, zavartalan gyakorlásába. A tulajdonjognak ezen részleges sérelme esetén a tulajdonosnak a tulajdon kizárólagossága iránti kereset, az u. n. *actio negatoria* nyújt védelmet, melynek megalapítására a) a kizárólagos tulajdonjog fenforgása és b) a sértő beavatkozás bizonyítása szolgál. Célja a jogtalan beavatkozás megszüntetésére a bitorló cselekvény, vagy sértő magatartás jövőre való eltiltására és az okozott kár megtérítésére való marasztalásra irányul. A tulajdon bizonyítása és az alperes kifogásai tekintetében ugyanazon szabályok érvényesülnek, mint a fent tárgyalt tulajdoni keresetnél. Leggyakoribb alkalmazási esete az *actio negatoria*-nak a szolgalmi jogok bitorlása.

A mondottak szerint az *actio negatoria* célja a legtöbb esetben a birtokháborítás iránt indított perrel is elérhető, mert minden, a tulajdonjog spharájába való pozitív vagy negatív tartalmu beavatkozás: egyuttal birtokháborítást is jelent.

Amennyiben a tulajdon kizárólagossága védelmének szükségé szomszédos ingatlanok tulajdonosai között merül fel, a támasztott kereset elbirálása a szomszédjog alapján történik. A szomszédjog pedig abból áll, hogy a szomszédok saját telkeiken, illetőleg egymás telkén is bizonyos határig kölcsönösen közvetett vagy közvetlen kihatással bíró cselekvényeket fogatosíthatnak, illetőleg ilyeneket eltérni kénytelenek. A megengedett határok áthágásával szemben első sorban is védelmet nyújthatnak a birtokkeresetek és a *negatoria actio*. A régi római jog különleges szomszédjogi kereseteit p. o. az *operis novi nuntiatio*-t, az *interdictum quod vi aut clam*-ot, az *actio aquae pluviae arcendae*-t, melyek mind arra voltak rendeltetve, hogy a tulajdonos azon károk ellen nyerjen oltalmat, melyeket szomszédja a maga, vagy a sértett telkén jogellenesen fogatosított vagy bizonyos munkálatok, művek által okozott: a modern birtokháborítási keresetek szívták fel magukba.

96. §. Tulajdonközösségből származó perek.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 408. és köv. l.; Ágoston P.: Id. cz. m. 347. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 209. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 383. és köv. l.

A közös tulajdon tárgyából a tulajdonostársakat meghatározott eszmei hányadok illetvén: mindott, hol e hányadrészek pontosan megállapítva nincsenek, ajánlatos a részesedés arányának tisztázása. Vélelem ugyan, hogy a közös tulajdonban való részesedés meg nem határozottsága esetén: az arány egyenlőnek tekintendő; ezzel szemben azonban bármelyik tulajdonostársnak joga van hányadrésze megállapítását per útján követelni.

A tulajdonközösségi viszonyból származható perek elseje tehát az, melyben a tulajdonjogban való részesedés arányának megállapítása a kereset célja.

A kereset alapja a közös tulajdoni viszony fenforgása. Az, aki a maga hányadrészen tulajdonos, avagy az ingatlan helyszínelésekor hibás felvétel folytán került határozatlan arányban, tulajdonostársként a telekkönyvbe: a pert sikerrel meg nem indíthatja, mert keresetének alapja, az őt valóban megillető tulajdonjog hiányzik s az alperesek e részben emelt kifogása keresetét megdönti. Az arány megállapítása iránti perbe az összes érdekeltek bevonandók, tehát minden tulajdonostárs, az elhalt tulajdonostárs örökösei s az egyes hányadrészeket külön jelzálogokkal bíró hitelezők. (1881: LX. t.-cz. 143. §.; 1889: XXXVIII. t.-cz. 16. §.)

A tulajdonközösségben való arány megállapítása az erre a célra indított önálló perekon kívül a végrehajtási és betétszerkesztési eljárás során is eszközölhető, valamint a telekjegyzőkönyveknek kirívóan visszás állapotok esetén való helyesbítésekor is.

Végrehajtás során akkor, ha a végrehajtás a határozatlan arányban bekebelezett tulajdonostársaknak csak egyike ellen vezetettik s a végrehajtási zálogjog bejegyeztetése végett a telekkönyvi hatóságnak az összes érdekeltek meghallgatása mellett: a társtulajdonban való részesedés arányát ítéletileg kell megállapítania. (1881: LX. t.-cz. 143. §.) Telekkönyvi helyesbítés, vagy betétszerkesztés esetén az arány megállapítása szintén a telekkönyvi hatóság által és ítéletileg történik, amennyiben a törvényes vélelem szerint egyenlő arányban bejegyzendő társtulajdonosok valamelyike, vagy más dologjogi jogosultak az egyenlő arány ellen felszólalnak s a kérdés eldöntése végett a telekkönyvi hatóság az összes érdekeltek megidézése mellett jegyzőkönyvi

tárgyalást rendel el. (1889: XXXVIII. 16—18. §§.; 1892: XXIX. t.-cz. 3., 4., 5., 10. §§.)

A közös tulajdonból származható perek második fajtája a tulajdonközösség megszüntetése iránti kereset. Láttuk, hogy a tulajdonközösségnek szoros szervezete nincs, s azt bármelyik tulajdonostárs, bármikor megbomlaszthatja, sőt ez iránti joga annyira eminens, hogy az elévülésnek sincs alávetve. A közösségben való maradásra tehát egyik tulajdonostárs sem kötelezhető, s legfeljebb csak a megszüntetés *időpontjára* nézve állhatnak fenn meghagyásban, szerződésben kikötött, vagy egyéb tényeken alapuló korlátozások.¹

A tulajdonközösség megszüntetését, — amennyiben a részesedési arány meghatározva nincs — az arány megállapításának meg kell előznie, miért is az ez iránti kereset a megszüntetésre indítottal összekapcsolható.

A kereset megalapítására, a felperesi tulajdonjogra, a perbe idézendő személyekre, ugyanazon szabályok az irányadók, melyek az aránymegállapítás végett indított pereknél fentebb előadattak. A jelzálogos hitelezők meghallgatása minden esetben kívánatos, ha pedig zálogjogaik csak egyik vagy másik tulajdonostárs hányadrészére vonatkoznak *kötelező*, mert ily esetben a megszüntetés és a közös tulajdon tárgyának esetleges természetben való megosztása — a követeléseik kielégítésének biztosítására szolgáló egyes osztályrész minőségére tekintettel — érdekeiket a legközvetlenebbül érinti.

A megszüntetés módjára nézve, hogy az természetben, vagy eladás útján a befolyt vételáron, értékben történjék-e, első sorban a tulajdonostársak megegyezése az irányadó. Amennyiben megegyezés nincs, a megosztás módja attól függ, hogy a kereset mire irányul és a bíró a kereset, meg az alperesek előadási alapján mit határoz.

A természetben való megosztás oly esetben foghat helyet,

¹ Utóbbira pl. nem lehet az ingatlanon a közösség megosztását követelni olyankor, midőn a kedvezőtlen gazdasági conjuncturák okán az csak aránytalanul nagy veszteséggel volna eszközölhető. Azt egyébként, hogy a közösségben való maradásra senkit sem lehet kötelezni, régen kifejezésre jutott jogelv jogunkban. Igy közösségben levő testvérekre kimondja a tételt Werbőczy: (Trip. I. R. 45. cz.) A tlkvi ingatlanokra gyakorlatunk az Optk. 830. §-át követi.

ahol ez a tulajdon tárgyának nevezetesebb értékcsökkenése és az immár kizárólagos tulajdonosokká válандó társak kára nélkül a dolog természetéből folyólag eszközölhető. Ennek elbirálhatása végett a keresetbe felosztási tervezetet is kell csatolni. Különösen tehát pl. akkor, ha a közös tulajdon ingatlan dolog. Ellenkező esetben — s ez ingatlanokra is állhat — a tulajdonközösség megszüntetésének módja az egészben való eladás és a vételár felosztása. Ha az eladásra nézve a társak között megegyezés nincs: akkor annak a végrehajtási eljárásban szabályozott módon, közárverésen kell történnie. (Lásd 1881: LX. t.-cikk.)

A tulajdonközösség megszüntetése iránti perben az alperesek védekezése első sorban a felperes tulajdonának tagadására szorítkozhatik. Amennyiben a felperes tulajdonjoga meg nem dönthető, az alperesek a megszüntetésnek a keresetben kért módjával szemben emelhetnek kifogásokat, vitathatják, hogy a természetben való felosztás aránytalan értékcsökkenés és mindnyájuk kára nélkül keresztül nem vihető, vagy legalább is nem a keresetbe csatolt tervezet alapján, avagy a végrehajtási árverési eladás és az értékben való osztozás ellen a természetben való megosztást követelhetik. A bizonyítási kötelezettség az általános perjogi szabályok szerint a felperest, a kifogásokra nézve pedig az alpereseket terheli. A perbe be nem hívott jelzálogos hitelezőknek beavatkozási joguk ugyan nincs, de azzal, hogy bizonyos esetekben okvetlenül megidézendők (lásd fentebb), másrészt, hogy a természetben való felosztást kimondó ítélet végrehajtása során a telekkönyvi hatóság előtt beleegyezésük igazolandó s így meghallgattatásuk biztosítva van (telekkönyvi rts 56. §. *d*) 1881: LX. t.-cz. 220. §. 3. bek. vége), s hogy végre a közös tulajdonnak eladás útján és érték szerinti felosztásánál az eladás közárverésen, a végrh. törv. határozmányai értelmében történik: érdekeik kelően biztosítva vannak. (1881: LX. t.-cz. 204. §.)

Nem esik a tulajdonközösség megszüntetése iránti keresetekkel egy tekintet alá az a kereset, melynél a felperes, aki az egységes tklvi jószágtestből az egyik tulajdonostársat illető hányadot megvette, a többi tulajdonostárssal szemben némely parcelláknak lejegyzését és új telekkönyvi jószágtestté való átalakítását követeli, hogy arra ő mint kizárólagos tulajdonos kebelezessék be. Ily esetben nevezetesen vizsgálni kell, hogy az alaki-

tani kért két (a régi és új) jószágtesttel nem-e szenvednek az ingatlanok oly mérvű értékcsökkenést, hogy netalán és valamelyik tulajdonostárs ellen indított végrehajtásnál esetleg a végrh. törv. 156. §-ában körülírt terhes következményeket is viselni volnának kénytelenek.¹

Lsd. 355. old. 1. jegyz.

HARMADIK SZAKASZ.

Szolgalmi jog.

XL. FEJEZET.

A szolgalmi jog fogalma; jogi természete és általános alapelvei.

Irodalmi utalások. Kelemen: Id. cz. m. Lib. II. 80. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 466. és köv. l.; Imling K.: Szolgalmak. (Fodor-féle magánjog II. kötetében) 581—588. l.; Dernburg: Pandekten. I. k. 568—577. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 715—719. l.; Stubenrauch: Commentar stb. Id. cz. m. I. k. 696 és köv. l.; Bozóky: Az ausztriai magánjog rendszere. 332—335 l.; Kirchstetter: Commentar stb. id. cz. m. 289. és köv. l.

A szolgalmi jog (servitus) egy meghatározott személy vagy meghatározott telek javára valamely idegen dolog irányában fennálló az a dologbeli jog, melynél fogva a terhelt dolog a szolgalmilag jogositottnak bizonyos irányu használatára áll.¹ Ez a használat vagy azt jelenti, hogy a szolgalmilag jogositott az idegen dolgon tehet, cselekedhetik valamit s ezt a dolog tulajdonosának el kell törnnie (pl. hogy amaz az ő telkén átjárjon), vagy azt jelenti, hogy a szolgalmilag kötelezett a saját maga dolgán valamely s egyébként tulajdonából folyó cselekvényeket abban hagyni, s azoktól tartózkodni kénytelen, mert a jogositottnak éppen ebben

¹ Krainz: Id. cz. m. I. k. 715. l. Az Optk. meghatározása: 472. §. A szolgalmom joga által köteleztetik a tulajdonos másnak hasznára a maga dolga tekintetében valamit törnni vagy elmulasztani. E meghatározás nem jó, ment nagyon tágkörű s más dologi jogra, pl. a zálogjogra is talál.

a magatartásában van bizonyos haszna, előnye (pl. hogy ne építse fel házát emeletre).

A fogalomból következően a szolgálmi jog jogi természetét tekintve, mint minden idegen dologbeli jog a terhelt tulajdon, vagyis a tartalmában megszorított tulajdon egyik esete, melynél a tulajdonos türni köteles másnak az ő tulajdonjoga spharájába való beavatkozását, illetőleg tartózkodni kénytelen tulajdonjogának bizonyos irányu gyakorlásától: mert ebben a fennálló idegen dologbeli jog, a szolgalom korlátozza.

A szolgálmi jog tartalmát kitevő „bizonyos irányu használat“ annyira sokféle lehet, hogy egyenkénti felsorolása kimeríthetlensége okán lehetetlen. A forgalmi és gazdasági élet fejlődése a szolgálmi alávetettségnek folyton újabb és újabb eseteit vetheti fel. Ha a szolgalom a terhelt tulajdon positiv oldalára nehezedik *igenleges* (servitutes affirmativae, positivae), mert arra jogosít fel, hogy az idegen dolgon *tehessünk* valamit, amit a dolog tulajdonosa türni tartozik; ha a tulajdont negativ irányban szorítja össze: *nemleges* (servitutes negativae), mert a vele terhelt dolog tulajdonosának nem szabad *tennie* olyasmit, ami különben tulajdonjoga folytán őt megilletné.

Akár igenleges, akár nemleges azonban a szolgálmi jog, sohasem ölelheti magába a szolgálmilag terhelt valaminek *tevése*re szóló kötelezettségét. Servitus in faciendó consistere nequit. Szolgalom arra, hogy valaki valamit *tegyen*, nincs; csak arra, hogy valamit *ne tegyen s valamit eltűrjön*. Ahol tehát valamely dolog tulajdonosa állandóan visszatérő szolgáltatásokra vagy valaminek cselekvésére van kötelezve, még ha e kötelezettségei a dolog tulajdonához is fűződnek: sohasem szólhatunk szolgálomról. Minden ilyen esetben más jogi jelenség áll előttünk, t. i. egy s a talán egyidejűleg fennálló szolgálomtól teljesen független alapon nyugvó önálló lekötetés, vagy egyéb dologi jogviszony (pl. egy dologi teher, lásd LII. Fejezet).

Mivel pedig a szolgálmi jog idegen dologbeli jog: következik, hogy saját dolgán senkinek sem lehet szolgálmi joga. Nemini res sua servit. — Mert, amire a szolgalom jogosíthat: az benne van mind a tulajdonjogban; saját dolgunk felett tehát bármely szolgalom tartalmának megfelelő jogosítványokat nem szolgálmi, hanem tulajdonjogi czimen gyakorolhatunk. Áttöri e szabályt a

telekkönyvi formalizmus. A telekkönyvbe bejegyzett szolgalmi jog, t. i. amig nem törlik, fennáll, még ha a telekkönyvi ingatlant időközben maga a szolgalmi jogosított is szerezte meg tulajdonul. Ugyancsak a szolgalmi jog dologi jogi természetéből következik végül, hogy egyedileg szorosan meghatározott dologra vonatkozóan, más dologra sem a jogosultság, sem a terheltség szempontjából át nem vihető.¹

XLI. FEJEZET.

A szolgalmi jogok osztályozása.

Irodalmi utalások. Lásd az előbbi fejezetnél.

Mondva volt, hogy a szolgalmi jogok rendkívül változatos vonatkozásuak s kimerítő felsorolásuk nem lehetséges. Az osztályozás szempontjából azonban egy, a már római jogban alkalmazott s tisztán materiális és gazdasági alapon álló különbséget kell tennünk a *telki és személyes szolgalmak* között.

A telki szolgalmaknál a jog tartalmát kitevő pozitív vagy negatív irányú használat szomszédos telkek között az egyiknek javára, s kényelmesebb, teljesebb gazdasági kihasználhatóságára áll fenn, minél fogva szorosan a telekhez tapadván, annak mindenkori tulajdonosát és birtokosát megilleti. Az ilyen telket: uralgó teleknek nevezzük. Viszont a másik telek, mely az uralgó telek mindenkori birtokához kapcsolt használatnak alá van vetve, az ez által való korlátozást felszívja teljesen magába, úgy, hogy mindenkori birtokosa és tulajdonosa a szolgalmi jog tartalmát kitevő használatnak engedni tartozik. Ez a telek az u. n. szolgáló telek.

Már most akár az ingatlan, akár az ingó dolgon hasonló tartalmu használati jogok, nemcsak valamely más dolog nagyobb kényelemmel való kihasználhatása végett keletkezhetnek, hanem specialiter meghatározott egyes személyek javára is engedhetők. Ezek az u. n. *személyes szolgalmak*. S míg előbbieket az uralkodó és szolgáló telek jogi sorsát mindig jellemzik, s a tulajdonos sze-

¹ Curia: 1904. I. G. 170. (Grill f. Dtár 1905. évf. 48.)

mélyének változására való tekintet nélkül az ingatlanhoz tapadván, fennállanak mindaddig, míg annak rendje és módja szerint meg nem szűnnek: a személyes szolgálomak léte a jogositott személy léteéhez van kötve, miből folyólag a szolgálomilag lekötött dolog tulajdonát is csak időlegesen, t. i. a jogositott haláláig terhelik.

További, de már nem alapos jelentőségű s inkább csak a tárgyalás áttekinthetősége kedvéért tett osztályozás áll fenn a telki szolgálomakra nézve, amennyiben azokat mint *házi* (városi) és *mezei szolgálomakat* (servitutes praediorum urbanorum et rusticorum) szokás megkülönböztetni. A megkülönböztetés azon fordul meg, hogy az uralgó telek ház-e, vagy gazdasági telek. A felosztást különben az alábbiak is követik.

XLII. FEJEZET.

Telki szolgálomak.

97. §. Általában.

Irodalmi utalások. Imling K.: A magyar telekkönyvi jog cz. id. m. 155. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 467. és köv. l.; Imling: A szolgálomak (a Fodor-féle magánjog II. k.) 588—598 l.; Wenzel G.: A servitus fumi immitendi hazai jogunk rendszerében. Budapest, Akad. Ért. 1878.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 718—719. l.; Stubenrauch, Kirchstetter, Bozóky: m. az előbbi fejezetnél idézett helyeken.

Mivel a telki szolgálomak csak valamely ingatlan kényelmesebb, könnyebb vagy teljesebb gazdasági kihasználhatósága kedvéért állanak fenn: nem lesz telki szolgálommá minősíthető egy oly használati jogositvány, mely kizárólag csak valamely telek tulajdonosának *személyes* előnyére szolgál, de nem a telek javára vagy pláne a telek gazdasági szükségleteit messze túlhaladó mértékben, gyakoroltatik.¹ A telki szolgálomak mértékének tehát az

¹ Pl. össze lehet kötve valamely telekkel az a telki szolgálmi jog, hogy az uralk. telek mindenkori tulajdonosa a telkén szükséges sövény építésre a másik telekről galyat vághasson. Ha a galyvágás joga ezen felüli mértékben van megengedve, mondjuk eladás és kereskedés céljából való vágásra is: ez már nem telki szolgálom, hanem személyes.

uralgó telek gazdasági szükségletei szabnak határt, s e határokon belül is figyelembe veendőek lehetőleg a szolgáló telek érdekei¹ aminek következtében a szolgálmi jog bizonyos foku korlátozása sincs (fennállásának egyébkénti sérelme nélkül!) kizárva.² Viszont azonban a szolgáló teleknek is oly karban kell tartatnia, hogy a szolgalmat gyakorlata lehetséges legyen, s erre való tekintettel szabad ugyan a terhelt ingatlan tulajdonosának a szolgáló telken újabb szolgálmat is engedni, csak hogy azok a már fennállót ne csorbítsák, s gyakorlotát ne korlátozzák.

Közös jellemvonása a telki szolgálmatnak, hogy a telektől elválasztva külön át nem ruházhatók, mert sorsuk magához a telekhez tapad, s hogy oszthatatlanok, azaz részben — quotánként — sem meg nem szerezhetők, sem el nem veszthetők. Közös tulajdon esetében tehát az uralkodó telek mindenik tulajdonosa az egész szolgálmat (in solidum) gyakorolhatja, s e részt változás akkor sem áll be, ha az uralkodó telek egyik társtulajdonosa megszerzi a szolgáló telek tulajdonát, vagy a szolgáló telek valamelyik társtulajdonosa az uralkodó telek egyedüli tulajdonosa lesz. Nem érinti a telki szolgálmat az sem, ha a tulajdonközösségben állott szolgáló telek megosztatik. Az ez uton kizárólagos tulajdonná vált egyes részekben a szolgalmat ép úgy és ép olyan mértékben gyakorolható, mintha megosztás nem történt volna.

98. §. Az egyes telki szolgálmatok és a pinczejog.

A) Mezei telki szolgálmatok.

Irodalmi utalások. Lásd a 97. §-nál.

I. *Utjogok.* Ezek közé tartoznak mindenekelőtt a *gyalogosvény* (servitus itineris), mely a szolgáló telken az uralkodó telek mindenkori tulajdonosa és házanépe (vendégei) részére a

¹ Köteles pl. a legeltetés szolgálmatára jogosított marháit őriztetni; a vízvezeték szolgálmatának jogosítottja a csatornákat tisztán, esetleg befedve tartani stb.

² Pl. a jogosított kénytelen a legeltetés tekintetében egy parcellán való legeltetésről lemondani, vagy a kocsit szolgálmatának marhacsapássá való leszállításába beleegyezni, ha a szolgáló telek gazdasági viszonyai azt feltétlenül megkívánják.

gyalog való átjárás jogát; a *marhacsapás* (servitus actus), mely a gyalogösvény és az uralkodó telek gazdaságához tartozó állatok áthajtásának, s a taligahasználatnak jogát; a *szekérut* (servitus viae), mely az előbbi kettőt és a kocsival, szekérrel való átjárás s terhek átvonszolásának jogát foglalja magában. Az ösvény, a csapás, illetőleg szekérut nagyságára nézve a szükséges használat és a szokás az irányadó. Amennyiben pedig különböző körülmények (pl. vizáradás) az ut, ösvény stb. használatát lehetetlenné teszi: a szolgálomilag jogosított az ut visszaállítását vagy ujnak kijelölését szorgalmazhatja. Az ut fentartásához egyébként, ha azt a szolgáló telek tulajdonosa is használja: ő is hozzájárulni tartozik.

II. *Vizjogok*. Mint viziszolgálom leggyakoribb a *vizvezetési jog* (serv. aquaeductus — aquae immitendae vel educendae), mely szerint a jogosított, amily mértékben ezt telkének gazdasági viszonyai megkívánják, saját költségén a szolgáló telekre vízvezető csöveket, csatornákat rakhat le, hogy oda, vagy onnan vizet vezethessen; továbbá a *vizmerítési jog* (serv. aquehaustus), mely az ösvényjogot is magában foglalja, s az idegen telekről való vízmerítésre vonatkozik; az *állatitálás joga* (servitus pecoris ad aquam apellendi), mely a vízmerítés és marhacsapás jogából van összetéve stb.¹

III. *Legeltetési jogok* (jura pascendi), szerint a szolgálomilag jogosult marháit a szolgáló telken legeltetheti. A legeltethető marhák számára és a legeltetés idejére nézve az esetleges s a szolgálomilag megalapító szerződés vagy egyoldalú intézkedés, ilyen hiányában pedig a fennálló gyakorlat az irányadó.

IV. *Erdei jogok*. Sokfélék lehetnek, u. m. *favágási jog* (serv. silvae caedendae), *makkszedés*, *száraz galyszedés*, *levélgereblyezés* stb. Ezekre nézve az erdővédelem szempontjából az 1879: XXXI. t.-cz. az irányadó.

V. *Bányászati jogok*, mint *kőfejtés*, *porondásás*, *mészégetés* (jus lapidis eximendi, arenae fodiendae — calcis coquendae) joga.

¹ Lásd a vizjogi törvény 1885: XXIII. t.-cz. III. fej.

B) Városi telki szolgálalmak.

E szolgálalmak főbb csoportjai a következők:

I. *Be- és felépítési jogok*, mint: gerendát, fedélfát másnak falába eresztteni (serv. tigni immitendi), melylyel azonban a jogosított részén együtt jár a fal fentartásához való hozzájárulás kötelezettsége; az épület *valamely részének* (pl. fedélnek) a szomszéd épületre való *rátámasztása* (serv. oneris ferendi), továbbá az *ablakjog* (serv. luminis immittendae), mely szerint akár a világosság, akár kilátás okából másnak falán ablakot vághatunk; a szomszéd légürébe való *átépítési* jogok stb.

II. *Füstjog és vízlevezetési, azaz u. n. ereszjog* (serv. fumi; serv. stillicidii recipiendi). Tartalmuk: a füstöt idegen kéményen át kivezetni, az esővizet csatornán vagy anélkül a szolgáló telekre vezetni, továbbá: moslék s *egyéb* folyadékoknak a szomszédtelekre való *kiöntése* iránti jog (serv. fluminis, cloacae latrinae recipiendi).

III. *Kilátási jogok*. Ezek közé sorozandók: jog arra, hogy az uralkodó telek, illetőleg a rajta épült ház ablaka elöl a levegő és világosság el ne zárassék, ültetés vagy építmények által (serv. ne luminibus, ne prospectui officiator). Hasonló czélzata van a serv. altius non tollendi-nek, melynek tartalmát az arra való jog teszi ki, hogy a szomszéd házat magasabbra ne építtesse, vagy alacsonyabbra le ne szállítsa stb.

C) Pinczejog.

A telki szolgálalmak egyik sajátos nemeként kell tekintenünk a más telke alatt elterülő és a felszínen nyilással, bejárással bíró pinczéket. A pincze vagy pinczejog különös jogi természete abban nyilvánul, hogy a telekkönyv szempontjából „ingatlan dolog“-nak tekintetik, s az 1889: XXXVIII. t.-cz. 3. §-a szerint „a közhasználatu utakra, vagy más közterületekre nyíló azon pinczék, amelyek nem a pincze tulajdonosának ingatlanai alatt vannak, az azokkal netalán közvetlen összeköttetésben lévő épületekkel együtt, a *betétekbe külön telekkönyvi jószágtestként veendőek fel.*“ Egyéb pinczék ellenben, tehát a saját ingatlanunk alatt ásott saját pinczéink, az ingatlan *alkatrészeül* tekintendők. Ingatlan al-

katrészt az a pincze is, mely nem közutra vagy közterületre nyílik. A pinczék ekként a földfelülettől függetlenül kerülhetnek és tényleg kerülnek is forgalomba. Mivel pedig az ingatlan tulajdon lefelé a felszín alatti részekre is kiterjed, amíg csak a felszíni terület érdekében a felszín alatti földtömeg gazdaságilag kihasználható: a pinczejog és a tulajdonjog ezen collisióját a pinczék ingatlan dologi minőségéhez képest csak a szolgálomszerűség viszonyával lehet megoldani. Uralkodó telek gyanánt így a pinczejog szolgálomával jogositott pinczét, szolgáló telek gyanánt pedig a felszíni ingatlant tekintjük.

XLIII. FEJEZET.

Személyes szolgálomak.

99. §. Haszonélvezet. *Emphyteusis.*

Irodalmi utalások. Imling: A magy. tkvi jog cz. id. m. 158—160 l.; — A szolgálomak. (Fodor-féle magánjog II. köt.) 598—608. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 473—475. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 728—739. l.; Kirchstetter: Id. cz. m. 291. l.; Stubenrauch: Id. cz. m. I. k. 700. l.; Dernburg: Id. cz. m. I. k. 597—617. l.; Horovitz Simon: Jog haszonélvezete. (Magy. Kodificatio I. köt. 5., 37. l.)

A személyes szolgálomak leggyakoribb esete a *haszonélvezet* (*usus fructus*), mely a szolgálmi jog alanyát arra jogositja, *hogy valamely idegen dolgot állagának kiméltése mellett korlátlanul használhasson és élvezhessen.*

A haszonélvezet ingó vagy ingatlan dolog tekintetében egyformán létesülhet, mert fogalmából kifolyólag csak azt feltételezi, hogy a tárgyaúl szolgáló dolog rendeltetészerű használata ne álljon épp az elfogyasztásból. Amennyiben mégis haszonélvezetszerű viszony elfogyasztható dolgon keletkeznék: e jogi jelenség a nem tulajdonképi — *irregularis* — haszonélvezet, amiről alább lesz szó. (Lásd XLIV. Fejezet.) De következik a fentmondottakból, hogy haszonélvezet tárgya jog is lehet, melynek természete a huzamos gyakorlást, vagyis az állandó jövedelmezőséget, haszon(pl. kamat) hajtást megtűri. Maga a haszonélvezeti jog, mint személyes szolgálom, soha sem lehet egy további haszonélvezetnek

tárgya, mert ez a személyes szolgálomak azon alapelvével, hogy a jogosított személyhez elválaszthatlanul fűződnek hozzá: ellentétben állna. Nemkülönbön szolgálhat haszonélvezet tárgyaúl valamely élő, vagy már elhunyt személynek egész „vagyoná“, illetőleg hagyatéka is (pl. özvegyi haszonélvezet). A haszonélvezet a tárgyaúl szolgáló dolog (jog) egészére kiterjed, miből folyólag ellenkező kikötés hiányában a dologgal (joggal) kapcsolatos összes tartozékok, mellékjogok stb. a haszonélvező szolgálomának mind alája vannak vetve.

A haszonélvezet személyes szolgálma mindig ingyenes; ahol a haszonélvező ellenérték szolgáltatásával tartozik, ott nem dologi jogosultságról, hanem bérleti vagy haszonbérleti kötelmekről van szó.

A haszonélvező jogai, melyeket szolgálma alapján gyakorolhat, a következők:

Általában véve megilleti őt a korlátlan haszonélvezet, ami alatt a szolgáló dolog (jog) mind rendes, mind rendkívüli jövedelmeinek, természeti és polgári gyümölcsöknek huzása, mezőgazdasági ingatlannál a fundus instructus használata, s a haszonélvezeti jog gyakorlatának bér, haszonbér fejében másra átruházása értendő.¹ A természeti gyümölcsök felett a separatióval a haszonélvező tulajdont szerez, a polgári gyümölcsök, (kamatok) pedig pro rata temporis illetik őt s így az esetben is neki szolgáltatandók ki, ha esedékességi időpontjuk a haszonélvezet lejáratá után következik be. Önként érhetőleg a kamatokból ily esetben csak annyi a haszonélvezőé, ami pro rata temporis a haszonélvezet megszűnéséig járt. A gyümölcsökhöz számítandók a levágásra való fák is. E részben azonban az erdőtvénynek (1879: XXXI. t.-cz.) erdővédelmi rendelkezései, különösen az üzemterv készítésére és betartására vonatkozóan a haszonélvezőt is kötelezik. Nyithat porond és kőbányát; a talált kincsben azonban része nincs. Joga van továbbá a haszonélvezőnek arra is, hogy a szolgáló dolgot, ha ezt annak rendeltetésszerű használata úgy kívánja, átalakíthassa s rendkívüli javítások, beruházások szüksége esetén — ha arra az első sorban jogosult tulajdonos nem vállalkoznék — a haszonélvező is intézkedhetik. Ilynemű

¹ Kolozsvári T. 1909/14. G. 64. sz. — (Erd. J. K. II. 48. sz.)

kiadásért a haszonélvezet megszűnésével a jús tollendi s ha ez nem gyakorolható, megfelelő megtérítés illeti.

Ezen jogokkal szemben felelősséggel tartozik a haszonélvezet tárgya állagának sértetlen fentartásáért, mert joga megszűnésével a dolog a tulajdonosnak a haszonélvezet kezdetkori állapotában adandó vissza. A mellett, hogy a haszonélvező legalább középszerű minőségű dolgot vett át: vélelem harcol. Következik a mondott szabályból, hogy rosszabbításokért, állagcsönkülésokért szavatol, ha a rendes családapa gondosságát haszonélvezeti joga gyakorlásánál elmulasztotta, sőt, amennyiben a haszonélvezeti dolgon önkényesen oly beruházásokat eszközölt, melyek a dolog használatát eredeti rendeltetéséhez képest akadályozzák, s az in integrum restitutiot lehetetlenné teszik: a tulajdonosnak kártérítéssel tartozik. Az állagfentartás kötelezettségének következményeképp a használattal járó természetes kopásért ugyan nem szavatol, de a szükséges és rendes javításokat kötelessége a sajátjából eszközölni, pótolni kell a telek gazd. felszereléséhez tartozó elhullott állatokat, tönkrement eszközöket és ezenkívül a dolgon fekvő rendes közterheket, s a jelzálogos követelések kamatterheit is a haszonélvező viseli.¹

Köteles a haszonélvező végül joga lejártakor a haszonélvezett dolog kiszolgáltatására. A tulajdonossal szemben a kiszolgáltatáskor emelhető netaláni követelései (a már mondottaktól eltekintve) általában úgy ítélendők meg, mint a jóhiszemű birtokost a tulajdonos ellenében megillető igények.

Amit a haszonélvezet szolgálma a tulajdonból nem absorbeál: megmarad a tulajdonosnak, ki a haszonélvezettől függetlenül annak tárgyát is elidegenítheti. Amennyiben pedig a haszonélvező jogát szabályellenesen gyakorolja s a dolog állagát komolyan veszélyezteti, a tulajdonos őt birói uton biztosíték adására szoríthatja.

¹ Budapesti T. 1909 jun. 26. G. 231. Oly esetben, midőn a haszonélvezetre jogosult a haszonélvezet tárgyául szolgáló mezőgazdasági ingatlanok termőképességét zsaroló gazdálkodásával rontja, a tulajdonos jogszerűen igényelheti, hogy a haszonélvező adjon biztosítékot. (Egyet. Dtár III. 221.) — Győri T. 1906 nov. 22-én 766. Ha a haszonélvező a haszonélvezet tárgyának állagát pusztitaná: a tulajdonos akár biztosítást, akár kártérítést követelhet. (Egyet. Dtár I. 193.)

Emphyteusis. Az emphyteusis vagy örökhaszonbér a magyar magánjogban sohasem gyökeresedett meg s fogalma szerint sem más, mint a haszonélvezet szolgálmanak tágabb alakulata. Hasonló jogi jelenségeket ismert ugyan a régi magyar jog is, nevezetesen az urbéri viszony földesur és jobbágy között az emphyteusishez több tekintetben rokon alakulás volt. Az urbériekkel rokontermészetű és még maig is fennálló u. n. majorsági zsellértelek szintén hasonló jogalakulatok. Ezekről annak helyén külön is lesz szó (lásd VI. Szakasz).

Az emphyteusis egyébiránt azt az idegen dologbeli jogot jelenti, melynél fogva másnak ingatlanát a jogositott bizonyos évi szolgáltatások fejében mint a haszonélvező korlátlanul használhatja s ezenfelül ugyanezen jogkör és kötelezettség átszállítása mellett el is idegenitheti és átörökitheti, s jogutódja ellen a tulajdonos csak annyiban tehet kifogást, amennyiben annak kezében ingatlanát alapos okból veszélyeztetve látja.¹

Az emphyteusisszel kapcsolatban megemlítendő a hozzá teljesen hasonló *földbér*, mely az előbbtől abban tér el, hogy a földbérés nem évi szolgálmanyokkal, hanem a tulajdon elismerésének jeléül, csak rendkívül csekély pénzbeli teljesítéssel tartozik.

100. §. Dologhasználat és lakásszolgálat.

A dologhasználat (usus) valamely idegen dolgot terhelő az a személyes szolgálat, melynél fogva a jogositott a szolgáló dolgot állagának sérelme nélkül *a saját maga állásához, foglalkozásához és háztartásához mért szükségleteire* használhatja. E szerint az usus minőségileg az ususfructustól semmiben sem különbözik, csak quantative, amennyiben ott a használat korlátlan, itt pedig a jogositott *személyes szükségleteire* van leszorítva.

Dologhasználat tárgya ingó és ingatlan egyaránt lehet, valamint jog is, — a haszonélvezetnél mondott feltételek mellett —

¹ Judicaturánkban ugyan még mindig kísért az emphyteusis ügy, amint azt az Optk. felfogja, t. i. „osztott tulajdon“ gyanánt. Ezen a teljesen helytelen állásponton ítéli meg pld. a Curia 1906 szept. 4-én 2149. sz. a. kelt elvinek deklarált ítéletében az örökhaszonbérés javára az ingatlanban talált kincs tulajdonost illető hányadrészének feleértékét. (L. a döntést Egyet. Dtár I. 10.)

sőt a gyakorlatban az usus rendszeren csak éppen mint a lakásjognak szolgálma szokott előfordulni (lásd alább).¹ A használat terjedelmét a jogositottnak az usus keletkezésekor személyes szükségletei szabják meg, melyeknek körén későbbben érvényesülő tény-körülmények sem tágíthatnak.

Az usus vázolt terjedelmében a jogositott használata kiterjed a gyümölcszedésre, jogának gyakorlatát ellenben már másra át nem ruházhatja. A használat tárgyát nem alakíthatja át, nem változtathatja, még ha ezzel annak eredeti rendeltetése nem is érintetnék. Viszont kötelességei sem terjednek egyébre, mint a dolog kimélettől való használata, minélfogva a használó felelőssége is a haszonélvezőével szemben jelentékenyen szűkebbkörű. A dolog karbantartása a tulajdonos feladata egészen a használónak való kártérítési kötelezettségig, ha ugyanis az állagfentartás elhanyagolásával az usus a törvényes mérték szerint nem volna gyakorolható.

Lakásszolgálat. A lakásszolgálat értelmében a jogositott más házában lakható részeit a tulajdonost kirekesztőleg, vagy vele közösen lakás végett használhatja. A szolgálat tárgya itt a lakásra való jog. A lakásszolgálat egyébként semmiben sem különbözik a dologhasználat (usus) közönséges eseteitől. Megjegyzendő azonban, hogy a lakásul szolgáló ház leégése esetén, a terhelt megfelelő időben a felépítésre vagy más hasonló lakás szerzésére köteles, bár a jogositott azt más helyiségben elfogadni nem tartozik.²

XLIV. FEJEZET.

Irregularis szolgalmak.

Irodalmi utalások. Lásd a 99. §-nál.

Az irregularis servitások közé a gyakorlati élet teremtette azon jogviszonyalakulatokat sorozzuk, melyek belső constructió-

¹ Nem feltétlenül ugyan. Pl. ha a háziur megengedi lakójának a ház melletti díszkertnek üdülés és szórakozás céljából való használatát s a kertben gyümölcsfák is vannak: vélelem szerint ezek terményeinek élvezetére is kiterjed a használat s itt is ususról van szó.

² Curia, 1904 szept. 18. I. G. 170. (Jdicat. III. 990. sz.)

jukat tekintve, a szolgálomak valamelyik neméhez hasonlók ugyan, de lényeges vonatkozásokban azoktól eltérnek.

Legnagyobb csoportját e nem tulajdonképeni szolgálomaknak az oly s valamely telek gazdasági előnyére más telken engedett használati jogok képezik, melyek tartalmukat tekintve, tiszta telki servitusok volnának, de mégsem azok, mert nem köttetnek szorosan a telekhez s így nem is illetik meg annak mindenkori tulajdonosát, hanem csak éppen a keletkezéskori tulajdonost. Az ily szolgálomak praecariumkép is engedhetők, mikor is, mert csak látszatát keltik a szolgálomnak: látszólagos servitusoknak neveztetnek. Az előbb említett esetek úgy volnának definiálhatók, hogy azokban személyes szolgálom van telki szolgálom tartalommal.¹

Az irregularis szolgálomak másik főcsoportját a quasi usus fructus esetei töltik be. A haszonélvezet személyes szolgálma nevezetesen — mint mondva volt — csak természeténél fogva elfogyaszthatlan és helyettesíthetlen dolgokon létesülhet, mert az átvételkor állapottban való visszaszolgáltatás a haszonélvezetnek fogalmi alkateleme. Elfogyasztható és helyettesíthető dolgokon az állagsérelem nélküli használat ki van zárva és mégis a gyakorlati életben a haszonélvezethez hasonló viszonyok ily természetű dolgok tekintetében is gyakran keletkeznek. Ezen esetek jogi minősítése egyébiránt már azért is szükséges, mert haszonélvezetnek „vagyon“ is lehet a tárgya, a vagyonban pedig elfogyasztható és elfogyaszthatlan dolgok egyaránt foglaltathatnak.

Elfogyasztható és helyettesíthető dolgok haszonélvezetbe adásánál a restitutio kötelezettsége — a haszonélvezet megszűntekor — nem magára a haszonélvezés végett átvett dologra, hanem annak *értékére* vonatkozik. A haszonélvező tehát tulajdonkép nem

¹ Ilyen irreg. szolgálmat állapított meg a K o l o z s v. T. 1908 G. 68/3. sz. ítéletében, midőn kimondta, hogy „A jelen perben vitatott uthasználat — lényegileg nem telki, ill. mezei szolgálom, mivel nem alperesek valamely meghatározott ingatlanának hasznosabb vagy kényelmesebb használatára áll fenn, hanem a B. községből K. és K. községekbe való átjárást szolgálja. — A vitás utszolgálom tehát, habár külsőleg a telki szolgálom jellegét viseli, alperesekre nézve a szolgáló telken átvezető ut használatában nyilvánuló személyes szolgálom, mely az Optk. 479. §-ban u. n. rendetlen szolgálomként van szabályozva.“ (Erd. J. K. I. 25. sz.) — Ugyanígy csak egy bizonyos személynek átjárással kapcsolatosan engedett kúthasználati jogra nézve, a M. V á s á r h e l y i T. 1908. G. 207/3. sz. (Erd. J. K. II. 13. sz.)

szolgalmi, hanem tulajdoni jogot nyers ehhez képest haszonélvezetül nem is annyira a dolog, mint inkább csak annak értéke szolgál.

Az irregularis haszonélvezet a mondottak szerint bármiféle követelési jogon is jöhet létre.¹

XLV. FEJEZET.

Szolgalmi jogok megszerzése.

Irodalmi utalások. Imling: Tlkvi jog. Id. cz. m. 161—163. l.; — Szolgalmak (Fodor-féle magánjog II. k.) 608—620. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 475—479. l.; Stubenrauch: Id. cz. m. I. k. 702. és köv. l.; Krainz: d. cz. m. I. k. 739—755. l.; Menyhárt Gáspár: Haszonélvezet szerzése és megszűnése (Magy. Kodif. I. k. 2., 24. l.; Katona M.: A telki szolgalom birtokának megszerzéséről. (Jogtud. Közl. 1896. évf. 89.)

Szolgalmi jogok megszerzése — akár telki, akár személyes szolgalmakról van szó — általában ugyanazon szabályok szerint történhetik, mint a tulajdonjognak megszerzése. A szolgalmi jogok specialis jellegéből azonban s főleg abból következően, hogy minden szolgalom egyuttal valamely tulajdonjog terhelését is jelenti: önként érthető eltérések állanak fenn. Így:

A szolgalmi jogok átruházhatatlan természetéből kifolyólag teljesen ki van zárva az, hogy egy már fennálló szolgalmi jogot jogügyleti *átruházás* útján lehessen megszerezni. Telki szolgalmaknál ugyan a jog gyakorlására, illetőleg eltérésére az uralkodó, illetőleg szolgáló telek mindenkori tulajdonosa van jogosítva, kötelezve. A telek tulajdonának átruházásával tehát átszáll a szolgalom is, de külön és önállóan soha. Átruházás tárgya csak a telek, de nem a tőle el nem választható szolgalom. Továbbá: mert a szolgalom a szolgáló dolgon a terhelt tulajdon egyik esetét létesíti: szolgalmi jog egyenesen a törvény rendelkezéséből is

¹ Az irreg. usufructus sokban hasonlít a kölcsönhöz, de eltér ettől különösen abban, hogy itt nem kölcsön, hanem haszonélvezetüladás szándéka létesíti a viszonyt, hogy az irreg. usufructus a jogosított halálával feltétlenül megszűnik, s hogy míg a kölcsönnél a visszaadás kötelezettsége az azonos *quale* és *quantumra* vonatkozik, itt kizárólag mindig csak az értékre.

eredhet, ami a tulajdonnál ismét nem fordul elő. A törvényes szolgalmaknak jogrendszerünkben egész csoportja ismeretes.¹

Egyébként az a megkülönböztetés, hogy ingó dologon más-kép történik a szolgálomszerzés, mint ingatlanon: itt is áll, csak-hogy az ingó dolgok szolgalmának gyakorlati jelentősége nem igen nagy. Legfelebb a haszonélvezet személyes szolgálma kelet-kezhetik ingók felett s még inkább az irregularis ususfructus. (Pl. haszonélvezetül adása egy vagon buzának.)

Ehhez képest ingó dologon szolgalom keletkezik az ingó do-lognak *átadása* (traditio) vagy a szolgálmi jognak *elbirtoklása* által. Előbbinél a jogelőd tulajdonára és a traditio egyéb kellé-keire, utóbbinál a birtoklás valóságos fenforgására és az elbir-toklás idejére nézve ugyanazon szabályok veendőek figyelembe, mint a tulajdonjog jelzett módu megszerzésénél.

Bővebb megvilágítást igényel a szolgálmi jogoknak ingat-lanokon való megszerzése, mert a szolgálmi jogok igazi gyakor-lati jelentősége is ott lép a jogéletben leginkább előtérbe, hol a szolgalomnak ingatlan a tárgya.

Az alaptétel itt is ugyanaz, mint a tulajdonnál: a szolgálmi jog megszerzéséhez *telekkönyvi bekebelezés* szükséges. A bekebe-lezés előfeltételei szintén ugyanazok. Történik pedig a bekebelezés a szolgáló telek jegyzőkönyvének (telekkönyvi betétnek) C lapján, hiven a szolgalom tulajdoni teher jellegéhez és az uralkodó telek telekjegyzőkönyvének A lapján, tekintettel arra, hogy a szolgálmi jogosultság a telek alkatrésze s így az ingatlanak a birtokállási lapon leírott képéhez hozzátartozik. A szolgálmi jog előjegyzése

¹ Pl. 1881: XLI. (kisajátítási) t.-cz. 15. §-a a kisajátítottak javára a kisajátított ingatlanokon átjárási, marhacsapási, vízvezetési stb. szolgalmakat ad; — az 1885. XXIII. (vizjogi) t.-cz. III. fejezete meg egész sorát állapítja meg a törvényes vízi szolgalmak. A bányajogban szintén sok ilyen törv. szolgalom van. Törvényen alapuló személyes szolgalom továbbá az özvegy özvegyi haszonél-vezete elhunyt férje hagyatékán; a férj hozományi haszonélvezete. A törv. szol-galmak egész sorozatát állapítja meg a marokkói sáska irtásáról szóló 1907: XXXI. t.-cz. 6., 7., 8. §§. — Pécsi T. 1907. jun. 20-án 8700/906. sz. „Két szomszédos ingatlanrész elárverezése esetén, ha az egyik ingatlanra az átjárás csakis a másikon keresztül gyakorolható, ez utóbbinak árverési vevője tünni tartozik az átjárást és az utszolgalom bekebelezését még akkor is, ha az árverési feltételek erre vonatkozó rendelkezést nem is tartalmaztak.“ (Egyet. Dtár I. 416.).

szintén helyt foghat, s utólagos igazolással teljes telekkönyvi hatályhoz jut.

Aki ingatlanán telekkönyvön kívül enged szolgálmi jogot a jogositottal szemben kötelemileg lekötelezve marad, de az ingatlanon jogot szerző jóhiszemű harmadik személyekkel szemben a be nem kebelezett szolgálmi jog már nem érvényesíthető.

Egyébiránt a telekkönyvön kívül szerzett szolgálmi jog is abszolút hatályhoz jut, ha *elbirtokoltatik*. Az elbirtoklás alapját képező birtoklásnak *szolgalmoszerűnek* kell lennie. Azaz történék a jog gyakorlata azzal a célzattal és tudattal, hogy az elbirtokló tényével szolgálmi jogot akar gyakorolni és szerezni.¹ Az elbirtoklásnak egyébként itt is ugyanazok az előfeltételei, mint az ingatlan tulajdon elbirtoklásánál. Csak az elbirtoklási idő módosul annyiban, hogy némely szolgalm, minőségénél fogva csak felette ritkán lévén gyakorolható — pl. zsilipjog vizáradáskor, továbbá a servitus altius non tollendi — a lefolyt elbirtoklási időn kívül annak, aki a szolgalm elbirtoklását vitatja, ki kell mutatnia, hogy legalább három ízben a kérdéses szolgálmi jog gyakorlására fordult elő alkalom, s hogy ő a vitatott szolgálmat mindannyiszor békén és zavartalanul igénybe is vette. (Optk. 1471. §.)

A szolgálmi jog u. n. „telekkönyvi elbirtoklása“ szintén nincs kizárva, de csak a jóhiszemű harmadik jogszerző javára áll fenn.²

A mondott szabályok önként érthetőleg telki és ingatlanra vonatkozó személyes szolgálmakra egyformán állanak.

A szolgálmi jog öröklés vagy birói árverés útján való megszerzésére szintén a tulajdonnál fejtegetett szabályok alkalmazandók.

¹ M. V á s á r h. T. 1908. G. 88. sz. — Erd. J. K. 52. sz. — Curia 1907 decz. 12-én 10.328/906. sz. — „Hogy szolgálmi jogot elbirtoklás útján lehessen szerezni, a birtoklásnak a birtokló vagy birtokló részéről szolgalmoszerűen, azaz jogként kell történnie.“ (Egyet. Dtár II. 110); — Curia 1908 febr. 12-én, 2935/907. sz. „Mikor az utat valamely telken át közlekedésül bárki használja — az ilyen használat szolgalmoszerűnek nem tekinthető és abból folyólag elbirtoklásra nem is vezethet“. (Egyet. Dtár II. 177.).

² Pl. valaki tlvileg szolgálmi jogot szerez, de eredetileg érvénytelenül s az érvénytelen bejegyzéstől számított 3 éven túl harmadik jóhiszeműre az uralk. telek tulajdona tlvileg átruháztatik.

XLVI. FEJEZET.

Szolgalmi jogok megszűnése és védelme.

101. §. Szolgalmi jogok megszűnése.

Irodalmi utalások. Lásd a XLV. fejezetnél.

A szolgalmi jogok általában ugyanazon módokon szűnnek meg, mint a többi dologi jogok. A szolgáló dolog ingó vagy ingatlan minősége, valamint a szerzésnél, ugy itt is érvényesül. Oka lehet a szolgalom megszűnésének:

a) *A lemondás.* A lemondás szolgálomszüntető hatályához annak elfogadása, azaz a szolgálommal terhelt beleegyezése is szükséges. Az egyoldalú *derelictio* tehát önmagában véve még nem elégséges. Telekkönyvileg bekebelezett szolgálmat csak a szolgalom törlésének bekebelezése szüntetheti meg, miért is a lemondás itt a törlésnek jogcímét képezi csak. Amíg a törlés be nem következik, a szolgalom fennáll, s ha időközben az uralkodó telek tulajdonát 3-ik személy a telekkönyvben bizva megszerezte: vele szemben a törlésnek helye többé nincs. Ha az uralkodó telek többek tulajdonában áll: egy társtulajdonos lemondása a szolgálomnak még részben való megszűnését sem vonhatja maga után; nem tekinthető részben való megszűnésnek, illetőleg lemondásnak az az eset sem, mikor a jogosított szolgalmi jogát jószántából vagy kénytelenségből térfogatilag megszükiti, pl. a legeltetési szolgalom alól bizonyos parcellákat kibocsát.

b) Azon az alapon, hogy *nemini res sua servit* — *ipso jure* megszünteti a szolgálmat a *confusio* (consolidatio), vagyis az uralkodó és szolgáló telek egy kézben való tulajdoni egyesülése. Ám e szabályt a telekkönyvi formalismus ismét áttöri, s amennyiben a szolgalom a telekkönyvből nem töröltetett, formálisan az egyesülés után is fennáll, s ha az egyesített telkek elválasztatván, azok valamelyike felett más szerez tulajdont: a szolgalom újra feléled. Az uralkodó és szolgáló telkek részleges egyesülése a szolgalmi jogot nem érinti.

c) *Megsemmisülés* okából megszűnik a szolgalmi jog: *ingóknál*, ha a dolog elpusztul, ingatlanoknál ellenben, amennyiben azok *in integrum* restitúciója lehetséges (pl. a lerombolt, leégett

ház felépíthető) csak nyugszik addig, míg a szolgáló telek helyreállításával újra gyakorolhatóvá nem lesz.¹

d) A szolgálmilag jogcsitott *halála* ipso jure megszüntet minden személyes szolgálmat. Amennyiben valamely személyes szolgálom belső természetével látszólagos ellentétben úgy létesített, hogy a jogcsitott halála után annak örökösire is átszálljon: tulajdonkép nem átörökíthető, hanem oly személyes szolgálomról van szó, mely előre és egyszerre több egymásután következő személynek engedtetett. Az örökös tehát, nem az örökhagyó szolgálmi jogát örökli, hanem egy egészen új, s részére annak idején kezdődési határidőhöz kötött szolgálmi jog gyakorlataiba lép.

e) Megszünteti végül úgy a telki, mint a személyes szolgálmatokat a *non usus*. A nem gyakorlás azonban önmagában véve még nem idézi elő a szolgálmi jog megszűnését (láttuk, hogy az egyoldalú derelictiónak, mely a non usussal anyagilag közös jelentőségű, sincs meg ez a hatálya), csak akkor, ha az elévülésre előszabott 32 esztendőn át folytonosan tart. 32 évvel tehát elévül a szolgálmi jog érvényesíthetése, s ezzel gyakorlatilag megszünt maga a szolgálom is. A szolgálommal terheltet ily esetben a szolgálmi jog telekkönyvi kitörlésére kereset illeti. A már a tulajdonnál előadott elvekből következik azonban, hogy az elévülés félbeszakad, ha időközben s még a törlés előtt a szolgálommal jogcsitott telek tulajdonát 3-ik személy a telekkönyvben bizva megszerezte. Oly szolgálmaknál, melyek csak ritkán gyakorolhatók a non usus befejezésére az elévülés legalább annyi időre nyulik ki, amennyi alatt a szolgálmat legalább háromszor lehetett volna gyakorolni.

¹ Lakásszolgálomnál a terhelt a helyreállításra, vagy hasonló lakás szerzésére köteles, mert a szolgálom végleges megszünte nem függhet egyedül az ő akaratától. (Curia, 1904 szept. 18. I. G. 170. — Judicat. III. 990.)

Curia 1908 márcz. 24-én 6779/907. sz. „Ha az épület, melynek egy része hasznélvezeti joggal van terhelve, hatósági rendeletre lebontatik és helyébe a tulajdonos új épületet emel: a hasznélvező nem tartozik megelégedni a telek és a bontási anyag aránylagos részével, hanem követelheti régi hasznélvezeti jogának terjedelmén belől az újonnan emelt épületnek hasznélvezetébe való bocsátását.“ (Egyet. Dtár II. 197.)

Különbözik a non usustól az Optk. uralmi területen érvényesülő u. n. *usucapio libertatis*, melynél fogva a szolgalmi jog megszűnik és törölhetővé válik, ha nem gyakorlását a terhelt ellenállása idézte elő s a jogositott 3 éven belől a bírósághoz szolgalmi jogába való visszahelyeztetéseért nem folyamodott. (Optk. 1488. §.)

102. §. Szolgalmi jogok védelme.

Irodalmi utalások. Lásd a XLV. Fejezetnél.

A szolgalmi jogok védelme a birtok védelméhez hasonlóan van berendezve. A kötelezett ellentállása esetén a szolgalmilag jogositottnak sommás uton visszahelyezésre kell keresetet indítania, melynél a kereseti alap s a bizonyítás tárgya, jogkérdések mellőzésével csak a szolgalmi jog birtoka és az e birtoklást megzavaró ellentálló cselekvény. Az alperes védekezésére szintén a birtokperекnél előadott szabályok veendő figyelembe. A kereset célja az ellentálló, zavaró cselekvények letiltására és az okozott kár megtérítésére irányul.

Petitorius uton a szolgalmi jog védelmére az u. n. *actio confessoria* szolgál, melynél már nem a pusztá birtoklás, hanem a szolgalmi jog megszerzése, átadás, bekebelezés, elbirtoklás, valamint az alperesnek a szolgáló dolog iránti tulajdona a kereset alapja s egyuttal a felperesi bizonyítás tárgya. — Ehhez képest az alperestől emelhető kifogások is a szolgalmi jog érdemére, megszerzésére, vagy már megszűnt voltára irányulnak. Tehát, hogy a szolgalmi jog eredetileg érvénytelenül áll fenn, érvénytelenül kebelezetett be, hogy az alperes a szolgáló dolognak nem tulajdonosa, s az elbirtoklásra való felperesi hivatkozás esetében, hogy az törvényesen befejezve nem lett, vagy megakasztatott, vagy maga a kereseti jog is elévült stb.

Az *actio confessoria* célja a szolgalmi jog elismerésére, a későbbi gyakorlás biztosítására (esetleg *cautio de non amplius turbando*-val) s az okozott károk megtérítésére irányul.

Az, aki a szolgalmi jogot még nem szerezte meg s csak követelési joga van arra, *actio confessoria*t nem indíthat. Szemé-

lyes keresetre ellenben van igénye, s keresetét rendesen valamely kötelmi viszony alapján s természetesen nem mindenkivel (mint az *actio confess.*), hanem csak a lekötelezettel szemben kell meginditania. E kereset a szolgalmi jog megállapítására, elismerésére, telki servitusoknál pedig a szolgalmi jog telekkönyvileg leendő bekebeleztetésének eltürésére irányul.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Zálogjog.

XLVII. FEJEZET.

A zálogjogról általában.

103. §. A zálogjog fogalma és jogitermészete.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 417. és köv. l.; Frank: Id. cz. m. I. k. 365. és köv. l.; Herczegh M.: A magyar dologbeli és kötelmi jog. (Budapest, 1892.) 104. és köv. l.; Imling: A zálogjog cz. m. (Fodor-féle) magánjog II. köt.) 623. és köv. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 761. és köv. l.; Bozóky A.: Id. cz. m. 351. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar stb. id. cz. m. I. k. 585. és következő lap.; Kirchstetter: Commentar stb. id. cz. m. 252. és köv. l.; Ágoston Péter: A zálogjog ált. tanai. Bpest, 1906. Schwarz Gusztáv. Ingó jelzálog. cz. ért. (A magánjogi törvénykönyvről cz. m. 47—57. l.)

A hitelező az iránti biztosítását, hogy követelése kielégítetlenül nem marad: többféle módon is eszközölheti. E biztosítási módok közül legerősebb és legteljesebb — amit a magánjog csak adhat — a zálogjog; *értve alatta a hitelező azon jogát, hogy nem fizetés vagy nem kötelemszerű fizetés esetén követelését másnak dolgából felhajthatja.* Ez a „más“ önként érhetőleg első sorban az adós, de ép ugy lehet akármely idegen személy is, kinek a hitelező zálogjogával megterhelt dolog tulajdonába vagy birtokába került.

A zálogjog, nevezetesen jogitermészetét tekintve, a ma uralkodó doctrina s a tételes jogok felfogása szerint idegen dologbeli jog (jus in re alinea), mely a dolog jogi sorsától, melyre vonatkozik, mindaddig, míg törvény szerint meg nem szűnt, — bárhova fordul az — elválaszthatatlan.

A zálogjog célja, valamely követelés biztosítása s ebben, hogy t. i. nem *önmagáért* s így nem is *önállóan* létezik: a többi idegen dologbeli jogoktól eltér. De különbözik azoktól abban is, hogy a gyakorlása szabály szerint az idegen dolognak a tulajdonostól való elvonásban áll s e részt a tulajdonjogra nézve sokkal súlyosabb és terjedelmesebb terhelést jelent, mint amazok bármelyike.

Minden zálogjog existenciájának két általános előfeltétele van, melyek nélkül zálogjogról éppen úgy nem lehet szó, mint például non sens a telki szolgálat telek nélkül A zálogjognál ezek az előfeltételek bővebb megvilágosítást igényelnek. Egyik: az alkalmas *zálogtárgy* (röviden *zálog*), a másik a zálogilag biztosítható *követelés*.

De megfelelő tárgyon és megfelelő követelés fennállása mellett sem keletkezik zálogjog, ha annak törvényes rendje és módja szerint meg nem szereztetett.

Önmagában véve t. i. sem a zálogul alkalmas dolog, sem a zálogilag biztosítható jellegű követelés nem ok a zálogjog keletkezésére, sem külön-külön, sem együttvéve; ezek csak az alapot, az általános lehetőséget adják meg arra. A zálogjog létesüléséhez külön kötelezettségnek kell fennállnia, mely directe erre a célra irányul s ez a külön szerződésen vagy törvényen stb. nyugvó kötelezettség a *zálogjog czime*.

Mielőtt a zálogjog létfeltételének és megszerzése czimének tárgyalásába kezdenénk, meg kell ismerkednünk azokkal az elvi sajátságokkal, melyek minden zálogjogot egyaránt jellemeznek, s a zálogjog jogitermészetét minden oldalról megvilágítják.¹

Nevezetesen: Az imént mondottakból is folyólag:

1. Minden zálogjog *járuvékos* (accessorius) természetű, azaz valamely követelésnek járuléka. Ebből következően: amint érvényes követelés nélkül zálogjog nem létesülhet, úgy a követelés megszűnésével is ipso jure megszűnik. Ezen általános szabály alól azonban a jelzálogjogoknál a jogrend több kivételt is tesz. Továbbá: ha a követelés, melynek biztosításául a zálogjog szolgál, feltételes, bizonytalan időhatárhoz kötött, avagy még csak jövőbeli (az sincs teljesen kizárva ugyanis, hogy a jövőbeli köve-

¹ Lásd ezekre nézve és v. ö. Krainz: Id. cz. m. I. k. 764. és köv. l.

telések eleve zálogilag biztosítottassanak): a zálogjog jellege is ilyen lesz. A követelés átruházásával elvileg ipso jure száll át a zálogjog is. A követelés és zálogjog külön-külön átruházása általában ki van zárva (lásd a kivételeket 113. §-ban).

2. Zálogjog csak idegen dolog irányában állhat fenn. Ha tehát a zálogjog jogositottja (u. n. záloghitelező) megszerzi a zálogul lekötött dolognak (zálog) tulajdonát: a zálogjog a történt confusio alapján ipso jure megszűnik. Ezt az elvet csak a telekkönyvi formalismus töri át (lásd 114. §.).

3. A zálogjog, mint a terhelt tulajdon egyik esete, a tulajdonost *tűrésre* vagy *abbanhagyásra* kötelezheti *csak*. Azaz arra, hogy a tulajdonát képező zálogtárgyból a hitelező kielégítését eltűrje, illetőleg a zálogtárgyat ne rosszabbítsa, meg ne semmisítse, nehogy a hitelező kielégítése meghiúsuljon. Önként érthető, hogy az elidegeníthetés korlátozva nincs, mert a zálogjog a dologhoz tapad magához s mint dologi jog absolut természetű. A zálogjogból kifolyólag tehát a zálogtárgy tulajdonosa positivumokra, valaminek tevésére, cselekvésére kötelezve nem lehet.

4. Minden zálogjognak célja a vele terhelt dolog egészén vagy részein leendő *teljes* kielégítésre irányul. A követelés részben való kielégítése ebből következően alapelveileg nem vonhatja maga után a zálogjoggal terhelt dolognak a zálogjog alól szükségkép való részleges felszabadulását. Kivételt a jog ez alól csak az esetben teszen, ha a zálogjog tárgya pénzösszeg, holott is a részben való teljesítés esetén a zálogul lekötött summa valamely hányadrésze a részteljesítéssel arányosan felszabadul és visszakövetelhető. Ennek oka a pénz általános fizetési eszköz minőségében keresendő.

5. Végül általános szabálya minden zálogjognak, hogy maga mellett ugyanazon idegen dolog iránt több zálogjogot is megtűr, mely esetben az egyes zálogjogok a kielégítés tekintetében megszerzésük ideje szerinti rangsorban állanak.

104. §. A zálogjog fajtái és létesülésének előfeltételei.

Irodalmi utalások. Lásd az előbbi 103. §-nál.

Hazai jogunk rendszerében a zálogjogok két fajtát kell meg-

különböztetnünk. Az egyik a „*kézizálog*“ (pignus), melynek tárgya ingó dolog, vagy valamely jog lehet, ha természete az elzálogosításnak ellent nem mond és zálogjogi szempontból az ingókkal egy tekintet alá vonható.

A másik a *jelzálogjog* (hypotheca), mely ingatlan dolgokra és jogokra vonatkozik s a telekkönyvi rendszerrel áll szoros kapcsolatban.

Az Optk. általában (448. §.) ingókra és ingatlanokra vonatkozó zálogjogot különböztet meg s előbbi kézi-, az utóbbit jelzálogjognak nevezi. Ez a megkülönböztetési alap annyiban nem tártál, hogy a nem telekkönyvezett ingatlanokon *jelzálogjog* sohasem jöhet létre, amíg csak azok telekkönyvileg felvéve nincsenek: másfelől jelzálognak tárgyaiul nem csak kizárólag az ingatlanok, hanem jogok is (telekkönyvileg kitüntethető jogok) szerepelhetnek.

Kézi- és jelzálogjog között legfeljebb a jogi természet azonosságára rámutató s az előző §-ban tárgyalt általános zálogjogi alapelvek szempontjából áll fönn közösség, de már a kézi- és jelzálogjog előfeltételei jórészen eltérnek egymástól s még inkább elütők a két zálogjogi intézmény további kiépítésére szolgáló szabályok. — Erre való tekintettel a zálogjog tanai két részben tárgyalandók: mint *kézi zálogjog* és *jelzálogjog*.

Ami pedig a zálogjogok létesülhetésének előfeltételeit illeti, első ezek közül a zálogi lekötésre *alkalmas tárgy*. Hogy mikor lehet „alkalmas“ valamely dolog vagy jog zálog tárgyaúl, mindekelőtt attól függ, vajjon jelzálogról vagy kézi-zálogról van-e szó. Ehhez képest a kérdés általánosan nem oldható meg, hanem külön-külön tárgyalandó, ugy a kézi-, mint a jelzálognál. (Lásd 105. és 109. §§.).

Második előfeltétel a biztosítandó és biztosítható *követelés*. A zálogjog accessorius jellegét tekintve, ez a szabály ugy lön felállitva, hogy követelés nélkül zálogjog nem existálhat s a követelés netaláni eredeti érvénytelensége kitünnvén, vele együtt ipso jure elesik az esetleges zálogi biztosítás is.

A jelzálog intézményénél ugyan e tétel sokszorosan át van törve, annyira, hogy egész általánosságban helyesebb a szabálynak az a formulázása, mely szerint az oly zálogjog, melynek existenciális feltétele, a követelés elesett: nem válik semmissé, hanem csak megtámadhatóvá.

Egyébként nem minden követelés biztosítható zálogjogilag; csak az olyan, melynek pénz vagy pénzürtékre átváltoztatható szolgáltatás képezi tárgyát. Különösen fontos a tétel a jelzálognál, mely „ . . . csupán számszerűleg meghatározott sommára nézve jegyeztethetik be.“ (Telekkönyvi rts 75. §.) — A követelés lehet olyan, mely már érvényesen fennáll, vagy csak ezután, de facto fenforgó jogviszonyok következményeképpen a jövőben fog keletkezni (biztosítéki jelzálogjog esetén).¹ Kézizálognál, a zálogilag biztosítandó követelés causa debendi-je nem jó figyelembe, de igen a jelzálognál, hol a bejegyzés egyik előfeltételét képezi.

Alkalmas zálogtárgy és zálogilag biztosítható követelés mellett is azonban csak akkor létesülhet zálogjog, ha erre nézve jogügylet vagy törvény, avagy valamely hatósági határozat alapján külön jogczim áll fenn. A zálogjogi jogczimek eme különbözősége adja meg annak az osztályozásnak alapját, mely szerint a zálogjog *önkéntes* (pignus voluntarium), ha keletkezésének czime az érdekelt felek szabad akaratelhatározásában leli alapját (szerződésben, végrendeletben) és *kényszerű* (pignus necessarium), amennyiben bírói vagy más hatósági határozat, illetőleg közvetlenül maga a törvény rendelkezése adja a zálogjog szerzésének czimét.

XLVIII. FEJEZET.

Kézi zálogjog.

105. §. A kézizálogjog fogalma és tárgya.

Irodalmi utalások. Herczegh M.: Dologbeli és kötelmi jog. 105—106.; 108. és köv. l.; Zlinszky: Id. cz. m. 424. és köv. l.; Imling: Zálogjog cz.

¹ Ha azonban ilyen de facto fenforgó jogviszonyok, melyeknél a kiállított biztosítéki okirat tanúsága szerint is követelés bármikor keletkezhetik: nincs — úgy az ezután csak netalán keletkezendő követelések biztosítására zálogjogot előre szerezni nem lehet. — Helyesen tagadtatott meg e szerint a zálogjog tlkvi kitüntetése a tulajdonos oly nyilatkozata alapján, hogy „— a zálogjog a hitelező javára az általa (a tulajdonos) bármily változói minőségben aláírt vagy aláírandó váltókon alapuló tartozásai s azok járulécai biztosítására szolgál.“ (Kolozsv. T. 3917/1909. Erd. J. K. III. 47. sz.)

m. (Fodor-féle magánjog II. k.) 640, 642 és köv. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 767. és köv. l., 779. és köv. l.; Bozóky: Id. cz. m. 352. és köv. l.; Indokolás a ptkv. tervezetéhez. II. k. 595. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar stb. Id. cz. m. I. k. 587. és köv. l.; Zsögöd: A bírói zálogjog né-mely kiterjesztéséről (magánjogi tanulmányok I. k. 261. és köv. l.).

A kézizálog (pignus) fogalma szerint valamely ingó dolognak (illetőleg *jognak*) a hitelező követelése biztosításául való oly értelmű lekötése, hogy nem fizetés, vagy nem pontos fizetés esetén a hitelező abból magát kielégíthesse.

Kézizálognak tárgyai tehát dolgok és jogok lehetnek.

Dolgok közül minden olyan ingó, melynek értéke van¹ s melynek elidegenítése eltiltva, korlátozva nincs. „Quod emptio-nem venditionem recipit, etiam pignorationem recipere potest.“² Zálogjog tárgyaúl tehát forgalmonkivüli dolog — a forgalmonkivüliségnek már ismert keretei között — nem szolgálhat. Végrehajtásról szóló törvényünk, valamint az ezt módosító 1908: XLI. t.-cz. rendelkezései szerint e mellett egyébként teljesen forgalomban levő dolgok a végrehajtás s így voltaképp a zálogjogi leköthetés alól is ki vannak zárva. Áll ez az állami, községi tisztviselők, papok, tanárok, stb. személyek hivatali fizetésének és ezek özvegyei nyug- és kegydíjainak $\frac{2}{3}$ részére, (azzal a korlátozással azonban, hogy 2000, ill. 1200 korona a lefoglalton kívül érintetlen maradjon), a katonai házassági biztosíték kamatainak $\frac{2}{3}$ -ára, hiv. személyek utazási illetményeire stb. (1908: XLI. t.-cz. 6. §., 1881. évi LX. t.-cz. 57., 59. §§., 1881: LX. t.-cz. 54—59. §§.). Azon forgalmonkivüli dolgokat, melyek magánjogviszonyok objectumai ugyan lehetnek, de a felettük való alanycsere korlátozva van (amennyiben a végrehajtás alól kivonattak és így a végrehajtást szenvedő beleegyezése mellett sem foglalhatók le, zálogjog tárgyaúl szintén nem szolgálhatnak): a végrehajtási törvény novellája sorolja fel. Ezek közül, pl. az isteni tiszteletre közvetlenül szánt dolgok, a vallási ereklyék, a hivatali pecsétnyomók, a véderőbeli felszerelés eszközei stb. végrehajtás alóli mentessége közérdekből van megállapítva; másoknál ellenben, mint pl. a tudós

¹ Érték alatt nem okvetlenül objectív érték értendő, mert lehetséges hogy a kézi zálog tárgya a forgalomban mit sem ér, de subjective az adós, vagy a hitelező előtt nagyon becses.

² Gaius, Lex. 9., §. 1. Dig. lib. XX. tit. I.

könyvei, művész eszközei, az iparos szerszámai stb. a le nem foglalhatóság csak az egyeseknek nyújtott kedvezmény. (V. ö. 1908. évi XLI. t.-cz. 2. §., 1881: LX. t.-cz. 52—53., 64—66. §§.; novella 10—12. §§.). A kézizálogkölcson ügyletekről szóló 1881: XIV. t.-cz. 4. §-a a zálogintézetekre nézve külön is kiemeli, hogy azok bizonyos tárgyakat (tűzveszélyes tárgyak, katonai egyenruhák, fegyverek, nyilvános isteni szolgálatra való eszközök, iskolai bizonyítványok, leczkekönyvek, index, állami, törvényhatósági vagy községi hivatalnokok és szolgák fizetési iveri, nyugdíjiveri és nyugtái) zálogul el nem fogadtatnak.

Mivel pedig a zálogjog oly jogi hatalom, melyek gyakorolhatása okvetlen ténylegességeket feltételez, azaz, hogy valóságban legyen zálogilag biztosított követelés és zálogtárgy: ezért még csak a jövőben létezendő dolgok kézi zálog tárgyai nem lehetnek. Ennek a tételnek kiemelése azért szükséges, mert követelések még eddig nem létező, csak ezután keletkezendő dolgok tekintetében érvényesen jöhetnek létre, sőt az ily követelési jogok a forgalomban is szerepelhetnek.

Ez a tény pedig könnyen arra a téves következtetésre adhat alkalmat, hogy amint jövőbeli követelést lehet zálogilag biztosítani, úgy az oly követelésre is szereshető zálogjog, mely követelésnek tárgya még *szintén csak jövőbeli*.¹ Már pedig zálogtárgyul nem létező dolog nem szolgálhat.

A kérdésnek egyetlen vonatkozásban van nagy jelentősége. Végrehajtási törvényünk 211. és 212. §§-ai az ingatlan termésének külön elzálogosítását is megengedik s a telekkönyvi rendtartás 130. §. b) pontja szerint nemcsak „magára a jószágra“, hanem „csak annak jövedelmére“ is lehet valamely követelést jelzálogi bejegyzéssel biztosítani. Mivel pedig a „függő termés“ amig el nem választatott, jogilag „dolognak“ — mert még önálló léte nincs — nem tekinthető: azt lehetne mondanunk, hogy a fent mondott tétel nem áll. A látszólagos ellenmondás úgy magyarázandó, hogy egyrészt a függő termés, mint az ingatlan al-

¹ Tehát a különbség jól szemmel tartandó. A követelés jövőbeli, de tárgya már megvan, létezik (p. o. megígért kölcsön). Itt van helye a zálogjogi lekötésnek, mert ha azt érvényesíteni a követelés létesüléséig nem is lehet, a tárgy eleve leköttése másokkal szemben elsőbbséget biztosít. Ellenben, ha a jövőbeli követeléseknek tárgya is csak jövőbeli: zálogjog nem keletkezhetik.

katrésze¹ létező dolog, s csak mint haszonvétel *jövöbéli*, mert külön önálló dologgá az elválasztással váland; másrészt a telek állagára szerzett zálogjog kiterjed ipso jure a függő termésre is² és ha az ingatlan állagán a jelzálogjog végrehajtásilag érvényesítették: a függő termésre szerzett külön zálogjognak hatálya nincs, amiként az állagra vonatkozó jelzálogjog alapján kért elárverezésnek sem állhatja útját.

Egészben véve tehát a jövőbéli dolgok zálogtárgyi minősége nem a kézizálog, hanem a jelzálogjog körébe vág (lásd 109. §), hol is a függő termés zálogi lekötése inkább csak czélszerűségből van megengedve. Hogy jövőbéli dolog elzálogosításáról alapjában itt sincs szó, az abból következik, hogy a függő termés zálogi lekötése az ingatlanok — a jövőbéli elválasztásra szóló rendeltetéssel specificált integrans részére — tehát szintén *ingatlanra* vonatkozik.

Valamely dolog ideális hányadrésze szintén szolgálhat kézi zálog tárgyául.

A zálogjog jogokra is vonatkozhatnak. S tárgya lehet első sorban maga egy már fennálló zálogjog, mely uton az *alzálogjogok* fogalma áll elő. Alzálogjog esetében az alzálogos hitelező zálogjoga nemcsak az elzálogosított zálogjogra, hanem az ez által biztosított *követelésre* is kiterjed. Ez azonban a felek által ki is zárható. Tárgya lehet a személyes szolgálomak közül a haszonélvezőt megillető haszonvételi jog, maga azonban a haszonélvezet szolgálma szorosan a személyhez kötött természeténél fogva nem; továbbá a bérlet, haszonbérlet.

Zálogjog tárgyául szolgálhatnak azután a személyes és az értékpapirokban kifejezett követelések. A zálogjog ezen eseteivel a kereskedelmi törvény 303. és 304. §§., s a végrehajtási törvény 79—84, 122—130. §-ai foglalkoznak.

Felmerül a kérdés, hogy amennyiben a zálogjog tárgya valamely követelési jog: lehet-e az ily zálogjogot dologi jognak tekinteni vagy nem? Akik (mint pl. Unger, Puchta, Arndts stb.) tagadólag válaszolnak, nézetüket azzal indokolják, hogy a dologi

¹ Végreh. törv. 149. §. szerint az ingatlanal, mely mint jelzálog volt lekötvé a függő termés együtt árvereztetik el.

² Lásd előbbi jegyzet.

jogok lényege és előfeltételei a *testi dolog* felett gyakorlandó jogi hatalom. A jog, pedig *testellen* s helyesen ekép nem is „dolog“. Az ellenkező felfogás a dologiság lényegét a *jogi uralom közvetlenségében* és *kizárólagosságában* találja: ez a jellemvonás pedig a jogok feletti zálogjognál szintén fellelhető, mert a záloghitelező az adósnak minden közreműködése és engedélye nélkül *közvetlenül* eszközölheti kielégítését az elzálogosított követelésen. (Bremer, Hoffmann, Kainz.) E vélemény szerint tehát — s ezt a nézetet követjük — a jogokon való zálogjog: dologi jog.

Mivel a követelésekre vonatkozó zálogjog a kézi zálogtól több sajátossága okán eltér, a 108. §-ban tárgyaljuk.

106. §. Kézi zálogjog megszerzése.

Irodalmi utalások. Lásd az előbbi 105. §-nál.

A kézi zálogjog megszerzése, épen úgy, mint minden dologi jog megszerzése, elsősorban a zálogtárgy tulajdonosának a dolog zálogul való lekötése iránti akaratában leli alapját, mely akarat rendszerint megfelelő ügyletek kötésében — mint zálogszerződés — jelentkezik.¹ Ha a régi doctrina szerint vizsgáljuk a zálogjog szerzésének alapjait, ez esetben *zálog iránti szerződést* kell mondanunk, mely a zálogjog szerzésének *jogczimét* adja meg. A „zálogszerződésben“ ellenben, mely nem más, mint valamely dolognak a zálogi lekötés szándékával való átadása és elfogadása, a régi doctrina a czímet kiegészítő *szerzémódot* látja. Helyesen a jogszerzés kizárólag csak a lekötés szándékával kvalifikált átadáshoz fűződik s ahhoz még külön zálogbaadás iránt előlegesen kötött szerződés nem szükséges.

Legközönségesebb módja a kézi zálog szerzésének tehát: a zálogul lekötni szándékolt *ingó dolognak a hitelező részére leendő átadása*. A megszerzett zálogjogot ezen esetben önkéntesnek is nevezzük (*pignus voluntarium*, lásd fennebb), tekintettel arra, hogy alapja a felek szabad akaratelhatározásában van.

Zálogjog szerzésének másodsor a hitelező törvényen alapuló önhatalmulag vagy birói közbenjárás mellett érvényesített

¹ A végrendelkezésben is.

foglalási zálogolási joga, továbbá közvetlenül maga a törvény zálogjogot létesítő rendelkezése is képezheti alapját, mely esetben *kényszerü zálogjogról* (*pignus necessarium*) beszélünk.¹

Különbséget teszünk végül a kézi zálogjog megszerzése tekintetében a szerint is, hogy egészen új zálogjog lett-e megszerelve, mely azelőtt nem létezett avagy egy már fennálló zálogjog vitetett-e át más alanyra? Előbbi esetben a zálogjog szerzése *constitutiv* (joglétesítő) volt, utóbbi esetben zálogjog *átruházása* történt.

I. *Az átadás (traditio)*. A kézi zálogjog szerzése végbemegy, ha a tulajdonos a dolgot a hitelezőnek zálogul birtokába, illetőleg a hitelező megbizottjának birlalatába átadja.²

Az átadásra vonatkozó szabályok egyébként keveset különböznek a tulajdonjog átadással való megszerzésének szabályaitól. Ha a traditio kézről-kézre történt: nincs semmi eltérés. Helye van a *symbolicus* átadásnak is ott, ahol a zálogtárgy tényleges átadása vagy lehetetlen vagy nagy nehézségekkel volna összekötve. Erre tekintettel, *symbolice* „átadható“ a zálogtárgy oly okiratok átadásával, melyeknél fogva a hitelező a dolog feletti rendelkezhetés helyzetébe jut; oly *eszközök* átadásával továbbá, melyek a hitelezőnek a zálogtárgy felett szabad rendelkezést nyújthatnak (pl. boros pinczénél a kulcs átadása) vagy végül jelek, pecsétek, felírás stb. alkalmazása útján, melyek az illető dolognak zálogi lekötöttségét nyilvánvalóvá tehetik.

A *brevi manu traditio* kézi zálogjog szerzésére is alkalmazható, miből folyólag a birlaló vagy birtokos a tulajdonossal létesült megegyezés alapján a birlalt vagy birtokolt dolgot *zálogként* tartja tovább magánál, valamint pótolja a tényleges átadást más személy birtokában levő dolog elzálogosításánál az is, ha a tulajdonos hitelezőjére a dolog kikövetelése iránti jogát átruházza. Eltér azonban a tulajdonátadástól a kézi zálogjog átadás

¹ Ha a kényszerü zálogjog létesülésének közvetlenül a törvény a forrása, szokás azt *pignus legale*-nak (törv. zálogjognak) és ha *birói ítélet* (pl. fizetésre szóló marasztalás), *pignus judiciale*-nak (birói zálogjog) is nevezni.

² A kereskedelmi jog körében kimondja a birtokátadás szükségét és 1875: XXXVII. t.-cz. 302. §. az ált. magánjogban megkívánja a gyakorlat. (V. ö. pld. Curia 1906. márcz. 2-án 1113. sz. — Judicat. IV. 1653.)

utján való megszerzése abban, hogy a constitutum possessoriumnak zálogjog szerzésénél helye nincs, mert a kézi zálogban a hitelező biztosítása épen a dolognak birlalatában áll.¹ Az adós a kézi zálog tárgyát hitelezője nevében nem birlalhatja.

Mivel pedig a zálogjog átadással való szerzése derivatív természetű jogszerzés: ebből következik, hogy általános szabály szerint *nem tulajdonostól zálogjogot szerezni nem lehet*. A zálogbaadónak tehát tulajdonosnak kell lennie (auctor kelléke).²

A zálogjog jóhiszemű szerzése esetében azonban bizonyos kivételek állanak fenn, tekintettel arra, hogy a jóhiszeműség védelmét a forgalom biztonságához fűződő nagy gazdasági érdekek itt épp úgy megkövetelik, mint a jóhiszemű tulajdonszerzésnél.

Nevezetesen, auctor nélkül is megáll a zálogjog, ha olyanról szereztetett, aki a zálogjog tekintetében jogositva volt a tulajdonos helyett eljárni. Ezen és a fenti szabály alá tulajdonképpen be sem illeszthető kivételen kívül nem tulajdonostól is szerezhető zálogjog, ha a zálog tárgyát efféle dolgok elárusításával, készítésével, előállításával foglalkozó iparos adta át (kötötte le zálogul),³ ha a zálogtárgy készpénz volt, vagy általában, ha az elzálogosítás kereskedő által, kereskedelmi üzlete körében történt. (1875: XXXVII. t.-cz. 299. §. 2. bek.) — Mindezen esetekben a zálogjogot szerző jóhiszeműsége, azaz, hogy ne tudja s kellő gondossági mellett ne tudhassa, miszerint idegen ingóról van szó, megkivántatik. — A kereskedelmi törvény említett rendelkezését kivéve, a többi esetekben azonban a károsult tulajdonos a záloghitelező kielégítésével dolgát kiválthatja; minden esetben megilletvén őt az elzálogosító elleni kártérítési jog is.

Bemutatásra szóló és forgatható értékpapiroknál, mivel azok-

¹ Bpesti T. 1908 ápr. 9. G. 39. sz. „Zálogszerződés, még ha a hitelezőnek már birlalatában lévő ingók elzálogosítása vétetik is czélba — csupán a zálogul szolgáló tárgyak tüzetes meghatározása mellett létesülhet. Sorsjegyek elzálogosításánál szükséges tehát a sorsjegyeknek a nyerő számok szerint való megjelölése vagy másként való egyedi körülírása.“ (Egyet. Dtár II. 198.)

² Curia 1907 szept. 27-én 8196/906. sz. „A hitelező, ki rosszhiszeműen oly dolgot tart zálogban, mely az elzálogosítónak nem képezte tulajdonát, köteles a zálogtárgyat a zálogösszeg megtérítése nélkül kiadni.“ (Egyet. Dtár II. 33.)

³ Optk. 367. §. és 456. §., melyek a magyar joggyakorlatba is átmentek.

nak tulajdonosául a mindenkori birlaló tekintendő: jóhiszemű személyek akkor is megszerezhetik a zálogjogot, ha azok esetleg *res furtivae* volnának.¹ — Nyilvános zálogüzletek tulajdonosai, jóhiszeműségük feltételezésével, szintén megszerzik a zálogjogot, ha az elzálogosított dolog nem is volt az elzálogosító tulajdona; kötelesek azonban az 1881: XIV. t.-cz. 5. §-ának rendelkezéséhez képest, minden oly esetben, mikor akár az elzálogosító személye, akár a zálogba kínált tárgy ellen gyanuokok forognak fenn, az illetékes közigazgatási hatóságot erről azonnal értesíteni.

A zálogjog átruházása. Egy már fennálló kézi zálogjog a vele biztosított követelés egyidejű átruházásával *accessorius* természetéhez képest *ipso jure* átszáll a követelés megszerzőjére. Ez a zálogjog egyik fundamentális alapelve, minek következtében a kézi zálogjogot nem csak *constitutive*, hanem az előző zálogos hitelező átruházása folytán is meg lehet szerezni.

Mivel pedig a kézi zálogjog megszerzése a zálogtárgynak átadásával történik, így jutván a hitelező legegyszerűbben abba a helyzetbe, hogy nem fizetés esetén magát kielégítse: meg szokták kívánni a zálogjog átruházás útján való megszerzéséhez, a biztosított követelés átruházása mellett egyúttal a zálogtárgynak átadását is. Kereskedelmi törvényünk az általa szabályozott jogviszonyok körére ezt a tételt a 308. §-ban elő is írja. Ez az előírás azonban nemcsak a zálogjog *accessorius* természetével, hanem a zálogjog fogalmával is ellentétes, mely szerint a zálogos hitelező kielégítési joga a bárki tulajdonában is levő zálogtárgyra vonatkozik. A zálogjog abszolút jellege ép ebben a körülményben nyilvánul. A követelés átruházása ugyan rendszerint együtt jár az azt biztosító zálogjog tárgyának átadásával s ez helyes is, mert számos esetben az ingó zálogtárgyi minősége, zálogként való lekötöttsége máskép, mint a tényleges birtokbentartással nem igen juthat külsőleg kifejezésre. A birtokbavétel tehát a zálogjog szerzőjére nézve átruházás esetén felette fontos lehet. De a miként nem tekinthető kizártnak, hogy valaki egy 3-ik személy birtokában levő dologát zálogilag lekösse, pótolván az átadást, a dolog kikövetelésére való jogának átengedésével: úgy nem kívánható meg feltétlenül a zálogjog átruházásakor sem a zálogként lekötött tárgynak egyidejű átadása.

¹ Curia, 2107/902. (Jogáll. Dtára 1904. évf. 18. sz.)

Bár a zálogjog léte a biztosított követeléshez szorosan hozzátapad: a zálogilag biztosított követelést a zálogjog nélkül is át lehet ruházni. Megfordítva azonban nem, s a mondott átruházás is ilyenkor a kézi zálogjog megszűnését vonja maga után. Az ilyen csonka átruházást az átruházó ügyletnek világosan ki kell fejeznie, mert a vélelem a mondottak szerint a zálogjog átszállása mellett szól.

II. *Kényszerű zálogjog.* A kényszerű zálogjogok keletkezési alapja a hitelezőnek törvényen alapuló önhatalmu, vagy birói közbenjárás mellett érvényesített foglalás joga és bizonyos esetekben közvetlenül maga a törvény. E különböző keletkezési alapoknak megfelelőleg a kényszerű kézi zálogjog vagy a megengedett önsegély körébe tartozó *u. n. magánzálog*, vagy *birói zálog* vagy *törvényes zálog*.

1. *Magánzálog.* E kifejezéssel az Optk. 1321. §-ának terminológiája után azon lefoglalási, megzálogolási és visszatartási jogokat foglaljuk össze, melyeket a törvény az egyeseknek jogos önsegély czimén ad meg. Ide sorozhatók p. o. mezőrendőrségi törvényünk alapján a mezei lopáson, vagy mezei vagyon rongálásán ért egyéneknél talált lopott tárgyaknak vagy a rongálásra használt eszközöknek zálogul való lefoglalása, tilosban talált állatok behajtása (1894: XII. t.-cz. 84., 89., 90., 104—107. §§.);¹ továbbá: a munkaadó visszatartási joga a mezőgazdasági munkások által okozott kár értékének erejéig azok ingóságaira nézve (1898: II. t.-cz. 41. §.); erdei kártétel esetén az erdei zálogolás (állatbehajtás) (1879: XXX. t.-cz. 104. §.); a gazda zár alá vételi joga a cseléd ingóságaira (1876: XIII. t.-cz. 44. §.) stb. Mindezen esetekben a magánzálogolásnak célja csak a kárkövetelésnek előzetes biztosítása s a zálogjog érvényesítése hatósági utra tartozik.

2. *Birói zálog*, a birói végrehajtás során létesül, azzal, hogy a végrehajtó kérésére, a birói hatóság a végrehajtást szenvedő ingóságait lefoglalja, *illetőleg zálogilag összeírja*. „A foglalás azon időtől fogva, melyben az összeírás történt, az összeírott tárgyakra nézve zálogjogot ad.“ (Végrehajtási törvény 47. §. 2. bekezdés). A lefoglalt ingóságok birói zár alá vetteknek lesznek kinyilvánítva, de a bíróság kiküldött közege a végrehajtó kérelmére elrendelheti

¹ Ki nem váltás esetén a zálog tárgya 3 nap múlva a lefoglalástól a községi eljárásának adandó át. (U. ott.)

azoknak szoros zár alá vételét is, mely esetben a lefoglalt ingóságok zárgondnok kezelésére bizatnak. (74. §.). Bizonyos tárgyak, mint készpénz, arany- és ezüstművek, drágaságok, értékpapírok, — ha a végrehajtást szenvedő dolgoknak a követelés kielégítésére való fordítását ellenzi — birói letétbe kerülnek. (73. §.) — A birói zálogjog közelebbi szabályait egyébként a végrehajtási eljárásról szóló 1881: LX. t.-cz. (II. czim I. alatt 47 és következő §§.) foglalja magában.

Megjegyzendő, hogy zálogjogok közigazgatási végrehajtás során is keletkeznek. Pl. a közzadók behajtásának eszköze szintén az adóhátralékos összes ingó és ingatlan vagyona ellen intézhető zálogolás s az államnak, a lefoglalt javakból közigazgatási árverés útján való önkielégítése. (Lásd 1883: XLIV. t.-cz. A közzadók kezeléséről. 56. és köv. §§.).

3. *Törvényes zálogjog ingó dolgokon.* A törvényes zálogjog kifejezéssel a kényszerű zálogjog azon eseteit jelöljük meg, hol bizonyos s általa pontosan körülírt viszonyokban a zálogjogot közvetlenül maga a törvény létesíti. Tágabb értelemben magától érthetőleg minden zálogjog „törvényes“ ugyan, mert hiszen, ha a törvény el nem ismerné: az önkéntes zálogszerződéseknek sem lehetne joghatálya. Ha a megjelölés tehát nem is egészen pontos, a megszokottságnál fogva mégis eléggé kifejező.

A mondott értelemben veendő törvényes zálogjog eseteinek nevezetesebbjei a következők:

Törvényes zálogjoga van a bérbeadónak a kibérelt helyiségben levő s a bérlő birtokába nem tiltott módon jutott ingóságokra — *félévi* bérösszeg erejéig; a haszonbérbeadónak, a haszonbéri ingatlanon levő vagy ahhoz tartozó terményekre, gazdasági felszerelésre, lábas jószágokra, *egy évi* haszonbérösszeg erejéig. (1881: LX. t.-cz. 72. §.). A bérbe-, haszonbérbeadó törv. zálogjoga addig áll fenn, míg a zálog tárgyát képező ingók a bérlemény, haszonbérlemény területéről ki nem vitetnek. Ha azonban a záloghitelező zálogjogát biztosítási végrehajtás kérelmezésével és annak fogantatásával már érvényesítette: az ezutáni kivétel az illető ingókon való zálogjogát nem szünteti meg.¹

A törvényes zálogjog ezen esete megfelel az Optk. 1101.

¹ Kolozsv. T. 1909 G. 145/2. sz. — (Erd. J. K. II. 39. sz.)

§-ában a bér- és haszonbér biztosítására a „bevitt“ ingókon (illata) létesített törvényes zálogjognak.

Hogy a kérdéses ingóságok a bérlő-haszonbérlő tulajdonát képezik-e? nem jön figyelembe. Csak a tiltott módon birtokába jutott ingók tekintetében van kivétel. A törvényes zálogjog csak a bér, illetőleg haszonbérkövetelés biztosítására szolgál, másnemű, bár szintén az alapszerződésből származó követelésekre azonban nem és így a bér-, haszonbérösszeg kamatára és a bérkövetelés bírói érvényesítésével felmerült költségekre ki nem terjeszthető.¹ Ugyanez a törvényes zálogjog illeti meg a bérlőt az albérlővel szemben, utóbbinak oly ingóságai felett, melyek az albérleményben találhatók.²

Törvényes zálogjogot szerez továbbá a szállítmányozó a birtokában vagy rendelkezése alatt levő árukra, a szállítmányozási és fuvardíj, a költségek és kiadások és az árukra adott előlegezései erejéig (1875: XXXVII. t.-cz. 388. §.), a bizományos a bizományi árukra (amíg birtokában vannak), a költségei, bizományi díjak, előlegek, kölcsönök stb. erejéig (u. o. 379. §.), a fuvarozó a fuvardíj, vámok, fekbér stb. biztosítására a fuvarozott áruk felett (u. o. 411. §.) s a közraktári vállalat, díjai erejéig a közraktárban elhelyezett dolgokra nézve. (U. o. 438. §.).

Ugyancsak törvényes zálogjog illeti a munkásokat esedékes munkabéreik erejéig, a munkásvállalkozónak az ők közreműködésével megkeresett készpénz vagy terménybeli járandóságaira, továbbá annak munkaeszközeire és óvadékára (1899. évi XLII. t.-cz. 14. §.), az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelekébe tartozó szövetkezeteket saját tagjaik ellen fennálló követeléseik erejéig oly értelemben, hogy végrehajtás vagy csőd esetében minden más törvényes elsőbbséggel nem bíró avagy a szövetkezetbelépés után keletkezett követelést megelőzőleg a szövetkezet nyer vagyonbukott, illetőleg végrehajtást szenvedő tagjának összes ingó javaiból kielégítést. (1898. XXIII. t.-cz. 23. §.). — Ugyanezen jog illeti meg a központi hitelszövetkezetet is, a kötelekébe tartozó egyes szövetkezetek ellen (1898: XXIII. t.-cz. 65. §.) stb.

A törvényes zálogjog mondott fontosabb, s a nem említett kevésbé jelentős eseteiben is a zálogjog létezővé válik, azaz

¹ Kolozsv. T. 1909/3245. sz. (Erd. J. K. III. 6. sz.)

² Curia, 1905 jun. 15-én 3743. — (Judicat. III. 1194.)

megszereztetik *közvetlenül* a törvény rendelkezése folytán s végrehajtás esetén minden más követelést a kielégítés szempontjából s a jelzett keretek között megelőz.

III. *A kézi zálogjog terjedelme.* Tárgyilagos szempontból a kézi zálogjog kiterjed a zálog egészére, tehát növedékére, tartozékokra s a dolog polgári és természetes gyümölcseire egyaránt, amíg e mellékdolgok a zálog tárgyával kapcsolatban vannak, illetőleg azzal kapcsolatban lévőknek tekintendők. A kapcsolat megszüntekor, különösen a gyümölcsnél annak a separatio útján való önállósításával, a zálogi lekötés a volt mellékdolgokra és mellékjogokra nézve általában megszűnik. A követelésre való tekintettel a zálogjog nemcsak magára a főkövetelésre terjed ki, hanem biztosítására szolgál egyuttal a fentebb mondott kivételtől eltekintve (törv. zálogjognál) a törvényes vagy szerződéses kamatoknak, valamint mindazon költségeknek is, melyek a követelés beperesítése, a zálogtárgy eladása, az adós késedelme vagy vétke folytán a főkötelezettségben történt változások okán felmerültek.

107. §. *A kézi zálog hatálya és megszűnése.*

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 427. és köv. l.; Imling: Zálogjog cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 645—656. l.; Krainz: System stb. cz. m. I. k. 818. és köv. l.; Bozóky: Id. cz. m. 361. és köv. l.; Indokolás a ptkv. tervezetéhez. II. k. 610. és köv. l.

Abból a jogviszonyból folyólag, melyet a tulajdonos és a hitelező között a kézi zálogjog létesít, jogosítva van a hitelező a zálog birlalására mindaddig, amíg követelése teljesen kielégítve nincs. Ezért, aki őt a zálog birlalásában megzavarja vagy attól megfosztja, az ellen birtokkeresettel léphet fel. Még pedig vagy a zálog tulajdonosának jogán (lévén a hitelező csak birlaló) vagy saját jogán, miután a zálogvisszatartás iránti jognak ő a birtokosa. A zálog tulajdonosával szemben való jogviszonya egyébként a letéteményeséhez hasonló, amennyiben a zálogot a tulajdonos engedélye nélkül nem használhatja, minden kárért, mely azt saját hibájából — mulasztásai vagy cselekvényei okán éri — felelősséggel tartozik, de már nem az olyan kárért, melyet vis major vagy véletlen idézett elő. A záloghitelező birlalói minőség-

géből folyik továbbá, hogy saját zálogjogát ugyan tetszés szerint elzálogosíthatja — amiből alzálogjog keletkezik — de magát a dolgot a tulajdonos beleegyezése nélkül már nem zálogosíthatja el. Kézi zálognál önként érhetőleg nem igen jöhet létre az alzálog a dolog átadása nélkül s ezért a tulajdonos beleegyezése a legtöbb esetben okvetlenül szükséges lesz. Joga van továbbá a záloghitelezőnek gyümölcösöző dolog kézi zálogba adásánál a gyümölcsöket beszedni s azokat értékesíteni. Az így mutatkozó jövedelmek a követelésbe, illetőleg elsősorban a zálogilag biztosított követelés kamataiba beszámítandók. Erre nézve a felek ellenkező megállapodásra is léphetnek.

Ha a záloggal biztosított követelést az adós kötelemszerűen nem teljesíti, vagy egyáltalában semmit sem teljesít, beáll az az időpont, melyben a zálogjog „gyakorolhatóvá“ válik. A hitelező ehhez képest jogosítva van a zálogot eladni, illetőleg eladatni és a befolyt vételárból követelését kielégíteni. Amennyiben az eladási árból felesleg marad: ez az adóst illeti.¹

Ellenben, ha az adós fizet, vagy jövőbeli követelés biztosítására adott kézi zálognál, ha bizonyossá válik, hogy a követelés nem keletkezhetik: a zálogtárgya az adósnak, illetőleg az ő jogutódainak restituálandó.

A zálogtulajdonos jogi helyzetét a felsorolt hitelezői jogok szabják körül. A dolgán fennálló zálogjog, tulajdonjogát nagy mértékben korlátozta teszi ugyan, de az elidegenítésben vagy a dolog további s esetleg éppen zálogjogi terhelésében nem akadályozza. A hitelező érdekeit, a kézi zálog esetleges elidegenítése nem is érintheti, kivéve, ha lefoglalt dologról van szó, melyet a foglalásról nem tudva, szerez meg valaki. Ez esetben:

¹ Az a kérdés, hogy a zálog eladása mi módon eszközöltessék: nincs általánosan megoldva, de nem is az anyagi jog kérdése. A váltóhitelező kézi-zálogára vonatkozóan az 1876: XXVII. t.-cz. (váltó törv.) 106. §-a; végrehajtás során lezálogolt ingók eladására (birói zálog) az 1881: LX. t.-cz. 102—114., 116—120. §-ai; a keresk. ügyletekből eredt követelések biztosítására adott kézi zálogra a keresk. törv. (1875: XXXVII. t.-cz.) 305. § a; a nyilv. zálogintézetek zálogjogának gyakorlására az 1881: XIV. t.-cz. 15—21. §-ai az irányadók. Egyéb esetekre törvényeinkben nincs rendelkezés s így — mint Imling id. cz. m. 652. lapon jelzi — a hitelezőnek csak a peres út marad fenn, hogy a marasztaló ítélet alapján a végrehajtást a zálogra intézze. Az önhatalmu eladás mindenesetre ki van zárva.

ugyanis, a jóhiszemű szerző a dolgot a zálogjogtól mentesen szerzi meg.¹ A dologra később engedett zálogjogok pedig csak annyiban érvényesülhetnek, amennyiben a korábban szerzettnék sérelmére nem szolgálnak. A később szerzett zálogjog ugyan azért teljes hatályú zálogjog, de a kielégítés szempontjából rangban a korábbi után következik s így csak annyiban nyerhet kielégítést, amennyiben az első záloghitelező kielégítése után valami még fenmarad. Az Optk. 462. §-a nyomán (melynek a kézi zálogra kiterjesztését a belső ratio indokolja), hazai jogunkban is elfogadottnak lehet mondani azt a szabályt, hogy a későbbi rangsoru záloghitelező a korábbinak követelését magához válthatja (jus offerendi), s így a zálog értékesítésének az ő érdekeit inkább kielégítő módját, illetőleg annak lehetőségét magának biztosíthatja.

Valamely dolgon azonban egyszerre úgy is állhat fenn több zálogjog, hogy azok rangsora *egyenlő*. Az egyenlő rangsoru záloghitelezők esetleg közösségben is állhatnak egymással, pl. ha többen együttesen öröklik a zálogjogot, mikor is voltaképi *collisio jogaik* között nincs, vagy ha van is, az eleve megoldást nyert a köztük fenforgó viszonyban. Ha ez nem áll: úgy a zálogjogok összeütközését az fogja eldönteni, hogy melyik hitelező van a zálognak birlalatában?

Ha a záloghitelező a maga zálogjogát a tulajdonos tudta és beleegyezése mellett zálogul szintén lekötötte: alzálogjog jön létre, amely a zálogtulajdonos helyzetét annyiban megváltoztatja, hogy tartozását az alzálogosnak a záloghitelező elleni követelése erejéig az alzálogos kezeihez kell lefizetnie. Maga az alzáloghitelező a zálogból *közvetlenül* nem nyerhet kielégítést, mert jogának tárgya *nem ez*, hanem a főzáloghitelezőt megillető *zálogjog*. Megelőzőleg tehát a főzáloghitelező követelésének értékesítését vagy a főzálogjognak reá leendő átruházását kell követelnie, hogy közvetlenül a zálogtulajdonos ellen fordulhasson.

Megszűnik a kézi zálogjog, a záloghitelező nyílt vagy hallgatag² lemondása; a zálogjog *megsemmisülése* és a zálogjognak s a zálog tulajdonának egy személyben való *egyesülése* (*confusio*) következtében. Saját dolgán senkinek sem lehet „zálogjoga“, amint ez annak helyén mondva volt. Megszűnik továbbá a zálogjog

¹ C u r i a, 1902 máj. 1. I. G. 678. (Judicat. I. 73.)

² Hallgatag pl. a lemondás, ha a zálog visszaadatik.

accessorius természetéből folyólag akkor, ha létalapja a követelés, melyet biztosítani hivatva volt: kiesett, azaz teljesen és tökéletesen megszűnt¹ és *megszűnik* végül akkor, midőn célját a ki-gyakorlással, vagyis a zálogon való kielégítés megtörténtével elérte.

108. §. *A követelési jogok és értékpapírok zálogbaadásáról különösen.*

Irodalmi utalások. Lásd az előbbi 107. §-nál.

Röviden jelezve volt annak helyén, hogy zálogjognak nemcsak dolgok, hanem jogok is lehetnek tárgyai, amennyiben természetük az elzálogosítást ki nem zárja, Ahhoz pedig, hogy zálogjognak jog szolgáljon tárgyául, az szükséges, miszerint a kérdéses jog átruházható legyen, vagy ha átruházhatatlan is, de legalább olyan, melynek gyakorlása, gazdasági kihasználása harmadik személyeknek átengedhető. A zálogul alkalmas jogok egy része, mint tlvileg bekebelezhető természetű jog, a kézi zálog köréből kiesik s csak a telekkönyvön alapuló jelzálognak képezheti tárgyát. A kézi záloghoz hasonló elbánásban főleg a különböző pénz vagy egyéb dolog adására irányuló követelési jogok részesülnek, melyek felett a kézi zálogjog megszerzése annyiban módosul, hogy az csak symbolicus átadással, ami alatt rendszeren a követelésről szóló okirat átadása értendő,² illetőleg, ha okirat nincs, az adósnak az elzálogosításról való értesítése útján fogatosítottatik. Mindenesetre felette fontos, hogy a követelés elzálogosított volta, legalább a lehetőség körén belől felismerhető legyen, különben a zálogjog 3-ik jóhiszemű személyekkel szem-

¹ Bpesti T. 1908 szept. 2. G. 268. sz. „Ha valaki egy 3-ik elleni követelését zálogosítja el és azt e célból a hitelezőjének engedményezi: az engedménynek joghatálya a záloggal biztosított követelés megszűntével szintén megszűnik, minek folytán az engedményezett adós, ha erről tudomást szerzett — a záloghitelezőnek többé nem fizethet.“ (Egyet. Dtár II. 357.)

² Az okiratátadás tehát nem okvetlen szükséges, habár ajánlatos. Önként érthetőleg az oly követelések zálogbaadásánál, mely követelések érvényesítése a róluk kiállított okirat birtoklásától van feltételezve (pl. váltó, előmutatóra szóló papír, betéti könyv stb.) az okirat átadása mellözhetlen.

ben volna kiszolgáltatva. Ennek megelőzése végett az adós értesítésére van szükség.

A követelésen létesített zálogjog az által gyakorolható, hogy a zálogos hitelező a követelést — annak lejártával — esetleg per útján is felhajthatja s abból magát saját biztosított követelésének lejártakor kielégítheti. Amennyiben pedig a zálogilag biztosított követelés hamarabb jár le, semmint a zálogul lekötött követelési jog: a hitelező, mint akármely más kézi zálognál, a követelésnek birói árverés útján leendő eladását kieszközölheti.

Értékpapírok zálogul való lekötésénél is tulajdonképen az azokban kifejezett követelés adatik zálogba. A bemutatóra szóló értékpapírokban az egyszerű zálogképen való átadás, a névre szóló, de hátirattal átruházható papírokon pedig az átadáson kívül a záloghitelezőre szóló hátirati átruházás is szükséges.

Az értékpapírokon való zálogjog kigyakorlása, ha a zálogjog az általános magánjog körében kötött ügyletből eredt, ép úgy mint a kézi zálog rendes eseteiben keresettel, birói uton eszközözendő. Kereskedelmi, vagy váltói ügyletekből eredő zálogjogoknál ellenben (ha írásbeli szerződés létezik) a zálogjog érvényesítése az idevonatkozó speciális törvények szerint, nem kereset útján, hanem egyszerűen az illetékes bírósághoz a zálog eladása iránt intézendő kéressel, esetleg e nélkül is — önhatalmulag történik. (Lásd 1875: XXXVII. t.-cz. 305—306. §§.; 1876: XXVII. t.-cz. 106. §.).

XLIX. FEJEZET.

A jelzálogjog.

109. §. A jelzálogjogról általában.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 432—437. l.; Herczegh: Dologbeli és kötelmi jog cz. m. 110. és köv. l.; Imling K.: Zálogjog cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. kötetében) 567—672. l.; Imling—Zlinszky: A magyar telekkönyvi jog cz. m. (VI. kiad.) 124. és köv. l.; Exner Adolf: Das österr. Hypothekenrecht cz. m. Wien, 1876.; Indokolás a m. ptkv. tervezetéhez II. k. 656. és köv. l.

A jelzálogjog a zálogjognak az a faja, melyet telekkönyvi bejegyzéssel lehet szerezni, aminek következtében tárgya telek-

könyvi ingatlan s azok a zálogi lekötésre alkalmas jogok lehetnek, melyeknek a telekkönyvekben való kitüntetése meg van engedve. Jogi természetének alapvonásaiban a jelzálogjog mitsem különbözik a kézi zálogjogtól és miként az, ugy ez is a tulajdon terheltiségének egyik esetét, avagy ha jog a tárgya, e jognak nagyfoku korlátozását jelenti. Eltér azonban a kézi zálogjogtól különösen a zálogjogok amaz általános jellegzetessége tekintetében, mely szerint minden zálogjog valamely követelés accessoriumaképp lévén tekintendő: léte e követeléssel a legszorosabb kapcsolatban áll. E tétel, melynek horderejét annak helyén vizsgáltuk, a jelzálogjognál a telekkönyvi intézménnyel való összefüggése révén, jelentékenyen meggyengül, illetőleg egyenesen átöretik. A jelzálogjog a telekkönyvön alapul s ezzel nagyban függetlenítve van attól a követeléstől, melynek biztosítására létesített. Jogérvényes követelés nélkül ugyan nem keletkezhetik, de ha már „keletkezett“, csak azért, mert a telekkönyvbe be van jegyezve, a követelés *nélkül* is megállhat. — Más kérdés, hogy az olyan jelzálogjog, melynek szülőoka — a követelés — már megszűnt, illetőleg eredeti semmiség okán fenn nem áll: megtámadható-e és ha igen, mennyiben? Megtámadhatósága esetén is azonban a jelzálogjog, amíg törölve nincs, vagy a törlési kereset elévülésével már nem is törölhető: érvényesen fennállónak tekintetik.

Lényeges különbség áll fenn jelzálogjog és kézi zálogjog között jogforrási szempontból. Míg utóbbira nézve az Optk.-nek tételes hatálya nincs, addig jelzálogjognál az orszb. ért. fentartása értelmében a törvénykönyvnek a jelzálogot illető rendelkezései, amennyiben a telekkönyvi rendelettel is kapcsolatban állanak, feltétlenül irányadók.

Jelzálognak tárgya első sorban a forgalmiképességgel bíró telekkönyvi ingatlan, mely a telekkönyvi rendszer specialitási elve alapján telekkönyvi *jószágtestekké* van alakítva. A jelzálog tárgyaúl tehát precize kifejezve nem az „ingatlan dolog“, mint ilyen, hanem a telekkönyvi jószágtest szolgál.¹ Egyes ingatlan-ré-

¹ Régi jogunkban az ingatlanok tekintetében a zálogjog a kézizálog módjára létesült. Sőt a zálogjog rendes alakja az ingatlanoknak tulnyomó jelentősége okán épen az u. n. „zálogbirtok“ volt. A zálogbirtokot az 1852. évi ösiségi nyiltparancs eltörölte, s záros határidőt tűzött ki, az akkor fennálló zálogbirtokok visszaváltására. A telekkönyvi felvételek alkalmával az egyes elzálogított

szekre, mint pl. egy dülőre, rétre stb. jelzálogjog csak annyiban szerezhető, amennyiben azok egymaguk külön telekkönyvi jószágtestet képeznek, vagy valamely jószágtestből lejegyeztetvén, új jószágtestté alakíttatnak. Tekintettel azonban arra, hogy egy és ugyanazon jószágtestre meghatározott eszmei hányadok szerint többen is lehetnek tulajdonosokul bekebelezve: az ily eszmei hányadokra jelzálogjog már szerezhető (telekkönyvi rts. 57. §.), a hányadok egyes részére ellenben soha.

Tárgya lehet továbbá a jelzálogjognak az ingatlan még el nem választott, függő *gyümölcse*, még pedig nemcsak abban az értelemben, hogy az ingatlan állagára szerzett jelzálogjog ipso jure a még el nem választott gyümölcsökre is kiterjed, hanem az ingatlanon fekvő jelzálogjogtól függetlenül is. (Telekk. rts. 130. §. b). 1881: LX. t.-cz. 211. §.).¹ Az idézett forráshelyek ugyan csak „jövedelmet“, „haszonélvezetet“ említenek, de ez meg fogalmilag éppen a gyümölcsszedés jogosultságát jelenti. Az ingatlan gyümölcsei alatt egyaránt értünk természetes és polgári gyümölcsöket (bér, haszonbér).

A gyümölcsre szerzett jelzálogjog nem mentes minden controvertiától. A telekkönyvi rts. 57. §-a t. i. valamely dolog egyes részeit a külön zálogjog szerezhete alól apodictice kizárja. Már pedig a még függő gyümölcs az ingatlanak „alkatrésze“. Erre való figyelemmel a gyümölcsre bejegyzett jelzálogjogot tulajdonkép nem is lehet egészen *különálló*, hanem csak olyan és egyébként szintén magára az ingatlanra vonatkozó jelzálogjogként fel fogni, mely az állagra bejegyzett jelzálogjogtól *tartalmilag*, a ki-

ingatlanok a tényleges birtoklás alapján a zálogbirtokosok nevére lettek ugyan felvéve, de az elzálogítók zálogvisszaváltási jogukat tulajdoni korlátozásképen a telekkönybe bizonyos záros határidő alatt bejegyeztethették. A visszaváltás jogának joghatálya ezzel minden további telekkönyvi szerzőkkel szemben is biztosított.

¹ Az osztrák jogban a kérdés az Optk. 457. §. következő mondata miatt, hogy: „Ha tehát valamely adós, jószágát a hitelezőnek és egy másiknak utóbb annak hasznait zálogítja el, ezen az utóbbi elzálogítás csak a már elkülönített és beszédett hasznokra nézve hatályos“ — vitás. Nagybárá igenlőleg oldják meg a kérdést, vagy azzal a constructióval, hogy a jelzálogjog bekebelezése a jószág terméseire nem más, mint a termények zálogkép leendő átadásának követelésére való személyes jog, mely a bejegyzés folytán absolut hatályt nyer. (Unger: Id. cz. m. I. k. 423. l.; Krainz: Id. cz. m. I. k. 769. l.)

elégítés (érvényesítés) módja tekintetében különbözik; különbözik nevezetesebben abban, hogy a gyümölcsre bekebelezett jelzálogjog az ingatlant terheli ugyan, de a hitelező a kielégítés szempontjából az ingatlan gyümölcsre, hasznaira van korlátozva.¹

Jelzálogjog tárgyául szolgálhatnak végül a telekkönyvbe bejegyzett s az ingatlant terhelő jogok, bár nem kivétel nélkül. Minden zálogjog ugyanis eventualiter a zálogtárgy elidegenítését jelenti, jelzálogjog sem szerezhető tehát oly jogon, melynek elidegeníthetése ki van zárva. Ehhez képest: nem lehet jelzálogjog tárgya a *személyes szolgálat*, mert átruházhatatlan, de már a haszonélvezet személyes szolgálma alapján gyakorolható haszonélvezeti jog igen, hiszen az, mint annak helyén mondván volt, bérbeadás útján is értékesíthető. Semmi vonatkozásban sem létesülhet ellenben a jelzálogjog pl. a dologhasználat személyes szolgálmán. — Nem alkalmas tárgya jelzálogjognak a telki szolgálat sem, mert a telektől elválasztható nem lévén, egy rája vonatkozó jelzálogjog csak úgy volna érvényesíthető, ha egyuttal magára a telekre is vonatkoznék. A vissza- és elővásárlási jogok, melyek telekkönyvi kitüntetés is nyerhetnek, legszorosabban személyhez kötött jellegüknél fogva, jelzálogjog tárgyául hasonlóképp nem szolgálhatnak; ép így nem egy bekebelezett haszonbérleti jog.²

A telekkv. bejegyezhető többi jogokra jelzálogjogot lehet szerezni. Így nevezetesen jelzálogjog tárgyát képezheti egy már bejegyzett jelzálogjog, melynek zálogi lekötése *alzálogot* létesít (Optk. 454. §.; 1881: LX. t.-cz. 75. §.), a telki teherjogok és a haszonélvezet, amennyiben nem személyes szolgálat alakjában áll fenn. (1881: LX. t.-cz. 208—210. §§.).

110. §. A jelzálogjog megszerzése.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 437. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 672—694 l.; Imling—Zlinszky: Id. cz. m. 130. és köv. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 791. és köv. l.; Exner: Id. cz. m. II. k. 19—31. §§.; Stubenrauch: Commentar stb. cz. id. m. I. k. 615. és köv. l.

A jelzálogjog telekkv. alapuló idegen dologbeli jog lévén,

¹ Imling: Zálogjog (a Fodor-féle magánjog II. k.) 666. lap.

² M. V á s á r h. T. 1908 máj. 6-án 1131. sz. (Egyet. Dtár II. 300.)

megszerzéshez a *telekkönyvbe való bekebelezés szükséges*. (Optk. 451. §.). A bekebelezés előfeltételei általánosságban azonosak minden más telekkönyvi jog bekebelezésének előfeltételeivel; eltérés a jelzálogjognál csak annyiban áll fenn, amennyiben a közös alapelvek érvényesülési módja a zálogjog különös természetéből következően többé-kevésbé változik.

I. *Jelzálogos követelés és jogczim*. A jelzálogjog bekebelezhetése feltételezi elsősorban a jelzálogilag biztosítható követelés létét. E követelés a jelzálogszerzés *jogczimét* adja s ép úgy, mint a kézi zálognál a felek akaratában (szerződésben, végrendeletben) bírói ítéleten vagy a törvény rendelkezésén alapulhat. A *pignus voluntarium* és *pignus necessarium* módjára tehát itt is különbség tehető *hypotheca voluntaria* és *hypotheca necessaria* között. Nemkülönben a jelzálog megszerzése is lehet *constitutiv*, mikor új, még eddig nem létezett jelzálogjogot szerzünk és *translativ*, holott is a már fennálló jelzálogjogot szerzi meg valaki átruházás folytán.¹ A jelzálogilag biztosítható követelésnek fenforgónak kell lennie.

E szabály alól azonban van kivétel; a tlkvi rts. 65. §-ának 2-ik és 3-ik bekezdése példakép e kivételek leggyakoribb eseteit sorolja fel. „Ha oly követelések, melyek valamely adott váltó, vagy áruhitelből, valamely elvállalt pénztár, vagy más ügyvezetésből, vagy valamely szerződés nem teljesítése esetére szavatosság vagy kárpótlás cziméből *származhatnak*, jelzálogilag biztosítandók: azon okiratban, melyre a bekebelezésnek történnie kell, előadandó azon legmagasb összeg, ameddig a hitel vagy kezesség terjedjen.“ Tehát a jövőbeli követelésnek legalább bizonyos tárgyi alapja² kell, hogy legyen s csak úgy általánosságban pl. jövőben esetleg felveendő kölcsönre előre zálogjogot engedni már nem lehet.³

A jelzáloggal biztosítandó követelésnek számszerűen meg-

¹ A jelzálogjog átruházásáról szól az alább következő 113. §.

² Egy fennforgó jogviszony, melyből valószínűség szerint támadhat követelés. Pl. ha valaki, vagyonkezelői megbízást nyer, a megbízó bizonyos óvadéki összeg erejéig a megbízott ingatlan vagyonára előre bekebelezhető zálogjogát, netaláni hűtlen vagyonkezelésből keletkező kártérítési követelésének biztosítására (u. n. biztosítéki jelzálogjog: Cautionshypothek.)

³ L. 461. l. 1. jzet.

határozott pénzösszegre kell szólnia (tlkvi rts. 64., 65. §§. 1. bek.). Ha a követelés tárgya egyéb, a jelzálogi biztosítás csak úgy foghat helyet, ha értéke előbb pénzben meghatározatik, mely esetben a követelés a pénzbeli érték erejéig bejegyzett jelzálogjoggal közvetett biztosításban részesül. A számszerű meghatározás az esetleg keletkező követelések jelzálogi biztosításánál egy bizonyos *maximalis* pénzösszeg megjelölésével is történhetik (telekkönyvi rts. 65. §. 2. bek.), mikor is a netaláni zálogi kielégítés mértéke a maximalis értéket túl nem haladhatja.

Mindezen előfeltételek igazolásáról a követelésről szóló okirat szolgál, mely a telekkönyvi bejegyzésnek a telekkönyvi rendtartás szerint a legközvetlenebb alapja. Az okirat foglalja magában a jelzálogjog szerzésének czimét. Kül- és belkellékeit telekkönyvi rendeletünk a többi dologi jogok bejegyeztetésére alkalmas okiratok kellékeivel együttesen határozza meg s az okiratnak e kellékek szempontjából való gondos megvizsgálását a telekkönyvi hatóság feladatává teszi (telekkönyvi rts. 127. §.)¹ Különösen is kiemelendő azonban, hogy az okiratnak a *clausula intabulandi*-t okvetlenül tartalmaznia kell, valamint a *causa debendi*-nek, azaz a jelzálogjog megszerzésére vontkozó jogalapnak is pontosan kitüntetve kell lennie, mert ellenkező esetben, ha tehát pl. a követelés nyilván érvénytelen, az okirat a jelzálogjog bekebelezésére alkalmatlanná lesz. (Telekkönyvi rts. 69., 81. §§. b.) Kivételt képeznek a *causa debendi* kitüntetésének szabálya alól azok a bekebelezésre szintén alkalmas okiratok, melyeknél a követelés, illetőleg kötelezettség minden jogalaptól függetlenül magán az okiraton alapszik. Ilyenek a váltó, s a kereskedelmi utalvány. Ezen okiratoknak joghatálya t. i. különleges törvények szerint ítélendő meg.

A jelzálogszerzés jogcíme eredetét nemcsak az adós és hi-

¹ A telekkönyvi hatóságnak kell tehát „a kérelem alapját — nemkülönben az előterjesztett okiratok — belkellékeit“ vizsgálat alá venni s a telekkönyvi rendtartás 69. §-a szerint „oly okiratokra, melyekben a követelésnek nyilván érvénytelen jogalapja foglaltatik, vagy amelyek tudomás szerint kiskoru vagy gondnokság alatt álló személyek vagy képviselőik által a kiszabott bírói jóváhagyás nélkül, vagy községek avagy közigazgatás alatt álló alapítványok és pénzlapok nevében az erre hivatott hatóság szükséges jóváhagyása nélkül adattak ki, bekebelezés vagy előjegyzés nem történhetik.“

telező közötti zálog iránti szerződésből, hanem végrendeletből is veheti. A végrendeleti jelzálogczim formája a hagyomány rendelés és a hagyományosnak a hagyomány jelzálogi biztosítására való feljogosítása. (Optk. 450. §.)

Czimül szolgálhat végül a jelzálogjog szerzésére birói ítélet és közvetlenül maga a törv. rendelkezése is. E két utóbbi esetben a jelzálogjog „kényszerű jelzálogjog“ lesz, mert nem ered a felek egybehangzó akaratából, sőt keletkezése egyenesen annak akaratára ellen való, akivel szemben a jelzálogi biztosítás helyt fog.

Közelebbről véve figyelembe a kényszerű jelzálogjog egyes eseteit, ami első sorban a birói ítéleten alapuló „birói jelzálog“-ot illeti: oly esetekben adhat az, a jelzálogjog bekebelezés útján való megszerzésére jogczimet, midőn valamely birói uton érvényesített követelés jelzálogi biztosítását a megtagadott bekebelezési engedély helyett a telekkönyvi hatóság a marasztaló ítélet alapján eszközli.

A törvényen alapuló jelzálogjogok megszerzéséhez sem az adós bekebelezési engedélye, sem a követelés birói megállapítása nem szükséges, sőt a törvényes jelzálogjog tisztán magánjogias esetekben a jelzálogjog bekebelezve sincs, mégis érvényesíthető. Ilyen törvényes jelzálogjogot szerez a valamely elárverezett ingatlanon bekebelezett bérleti, haszonbérleti jogok jogosítottja az általa támasztható kárkövetelések erejéig, amennyiben az árveréssel a bérlet, haszonbérlet megszűnik. A befolyt vételárból t. i. e kárkövetelések úgy elégíttetnek ki, mintha a bérleti, haszonbérleti jog rangsorában jelzálogokként volnának bejegyezve. Hasonló intézkedést teszen a törvény az árveréskor fenn nem tartott szolgalmak és egyéb bejegyzett kikötmények pénzbeli egyenértéke tekintetében. (1881: LX. t.-cz. 181., 191. §§. Optk. 1121. §.).

A törv. jelzálogjognak jogunk más és nem annyira magánjogi, mint inkább közjogi és szociális színezetű eseteit is ismeri. Nevezetesen szociális íze van annak a törvényes jelzálogjognak, azaz jelzálogszerűen kielégítendő követelésnek, mely az 1898: II. t.-cz. 45. §-a alapján a mezőgazdasági munkásokat, az ingatlan végrehajtási eljárásának esetén a befolyt vételáron megilleti, az ingatlanra vonatkozóan kötött munkaszerződésekből eredő igényeik biztosítása végett. További esetek: a végrehajtásilag elárverezett ingatlant közvetlenül terhelő állami és községi adók, amennyiben

az árveréstől visszaszámítva 3 évnél nem régebbiek (1883: XLIV. t.-cz. 88. §.); az 1881: XXXIV. t.-cz. 39. §. szerint elsőbbséggel bíró s 2 évnél nem régibb illetékek; a szőlődézsma, urbéri és más hasonló természetű váltásösszegek (1868: XXIX.; 1871: LIII. t.-cz. 46. sz. t. ü. döntv.); továbbá a vizszabályozási tartozások 3 évnél nem régebbi részletei (1879: XXXIV. t.-cz.); a végrehajthatónak az árverés hirdetése és foganatosítása körül felmerült s biróilag megállapított költségei, továbbá a sorrendi tárgyalás bélyegköltségei, az ismeretlen hitelezők képviselőjére rendelt gondnok sorrendi tárgyalási díja és a zárgondnoki költségek és díjak, akár voltak bekebelezve, akár nem,¹ mint privilegizált jelzálogok nyernek a többi jelzálogos hitelezők előtt kielégítést.²

A felsorolt közjogi színezetű törvényes jelzálogjogok, mivel a magánjog szabályozási köréből, a kielégítéstől eltekintve, minden más vonatkozásukban ki vannak vonva, valóságos jelzálogjogoknak nem tekinthetők. A jelzálogjog alapelvét, mindenesetre központjában veri át e jelzálogjogok mindegyike ott, hol telekkönyvi kitüntetés nélkül is fennállónak kell azokat tekintenünk („hypotheca tacita legalis“).

II. *Telekkönyvi előző.* A jelzálogjog tlkvi megszerzésének a jogcímet adó követelés — alapuljon az szerződésen, bírói ítéleten vagy közvetlenül a törvényen — még csak az egyik előfeltétele. Mint minden származékos jogszerzésnél, úgy itt is megkívántatik a telekkönyvi előző (auctor) kelléke, vagyis az, hogy aki a jelzálogjog bekebelezését megengedi, illetőleg aki ellen a bekebelezés szól, mint tulajdonos a telekkönyvben be legyen jegyezve vagy legalább egyidejűleg bejegyeztessék. (Telekkönyvi rts. 71. §.) Ez a szabály önként érthetőleg az alzálogjog szerzésére nézve is áll, holott az alzálogjogot engedő hitelező jelzálogjogának kell a telekkönyvben kitüntetve lennie.

Az auctor kellékének jelentősége a „nemo plus juris“ stb. féle elv alkalmazásában nyilvánul. Így: Ha a jelzálogjog csak

¹ Önként érthetőleg a legutóbb említett esetekben bekebelezésről nem is lehet szó.

² A törvényes jelzálogjog felsorolt eseteire v. ö. 1881: LX. t.-cz. 189. §. Curia 1908 jun. 5-én 6313/907. sz. „Cseléd magánjogi igénye tárgyában hozott rendörkapitánysági határozat alapján helye van zálogjog előjegyzésének“. (Egyet. Dtár II. 279.)

még előjegyzett telekkönyvi tulajdonos, vagy alzálog esetén, előjegyzett jelzálogos hitelező ellen szereztetett meg: hatálya bekebeleztetése daczára is feltételes, t. i. az előjegyzés utólagos igazolásától függő és a telekkönyvi jogot engedélyező igazolásának elmaradása esetén az előjegyzéssel együtt töröltetik. (Telekkönyvi rts. 75. §.) Ugyancsak az auctor hiányából vagyis inkább az auctor korlátozottságából következik, hogy valamely ingatlan állagára időleges tulajdonossal (pl. hitbizományi birtokossal)¹ szemben jelzálogjogot bekebelezni nem lehet, mert az időleges tulajdonos az elidegenítési tilalom által korlátozva lévén, eventualiter elidegenítést jelentő jogot — mint amilyen a zálogjog — nem engedélyezhet.² A bontó feltétellel bekebelezett tulajdonossal szemben azonban a jelzálogjog szerezhetését már nincs ok kizárni,³ mert a feltétel bekövetkezése el is maradhat, a tulajdonos joga tehát csak bizonytalan. Az időleges tulajdonossal szemben is helye lehet jelzálogjognak az ideiglenes tulajdonában álló ingatlan haszonélvezetére, gyümölcsseire és hasznaira nézve.

Az auctor kellékéből következik, hogy aki a telekkönyvbe eredetileg érvénytelenül került be, *mindazokkal* együtt, kiknek *zálogjogokat* engedett, jogának törlést eltérni tartozik. Az így eredetileg érvénytelenül — auctor teljes hiányában — keletkezett jelzálogjogok jóhiszemű szerzőit azonban a jog éppen úgy védelmébe veszi a törlési kereset megindításának velök szemben való

¹ Időleges tulajdon áll fenn a hitbizományi helyettesítés, utóörökös nevezés esetén is.

² Curia 74. sz. t. ü. döntv. „Oly esetekben, midőn valamely ingatlan tulajdonjogának akár hagyatéki bírósági átadó végzés, akár szerződés alapján történt átruházásával kapcsolatosan és a tulajdonjog telekkönyvi bejegyzésével egyidejűleg harmadik személynek vagy magának az átruházónak az átruházott ingatlanra vonatkozó és a telekkönyvben kitüntetett igénye biztosítására jegyztetett föl az elidegenítési vagy terhelési tilalom, illetőleg amennyiben ez, ily feljegyzés nélkül is már magában a bejegyzés tárgyának jogi természetében befoglaltatik, az ingatlan állagára a zálogjog bejegyzése sem végrehajtás útján, sem ezenkívül és pedig a tilalom kitörlésének, illetőleg megszüntének időpontjától kezdődő joghatálylyal sem rendelhető el.“ A 81. sz. t. ü. döntvény szintén hasonló értelemben tiltja el a végreh. zálogjog bekebelezését az elid. és terhelési tilalom alatt álló kath. egyházi tulajdont képező ingatlanra. (Egyet. Dtár II. 221.)

³ Miként ez pl. Imling teszi. (Zálogjog a Fodor-féle magánjog II. köt. 678. lap.)

rövid határidejével, mint a tulajdonjog telekkönyvben bizó megszerzőiről szólva, annak helyén láttuk.¹ (Lásd 89. §.).

Nemkülönben, ha valaki érvénytelenül bekebelezett jelzalogos hitelezőtől jóhiszeműen alzálogot szerzett: úgy az ő javára is áll a tétel, hogy joga kitörlésére a keresetet csak az érvénytelen bejegyzéstől számított 3 év alatt lehet megindítani.

Kivételesen helye lehet jelzálogjog bekebelezésének örökösödés esetén az örökössel szemben, habár a telekkönyvben nem az örökös, hanem még mindig az elhunyt örökhagyó neve szerepel tulajdonosként. (Telekkönyvi rts 74. §.). Örökösödési jogunk szerint az örökös a hagyaték tulajdonát az örökség megnyíltakor ipso jure azonnal megszerzi, miből következően az auctor kelléke anyagi jogi szempontból voltaképp az ilyen jelzálogjogszerzésnél is megvan, csak hogy a telekkönyv ezt az auctorságot, amíg az örökös bejegyezve nincs, nem tanúsítja. Az örökös hitelezői az ilyen jelzálogi bekebelezéseket azonnal kérhetik, mihelyt az örökös bármely ténye által jelét adta, hogy az örökséget elfogadja, vagy ha igazoltatik, hogy örökösi minősége az ingatlanokra nézve vélelmezendő. Az erdélyi telekkönyvi rts 74. §-a szerint az öröklés megnyílásakor az örökös elleni követelések jelzálogi biztosítása azonnal eszközölhető.

Az örökös ellen — bekebeleztetése előtt — szerzett zálogjog, joghatály tekintetében függőben marad mindaddig, míg az örökös a hagyatéki ingatlanra tényleg be nem lesz kebelezve s maga a jelzálogi bekebelezés is „csak azon fentartással engedtetik meg, hogy az a hagyaték tárgyalásánál előforduló igényekre nézve sérelmes ne legyen.“ (Telekkönyvi rts 74. §.). Ha pedig az örökös örökrészét esetleg nem az ingatlanból, hanem egyéb hagyatéki javakból kapja ki: a bejegyzett jelzálogjog hatályát veszti és törlendő.²

Auctor nélkül nyernek jelzálogjogot a közadó- és illeték-hátralékok, melyek akkor is jelzálogjogok gyanánt elégítettnek ki, — mint láttuk — ha bekebelezve nincsenek is. E kivételnek háttere és oka azonban már éppen nem magánjogi jellegű.

¹ A törlési kereset rövid 3 éves elévülése a már meg nem támadható jóhiszemű szerző részén a jelzálogjog tilkvi elbirtoklására vezet.

² V. ö. a mondottakat az 1881: LX. t.-cz. 138. §-ának rendelkezésével is, és Curia 1886 május 21-iki 34. sz. t. ü. döntv.

III. A *jelzálogjog bekebelezése és előjegyzése*. A jelzálogjog bekebelezése a tkvi eljárás szabályai értelmében az érdekelt felek az adós vagy hitelező előterjesztett kérelmére az illető telekjegyzőkönyv vagy telekkönyvi betét C lapján eszközözendő.

Három esetben a jelzálogjog bekebelezését kérő hitelező, ha adósa a telekkönyvben mint tulajdonos bejegyezve nincs, egyidejűleg az adós tulajdonjogának bekebelezését is kérheti. Ezek az esetek: az 1881: LX. t.-cz. 138. §-a alapján, ha a hitelező a végrehajtást szenvedő még be nem jegyzett örökös ellen a telekkönyvi rts 74. §-ához képest végrehajtási zálogjogot nyert; a telekkönyvi rts 120. §. c) szerint, továbbá, ha az, kire valamely ingatlan vagy telekkönyvi jog telekkönyvön kívül átruházott — erre, valamely hitelezőnek zálog- vagy alzálogjogot engedett, mikor is a hitelező az elzálogított telekkönyvi bekebelezését saját követelésének jelzálogi biztosításával együtt kérheti és végül az 1881: LX. t.-cz. 132. §. alapján, ha a végrehajtást szenvedőnek készpénzbeli követelés behajtása végett valamely s ingatlan vagyponra élők közti jogügyletben szerzett jogát foglalták le: mikor is a bíróság a végrehajtató hitelezőt végzésileg feljogosítja a lefoglalt jog érvényesítésére s így annak a végrehajtást szenvedő javára leendő *bekebelezetelésére* is.

Ha a jelzálogra czimmal bíró hitelező oly okiratot nem tud felmutatni, melyre a telekkönyvi hatóság a bekebelezést elrendelhetné, helyt foghat a jelzálog *előjegyzése* is. Az előjegyzésre alkalmas okirat kellékei (telekkönyvi rts 87. §. és köv.) ugyanazok, mint a tulajdonjog előjegyzésénél; ugyanaz az előjegyzéshez kötött joghatály s az előjegyzés igazolására vonatkozó szabályozás. — Kiemelendő különösen is, hogy míg a jelzálogjog bekebelezésének fontos előfeltétele, miszerint a producált okirat a causa debendi-t (a biztosítandó követelés jogalapját) kitüntesse: addig az előjegyzésnél ez a kívánalom, tekintettel arra, hogy az igazolásnál a jogalap kimutatása ugy sem maradhat el, elesik.

111. §. A jelzálogjog terjedelme.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 449. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) (711—717. l.; Zlinszky—Imling: Id. cz. m. 140—142. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 773. és

köv. l.; Bozóky: Id. cz. m. 352. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar stb. Id. cz. m. I. k. 632 és köv. l.; Kirchstetter: Commentar stb. Id. cz. m. 265. és köv. l.

A jelzálogjog terjedelme kettős szempontból veendő figyelembe. U. m. *A*) mennyiben és meddig terjed ki a jelzálogi biztosítás a jelzálog tárgyát képező telekkönyvi ingatlanra, illetőleg jogra? — és *B*) mely terjedelemben biztosítja a jelzálog magát a követelést?

A) A jelzálogjog a tárgyaúl szolgáló tlkvi jószágtestet, mint ilyent a maga egészében terheli, kiterjed tehát annak minden oly alkatrészére, melyek a telekkönyvből kitünőleg ahhoz hozzátartoznak, valamint azokra is, melyeknek tényleges hozzátartozását bizonyítani lehet. Ha a telekkönyvi jószágtest több személy közös tulajdonában áll s a jelzálogjog valamelyik társtulajdonos hányadára szereztetett, önként érthetőleg a többi hányadrészek a jelzálogjog alá már nem tartoznak. Amennyiben a telekkönyvi jószágtest állaga le- vagy hozzájegyzésekkel módosul, megszűkül, illetőleg kitágul a jelzálogjog tárgyi terjedelme is. Kiterjed a jelzálogjog, ugyancsak a jószágtest, mint gazdasági egéset egyetemlegesen terhelő jellegéből kifolyólag minden növedékre, tekintet nélkül, hogy a növedéki kapcsolat mikor létesült s minden a földtől még el nem választott gyümölcsre, a separatio, illetőleg beszedés pillanatáig. (Optk. 457. §.). A tartozékok (helyesen *alkatrészek*) közül azok, melyek a jószágtól saját állaguk sérelme s a jószág vagy saját értékük tetemesebb csökkenése nélkül elválaszthatók: a jelzálogjog alól ki vannak vonva; a mondott feltétel hiányában ellenben nem. (1881: LX. t.-cz. 149. §.).

A gyümölcsre nézve megjegyzendő, hogy az állagot terhelő jelzálogjog nemcsak a természetes, hanem a polgári gyümölcsökre is ipso jure kiterjed, amennyiben utóbbiak esedékessé válván, be nem szedettek volna, mert ez esetben „elválasztott“ gyümölcs jellegével bírnak.

Az a körülmény, hogy valaki más a jelzálog alatt álló ingatlan haszonélvezetére végrehajtást vezetett és ez uton a termésre végrehajtási zálogjogot szerzett: az állagra vonatkozó jelzálogjogot nem érinti, mert az ingatlan árverési eladása esetén a haszonélvezetre jelzálogjogot szerző a *csak az állagra* jelzálog-

joggal bíró hitelezők *után* elégittetik ki (tehát esetleg a haszonélvezet eredménye is az állaghitelezők kielégítésére lesz fordítandó). A mennyiben pedig az ingatlan maga a függő termés beszédésétől, vagy a polgári hasznok (haszonbér) esedékességétől számitott 1 év alatt nem adatnék el: a haszonélvezetre zálogjogot szerző, joga bejegyzésének sorrendje szerint fog kielégítést nyerni. Az egy év leteltéig azonban az ingatlan állagára bejegyzett jelzálogos hitelezők saját követeléseik biztosítása czéljából a természetes vagy polgári gyümölcsökből befolyt jövedelem visszatartását követelhetik.

Hangsúlyozva kell kiemelnünk, hogy a mondottak csak azokra a természeti és polgári gyümölcsökre vonatkoznak, melyek a jelzálogos adózt magát illetik. De nem vonatkoznak a haszonbérbe adott, vagy az oly ingatlan termésére, amelyre 3-ik személynek telekkönyvileg bejegyzett haszonélvezeti joga (pl. özvegyi joga) van.¹ Az ilyen gyümölcsre az ingatlan állagán fennálló jelzálogjog nem terjed ki.²

Az alzálogjog a vele terhelt jelzálogos követelést szintén a maga egészében ragadja meg.

B) A jelzálogjog a vele biztosított követelés *egészére kiterjed*, azaz nemcsak magát a tőkekövetelést, hanem annak kamatait, s a per- és végrehajtási költségeket is (1881: LX. t.-cz. 192. §.) (járulékos kötelezettségek) biztosítja. A biztosított tőke nagysága: kitűnik a telekkönyvből s ha a követelés a telekkönyvi rts. 65. §. értelmében bizonyos „legmagasb összeg“-ig volna jelzálogilag biztosítva: az ingatlan addig szavatol a követelésért a maximális tételesen belől, ameddig és amennyit a hitelező követelésekép igazolni tud.

Kiterjed továbbá a jelzálogi biztosítás telekkönyvi kitüntetés nélkül is a tőkekövetelés kamataira, amennyiben a követelés jogi természete olyan, hogy külön kikötés nélkül, avagy már a

¹ A szöveg tételeire nézve v. ö. 1881: LX. t.-cz. 211., 212., 149. §-ait. Igaz ugyan, hogy az ingatlan végrehajtási elárverezése esetén a bejegyzett bérlő-haszonbérlet is tartozik jogát a jelzálogos hitelezőnek átengedni, de az egyfelől nem jelent egyebet, mint csak a bérlet-haszonbérlet megszűnését, másfelől pedig az árverési feltételekben az ily bejegyzett jogok fenn is tarthatók. (Lásd a 112. §-ban.)

² V. ö. Imling: A zálogjog cz. m. (Foor-féle magánjog II. k. 712. l.)

törvény alapján is kamat jár utána (1895: XXXV. t.-cz. 1. §.) Az 1883: XXV. t.-cz. 19. §-ához képest azonban a csak 3 évnél nem régebbi kamatok jöhetnek a jelzálogos követeléssel egyenlő sorban figyelembe.¹ A kamat nagysága más kikötés hiányában a törvényes 5%; a maximalis kamat pedig, melynél többért az ingatlan a felek ellenkező megállapodása esetén sem szavatolhat az 1877: VIII. t.-cz. 3. §-ában megállapított 8%. A kamatok perbeli s végrehajtási költségek kielégítésének sorrendjéről az 1881: LX. t.-cz. 192. §-a intézkedik.

112. §. A jelzálogjog hatálya.

Irodalmi utalások. Herczegh M.: Dologbeli és kötelmi jog cz. id. m. 114. és köv. l.; Zlinszky: Magánjog 441—444. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 695—700., 732. és köv. l.; Imling—Zlinszky: Id. cz. m. 132—135. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 818. és köv. l.

I. *A jelzálogtulajdonos (jelzálogos adós) joghelyzete.* A jelzálogjog, mint a tulajdon terhelése a többi idegen dologbeli jogoktól, melyek szintén mint „teherjogok“ jönnek figyelembe, lényegesen eltérő természetű. Már a kézizálognál talákoztunk ugyanis azzal a jelenséggel, hogy a tulajdonos voltaképi korlátozása csak a zálogjognak érvényesítésénél fog helyet, mert a kézizálogból való kielégítést „tűrnie kell“: egyébként pedig ellentétben a többi idegen dologbeli jogokkal, a zálogjog fennállása alatt a terhelt tulajdonjog tartalma *alig érintetik*. Még inkább előtérbe lép a zálogjog ezen sajátossága a jelzálog intézményénél.

A jelzáloggal terhelt ingatl. tulajdonosa (a jelzálogi adós) nevezetesen teljes szabad gyakorlatában marad az ingatlan haszonélvezetének s a gyümölcsöket szedheti saját maga, vagy értékesítheti azokat bérbe, haszonbérbe adás útján, mely esetben a bérleti haszonbérleti jog tlkvi bekebelezését is megengedheti. (Tlkvi rts 63. §., Optk. 1095. §.) A még el nem választott gyümölcsökre ugyan az állagra vonatkozó jelzálogjog ipso jure kiterjed, de azért a jelzálogos hitelező mindaddig, míg jelzálog-

¹ Három évesnél régebb kamatokért is felel a jelzálog, amennyiben azok el nem évültek és az összes jelzálogos követelések kielégítése után a jelzálog eladási árából valami még fenmarad.

joga az érvényesíthetőség stádiumába el nem jutott, a gyümölcsök szedésétől a tulajdonost el nem tilthatja. A tulajdonos által bejegyzési engedély révén dologiakká vált esetleges haszonbérleti és bérleti jogok a jelzálogos hitelező érdekét nem érintik, mert az ingatlan végrehajtási árverezése esetén a haszonbérelő használati jogát (ha csak az árverési feltételekben más ki nem köttetett) az árverési vevőnek átengedni tartozik (1881: LX. t.-cz. 181. §.), s így az ily jogok a vételár csökkentésére nem folyván be, a jelzálogos hitelező kielégítését sem veszélyeztetik.

Érintetlen marad a tulajdonosnak azon joga, hogy a jelzálogjog tárgyát további idegen dologbeli jogokkal terhelhesse. Különösen tehát engedélyezhet másoknak újabb jelzálogjogokat, szolgálmat, s u. n. telki terheket. (Optk. 1371., 486. §§.), melyek a korábban szerzett jelzálognak sérelmére nem szolgálnak s a kielégítéskor csak *azután* jöhetnek figyelembe. (1881: LX. t.-cz. 163., 191. §§.) Érintetlen marad a jelzálogjoggal terhelt ingatlanra nézve a tulajdonos elidegenítési jogosultsága is (Optk. 443., 466. §§.), ha csak az elidegenítés nem jelenti egyúttal az ingatlanra a forgalomból való kivonását. Kisajátítás esetén a jelzálogjogok ugyan megszűnnek, de a hitelezőknek a kártalanítási összegre bejegyzésük sorrendje szerint kielégítésre joguk van (1881: XLI. t.-cz. 44—61. §§.); egyébként a kisajátítást a jelzálogos adós „elidegenítési cselekvényének“ különben sem lehet minősíteni. A jelzálogjoggal terhelt ingatlan egyes részeinek elidegenítését vagy felosztását a jelzálogjog elvileg szintén nem gátolhatja, mert az elkülönített és most már önállókká vált egyes részeken a jelzálogjog ugyanolyan terjedelemben tovább is fennmarad. Ennek ellenére a telekkönyvi rendtartás 56. §. d) pont szerint, ha a telekkönyvi jószágtest, melyből egyes részeknek lejegyzése kéretik, jelzálogokkal van terhelve: a hitelezők beleegyezését igazolni kell, kivéve, ha a lejegyzés a jelzálogjogok biztosságára nem sérelmes. De ez esetben is a telekkönyvi hatóság a hitelezőket hivatalból meghallgatja.

Indokolja e rendelkezést, hogy a jelzálogjog tárgyának felosztása esetleg csökkenti a jelzálog forgalmi értékét s a jelzálogjog érvényesítésére nézve sem közömbös.

Az elidegenítési jogosultság érintetlensége a jelzálogos hitelezőre nézve is áll, ha jelzálogjoga további alzálogjognak tárgya.

Jelzálogilag biztosított követeléséről a jelzáloggal együtt tehát lemondhat, azt másnak engedményezheti: de csak úgy, hogy az alzálogos hitelező sérelmére az elidegenítés vagy lemondás ne szolgáljon. Ezért teljes joghatályllyal a jelzálogjogot a tlkv.-ből nem is lehet (esetleges lemondáskor) törölni, amíg az alzálogjog maga is meg nem szűnik. (Optk. 455. §. Telekkönyvi rts. 79. §.)

Amennyiben a jelzálogjoggal terhelt ing.-hoz, mint uralkodó telekhez szolgálmi jog van kapcsolva: kérdés tárgyát képezheti, ha vajjon a tulajdonos azon szolgálmakról — melyek az uralkodó telek értékét kétségtelenül növelik — jogosítva van-e a jelzálogos hitelező beleegyezése nélkül lemondani?

Mivel, nem ugyan a magyar, hanem az erdélyi telekkönyvi rts. 54. §. a) szerint a telekkönyvi szolgalmom az uralkodó telek A) lapján is kitüntetendő (s nem csak a szolgáló telek telekjegyzőkönyve C) lapján, mint a magyar telekkönyvi rts 54. §. rendelí) s mivel az új betétek szerkesztésénél az 1886: XXIX. t.-cz. 76. §. 5. pont ugyanígy rendelkezett: helyes a kérdésnek az a megoldása,¹ hogy ha a szolgalmom a jelzáloggal terhelt uralkodó telek telekjegyzőkönyvében (telekkönyvi betétben) a jelzálogjog szerzésekor ki volt tüntetve: ez esetben a tulajdonos egyoldalú szolgalmom megszüntetése a hitelezővel szemben nem lehet joghatályos, ellenkező esetben igen. Egyébiránt az ezzel netalán károsodott hitelezőnek mindig meg van a joga kötelmi czímen kártérítést vagy esetleg más jelzálogot kívánni. (Lásd II. alatt.)

A jelzálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonosát továbbá a jelzálogjog az ingatlan mikénti gazdasági kezelésében s az állag megváltoztatásában stb. nem gátolja, de amennyiben a tényleges rendelkezések a jelzálogos követelés kielégítését az állag rosszabbítása, csonkítása okán veszélyeztetik: a hitelezőnek azokkal szemben a jogrend megfelelő védelmet nyújt azzal, hogy más jelzálog követelésére vagy zárlat elrendelésének kérelmezésére ad neki jogot. — Erről lásd alább II. alatt.

Mint minden zálogjognak, úgy a jelzálogjognak is, végül a tulajdonos joghelyzetére nézve legfontosabb kihatása az, hogy nem fizetés, vagy nem pontos fizetés esetén a jelzálog tárgyának eladatását s a hitelező kielégítését tünni tartozik.

¹ Lásd Imling: Zálogjog (a Fodor-féle magánjog II. k. 697—698. l.)

II. *A jelzálogos hitelező joghelyzete.* A jelzálogjognak különös természetéből folyólag a hitelező arra, hogy a jelzálogjog tárgyát birlalatba vegye: nincs feljogosítva. Jelzálogjoga addig, ameddig az érvényesítés stádiumához el nem jutott: a szó szoros értelmében „*jelképíleg*“ áll fenn; ez időpontban azonban jogosítva van a „zálog árvereztetését bíróilag kérni“ (Optk. 461. §.), a végre, hogy követelésének *teljes* kielégítését a jelzálogul lekötött dologból megkaphassa. A jelzálogjog kielégítése egyértelmű a jelzálogjog érvényesítésével s nem más, mint annak a törvényes védelemnek megvalósulása, melyben a jelzálogos hitelezőt a jogrend részesíti. (Lásd LI. fej. A zálogjogok védelméről.)

A jelzálogból való kielégítés jogán kívül — mely voltaképp minden zálogjognak a lényege — megilleti a jelzálogos hitelezőt a jelzálog tulajdonosának deterioratioi elleni védekezés. Az ingatlan rosszabbítása s oly állagváltoztatások, melyek általában véve értékcsökkenést eredményezhetnek: azt a fedezetet csorbitják, melyet az ingatlan a jelzálogos követelésnek nyújt. Ily esetekben a hitelező jelzálogos követelését — ha az még nem járt le — nem érvényesítheti ugyan, de per útján „más ahhoz mért zálogot követelhet“ (Optk. 458. §.), vagy kérheti, hogy zálogjogát a zálogtulajdonosnak más ingatlanára vagy jelzálogul alkalmas jogára *egyetemlegesen* a telekkönyvi hatóság előjegyezze. Az ilyen előjegyzést aztán az eddigi jelzálog elégtelenné válásának kimutatásával kell igazolnia. (Telekkönyvi rts. 88. §. d) pont, 95. §.)

Amennyiben pedig a jelzálogos követelés már lejárt s annak érvényesítésére a kereset megindítatott: a hitelező a jelzálog tárggyául szolgáló ingatlanra és tartozékaira zárlatot kérhet. (1881: LX. t.-cz. 237. §. f.). A zárlatot a bíróság a tulajdonos meghallgatása mellett és szükség esetében előre bocsátott bizonyítási eljárás után rendelheti el (u. o. 239. §. 2. bekezdés) és a zárgondnoknak oly kezelési utasítást ad, hogy a tulajdonos jogai — a jelzálog állagának és tartozékainak sértetlenül való fentartása mellett is — lehetőleg épségben maradjanak (u. o. 245. §. 2-ik bekezdés). — Az ilyen zárlat, ha a jelzálogos követelés időközben telekkönyvileg töröltetik, vagy ha a jelzálogos követelés iránt indított perben az alperes jogerősen felmentetik, hivatalból feloldandó; a tulajdonos kérelmére pedig akkor, ha a zárlat elrendelésének oka (a deterioratio) megszűnt vagy a hitelező a tulajdonostól kész-

pénz, illetőleg óvadékképes értékpapírok letételével gyeébkénti biztosítást kapott (u. o. 244. §. 5. bekezdés).

III. *Több jelzálogos hitelező egymásközi viszonya.* Ha egy és ugyanazon ingatlan vagy jelzálogul alkalmas jogra több hitelezőnek van jelzálogjoga, e különböző jelzálogjogok esetleges összeütközésére¹ nézve a következő szabályok állanak:

Rangsor. Az egyes jelzálogos hitelezők a jelzálog tárgyából azon sorrend szerint nyernek kielégítést, amelyben a telekkönyvben a bekebelezetésük történt. (Optk. 438—440. §§.). Ez a jelzálogjogok u. n. „rangsora.“ „A bejegyzvények közötti nyilvánkönyvi rangsorozat pedig — telekkönyvi rts. 61. §. — az a részbeni telekkönyvi kérvények iktatókönyvi sorrendje szerint határozta meg.“ Egyidejűleg érkezett bejegyzési kérvények rangsora egyenlő (u. o.). A rangsor megállapítása szempontjából bekebelezés és előjegyzés között nincs különbség, sőt egy még csak jövőben keletkező jelzálogjog ranghelyét is eleve meg lehet szerezni az u. n. „rangsorozat feljegyzés“-ének segélyével. Az ily feljegyzésnek azonban csak 60 napig van hatálya (csak ennyi időn belül biztosítja a feljegyzett rangsort), s ha ez idő alatt a kilátásban volt jelzálogjog bekebelezése végett kérvény nem nyújtatik be: a feljegyzés töröltetni fog.²

A ranghely nemcsak magát a jelzálogos követelést illeti meg, hanem azokat a vele együtt kielégítendő járulékos kötelezettségeket is, melyekről a 111. §. során volt szó. Valamely jelzálogintézetnél, árva- és takarékpénztárnál, vagy nyilvános számadásra kötelezett más pénzügyintézetnél fennálló és jelzáloggal már biztosított tartozásnak ugyanilyen minőségű egyéb pénzügyintézetnél eszközölt *conversiója* (új kölcsönrel való helyettesítése, kicserélése) esetén: mind a jelzálogi adós, mind az új hitelt nyújtó intézet vagy pénztár kérhetik a telekkönyvi hatóságtól, hogy az új convertált kölcsön ugyanazon rangsort kapja meg, aminőben a régebbi állott. Az ily kérelemnek hely adható, ha az új tartozás az előbbit meg nem haladja s annál nem terhesebb, ha kétségen felül áll, hogy az új kölcsönügylet converzio céljából jött létre,

¹ Az összeütközés akkor áll elő, ha a jelzálogból valamennyi jelzálogilag biztosított követelést nem lehet kielégíteni.

² A rangsorozat feljegyzésére nézve irányadó az 1859. évi aug. 1-én kiadott igazs. miniszt. rendelet. (Osztr. birod. törvénylap. 146. sz.)

ha továbbá a régi tartozást biztosító jelzálogjog egyidejűleg az azt terhelő aljelzálogjogokkal együttesen töröltetik.¹ Ezen előfeltételek esetében a convertált tartozásokat biztosító új jelzálogjogokat a régi jelzálogjog rangsora illeti meg.²

A rangsor fentartásának még egy nevezetes esete van a jelzálogjogok engedmény útján való átruházása esetén. Ha t. i. a bekebelezett hitelező az engedményezési szándékot feljegyezteti, e feljegyzés, amennyiben az engedmény 60 nap alatt létesül, az esetleges időközi jogszerzők megelőzésével az engedményesnek a fentartott ranghelyet biztosítja.³

A jelzálogos hitelezők egymásközötti viszonyát a kielégítés szempontjából meghatározó rangsor az érdekelt felek jogérvényes intézkedései és a rangsorban való jogszerinti előlépés okából megváltozhatnak. Utóbbi szempontból annyiban és olyankor, midőn és amennyiben valamely jelzálogjogot törölnek s a rangsorban utána következő a kitörölnék helyére előlép. Az érdekelt felek pedig a rangsor iránt olyankor egyezkedhetnek, midőn pl. egyszerre adván be bekebelezési kérvényeiket, a jelzálogjogok is egyenlő rangban volnának bejegyzendők, vagy mikor különböző időben bejegyezni kért jelzálogjogokat maguk a felek akarnak egyenlő rangsoruakká tenni.

Helye van azonban annak is, hogy a rangban előbb álló hitelező az utána bejegyzettnek *rangelsőbbiségét* átengedje („elsőbbiség engedés“). „Egyik hitelező csak annyiban engedhet a másinak elsőbbséget, amennyiben azáltal harmadik személyek jogai sérelmet nem szenvednek.“ (Telekkönyvi rts 61. §.). Ezalatt pedig azt kell értenünk, hogy mindenekelőtt a kedvezőbb ranghelyet nem lehet egy kevésbé kedvezőért átengedni, ha azon a jelzálogjogon, melynek ranghelybeli elsőségét a hitelező engedményezni akarja, alzálogjog van bekebelezve: az alzálogos hitelező beleegyezése nélkül. Továbbá, hogy amennyiben az elsőbbséget

¹ A conversio kérdésére nézve az 1886: XXIX. t.-cz. 76. §-a alapján 1888 márcz. 5-én 947/1888. eln. sz. igazs. miniszt. rendelet intézkedései az irányadók.

² Némely közjogi természetű követeléseket biztosító jelzálog kivételes rangsorban állanak. E kivételeesség még akkor is megilleti ezeket, ha bekebelezve sem voltak. Ezekre nézve lásd a 110. §. során a törvényes jelzálogok-ról mondottakat.

³ 1859 augusztus 1. igazs. miniszt. rend. „A rangsorozat tilkvi feljegyzése tárgyában“. Birod. törv. l. 146. sz. 8. és köv. §§.

engedményező és az engedmény alapján előrelépő hitelező között más zálogjogok vannak még bekebelezve:¹ ezekkel szemben az engedménynek nincs hatálya. E szerint az elsőbbség engedés relativ s azok között hatályos csak, kik az engedményezési szerződést kötötték.² — Önként érthetőleg a közbeeső jelzálogosokra nézve is hatályos az elsőbbség engedményezése, ha az a közbeesők jogszerzése előtt eszközölt engedményezési szándék feljegyzésétől számított 60 nap alatt történt. (Lásd fentebb).

Jus offerendi. A jelzálogjogok összeütközésének elhárítására, illetőleg inkább az összeütközés megoldására szolgál a rangsoron kívül az u. n. *bevéltási jog* (jus offerendi) is. Az 1881: LX. t.-cz. 190. §. (4—6. bek.) szerint ugyanis: „A későbbi jelzálogos hitelezőknek jogukban áll, az előttük lévő jelzálogos követelést az árfelosztásig készpénzzel kifizetve, magukhoz váltani. Ha e joggal több jelzálogos hitelező kíván élni: az elsőség a telekkönyvi bejegyzés sorrendje szerint illeti a hitelezőket. A később bejegyzett jelzálogos hitelező azonban a bevéltási jogot a korábbi jelzálogos hitelező ellenében is érvényesítheti, ha annak követelését is bevéltja. Azon jelzálogos hitelező, aki valamely követelést bevélt, a bevéltott követelés tekintetében a hitelező jogaiha lép.“

A végrehajtási törvény e §-a csak oly esetekre szól, melyekben az ingatlant egyetemleges jelzálogjog (lásd alább L. fej.) terhelte s a jus offerendit ezzel szemben adja meg a hátrább álló nem egyetemlegesen biztosított jelzálogos hitelezőknek.³ A jelzálogos adós *beleegyezése mellett* azonban az előző jelzálogos követeléseket a hátrább álló hitelező feltétlenül „magához válthatja“ azzal, hogy az adós helyett fizet; a fizetést pedig a hitelezőnek, saját joga átengedésével el kell fogadnia. (Optk. 1422. §.).

A jus offerendi ratiója egyébként abban keresendő, hogy a hátrább álló hitelező az ingatlanok, esetleges kedvezőtlen gazdasági conjuncturák közötti elárverezését azzal megakadályozhatja,

¹ Pl. az első helyen bekebelezett A) ranghelyét D-nek akarja engedményezni, ki pedig csak negyedik helyen áll a záloghitelezők sorában, második helyen B, harmadik helyen C lévén bekebelezve.

² Sérelmes volna a közbeeső B és C második, illetve harmadik ranghelyű hitelezőknek, ha az első helyen pl. 1000 frtig bekebelezett A, ranghelyét a 10.000 frt értékig bejegyzett negyedik ranghelyű hitelezőnek, B-nek engedné át.

³ V. ö. Imling: cz. m. (a Podor-féle magánjog II. köt.) 756. l.

s a beváltott és saját követelése kielégítését is alkalmasabb pilla-
natra halaszthatja.

Egy és ugyanazon jelzálogtárgyon jogunk szerint az állagra
vonatkozó jelzálogjog mellett egyidejűleg az ingatlan haszonvéte-
leire és függő termésére külön jelzálogjog állhat fenn. Hogy az
állagon és a termésen, illetve haszonvételeken jelzálogjoggal bíró
hitelezők között a viszony miként alakul az előbbieket során —
s más kérdésekkel kapcsolatban — többszörösen tárgyalatott.
(V. ö. 105., 109. és 111. §§.).

113. §. A jelzálogjog átruházása és megterhelése.

Irodalmi utalások. Herczegh M.: Dologbeli és kötelmi jog cz. m. 118.
és köv. l.; Zlinszky: Magánjog 451. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fo-
dor-féle magánjog II. kötet.) 756. és köv. l.; Imling—Zlinszky: Tlkvi jog.
cz. id. m. 146. és köv. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 841. és
köv. lap.

Jelzálogjog átruházása. A jelzálogjog élők között „enged-
mény“ (cessio) útján másra is átruházható.¹ Az örökösödés ren-
dén való átszállás szintén alanycserét jelent ugyan, azonban az
örökjog elvei alatt állván, tárgyalása is oda tartozik.

A jelzálogjog accessorius természetéből folyólag a biztosított
követelés és a jelzálogjog külön-külön átruházása ki van zárva.
Mivel azonban valamely követelés jelzálogi biztosításáról le lehet
mondani úgy, hogy maga a követelés tovább is fenmaradjon: a
jelzálogjog egyidejű megszüntetésével az általa biztosított követe-
lés engedmény tárgyát önként érthetőleg már képezheti. Sőt a
mondott szabályt is a jelzálogjog egymagában (követelés nélküli)
való átruházhatatlanságáról áttöri a tlkvi formalismus elve,
amennyiben a követelés megszűnése után tényleg ki nem törölt —
tehát formailag még fennálló — jelzálogjogot jóhiszemű harma-
dik személy a telekkönyvben bizva megszerezheti.²

¹ Curia 1908 szept. 10-én 169. sz. Valamely biztosítéki összeg erejéig be-
kebelezett zálogjog az ingatlan tulajdonosának beleegyezése nélkül 3-ik sze-
mélyekre át nem ruházható. (Egyet. Dtár II. 359.)

² Alzálogjogot is szerezhethet rajta jóhiszeműen, de csak forgalmi ügylet alap-
ján és nem pld. végrehajtási cselekmény alapján. (Bpesti T. 1908 márcz. 19. G.
819. sz. Egyet. Dtár III. 135.) Ugyanígy Curia 1908 ápr. 9-én 4900/907. sz. —

A jelzálogjogok átruházásának módja egyébként az említett és a biztosított követelésre vonatkozó *engedményezés*, melynek közvetlen joghatálya, hogy címzet adva a bekebelezésre, ennek alapján az előbbi jogosult helyébe, mint jelzálogos hitelező az engedményes lép. A *cessio* alapja vagy a felek közötti engedményezési szerződés, illetőleg a jelzálogos hitelező egyoldalú jogügylete, (hagyomány) vagy bírói ítélet, vagy végül maga a törvény, mely bizonyos esetekben engedményezési kötelezettséget alapíthat meg.

Valamely követelésnek szerződésben való engedményezésénél az engedmény bekebelezése a megfelelően kiállított okirat (tlkvi rts 67. és köv. §§.) alapján történik, amire való tekintettel, bár a követelés engedményezése ellenkező kikötés hiányában *ipso jure* a jelzálogjogra is kiterjed, okvetlenül szükséges mégis, hogy az okiratban az engedmény jogi alapja s a *clausula intabulandi* benfoglaltassék, ellenkező esetben csak előjegyzést lehet kieszközölni. Ha az engedményes jogszerzését a telekkönyvbe be nem jegyezteti: telekkönyvön kívüli szerző marad s ez esetben a törlési kereset az engedményező hitelező ellen akár a biztosított követelés megszűnése, akár eredeti érvénytelenség címén rája való tekintet nélkül megindítható.¹

Ha az engedményezés hagyományrendeléssel történt, annak módja csak az lehet, hogy az örökös a hagyatékhoz tartozó jelzálogos követelésnek a hagyományos részére leendő engedményezésére köteleztetik. A hagyományosnak tehát előbb e kötelezést kell érvényesítenie s csak azután juthat magához az engedményezett jelzálogos követeléshez.

Ahol a jelzálogos követelést átruházó hitelező az engedmény bekebelezésére alkalmas okirat kiállítását megtagadja és az engedményes abban a helyzetben sincs, hogy legalább az előjegyzést kieszközölhesse, vagy oly esetben, mikor az örökös a hagyományos részére teendő engedményezés iránt nem intézkedik:

„Nem szerzhető végrehajtás útján zálogjog az oly zálogjogilag bekebelezett követelésre, mely az alzálogjog bekebelezésekor már megszűnt, noha a zálogjogi bekebelezés a végrehajtás foganatosításakor törölve még nem is volt.“ (Egyet. Dtár II. 235.)

¹ Curia 1909 okt. 7-én 4350. sz. — (Egyet. Dtár III. 292.) — M. V. á. s. ár. h. T. 1908/2782. sz. — (Erd. J. K. II. 8. sz.)

az átruházó, illetőleg utóbbi esetben az örökös ellen kieszközlendő marasztaló birói ítélet szolgál az engedmény bekebelezésére alapul. Különbözik ezen esetektől a szoros értelemben vett s a végreh. törv. (1881: LX.) 123. és 129. §-aiban szabályozott *birói átruházás*.

A 123. §. értelmében ugyanis a végrehajtási uton lefoglalt követelést az illetékes bíróság a végrehajtatóra *átruházza*, a 129. §. szerint pedig a lefoglalt jelzálogos követelés birói árverésen való értékesítésekor „az árverési vevő a visszteher melletti engedményes jogaiba lép“, holott is a végrehajtató, illetőleg az árverési vevő a bíróság hivatalból való megkeresése folytán fognak a telekkönyvbe bejegyeztetni. *Törvényes* engedményezési kötelezettség forog fenn például a meghatalmazott részén a meghatalmazó javára, ha előbbi a meghatalmazási viszony alapján meghatalmazójának, de a saját nevében jelzálogos követelést szerzett — erre a követelésre nézve — és a jus offerendit gyakorló későbbi rangsoru hitelező javára a kielégített hitelező részén a beváltott jelzálogos követelésre nézve.

Ha valamely jelzálogos követelés egymásután több személynek engedményeztetett: a tlkvi prioritás elvénél fogva a jelzálogos követelés nem a legelső, hanem azt az engedményest illeti meg, aki engedményét leghamarabb bejegyeztette. (Optk. 440. §., 445. §.). Az így előálló s az anyagi igazság szempontjából mindenesetre visszás helyzet *correctio*jaképpen meg van engedve,¹ hogy az, aki a jelzálogos követelés megszerzése iránt a jelzálogos hitelezővel megegyezett, sőt esetleg a követelést is tlkvön kívül már megszerezte, a tlkvileg is létesülendő engedményét feljegyeztesse, mely esetben, ha az engedmény bekebelezése végett a feljegyzéstől számított 60 nap alatt a kérvény beadatik, az esetleges időközi engedményesekkel szemben elsőbbségre biztosítva van.

Az engedményes egészen abba a jogkörbe lépven bele, mely az engedményező jelzálogos hitelezőt megillette, jogi helyzete is e szerint ítélendő meg. Jelentősége e szabálynak különösen az engedményes jelzálogi keresete elleni védelem esetén van, miről alább a LI. fejezet szól.

Amíg az engedmény a telekkönyvben kitüntetve nincs, az engedményes joga csak telekkönyvön kívüli. Az ilyen telekkönyv-

¹ 1859 aug. 4-iki igazs. miniszt. rend. 8—14. §§.

vön kívüli engedményhez is fűződnek azonban fontos jogkövetkezmények. Nevezetesen, amíg az engedményezett jelzálogos követelés a telekkönyvből kitörölve nincs vagy más azt tklvileg meg nem szerezte, az engedményest megilleti az arra vonatkozó jelzálogi kereset; a telekkönyvön kívüli engedmény továbbá jogcímet ad — mint említettük — a bekebelezésre, lehetőséget nyújt alzálogjogok engedélyezésére s az alzálogos a nyilvankönyvön kívüli átruházás szakadatlan sorrendjét igazolva, jogának bekebelezését kérheti, valamint áll ez a tétel a telekkönyvön kívüli engedményesre is, ha jogát ő is csak telekkönyvön kívüli szerzőtől származtatja (tlkvi rts 120. §. *a*) és *d*).

Megjegyzendő végül, hogy az u. n. biztosítéki jelzálogjogok természetük szerint csak addig állhatnak fenn, míg a cautiót igénylő viszony fennáll, illetőleg amíg a biztosítékot nyújtó tklvi tulajdonos tulajdonosnak lenni meg nem szűnik. Tulajdonosváltás esetén tehát törlendők s ha az új tulajdonos elődje tartozásait el is vállalja, megfelelő biztosítéki okirat alapján újra lesznek kitüntetendők. Ebből a szempontból tehát „átruházhatlanok.”¹

Jelzálogjog terhelése. A jelzálogjog terhelése alzálogjognak vagy haszonélvezetnek a jelzálogra való bekebelezésével (superintabulatio) történik.² Az alzálogjog szerzésére és előfeltételeire nézve ugyanazok a szabályok érvényesülnek, mint a jelzálogjognál. A zálogtulajdonos vagy a személyes adós beleegyezése alzálogjog engedélyezéséhez nem szükséges, de a zálogtulajdonost az alzálogjog bekebelezéséről hivatalból értesíteni kell (telekkönyvi rts 138. §. 2. p.). Amíg az alzálogjog fennáll, a főjelzálogjogot csak az alzálogos hitelező beleegyezésével, vagy jogainak fentartásával (telekkönyvi rts 79. §.), vagy a zálogilag biztosított követelés összegének birói letéteményezésével lehet kitörölni. (Optk. 455. §.) Ennyiben tehát az alzálogjog az ingatlant — bár nem annak terhe — mégis megköti. Egyébként az alzálogjog tisztán csak a főjelzálogjogot terheli s annak értékéből nyerhet kielégítést; kivételesen azonban magából a főjelzálogjoggal

¹ K o l o z s v. T. 22/1910. sz. és 3917/1909. sz. Erd. J. Közl. III. évf. 46 és 47. sz.

² Curia 1908 ápr. 14-én 6453/907. sz. „A záloglevelek összeségének biztosítására szolgáló, jelzálogilag bekebelezett követelésre, a kir. kincstár semm szerezhet alzálogjogot.” (Egyet. Dtár II. 250.)

terhelt ingatlanból (az az után befolyt vételárból) is. Történik ez akkor, ha a jelzálogi ingatlan elárverezését, valamely jelzálogos hitelezőnek, vagy a tulajdonosnak kérelmére, vagy csődeljárás során rendelték el. A 61. sz. t. ü. döntvény szerint — amint ez a mondcttakból is következik — az alzálogos hitelezőnek a jelzálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonosa ellen rendszerint nincs kereseti joga és magából az ingatlanból — az árverés folytán történt vételár felosztás esetét kivéve — csak úgy nyerhet kielégítést, ha saját adósának jelzálogilag biztosított követelését magára ruháztatja, vagy annak behajtására feljogosittatik. Abban az esetben, ha az alzálogjoggal terhelt követelés biztosításául bekebelezett zálogjog a telekkönyvi rendtartás 79. §-ában foglalt fentartással töröltetett, közvetlenül a jelzálog tulajdonosa ellen fordulhat keresettel.

Az Optk. 981. §-ának általános elvéből folyólag a jelzálogjog bekebelezés útján *haszonélvezeti* joggal is terheltető. Ez esetben a bekebelezett haszonélvezet a jelzálogos követelés tőkéje kamatainak szedésére vonatkozik s ezért a haszonélvező beleegyezése nélkül a jelzálogi tulajdonos a követelés tőkéjét a jelzáloghitelezőnek nem fizetheti, de joga van birói létbe helyezve azt úgy a jelzálogjognak, mint a haszonélvezeti jognak kitörlését szorgalmazni. A kamatokra, illetőleg azok erejéig a haszonélvezőnek jelzálogi keresete is van.

114. §. A jelzálogjog megszűnése.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Id. cz. m. 454. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle Magánjog II. k.) 776. és köv. l.; Imling—Zlinszky: Ttkvi jog 149. és köv. l.; Krainz: System stb. Id. cz. m. I. k. 854. és köv. l.; Stubenrauch: Commentar stb. cz. id. m. I. k. 660. és köv. l.

Annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely a telekkönyv és a jelzálogi intézmény között fenforog a jelzálogjog megszűnésének kizárólagos módja a telekkönyvből való kitörlés. Mindazok a tények és körülmények tehát, melyek kézizálogjog esetében annak ipso jure való elenyésztét vonják maguk után a jelzálognál — valamint egyéb ingatlan dologbeli jogoknál is — csak *czimet adnak* a jelzálogjog telekkönyvi kitörlésére. (Optk. 469., 1446 §.)

Igy mindenekelőtt törlési czimet szolgáltat a nélkül azon-

ban, hogy a jelzálogjoggal biztosított követelés léte ezáltal érintetnék:

a) a jelzálogi tárgynak *megsemmisülése*, de csak akkor, ha az in integrum restitutio lehetetlen. Egyértelmű a jelzálogi tárgy megsemmisülésével annak a forgalomból való teljes kivonása is. (Optk. 467. §.) Részleges megsemmisülés vagy forgalomból való kivonás esetén a jelzálogjognak csak tárgyi terjedelme szűkül meg, de a jog maga állagában nem érintetik.

b) Czimül szolgál a jelzálogjog kitörlésére — de ismét érintetlenül hagyásával az általa biztosítva volt követelésnek — a jelzálogjogról való *lemondás*. Továbbá:

c) a jelzálogi ingatlan tulajdonának s a jelzáloggal biztosított követelésnek egy személyben való *egyesülése* (confusio). Ez esetben a jelzálogos hitelezővé vált tulajdonos vagy tulajdonossá vált jelzálogos hitelező kérheti a jelzálogjog törlését. (Optk. 1446. §.)

d) A jelzálog végrehajtási *elárverezése* esetén, mivel a jelzálog helyébe kielégítési tömegként a befolyt vételár lép: a vételár lefizetése s az árverés jogerőre emelkedése czimet ad még azon jelzálogjogok törlésére is, melyek a vételárból fedezetet csak részben vagy egyáltalában nem kaptak. A vevő és a hitelezők azonban megegyezhetnek, hogy egyes jelzálogjogok az ingatlanon tovább is teherképpen fennmaradjanak, mely esetben azoknak törlése is elmarad. (1881: LX. t.-czikk 182., 183. §§.)

A jelzálogilag terhelt ingatlan hasznélvezeteire vezetett végrehajtás a jelzálogjogokat, melyek az állagra vannak bekebelezve, nem érinti. Ezek is törlendők lesznek ugyan és így megszűnnek, ha a végrehajtási eljárás során az az alávont gyümölcsökből lesznek kielégítve, de ez esetben a megszűnésük czime nem a végrehajtás, hanem a *fizetés*.

e) A jelzálogi kereset *elévülése* jogot ad a jelzálog tulajdonosának a törlésre, de az elévülés — természete szerint — kifogás alakjában is érvényesíthető. (Optk. 1499. §.) Amennyiben a jelzálogos tulajdonos nem egyuttal *személyes adós* is: a jelzálogi követelés elévülése a jelzálogilag biztosított követelés elévülésével nem esik szükségképpen össze.¹ Ha a *követelés* évül el:

¹ Pl. ha a személyes adós folytonosan fizeti a kamatokat, vagy a követelés elévülését annak elismerésével önmagával szemben félbeszakította.

ezen az alapon a jelzálogtulajdonosnak a törlésre közvetlen joga nincs ugyan, s a törlés előjegyzését sem eszközölheti ki, de a megindítandó törlési pert a telekkönyvben *feljegyezteselheti* s ezzel ugyanazt a célt, amit az előjegyzés szolgál, el lehet érni. (Tlkvi rts 155. §.)

f) meghatározott időre vagy feltételesen alapított jelzálogjogok az *idő leteltével*, illetőleg a *feltétel beálltával* ipso jure megszűnnek s kitöröltetésüket minden további nélkül kérni lehet. (Optk. 468. §.) Okvetlenül szükséges azonban, hogy a jelzálogjog határidőhöz kötött volta vagy feltételeessége a telekkönyvből kitűnjék.

Hasonlóképp feltételesen megalapított jelzálogjogok azok, melyek valamely előjegyzéssel szerzett jog vagy valamely előjegyzett törlés alapján keletkeztek, amennyiben az előjegyzés igazolásától függenek maguk is nemkülönben, ha a jelzálogjog bejegyzésekor az elzálogosító jogát illetőleg törlési per volt folyamatban és az a telekkönyvben feljegyzés útján kitüntetését nyert.

Az eddig tárgyalt (a—f) jelzálogjog megszűnési esetekben a megszüntető tények hatálya direkt a jelzálogjog ellen irányul, de nem idézi elő egyuttal annak a követelésnek megszűnését is, melyet a jelzálogjog biztosított. A jelzálogjog accessorius természetéből következik már most, hogy a biztosított követelés elenyésztével a jelzálogjog létalapja materialis szempontból szintén elesik, s így a jelzálogjog megszüntetésére is czímet kell, hogy adjon. (Optk. 469. §.)

Ha tehát a követelés akár fizetéssel, vagy ennek helyét álló beszámítással (compensatio), ujitással (novatio) vagy a személyes adós és a hitelezői minőség confusiojával, esetleg pedig — amint arról fennebb megemlékeztünk — elévüléssel megszűnt, illetőleg bíróilag érvényesithetetlené vált: mindezen esetekben a jelzálog tulajdonosa a jelzálogos hitelezőtől a törlési engedély kiállítását követelheti.

A jelzálogos követelés fizetésére, önként érthetőleg, leginkább az adós a jogosított, ha azonban a jelzálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonosa nem ugyanaz a személy, akivel szemben a jelzálogjog létesített (nem „személyes adós“): úgy a fizetést ez is eszközölheti. Eszközölheti pedig a személyes adós és a jelzálogos hitelező akarata s beleegyezése nélkül is, úgy, hogy

a követelés teljesítését birói letétbe helyezi. Ily esetben a hitelező és a személyes adós között a követelési viszony érvényesen fennmaradhat ugyan, de a jelzálogjog törlésére a jogczim megszerzetett. A birói letétbe helyezés általában a fizetéssel egy hatályu. Az e részt jogunkban is szabályul szolgáló §-a az Optk.-nek így hangzik: „Ha valamely adósságot abból az okból, mivel a hitelező ismeretlen, távol van, vagy az ajánlattal be nem elégszik, vagy más fontos okoknál fogva lefizetni nem lehet: az adósnak szabadságában áll a fizetendő összeget a bíróságnál letenni. Ez a cselekmény, ha jogszerűen történt és a hitelezőnek tudtára adatott, felszabadítja az adóst kötelezettsége alól és a lefizetett összeg veszélyét a hitelezőre háritja.“ (1425. §.) A telekkönyvi rts 91. §. d) pont értelmében az Optk. 1425. §-a szerinti letéteményezésénél a törlés előjegyzésének van helye.

Ha a hitelező a törlési engedélyt, az u. n. „törlési nyugtát“ önként kiszolgáltatni nem akarja: perrel kell őt arra rászorítani. Ez esetben a marasztaló ítélet fog a törlés alapjául szolgálni. A törlés iránti igény nemcsak a hitelező és annak örököse, hanem mindazok ellen is érvényesíthető, akik a követelést megszüntető tények után azok tudása mellett, vagy a nélkül is, de ingyenesen a még ki nem törölt, s formailag fennálló jelzálogjogot megszerezték. A jóhiszemű szerző részére a jogvédelem, mint minden ingatlan dologbeli jognál, ugy itt is fennáll az ismert keretek között. Az anyagilag megszűnt, de formailag még fennálló jelzálogjogokra jóhiszeműen szerzett aljelzálogjogok hasonló szempont alá esnek.

Egyébiránt az aljelzálogok megszűnésére nézve szabályul szolgál, hogy ahhoz az alzálogos törlési engedélyre kell, ha pedig a superintabulált jelzálogi követelés törlése kéretik és az alzálogjog megszüntetése az előterjesztett okiratok által igazolva nincs, a törlés foganatosítható ugyan, de csak azzal a hozzáadással, hogy teljes joghatálya csak az alzálogjog kitörölésével fog beállani, minélfogva az ilyen kitörölés az alzálogjog tekintetében ennek kitörüléséig nem létezőnek tekintendő. (Telekkönyvi rts 79. §.)

A jogellenesen keresztülvitt jelzálogi törlés megtámadható s ha a támadás sikerre vezet: a kitörölt jelzálogjognak megfelelőleg a jelzálogjog újra bekebelezendő. Ezen s a telekkönyvi állás

helyreállítását célzó keresetek a „perfeljegyzés“ alakjában a további jogszerzők elleni védelem s a korábbi rangsor megtartása szempontjából telekkönyvi kitüntetést nyerhetnek.

Megjegyzendő végül, hogy a követelés megszűnésével anyagi alapját vesztett, de még ki nem törölt jelzálogjog esetében az, miszerint a személyes adós tulajdonos és a hitelező közötti egyezés alapján a fennálló jelzálogjog fedezete alá a hitelezőnek egy újabb, esetleg időközben keletkezett, követelése helyeztessék: nincs kizárva. Ugyanaz a jelenség ez, mely a novationál is érvényesül, holott az újítás a fennállott követelés *törlesztését* és egyúttal egy újabb jelzálogos követelés létesítését is képezi; úgy itt, mint a fenti esetben a jelzálogjog nyújtotta biztosítás ugyanazon hitelezőnek más követelésére vitetvén át.¹

Az oly jelzálogjogok megszűnésére vonatkozólag, melyek a telekkönyvi rts 65. §. 2. és 3. bekezdése szerint valamely fennálló szerződési jogviszony alapján a jövőben esetleg keletkező követelés biztosítására kebelezetnek be (lásd előbb), törlési címül szolgál (a törlési engedélytől eltekintve), hogy a biztosított viszonyból követelés már nem keletkezik, vagy, hogy maga az ily követelések keletkezési alapja a szóban forgott hitelezési, ügyvezetési, szavatossági stb. viszony már nem áll fenn. Ha az efajta jelzálogjogokon alzálogi teher van: a törlés önként érthetőleg és a már ismert szabályból kifolyólag (lásd fentebb) csak az alzálogos hitelező beleegyezése mellett vagy a telekkönyvi rts 79. §-ának fentartásával eszközölhető.

L. FEJEZET.

Egyetemleges jelzálogjog.

115. §. *Az egyetemleges jelzálogjog fogalma és keletkezése.*

Irodalmi utalások. Herczegh M.: Dologbeli és kötelmi jog 116. és köv. l.; Zlinszky: Magánjog 457. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt. 717. és köv. l.; Imling—Zlinszky: Tlkvi jog 142. és köv. l.; Exner: Österr. Hypothekenrecht 40—42. §§.; Krainz: System stb. cz. m. I. k. 836. és köv. l.; Kirchstetter: Commentar stb. id. cz. m. 266. és köv. l.

¹ V. ö. Imling: Zálogjog cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 781—782. l. Szöveggel ellenkező határozat: Curia, 1904. febr. 4-én 417. sz. (Judicat II. 780.) A gyakorlat általában az ilyen „alácsusztatások“-nak nem kedvez.

Az egyetemleges jelzálogjog valamely követelés jelzálogi biztosításának iokozása azzal, hogy egy és ugyanazon követelés fedezésére egyetemleg lekötve több jelzálog szolgál.

A telekkönyvi rts 106. §. szerint: „. . . ha a zálogjog ugyanazon osztatlan követelés tekintetében több zálogtárgyakra, azaz két vagy több telekkönyvi jószágtestekre, vagy jelzálogi követelésekre kebeleztetik be vagy jegyeztetik elő, ezáltal egyetemleges zálogok (jelzálogjogok) keletkeznek, melyek a hitelezőt arra jogsítják, hogy az egész követelésnek a több zálogtárgyak bármelyikéből kifizetését saját tetszése szerint kívánhassa“.

Az egyetemleges jelzálogjog fogalmi sajátsága tehát abban a két momentumban keresendő, hogy a) a követelés *egysége* mellett, b) a jelzálogjogok *többsége* van a fedezet céljából összefoglalva.

A követelést egyetemlegesen biztosító jelzálogjogok vagy egy és ugyanazon telekkönyvi betétben fordulnak elő — ha ott több jószágtest is van felvéve — vagy különböző telekkönyvekben, illetőleg betétekben is; mindkét esetben egyikök „főjelzálog“-kép, a többi pedig „mellékzálog“-kép tekintendő. Az egyetemleges lekööttségben való együvé tartozásnak feltüntetése a főjelzálognál a mellékzálogjogokra azok száma szerinti megjelölésével, emezeknél pedig a főjelzálog számának feljegyzésével való hivatkozás útján történik. (Telekkönyvi rts 107. §.)¹

Az egyetemleges jelzálogjog keletkezésének jogcíme a szerződés, melyben valaki egy és ugyanazon tartozásának biztosítására több zálogtárgyul szolgáló ingatlanát leköti, vagy többen kötik le zálogtárgyaikat valamelyikük tartozásáért vagy egy már fennálló jelzáloghoz további zálogtárgyak pótolatnak hozzá.

Keletkezhetik továbbá egyetemleges jelzálogjog végrehajtás során a birói jelzálogjog alakjában is (telekkönyvi rts 114. §.), valamint egyetemleges jelzálogjog áll elő az esetben, mikor egyetemleges adóstársak engednek a követelés biztosítására külön-külön jelzálogjogokat. Végül a telekkönyvi rts 56. §. d) pontja

¹ Kolozsv. T. 3266/907. II. sz. „Az egyetemlegesség joghatályával bejegyzett zálogjogok tekintetében minden átváltozás, elzálogosítás és törlés csak a főbetétben teljesítendő s ezek a további bejegyzések már egyedül a főbetétbe történt bevezetés által a mellékzálogok tekintetében is hatályosakká válnak.“ (Erd. J. K. I. évf. 6. sz.)

alapján keletkezhetik egyetemleges jelzálogjog. Nevezetesen, ha valamely jelzáloggal terhelt telekkönyvi jószágtestből lejegyzést kérnek (különösen előfordulhat ez valamely jószágtest többfelé való tényleges megosztásánál) és a jelzálogos hitelezőnek a lejegyzésbe való beleegyezése igazolva nincs, miért is a telekkönyvi hatóságnak hivatalból kell megvizsgálnia, vajjon a terhek átvitelével mellett fogatosított lejegyzéssel is nem lesz-e veszélyeztetve a hitelező érdeke: a lejegyzett és ezzel önállósított jószágtestekre a jelzálogjog az egyetemlegesség jellegével vitetik át.

116. §. Az egyetemleges jelzálogjog hatálya.

Irodalmi utalsáok. Lásd az előbbi 115. §-nál.

Az egyetemleges jelzálogjog specifikus hatálya az, hogy az ekként biztosított hitelező a jelzálogul lekötött több zálogtárgy közül bármelyikből, vagy csak azok némelyikéből, akár egyidejűleg egészben, akár egymásután követelésének hányadai szerint keresheti a maga kielégítését (tlkvi rts 106. §.). A fő- és mellékzálogok közötti különbségtétel a kielégítés szempontjából tehát egyáltalában nem jön figyelembe.

Önként érthetőleg a hitelezőnek azon szabad választási joga, hogy bármelyik jelzálogból elégitheti ki magát: a legközvetlenebbül érintheti, illetőleg sértheti a különböző érdekelteknek egész csoportját. Első sorban magát annak a jelzálogtárgynak tulajdonosát, akivel szemben a hitelező kielégítését eszközölte. érintheti továbbá mindazokat, kiknek az egyetemleges jelzálogjoggal egyenlő rangsorú, vagy rangsorban a megett álló dologi jogai vannak bekebelezve, s érintheti a végrehajtás alá vont jelzálog tulajdonosának személyes hitelezőit is, tekintettel a netaláni csőd esetére, mikor is a csődhitelezőkre nézve felette fontos, hogy az egyetemleges jelzálogjoggal bíró hitelező után következő többi jelzálogos hitelezők a jelzálogból nyernek-e kielégítést, vagy maguk is a csődhitelezők közé lesznek-e sorozva? Utóbbi eset akkor következik be, ha az egyetemlegesen biztosított hitelező a neki lekötött jelzálogok közül abból keres kielégítést, melyre nézve ő utána más jelzálogos hitelező is be volt jegyezve s ez ebből a jelzálogból — mert azt az egyetemleges jelzálogjog tel-

jesen felemészti — nem kaphat semmit. Ilyenkor a csődhitelezők közé kerül s így természetesen azoknak kielégítési esélyeit rontja.

Mindezen esetekben különböző jogok ütköznek össze a különösen is intenzív erejű egyetemleges jelzálogjoggal s azzal szemben háttérbe szorulni kénytelenek. Egyenkint véve figyelembe a jogszerű érdekek jelzett összeütközési eseteit; első sorban a kielégítést elszenvedett jelzálogtulajdonos joghelyzetét kell vizsgálat alá vennünk.

A tétel az, hogy az egyetemlegesen biztosított jelzáloghitelező minden felelősség nélkül *bármelyik* jelzálogból kielégítheti magát. Ha kielégítésénél csak az egyik jelzálog ellen fordult, ennek tulajdonosa kézenfekvő hátrányt szenved azokkal szemben, kiknek jelzálogtárgyai ugyanazon követelés fedezésére az övével együtt egyetemleg voltak lekötve s kik a hitelező kielégítése után a lekötöttségből felszabadulnak.

Van-e a hátrányt szenvedettnek az ekként előnyben részesülőkkel szemben valami méltányos kiegyenlítésre avagy kárpótlásra igénye?

Annak a jelzálognak tulajdonosa, mely jelzálogból az egyetemlegesen biztosított hitelező kielégítette magát, az ezzel felszabadult személyes adóstól megtérítést követelhet; ugyanigy akkor is, ha az egyetemlegesen biztosított követelést a végrehajtás megelőzése végett lefizette. Követelheti ezen megtérítés iránti jogából kifolyólag azt is, hogy a kielégített hitelező a követelést részére engedményezze, de már az engedményezett követelésre vonatkozó *jelzálogot* csak úgy nyeri el, ha a kielégített hitelező azt önként átengedi neki.

Ha a kielégítésre felhasznált jelzálog tulajdonosa egyuttal *adóstårs* is volt a hitelezői követelést szülő kötelemben: az egyetemleges kötelem szabályai szerint többi adóstårsain nem ugyan jelzálogi keresettel, (mert hiszen a jelzálogjogot fizetésével meg nem nyerte), hanem kötelmi uton *pro rata* követelhet megtérítést.

Ha ellenben a jelzálogtulajdonosok között nem áll fenn adóstårsi viszony az egyetemleg lekötött s egyuttal szintén felszabadult többi jelzálogtulajdonosokon a hitelezői kielégítéssel hátrányt szenvedőnek semmi keresete sincs.

Akiket az egyetemleges jelzálogjog másodsorban s szintén felette közléről érint: azok az egyenlő rangsorban vagy későbbi rangsorozatban álló többi jelzálogos hitelezők, kiknek követelése egyetemlegesen biztosítva nem volt.

E hitelezők az egyetemlegesen biztosított követelésnek valamelyik jelzálogból való kielégítése esetén, ha az az egyes jelzálogjogok kielégíthetőségét veszélyezteti, illetőleg kétségessé teszi: csak a megelőző egyetemleges jelzálogos követelés beváltása által kereshetnek védelmet. (1881: LX. t.-cz. 190. §.).

Ahol pedig az egyetemleges jelzálogjoggal terhelt telek-könyvi tárgyak végrehajtási uton *mind* eladatnak és az utánuk befolyt vételárak egyidejűleg esnek felosztás alá, valamint ha az is világos, miszerint az egyetemlegesen biztosított hitelező teljes kielégítéshez fog juthatni: méltányosságból az 1881: LX. t.-cz. 190. §. kivételes rendelkezése alapján, hogy a többi egyes jelzálogos hitelezők se essenek el minden kielégítéstől, — a kielégítésnek az egyes jelzálogok vételárából aránylagosan kell eszközöltetnie. Azaz, az egyetemlegesen biztosított hitelező az egyes jelzálogok után befolyt vételárból¹ annyit kap, amennyi követelésére a vételár és a követelés aránya szerint esik.²

¹ Illetőleg azon összegből, ami netalán nálánál is elsőbb rangsoru hitelezők kielégítése után a vételárból fennmarad. (V. ö. Imling: Zálogjog cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt. 726. l.)

² Például: Elárverezik az I., II. és III. tkvi jószágtesteket. Vételárkép befolyt I. után 5000, II. után 4000 és III. után 8000 frt. Összesen tehát 17.000 forint.

Terheli az I. jószágtestet:

A) javára egyetemlegesen	6000 frt.
B) javára	1000 frt.
C) javára	2000 frt.

A II. jószágtestet:

A) javára egyetemlegesen	6000 frt.
D) javára	500 frt.
E) javára	1200 frt.

A III. jószágtestet:

A) javára egyetemlegesen	6000 frt.
F) javára	5000 frt.
G) javára	800 frt.

Az A) kiegyenlítése a következő arányszámítás szerint történik:

$$\begin{aligned} \text{A) kap az I. jószágtest után } 17.000:5000 &= 6000:x = 1764 \text{ frt } 70 \text{ kr.} \\ \text{II. jószágtest után } 17.000:4000 &= 6000:x = 1411 \text{ frt } 77 \text{ kr.} \\ \text{III. jószágtest után } 17.000:8000 &= 6000:x = 2823 \text{ frt } 53 \text{ kr.} \end{aligned}$$

Összeg: 6000 frt — kr.

Az egyes birtoktestek vételár maradványa jut az egyetemleg bejegyzett hitelező után következő egyes hitelezőknek.

Ez az aránylagos kielégítés akkor is szabály, ha az egyetemlegesen kötelezett adóstársaknak közös ingatlanai képezik a jelzálogjog tárgyát. S bár a hitelező jogosítva is van arra, hogy a közös ingatlan árverés alá került egyik hányadából részben vegye fel csak követelését, avagy ha tetszik egészben is, — azt már nem teheti, hogy az elárverezett ingatlan jutalék után befolyt vételárból való részleges kielégítéséről lemondva: kielégítését egészen a másik adóstárs még el nem árverezett ingatlan jutalékából követelje. Ez esetben ez az utóbbi t. i. rosszabbul járna ránézve késsőbb bekövetkező árveréssel, mintha jutalékrésze az adóstársával egyidőben került volna végreh. árverés alá.¹

Az egyetemlegesen biztosított hitelező rendelkezési joga az egyetemleges jelzálogjog tekintetében ép oly szabad, mint minden jelzálogos hitelezőé. Egyetemleges jelzálogjogát — de *csak* mint *ilyent* — engedményezheti, alzálogjogokkal terhelheti, az egyes zálogjogokat a lekötés alól felszabadíthatja anélkül, hogy a lekötött jelzálogtulajdonosoknak e rendelkezésekhez hozzászólásuk volna.

LI. FEJEZET.

A zálogjogok érvényesítése és védelme.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Magánjog 444. és köv. II.; Herczegh: Dologbeli és kötelmi jog 121. és köv. I.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 700. és köv. I.; Imling—Zlinszky: Tlkvi jog 136. és köv. I.; Krainz: System stb. id. cz. m. I. k. 865. és köv. I.; Stubenrauch: Commentar stb. id. cz. m. I. k. 639. és köv. I.; Schwarz G.: Van-e a tlkvi alzálogosnak jelzálogkeresete? („Ujabb magánjogi fejtegetések“ cz. m. Budapest, 1901. VII. sz. értekezés.)

A zálogjogok védelme: összeesik fogalmilag azok érvényesítésével. A zálogjogok érvényesítése pedig — ellentétben más jogok érvényesítésével — rendszerint nem a jogosított tetszésétől függő önkényes, hanem a birói hatóságok közbelépését feltételezi.

A kézi- és jelzálogjog közötti különbséghez képest a jogrend által nyújtott zálogjogi védelem is eltérő módon van megvalósítva.

¹ Curia 1906 decs. 4-én I. G. 449. sz. (Egyet. Dtár. I. 44.)

Ami első sorban a *kézi zálogjog érvényesítését* illeti, mondva volt annak helyén (107. §.), hogy a hitelező adósságnak nem fizetése esetén jogositva van a kézi zálogot eladatni, illetőleg eladni és az eladási árból szerezni magának követelése erejéig kielégítést. E kielégítésnek rendes módja az adós, illetőleg a zálog mindenkori tulajdonosa ellen indítandó zálogkereset, mely a zálogilag biztosított követelés és a zálogjog fennállására, mint *kereseti alapra* támaszkodva arra irányul, hogy az adós, illetőleg a zálogtulajdonos, a zálogból való kielégítés eltűrésére marasztaltassék. Maga a kielégítés pedig a marasztaló ítélet alapján kieszközlött végrehajtási árverés útján ejtendő meg.

Egyes különös törvények a kézi zálogjogok bizonyos esetekben a zálogjog érvényesítésére kivételes módozatokat alapítottak meg. Így a váltóhitelező kézi zálogjoga az 1876: XXVII. t.-cz. 106. §-a alapján a váltóeljárás szabályai szerint érvényesítendő; a kereskedelmi ügyletből eredő követelések fedezésére írásbeli szerződés mellett adott kézi zálogból a hitelező az 1875: XXXVII. t.-cz. 305. §-a szerint *keresetindítás nélkül* az illetékes törvényszékhez leadott egyszerű és a kézizálog eladásnak az adós meghallgatását nem igénylő birói elrendelésért való folyamodás alapján nyerhet kielégítést; külön szabályok állanak fenn továbbá a zálogügylet gyakoriására iparhatósági engedéllyel bíró egyének, vagy intézetek kézi zálogjogának érvényesítésére (1881: XIV. t.-cz.) és a végrehajtás útján lezálogolt ingóságokra vonatkozólag. (1881: LX. t.-cz. 102—114.; 116—120. §§.)

A kézi zálogjog védelmét czélozza jogunkban továbbá a jelzálog révén (lásd 112. §. II. alatt) a kézi zálogra is áttérjedt az a szabálya az Optk.-nek, mely szerint, ha a zálog értéke az elzálogosító vétke által, vagy a dolognak később nyilvánult valamely hiánya miatt az adósság fedezésére többé elegendőnek nem találtatik; a hitelező jogositva van az elzálogosítótól *más ahhoz mért zálogot követelni*. (Optk. 458. §.) E biztosítási követelés érvényesítésének eszköze szintén a kereset s a felperes hitelező annak megállapításánál azt tartozik bizonyítani, hogy az adott zálogtárgy a rajta foganatosított deterioratiók folytán a követelés fedezésére többé csakugyan nem elegendő.

Ha a kézi zálogjog tárgya *jog*, elvileg a zálogjog érvényesi-

tése tekintetében a dologhoz mint kézizálog objectumaihoz képest eltérés nincs. Persze a jogok értékesítése — a belőlük való kielégítéskor — másképp történik, mint a dolgok értékesítése. A hitelező tudnillik úgy is kielégítheti magát, ha nem teljesítés esetén a zálogul szolgáló jogot gyakorolja s a gyakorlás nyújtotta jövedelmet vagy hasznokat használja fel követelése fedezésére.

Váltóbirtokosnak zálogul adott, tőzsdei árfolyammal bíró értékpapirokban foglalt, valamint váltóbeli és egyéb követelések, végrehajtásilag lefoglalt tőzsdei árfolyammal bíró értékpapírok, közpénztárból felvehető követelések stb. jogok — mint kézizálog tárgyak — tekintetében, azoknak értékesítése különös szabályoknak van alávetve. (Lásd 1881: LX. t.-cz. 121. §., 122—131. §§., 133. §., 132. §.).

Jelzálogjog érvényesítése. A jelzálogjog érvényesítésénél, illetőleg védelménél még fokozottabban érvényesül az az elv, hogy a jelzálogos hitelező önkényes eljárásának, önkielégítésének helye nincs, amit más szóval úgy fejezhetünk ki, hogy a hitelező csak a bíróságtól nyerheti jogának érvényesítésére a szükséges védelmet az ugynevezett *jelzálogi kereset* megindításával.

Ez a jelzálogi kereset az ugynevezett dologi keresetek (lásd 30. §. II. A/. alatt) közé tartozik; anyagi tartalmát az a minden magánjogban potentialiter bennrejlő s jelen esetben arra irányuló „igény“ adja meg, mely szerint a jelzálog mindenkori tulajdonosának a hitelezői követelés abból való kielégítését türnie kell. Ha a jelzálog tárgyának nem a jelzálogilag biztosított követelés *adósa* (ugynevezet „személyes adós“), hanem harmadik személy a tulajdonosa, ami előfordulhat, ha valaki a jelzálogot időközben tulajdonul megszerezte, vagy mások adósságáért a saját ingatlanán engedett jelzálogi bekebelezést: a jelzálogi kereset egyébre, mint a zálogos követelés kielégítésének eltűrésére, nem irányulhat, nem különösen arra, hogy a jelzálog tulajdonosa a jelzálogilag biztosított követelést megfizesse. Ezt a hitelező csak egy a személyes adós ellen indított perben teheti kereseti kérelme tárgyává, de az ily kereset nem is *jelzálogi*, hanem csak *jelzálogos követelésből* eredő kereset lesz. A hitelezőnek egyébként jogában áll először a személyes adós ellen fordulni s az ez ellen kieszközölt bírói ítélet alapján annak bárminő vagyonából keresni ki-

elégítést.¹ Ha nem kap: megindíthatja már most a valóságos „jelzálogi keresetet“ a jelzálog tulajdonosa ellen vagy megteheti azt is, hogy keresetét mind a kettő a személyes adós és a jelzálog tulajdonosa ellen is közösen helyezi folyamatba. (1860. szeptember 19-én kelt rendelet 2. §. Birod. törv. lap. 212. sz.)²

Amint a hitelezőnek módjában áll személyes adósát a jelzálogi követelésből eredő *személyes*, valamint — ha az adós egyúttal a jelzálog tulajdonosa is — jelzálogjogból eredő *dologi* keresettel egyaránt megtámadni: úgy indíthat ellene *csak és kizárólag* jelzálogi keresetet, melynek célja arra irányul, hogy a felperes hitelező feljogosíttassék a jelzálogilag bejegyzett követelés és járulékaire a jelzálogból végrehajtás útján kielégítést szerezni, illetőleg, hogy alperes a követelés és járulékaiknak végrehajtási kielégítését a tulajdonát képező jelzálogon túrni tartozzék.

A jelzálogi kereset úgy ebben, valamint harmadik személyek, mint a jelzálog nem személyesadós tulajdonosai ellen indított esetében is telekkönyvileg feljegyezhető, aminek az az előnye van, hogy a mennyiben a per folyama alatt a jelzálog tulajdona másra átruháztatnék: a perben nyertes hitelezőnek nem kell az új tulajdonos ellen újabb jelzálogi keresetet indítania, hanem közvetlenül kérhet a jelzálogra végrehajtást. (1881: LX. t.-cz. 137. §. 3. bekezdés. — 1860. szeptember 19-én kelt rendelet 2. és köv. §§.)

Jelzálogi keresetet a bekebelezett hitelező indíthat, illetőleg annak általános jogutódja vagy engedményese nem téve különbséget aszerint, vajjon az engedmény be van-e kebelezve már vagy nincs? Alperesként az idézendő perbe, akit a telekkönyv az illető jelzálogtárgy tulajdonosa, avagy ha jogról van szó, a jelzálog tárgyául szolgáló jognak jogosítottjaként feltüntet. Megjegyzendő hogy mindazok, akiknek javára a telekkönyvben bekebelezett tulajdonos vagy jogosított ellen előjegyzésük van: a jelzálogi perbe alperesekként szintén bevonandók.

A jelzálogi keresetben a „kereseti alap“ s eventualiter a fel-

¹ Optk. 465—466. §. 1881: LX. t.-cz. 43. §.

²E rendeletnek joghatálya egyideig vitás volt. Az erd. tkvi rtsban a rendelet bennfoglaltatik, Magyarországon való hatályát pedig a birói gyakorlat megállapította. (V. ö. Imling: Zálogjog cz. m. Fodor-féle magánjog II. köt. 700. l. és ugyanaz a szerző a „Magy. tkvi jog“ cz. m. 136. lap.)

peresi bizonyítás tárgya a jelzálogos követelés és az ezt biztosító jelzálogjog. Utóbbi a bizonyítás szüksége alól rendesen kiesik, mert e részt a telekkönyvi bejegyzés, addig, míg annak semmisségét vagy eredeti érvénytelenségét az alperes ki nem mutatja, egymagában is teljesen elegendő bizonyíték. A jelzálogos követelés fennállásának bizonyítása pedig eventualiter akkor válik szükségessé, ha egyfelől a követelés nem eléggé liquid (tiszt) s alaposabb meghatározást igényel (pl. ha a jelzálogjog maximális összegre lett bejegyezve), másfelől, ha a jelzálogjog valamely jogviszony alapján csak a jövőben netalán keletkezhető követelés biztosítására kebeleztetett be s végül, ha a telekkönyvi bejegyzés tartalmából a követelés esedékessége vagy netaláni felmondásból a követelés lejáratára: ki nem tűnik. Előjegyzett jelzálogjog esetében jelzálogi kereset csak akkor indítható, ha egyuttal az előjegyzés igazolása iránti keresettel is össze van kapcsolva.

A jelzálogi keresetbe bevont alperes vagy a kereseti alap megtagadásával, vagy annak direct megtámadása nélkül azokkal a különböző kifogásokkal védekezhetik, melyek konkrét körülmények között rendelkezésére állhatnak.

Egyenesen a kereseti alap megtagadását jelenti minden olyan alperesi tényállítás, mely a kereseti alap valódiságát vonja kétségbe. Így pl. ha a felperes mint a jelzálogjog engedményese lép fel s az engedmény a telekkönyvben kitüntetve nincs: alperes az egész engedményezés létezését megtagadhatja, tagadásba veheti a felperes és a jelzálogos hitelező személyazonosságát, a heterjesztett telekkönyvi kivonatok hűségét és hitelességét a jövőben keletkezhető követelésekre előre bejegyzett jelzálogilag beperesítése esetében a követelés létezését stb. S mert a jelzálogjog a telekkönyvi rendszer okán több-kevesebb önállósítása daczára is alapjában véve megtartja accessorius jellegét: mindazok az alperesi tényállítások, melyek a jelzálogilag biztosított követelésre annak érvénytelenségére, megszűnt voltára vonatkoznak, közvetve a jelzálogjogra is visszahatván, a jelzálogi kereset sorsát megdönthetik. Ezek az alperesi tényállítások már valódi kifogások s a mondottak szerint egyrészt a jelzálogjog eredetileg érvénytelen keletkezését igazolhatják, pl. hogy a követelés, mikor a jelzálogjogot bekebelezték, már nem létezett, vagy hogy a bekebelezési engedély hamisítva volt, vagy hogy a jelzálogjog

szerzési czime azért érvénytelen, mert a szerződésnek a cselekvőképességre akaratra vagy akaratnyilvánításra vonatkozó keltekei hiányoztak, vagy másrésről az eredetileg érvényesen keletkezett jelzálogjog időközi megszűnésére hivatkozhatnak. Így pl. ha a biztosított követelés, fizetés, elengedés, beszámítás, ujítás stb. által elenyészett, vagy a követelés elévült, mely körülmények a jelzálogjognak megtámadására szolgálnak czimül. Perdöntő hatálya van végül az *elévülés* kifogásának, mi alatt nem a jelzálogilag biztosított *követelés* (erről az előbb volt szó), hanem a szintén a rendes elévülés alá vetett *jelzálogi* kereset elévülését kell értenünk.

Amennyiben a felperes jelzálogjogát tlkvi engedmény útján szerezte, általában ugyanolyan tekintet alá esik, mint minden jelzálogos hitelező, a jelzálogjog pedig az engedmény jogi természetéhez képest teljes *változatlanságban* száll át rája. A változatlan átszállásból következően mindazok a kifogások, melyek az engedményező ellen érvényesíthetők lettek volna, az engedménnyessel szemben is felhasználhatók, de csak addig a határig, hol a telekkönyvbe vetett bizalommal való szerzés — a publica fides — sérelmet nem szenved. Vagyis, ha az engedményes jóhiszeműen szerezte meg azt a zálogjogot, mely a történt fizetés vagy egyéb kötelemszüntető ténykörülmények után anyagai alapját elvesztette ugyan, de formailag még fennáll: sem a személyes adós, ha egyúttal ő a jelzálogtulajdonos is, sem a jelzálognak a kötelmen kívül álló mindenkori tulajdonosa az engedményes jelzálogi keresetével szemben az említett perdöntő kifogásokat nem emelheti. Ellenben sértetlenül fenmaradnak az engedményezett javára azok a kifogások (s így ezek az engedményes ellen is érvényesíthetők), melyek a jelzálogjog eredeti érvénytelenségére vonatkoznak, ha ugyan az engedmény bejegyzése iránti kérés benyújtásakor a törlési per már fel volt a tlkvbé jegyezve, vagy a perindítás határideje még nem járt le — avagy ha a jelzálogjog érvénytelen bekebelezésétől számítva 3 év még nem múlt el s a bejegyzésről az engedményezettnek a végzést nem kézbesítették. Önként érthető, hogy oly kifogásokat, melyek az engedményes és az engedményezett közötti valamelyes közvetlen viszonyból származnak, az alperes mindig joghatályosan érvényesíthet.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Teleki terhek és épületjog.

LII. FEJEZET.

A telki terhek.

Irodalmi utalások. Zlinszky: Magánjog 480. és köv. l.; Imling—Zlinszky: Tlkvi jog 163. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 795. és köv. l.; Szladits: Magánjog 62. és köv. l.; Unger: System stb. id. cz. m. I. k. (III. kiad.) 553. és köv. l.; Indokolás a magyar ptkv. tervezetéhez II. k. 792. és köv. l.; Timon Ákos: A párbér Magyarországon. II. kiad. Bpest, 1908.

A telki terhek fogalma és jogi természete. A középkori jogfejlődés az ingatlanok tekintetében egy sajátos jogviszonyt létesített, melynél fogva bizonyos és időnkint visszatérő pénz-, termény- vagy munkabeli szolgáltatások valamely telekkel kapcsolatba hozatván azoknak teljesítése, mint személyes kötelezettség a telek mindenkori tulajdonosára, illetőleg birtokosára áthárított. Mivel e positiv szolgáltatások az ingatlan mindenkori terhét képezték s képezik, s magával a telekkel szállnak át annak minden megszerzőjére: az egész jogviszony a *telki* vagy *dologi teher* (servitium reale, onus reale, Reallast) elnevezést nyerte.¹

A telki teherjognak két lényeges jellemvonása van. Az egyik a bizonyos időnkint állandóan visszatérő szolgáltatási kötelezettség, a másik a szolgáltatási kötelezettségnek az ingatlanhoz teher gyanánt való szoros hozzákötöttsége. E két jellemvonásban rejlik egyuttal az egész jogviszony meglehetősen ellenmondásszerű lényege, mert míg az egyes szolgáltatások teljesítésére vonatkozó kötelezettség *kötelmi* jellegű, addig az a körülmény, hogy a szolgáltatási kötelezettségben kifejeződő teher a maga egé-

¹ Unger: System stb. id. cz. m. III. kiad. I. k. 553—556. l.

szében a telken nyugszik, mintha a telek adózna, fizetne, tisztán *dologi jogi* színezetű. Ez okon állandóan vitatott volt a kérdés, hogy a telki teher jogi természete szerint *kötelmi jognak* avagy *dologbeli jognak* minősítendő-e? Régebben különösen az a felfogás dominált, hogy a dologi teher a telki szolgálomak egy sajátos faja, vagy azokhoz analog intézmény, mely a római jogból eredő azon fundamentalis szolgálomjogi szabálylyal, hogy *servitus in faciendō consistere nequit* szemben a szolgálomilag terhelt telek mindenkori tulajdonosát valaminek tevésére, szolgáltatására szorítja (*servitutes juris germanici*). Ujabban szintén dologbeli jognak tekintik ugyan a telki terhek iránt való jogot, de olyannak, amely több-kevesebb és kénytelen-kelletlenül elnézendő anomalia okán nem bír a dologbeli jogok minden jellegzetességével. Tartalma ugyanis a kötelmi és dologi elemek sajátos összeolvadásával visszatérő pozitív szolgáltatási kötelezettségből áll, mely azonban elválaszthatatlanul ékelődik bele a terhelt telek jogi sorába, s így az, a jogositottat a kötelezettel szemben kizárólag a terheknek az ingatlanhoz való hozzákötöttsége, tehát dologi jogviszony alapján illeti meg.

A telki terhek mondott sajátos jogi természetének folyamánnyaképen a következő tételeket szokás levezetni:¹

a) a telki teher a maga egészében az ingatlanra nehezedik s így annak bárminő uton történt átruházása esetén, átszáll az új tulajdonosra. Ha megváltás vagy jogi kényszer okából megszűnik: a volt jogosult megfelelő kártalanításra tarthat igényt (pl. kisajátítás esetén);

b) a szolgáltatások teljesítésére kötelezett személy az ingatlan mindenkori tulajdonosa, illetőleg birtokosa, a jogositott pedig egyénileg vagy valamely más ingatlan tulajdona által lehet meghatározva;²

c) a teljesítendő szolgáltatások az „ingatlanból“ eszközlendők, nem szó szerinti értelemben véve, hanem akként, hogy azokrét az ingatlan saját értéke és haszna erejéig szavatol. A szolgáltatásoknak rendszeresen vagy rendszertelenül, de mindenesetre

¹ Lásd Unger: System stb. id. cz. m. I. k. 560. és köv. l.; Imling: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 800. és köv. l.

² Curia 1905 nov. 7. I. G. 227. (Grill f. Dtár 1906. évf. 14. sz.)

„időnként visszatérők“-nek kell lenniök s állhatnak pénz-, termény- vagy munka-teljesítésből;

d) a telki terhek telekkönyvileg bejegyezhetők, miáltal absolut hatályt nyernek; szólhatnak egyébként határozott vagy határozatlan és örökidőre.

A telki terhek különböző esetei. Közvetlenül a törvényen alapulnak mai jogunk szerint a következő telki terhek: az urbéri és hasonló természetű jogv.-okból eredő tartozások, váltságösszegek, amennyiben még fennállanak. Ilyenek: a) a *censualis-, curialis-, taxalis* földek, telkek után fizetendő járulékok;¹ b) a *szőlődézsma-váltás*, vagyis váltása azon tartozásoknak, melyeket a volt jobbágyrendű szőlőbirtokosok szerződés vagy gyakorlat szerint szőlőlők után a volt földesurak részére fizettek (1868: XXIX. t.-cz. 1. §.);² c) az ugynevezett *maradvány-földekért* (1871: LIII. t.-cz. 90—91. §§.). és d) az *irtványok* után fizetendő váltságösszegek (1871: LIV. t.-cz.);⁴ valamint e) a *majorsági zsellértelkek* váltása (1896: XXV. t.-cz.);⁵ továbbá f) a *birtokrendezés* költségei;⁶ és g) a *vizszabályozási tartozások*. Ezek alatt egyrésről azokat s az elsőbbséggel biró egyenes adók természetével felruházott járadékokat értjük, amelyeket a vízrendezésre alakult társulatok vetnek ki az ártéri birtokosokra; (1885: XXIII. t.-cz. IV. fejezete.); másrésről idesorozzuk a magyar földhitelintézet által engedett *vizszabályozási* (és talajjavítási) kölcsönök után fizetendő évi járadékokat (1889: XXX. t.-cz. 6. §.); h) törvényen alapuló telki teher jellegével birnak a *phyloxera* által elpusztított szőlők *felújítására* felvett kölcsönök törlesztési részletei (1896: V. t.-cz. 12. §.); és végül i) telki teherként nehezedik az ingatlanokra; az azokat „közvetlenül terhelő“ minden állami és községi adó is.

Az elősorolt törvényekből folyó telki terhek részben akkor is absolut hatályuak, ha a telekkönyvben kitüntetve nincsenek⁷ s az ingatlan árverése esetén is *feltétlenül* áthárulnak az árverési vevőre. (1881: LX. t.-cz. 189. §.)

Külön kell megemlékeznünk a *kegyuraságról* (jus patronatus), mely szintén törvényen alapuló telki teher, de csak az

^{1—6} Lásd a szövegben érintett kérdésekre nézve a köv. VI. szakaszt.

⁷ Így pl. az urbéri tartozások, ellenben a szőlődézsma váltás, maradványföldek, irtványok utáni váltás s a földhitelintézet vizszabályozásra adott kölcsönei telki teher jellegéhez a tlkvi kitüntetés szükséges.

esetben, ha *dologi* jellegű, azaz valamely ingatlanhoz és nem egy meghatározott család- vagy hatósághoz van kötve. A kegyuraság alapján a terhelt ingatlan mindenkori és bármilyen felekezeti tulajdonosa a kedvezményezett egyház és az ahhoz tartozó épületek oltalmazására, illetőleg karbantartására, a javadalmazás netalán szükséges kiegészítésére stb. van kötelezve.¹ Telki teherként szerepel — s szintén törvényből folyólag — az u. n. *párbértartozás* (ágybér) is, melyet katolikus házaspárok kötelesek illetékes plébánosuknak fizetni, de csak annyiban és ott, amennyiben s ahol a párbér úgy van megállapítva, hogy azt csak a *telkes* házaspárok fizessék, mert a párbérkötelezettségnek telki teherjellege csak ilyen esetben van, más esetben ellenben nincs. Helyes nézet szerint ekkor is csak az a telektulajdonos kötelezhető a párbér fizetésére, aki katolikus és házasságban élő személy egyúttal.²

A törvény rendelkezésén kívül a telki teher magánfelek jogügyleti rendelkezése folytán is létesülhet. Közös, összefoglaló kitétellel a magánfelek rendelkezései létesítette ezen telki terheket „kikötmények”-nek szokás nevezni. Rendszerint úgy fordulnak elő, mint *életjáradékok, ellátás, ruházás, élelmezés* stb. kikötése³ s dologi hatályukhoz a terhelt ingatlan telekkönyvi betétének C lapjára való bekebeleztetésük szükséges.

A telki terhek megszerzése, joghatálya és megszűnése. A törvényből folyó telki terheket közvetlenül maga a törvény létesíti s így az azok alapján gyakorolható jogok, illetőleg kötelezettségek is meg vannak szerezve, illetőleg keletkeznek, mielőtt a törvény által telki tehernek minősített jogviszony létrejött.⁴ Némely tör-

¹ Curia 1907 okt. 1-én 7636/906. sz. „Oly törvényes rendelkezés, mely a társkegyurak egyetemleges kötelezettségét megállapítaná, nem létezik.” (Egyet. Dtár I. 514.) — Curia 1907. szept. 10-én 5896. sz. „A kegyuraságból folyó vitás vagyoni jogi kérdések eldöntése a kir. tvszékek, mint birtokbiróságok hatáskörébe tartozik.” (Egyet. Dtár I. 475.) Azelőtt a közigazg. hatóságok gyakorolták az ily kérdésekben a hatáskört.

² A párbérre nézve lásd a 31. sz. t. ü. döntvényt; a párbérnek a község által való megváltására nézve pedig a Pozsonyi T. határozatát. (Grill f. Dtár 1906. évf. 50. sz.) A párbér fogalma alá subsummálta a Curia a nemesi közbirtokosság részéről a kath. templomnak és plébánosnak régi szerződések alapján teljesítendő sörfőzési járandóságot, illetőleg az italmérési jog megváltása után ennek helyébe lépő sörváltás díjakat is. (L. Egyet. Dtár I. 322. sz. esetet.)

³ Curia: 1905 nov. 7. I. G. 227. (Grill f. Dtár 1906. évf. 14. sz.)

⁴ Curia 1907 okt. 1-én 7636/906. sz. „Az ingatlannal összekötött kegyuri

vényes telki teher megszerzéséhez azonban a telekkönyvi bekebelezés is szükséges. Így a szőlődézsma megváltásáról szóló 1868: XXXIX. t.-cz. 9. §-a szerint: „A váltáságtőkék és járulékaik jelzálogi biztosítása és nyilvántartás végett, az illető községek telekkönyvéhez egy megváltási teherlap csatoltatik, amely egyének és rovatok szerinti körülményes kimutatását képezi az egyes lakók különböző váltáságtartozásainak. Ezenfölül minden egyes tartozás minden egyes szőlőbirtokra az illető telekjegyzőkönyvben a birtoklapra röviden *bejegyzendő*, miáltal a tartozás *jelzálogjogilag¹ bekebelezettnek* tekintetik, s mint ilyen minden eddig bekebelezett követelést is megelőz.“ A maradvány-földek megváltásáért fizetendő váltásösszegekre nézve ugyanezt az 1871: LIII. t.-cz. 92. §-a mondja ki. A magyar földhitelintézet vizsgálóbizottság és talajjavítás céljára adott kölcsöneinek telki teherként való megszerzése szintén csak a szabályszerű tlkvi bekebelezéssel történhetik.²

Magánfelek ügyleti rendelkezésein alapuló telki terhek megszerzésénél a telekkönyvi rts 66. §-ához képest a többi, ingatlanra vonatkozó dologi jogok szerzésének megfelelően foganasítandó bekebelezésre, illetőleg előjegyzésre van szükség. Egyébiránt a telki terhek megszerzése elbirtoklás útján is történhetik.³

A dologi teher szülte joghatály sokban hasonlatos ahhoz, mikor az ingatlanra jelzálogjog van bejegyezve. Különösen áll ez a terhelt ingatlan tulajdonosa és a dologi teher jogosítottja közötti viszonyra, az ingatlan használata, s az afeletti szabad rendelkezések tekintetében. A jelzálogjognál ismertetett szabályok e részt itt is alkalmazandók s a „más ahhoz mért zálog“ követelhekötelezettség dologi teher lévén, az mint ilyen, az illető ingatlanokat bejegyzés nélkül is feltétlenül terheli s ennél fogva annak tlkvi biztosítására szükség nincs.“ (Egyet. Dtár I. 514.) Ugyanily értelemben: Curia 1907 decz. 27-én 7631. sz. (Egyet. Dtár II. 55.)

¹ Itt helyesen a törvénynek „telki teherként“ kitételt kellett volna használnia.

² Az 1889: XXX. t.-cz. 3. §-ának az 1876: XXXVI. t.-cz. 22—35. §-aira és ezek között is a 24. §-nak az ugyanezen törv. 17. §-ára való utalása alapján.

³ Pld. Győri Tábla 1904 nov. 30. G. I. 40/3. sz. (Grill f. Dtár 1905. évf. 468. sz.) — Kolozsv. T. 1909 G. 196/2. sz. Kikötmények a tlkvi rtrs 130. §. e) pontja értelmében, a tulajdonjog bekebelezésével együtt a C) lapra még akkor is bekebelezendők, ha a terhelés világosan nem is kéretett volna. (Erd. J. K. III. évf. 5. sz.)

tése a tulajdonos netaláni deteriorációval szemben, a telki teher jogosítottját is megilleti. A jogszabályon alapuló telki terheket — mint mondva volt — az ingatlan végrehajtási árverésen való eladása sem érinti, azok változatlanul átszállanak az árverési vevőre. (1881: LX. t.-cz. 184. §.) A magánfelek rendelkezése folytán keletkezett telki terhet azonban már nem illeti meg ez a kiváltság, nem különösen a megelőzőleg bejegyzett jelzáloghitelezők sérelmére, s így, ha a telki teher okán oly csekély vételárra volna kilátás, mely mellett az árvereltető és korábban bejegyzett jelzálogos hitelezők nem nyerhetnének kielégítést: az ingatlan a telki teherre való tekintet nélkül — tehát annak megszűnése mellett — fog eladatni. A jogosítottat ilyen esetben csak a telki teher bejegyzési sorrendje szerint érvényesíthető kártérítési jog illeti meg. (1881: LX. t.-cz. 191. §. 2. bekezd.)

A telki tehernek már lejárt hátralékos részletei a terhelt ingatlan új tulajdonosát a szolgáltatási kötelezettség személyes jellege okán nem terhelik. (1881: LX. t.-cz. 184. §.). A hátralékos részletek csak akkor szállanak át az új tulajdonosra, ha az, a terhelt ingatlan tulajdonához örökösödés útján jutott. A maradvány-földekért fizetendő váltságtőke hátralékos törlesztési részletei tekintetében a törvény (1871: LIII. t.-cz. 19. §.) kivételt tessen s azokat a korábbi tulajdonos elleni visszkereseti jog fentartása mellett az új tulajdonosra is áthárítja.

Megszűnnek a telki terhek, ha megszüntetésük iránt törvény rendelkezik, ha a jogosított és kötelezett fél a megszűnést kölcsönös megegyezéssel megállapítják; ha a jogosított személyében azzal, hogy a terhelt ingatlan tulajdonát megszerzi, confusio áll be; a terhelt ingatlan végrehajtási úton való elárverezése esetén, ha az ingatlant a telki teher fentartása nélkül adták el (1881: LX. t.-cz. 182. §. 2. bekezdés), ha továbbá letelt az az idő, melyre a telki teher létesített, és végül, ha a telki teher iránti jog — a rendes 32 évi időhatár elmúltával — elévült. Mindezen esetekben a bekebelezve levő telki teher törlése kérhető, illetőleg a törlés az árverés alkalmából való megszűnés esetén hivatalból megtörténik.

Azok a telki terhek, melyek az állam közvetítésével megváltott tartozások alapján keletkeztek, a közadókból származó igények módjára érvényesíttetnek. Az ily telki terhekből előálló jo-

gok tehát valóságos közjogi oltalom alatt állanak. Magánfelek létesítette telki terhek, illetőleg az azokból eredő jogok érvényesítésére a személyes keresetek — amennyiben már lejárt részletek követeléséről van szó — és a megállapítási keresetek szolgálnak, holott is a telki teher fennállásának birói constatálásáról s az egész jogviszonynak a netaláni elhomályosulás elleni megoltalmazásáról kíván a jogositott fél gondoskodni.

LIII. FEJEZET.

Az épületjog. (Superficies.)

Az épületjog (superficies) vagy az Optk. terminológiája szerint „földbér“ (Bodenzins Optk. 1125. §.) egyike a legtöbbet vitatott és nehezen megkonstruálható dologjogi fogalmaknak, amennyiben a dologi jogokra vonatkozó általános alapelvek érvényét nem egy vonatkozásban áttöri.

Valamely telek és alkatrészei külön tulajdon, vagy a telket terhelő külön jogok tárgyai nem lehetnek. E fundamentális dologjogi alapelvvel helyezkedik szembe először is a superficies, mely a tulajdonnal azonosnak látszó tartalmu és térfogatu jogot ad más ingatlanán egy abba beleépített építmény, tehát az ingatlan *alkatrésze felett*. Erre tekintettel, mindazok a jogok, melyek az „osztott tulajdon“ aviticus és alapjában is teljesen helytelen álláspontján állanak — mint az Optk. — könnyen megoldották a superficies jogi természetét azzal, hogy az ingatlanra vonatkozó álag- vagy főtulajdon mellett „haszonvételi tulajdonnak“ minősítették. „Ha valamely tulajdon akként van megosztva, — mondja az Optk. 1125. §, — hogy az egyik felet a föld állaga a földszin alatti haszonvétellel együtt, a másik felet pedig csak a földszin haszonvétele illeti öröklőleg; az ezen utóbbi birtokos által fizetendő évenkénti adó földbérnek nevezetik.“

A ma uralkodó felfogás az osztott tulajdon elméletével végkép leszámolt s a superficiest sem minősíti „tulajdon“-nak, hanem az ingatlant *terhelő* oly dologi jogot lát benne, mely a forgalom és gazdasági élet követelményei okán bizonyos önállósággal van felruházva s a terhelt ingatlan némely vonatkozásokban való használatból áll.

A mondottak szerint a superficies, vagyis épületjog az az ingatlant terhelő idegen dologbeli jog, melynél fogva valaki másnak földén a maga számára épületet emelhet, azt önállóan forgalom tárgyává teheti, nevezetesen a terhelt ingatlanra való tekintet nélkül élők között vagy halál esetére jogügyletileg másra átruházhatja s megterhelheti.

A superficiesnek hazánkban tulságos gyakorlati jelentősége nincs. Főleg a majorsági zsellérbirtokokon a megengedett beépítéssel (taksás házak) jöttek létre superficies természetű jogviszonyok,¹ melyeket, együtt a némely helyeken előforduló *emeletjoggal*² az 1854. évi július 23-án kelt telekkönyvi helyszinelési rendelet értelmében, mint a telek hasznélvezetét, illetőleg felülepítmenyi tulajdont jegyezték be a telekkönyvbe s inntől kezdve az Optk. alapján a teljes és nem teljes (osztott) tulajdon elvei szerint ítélték meg.³

A superficies keletkezésnek ügyleti rendelkezés az alapja, mely a terhelt ingatlan telekkönyvébe a C lapon való bekebelezéssel absolut joghatályhoz jut. A bejegyzés — ismételjük — nem „tulajdont“ létesít, hanem a tulajdont terhelő idegen dologbeli jogot, miből folyólag — bár a gazdasági és forgalmi igények esetleg az épületen levő teljesen külön, független tulajdonjog elismerése mellett is szólanának, az épület tulajdona csak a telektulajdonost illetheti⁴ — önként érthetőleg a superficies átörökíthető, elidegeníthető és terhelhető (pl. szolgálomakkal) természetű.

¹ Az 1896: XXV. t.-cz. az 1848. előtt keletkezett majorsági zsellér birtokokra vonatkozóan a megválthatás elvét kimondta. Lásd alább 123. §.

² Emeletjog, melynél fogva valaki másnak házára emeletet épít a maga számára. (Fiumében, Sopronban stb.)

³ E felfogásnak a gyakorlatban több nyoma van, s a felülepítmenyeken való külön tulajdonjogot említi az 1881: LX. t.-cz. 203. §. utolsó bekezdése is; valamint erre utal az 1881: LXI. t.-cz. 24. §-ának azon rendelkezése, hogy: „azon építmények, melyeket a (vasut és csatorna) vállalat az általa igénybe vett idegen területeken létesít, a központi telekkönyv illető birtokalapján, mint idegen területen létesített felülepítmenyek veendő fel.“ Judicaturánk elvileg helytelen minősítéséről szól ez a döntés is: Curia 1906 szept. 4-én 2149. sz. „A megosztott tulajdon tárgyának vagy egyrészének kisajátítása esetén járó közös kártalanítási összeg a fő és haszonvevő tulajdonosokat rendszerint egyenlő arányban illeti meg.“ (Egyet. Dtár I. 10.) Ez esetben is t. i. superficiesről volt szó.

⁴ Aedificium solo cedit.

ből következő nagyfoku korlátozásával. A tkvi rts 55. és 56. §§-ai után egyébként nem is tekinthető lehetségesnek, hogy a superficies, mint tulajdonjog kebeleztesék be, s ily bekebelezések csak a helyszineléskor az ezt illetőleg kiadott 1853. évi szept. 16-án kelt minist. rendelet 56. §-a alapján történhettek.

A superficies létesítette jogviszonyban egyébként a jogositott fél és a terhelt ingatlan tulajdonosa olyan joghelyzetben vannak egymással szemben, mint az Optk. szerinti haszonvételi (nem teljes) tulajdonos a fő- vagy állag (teljes) tulajdonossal.

Az erre vonatkozó szabályokra nézve lásd a 72. §. során mondottakat. — E szabályok veendőik megfelelő alkalmazásban zsinórmértékül a superficies esetében is.

HATODIK SZAKASZ.

A régi urbéri kapcsolatból fennmaradt és vele rokontermészetű birtok- és jogviszonyok.

LIV. FEJEZET.

Bevezetés; az urbériségről általában.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 374. és köv. l.; (202—217. §§.) Dósa: Erd. honi jogtud. cz. id. m. II. könyv. 91—112. §§. 105. és köv. l.; Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 139. és köv. l.; Kolosváry Sándor: Régi hangok, új irány. Kolozsvár, 1888.; Tóth Lőrincz: Elméleti és gyakorlati utmutató urbéri ügyekben. Pest, 1857. Ugyanitt 20. és köv. Iapokon a teljes régebbi irodalom; Tóth Lajos: Urbéri kalauz. Pest, 1872.; Majláth Johann gr.: Das ungarische Urbarialsystem. Pesth und Leipzig, 1838.; Baky Gedeon: Az urbér. II. kiad. Szabadka, 1889.; Zlinszky: Magánjog 488. és köv. l.; Cholnoky Imre: A magyar anyagi magánjog. Budapest, 1886. 235. és köv. l.; Keresztszeghy Lajos: Gyakorlati ismertetése az urbéri perekbeni eljárásnak és bizonyítékoknak. Budapest, 1876.; Lányi Bertalan: A tulajdonjog cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. köt.) 554. és köv. l.; Ágoston P.: A tulajdonjog alaptanai cz. id. m. 73—78. l. stb.

Az 1848-ik évi törvényhozás, mint sok más téren, úgy hazai magánjogunkban is zárókövet jelent s a jogfejlődésnek egészen új korszakát vezet be. Állam- s jogrendszerünk valóságos forradalomszerű átalakuláson ment keresztül s a történelmi multba taszította vissza régi jogintézményeink egész sorozatát, melyekben jogéletünk közjogi, magánjogi, politikai és közgazdasági legfontosabb érdekszálai voltak szorosan egybeszövődve és összebogozódva.

Ezen intézmények közé tartozott az 1848. évi IX. t.-cikkben megszüntetett *urbériség*.

Az urbériség vagy *urbéri kapcsolat* ezzel magánjogunk szer-

ves egészéből egyszer s mindenkorra kiesett; jelentősége tehát a mai jog szempontjából pusztán jogtörténelmi s különösen a tulajdonjog fejlődésének történelmében mindenesetre a legfontosabb fejezetet képezi. Mégis, mivel az urbériség a jogrendszer minden zugába elágazó intézménykép szerepelt: önként érthető, hogy kiszakíttatásának jogrendszerünk szervezetében annyira romboló volt a hatása, hogy évtizedek munkájába került és fog még kerülni, amíg az 1848: IX. t.-cz. epochalis kijelentése teljesen és tökéletesen, legtávolabbi kihatásaiban és következményeiben is keresztül lesz vive. Magát az intézmény szoros értelemben vett megszüntetését az azzal legközvetlenebbül kapcsolatos kártalanítással ugyan megvalósították már a szabadságharc leveretése után az absolut kormány rendeletei és patensei. Az urbériekkel rokontermészetű, sőt némely *tisztán urbéri* jog- és birtokviszonyok (erdei-, nádlási-, legelői haszonvételek) végleges rendezése ellenben a 67. utáni alkotmányos törvényhozás feladatává vált, s a birtokviszonyoknak kibonyolítása, az egyéni tulajdon elvének az urbériségig visszanyúló különböző közösségekből való kibontakozása a *birtokrendezés* czime alatt *még mai nap* is folyamatban van.

Az urbériség intézménye tehát a múlté ugyan, de az egész jogrendszert a legkülönbözőbb vonatkozásokban átfogó jelentősége számos kihatásában még mindig a jelen kérdései között foglal helyet.

Ez indokolja az urbér intézményének alább következő rövid ismertető összefoglalását, mely egyuttal alapul szolgál a birtokrendezéséről mondandók könnyebb megérthetésére is.

117. §. *Az urbériség behozatala.*

Irodalmi utalások. Lásd az LIV. Fejezetnél.

Az urbéri intézmény anyagi tartalma szerint annak a jogviszonynak szabályozása, mely a földesur és jobbágy között fennállott. Ennek a jogviszonynak alapépitménye az az ingatlan, mely tulajdonjogilag a földesurat, a használat tekintetében pedig a jobbágyot illette, ki ellenszolgáltatásképpen földesurának az adózások legkülönbözőbb nemeivel tartozott. „A parasztnak —

mondja Werbőczy¹ — földesura földjeiben, azok örökségére nézve, a munka bérén és jutalmán kívül, semmi joga nincs, hanem az egész föld tulajdona a földesurat illeti s reá tartozik“. „A föld tehát, vagyis a „sessio urbarialis“ latin kifejezés után: az urbéri állomány, melyet a jobbágyok és apáik szántottak, vetettek; a mező, amelyet kaszáltak; a telek, amelyen lakásuk állott és a ház is, melyben bölcsőjük ringott, mind a földesur tulajdona volt. Munkájuk bére fejében azokat birták, használták és haszonélveztek ugyan; de a verejtéssel szántott barázdák terményeiből évenkénti hányadot, kézi- és ígásmunkát, s különböző című és nemű pénzbeli és egyéb szolgáltatásokat teljesítettek“.²

A földesur és jobbágy közötti ez a jogviszony egységes rendezést jó ideig nem nyert; bár a jobbágyokat illetőleg Corpus Jurisunk az országos törvényczikkek egész sorozatát foglalja magában.³ Mikor azonban az ország a török uralom alól felszabadult s ezzel együtt óriási területek jutottak néptelenül és műveletlen állapotban részben régi, részben pedig a neoacquistica commissionának a magyar hazafias birtokos osztály meggyengítésére irányuló törekvése folytán idegen új földesurak kezébe: nagy arányokban megindult a telepítési mozgalom s ezzel együtt halaszthatatlanul felmerült a földet művelő paraszt-telepes és a telepítő földesur közötti viszony tüzetes és írásbeli szerződésekkel való szabályozásának szüksége is. Az ekkor keletkezett és a legkülönbözőbb tartalmu, részben aránytalanul kedvező, részben kegyetlen szerződéses megállapodások — az u. n. *magánurbariumok* — még inkább megbontoták az amugy sem egységes s innem kezdve állandóan *urbérinek* nevezett viszonyt: mire aztán Mária Terézia királyné, először törvényhozási uton téve sikertelen kísérletet, a kir. kormányzék által kiadott urbéri rende-

¹ Trip. III. r. 30. cz. 7. §.

² Dr. Kolosváry Sándor: Régi hangok, új irány cz. m. Kolozsvár, 1898. 8. lap.

³ Pl. 1536: XXVI.; 1584: XLI.; 1550: XXXVI.; 1609: XLVII.; 1625: XXXVI. és LVIII.; 1655: XXXI. és XLVIII.; 1715: XCVI. és CI.; 1723: XVIII.; 1729: XXVI. t.-czikkek, melyekben egyes kirivóbb visszaélésekkel szemben a törvényhozás a jobbágyakat jóakarattalag veszi védelmébe. Különösen jellemző az 1536: XXVI. t.-cz., mely a katonásg zsarolásai ellen védi a parasztot, s azt az őszinte kijelentést teszi, hogy „a nyomorult köznépek semmi egyébe sincsen meztelen és kegyetlen verésekkel elkinzott testén kívül.“ (2. §.)

tekkel¹ valósította meg és hajtotta végre a földesur és jobbágy közti viszonyoknak egységes és egyöntetű rendezését.

A rendezés menete a következő volt: a megyei tisztviselők a kiküldött királyi biztosok ellenőrzése mellett összeírták azokat a tartozásokat, melyeket a jobbágyok teljesítettek;² továbbá az urbéresek kezén levő urbérföldeket, az irtványokat és szőlőket; megállapították és összeírták a „jobbágytelki és zsellértelki állomány“-okat, vagyis, hogy mennyi szántó-, kaszáló- s rétből áll egy-egy jobbágy illetősége s e földbeli illetőségeket községek, határok és telkek szerint classisficáltak. Ezen felülvizsgált, ellenőrzött és helybenhagyott összeírások és az azokhoz csatolt végrehajtási jelentések alapján nyertek aztán végleges megállapítást kilencz pontban: a jobbágy és földesur kölcsönös jogai.

A földesur és jobbágy kölcsönös jogait megállapító és egyetemes érvényű szabályozás az u. n. „*urbarium*“, mely a későbbi törvényhozási szabályozásnál is alapul vétetett együtt az u. n. „*urbéri táblákkal*“, melyek községenkinti rovatos kimutatását képezik az egyes urbéri telkeknek, az urbéresek személyére, az urbéri telkek minémiségére, azok terjedelmére, az esztendőbeli szolgálatokra, a kilenczedre, nyolczadra, vagy tizedre, az összes köteles adózásokra, az egyes telkek kiegészítésül adott földekre tekintettel, összesen 16 rovatban.

Mivel a nem alkotmányszerűen fogantatba vett és végrehajtott urbéri rendezés a nemesség előtt nagy visszatetszést keltett:

¹ Az első urbéri rendelet Pozsega-, Szerém- és Verőcze megyék részére adatott ki 1756 márczius 15-én; Magyarország részére — a második — 1767 január 23-án; Erdély részére 1769 november 19-én és a temesi bánság, valamint Horvátország részére — az utolsó — 1780-ban. (Az u. n. „*Urbarium Banaticum*.“)

² E czélból a jobbágyokat a következők iránt hallgatták ki: 1. Van-e *urbarium*, milyen és mióta? 2. *Urbarium* nem létében a robotot szerződés vagy szokás alapján teljesítették-e és mi módon? 3. Miből állott a robot és jobbágyi adózás, ha sem szerződés, sem *urbarium* nincs? 4. Minő haszonvételei vannak a jobbágyközségnek és áll-e fenn valamely kárára szolgáló állapot az ő határában? 5. Hány és minő szántóföldeket bír egy egész házhelyes jobbágy? 6. Egy jobbágy hány napi és minő robotot, hány vonómarhával teljesít? 7. Van-e kilenczedadózás és miből és mióta? Tartozik-e a jobbágy földesurának egyéb évenkénti pénz vagy terménybeli szolgáltatással, ajándékkal? 8. Hány pusztá házhely van a helységben? miért és mióta pusztultak ki és ki bitorolja azokat? 9. A jobbágyok szabadok-e vagy örökösök?

az 1791: XXXV. t.-cz. kimondotta, hogy a földesur és jobbágy közötti jogviszonynak rendezése kizárólag a törvényhozás feladatai közé tartozván, törvény útján szabályozandó, miért is az előmunkálatok megejtésére országgyűlési bizottság is küldetett ki. Ideiglenesen azonban a Mária Terézia-féle rendeletek hatálya fentartott, míg nem az 1832—36-iki országgyűlés az 1791. évi XXXV. t.-cz. ígérletét az urbéri viszonyt rendező IV—XII. t.-czikkeivel beváltotta.¹

Erdélyben s a hozzátartozó magyarországi részekben (Kraszna, Közép-Szolnok és Zarándmegyék, valamint az u. n. Kővár vidéke) a Mária Terézia-féle rendeletek nem voltak életbe léptetve, itt tehát a földesurak és jobbágyok közötti s a magyarországiaknál is bonyolultabb jog- és birtokviszonyok csak az 1846—47-iki kolozsvári (erdélyi) országgyűlésen nyertek egységes rendezést. (1846—47. évi III—XV. erdélyi t.-czikkek.) A bekövetkezett politikai események miatt e törvényczikkek végrehajthatók nem lévén, az urbéri viszony Erdélyben de facto továbbra is rendezetlen állapotban maradt, míg az absolut kormány 1854. jun. 21-én kelt nyílt parancsával nem ugyan az urbériség rendezését, hanem az 1848: IV. t.-cz. (erdélyi) által megszüntetett urbériségből való kibontakozásnak munkáját meg nem kezdte. Az erdélyi urbéri viszonyokra nézve egyébként egy 1819—1820-ban megejtett (u. n. Cziráky-féle) országos birtokösszeírás s az 1848 előtti adórajstromok az irányadók.

118. §. A szabályozott urbéri viszony.

Irodalmi utalások. Frank: Id. cz. m. I. k. 375. és köv. l.; Dósa: Id. cz. m. II. könyv 117. és köv. l. — 99—101. §§.; Tóth Lőrincz: Id. cz. m. 45—79., 92—112. l.; Tóth Lajos: Id. cz. m. 61—157. l.; Zlinszky: Magánjog 498—511. l.; Ágoston P.: Id. cz. m. 78—85. l. Lásd továbbá az LIV. fejezet irodalmi utalásait.

1. Az urbéri jogviszony a mondottak szerint az a jogviszony, mely a földesur és a jobbágy között az előbbinek tulajdo-

¹ Időközben a Mária Terézia-féle urbéri rendeletek hatályát az 1791. évi XXXV. t.-cz. rendelkezésével együtt megújították az 1792: XV.; 1796: III.; 1802: VI.; 1805: III.; 1807: III.; 1808: IX.; 1812: III.; 1827: X.; 1830: XIV. t.-czikkek.

nát képező és az utóbbinak használata alatt álló ingatlan tekintetében fenforgott. Ez az ingatlan az u. n. *urbéri birtok* (*sessio urbarialis*). Mivel pedig a földesuraknak tulajdonában számos oly ingatlan is volt, melyet saját cselédek által önmaguk műveltettek, viszont a szükségből fejlett szokás, majd törvény alapján¹ szabályul szolgált, hogy a jobbágyi földeket ezen rendeltetésüktől elvonni nem lehet: az urbéri viszony szabályozásának legelső kérdése az, hogy mely és minő ingatlanok képeznek *urbéri birtokot*, szemben a földesurak nem urbéri természetű, u. n. *majorsági birtokaival*?

Az 1853. évi márczius 2-án kiadott urbéri nyílt parancs és a későbbi 1871: LIII. t.-cz. 1. §-a szerint: „Urbéri földbirtokoknak azon telkek tekintendők, melyek az *urbéri táblákba* mint urbéri jobbágy- és urbéri zsellértelkek állománya iktatvák be, vagy későbbi időben urbéri tartozások szakadatlan megvétele által ilyeseknek ismertettek el, legyenek bár ezek urbéri vagy ennek helyét pótló szerződési elbánás alá vetve.“

Arra nézve tehát, hogy mi képez urbéri birtokot: első sorban az urbér behozatalakor készített urbéri táblák adnak utmutatást. Ami ezekbe mint jobbágy, vagy zsellértelki állomány felvétellett: az mind urbéri természetű birtok. Ezenkívül *urbéri birtokot* képeznek azok az urbéri táblákba be nem jegyzett ingatlanok is, melyek az urbéri rendezés utáni időkben kerültek rendes urbéri tartozások alá s ezen tartozások szakadatlan megvétele által urbéri természetűeknek voltak elismerve.

Urbéri birtokokként tekintendők továbbá a jobbágyok kezén levő azon ingatlanok, melyekre nézve az urbérhez hasonló, vagy attól eltérő (de az urbérnél kedvezőbb) tartalmu *szerződések* állottak fenn. Ezek voltak az u. n. *urbért pótló szerződések*, melyekről a következőket kell még megjegyeznünk:

Már a Mária Terézia-féle urbér sem lépett életbe azokban a jobbágy-községekben, melyekben a földesur és jobbágyok közötti viszony örök, vagy hosszabb, de határozott időre kötött szerződésekkel volt szabályozva. A jobbágyságot ily helyeken to-

¹ 1723: XVIII. t.-cz. 1790—91: XXXV. t.-cz. 1836: IV. t.-cz. 6. és 14. §-ai, melyek szerint az elhagyott jobbágyföldeket a földesur csak ideiglenesen vehette át saját maga. (Urbarium 6. p. 2. §.)

vábbra is meghagyták a rája nézve az urbérinél kedvezőbb szerződési bánásmód alatt s ekként a szoros értelemben vett *urbéres jobbágyoktól* (urbarialisták) meg kell különböztetni a *szerződéses jobbágyokat* (contractualisták). Utóbbiak a szerződés tartalma szerint különböző kategóriákba sorozhatók. Így az u. n. *sollészi* (scultetialis), *biztosítási* (gueralis), *megszállítási* (impopulationalis) szerződések, elpusztult helyiségek, vagy parlagon maradt határok, puszták benépesítése és művelés alá vétele, illetőleg a munkaerő szaporítása és cselédhiány okából köttetvén: a szerződő parasztság általuk különböző, de az urbérihez hasonlítva sokkal kedvezőbb helyzetbe jutott. Mindezen szerződések voltaképen telepítési szerződésekül is tekinthetők. Kedvezőbb helyzetet biztosítottak továbbá a szoros értelemben vett urbér szerintihez képest egyes jobbágycsaládoknak jobbágy, illetőleg zsellértelki állományuk tekintetében az arra kötött u. n. *jutalmazási* (inscriptio-nalis) szerződések is.

Végül pedig urbéri természetű birtokok gyanánt tekintendők azok az ingatlanok, melyek az urbéri rendezésből méltányosság szempontból, mert a lakosság életmódját nem a földművelés vagy állattenyésztés, hanem kereskedés, házalás, kézműipar, vásározás, íuvarozás, bányászat stb. képezte, kihagytak, s melyekre nézve a földesur és jobbágy közötti viszonyt a legfelsőbb helyen helybenhagyott és megállapított *regulamentum instrumentum* szabályozta.

Felette fontos e szerződések jelentőségének megítélésénél, hogy a jobbágyok helyzete a szerződés által az urbér rendelkezéseinél kedvezőbb, vagy legalább is annál terheesebb ne legyen. Mert ott, hol a szerződés a jobbágyra az urbérnél is terheesebb feltételeket háritott már nem *urbéri birtokról*, hanem a földesur majorsági földjéről, azaz nem urbéri, hanem csak azzal rokontermészetű egyéb jogviszonyról van szó. (Lásd alább LV. fejezet.)

Erdélyben és a hozzátartolt magyarországi részeken urbéri birtokokul azok a telkek és földek tekintendők, melyek az 1819—1820. évi Cziráky-féle országos összeíráskor adózó és szolgáló ember birtokában találtatván, urbéri birtok gyanánt lettek beiktatva. (1871. évi LIII. t.-cz. 60. §.) Továbbá azok a telkek és földek, melyek a Cziráky-féle összeírás után 1848. jul. 1-ig jutottak a volt jobbágyok kezére oly módon, hogy azok e telkek használata

fejében földesuri tartozásokat és szolgálmányokat. teljesítettek. (1871: LIII. t.-cz. 62. §.) A Cziráky-féle összeírásból kimaradt, vagy a dicális lajstromokból kormányszéki engedély nélkül kitörölt, egyébként pedig szintén urbéri természetű szolgálmányokkal terhelt telkek: urbéri telekként tekintendők. (1871: LIII. t.-cz. 63. §.) Ezen szabály alól kivételt képeznek azok a telkek, melyek 1819. jan. 1. után a Tripart. I. r. 40. czim értelmében a testvéreknek az apai ősi és fekvő javakban való osztozkodásakor *majorsági* birtokokká tétettek. (1871: LIII. t.-cz. 61. §.) Szintugy az 1819. jan. 1-je óta történt oly birtokszabályozások és telekcserek sem jöhetnek többé urbériségi szempontból figyelembe, melyek a törvényes határozatok megtartásával történtek, vagy általán az illető hatóságok által végkép megerősítettek. (U. ott.)

A székelyföldön urbéri teleknek az tekintendő, mely az 1819—20. évi Cziráky-féle országos összeírás alkalmával adózó és szolgáló ember birtokában volt s az összeírásba ily birtok gyanánt lett felvéve. (1871: LIII. t.-cz. 65. §.)

2. *Jobbágyok és zsellérek.* Az urbéri birtok már most vagy *jobbágytelek* volt, vagy *zsellértelék*; amihez képest az urbéresek közt is a *jobbágyokat és zselléreket* (jobbaciones, incolae — seldenarii) kell megkülönböztetnünk.

a) A jobbágytelek vagy jobbágytelki állomány (sessio colonialis), mint a jobbágnak urbér szerint meghatározott földbeli illetősége *belsőség és külsőség*ből állott (fundus intra és extravillanus). A belsőség az a telek, melyen a jobbágy háza, csürje, kertje, udvara van. Nagysága 1 holdat (1200 □-öl) meg nem haladhat.¹ A kültelki illetményhez a szántóföldek és rétek tartoztak. A külsőségek tekintetében az ország különböző vidékei szerint nagyok voltak és eltérések. A szántóföldek terjedelme 16—40 hold; a réteké 6—22 kaszás; maguk a holdak pedig a föld termékenységéhez és fekvéséhez viszonyítva 1100, 1200 és 1300 -öl között váltakoztak.²

¹ Egy hold az 1836: V. t.-cz. 1. §. szerint annyi föld, melybe 2 pozsonyi mérő gabonát vehetni. — Temes-, Torontál- és Krassó-megyékben az érintetlenül hagyott régi szokás szerint a holdat 1600 négyszögöllel számították. Pozsega-, Szerém- és Verőcze megyékben a beltelki illetmény csak ugy volt meghatározva, hogy amennyi a jobbágy házára, udvarára és kertjére elegendő.

² Lásd 1836: V. t.-cz. 2. §. és az erdélyi 1846—47: IV. t.-cz. Egy ka-

Ahol a jobbágytelki állomány törvényszabta térfogata hiányos volt: a hiányt más és mindig in separatu complexu kiadandó földekkel kellett pótolni. A pótföldekkel (fundi adjustmentales) való kiegyenlítésre nézve az 1836: V. t.-cz. 2. §-a az urbérrel egyezően elrendelte, hogy ha a belső telek a törvényes mértéknél valamivel nagyobb: a felesleg a kültelki illetmény kiszabásánál számításba vétessék, azonban beltelki természete továbbra is megmaradjon. Ellenben, ha a hiányos beltelek adjustáltatott ki a kültelek netaláni feleslegével a beltelekhez számított felesleg szintén beltelki természetet öltött magára, aminek az a jelentősége, hogy azután, aminek beltelki természete volt: kilenczed, heted, tized vagy nyolczad fizetés nem járt. Külön szabályok állottak fenn a hiányos rétek vagy szántóföldek adjustatiójára vonatkozólag, valamint arra az esetre, ha még az urbéri rendezés alkalmával szántóföld vagy rétek helyett egészben vagy részben erdők, illetőleg irtások adattak külsőségül, mikor is ezek eredeti jogi természetüket elvesztették.

b) *Zsellér (kisházás) telek.* A zsellér és jobbágy közötti különbség az urbéri földilletmények mennyiségi és az azok után teendő szolgálmányok mennyiségi és minőségi különbségéből ered. A zsellérek közé számítottak különösen azok a telkesgazdák, kiknek egy nyolczadrésnyi jobbágytelke sem volt.

Egyébként az a föld, mely a zsellérek illetményét képezte, neveztetett *zsellértelki állománynak*.

A zsellérek kétfélék voltak: *házas* és *házatlan* zsellérek (inquilini és subinquilini). A házas zsellérek vagy csupán házat és ehhez tartozó belsőséget birtak vagy ezenkívül némi külsőséget is (szántót, rétet, kertföldet). A házatlan zsellérek ellenben mint egyszerű lakosok, anélkül, hogy a földesur cselédei, alkalmazottszásrét annyi, amennyit egy kaszás egy nap alatt levághat, amelyen tehát, --- sarjut nem számítva — czirka 1 szekér széna terem. Kétség esetén egy kaszásrét egy hold földdel vétetett egyenértékűnek.

Az Urbarium Banaticum alá tartozó Temes-, Torontál- és Krassó-megyékben a jobbágytelki állomány annyiban eltérően volt megállapítva, hogy ott a legelő, még pedig egész telek után 3, fél után 2, negyed és nyolczad telek után 1—1 holdnyi — kifejezetten a külsőség alkatrésze volt a réten és szántókon kívül. A legelők tehát itt a földesuri legelőtől el voltak különítve. (1836: VI. t.-cz. 3. §. utolsó bekezdés; 1871: LIII. t.-cz. 4. §. és 1836: V. t.-cz. 1. §.; — Curia 1908 jan. 22-én 3880. sz. — Egyet. Dtár II. 82.)

jai lettek volna, személyes szolgálatokat és tartozásokat teljesítettek s ezek fejében a földesur birtokán vagy házában tartózkodhattak, anélkül, hogy maguknak külön urbéri házhelyük lett volna.

A zsellértelkek nagysága a jobbágytelkéhez hasonlóan nem nyert határozott megállapítást. Nemcsak az ország különböző részeiben, hanem egy és ugyanazon megyének, ugyanazon urbéri osztályába tartozó különböző helyein, sőt gyakran egy és ugyanazon urbéri községben is: más és más volt a zsellérségek terjedelme. Az 1836: V. t.-cz. 8. §-a az e részben már meglévő határozatlanságot nem bolygatta meg, s csak a jövőre nézve mondta ki, hogy a zsellértelkek gyanánt kijelölhető legkisebb belsőség terjedelmének legalább 150 □-ölnök kell lennie. A zselléreknek esetleg adott kültelkekre nézve ugyanezen törvény hivatkozott §-a azt rendeli, hogy amennyiben ezekre vonatkozóan a zsellér és földesur között más megegyezés nem létesült, úgy azok a kültelkek a jobbágytelek külsőségeihez mért aránylagos elbánás alá vetendők.

Megjegyzendő végül, hogy zsellérekül urbéri szempontból csak azokat, illetőleg azok jogutódait kell értenünk, akik az urbériség tényleges megszűnésekor — 1848. május 1-én — zsellértelkek birtokában voltak. Az ezen időpont után, főleg a zselléri belsőségek eldarabolása és beépítése folytán keletkezett zsellérségek már nem urbéri természetűek.

3. *Jobbágyi haszonvételek az urbéri birtokon kívül.* A jobbágy, illetőleg zsellértelki állományon kívül az urbéreseket a földesur nem urbéri természetű ingatlanain a) *erdei*, b) *nádlási* és c) *legelői haszonvételek* is illették.

a) *Erdei haszonvételek.* Ezek alatt a haszonvételek alatt a jobbágyok azon jogát értjük, hogy földesuraik erdőit, habár azok más község határában is feküdtek, faizás, makkoltatás, gyümölcszedés céljára használhatták.

A *faizás* joga vagy tüzi vagy épületfaizás volt. A tüzifaizás kiszáradt és kidőlt fák, vagy levágható, korhadt, szárazgalyak összeszedésére és szabad elhordására, ilyen anyag hiányában azonban az egyéb célra nem fordítható görcsös és csenevész élőfák kivágására is vonatkozott. Az épületfaizás joga pedig a jobbágy lakóházának és gazdasági épületeinek befedésére és javítására szükséges faanyag beszerzésére terjedt ki. Csak a fedélre —

zsindelyt és deszkát itt is kivéve — s a házak oldalfalához szükséges fák, gerendák vágását az erdei haszonvétel joga már nem foglalta magában. A faizásért pénzfizetés nem járt, de ellenszolgáltatáskép a jobbágy bizonyos mennyiségű fát tartozott földesura részére levágni, elaprózni, elszállítani és összerakni. (Urbarium II. fejezet. 1836: VI. t.-cz. 4. §., VII. t.-cz. 8. §.)

A *makkoltatás* joga abból állott, hogy a jobbágy földesura erdőiben bizonyos kedvezményes díjfizetés ellenében saját szükségletére és nem kereskedés céljából tartott disznóit makkolhatta. Ez a jog nem volt általánosan szokásban s főleg Temes-, Torontál- és Krassó-, továbbá Pozsega-, Szerém- és Verőczemegyékben divott. (Urbarium II. fejezet 7., 8. §§.; 1836: VI. t.-cz. 4. §.)

A *gyümölcszedési jog* a jobbágy és családja szükségleteire szorítva, a nemesfajú erdei gyümölcsök, — mint földieper, málna, gesztenye, dió, mogyoró stb. kivételével — a vadgyümölcsök (vad-alma, vadkörte, galagonya, kökény, gubacs, különböző bogycsok, csipke stb.) szedésére vonatkozott. (1836: VI. t.-cz. 4. §.; erdélyi 1847: V. t.-cz. 2., 3. §§.)

Sok helyen a földesurak, hogy erdeiket e jobbágyi haszonvételek alól felszabadítsák: a jobbágyok részére külön erdőrészeket szakítottak ki. Már a Mária Terézia-féle urbéri rendezéskor szabad választására bízták a jobbágyoknak, hogy az esetleg részükre kiszakított külön erdőrészt megtartják-e vagy azt visszabocsátva, a földesur összes erdőiben óhajtják haszonvételeiket gyakorolni. Az 1836: VI. t.-cz. 4. §-a ezt a rendelkezést szintén felvette.

b) A *nádlási haszonvétel* arra jogosította fel a volt urbéreszeket, hogy bizonyos számú nádkévek ellenszolgáltatáskép való levágása és beszállítása fejében a földesur nádasait, illetőleg az ott levő vizinövényeket saját szükségleteikre, u. m. épületfedésre vagy más háztartási célra használhassák. (1836: VI. t.-cz. 5. §.; VII. t.-cz. 8. §.; erdélyi 1846/47: V. t.-cz.)

c) *Legelői haszonvétel.* A jobbágyok a legeltetést a földesur legelőin minden ellenszolgáltatás nélkül szabadon gyakorolhatták, sőt a földesurnak elegendő legelőről gondoskodnia kötelessége is volt. A közös legeltetésből származó gyakori surlódások elkerülése végett az 1836: VI. t.-cz. 3. §-a kimondta, hogy úgy a job-

bágyok, mint a földesur, valamint nemesi közbirtokosság esetén bármelyik közbirtokos a legelők elkülönítését kérhetik.¹

4. *Az urbéreseknek a jobbágy és zsellértelki állományon kívüli földbirtokai.* Az urbéri jobbágyok, illetőleg zsellérek azon telekállományon kívül, mely őket az urbér szerint, az imént tárgyalt haszonvételekkel együtt megillette: egyéb földeket is birtak, melyekre nézve az urbériség megszüntetésekor külön intézkedések váltak szükségessé. Ilyenek: a) a *pusztatelkek*; b) a *foglalások* és c) a *maradványföldek*.

a) *Pusztatelkek* (sessiones desertae); 1871: LIII. t.-cz. 7. §.) voltak azok az urbéri telkek, melyek 1. terméketlenségük okán az urbéri táblákba már eredetileg is mint pusztatelkek jegyeztettek be; azok továbbá 2. melyeket jobbágybirtokosaik elhagytak s így maradtak „pusztán“² és végül 3. melyekből az 1836: IV. t.-cz. 12., 13. §§-aiban megállapított rendes urbéri eljárás során a jobbágyokat kimozdították.

Mivel pedig az így „pusztává“ lett telkek valakinek, esetleg egy más urbéresnek, mégis birtokába kerültek vagy birtokában voltak: az urbériség megszüntetésekor azok, illetőleg jogutódaik tulajdonává váltak, akik 1848 jan. 1-én a pusztatelkeket tényleg birtokukban tartották.

b) *Foglalások* alatt azok a területek értendők, melyeket a földesur magán (majorsági) földjeiből, avagy a közösen használtakból, a jobbágyok, illetőleg a jobbágyok földbeli illetményeiből a földesurak lassanként — legtöbbször elszántogatás útján — elfoglaltak. (1871: LIII. t.-cz. 10. §.)

A foglalásokra nézve, ha azok még az urbéri rendezés előtti vagy oly időről valók, melyben a földesur és jobbágy közötti közösség az erdőkre, legelőkre és nádasokra a megtörtént urbéri rendezés után is még fennállott: az urbéri szabályok nyernek alkalmazást. (1871: LIII. t.-cz. 10. §. 1. bek.) Az urbéri rendezés vagy a legelő-erdő s nádasokban való közösség megszüntetése után keletkezett foglalások ellenben a közönséges magánjog sze-

¹ Kötelezővé tette az elkülönítést az 1871: LIII. t.-cz. Lásd alább.

² Legtöbbször a földesurak kegyetlenkedése okából vagy mert nem voltak képesek utána az uri tartozásokat teljesíteni.

rint ítélendők meg. (U. ott. 11. §.)¹ De az urbéri rendezés előtti előbb említett foglalások sem támadhatók meg urbéri uton, ha a foglalás 1820 jan. 1-ig békésen birtokoltatott, vagy ha az 1820 jan. 1-je után, de 1859 végéig terjedő időszakban történt foglalás miatt 1859 végéig a per meg nem indított. (U. ott. 10. §. a), b) pontok.

c) *Maradványföldek* (fundi remanentiales). Azok a területek, melyeket a volt jobbágyok az urbéri állománynak akár az urbéri táblákban foglalt, akár későbbi rendezés alkalmával megállapított mértéken felül birtak, amennyiben e feleslegek sem foglalásnak, sem pusztatelkeknek, sem bér- vagy haszonbérleti birtokoknak nem voltak tekinthetők s melyekből a földesurnak az 1848 előtti urbéri törvények értelmében 1836: X. t.-cz. 7. §.) új jobbágytelkeket kellett volna alakítaniok: urbéri *maradványföldeknek* neveztetnek. (1871: LIII. t.-czikk 14. §.).

A mondottakból következik, hogy: 1. a maradványföldek ezen jellegéhez okvetlenül megkivántatik, miszerint *csak* a volt urbéresek kizárólagos és tényleges birtoklásában találtassanak, miért is az oly földek, melyeket az urbéresekkel közösen a volt földesurak is használtak, a maradványok közé nem sorozhatók. 2. Nem lehet továbbá szó maradványföldekről ott, hol az urbéri rendezés végrehajtva vagy behozva nem volt. Ahol ugyanis az urbéri telkek száma meghatározást nem nyert, ezen „feleslegek“ megállapításának lehetősége is ki van zárva. Ugyanigy nincs maradványföld azokban a jobbágyközségekben, melyek nem az urbér, hanem a regulativum instrumentum alatt állottak. 3. Hasonlóképp nincs helye maradványföldek felszámításának az 1871. évi LIII. t.-cz. 15. §-a szerint a zsellértelkek belsőségénél.

Sem az előbb tárgyalt foglalások, sem a maradványföldek után erdő és legelői haszonvételek nem voltak igényelhetők.

119. §. Az urbériség megszűntetése.

Irodalmi utalások. Wenzel G.: Id. cz. m. II. k. 140. és köv. l.; Tóth Lőrincz: Id. cz. m. 26. és köv. l.; Tóth Lajos: Id. cz. m. 12—61. l.; Zlinszky: Magánjog 491—498 l.; Ágoston P.: d. cz. m. 85. és köv. l.

² Ennek a különbségnek a foglalások peres uton való visszakövetelése esetén van — tehát az eljárásra vonatkozó — jelentősége.

Az 1848: IX. t.-cz. első bekezdése azzal, hogy: „Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgáltatok (robot), dézsma és pénzbeli fizetések, örökösen megszűntek“: az urbéri intézményt jogrendszerünkben teljesen kitörölte s a jobbágy-osztályt a kezén volt urbéri ingatlanok, valamint a telki illetményeken felüli haszonvételeknek megfelelően már elkülönített, vagy a jövőben elkülönítendő erdők, legelők és nádasok szabad, kizárólagos tulajdonával felruházta.

Megelőzőleg azonban már az 1840: VII. t.-cz. 6. §-a kimondta, hogy: „— a földesur és jobbágy közti szabad egyezség által meghatározandó bizonyos summák fizetésével, akár egyes jobbágyok, akár egész községek földesuri tartozásaikat, szolgáltatokat és adózásaikat tökéletesen és örök időkre megválthatják“ (u. n. „urbéri örökváltsági szerződések“).

A földesurak kártalanítását az urbéri földek tulajdonáért, valamint a jobbágyi tartozások teljesítéséből eredő jövedelmeik elvesztéseért: a törvényhozás a nemzeti közbeesület védpaizsa alá helyezte s kimondta, „hogy az eddigi urbéri tartozásokkal felérő tőkeérték részükre a közállomány által hiány nélkül kifizettségük.“ (1848: IX. t.-cz. 1., 2. §§.). A kártalanítás iránt tett ígéretet azonban már csak az abszolút kormány válthatta be, mely az 1853 március 2-án és 1854 január 16-án kelt császári nyílt parancsokkal — melyeknek hatályát az orszb. ért. (IV. 1. §.) fentartotta — az 1848: IX. t.-cz. elvi proclamációját gyakorlatilag is megvalósítván, a földesurakat 5 százalékkal kamatozó s az állampapírok minden jogelőnyével felruházott földtehermentesítési kötvényekkel egyenlítette ki. Az 1848: XII. t.-cz. 9. §. és az ennek rendelkezéseit megvalósító 1868: XXXIII. t.-cz. szerint azonban kárpótlásra nemcsak a volt földesuraknak volt igénye, hanem megillette az azokat a jobbágyokat is, kik az 1840: VII. t.-cz. alapján uri tartozásaikat örökváltsági szerződésekkel megváltották. Kárpótláskép az örökváltságos volt jobbágyok annyit követelhettek, amennyit megváltásuk alkalmával a valóságos urbéri tartozások szerződéses megszüntetéseért fizettek, de semmiesetre sem többet, mint amennyire a földesurnak kárpótlási igénye terjedt volna akkor, ha az örökváltsági szerződés közte és jobbágyok között nem kötött volna meg. A földesuri tartozásokon felül a pap-

ság részére kijáró tized a papság önkéntes lemondása folytán kártalanítás nélkül szűnt meg.

Az urbériségnek megszüntetése s a földesurak állami kártalanítása jogrendszerünkben nagy változásokat vont maga után.

Legközvetlenebbül az urbériséget megszüntető törvényhozási kijelentés a volt jobbágyosztályt a használatában volt urbéri birtok és a legelői, erdői nádlási haszonvételeknek megfelelően már kiszakított vagy csak ezután elkülönítendő legelő-, erdő- és nádasrészek szabad és kizárólagos tulajdonosává tette. (1853 márczius 2-iki patens, 1871: LIII. t.-cz. 2—3. §§.)

A jobbágytelki állományon felüli imént mondott haszonvételek, valamint a jobbágyoknak telki állományaikon kívül birt esetleges egyéb birtokaik, mint maradványföldek, foglalások és puszta telkek tekintetében azonban csak az 1871: LIII. t.-cz. foganatsíthatta a végleges rendezést. Addig az e haszonvételekre és telkekre vonatkozó jogviszonyok, nem is említve az urbériekkel rokon egyéb jogviszonyok fennmaradását, az urbériség megszüntetése után is érintetlen állapotban hagyattak.

Ezzel az urbériség eltörlésének háttérében rejlő nagy nemzetgazdasági és politikai gondolat az egyéni tulajdon kifejtése a közösség s a korlátozások legkülönbébb alakzataiból csak félegesen nyert megvalósítást, s az átalakulás nagy munkájának teljes befejezése a jelen feladatai közé utalódott.

Egyuttal ezen a ponton érintkezik az urbériségnek immár a történelmi múlt emlékeihez tartozó intézménye: a mai tételes magánjognak az urbéri birtokrendezésre vonatkozó szabályaival.

120. §. A mai urbéri birtokrendezés.¹

Irodalmi utalások. Lásd az előbbi §-ok irodalmi utalásait; továbbá: Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 557. és köv. l.; Cholnoky: Id. cz. m. 249. és köv. l.; Zlinszky: Magánjog 524. és köv. l.; Baky

¹ Az „urbéri birtokrendezés“ kitétel a szöveg szerint nem egyértelmű a nálánál sokkal tágabb körű „birtokrendezés“ fogalmával. A birtokrendezésnek t. i. számos más feladata is van, így az urbérihez hasonló, rokon terméskészletű birtok és jogviszonyok rendezése, a nemesi közbirtokosságok szabályozása, arányosítás, tagosítás stb. Ezekről — amennyiben a magánjog körébe tartoznak lásd alább LV. fejezetet.

Gedeon, Keresztszeghy Lajos elől id. m.; Ágoston P.: Id. m. id. helyén; Tóth Lőrincz és Tóth Lajos: Id. cz. műveinek vonatkozó fejezetei. Sebess Dénes és Börcsök Andor: Erdélyrészi birtokrendezés cz. gyűjt. (Bpest 1908) és Magyarországi birtokrendezés cz. gyűjt. (Bpest 1909.)

Az *urbéri* birtokrendezés feladatát az urbériség megszüntetése után a földesur és jobbágy között fenforgott viszonyból fennmaradt *urbéri természetű* kérdések megoldása képezi.

Az előbbi §-ból kitünőleg ezek a kérdések a telki állományon felüli különböző haszonvételeknek megfelelő erdők, nádasok, illetőleg legelők elkülönzésére, vagyis a volt földesurral való közösség megszüntetésére vonatkoznak.

A rendezés az 1871: LIII. t.-cz. értelmében, melyet az 1908: XXXIX. t.-cz. és az ennek 4. §-ában adott felhatalmazás alapján kibocsátott miniszt. rendeletek módosítanak és kiegészítenek, urbéri per útján történik, mely arra irányul, hogy az urbéri jobbágy- és zsellértelki állomány törvényes mértéke a korábbi urbéri törvények értelmében megállapítván, ehhez képest a legelői, nádlási és erdei haszonvételeknek megfelelő legelő-elkülönzés, általában véve pedig a mondott haszonvételekre vonatkozó kérdések birói eldöntése és szabályozása is foganatosíttassék.

Magának az urbéri jobbágy- és zsellértelki állománynak megállapítása a megelőző törvények tüzetes intézkedései után újabb törvényes rendelkezésekre nem adott okot. De igen azok az ingatlanok, melyek a telki állományon felül, mint foglalás maradványföld, illetőleg pusztatelek a volt jobbágyok vagy esetleg a földesurak kezén maradtak.

Ami mindenekelőtt a pusztateleket illeti, ezek annak (illetőleg jogutódainak) tulajdonába szállanak, aki (illetőleg akinnek jogutóda) 1848 január 1-én a pusztatelek birtokában volt. A mennyiben a mondott határnappal megjelölt birtokos a volt jobbágy, illetőleg zsellér-osztályhoz tartozó egyén, a pusztatelek után az erdő-, legelő- és nádasilletmény szintén kiadandó. (1871: LIII. t.-cz. 8. §.)

Az urbéri per keretébe, illetőleg a jobbágy- és zsellértelki állomány megállapításának kérdéséhez vonandók továbbá a *foglalások is*, amennyiben oly foglalásokról volna szó, melyek az ur-

béri szabályok és eljárás alá utalhatók (lásd 118. §. 4.) s a már meg nem támadható kivételek közé (lásd u. o.) nem tartoznak.¹

Ellenkező esetben (ha tehát a foglalás megtámadhatlan) a foglalások a foglalókat vagy azok jogutódait illetik tulajdonjogilag, de sem erdei-, sem legelői illetmények azok után nem járnak, valamint a volt földesurakat sem illeti érettük kárpótlás. (1871: LIII. t.-cz. 10—13. §§.)

Végül a *maradványföldek* tulajdona az azok birtokában levő jobbágyokat illeti ugyan, de csak a földesuraknak adandó kárpótlás mellett. A kárpótlásnál, vagyis a maradványföldek u. n. megváltásánál, mely műveletnek menetét és feltételeit az 1871: LIII. t.-cz. 16. és köv. §-ai határozták meg, a volt jobbágyok az állam közvetítését is igénybe vehetik. Megengedi egyébként a hivatkozott törvény azt is, hogy az érdekelt felek között oly tartalmu megváltási egyezség köttessék, mely szerint a volt földesurak kárpótlásul a maradványföldek egyes részeinek átengedésével elégíttessenek ki. (Lásd. u. o.) A maradványföldek után a volt jobbágyok erdő- és legelőilletményekre nem tarthatnak számot. (L. u. o. 14. §. 2. bek.)

Az erdei haszonvételek urbéri rendezésének irányelvűül az szolgált, hogy egyrészt a volt földesur felszabaduljon azoknak terhe alól, másrészt a volt urbéresek is kapjanak ellenérték-képpen annyi erdőrészt, mely erdei tartozásaik értékének leszámításával a haszonvételek fedezésére elegendő.

Sok helyen az urbéresek és a földesur közötti erdőszabályozás megfelelő erdőrészek kihasításával már az urbériség megszüntetése előtt megtörtént. Amennyiben ilyen esetekben akár a földesur részére a jobbágyok számára kiadott erdőrészeken, akár megfordítva utóbbiak javára a földesur erdeiben még mindig fentartottak bizonyos erdei haszonvételek: ezeknek megváltását az 1871: LIII. t.-cz. 26. §. az ugyanazon törvény 89—95. §-aiban szabályozott speciális magánmegváltás szerint *kötelezően* elrendelte.

Ahol az erőszabályozás a mondott értelemben még nem történt: ott az 1871: LIII. t.-cz. szerint a következő szempontok szerint kell azt foganatosítani.

¹ A foglalások az 1836: X. t.-cz. 7. §. szerint rendszerint visszabocsátandók, illetőleg, ha a földesur foglalt, általa kipótolandók.

Mindenekelőtt kivételnek az urbéri rendezés alól és a volt urbéreszek kizárólagos tulajdonává válnak azok az erdők, vagy erdőrészek:

a) amelyek már az urbérben vagy a „regulativum instrumentum“-ban mint saját községi vagy házhoz osztott erdők fordulnak elő;

b) amelyek akár az urbér vagy „regulativum instrumentum“ behozatala előtt, akár azután, örök szerződés vagy végérvényes birói ítélet útján a községnek kizárólagos haszonélvezetül adattak át.

Amennyiben az ilyen a—b) erdők — vagy erdőrészekben egyedül csak a volt földesur tisztjei vagy cselédei részére volt fentartva erdei vagy legeltetési haszonvétel: az a volt urbéreszek tulajdoni jogát nem csonkítja, hanem a fentartott haszonvételeknek megfelelő rész a volt földesur számára lesz kihasítandó. (1871. évi LIII. t.-cz. 23. §.) Ha a fent a) és b) alatti erdők, nem *minden* urbéres, hanem csak a községbeli volt urbéreszek *egy* részének voltak kizárólagos használatában s a többiek a földesur egyéb erdeiben gyakorolták a faizást: ezeknek erdőilletménye külön lesz kiadandó. (U. ott 24. §.)

Eltételezve már most a „házhoz osztott“, vagy „saját községi“ erdők mondott két kivételétől az általános szabályozás szerint az urbéreszek haszonvételével terhelt erdők kizárólagos tulajdona a földesurakat illeti, azzal azonban, hogy a volt urbéreszek részére, s itt az az irányadó, hogy kik voltak 1848. jan. 1-ig a faizás stb. jogok törvényes élvezetében, szintén kizárólagos tulajdonnal megfelelő erdőrészek hasítandók ki. (U. o. 25. §.) A kihasítandó erdőrészek mennyiségét és helyét, ha ez iránt egyezés nem jönne létre, a helyi körülmények és a törvényben (1871: LIII. t.-cz. 27—29. §§.) megjelölt különböző szempontok figyelembevételével az urbéri perben kelt ítélet határozza meg. (U. ott 27. §.) Egyébként a törvény a kiszabandó erdőmennyiség minimumát és maximumát megállapítja. Egy egész jobbágytelek után (ezzel egyenlőnek vétetik 8 zsellértelek) két holdnál kevesebb és nyolcz holdnál (holdját 1200 négyszögöllel számítva) kivételesen pedig 12 holdnál több nem adható. Ott, hol az urbéreszek szénégetést, fakareskedést, vagy más kivételes haszonvételt is gyakoroltak, a maximális terület 16, a hol pedig a földesurnak semminemű egyéb bir-

toka nem volt, 22 holdban nyert megállapítást; viszont két holdnál csekélyebb mértékre az erdőilletményt egy-egy jobbágytelek után csak ott lehet leszállítani, hol a volt urbéresek által 1848 jan. 1-ig élvezett haszonvétel oly csekély volt, hogy annak gyakorlásához két holdnyi erdőtér sem szükséges. (U. ott 29. §.)

A volt urbéresek részére a mondott szabályok szerint kihasított erdőrészek együtt tartatnak s a szervezett tulajdonközösség egyik, törvény alapján meg nem szüntethető, fel nem oldható alakzataként tekintendők. Az 1871: LIII. t.-cz. 32. §-a szerint a közös erdő kezelése és a benne való gazdálkodás az e részben fennálló vagy később kibocsátandó szabályok szerint a közgazgatási hatóságok felügyelete alatt eszközözendő.

A volt urbéresek osztatlan tulajdonában levő, közösen használt erdők gazdasági ügyvitele a nemesi közbirtokosságokéival együtt az 1898: XIX. t.-cz., II-ik czimében (25—56. §§.) nyert törvényhozási szabályozást.

A nádlási haszonvételek rendezése ugy eszközözendő, hogy mindott, hol a volt urbéresek az 1836: VI. t.-cz. 5. §. értelmében e haszonvételt gyakorolták s az sem egyezség, sem birói eljárás útján rendezést még nem nyert: a földesurral közösen használt nádastérből a volt urbéresek számára, az élvezett haszonvételeknek megfelelő rész, még pedig egy jobbágytelek (illetőleg 8 zsellértelek) után 2 holdnál nem kevesebb és 8 holdnál nem több kizárólagos tulajdonul kihasíttatik, avagy az érdekelt felek kölcsönös beleegyezése alapján a volt urbéresek más ugyanazon hártárbeli és egyenértékű földdel nyernek kielégítést.

A nádasilletmények kiszabásánál a volt urbéresek által tett viszontszolgáltatások értéke számításba veendő. (1871: LIII. t.-cz. 34. §.) Azok a nádasok, melyek netaláni korábbi nádasrendezés esetén akár az urbéresközségnek, akár egyes urbéreseknek külön szakítottak és kizárólagos használatul átengedtettek: tulajdonjogilag ezeket illetik, de a rajtuk teherként fekvő viszontszolgáltatások az 1871: LIII. t.-cz. 89—95. §-aiban szabályozott módon, kötelezően megváltandók. (U. o. 35., 37. §§.)

Ha pedig a nádas még az 1871: LIII. t.-cz. életbelépte előtt akár természetes uton kiszáradt, akár kiszáraitott: a nádlási haszonvételek, valamint a volt urbéresek viszontszolgáltatási kötelezettségei kölcsönösen elenyészetteknek tekintendők és a kiszá-

radt nádas minden esetben a volt földesur tulajdona marad. (U. ott 36. §.)

A *legelői haszonvételek* megszüntével szükségessé váló legelőelkülönítés, illetőleg legelőelkülönzés szabályai végül a következők:

Az 1871: LIII. t.-cz. lényegében fentartotta az 1836: VI. t.-cz. vonatkozó intézkedéseit, melyek értelmében az akkor is legtöbb surlódást okozó legelői haszonvételek olyképpen szabályoztattak, hogy az urbéri kapcsolat fennállása mellett is a jobbágyok részére akár ezek, akár a földesur kérelmére külön legelőterületek hasittassanak ki. Ezt a rendelkezést az 1871: LIII. t.-cz. még azzal toldotta meg, hogy az elkülönített legelők tulajdonával a volt urbéreseket ruházta föl.

A kihatandó legelők területi nagysága egy-egy jobbágytelek (vagy 8 zsellértelek) után négy és 22 hold között váltakozik, holdját 1200 □-össel számítva; kivételesen azonban, ha a földesur azon határbeli legelőjéből a törvényes mérték szerint nem tellett egy-egy urbéri telek után négy holdnál kevesebb, ha ellenben a legelőterület szokatlan nagy volt 22 holdnál több is volt kiszakítható. (U. ott 39. §.)

Ahol az 1871: LIII. t.-cz. életbeléptetéséig legelőelkülönzés még nem történt, minden egyes volt jobbágy vagy zsellér követelheti, hogy legelőilletménye külön, s amennyiben a helybeli körülmények engedik, többi birtokával egyesítve hasittassék ki. Azokon a helyeken pedig, hol a rendezés és elkülönzés már bekövetkezett, a volt zsellérek a maguk legelőinek a volt jobbágyokétól való elkülönzését, sőt az egyéni felosztást is követelhetik, ha a felosztást kérők része a zselléreket illető összes legelőilletményeknek legalább egynegyedét teszi. Jobbágyoknak és zselléreknél közösen jutott legelők egyéni felosztását hasonlóképp akkor lehet kérni, ha a kérelmezők urbéri birtoka a határbeli összes birtokoknak egynegyedét meghaladja. (U. ott 42. §.) A volt urbéreségek által közösségben megtartott legelők mikénti kezelésére és használatára vonatkozóan legújabbán az 1894: XII. t.-cz. intézkedett.

Erdélyben és a hozzátartozó magyarországi részekben a birtokrendezés az előadott szabályokkal lényegileg egyező alapon történik. Erre nézve egyébként az 1871: LIII. t.-cz. X. fejezete, az ugyanezen évi LV. t.-cz. és az 1877: XII. t.-cz. irányadók, me-

lyeket főleg az eljárás szempontjából az 1880: XLV. és 1892: XXIV. t.-cz. egészítették ki. Legújában ezeket a törvényeket is több tekintetben módosította és kiegészítette az 1908: VII. t.-cz. A székelyföldi urbéri rendezésre az 1871: LIII. t.-cz. külön is állított fel bizonyos szabályokat, (65. §.) s szintén külön történt az 1890: XVIII. t.-czikkben a naszódvidéki községek birtokviszonyainak rendezése.

LV. FEJEZET.

Az urbériekkel rokontermészetű jog- és birtokviszonyok.

121. §. Irtványok.

Irodalmi utalások. Tóth Lajos: Id. cz. m. 157—173. l.; Tóth Lőrincz: Id. cz. m. 79—92. l.; Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 564. és köv. l.; Zlinszky: Magánjog 511. és köv. l.; Baký Gedeon: Id. cz. m. 77. és köv. l.

Az „irtványok“ névvel azokat a kisebb-nagyobb területeket jelöljük meg, melyeket a volt jobbágyok a határbeli közös földeknek bozotos-cserjés részeiből szorgalommal és munkával kiirtottak s művelhetőké alakítottak át (szántókká, kaszálókká) s rendszerint az urbériektől különböző, még pedig azoknál terhesebb szolgálmányok vagy adózások mellett birtak, illetőleg birnak volt földesuraiktól.

Ezeknek az irtványoknak különös jogi természete egyfelől az érettség járó, urbérieknél is terhesebb szolgálmányokból tűnik ki, másfelől pedig abból, hogy irtványok nemcsak jobbágyok és zsellérek, hanem urihatóság alatt nem álló szabadok birtokában is állhattak. Sajátos természetük nyilvánul továbbá abban is, hogy az irtásra fordított munka értékének (irtásdíj) megtérítésével, a földesur az irtásokat már az urbér s később az 1836: VI. t.-cz. 1. §. szerint is a jobbágyoktól visszaválthatta. Az 1836-iki urbéri törvény egyébként a visszaváltás tekintetében azt a fontos megszorítást tette, hogy az oly irtványokat, melyek az idők rendén a jobbágytelki állományba mintegy áthasonultak, s urbéri természetet öltve magukra, már eleve is a jobbágy létfenntartására voltak szánva: a visszaválthatás alól kivette.

Az irtványokkal az absolut kormány is foglalkozott (1853. márczius 2-iki patens 9 §. és 1856. február 24-én kelt patens), végleges rendezésüket azonban csak az 1871: LIV. t.-cz.-ben nyerték.

E törvény értelmében az 1848. január 1. után a volt földesur beleegyezésével keletkezett irtványokra nézve a felek közötti szerződéses megállapodás az irányadó. Ellenben a beleegyezés és engedély nélkül eszközölt irtások urbéri értelemben vett „foglalás”-oknak tekintendők s az ezekre nézve fennálló szabályok szerint (lásd 118. §. 4. alatt) ítélendők meg. (1871: LIX. t.-cz. 1. §.) Különös szabályok tehát csak azokra az irtványokra állítottak fel, melyek még az 1848. január 1-e előtti időkről valók.

Az ily régi irtványokra a törvény a földesur visszaváltási jogát általánosságban fentartja, de egyuttal lényeges megszorításokat is mond ki. A törvény 4. §-a szerint ugyanis az oly irtványokat, melyek valamely urbéri telekhez törvényesen hozzácsatoltatván, urbéri természetet öltöttek; melyek eredetileg is életfenntartás végett engedtetek át; melyek iránt továbbá 1859. végéig visszaváltási keresetet nem indítottak stb. a földesur nem válthatja vissza, hanem azok az irtványbirtokosok kizárólagos tulajdonává válnak. A tulajdont nyert birtokosok ezen esetekben az irtványokat terhelő tartozásaikat a törvény 7—10. §-aiban szabályozott módon megváltani tartoznak.¹ a megváltásnál a volt jobbágyok az állam közvetítését is igénybe vehetik. Ha erre nem reflektálnának, a váltság összege és annak biztosítása iránt volt földesuraikkal szabadon egyezkedhetnek. Tiltva van azonban és semmis annak kikötése: a) hogy az egyes váltságg kötelezettek egymásért egyetemlegesen kötelezettséget vállaljanak; b) hogy a megváltandó földek, amennyiben külön birtokosok kezén vannak, egyetemlegesen lekötessenek; c) hogy a községi vagyon magánbirtokosok váltságtartozásaiért kötessék le jelzálogul. (Id. törvény 10., 11. §§.)

Mindazon irtványok, melyek az előbbieken említett kivételek közé nem tartoznak, a földesurak által visszaválthatók. A visszaváltás módozatait, arra az esetre, ha a szerződésileg sza-

¹ A váltságtőke az az összeg, mely az évi tartozások értékének huszszoros összegéből, egyhatod rész beszédési és kezelési költség levonása után fennmarad.

bályozva nincs, a törvény 5. §-a úgy írja elő, hogy az irtványbirtokosoknak az irtványért teljesített tized, kilenczed, nyolczad vagy heted, illetőleg egy tizednél is kevesebb évi adózásához képest: az irtványt természetben $\frac{2}{3}$ és $\frac{1}{3}$, illetőleg $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{2}$; illetőleg $\frac{1}{4}$ és $\frac{3}{4}$ részarányban rendeli a birtokos és volt földesur között megosztandónak, a nagyobb részt — ott, ahol az osztás nem egyenlő — mindig az irtványbirtokosnak juttatván. Pénzben teljesített évi adózásnál ugyanaz a kulcs alkalmazandó s ha a birtokos semmiféle adózást sem teljesített s ilyenre a jövőben sem lett volna kötelezhető, az egész irtvány tulajdona őt illeti. Ezzel szemben a volt földesur kimutathatja, hogy neki valamelyes ellenszolgáltatást tulajdon czimén joga lett volna követelni: mi, ha sikerül, az irtványból $\frac{1}{8}$ rész az ő részére lesz kiszakítandó. (Id. törv. 5. §.)

Az ország erdélyi részeire nézve a törv. 17. §-ában megállapított csekély és nem elvi jelentőségű eltérésekkel az előadott szabályok szintén állanak.

122. §. Dézsmás szőlők.

Irodalmi utalások. Tóth Lőrincz: Id. cz. m. 112—116. l.; Tóth Lajos: Id. cz. m. 174—227. l.; Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 566. és köv. l.; Zlinszky: Magánjog. 514. és köv. l.

Az urbéri kapcsolat törvényhozási megszüntetésekor a volt jobbágyok kezén szőlőtermő vidékeken nagy számmal voltak oly területek, melyeket szőlőveszszőkkel földesuri engedély alapján ők ültettek be s használtak, fizetvén e használat fejében az ugynevezett „hegyvám“-ot (jus montanum), vagy „dezmát“ (tizedet). — Dézsma és hegyvám között az a különbség, hogy előbbi az évi bor- és must-termésnek egy bizonyos hányada ($\frac{1}{10}$, de esetleg $\frac{1}{9}$, $\frac{1}{8}$ része stb.) s így a mindenkori termés mennyiségéhez képest változó adózás; a hegyvám ellenben a termésre való tekintet nélkül állandóan megállapított must-, vagy borbéli adózás volt, sőt esetleg egyszersmindenkorra meghatározott pénzfizetés is lehetett.¹

¹ Sok helyen ezekhez az adózásokhoz napszám vagy gyümölcs adó is járult. A szőlőhegyek u. n. „lábjai“ (kaszálók legelői) mint tartozékok (recte alkatrészek) jöttek figyelembe.

Amennyiben a jobbágyok művelte és használta szőlők az urbéri, jobbágy vagy zsellérelki állomány alkatrészét képezték s az urbéri táblákba annak idején mint ilyenek lettek feljegyezve, vagy ha nem is, de az urbéri tartozások szakadatlan megvétele folytán urbéri természetűeknek ismertettek el: az urbéri kapcsolat megszűntével az eddigi birtokosok tulajdonává váltak s a volt földesurak az azokon levő dézsma vagy hegyvám, valamint a szőlők tulajdonának elvesztése fejében is az országos kárpótlást megkapták.

Mivel azonban a jobbágyok kezén levő szőlőbirtokoknak csak igen csekély része volt urbéri jobbágy- vagy zsellérelki természetű, a „dézsmás szőlők“ nagyobbára továbbra is fenmaradtak s csak az 1868: XXIX. t.-cz. rendelte el az ezen szőlőbirtokokon nyugvó tartozásoknak *köteles* megváltását.

A törvény szerint minden dézsma vagy hegyvám fizetésére kötelezett szőlőbirtokos a váltságösszeg megállapításával és biztosításával a szőlőket kizárólagos tulajdonul kapta.

A megváltási kötelezettség alól csak azok vétettek ki, akik írott szerződés és az abban kikötött azon világos feltétel alatt birtak valamely szőlőt és teljesítettek utána meghatározott szolgáltatásokat, hogy bizonyos idő múlva a szőlőt a tulajdonosnak visszabocsátani tartoznak. Ezekre a szőlőkre nézve is azonban kiterjed a birtokos megváltási kötelezettsége, ha a tulajdonos a szerződéses idő lejártával a törvényben meghatározott záros határidő alatt szőlőjét a szőlőbirtokostól ki nem váltja.

A megszüntetett szőlődézsmáért járó váltságtőkét a törvény — biztosítva egyuttal az országos közvetítés igénybevételét is — az évi tartozások megállapított értékének huszszoros összegében határozta meg. Ha a szőlőbirtokos a váltságtőkét terhesnek találná, a szőlőt a tulajdonosnak — de ellenszolgáltatás nélkül — visszabocsáthatja.

123. §. Majorsági zsellérbirtokok.

Irodalmi utalások. Tóth Lajos: Id. cz. m. 276—280. l.; Tóth Lőrincz: Id. cz. m. 116—133. l.; Zlinszky: Magánjog 519. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 567—578. l.; Általános

Indokolás az 1896: XXV. t.-cikkhez, lenyomatva a Franklin-féle mille-náris Corpus Juris 1896. évi kötet 63. és köv. lapján 2. jegyzet alatt.

Az ezen közös czim alá foglalni szokott birtok- és jogviszo-nyok sokfélesége, mint közös elvi alapra, a volt földesurak és volt jobbágyok közötti azon egyezségekre vezethető vissza, melyek szerint a tisztán majorsági, nemesi földbirtokoknak kisebb-na-gyobb és sem foglalásnak, maradványföldnek, sem irtványnak, illetőleg telepítvénynek nem tekinthető része a volt jobbágyoknak különböző művelési (építési, ültetési stb.) czélokra átengedett, meghatározott s az urbérieknél jóval terhesebb ellenszolgáltatá-sok fejében. — Az átengedés ideiglenes vagy örökidőre szóló le-hetett; történhetett csak egyes jobbágyok vagy többek javára, mi-kor is gyakran az átengedett területeken községek is keletkeztek; szólhatott az átengedés csak egyes családok s ezeknek csak fiági maradékai részére, a visszavétel fentartásával vagy anélkül stb.

Ezeket a földesurak majorsági birtokain létesült jogviszo-nyokat, tartalmukhoz és a helyi szokáshoz képest a legkülönbö-zőbb elnevezésekkel jelölték. Majorsági vagy curialis zsellértel-kek, ipari, szorgalmi földek, hérföldek, taksás-censualis telekek, taksás házak s így tovább, maguk a jogviszonyban állott volt job-bágyok pedig a taxalisták, curialisták, censualisták Erdélyben famulus conventionatusok stb. voltak.

Ezeknek a nem urbéri, de az urbériekhez a kikötött szolgál-tatások révén sokban hasonlatos jogviszonyoknak szabályozása a szintén közéjük sorozható telepítvényi jog- és birtokviszonyok-kal együtt ugy az abszolút kormány, valamint a 67-en inneni al-kotmányos törvényhozás birtokrendezési munkálataiból jó ideig kimaradt. A telepítvényi ügyet az 1873: XXII. t.-cz. ugyan végre rendezés alá vonta, a többi fentérintett birtok- és jogviszonyok ellenben, daczára annak, hogy megváltás útján való megszünte-tésüknek szüksége nagyon gyakran felmerült, bár sem az eziránti eljárás, sem a megválthatóság közelebbi előfeltételei és módja tisz-tázva nem voltak: csak az 1896: XXV. t.-cz.-ben nyertek sza-bályozást.

Az 1896: XXV. t.-cz. a majorsági zsellérbirtokok megvált-hatásának elvét, melyet általánosságban már az 1853. márcz. 2-án kelt urbéri nyílt parancs 19. §-a is kimondott, — tette a rendezés alapjává. A törvény azonban csak azokra a majorsági

zsellér és hasonló természetű birtokviszonyokra vonatkozik, melyek keletkezése 1848. január 1-nél korábbi keletű. (Id. törv. 1. §.) Ilyenmü jogviszonyoknak 1848 jan. 1-e után keletkezett esetei a magánjog ált. szabályai szerint bírálандók el.¹

A megváltásra a jelenlegi birtokos van jogositva, ha igazolni tudja, hogy ő vagy jogelődei a kérdéses birtokterületnek már 1848. január 1-je előtt birtokában voltak s ha a földesur ezzel szemben ki nem mutatja, hogy az átengedés határozott avagy határozatlan időre ugyan, de a visszavétel jogának fentartásával történt, illetőleg, hogy 1848. január 1-je után ily tartalommal újabb szerződés kötött. A megválthatás mondott előfeltételeinek fenforgása esetén a birtokos általi megváltást a földesur is követelheti. (Id. törv. 2. §.) Az előfeltételek hiányából meg nem váltható majorsági zsellérbirtokokra fennálló jogviszonyok az általános magánjog szerint ítélendők meg. (44. §.)

A megváltással a birtokos tulajdont szerez: 1. az átengedett belsőség (házhely és kert) felett, tekintet nélkül arra, hogy arra a birtokos épített-e házat vagy sem és 2. a belsőséggel együtt vagy a belsőség nélkül átengedett külsőség (szántó, rét) felett.² (3. §.)

A váltságátka az évi tartozás értékének huszszoros összegében állapítandó meg,³ (5. §.) s lefizetésénél bármelyik fél kérelmére az országos közvetítés segélye igénybevehető. (11. §.) Ha a birtokos a váltságátka megállapított összegét terhesnek találja: helyette a birtokot bocsáthatja vissza a volt földesurnak, de ellenértéket a visszabocsátásért nem követelhet.⁴ (13. §.)

A jogérvényesen létrejött megváltás esetén a megváltást eszközöző birtokos tulajdonosként való bejegyzése hivatalból törté-

¹ Curia 1906 okt. 9. G. 257. sz. — (Egyet. Dtár I. 106.)

² Kivételek: Tulajdonul meg nem szerezhető: 1. a belsőség, esetleg az azzal együtt átengedett külsőség, ha a belsőségen a felülepítmény a volt földesur tulajdona; 2. az oly birtokterület, melyre nézve az átengedés 1848 január 1-je után történt; 3. az oly terület, melyre nézve az 1848 január 1-én fennállott jogviszony később megszűnt s ezért a kérdéses birtokterületet a volt földesur másnak engedte át. (Id. törv. 4. §.) Nem képezheti megváltás tárgyát a legelő sem, mert a törvény 2. §-a csak rétet és szántót említ külsőségekpen. (K o l o z s v. T. 1908 Dzs. 5/3. sz. — Erd. J. K. I. évf. 30. sz.)

³ Az évi tartozás értékének kiszámítására nézve a törv. 6—7. §-ai adnak utmutatást. Alap egyébként e kiszámításnál az 1886—1895 közti évtizedben teljesített évenkénti szolgálmányok átlaga.

⁴ Az egész eljárás szabályozását lásd a törv. 14. és köv. §§-ban.

nik, még pedig minden netaláni tulajdoni igény és tehertől mentesen;⁵ ha azonban a váltságösszeget azonnal le nem fizette, akkor az a törvényes kamatokkal együtt bekebeleztetésével egyidejűleg jelzálogilag biztosittatik. (35., 36., 38. §§.)

124. §. Telepítvények.

A majorsági földeken létesült különböző birtok- és jogviszonyok közül — amint az előző §-ban említettük — az 1873: XXII. t.-cz. kiemelte a telepítvényeket és külön, önállóan szabályozta.

Telepítvények alatt pedig az id. törv. 1. §-a szerint azon majorsági birtokterületek értendők, „melyeket a föld tulajdonosa egyeseknek vagy többeknek évi szolgálmányok fejében szerződés mellett haszonvételre engedett át, s amelyekben ennek folytán e törvény hatálybalépte előtt községek keletkeztek.“

A telepítvényi földeket összes belső- és külsőségeikkel a telepítvényesek a rajta fekvő szolgálmányok megváltása mellett tulajdonul megszerezhetik, ha a) a telepítvényi földek a telepítvényesek használatába határozatlan vagy örökidőre, vagy a családnak egyenes ágon való, vagy a férfiágnak kihaltáig szóló szerződés mellett engedték át; és b) ha a szerződés határozott időre kötött ugyan, de ezen határidő 1848. január 1-ig lefolyt anélkül, hogy azóta a szerződés határozott időre újból megkötöttet volna. (Id. törv. 2. §.)

A váltságátka a törvény 3. §-ában megírt elvek szerint kiszámítandó évi tartozások értékének huszszoros összege (u. o.), mely 5%-os kamattal s az állam közvetítése nélkül 20 év alatt, egyenlő évi járadékokban fizetendő le (id. törv. 12. §.).¹ Egyébiránt a felek a fizetésnek más módozatában is megállapodhatnak, de tiltva van és semmis annak kikötése, hogy az egyes váltságkötelezettek egymásért egyetemleges kötelezettséget vállaljanak; hogy a megváltandó birtokok, amennyiben külön birtokosok kezén vannak, egyetemlegesen lekötessenek, vagy hogy a magánbirtokosok

⁵ Az ilyenkor kitörölt igénylők és hitelezők a váltságösszegre tarthatnak igényt s a váltságösszeg jelzálogi biztosítása esetén követeléseik erejéig alzálogjogot nyernek. (35., 36., 38. §§.)

¹ A kincstári birtokokon lévő telepítvények után járó váltságösszegek lefizetésére a törv. 13. §-a bizonyos könnyebbitéseket enged.

tartozásáért községi vagyont köttessék le jelzálogul. (Id. törv. 14. §.)

Határozott időre, de egyébként, bármikor — 48 előtt vagy után — kötött telepitvényi szerződések esetén a telepitvényesnek a törvény már csak annyi jogot ad, hogy a belsőséget (házhely, udvar, kert) válthassa magához tulajdonul, még pedig a *valódi érték* szerinti vételár mellett. Hogy ilyenkor a külsőségekből szerezhet-e valamit a telepitvényes, és ha igen, mennyit és mily áron? egészen a tulajdonossal való esetleges megegyezésétől függ (id. törv. 5. §.). A belsőségért adott vételár lefizetésénél ugyanazok a szabályok (20 éves törlesztés), mint a váltságtőke törlesztésénél (12. és 14. §.). Ha már most a csak a belsőség megvételére jogosított telepitvényes a külsőség megvétele iránt megegyezni 2 év alatt nem tud, de viszont csak a belsőségen megmaradni nem akar, jogában áll azt kívánni, hogy valamely kincstári birtokon letelepíttessék. Elesik ettől a jogától is, ha a földtulajdonos bár megegyezés hiányában, de egy esztendő leforgása előtt törvényes formában¹ kijelenti, hogy a telepitvényes által birt külsőséget, s ha ez 4 holdnál több volt, abból legalább 4 középminőségű holdat biróilag megállapítandó és a váltságtőkéhez hasonlóan (12. §. szerint) lerovandó vételár fejében hajlandó a telepitvényesnek átengedni (id. törv. 6., 8. §§.).

A telepitvényes megváltási, illetőleg a belsőség megvétele iránti jogát csak 2 esztendei záros határidő alatt érvényesítheti.² Ha elmulasztja, vagy általában e 2 év alatt közte és a tulajdonos között semmiféle egyezés nem jött létre: a telepitvényi összes birtok, tartozékaival együtt a telepitő földtulajdonos tulajdona marad, aki a telepitvényes építkezéseinek és más beruházásainak valódi értékét megtéríteni köteles. A megtérítés összegét, ha a felek eziránt nem tudnak megegyezni: a bíró állapítja meg. (Id. törv. 10. §.).

Az esetben, ha a telepitvényes kibecsülésére a megváltási, illetőleg megvételi joga megszűnésével a telepitő, sem pedig be-

¹ A kijelentést a tulajdonosnak vagy meghatalmazottjának, az illetékes szolgabíró előtt s a telepitvényeshez intézve kell megtennie. (6. §. utolsó bek.)

² A két évi határidő a törv. életbeléptétől, illetőleg ha a telepitvényi szerződés még nem járt le, a szerződés lejáratától kezdve számítandó. (Id. törv. 15. §.)

ruházásainak megtérítése iránt a telepítvényes, további 1 év alatt keresettel fel nem lépne: az illetékes törvényszék a telepítő terhére hivatalból, kirendelt gondnok által indíttatja meg a kibecsülési keresetet. (Id. törv. 15. §. 4. bek.)

A telepítvényi törvény az oly telepítvényekre, melyeknél nemcsak a föld, hanem az épületek is a telepítő tulajdonát képezik, továbbá azokra, melyek gyár-, bánya- és erdőüzem érdekében keletkeztek, nem terjed ki. Ezek tehát nem megválthatók (id. törv. 26. §.). Némileg eltérő szabályok szerint nyertek szabályozást a törvény 27. §-ában a Székelyföldön előforduló telepítvények.

A telepítvényekkel kapcsolatban kell röviden megemlékeznünk az 1894: V. t.-cz.nek a mai telepítésekről szóló főbb rendelkezéseiről. A mai telepítések akár magánosok vagy községek kívánják létesíteni azokat, csak a földmivelésügyi miniszter engedélye alapján keletkezhetnek (IV. törv. 9., 10. §§.). A telepesek az egyes telepterületeket tulajdonilag szerzik meg s az azokért fizetendő vételár szabad egyezkedés tárgya. A telepterületek minimumát és maximumát a törvény szabja meg; bizonyos korlátozások a vételárnál is szerepelnek s a telepítő közcélokra (templom, iskola utczák stb.) a szükséges területeket ingyen köteles átengedni. (2—6. §§.) A kincstári telepítésekre a törvény külön szabályokat állít fel, s többek közt az államnak elővásárlási (helyesebben visszavásárlási) jogot biztosít 1 5évi időtartamra az első telepes tulajdoni bekebelezésétől számítva a telepítv. ingatlanokra azon esetre, ha a telepes azokat másnak, mint törv. leszármazóinak vagy házastársának elidegeníteni akarná. A visszavásárlási vételár az amit a telepes az ingatlanokért eredetileg fizetett, hozzávéve házépítési költségeit is. A visszavásárlási jog igénybevétele felől a kincstár a megkinálástól számított 60 nap alatt köteles nyilatkozni, különben joga elvész. (I. IV. törv. II. részét).

LVI. FEJEZET.

Közbirtokosság és arányosítás.

Irodalmi utalások. Kelemen: Institutiones stb. id. cz. m. Lib. II. 233. §. 432. és köv. l.; Tóth Lőrincz: Id. cz. m. 222. és köv. l.; Tóth Lajos: Id. cz. m. 255—275. l.; Jancsó György: Közbirtokosság. (Megj. a „Jog”

1889. évi 13—18. számaiban.) Zlinszky: Magánjog 536. és köv. l.; Lányi: Id. cz. m. (a Fodor-féle magánjog II. k.) 192—193.; 563—564. l.; Ágoston P.: A tulajdonjog stb. cz. id. m. 364. és köv. l.; Sebess Dénes és Böcsök Andor: Erdélyrészi birtokrendezés és Magyarországi birtokrendezés cz. gyűjteményei. (Bpest, 1908. és 1909.)

A közbirtokosság (compossessoratus) hazai jogunk szerint a tulajdonközösségnek egy a történelmi fejlődést tekintve, különös alakzata, mely az egy vagy több községben lévő nemesi ingatlan javakra létesített az u. n. „közbirtokos“ nemesek között jogközösséget.

Legsajátosabb vonása az, hogy a tulajdon közössége a tárgyat képező nemesi birtokjogokat (jura possessionaria) nem fogja át a maguk összességében, hanem míg egyes ingatlanok (mint a szántók és belsőség), a jogosult közbirtokosok közt tényleg megvannak osztva: addig más ingatlanok (legelők, erdők) és a nemesi ingatlan tulajdonához tartozó u. n. kir. kisebb haszonvételek mint a tényleg megosztott (egyéni tulajdonná vált) „törzsbirtok“-hoz¹ tartozók osztatlan közösségben állanak.

Közbirtokosok pedig azok, akik az illető közbirtokossági községben *nemesi* ingatlanok tulajdonosai, s az erdei legelői stb. haszonvételekre a közösséget fenntartották.²

Az egyes közbirtokosoknak a közös jogokban és kötelezettségekben való részesedése arányszámok (hányadok) szerint nyer megállapítást.³ Az az eljárás, melynek során az arányszám meghatározatik: az *arányosítás*. A hányadrészekhez való jogon kívül a közbirtokosnak némely kiváltságos jogaik is vannak, s ennyiben az egyébként egészen a tulajdonközösség után igazodó közbirtokosságra nézve különös szabályok állanak fenn. Nevezetesen a közbirtokosokat a közös haszonvételek kibérlésénél idegenekkel szemben elsőbbségi jog illeti (1655: XXXI. t.-cz. 3. §.), de viszont különös szabályon alapul a közös épületek fentartására s közös árvízveszélyek elhárítására vonatkozó kötelezettségük is, melyben, ha hanyagságot tanúsítanak az előállott kárért,

¹ A „törzsbirtok“ alatt maga a „falusi birtok“ az udvarhely (curia) a szántókkal és egyéb belsőségekkel együtt értendő.

² 1836: XII. t.-cz. 12., 18. §§.

³ 1836: XII. t.-cz. 5., 11. §§.; 1898: XIX. t.-cz. 25. és köv. §.

ellenszegülés esetén pláne kétszeresen is, felelősek. (1715: LXIX. t.-cz. 1. §.) Mint oly szabályt, melynek az ősiség eltörlése után tételes érvénye ugyan nincs, de a közbirtokossági viszonyok keletkezése alapjára mutat rá, felemlítjük, hogy 48 előtti jogunk szerint a közbirtokos, amennyiben társaival családi vér és jogközösségben állott, a maga hányadrészének elidegenítése tekintetében a jogközösség fogalmának megfelelően korlátozva volt.

A közbirtokossági javakra vonatkozó intézkedések megtételének és végrehajtásának könnyebbsége végett szokásossá vált, hogy a közbirtokosságok, igazgatók, képviselők illetőleg vagyongazdálkodók választásával bizonyos szervezetet öltsenek magukra, habár ez éppen úgy nem kötelező, mint ahogyan a netaláni szervezkedés sincs meghatározott alakhoz kötve, sőt magának a szervezkedésnek szüksége sem forog fenn mindenütt. Speciális törvény azonban a közbirtokossági erdőkre és kopár területekre nézve a szervezkedést kötelezően előírja. (1898: XIX. t.-cz.) A közbirtokossági legelőkre vonatkozóan pedig az 1894: XII. t.-cz. 11. §-ának figyelembevételével említendő, hogy a közbirtokosok külön közbirtokossági tanács és végrehajtó közegek választásával szervezetté tömörülhetnek, hogy legelői közös haszonvételeiket, egyébként a mezőrendőrséget tárgyazó ezen 1894: XII. t.-cz. rendelkezései és korlátozásai szerint, mint szervezet gyakorolhassák.

Akár van szervezve a közbirtokosság, akár nincs, az egyes tagok helyzetére, jogaira és kötelezettségeire nézve általában azok az elvek irányadók, melyeket annak helyén a közös tulajdonnál előadtunk (lásd 70. §.). Az 1894: XII. t.-cz. a legelők tekintetében fennálló tulajdoni közösségnél — a közösség főszerzőül a „birtokosok“ közgyűlését teszi — közbirtokosságoknál tehát a közbirtokossági közgyűlést. A közgyűlés jelöli ki választás útján a végrehajtó közegeket. Az erdők és kopár területekre nézve fennálló közbirtokosságoknál az 1898: XIX. t.-cz. — II. czimében szintén a közgyűlést teszi a közösség főszerzővé, s ezek mellé rendeli a közgyűlés választotta végrehajtó közegeket. Egyébként megjegyzendő, hogy habár nincs kizárva az, miszerint valamely közbirtokosság egy meghatározott működési irány végpontjául kitűzött célra *testületként* is szervezkedhessék (pl. munkás- vagy cselédbiztosítás céljára): a közbirtokosság maga — ha egyébként szervezve is van — *nem testület*. Sem maguktól a közbirtokosoktól

különvált „közbirtokossági alany“ nincs, sem a közbirtokossági javak nem egy jogi személyiséget, hanem pro rata a tagokat illetik. Az ellenkező nézet háttérbe szorult.¹

Az az eljárás, melynek során meghatározást nyer, hogy az egyes közbirtokosok a közösen maradt nemesi javak és haszonvételek tekintetében mily módon és mértékben részesülnek; *arányosításnak* nevezetik.

Az arányosítási eljárásnak mindaz a tárgya, amire a közbirtokosság tulajdoni joga kiterjedhet. Így arányosítás alá van vetve minden közbirtokossági közös terület, jövedelem vagy haszonvétel, de ezekkel együtt minden közös költség és teher is. Ha pedig valamely közbirtokos vagy jogelődje a közösből — bár az elévülést meghaladó idő előtt is — valamit bebizonyíthatólag kiszakított: az arányosításnak az is alája vetendő.²

Az arányosításnak vagy csupán az a célja, hogy az egyes birtokostársak részesülési hányada — a közösség további fentartása mellett — szabályoztassék, vagy pedig egyenesen a közbirtokossági közösség megszüntetése s a közös területek arányos felosztása által külön egyéni tulajdonokká való átalakítása. Mindkét esetben az arányosítás alapja és eszköze az „aránykulcs“, mely a közbirtokosság keletkezéséhez képest különböző. Ott, hol a közbirtokosság osztályos atyafiak osztzkodása folytán keletkezett, kik bizonyos javakra vagy haszonvételekre nézve egymással közösségben maradtak; a kulcs az osztályos atyafiak osztályrésze, illetve a jogutódok elágazása. Ott ellenben, hol sohasem osztozott családok tagjai állanak közbirtokossági viszonyban, a kulcs az udvarhely (curia), azaz a külsőségekkel ellátott belső telek.³ Mivel pedig e két aránykulcs nem mindig alkalmazható, mint rendkívüliek szerepelhetnek a haszonvételek és terhek gyakorlatainak, illetőleg viselésének status quo-ja, továbbá az egyes közbirtokosok beltelki birtokának és utolsó sorban külső és belső telkeinek mennyisége.^{4 5}

¹ Erről a kérdéstről lásd különösen J a n c s ó id. értekezését és Á g o s t o n id. cz. m. 367. és köv. l. — Ujabban a gyakorlat a közbirtokosság jogi személyiségét, ha testületileg szervezkedett ismét elismeri. (Igy C u r i a 1908 febr. 6-án 2801/907. sz. ítéletében.)

² 1836: XII. t.-cz. 1. §. — Erdélyre nézve — ha az elévülési idő már lejárt — az 1871: LV. t.-cz. 1. §-a az ellenkezőt mondja ki.

3—5. lsd. köv. oldalon.

³ U. n. „antiqua sessio.“ (Lásd Grill f. Dtár 1906. évf. 355. sz. esetet.)

⁴ 1836: XII. t.-cz. 2—8. §§. — A jászkun kerületre az 1840: XXX. t.-cz., Erdélyre nézve az 1871: LV. t.-cz. részben eltérő szabályokat állított fel.

⁵ Az arányosítás és tagosításra vonatkozó újabb törvények ezen az ált. magánjogba alig bevonható kérdéseket, a birtokrendezési eljárás ismételt módosításával és kiegészítésével, többszörösen szabályozták. E helyütt egyszerűen csak utalunk az 1880: XLV.; 1892: XXIV.; 1908: VII. és 1908: XXXIX. t.-czik-kekre, valamint a Sebess-Börzsök féle elől idézett gyűjteményes kiadványokra.

Gyakrabban előforduló rövidítések.

- BMR. = belügyminiszteri rendelet
Bpest = Budapest
Dtár = Döntvénytár
Erd. J. K. = Erdélyrészi Jogi Közlöny.
Egyet. Dtár = Egyetemes Döntvénytár
f. = féle és füzet
Grill f. Dtár = Grill-féle Döntvénytár
HK. = Hármaskönyv
id. = idézett
id. cz. m. = idézett című munka
id. törvk. szab. = ideiglenes törvénykezési szabályok
id. törv. = idézett törvény
IM. r. = igazságügyminiszteri rendelet
IME. = igazságügyminiszteri elnöki
ill. = illetőleg
Jkvek = a magyar polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottság jegyzőkönyvei
Judicat. = Judicatura cz. gyűjt.
K. = kötet
köv. = következő
l. = lap
megj. = megjelent
magy. = magyar
Orszb. ért. = országbirói értekezlet
Optk. = osztrák polgári törvénykönyv
polg. = polgári
ptkv. = polgári törvénykönyv
p. tkv. terv. = polgári törvénykönyv tervezete
r. f. = régi folyam
sit. = s így tovább
sz. = szám
t. ü. döntv. = teljesülési döntvény
tlkv. = telekkönyvi
tlkvi rts = telekkönyvi rendtartás
Trip. = Tripartium
törv. = törvény
u. f. = új folyam.

TARTALOM.

Előszó a III-ik kiadáshoz	5
Előszó	7

BEVEZETŐ RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Alapfogalmak.

I. FEJEZET. Jogeszme; Jog; Jogviszony; Jogintézmény; Magánjog; Magyar magánjog	9
---	---

MÁSODIK SZAKASZ.

Kütfők tana.

II. FEJEZET. A magánjogi szabályok kütfőiről általában	14
III. FEJEZET. A magyar magánjogi szabályok kütfőiről egyenként.	
1. §. A szokás	16
2. §. Werbőczy Tripartituma	23
3. §. A törvény	27
4. §. A statutum vagyis helyhatósági szabályrendelet	35
5. §. A rendelet	39
6. §. Ideiglenes törvényszéki szabályok	40
7. §. Királyi kiváltságlevelek	42
8. §. A döntvény	44
IV. FEJEZET. A magánjogi szabályok különböző nemei	46
V. FEJEZET. A magánjogi szabályok értelmezése.	
9. §. Törvénymagyarázat	49
10. §. Analogia (Hasonszerűség)	53
VI. FEJEZET. A magánjogi szabályok területi és időbeli hatálya.	
11. §. Területi hatály	54
12. §. Időbeli hatály	58
I. A jogszabályok élete	58
II. A visszaható erő kérdése	60
VII. FEJEZET. Idegen jogszabályok alkalmazása a magyar magán- jog uralmi területén	65

HARMADIK SZAKASZ.

Jogok tana.

VIII. FEJEZET. Az alanyi jogok	70
IX. FEJEZET. Az alanyi jogok osztályozása a magánjogban	72
13. §. A dologi és kötelmi jogok közti különbségről különösen	74
X. FEJEZET. A jogok gyakorlása és összeütközése	76
XI. FEJEZET. A jogok és kötelezettségek életfázisai	79
14. §. A jogok és kötelezettségek életfázisairól általában	79
15. §. A jogi tényekről általában	84

I. Részlet. Jogi cselekmények.

16. §. A jogi cselekvényekről általában	84
17. §. A jogügyletek	85
A) A jogügyletek fajai	85
B) A jogügyletek általános kellékei	97
18. §. A cselekvőképesség	88
19. §. Az akarat	92
I. Az akarat hiánya. A) Tréfa. Simulatio. Mentalis reservatio.	94
B) Tévedés és dissensus	95
II. Az akarat szabadsága. A) Félelem kényszer. B) Indokban való tévedés. Megtévesztés	97
20. §. Az akaratnyilvánítás	100
21. §. A jogügyleti tartalom megengedettsége és lehetősége	103
22. §. A jogügyleti mellékhatározmányok	107
I. Feltételek	108
II. Határidő és határnap	111
III. Meghagyás	113
23. §. Képviselő a jogügyleteknél	114
I. A képviselőről általában	115
II. A képviselő keletkezése, megszűnése és a képviselői jogkör	117
III. A képviselő joghatálya	120
24. §. A jogügyleti hiányosságok következményei	121
I. Általában	121
II. Az ügyleti érvénytelenség elhárítása. Konverzió	123
25. §. Tiltott és jogellenes cselekvények	125
I. A tiltott és jogellenes cselekvények jogi természete	125
II. A tiltott és jogellenes cselekvények hatálya	129

II. Részlet. Az idő.

26. §. Az idő hatásáról általában és az idő számításának módja	131
27. §. Az elévülés	134

XII. FEJEZET. A jogok védelme.

28. §. A jogok védelméről általában	140
29. §. Az önhatalom	142
30. §. Hatósági jogsegély	148
I. Általában	148
II. A per	149
A) A kereset	150
B) Védelem a keresettel szemben	154
C) A bizonyítás	156
D) A jogvételek	159
III. A per hatása a peres jogra	161
A) A per kezdete	161
B) Az ítélet	164

SZEMÉLYJOG.

ELSŐ SZAKASZ.

Személyek, mint a magánjogok alanyai.

XIII. FEJEZET. Személyiség; Jogképesség; Cselekvési képesség	173
XIV. FEJEZET. A természetes személyek.	
31. §. A természetes személyiség kezdőpontja. Méhmagzat	175
32. §. Az életkor befolyása a személyiségre	178
33. §. Az egészségi állapot befolyása a személyiségre	186
34. §. A nembeli különbség jelentősége	188
35. §. Az állampolgárság és vallás jelentősége	190
36. §. A polgári becsület és rendi állás befolyása a személyiségre	192
37. §. A családi állás jelentősége	195
38. §. A lakhely	198
39. §. A természetes személyiség végzőpontja	201
I. A halál	201
II. A holtánnyilváníítás	202
III. Az életbenlét védelme	205
XV. FEJEZET. A jogi személyek.	
40. §. Általános tanok a jogi személyekről	206
41. §. Egyesületek	209
42. §. Alapítványok	215
43. §. Gazdasági, kereskedelmi és ipari célú egyesületek	220
44. §. Köztisztviselők és közintézetek	223
I. Köztisztviselők	223
II. Közintézetek és közalapítványok	226
III. A „Holtkézről“ különösen	228
45. §. Az államkincstár	229
Jegyzet a jogszemélyek tanárhoz	230

MÁSODIK SZAKASZ.

A személyiség védelme.

XVI. FEJEZET. A személyiség védelméről általában	232
46. §. A személyes szabadság, testi épség, egészség, becsület és levéltitok védelme	234
47. §. A névhez és képmáshoz való jog védelme	238
XVII. FEJEZET. A szerzői jog	242
48. §. A szabadalmi jog	251

DOLOGI JOG.

1. czim. Általános tanok.

XVIII. FEJEZET. A dologi jog és dologi jogviszony	257
XIX. FEJEZET. A „dolog“ fogalma	259
49. §. Jelen és jövőbeli dolgok	264
XX. FEJEZET. A dolgok forgalmi képessége és forgalmonkivülisége.	
50. §. Általában	265
51. §. A forgalmonkivüliség egyes esetei és fokozatai	266
XXI. FEJEZET. A dolgok értéke	271
XXII. FEJEZET. A dolgok jogilag jelentős minőségei.	
52. §. Ingók és ingatlanok	274
53. §. Elfogyasztható — elfogyaszthatlan; helyettesíthető — helyettesít- hetlen; osztható — oszthatatlan; egységes és összetett dolgok	277
XXIII. FEJEZET. A fő- és mellékdolgok közötti összeköttetés.	
54. §. Általában	281
55. §. Növedék vagy alkatrész	282
56. §. Tartozék	288
57. §. Gyümölcs	291
I. A gyümölcs fogalma és osztályozása	291
II. A haszon	294
XXIV. FEJEZET. Dologösszesség	295
XXV. FEJEZET. A vagyon.	
58. §. A „vagyonról általában“	296
I. Öröklött vagyon	298
II. Szerzeményi vagyon	300
XXVI. FEJEZET. Az ingatlan vagyon jogitermészetén nyugvó jogi különbségek	300

II. czim. Dologi jogok.**I. SZAKASZ.****A birtok és birtokvédelem.**

XXVII. FEJEZET. A birtok és jogi természete.	
59. §. A birtok fogalma	305
60. §. A birtok védelmének alapjáról szóló elméletek	309

	Lap
61. §. A birtok alanya és tárgya	313
62. §. A birtok különböző nemei	316
XXVIII. FEJEZET. A birtok megszerzése.	
63. §. Általában	322
64. §. Dolog birtokának megszerzése	323
65. §. Jog birtokának megszerzése	326
66. §. Helyettes általi birtokszerzés	327
XXIX. FEJEZET. A birtok megszűnése	
XXX. FEJEZET. A birtok védelme.	
67. §. A birtokvédelemről általában. Előfeltételek; birtokvédelmi eszközök	331
68. §. Védelem birtokháborítás esetén	334
69. §. Védelem a birtok teljes elvonása esetén	336
Jegyzet. Határ- és mesgyeigazítási perek	339
XXXI. FEJEZET. Az u. n. „teleggönyvi birtok“	
	340

II. SZAKASZ.

A tulajdonjog.

I. Részlet. A tulajdon jogi természete.

XXXII. FEJEZET. A tulajdonjog fogalma és tartalma	343
Jegyzet. A nemesi ingatlan tulajdonával összekötött különös jogok.	
Kir. kisebb haszonvételek	346
XXXIII. FEJEZET. A tulajdonjog alanya, tárgya és terjedelme	348
70. §. A közös tulajdon	350
XXXIV. FEJEZET. A tulajdonjog korlátozása.	
71. §. A tulajdonjog korlátozásáról általában	356
72. §. A terhelt tulajdon	357
73. §. A szomszédság	360
74. §. Elidegenítési és terhelési tilalom	363
75. §. Időleges tulajdon	367
76. §. Családi hitbizomány	369
77. §. A tulajdonjog nem magánjogi jellegű korlátozásai	375

II. Részlet. A tulajdonjog szerzése.

XXXV. FEJEZET. Eredeti tulajdonszerzési módok. (Tulajdon keletkezése.)	
78. §. Általában	386
79. §. Uratlan dolgok elsajátítása	387
I. Állatfogás	387
II. Találás	390
80. §. Kincslet	391
81. §. Gyümölcselváltás	392
XXXVI. FEJEZET. Származékos tulajdonszerzési módok. (Tulajdon- átruházás.)	
A) Ingó dolgoknál.	
82. §. Átadás. (Traditio.)	393

	Lap
83. §. Ingók elbirtoklása	396
84. §. Feldolgozás	399
85. §. Vegyítés, összesítés	400
86. §. Örökösödés	401
B) Ingatlanoknál.	
87. §. Ingatlanok tulajdonátruházásáról általában. A telekkönyvi intéz- mény behozatala	402
88. §. A telekkönyv	405
89. §. Ingatlan tulajdonának megszerzése telekkönyvi bejegyzéssel; Te- lekkönyvi elbirtoklás	409
90. §. Ingatlan tulajdonának megszerzése telekkönyvön kívül	416
I. Öröklés	416
II. Elbirtoklás	418
XXXVII. FEJEZET. A tulajdonjog módosulása	
91. §. Általában	419
92. §. A növedék és egyes esetei	420
I. Ingó dolog, ingó növedéke	420
II. Ingatlan dolog, ingó növedéke	420
III. Ingatlan dolog, ingatlan növedéke. 1. Sziget. 2. Elhagyott meder.	
3. Iszapolás. 4. Avulsio	422
III. Részlet. A tulajdon megszűnése és védelme.	
XXXVIII. FEJEZET. A tulajdonjog megszűnése	425
XXXIX. FEJEZET. A tulajdon védelme.	
93. §. Általában	427
94. §. Tulajdoni kereset. Igényper	427
95. §. Tulajdon kizárólagossága iránti kereset és védelem a szomszédjog alapján	431
96. §. Tulajdonközösségből származó perek	432
III. SZAKASZ.	
Szolgalmi jog.	
XL. FEJEZET. A szolgalmi jog fogalma, jogitermészete és ált. alapelvei	437
XLI. FEJEZET. A szolgalmi jogok osztályozása	439
XLII. FEJEZET. Telki szolgalmak.	
97. §. Általában	440
98. §. Az egyes telki szolgalmak és a pincejog	441
XLIII. FEJEZET. Személyes szolgalmak.	
99. §. Haszonélvezet. Emphytheusis	444
100. §. Dologhasználat és lakásszolgalmak	447
XLIV. FEJEZET. Irregularis szolgalmak	448
XLV. FEJEZET. Szolgalmi jogok megszerzése	450
XLVI. FEJEZET. Szolgalmi jogok megszűnése és védelme.	
101. §. Szolgalmi jogok megszűnése	453
102. §. Szolgalmi jogok védelme	455

IV. SZAKASZ.

Zálogjog.

XLVII. FEJEZET. A zálogjogról általában.	
103. §. A zálogjog fogalma és jogitermészete	457
104. §. A zálogjog fajtái és létesülésének előfeltételei	459
XLVIII. FEJEZET. Kézi zálogjog.	
105. §. A kézi zálogjog fogalma és tárgya	461
106. §. A kézi zálogjog megszerzése	465
107. §. A kézi zálogjog hatálya és megszűnése	472
108. §. A követelési jogok és értékpapírok zálogbaadásáról különösen	475
XLIX. FEJEZET. Jelzálogjog.	
109. §. A jelzálogról általában	476
110. §. A jelzálogjog megszerzése	479
I. Jelzálogos követelés és jogczim	480
II. Telekkönyvi előző	483
III. A jelzálogjog bekebelezése és előjegyzése	486
111. §. A jelzálogjog terjedelme	486
112. §. A jelzálogjog hatálya	489
I. A jelzálogtulajdonos joghelyzete	489
II. A jelzálogos hitelező joghelyzete	492
III. Több jelzálogos hitelező egymásközi viszonya	493
113. §. A jelzálogjog átruházása és megterhelése	496
114. §. A jelzálogjog megszűnése	500
L. FEJEZET. Egyetemleges jelzálogjog.	
115. §. Az egyetemleges jelzálogjogok fogalma és keletkezése	504
116. §. Az egyetemleges jelzálogjog hatálya	506
LI. FEJEZET. A zálogjogok érvényesítése és védelme	
	509

V. SZAKASZ.

Telki terhek és épületjog.

LII. FEJEZET. A telki terhek	515
LIII. FEJEZET. Az épületjog. (Superficies)	521

VI. SZAKASZ.

A régi urbéri kapcsolatból fenmaradt és vele rokon birtok- és jogviszonyok.

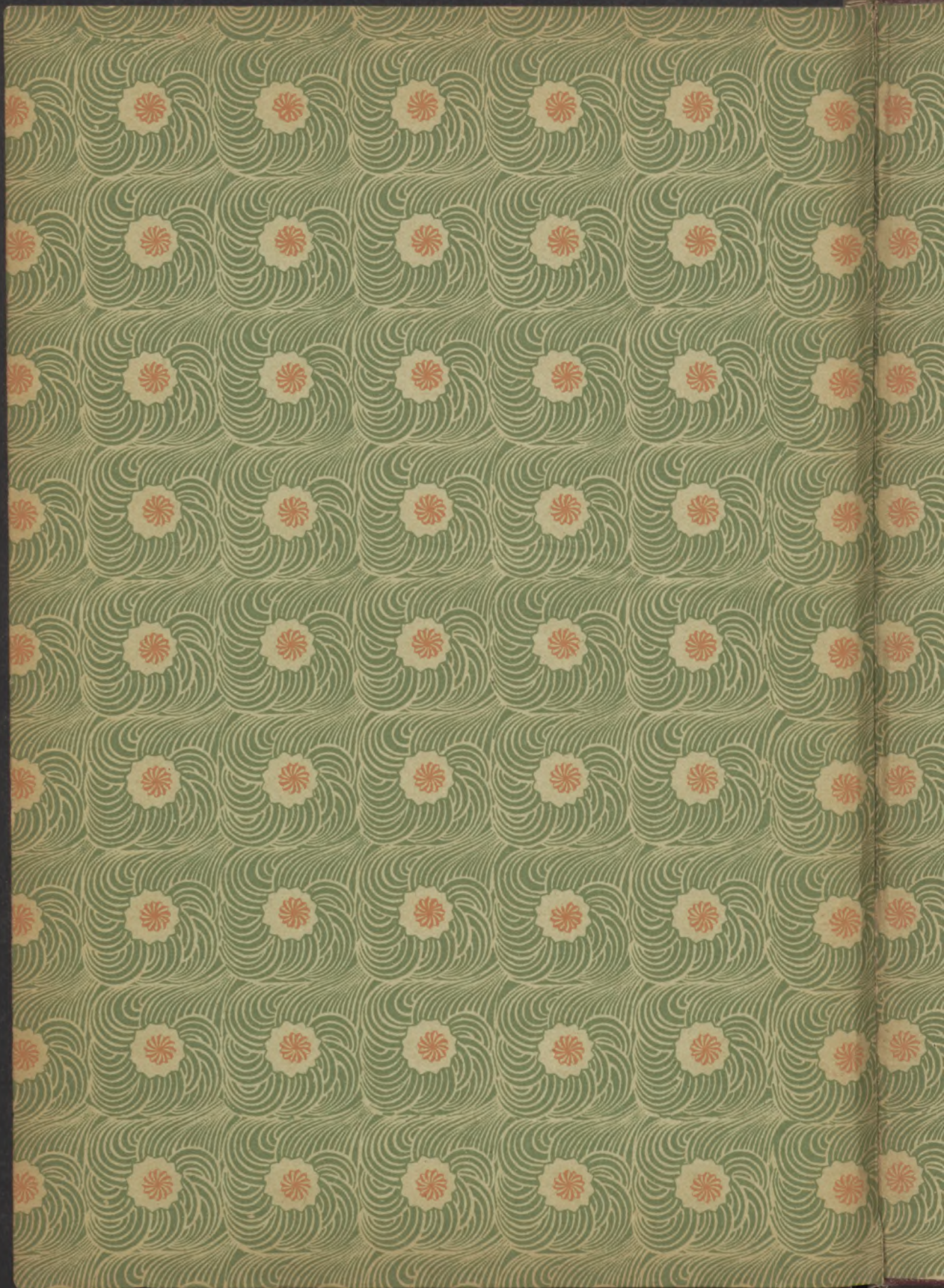
LIV. FEJEZET. Bevezetés. Az urbériségről általában	
117. §. Az urbériség behozatala	524
118. §. A szabályozott urbéri viszony	528
119. §. Az urbériség megszűntetése	536
120. §. A mai urbéri birtokrendezés	538

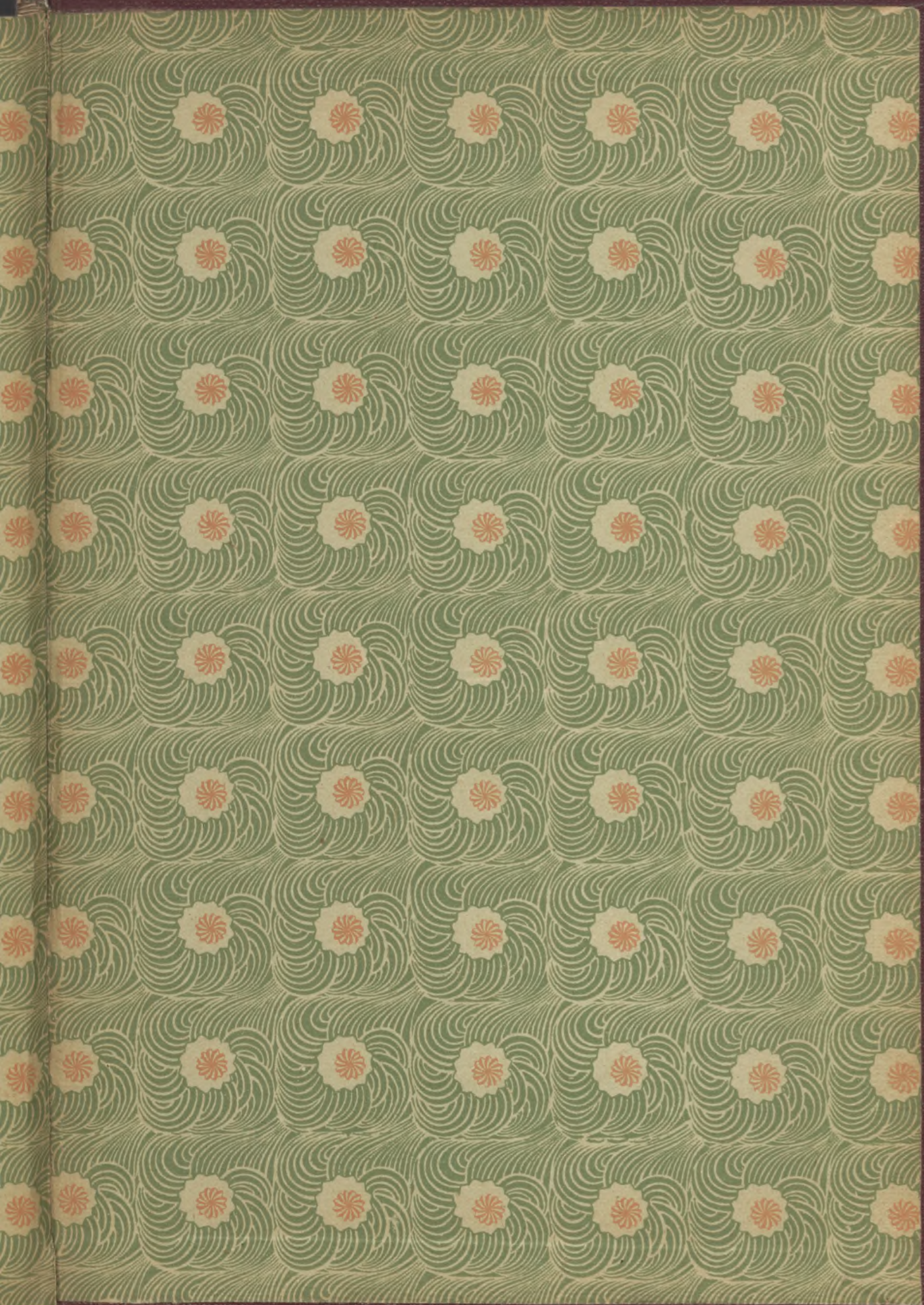
	Lap
LV. FEJEZET. Az urbériekkel rokontermészeti jog- és birtok- viszonyok.	
121. §. Irtványok	544
122. §. Dézsmás szőlők	546
123. §. Majorországi zsellérbirtokok	547
124. §. Telepítvények	550
LVI. FEJEZET. Közbirtokosság és arányosítás	552
Gyakrabban előforduló rövidítések	557

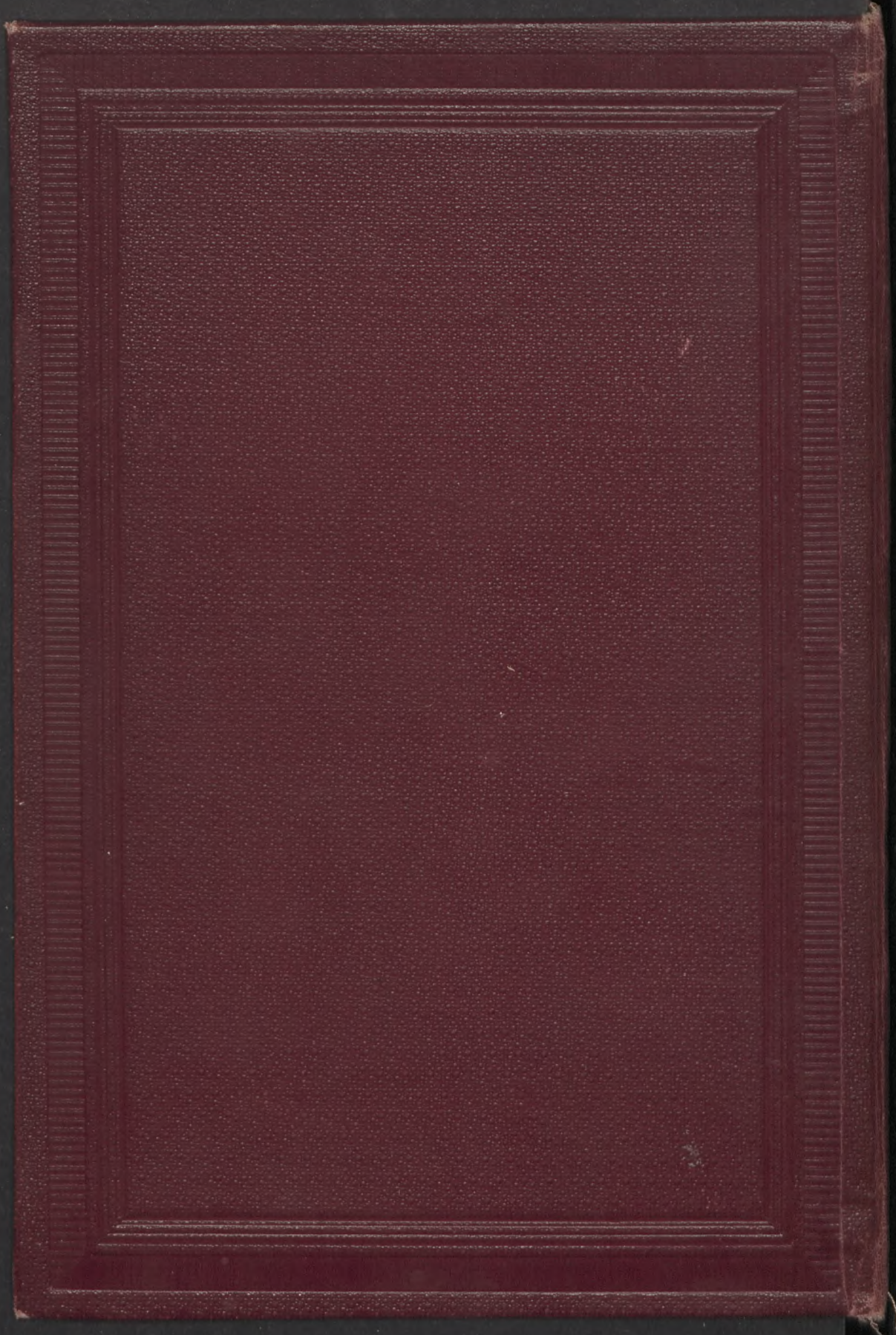
17
20

1844

1844

634.445/
1

KOLOSVÁRY

MAGYAR
MAGÁNJOG
I.